

M. PORCI CATONIS

DE AGRI CVLTVRA

LIBER

M. TERENTI VARRONIS

RERVM RVSTICARVM

LIBRI TRES

EX RECENSIONE

HENRICI KEILII.

VOL. I.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI
MDCCCLXXXIV.

quos, quos habui, longo interuallo, et uetustate, et fidelitate. Nec tamen cuncti, qui in eo continebantur auctores, ad nos peruenerunt: nam duo toti uetustate collapsi sunt, et M. Varronis extrema etiam pars defecit. Quemadmodum autem ex uetere inscriptione, quae in fronte libri est, cognoscimus, Iuni Moderati Columellae XII libri illic etiam erant, et unus ante illos Claudi Martialis: literae tamen et antiquitate, et frequenti attritu in prima parte libri ita deletae sunt, ut rubricam superinducere opus fuerit (rubrica enim notatae huiuscemodi inscriptiones in eo sunt) quare macula aliqua in his nominibus esse potest. Martialis tamen aperte legitur. Martialem autem ueterem fuisse rei rusticae scriptorem, testimonio etiam Palladii didicimus. Seruius quoque Vergilii interpres cum locum illum e IIII Georgicorum declararet, -atque aliis post commemoranda relinquo: inquit: Gargilium Martialem significat. Sitne idem Palladii, et Seruii, Martialis, studiose quaerere nunc minime oportet. Hoc autem relinquere nolui, quin notum facerem, ut uetustas huius libri intelligeretur, qui illis temporibus scriptus fuit, quibus alii adhuc scriptores reperiebantur, qui postea negligentia hominum, aut seculorum iniquitate perierunt. Ille autem si totus integerque conseruatus esset, et Iunium Columellam fortasse emendatiorem, et alium, quo caremus, non negligendum scriptorem haberemus. Habui etiam eosdem auctores in alio uolumine, non adeo uetusto, neque adeo fideli, quod literis Gallicis scriptum uidebatur. Id autem e Medicaea bibliotheca prompsi, et non paucos item alios, qui illic custodiuntur, quos nunc necesse non est omnes nominare. De uno autem tantum, qui diligenter exaratus fuit, et e bono exemplari exscriptus Patauii, non tacebo. Francisci autem Barbari, patricii Veneti, quondam fuit: et eius studio in ea urbe, in qua doctrinarum domicilium est, diligenter descriptus fuisse illic traditur. Hi sunt praecipue codices, quorum auctoritate usus sum: nam alii, aut de optimo illo descripti aut ita mendose, et negligenter scripti sunt, ut eorum testimonium paruum pondus merito habiturum fuerit. Quomodo susceptum negotium administrarim, ex singulis nunc explicationibus meis apparebit.

Idem sub finem libri ad Varr. III 17, 4 de defectu codicis adnotavit haec, 'Ad tibicinem Graecum. *Optimus, ac uetustissimus codex,* Tubicinam Graecum. *Quae postrema uerba in eo*

sunt: reliquum enim libri defecit. Hinc autem integritas eius codicis intellegi potest, quod extremum hunc librum multae, ac magnae maculae statim occuparunt: quae antea superstite illo non tam licenter uagabantur, aut si improbius se extulissent, poterant coerceri. Ipse nunc eo praesidio destitutus, quid faciam, non habeo: quamuis enim plures, manu scriptos libros consulere possim, certum tamen ducem, quo confidam non habeo: ille autem saepe mihi in malis rebus subuenire solebat. Sed maius etiam damnum fecimus, quod antiquus rei rusticae scriptor, si hic liber temporis iniurias subterfugere potuisset, una cum eo conseruatus esset: et alium, quem tamen habemus, emendatiorem ut puto, haberemus.' praeterea in variis lectionibus anno 1553 editis eundem codicem bis commemoravit lib. 31 c. 23 et lib. 32 c. 11. post Victorium non inveni a quoquam codicis mentionem factam esse, neque in catalogo codicum bibliothecae Florentinae S. Marci anno 1768 facto, in quo nongenti fere codices, qui tum ibi supererant, descripti sunt, eius memoria extat.

Principis editionis exemplum cum adnotationibus Politiani manu scriptis, ex quo maxime, postquam ipse liber periit, eius lectiones cognoscuntur, nunc in publica bibliotheca Parisina est. in hoc Politianus de codice a se collato post Varronis libros scripsit haec, *Contuli ego Ang. Politianus Catonis hos, ac Varronis rerum rusticarum libellos: cum uetustissimo codice: ex Diui Marci, Florentina bibliotheca: sic ut ne ea quidem, non ascriberem si qua deprauatiora uiderentur. hoc enim nobis emendandi nouos codices institutum placuit: nequid ex nostro temere adiceremus, neu quid omitteremus, quod in antiquioribus exemplaribus inuenissemus. Quod si hoc priores librarii institutum probassent, non tantum profecto negotii laborisque posteris reliquissent. Sicubi ergo nostrum adhibuimus iudicium, relictis tamen antiquae lectionis vestigiis aliquibus: suum cuique liberum reliquimus. Vale lector: et meum hunc laborem Boni Consule. Florentiae In diui Pauli ipso bacchanaliorum Die. MCCCCLXXXII: Anno Altero scilicet nostrae publicae professionis: cum Ouidianos fastos, et Ciceronis Ad herennium Rhetoricos libros enarrabamus: ac graece linguae rudimenta Florentinae iuuentuti dictabamus.* praeterea sub finem tertii libri c. 17, 4 post v. *tubicinam graecum* de defectu codicis, quo extrema libri pars

perierat, similiter atque Victorius adnotavit haec, *hactenus cum uetustissimo codice emendaui. nam reliqum in illo quidem deest.* diem bacchanaliorum, quo opus a se perfectum esse scribit, dicit vigiliam ieiunii quadragesimalis, qui dies illo anno fuit undevicesimus mensis Februarii. lectiones autem codicis partim inter ipsos versus, partim in marginibus editionis ita adnotavit, ut, ubicumque editio a scriptura codicis dissentiret, ipsa verba ad fidem codicis corrigeret. in quo plerumque singulas vel paucas litteras, ad quas discrepantia scripturae pertinebat, in edito exemplari subducta linea notavit et eas litteras quae pro his in manu scripto libro legebantur superscripsit. siquid in editione additum inveniebat, quod in codice non legebatur, verba quae deleri voluit similiter subducta linea notavit. item quae omissa vel transposita erant, ubi fieri poterat, in ipsis verbis correxit vel addidit. tum, cum gravior erat discrepantia, integram codicis lectionem in margine adscripsit et quo illa pertineret signis quibusdam additis indicavit. inscriptiones, quibus capitula librorum in principe editione distincta sunt, in Catonis libro ita, ut in codice eas scriptas invenerat, correxit, numeros ab editore additos delevit. in iis locis, in quibus integras inscriptiones ex codice descriptas exhibuit, plerumque anteposita R littera rubricarum loco eas habendas esse significavit. in Varronis libris et numeros capitum et ipsos titulos delevit.

Aliquot mensibus post collatum Marcianum codicem Politianus alium librum manu scriptum adhibuit, cuius lectiones rubro colore scriptas iis quas ex superiore adscripserat addidit. de quo post subscriptionem supra positam scripsit haec item rubro colore exarata, *Contuli et cum altero semiuetere codice, sed mendosiore. Vnde scilicet ea sumpta sunt quae uideas rubrica esse notata. Anno eodem Mense Decembri. Ang. Idem.* neque tamen ex hoc altero codice omnem lectionis discrepantiam, sicut in priore fecerat, adposuit, sed pauca, quae maxime memorabilia esse visa erant, excerpsit, quae similiter partim in marginibus partim inter lineas adscripsit. ceterum lectiones duorum codicum diverso scripturae colore, quo in iis adnotandis usus erat, satis certo distinctae sunt ac paucis quidem locis exceptis, in quibus propter subfuscum atramenti colorem dubitari potest, ex utro codice id quod adscriptum est depromptum sit, etiam nunc facile discernuntur. prae-

terea eiusdem Politiani manu saepe in marginibus singula verba scripta sunt, quibus ille partim argumenta rerum, de quibus agitur, breviter indicavit, partim verba antiqua vel aliquo modo memorabilia notari voluit . in his modo atramento modo rubrica usus est . pauca autem sunt, quae, quoniam eandem scripturam atque excerpta Marciani codicis referunt, dubitari potest an ex marginibus manu scripti libri petita sint . reliquorum scriptura ab excerptis utriusque codicis diversa est, et alia quidem Politianus, antequam manu scriptos libros adhibebat, scripsisse, alia postea addidisse videtur . denique etiam coniecturas non nullas rubrica quidem, qua ipsa in recentiore quoque codice conferendo usus erat, exaratas adscripsit . quas coniecturas quamquam anteposita nota *c'* a lectionibus codicis distinxit, tamen non prorsus accurate illas separavit, sed cum illum alterum codicem eo consilio adhibuisset, ut corruptam antiqui codicis scripturam, si fieri posset, ex eo emendaret eodemque tempore, ut videtur, siquid ipse coniectura invenerat, adscriberet, non constanter, quid ipse coniecisset, quid in manu scripto libro invenisset, significavit. Marciani codicis idem mentionem fecit in miscellaneis c. 35, *Nam quod habent etiam, qui putantur emendatissimi codices, in Ephemeridis uersibus*, (Varr. r. r. I 48), *hoc ego in uenerandae uetustatis exemplari e publica gentis Medicae bibliotheca sic inuenio: In Euhemeri libris uersis.*

Excerpta utriusque codicis ab Henrico Brenkmanno tum, cum Politiani liber Florentiae erat, descripta habuit Gesnerus eaque in suam editionem recepit. ipsum librum tum in magni ducis Hetruriae bibliotheca fuisse scripsit in praefatione p. XX, parum accurate, ut videtur . nam Bandinius, qui inter scriptores a Politiano cum libris manu scriptis collatos hanc scriptorum rei rusticae editonem posuit, Ragionamento istorico sopra le collazioni delle Florentine pandette fatte da Angelo Poliziano Livorno a. 1762 p. 67, librum vidit in bibliotheca nobilis familiae Ricasolorum . cuius familiae insigne gentilicium aere expressum etiam nunc in interiore parte tegumenti invenitur . ex hereditate Ricasolorum Buturlinus Russus a. 1818, cum Florentiae libros coemeret, una cum aliis eiusdem familiae libris hunc quoque pretio dato sibi paravit . qua de re testimonium acceptae pecuniae a procuratore Ricasolorum scriptum et post insigne familiae quod dixi ipsi libro praefixum est. postea

ex libris Buturlini a. 1839 Parisiis publice venditis, quorum indicem Weigelius in Serapei a Naumanno editi v. I p. 220 exhibuit inque his hanc ipsam editionem posuit, in Parisinam bibliothecam relatus est, ubi a. 1851 Politiani excerpta descripsi.

Haec quae a Politano et Victorio de vetere Marciano codice memoriae prodita habemus hic composui propterea, quod ex hoc uno omnes qui nunc supersunt descriptos esse cognovi . quod cum olim comparatis iis quae a Gesnero ex Politiani excerptis quamvis non satis accurate edita erant cum lectionibus codicum quibus nunc utimur mihi apparuisset, tum ipso Politiani libro reperto magis confirmatum est . quare si Politianus in archetypo excutiendo ea diligentia, quam nunc in huius modi libro desideramus, usus esset, reliquis libris facile carere possemus . sed quoniam ea quae ab illo adnotata sunt, quamvis magna et pro illa aetate rara usus sit diligentia, tamen ad omnem codicis archetypi scripturam repraesentandam non sufficiunt, sicut comparatis apographis intellexi, haec quoque adhibenda fuerunt. horum maxima pars quinto decimo saeculo in Italia scripta est. duo autem supersunt codices hoc aetate superiores, Parisinus 6884 A et Laurentianus 30, 10.

Codex Parisinus 6884 A in membranis formae quadratae numero sexaginta quattuor scriptus est initio saeculi tertii decimi, ut mihi visum est, vel etiam sub finem duodecimi saeculi, sicut alii et periti harum rerum iudices existimaverunt. de origine codicis olim Carolus Benedictus Hasius mihi adseverabat esse librum in numero eorum qui a Catharina regina Franciae e gente Mediceorum coempti post mortem eius a. 1589 in regiam bibliothecam translati essent. scriptura librarius usus est accurata, sed parum aequali . nam in aliis paginis minor, in aliis maior est versuum numerus, a duodequadraginta versibus usque ad quadraginta sex . quo factum est ut propter minutam saepe litterarum figuram, infuscatis praesertim membranis, in non nullis locis difficilius legatur. distinctio verborum valde incerta et saepe omissa est. compendia scripturae satis multa sunt, sed in his nulla quae iure debeant ad aetatem ineunte tertio decimo saeculo inferiorem referri . pro *ae* constanti usu *e*, pro *et* et *sed* item fere constanter 7 et *s*7 scriptum est . in prima pagina eadem manu, qua ipse codex scriptus est, rubro colore scripta sunt haec, *In hoc codice infra scripto* .

libri continentur . dere Rustica | M. Catonis . liber unus . terentii Varronis . libri . III . sequitur primum index capitulorum Catonis atramento scriptus praefixis numeris qui rubrica scripti sunt, deinde prooemium Catonis simili ratione, atque qua in titulis scribendis librarius usus erat, intermissis quibusdam spatiis scriptum, quod propterea huc transscribendum curavi, tum ipse Catonis liber et Varronis libri tres cum titulis primo libro praefixis . nam in secundo et tertio libro non additus est capitulorum index . omnia igitur hoc ordine scripta sunt, *I Quomodo agrum emi pararique oporteat — CLXX De salsura ofelle puteolane | EST INTERDVM PRESTARE MECATURIS REM QERERE NISI TAM periculosum sit. | Et itē fenerari si tam honestum sit. XVI Maiores nostri sic habuerunt et ita in legibus XVII | posiuerunt . furem dupli condempnari . feneratorem quadrupli . quanto peiorem | ciuem existimarunt feneratorem quam furem hinc licet existimare XVIII | V et uirum bonum cum laudabant ita laudabant. XVIIII | bonum agricolam bonumque colonum amplissime laudari existimabatur | qui ita laudabatur XX | Mercaturem autem strenuum studiosumque rei querende existimouerum | ut supra dixi periculosum et calamitosum XXI | At ex agricolis et uiri fortissimi et milites strenuissimi gignuntur maximeque (uel alias plus* in margine) *pius questus stabilissimusque consequitur minimeque inuidiosus XXII | Minimeque male agitantes sunt qui in eo studio occupati sunt nunc ut ad rem re | deam quod promisi institutum principium hoc erit | I Quomodo agrum emi pararique oporteat. Praedium — tangetur. | M. Catonis de agricultura explicit feliciter | Varronis Rerum Rusticarum de agricultura liber . I. incipit feliciter | Qui greci de agricultura scripserint — aut aduendendum. | Potius essem consecutus — hoc quem exposui habito. | M. Varronis rerum rusticarum lib. III explicit.* Catonis liber distinctis intermisso spatio capitulis et adpositis in margine numeris capitulorum scriptus est. tituli, sicut in indice capitulorum scripti erant, suis locis repetiti et plerumque in fine versuum, ubi spatium scriptura vacuum eius rei causa relictum erat, rarius in marginibus scripti sunt, praeposita in priore parte libri usque ad c. 68 *ubi vindemia* etc., quod in codice est LXXVII, *R* littera: nam in reliqua parte praeter paucos titulos ea littera omissa est. et numeri et ipsi tituli rubro colore scripti

eadem manu, sed postea additi sunt. apud Varronem neque in primo libro, cui index capitulorum non additis tamen numeris praemissus erat, neque in secundo vel tertio libro certa capitulorum distinctio est; sed paucis locis ad argumenta rerum quae tractantur indicanda vel ad distinctionem partium significandam rubricae in marginibus adscriptae vel verba ipsa, quae continuo scripta erant, signis quibusdam postea additis distincta sunt. praeterea ad partes eorum de quibus agitur distinguendas pertinent litterae quaedam singulares in marginibus adscriptae, quamquam eae diverso tempore scriptae sunt, neque in omnibus quid sibi velint certo apparet. in prima scriptura multa correcta sunt, e quibus quaedam haud dubie eidem librario, qui codicem scripserat, tribuenda sunt. is enim errores in describendo commissos saepe ipse correxit, litteras vel verba quae omiserat aut superscripsit aut in margine addidit. ad haec, quorum magnus est numerus, accedunt alia ipsa quoque antiquo tempore, sed paulum diverso modo, ut videtur, scripta, de quibus dubitari potest, utrum ipsa quoque ab eodem scriptore, qui postea collato archetypo apographum correxit, an ab alio scripta sint. ab his plane diversa sunt alia, quae multo recentiore tempore vel in ipsis verbis correcta vel in marginibus adscripta sunt, quinto decimo saeculo non antiquiora. usus est hoc codice Mercerus in notis ad Nonium p. 61. 62. 302. 1103 et in Tac. annal. III 42. postea Gesnerus et Schneiderus eodem usi sunt, e quibus Gesnerus collationem a Theodoro Ryckio factam, ut ait praef. p. VII, habuit Schneiderus codicem cum editione Commeliniana ab Ioanne Friderico Gronovio collatum se habuisse scribit praef. p. IX. sed uterque pauca ex eo adnotavit.

Codex Laurentianus 30, 10 in membranis formae maximae quarto decimo saeculo scriptus post Vitruvii de architectura libros habet hos Catonis et Varronis libros. paginae bifariam divisae, scriptura elegans litteris vario modo in utramque versuum partem flexis et exornatis, multis etiam inauratis et pictis, ex eo genere est, quod gallicum cursivum olim dici solebat. Catonis liber prima scheda abscisa mutilatus incipit c. 3, 2 *oleariam uinariam dolia multa*. Varronis liber primus et tertius sine praescriptionibus scripti, in tertio etiam subscriptio omissa est, *totius omnem consecutus — exposui habeto. Explicit.* post primum autem et ante

secundum librum scripta sunt haec, *Explicit liber primus marcii cathonis De Agricultura Incipit Secundus feliciter marcii terencii varronis Rerum Rusticarum.* his rationibus factum est ut Bandinius, qui codicem descripsit catal. cod. latin. bibl. Laurent. v. II p. 74, duos inesse diceret Catonis libros et duos Varronis. idem veteris possessoris nomen in fine codicis scriptum esse indicavit ita, 'Francisci Sassetti Thomae filii Ciuis Florentini'. est autem hic ipse alter ille codex, quem Politianus post Marcianum cum principe editione contulit, eundemque ex Medicea bibliotheca depromptum habuit Victorius, qui eum semiueterem vel Gallicanum vel a Gallico homine scriptum dicere consuevit. itaque Victorium secutus Mediceum appellavi.

Hi duo igitur codices ut aetate reliquos superant, ita cognationis quodam vinculo inter se coniuncti sunt et diversa a ceteris ratione ex communi omnium archetypo videntur ducti esse. habent enim saepe proprias quasdam lectiones, quae cum in italicis libris non inveniantur, ex antiquiore libro, ex quo tamquam e communi fonte Parisinus et Mediceus descripti erant, ad illos propagatae sunt. neque enim ex ipso Parisino codice describi potuit Mediceus, quod non nulla in illo solo corrupta vel omissa sunt, quae integra leguntur in Mediceo, sicut in reliquis, neque ex Parisino peti poterant. ex communi autem omnium archetypo istum librum, ex quo uterque ductus est, descriptum fuisse, non ab antiquiore origine repetendum esse dico propterea, quod pauca in eo rectius quam in Marciano codice scripta erant, eaque omnia ita comparata sunt, ut coniectura facile inveniri potuerint. plurimis enim locis consensus Parisini et Medicei codicis in communibus quibusdam et manifestis scripturae vitiis conspicitur. itaque si haec ita se habent, ut dixi, ex Marciano codice, antequam is Florentiam delatus est, factum erat apographum, ex quo primum Parisinus, deinde centum et quinquaginta fere annis post Mediceus codex descriptus est. sed is qui Parisinum codicem scripsit vetustum exemplum qua maxima poterat fide expressit, et quamquam neglegentia vel ignorantia saepe lapsus est (fuit enim rerum et verborum quae descripsit plane ignarus), tamen nihil consulto mutavit, sed omnia sicut scripta invenerat in suum exemplum transtulit. quo factum est ut, quamvis ipsum archetypum scribenti ante oculos non fuerit, tamen multa accurate ex eo ex-

pressa servaret. atque etiam quae in archetypo correcta vel in marginibus adscripta erant non nullis locis accurate repetita inveniuntur in Parisino. ex quo genere sunt ea quae in Cat. c. 95 et 112 et in Varr. I 2, 5 adnotavi. praeterea in orthographia vocabulorum antiquam rationem fidelius quam reliqui servavit. contra Mediceus codex omni genere vitiorum depravatus est. nam non solum neglegentia eius qui librum scripsit plurima in eo graviter corrupta sunt, sed etiam manifesta habet interpolationis exempla ex antiquiore libro, postquam is correctoris studium expertus erat, recepta.

Eiusdem generis codicem sub initium quarti decimi saeculi habuit Petrus Crescentius Bononiensis. is enim in duodecim libris de agricultura, qui primis illius saeculi annis scripti sunt, saepe veterum scriptorum de re rustica praecepta adhibuit et ex Catonis et Varronis libris multa additis auctorum nominibus adscripsit. sed in his omnibus nihil inveni, quod ad diversam a nostrorum librorum stirpe originem referendum esset, vel quod meliore codice usum esse Crescentium, quam quos nunc habemus, ostenderet.

Ex iis libris qui quinto decimo saeculo in Italia scripti sunt pauci tum, cum Marcianus codex sic ut Politianus et Victorius eum habuerunt extrema parte decurtatus erat, ex eo descripti sunt, qui ipso defectu originem suam produnt. plurimi autem, qui tertium Varronis librum integrum habent, ex eodem archetypo, antequam illam iacturam ferret, ducti sunt. nam hi quoque et inter se et cum reliquis ita consentiunt, ut ad aliam stirpem referri nequeant. sed eorum omnium accuratissime ex Marciano codice descriptus est codex Laurentianus 51, 4 chartaceus. in eo Varronis libri tres cum capitulis libri primi scripti sunt omissa extrema parte libri tertii, *Varronis rerum rusticarum de agricultura liber primus incipit feliciter. Qui graeci et latini de agricultura scripserint — ad uendendum. Otius essem consecutus — ad tubicinam graecum.* praeter defectum tertii libri sub finem eiusdem libri inde a c. 16, 21 saepius singula verba, quae in archetypo lacunis membranarum perierant vel legi non poterant, omissa sunt, ubi librarius spatio intermisso lacunas indicavit.

In reliquis libris non inveni apographa pari diligentia ex

archetypo expressa. nam omnes partim neglegentia scribentium partim interpolatione Italorum ita corrupti sunt, ut minus accuratam veteris archetypi imaginem referant. ex his tres codices, quibus in Catonis libro usus sum, indicabo, duos Laurentianos, unum Caesenatem. codex Laurentianus 51, 1 membranaceus scriptura paulo antiquiore, quam quae in reliquis huius generis libris est, ut Bandinius catal. cod. lat. bibl. Laur. v. II p. 526 eum quarto decimo saeculo adsignaverit, continet Catonis et Varronis libros, *Incipiunt capitula de re rustica M. Catonis Quomodo agrum emi pararique oporteat — uermes tangant. Explicit liber M. Catonis de re rustica feliciter. M. Terentii Varronis rerum rusticarum de agricultura liber primus incipit feliciter. Incipiunt rubrice eiusdem libri — hoc quem exposui habito. M. T. Varronis rerum rusticarum de uillaticis pastionibus liber tercius explicit feliciter.* in primo Varronis libro multa correcta vel in marginibus adnotata sunt recentiore manu, quae mihi olim Nicolai Niccoli esse visa est. quaedam vero ex his ex Laurentiano codice 30, 10 videntur petita esse. codex Laurentianus 51, 2 membranaceus prima scheda abscisa mutilatus Catonis librum prima parte capitulorum amissa habet, *to Pultem punicam sic facito* (p. 7, 10) — *expliciunt rubricae. incipit liber — uermes tangent. M. Catonis de agricultura explicit foeliciter,* deinde Varronis libros tres — *haec quae exposui habeto. M. Terentii Varronis de agricultura rerum rusticarum libri expliciunt foeliciter.* codex Caesenas bibliothecae Malatestianae 42, 2 membranaceus formae maximae post Columellae libros habet Catonis et Varronis libros ita scriptos, *Incipit liber M. Catonis de re rustica. Quomodo agrum emi pararique oporteat — ofelle puteolane. Est interdum praestare — uermes tangent. Finis. M. Terencii Varronis rerum rusticarum de agricultura liber primus incipit foeliciter Prologus eiusdem Totius essem — tubicinam grecum. Incipiunt rubrice eiusdem libri. Qui greci — aut ad uendendum.* ea quae post v. *tubicinam grecum* usque ad finem libri omissa erant postea eadem manu addita sunt, sed ita ut alio tempore scripta esse verba appareat: nam pauca in spatio ante capitula primi libri relicto, plurima in margine adscripta sunt, *gregatim — habito. M. Terentii Varonis rerum rusticarum de uillaticis pastionibus*

liber tertius explicit. in extrema libri parte, similiter atque de Laurentiano codice supra dictum est, lacunae in scriptura codicis relictae sunt; quamquam de his non plane cum illo consentit, sed quaedam quae in Laurentiano codice indicata lacuna omissa sunt leguntur in hoc.

Ii qui ante Victorium Catonis et Varronis libros una cum reliquis Romanorum de re rustica scriptoribus in Italia ediderunt iisdem codicibus, quos nunc habemus, usi sunt. nam quaecumque in antiquissimis editonibus aliter, atque in manu scriptis libris legimus, expressa sunt, aut neglegentiae editorum aut coniecturae tribuenda esse certum est. primum autem Georgius Merula, qui principem editionem a. 1472 Venetiis apud Nicolaum Iensonum impressam fecit, permulta suo arbitrio, nulla librorum manu scriptorum fide mutavit. post hunc Iucundus Veronensis, qui Aldinae editioni a. 1514 factae praefuit, manu scriptos libros, in his Mediceum codicem, quem supra dixi, adhibuit; neque tamen ad fidem codicum scripturam revocavit, sed maiore etiam licentia usus plurima sua coniectura novavit. Aldinam editionem a. 1515 secuta est Iuntina a Nicolao Angelio Florentino facta, in qua non nullis locis lectiones Aldinae editionis ex Florentinis codicibus correctae, plurima tamen sic, ut in illa edita erant, repetita sunt. hac pro fundamento suae editionis usus est Petrus Victorius neque constanter pro interpolata impressi exemplaris lectione genuinam archetypi codicis scripturam restituit, sed olim vulgatam lectionem ex Iuntina editione saepe recepit. quid antiquissimi editores vel ii qui postea in iisdem libris operam collocaverunt in emendatione corruptae scripturae profecerint, hoc loco non dicam. nam fidem lectionis ab iis petendam non esse ex iis quae dixi apparere puto.

Restat ut de ratione novae editionis dicam. itaque ad restituendam veterem scripturam, quae in editis adhuc exemplaribus vehementer corrupta erat, plurimum haud dubie Politiani excerpta valent. quare operam dedi ut haec maxime in nova editione accurate repraesentarentur. et quoniam incertior eorum fides est in iis quae Politianus non mutata in principe editione reliquerat, quam in iis quae ex manu scripto libro adscripsit, haec duo genera ita distinxi, ut ea quae ex codice adnotaverat *P* littera, quae in principe editione non mutaverat littera *V* significarem.

praeterea ut intellegi posset, ad quae vocabula vel ad quas litteras mutatio lectionis ab eo ex codice adnotata pertineret, ubicumque illius lectiones indicatae erant, etiam quid in principe editione legeretur indicandum erat. nam saepius accidit ut, siquid in principis editionis lectione ex codice mutandum erat, Politianus non accurate ea quae mutari vel deleri voluit indicaret, sed quaedam ad fidem codicis corrigeret, alia sic, ut in edito exemplari habebantur, relinqueret, ubi error ex apographis cognosci potuit. itaque ut de fide Politiani in iis quae adnotavit iudicari posset lectiones principis editionis, ubi ab illo mutatae erant, *v* littera significatas adposui. neque tamen opus esse videbatur omnia principis editionis vitia, quae a Politiano ex codice correcta erant, memoriae prodere et integram discrepantiam editionis, in qua plurima sine ulla librorum auctoritate arbitrio editoris mutata sunt, adnotare. itaque ubi manifestae editoris interpolationes a Politiano ex codice correctae erant neque ulla scripturae discrepantia in manu scriptis libris, quibus nunc utimur, inveniebatur, inutile erat corruptas impressi exemplaris lectiones una cum correctionibus illius adscribere. sed ubicumque ad confirmandam receptae lectionis auctoritatem pertinebat, quod certo Politiani testimonio ita scriptum fuisse in archetypo constat, scripturam codicis ab illo indicatam addita lectione Venetae editionis in adnotatione repetivi. in iis vero quae in principe editione Politianus non mutaverat ne leviora quidem omitti poterant, in quibus ille diversam haud dubie codicis scripturam codicis non indicaverat, in primis ea quae ad orthographiam vocabulorum pertinent, propterea quod in hoc genere modo codicis scripturam adnotaverat, modo tamquam inutilem praeterierat. Politiani excerptis ea quae a Victorio in explicationibus ex eodem codice adnotata erant addidi. in quo ipsa Victorii verba suis locis integra repetivi, quamquam in Catonis libro saepius breviore ratione usus sum. in editione Victorii ea quae in impressis ante eum exemplaribus non leguntur aliquam auctoritatem ad confirmandam codicis scripturam habent. nam in his plerumque codicem, cui plurimum tribuebat, secutus vulgatam lectionem mutavit. quare tum maxime, cum propter aliquam causam dubitari de fide Politiani poterat, lectiones Victorii a prioribus editionibus diversas et ex codice, ut videtur, ab illo primum receptas indicavi.

Ex apographis scripturam Parisini codicis, quem *A* littera significavi, et apud Catonem et apud Varronem ita exhibui, ut nihil, quod quidem antiqua manu scriptum esset, omitteretur eaque quae a vetere librario mutata vel addita essent accurate indicarentur. ea quae recenti manu correcta vel adscripta sunt nullam auctoritatem habent, sed partim ad manifestos priscae scripturae errores corrigendos pertinent, partim ab italicis correctoribus recepta sunt. quare ex his quaedam, quae nullam utilitatem habent, omisi; plurima tamen, ut de lectione codicis constaret, ex hoc quoque genere indicavi.

Ex Mediceo codice in Catonis libro pauca, in Varronis libris plura, quae *m* littera significata sunt, adscripsi. adnotavi autem ea maxime, in quibus Parisinus codex a reliquorum scriptura dissentiens hunc unum habet consentientem, ut eo consensu probaretur Parisini codicis scripturam ex antiquiore fonte repetitam esse. praeterea quaedam, quae recte emendata in codice erant, memorabilia esse videbantur.

Ex recentioribus codicibus in libris Varronis adhibui unum Laurentianum codicem 51, 4 ex ipso archetypo accurate descriptum, cuius testimonium in iis etiam locis sufficiebat, in quibus dissentiente Parisino libro a Politiani excerptis, maxime tum cum ab illo principis editionis lectio mutata non erat, dubitari poterat, quid a Politiano praetermissum vel minus accurate indicatum, quid errori Parisini codicis tribuendum esset. huius quoque scripturam, quo certius de archetypo constaret, integram exhibui eamque *B* littera significavi. in Catonis libro paratum non erat apographum, cui similis tribuenda esset fides, sed plurimis librariorum vitiis, partim etiam correctionibus Italorum corruptos inveni libros. quare in hoc tribus usus sum codicibus, duobus Laurentianis 51, 1 et 2, uno Caesenate, quorum consentientes inter se lectiones, quoniam hae solae ex vetere fonte repetendae sunt, communi signo *R* littera usus indicavi. ea quae unius codicis propria sunt, quoniam errore vel licentia librariorum invecta sunt, plerumque omisi. ubi trium librorum lectiones uno signo comprehendi non poterant, sed quid in singulis libris scriptum esset indicandum erat, notas adposui in Laurentiano 51, 1 *f*, in Laurentiano 51, 2 *b*, in Caesenate *c*. sed ex his Florentinum codicem *f* in eo genere quod potius ad rationem scribendi quam

ad diversitatem lectionis pertinet minus accurate collatum habebam quam reliquos duos. quare in hoc genere eius lectiones una cum ceteris adscriptae non sunt.

Corruptam archetypi scripturam tum, cum certa emendatione correcta erat vel facili opera videbatur corrigi posse, correxi. ubi apta emendatio parata non erat vel gravia scripturae vitia sine acriore remedio sanari non poterant, ea quae in archetypo scripta erant repetivi; coniecturas vel editorum vel meas paucis locis in adnotatione addidi. reliqua, quae ad veterem lectionem restituendam pertinent, in commentarium, cui altera operis pars destinata est, reservavi. interim non inutilem fore putavi huius modi editionem, quae non emendata quocumque modo scriptorum verba exhiberet, sed remotis pravis editorum mutationibus et sincera antiquissimi exemplaris scriptura proposita ad veram emendationem viam pararet.

Scripsi Halis Saxonum mense Octobri a. MDCCCLXXXIV.

M. PORCI CATONIS

DE AGRI CVLTVRA LIBER

P lectiones codicis Marciani ab Angelo Politiano in principe editione adnotatae

V editio princeps Venetiis apud Nicolaum Iensonum a. 1471 a Politiano non correcta

v eiusdem editionis lectiones a Politiano correctae

A codex Parisinus 6842 A

R recentiora codicis Marciani apographa:

b codex Laurentianus 51,2

c codex Caesenas bibliothecae Malatestianae

f codex Laurentianus 51,1

Vict. editio Victorii Lugduni a. 1541

CAPITVLA

I Quo modo agrum emi pararique oporteat
II Patris familiae officia
III Auctionem uti faciat
IIII Prima adulescentia agrum conserere oportere
V Villam rusticam uti aedificatam habeat
VI Bubilia uti bene aedificata habeas
VII Vilici officia
VIII Agrum quibus locis conseras
VIIII De fundo suburbano
X Ficos quo loco seras
XI Salicta locis aquosis
XII Quo modo oletum agri iug. CCXL instruere oporteat
XIII Quo modo *vineae* iug. C instruere oporteat
XIIII Quo modo vasa torcula quinque iuga instruere oporteat

---

1 MARCI CATONIS PRISCI DE RE RVSTICA LIBRI CAPITA *V* INCIPIT LIBER M. CATONIS DE RE RVSTICA *c, sine inscriptione A . numeri capitulorum praescripti sunt in A, omissi in c et in editione Victorii . numeros in principe editione additos non correxit Politianus* 3 familiae *Ac Vict.*, familias *V* offitia *A* 4 Auctionem uti faciat *Pc* Accionem (*corr.* Aucionem) uti fatiat *A, om. v* 5 Prima adolescentia agrum conserere oportere *P* Quomodo agrum in adulescentia conserere patrem familias oporteat *v* adulenscentia *A* aduliscentia *c* adolescentia *Vict.* 6 Villam rusticam uti aedificatam habeat *P Vict.*, Villam rusticam uti edificatam habeas *Ac*, *om. v* 7 Bubilia, *V* Bubilla *c* Bobilia *A* bene *om. c* 8 Vilici *A* Villici *Vc* offi^{c}dii *corr.* -ia *A* 9 conseras] constituas *c* 12 Sali^{c}ta *A* 13 Quõ (Quomodo *A*) oleum agri iug. CC.XL instruere oporteat *PA* Quõ oletum agri iugera CC.XL instruere oporteat *c*, *om. v* 14 Quomodo uineae iug. C instituere oporteat *Vict.*, Quõ iug. CC instituere oporteat *P* Quomodo iug̃. CC instruere oporteat *A*, *om. cv* 15 Quomodo uasa torcularia (*corr.* torcula) quinque iuga instruere oporteat *A* Quomodo uasa torcula V iuga instruere oporteat *Vict.*, *om. Vc*

XV Quo modo torcularium et cellam oleariam parare oporteat
XVI In cella olearia quae opus sint
XVII Villam aedificandam si locabis
XVIII De maceriis aedificandis
XVIIII Calcem partiario locandam
XX Materies quid anni tempestiva sit
XXI Torcularium si aedificare voles
XXII In vasa vinaria stipites
XXIII Trapetum quo modo concinnare oporteat
XXIIII Cupam quo modo aedifices
XXV Trapetum quo modo aedifices
XXVI Ad vindemiam quae opus sunt ut parentur
XXVII Vinum graecum quo modo fiat
XXVIII Vva cocta ut servetur
XXVIIII Vindemia facta ut vasa torcula subligentur
XXX Sementim ut facias
XXXI Oleas et reliqua semina cum seres, quo modo seras
XXXII Stercus ut dividas
XXXIII Bubus frondem
XXXIIII Ad oleam cogendam quae pares

---

1 parare *Vc Vict.*, parari *A* 2 In cella olearia quae opus sint *A Vict.*, In cella olearia quae opus sunt *Pc*, *om. v* 3 Villam aedificandam si locabis *Vict.*, Villam aedificandam sicut locabis *ut videtur P* Villam edificandam si atlocabis *A* Villam ędificandam (*reliquis omissis*) *c* Villam aedificandam quomodo fabro locabis *v* 5 parciario *A* 6 Materies (Macerias *c*) quid anni tempestiua est *PAc* Materies qui tempore anni tempestiua sit *v* 9 Trapetum quō concinnari oporteat *P* Trapeti columnella quo sit concinnanda modo *v* concinnare *Vict.*, concinnari *A* concinari *c* 10 Cupam quomodo aedifices *Ac Vict.*, Cupam trapeti quō aedifices *P* Cuppa trapeti quo fabrefiat modo *v* 11 Trapetum quomodo aedifices *c Vict.*, *cum numero* XXV *in marg. add. A*, Quomodo faber trapetum accommodet *v*, *ubi* 'vacat' *adscripsit P* 12 Ad uindemiam (Aduindemia *c*) quae opus sunt ut parentur *c Vict.*, ad uindemiam quae opus sint ut parentur *P* Ad uindemiam quae opus ut parentur *A* Quae ad uindemiam opus sunt in tempore parentur *v* 14 Vua cocta ut seruetur *Pc Vict.*, V$\overset{a}{u}$ cocta ut seruētur *A* Vinum coctum quo fiat modo *v* 15 Vindemia facta ut uasa torcula subligentur *Pc Vict.*, Vindemia facta ut ua torcula subligentur *A* Quod uindemia facta uasa reponantur *v* 17 cum seres] conseres *A*

XXXV Vineae arboresque ut mature putentur
XXXVI Vinea ut curetur
XXXVII Salictum ut suo tempore caedatur
XXXVIII De sementi facienda
XXXVIIII De agro rubricoso
XL De faba et vicia siligine hordeo, ubi serantur
XLI Quae segetem stercorent
XLII Quae mala in segete sint
XLIII De vinea et arboribus putatis
XLIIII De fornace calcaria
XLV Si ligna et virgas non poteris vendere
XLVI Vbi tempestates malae erunt, quid fieri possit
XLVII Per ver quae fiant
XLVIII Insitio vitis et aliarum rerum
XLVIIII Ficos et oleas alio modo
L Sulcos quo modo facias
LI Vitibus sulcos propaginesque
LII Olea quo tempore putetur
LIII De taleis oleagineis
LIIII Seminarium quo modo fiat
LV Harundo quo modo seratur
LVI Pomarium seminarium
LVII De vinea vetere
LVIII Prata quo modo stercorentur
LVIIII Vbi daps profanata erit, quid fiat

---

1 Vineae arboresque (Vinee arboresque *A* Vinee arbores *c*) ut mature putentur *A c Vict.*, Vineę arboresque ut maturae putentur *P* Uti maturae arbores putentur *v* 3 Salictum ut suo tempore seratur *P*, *om. v* caedatur *Vict.*, cedatur *A c* 6 De faba et uicia seligine hordeo ubi serantur *P* Quis locis faba siligo et hordeum seri debeat *v* seligine *c* seligine *corr.* siligine, *sed* se *in rasura A* ordeo *A c* 8 in segete sint *V A* in segetem sint *c* 10 calcaria *A c Vict.*, calcarea *V* 16 Sulcos quomodo (quo nõ *c*) facias *A c Vict.*, Sulcos quō Fodias *P* Vites et oleae quomodo infodiantur *v* 18 $\overset{a}{\text{q}}$ tempore *corr.* $\overset{o}{\text{q}}$ tempore *A* 19 De taleis oleagineis *P c Vict.*, De taliis olegaginis, *sed deleto priore* g *A*, Quantam taleam oleaginam decidas *v* 21 Harundo quomodo seratur *P* Arundo quomodo seratur *c* aarundo quomodo seratur *A* Arundinetum et uitiarium uti seratur *v* 25 Ibi *A*

LX Propagatio oleae pomorumque
LXI Quae diligentius propagari voles
LXII De faenisicia
LXIII Bubus pabulum
LXIIII De lignis domini
LXV Familiae cibaria quanta dentur
LXVI Vinum familiae quantum detur
LXVII Pulmentarium familiae
LXVIII Vestimenta familiae
LXVIIII Bubus cibaria
LXX Quo modo ager colatur
LXXI Quot plostra habere oporteat
LXXII Funem quam longam esse oporteat
LXXIII De olea colligenda
LXXIIII Oleum viride quo modo fiat
LXXV Custodis et capulatoris officia
LXXVI Item custodis qui in torculario erit officia
LXXVII Vasa vinaria et olearia extollere
LXXVIII Dolia quo modo inbuantur
LXXVIIII Bubus medicamentum
LXXX Bos si aegrotare coeperit
LXXXI Boves ne pedes subterant
LXXXII Quo modo bubus medicamentum detur
LXXXIII Panem depsticium sic facito
LXXXIIII Libum hoc modo facito

---

1 Propagatio oleae pomorumque *Pc* Propagatio olee pomorūq: *A*, *sed* q: *in rasura* A^2, Propagatio pomorum caeterarumque arborum *v* 3 De fenisicia *A* de fenisitia *c* de foenisicia *P* de foenisicio *v* 8 Pulmentarium familiae *PA* Pulmentarium familiae quantum detur *cv* 12 Quot plostra *cv* Q, t plostra *A* Quod plostra *P* 13 Funem quam longam esse oporteat *Ac Vict.*, Funem quam longum esse oporteat *v*, *ubi* F *litteram inducta lineola notavit P*, *quo signo in delendis capitulis uti consuevit* 14 colligenda *P* coligenda *Ac* legenda *v* 16 offitia *A* 17 Item custodis qui in torculario erit officia (offitia *A*) *Ac Vict.,* Item custodis qui in torculari erunt officia *addita, ut videtur*, *corruptelae nota ad* erunt *P* Item custodis in torcularia erunt officia *v* 19 inbuantur *A* imbuantur *Vc* 21 coeperit *V* ceperit *Ac* 22 subterant *Vc Vict.*, subtergant *A* 23 detur *om. V, add. Ac Vict.,* 24 depsticium *PA* depasticium *c* depsiticum *v* 25 Libum] Cibum *A*

LXXXV Placentam sic facito
LXXXVI Spiram sic facito
LXXXVII Scriblitam sic facito
LXXXVIII Globulos sic facito
LXXXVIIII Encytum sic facito
LXXXX Erneum sic facito
LXXXXI Spaeritam sic facito
LXXXXII Votum pro bubus
LXXXXIII Savillum sic facito
LXXXXIIII Pultem punicam sic facito
LXXXXV Graneam triticeam sic facito
LXXXXVI Amulum sic facito
LXXXXVII Salem candidum sic facito
LXXXXVIII Gallinas et anseres sic farcito
LXXXXVIIII Palumbum recentem sic farcito
C Aream sic facito
CI Frumento ne curculio noceat
CII Olea si fructum non fert
CIII Fici uti grossos teneant
CIIII Inuoluolus in vinea ne sit
CV Oves ne scabrae fiant
CVI Amurca axem unguito
CVII Vestimenta ne tiniae tangant
CVIII Fici aridae ut integrae sint
CVIIII Oleum si in metretam addes
CX Virgas murteas uti serves, item aliud genus
CXI Si bovem aut aliam quadrupedem serpens momorderit

3 Scriblitam *v* Scriplitam *PAc* 5 Encytum *A Vict.*, Encytrim *c* incitum *V* 6 Erneum sic facito *A Vict.*, Herneum sic facito *V*, *om.* 7 LXXXXI Speritam — LXXXXIII Sauillum sic facito *in marg. A* Speritam *A Vict.*, Spaericam *V* Spericam *c* 8 Votum pro bubus *Vc* Votum pro bobus *Vict.*, Votum pro bobus sic facito *A* 15 recentem sic facito *A* 18 fructus *A* 20 Inuoluolus *Ac Vict.*, Conuoluolus *P* Conuoluulus *v* ne sit *P* nesçit *A* nescit *c* ne fiat *v* 21 scabrae fiant *v* scabiae fiant *P* scabie fiant *Ac* 23 tiniae *PA* tineae *cv* 26 murteas *Pc* murteas *corr.* mirteas *A* myrteas *v* uti serues Item aliud genus *Vc Vict.*, uti serues CXI. LXXXIII Item aliud genus quoduis, *sed numero* LXXXIII *deleto et verbis* Item — quoduis *ante numerum* CXI *transpositis A*

CXII Boves uti valeant

CXIII Vinum familiae per hiemem qui utatur

CXIIII Qui ager a mari aberit, ibi vinum graecum sic facito

CXV Aquae marinae concinnatio

CXVI Quo labra doliorum circumlinas, ut bene odorata sint

CXVII Vinum si voles experiri duraturum sit necne

CXVIII Vinum asperum quod erit lene et suave si voles facere, quid facias

CXVIIII Vt odorem malum eximas de vino, quid facere debeas

CXX Si voles scire vinum aquam habeat necne, quid facere debeas

CXXI Vinum coum si voles facere, q. a. m. facias

CXXII Vinum concinnare ut alvum bonam facias

CXXIII In vinum mustum veratri atri manipulum coicias, ut bonam alvom facias

CXXIIII Vinum ad alvum movendam quo modo facias

CXXV Si lentim servare vis, quid facere debeas

CXXVI Oleae albae quo modo condiantur

CXXVII Oleam albam quam secundum vindemiam [si] uti vis, q. a. m. condias

CXXVIII Epityrum album nigrum variumque q. a. m. ex olivis facias

---

2 hiemem *A* hyemem *Vc* 4 concinnatio *Vc* continatio *A* 5 circulinas *A* 7 Vinum asperum quod erit lene et suaue si uoles facere (siç uoles faceres *c*) quid facias *Ac Vict.*, *ubi* et suaue *bis scriptum et priore loco deletum est in A*, Vinum asperum quod erit lene et suaue si uoles facere quam [c. quō] facias *P* Vinum asperum lene fieri *v* 12 q. a. m. facias *Vict.*, q; [q. a. m.] am facias *A* quam facias *P* quemadmodum facias *c*, *om. v* 13 Vinum concinnare ut aluum (alium *A*) bonam facias *PAc* Vinum si uoles concinnare ad aluum *v* 14 In uinum mustum ueratri acri manipulum coicias ut bonam aluom facias *P*, *om. v* ueratri atri *Vict.*, ueratri acri *A* uera acri *spatio paucarum litterarum post* uera *relicto c* manipalum *A* 15 bonam aluom *A* bonam aluon *c* 18 Oleam albam quam secundum uindemiam si uti uis q. a. m. (quemadmodum *c*) condias *PAc* Oleam albam secundum uindemiam qua utaris *v* 21 Epityrum (Epytyrum *Ac*) album nigrum uarium q. a. m. (quemadmodum *c*) ex oliuis facias *Ac Vict.*, Epityrum album nigrum uarium (*reliquis omissis*) *P* Epityrum album nigrum et uarium *v*

CXXVIIII Mustum si voles totum annum habere, quid facias

CXXX Mustaceos quem ad modum facias

CXXXI Vinum concinnare ad lotium, si difficile emittit vessica

CXXXII Vinum ad isciacos concinnare

CXXXIII Vt canes interdiu conclusos habeas, ita ut noctu acriores sint

CXXXIIII Vinum murteum q. a. m. facere debeas

CXXXV Ad tormina et si alvos non consistet, si taeniae et lumbrici molesti erunt, quid facere debeas

CXXXVI Ad dyspepsiam et stranguriam

CXXXVII Si habitationem delutare vis

CXXXVIII Aream qūo modo facias

CXXXVIIII Vt ligna amurca spargantur

CXXXX Piro florente ut dapem pro bubus facias

CXLI Dapem quo modo facias

CXLII Propagatio pomorum

CXLIII Antequam messem incipias, ut porcam praecidaneam facias

CXLIIII Quem ad modum tunicas ceterasque res et ubi emas

CXLV Politionem quo pacto redemptori dare debeas

---

1 habere *in rasura A* quid facias *om. Av*, *add. Pc* 2 Mustacios (Mustatios *c*) quemadmodum facias *Pc* Mustaceos quemadmodum facias *Vict.*, Mustaceos sic facito *Av*, *sed* sic facito *in rasura A* 3 Vinum concinnare ad lotium *in rasura A* si difficile emittit uessica *P Vict.*, *sed* uissica *corr.* uessica *vel* uessica *corr.* uissica *P*, si difficile emittet uisica *c*, *om. Av* 4 Vinum ad ischiacos concinnare *Vc* Vinum ad dissīt hiacos cocīnare *in rasura A* 7 Vinum (Vinum nū̄ *A*) murteum q. a. m. facere debeas *PA* Vinum murtetum quemadmodum facere debeas *c* Vinum myrteum sic facito *v* 8 aluos *Pc* aluos *A* aluus *v* consistet si *PA* consistat si *c* consistat et si *v* teniae *P* tęnię *c* tenie *corr.* tinee *A* tineae *v* 9 lumbrici *Vc* lubrici *A* 10 Ad dispepsiam et stranguriam *V* addyspepsian et strangoriam *c* Ad dyspesiam et stragoriam *A* 11 habitatione *A* 13 Ut ligna amurca sparcantur *in rasura A* 14 Piro florenti ut dapem pro bubus facias *P* Piro florente ut dapem bubus facias *Vict.*, Pilo florente dapem pro bobus *in rasura A* Piro florem ut dapem bubum facias *c* Dapem pro bubus *v* 15 CXLI Dapem quomodo facias *in marg. add. A* 17 porca praecidaneam *Pc* porcam praecidaneam *A Vict.*, porcū praecidaneū *v* 20 Politionem *PA* pollitionem *c* Pollintionem *v*

3 conlucare *PA* cōllucare *c* collucare *v* 5 lustrare uis *Vict.*, lustraueris *VAc* 7 CLII Villice officia *postea eadem manu, ut videtur, additum est in A,* Vilicae officia *Vict.*, Villicae officia *v*, *inducta* V *littera delevisse videtur P, om. c* 8 legundae *PAc* legendae *v* 9 faciundae *VA* fecunde *c* 14 De fructibus ouium uendundis *Ac Vict.*, De fructibus ouium qua lege uenierit *P* Fructus ouium qua lege uenierit *v* 18 quomodo metiaris *P* quomodo admetiaris *v* quō meciaris *c* quomodo admetiaris Quo mō metiaris XU, *sed* quomodo admetiaris *in rasura scriptis et* Quomŏ metiaris XU *deletis A* 19 hiemem *A* hyemem *Vc* 20 Brassica quod (q' *corr.* q̄t *ut videtur A*) medicamenta in se habeat *PA* Brassica quod medicamentum in se habeat *super lineam add. c*, Medicamenta brassicae *v. sequitur novi tituli loco* Quot brassicae genera et quae natura *V*, *om. Ac Vict.* 21 Aluum si uoles delicere quid facere debeas *PAc* Aluum deiicere hoc modo oportet *v*

M. PORCI CATONIS
DE AGRI CVLTVRA
LIBER

Est interdum praestare mercaturis rem quaerere, nisi tam pe-
riculosum siet, et item fenerari, si tam honestum siet. maiores
nostri sic habuerunt et ita in legibus posiverunt, furem dupli
condemnari, feneratorem quadrupli. quanto peiorem civem existi-
marint feneratorem quam furem, hinc licet existimare. et virum 2
bonum quom laudabant, ita laudabant, bonum agricolam bonum-
que colonum. amplissime laudari existimabatur qui ita laudabatur. 3
mercatorem autem strenuum studiosumque rei quaerendae exi-
stimo, verum, ut supra dixi, periculosum et calamitosum. at ex 4
agricolis et viri fortissimi et milites strenuissimi gignuntur, maxi-
meque pius quaestus stabilissimusque consequitur minimeque in-
vidiosus, minimeque male cogitantes sunt qui in eo studio oc-
cupati sunt. nunc ut ad rem redeam, quod promisi institutum
principium hoc erit.

---

8 et virum bonum quom laudabant *Plin. 18, 11*   12 at ex agricolis *Plin. 18, 26*

---

1 MARCI CATONIS PRISCI DE RE RVSTICA LIBER *V, sine inscriptione Ac* EXPLICIVNT RVBRICAE INCIPIT LIBER *b*   4 EST INTERDVM PRESTARE MECATVRIS REM qeRERE *A*   5 siet *utroque loco b,* sit *utroque loco VAcf*   fenerari *AR* foenerari *V*

6 sic habuerunt *Pb* si^{c} habuerunt *A* sic hoc habuerunt *cf* hoc sic habuére *v*   posiuerunt *PAb et codices Victorii,* posuerunt *cf* posuere *v*   7 condempnari *A*   feneratorem *utroque loco AR,* foeneratorem *utroque loco V*   existimarint *VR* existimarunt *A*

8 quam furem *superscriptum est in A*   9 quom laudabant *V* quō laudabant *f* quomodo laudabant *c* cum laudabant *A* quum laudabant *b*

11 Mercaturem *A*   13 maximeque pius *VAbc* maximeque plus (*superscr. al. m.* pius) *f* l' alias plus *in marg. A*   15 cogitantes *Vbc* cogitationes *corr. al. m.* -antes *f* agitantes *A*   17 principium *superscr. A*

I Praedium quom parare cogitabis, sic in animo habeto, uti ne
cupide emas neve opera tua parcas visere et ne satis habeas
semel circumire. quotiens ibis, totiens magis placebit quod bo-
2 num erit. vicini quo pacto niteant, id animum advertito: in bona
regione bene nitere oportebit. et uti eo introeas et circumspicias,
uti inde exire possis. uti bonum caelum habeat, ne calamitosum
siet. solo bono, sua virtute valeat. si poteris, sub radice montis
3 siet, in meridiem spectet, loco salubri, operariorum copia siet,
bonumque aquarium, oppidum validum prope siet aut mare aut
4 amnis, qua naves ambulant, aut via bona celebrisque. siet in iis
agris, qui non saepe dominos mutant: qui in his agris praedia
vendiderint, eos pigeat vendidisse. uti bene aedificatum siet. ca-
veto alienam disciplinam temere contemnas. de domino bono co-
lono bonoque aedificatore melius emetur. ad villam cum venies,
5 videto, vasa torcula et dolia multane sient: ubi non erunt, scito
pro ratione fructum esse. instrumenti ne magni siet, loco bono
siet. videto, quam minimi instrumenti sumptuosusque ager ne
6 siet. scito idem agrum quod hominem, quamvis quaestuosus siet,

1 praedium quom parare *Plin. 18, 26—29* *Colum. I 4, 1* 7 si poteris, sub radice *Varr. I 7* *Plin. 17, 36* 9 oppidum validum *Gell. X 26, 8*

1 R. I Quomodo agrum emi pararique oporteat *A V b* quom parare *P* conparare *A*, *ubi* $\overline{qn}$ *ante* con *superscripsit* *A*², quum parare *b* cum parare *c* cum cumparare *f* cum comparare *v* 5 et uti eo introeas *R* et uiti eo introeas *PA*, *sed* eo *in rasura A*, et uti eo cum introeas *v* circumspitias *A* 6 inde *om. A*, *add. VR* ne calamitosum *VR* nec calamitosum *A* 7 montis s^{t}iet *A* 9 aquarum *corr.* -rium *A* oppidum prope amplum sit et mare aut amnis qua naues ambulant *Gellius X 26, 8* prope siet aut mare *b* (?) *et Iucundus,* prope siet Si aut mare *PA* prope sçiet si aut mare *c* prope fiet si aut mare *f* prope siet . Si autem mare *v* 10 qua *PR* què *A corr.* $\overset{o}{q}$ *A*² quo *v* celebris quae siet. In his agris *V* celebrisque siet inis agris *A* celebrisque siet in his agris *R* : N. primum predium quod sit *rubro colore in margine adscriptum ėst in A* 11 qui in his agris *VR* qui iniis agris *A* 12 eos pigeat *Gronovius apud Schneiderum,* hos pigeat *Gesnerus,* quos pigeat *VAR* 14 comueniens *A* 15 sient] sçient *A* 16 pro ratione] RATIO *in margine adscripsit P* instrumenti ne magni siet, loco bono siet *delevit Pontedera antiquit . latin. p. 27* 17 ne siet] nesçiet *A*

si sumptuosus erit, relinqui non multum. praedium quod primum siet, si me rogabis, sic dicam: de omnibus agris optimoque loco iugera agri centum: vinea est prima, *si vino bono* vel si vino multo est, secundo loco hortus inriguus, tertio salictum, quarto oletum, quinto pratum, sexto campus frumentarius, septimo silva caedua, octavo arbustum, nono glandaria silva.

Pater familias ubi ad villam venit, ubi larem familiarem II
salutavit, fundum eodem die, si potest, circumeat; si non eodem die, at postridie. ubi cognovit, quo modo fundus cultus siet operaque quae facta infectaque sient, postridie eius diei vilicum vocet, roget, quid operis siet factum, quid restet, satisne temperi opera sient confecta, possitne quae reliqua sient conficere, et quid factum vini, frumenti aliarumque rerum omnium. ubi ea cog- 2
novit, rationem inire oportet operarum, dierum. si ei opus non apparet, dicit vilicus sedulo se fecisse, servos non valuisse, tempestates malas fuisse, servos aufugisse, opus publicum effecisse, ubi eas aliasque causas multas dixit, ad rationem operum operarumque vilicum revoca. cum tempestates pluviae fuerint, quae 3
opera per imbrem fieri potuerint, dolia lavari, picari, villam pur-

2 de omnibus agris *Varr. I 7* 4 tertio salictum *Plin. 16, 176*
7 Pater familias *Colum. I 8, 20*

1 si sumptuosus — primum siet *in margine A* relinqui *PR* relinquid *A* relinquere *v* 3 iugera *VR* iug̅ *superscr. A* uinea est prima uel si uino multo est *PR* uinea est prima si uino multo est *Av* uinea est prima, si uino multo siet *Iucundus*, uinea est prima, si uino bono uel si uino multo siet *Ursinus coll. Varr. r. r. I 7* 4 inriguus *Ac* irriguus *Vb* tercium *A* quartū *A* 5 quinta *corr.* -to *A* sexta *corr.* -to *A* capus *A* septimum *corr.* -mo *A* 7 R. II Patris familie offitia *A* Patris familias officia *Vb* Patris familiae officia *Vict.* 8 si non eodem die *Vbf* si non eo die *Ac Vict.* 9 at postridie *cv* ad postridie *PA* ad post tridie *b* 10 operaque quae *Iucundus,* opera quaeq; *VR* operaqueq; *A* sçient posttridie *A* 11 temperi *P* tempori *ARv* 12 opera siẹt confecta: possitne quae reliqua sient conficere *P* opera fiant confectaque durare possint aut quae reliqua sient conficere *v* sient confecta *Iucundus*, siet confectā *A* siṇ̂t confecta *b* sciet confecta *c* fiet confecta *f* 14 ei opus *VR* eius opus *A* 15 uilicus *Ac* uillicus *Vb* sedulo se fecisse *Vb* sedolosa fecisse *Acf* 16 effecisse] fecisse *c*

gari, frumentum transferri, stercus foras efferri, stercilinium fieri,
semen purgari, funes sarciri, novos fieri; centones, cuculiones fa-
4 miliam oportuisse sibi sarcire. per ferias potuisse fossas veteres
tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri, pra-
tum purgari, virgas vinciri, spinas runcari, expinsi far, munditias
5 fieri. cum servi aegrotarint, cibaria tanta dari non oportuisse. ubi
ea cognita aequo animo sunt, quae reliqua opera sint curare uti
perficiantur. rationes putare argentariam, frumentariam, pabuli
causa quae parata sunt; rationem vinariam, oleariam, quid venierit,
quid exactum siet, quid reliquum siet, quid siet quod veneat:
6 quae satis accipiunda sint, satis accipiantur: reliqua quae sint
uti conpareant. siquid desit in annum, uti paretur: quae super-
sint, uti veneant: quae opus sint locato, locentur: quae opera fieri
velit et quae locari velit, uti imperet et ea scripta relinquat. pecus
7 consideret. auctionem uti faciat: vendat oleum, si pretium habeat,
vinum, frumentum quod supersit vendat: boves vetulos, armenta
delicula, oves deliculas, lanam, pelles, plostrum vetus, ferramenta

3 per ferias *Colum. II 21, 3*

1 stercilinium *PAbf* stercilinum *c* sterquilinium *v.* 'Sterquilinium fieri. *In antiquissimo codice, Catonis, ac Varronis semper* Stercilinum *scriptum est: quam scripturam quamuis non receperim, tamen semel notam facere uolui' Victorius* 2 familiā *vA* familia *PR* 5 runcari *VR* eruncari *A* expinsi far *Victorius et coni. Politianus,* expinsi lar *Pc et codices Victorii,* expinsi iar *Abf* cremarique *v* munditias *Ac* mundicias *Vb* 6 dari nonp̄ōtuisse, *h. e.* dari non potuisse *corr.* dari non oportuisse *A* ubi cognita aequo animo sint *VAR* ubi haec cognita aequo animo sient *Iucundus* 7 quaue reliqua opera sint *A* que reliqua opera sint *b* quaeue reliqua opera sint *c* quae opera sint *V* queue opera sint *f* 8 rationem uinariam oliariam *PAR* rationes uinaria oleariaque *v* 10 exactum *VR* actum *A* 11 accipiunda sint *Pcf* accipienda sint *Av* accipienda sint *b* 12 uti conpareant *A* uti compareant *Pf* ut compareant *b* uti compareat *c*, *om. v* desit in annum *VR* desit . . annum *duabus vel tribus litteris post* desit *deletis A* quae supersint ut ueneant *PAR* quae supersint ueneant *v*

14 et quae locari uelit *in marg. A* uti imperet *AbfVict.*, ut imperet *P* ubi imperet *c* imperet *v* 15 cosideret *A*

15 auctionem] R. III Actionem uti fatiat. Aucionem *A* Auctionem uti faciat. Auctionem *Pb interposita rubrica, cum initio capituli,* tonsionem *sine rubrica v* pretium *AR* precium *V* 16 frumentatum *A*

17 plostrum *PAbc* plaustrum *fv* feramenta *A*

vetera, servum senem, servum morbosum, et siquid aliut supersit,
vendat. patrem familias vendacem, non emacem esse oportet.

Prima adulescentia patrem familiae agrum conserere [studere] III
oportet, aedificare diu cogitare oportet; conserere cogitare non
oportet, sed facere oportet. ubi aetas accessit ad annos XXXVI,
tum aedificare oportet, si agrum consitum habeas. ita aedifices,
ne villa fundum quaerat *neve fundus villam.* patrem familiae vil- 2
lam rusticam bene aedificatam habere expedit, cellam oleariam,
vinariam, dolia multa, uti lubeat caritatem expectare: et rei et
virtuti et gloriae erit. torcularia bona habere oportet, ut opus
bene effici possit. olea ubi lecta siet, oleum fiat continuo, ne
corrumpatur. cogitato quotannis tempestates magnas venire et
oleam deicere solere. si cito sustuleris et vasa parata erunt, 3
damni nihil erit ex tempestate et oleum viridius et melius fiet.
si in terra et tabulato olea nimium diu erit, putescet, oleum fe- 4
tidum fiet. ex quavis olea oleum viridius et bonum fieri potest,
si temperi facies. in iugera oleti CXX vasa bina esse oportet, si 5
oletum bonum beneque frequens cultumque erit. trapetos bonos
privos inpares esse oportet, si orbes contriti sient, ut conmutare
possis, funes loreos privos, vectes senos, fibulas duodenas, medi-

---

1 servum senem *Plutarch. Cat. c. 4* 2 patrem familias *Plin. 18, 30 Diom. p. 368, 26* 3 prima adulescentia *Plin. 18, 31 Colum. I 4, 8*

---

1 seruum senem seruum morbosum *AR* seruum senem morbosum *V* aliut *PA* aliud *Rv*

3 R. IIII Prima adulescentia agrum conserere oportet *A* Prima adolescentia agrum conserẽ (serere *b*) oportet *Pb Vict.*, Quomodo agrum in adulescentia conserere patrem familias oporteat *v* 4 aedificare diu cogitare oportet conserere cogitare non oportet *ARv.* diu *post* conserere *transponendum additis notis, ut videtur, significavit P* 7 neve fundus villam *om. VAR, addidit Iucundus: cf. Colum. I 4, 8 Plin. 18, 32*

7 R. V Villam rusticam uti aedificatam habeat *AP Vict.*, Villam rusticam ut edificatam habeas *b*, *om. v* 9 lubeat *Pb* iubeat *Ac* iubeant *fv* 12 corumpatur *Af* quot annis *Vbc* quod annis *Af* uenire *VAc* euenire *b* uenire *et in marg.* e *f* 13 oleam] oleum *A*

14 nichil *A* 15 si in terra — fiet *in marg. A* putescet *PA* putrescet *Rv* fetidum *Ab* foetidum *Vc* 16 et quauis *corr.* ex quauis *A* et quauis *Pbc* e quauis *f* ne qua uis *v* 19 inpares *A* impares *VR* contriti sient *VR* contriti sint *A* cõmutare *VA*

pontos privos loreos. trochileas graecanicas binis funibus sparteis
6 ducunt: orbiculis superioribus octonis, inferioribus senis citius
duces: si rotas voles facere, tardius ducentur, sed minore labore.
IIII bubilia bona, bonas praesepis faliscas clatratas, clatros interesse
oportet pede. si ita feceris, pabulum boves non eicient. villam
urbanam pro copia aedificato. in bono praedio si bene aedificaveris, bene posiveris, ruri si recte habitaveris, libentius et saepius venies: fundus melior erit, minus peccabitur, fructi plus capies. frons occipitio prior est: vicinis bonus esto: familiam ne siveris peccare. si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces: si aedificabis, operis, iumentis, materie adiuvabunt: siquid bona salute usus venerit, benigne defendent.

V Haec erunt vilici officia. disciplina bona utatur. feriae serventur. alieno manum abstineat, sua servet diligenter. litibus familia supersedeat: siquis quid deliquerit, pro noxa bono modo
2 vindicet. familiae male ne sit, ne algeat, ne esuriat: opere bene

---

6 in bono praedio *Plin. 18, 31. 44* 14 Haec erunt vilici officia *Plin. 18, 36 Colum. I 8* 17 familiae male ne sit *Plin. 18, 44*

---

1 trochleas graecanicas binas, quae funibus sparteis ducantur *Iucundus* trochileas *PR* tronchileas *et in marg.* trocule · · *A*, trochleas *v* binis funibus sparteis ducant urbiculis. *PAR* binis funibus sparteis ducantur orbiculis *v* 3 ducentur *v* ducetur *PRA*

4 R. VI Bobilia uti bene edificata habeas *A* Bubilia (Bubila *b*) uti bene aedificata habeas *Pb* Bubilia uti bene aedificata habeant et uicinia bona *v* 5 eicient *AR* eiicient *V* uillam suburbanam *Iucundus.* 'Villam urbanam. *Ita scriptum repperi in optimo exemplari, quemadmodum non multo post, Fundum urbanum: cum formis excusi libri praepositionem huic verbo addidissent' Victorius* 6 in bono *AR* ĭ bono *v*, *ubi* ĭ *delevit P, errore ut videtur, cum vellet* eicient *pro* eiicient *scribere* si bene aedificaueris bene posiueris *Pc* si bene edificaueris bene posueris *Af* si bene posiueris bene aedificaueris *b* si bene aedificaueris beneque posueris *v* 8 melior erit *VA* melius erit *R Vict.*

fructi plus capies *VR* fructu[s] plus capiet *A* 10 tua uendes — operarios facilius *in marg. A* 12 materie adiuuabunt *A* materię adiuuabunt *Pf* materiae adiuuabunt *c* materię abundabunt *b* materia iuuabunt *v* usu uenerit *Iucundus*

14 R. VII Vilici offitia *A* Villici officia *Pb* Villici officia qualia oportet fiant *v* uilici *PA* uillici *Rv* offitia *A* 15 familia supersedeat *PA* familiae supersedeat *Rv* 17 ne sit *VAbf* nescit *c*

exerceat, facilius malo et alieno prohibebit. vilicus si nolet male facere, non faciet. si passus erit, dominus inpune ne sinat esse. pro beneficio gratiam referat, ut aliis recte facere libeat. vilicus ne sit ambulator, sobrius siet semper, ad cenam nequo eat. familiam exerceat, consideret, quae dominus imperaverit fiant. ne plus censeat sapere se quam dominum. amicos domini, eos habeat 3
sibi amicos. cui iussus siet, auscultet. rem divinam nisi Conpitalibus in conpito aut in foco ne faciat. iniussu domini credat nemini: quod dominus crediderit, exigat. satui semen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederit nemini. duas aut tres familias habeat, unde utenda roget et quibus det, praeterea nemini. rationem cum domino crebro putet. operarium, mercennarium, poli- 4
torem diutius eundem ne habeat die. nequid emisse velit insciente domino, neuquid dominum celavisse velit. parasitum nequem habeat. haruspicem, augurem, hariolum, Chaldaeum nequem consuluisse velit. segetem ne defrudet: nam id infelix est. opus rusticum omne curet uti sciat facere, et id faciat saepe, dum ne lassus fiat: si fecerit, scibit in mente familiae quid sit, et illi 5
animo aequiore facient. si hoc faciet, minus libebit ambulare et valebit rectius et dormibit libentius. primus cubitu surgat, postremus cubitum eat. prius villam videat clausa uti siet, et uti suo quisque loco cubet et uti iumenta pabulum habeant.

Boves maxima diligentia curatos habeto. bubulcis opsequito 6
partim, quo libentius boves curent. aratra vomeresque facito uti

16 segetem ne defrudet *Plin. 18, 200*

1 uilicus *PA* uillicus *Rv* 2 inpune *A* impune *VR* 3 benfitio *A* uilicus *PA* uillicus *Rv* 4 ne sit *VR* nesçit *A* cenam *Ac* cęnam *b* coenam *V* 7 iussu siet *A* cōpitalibus in cōpito *VR* compitalibus hic compito *A* 8 iniusu domino *corr.* -ni *A* 9 exigant *A* 11 praeterea *AR Vict.*, praeter eas *V* 12 putet *R* patet *corr.* putet *A* paret *V* mercenarium *VAR* politorem *PAR* pollītorem *v* 15 haruspicem *PAc* aruspicem *bv* hariolum *PA* ariolum *bcy* chaldaeum *VA* caldeum *bc* 17 omne] omnem *A* sciat] siat *A* 18 lassus *Vb* lapsus *Acf* 20 cubitu] cubitum *A* cubitū *f*

23 opsequito partim (l'tor superscript), *sed* l'tor *ex coniectura, ut videtur, superscripto P*, obsequitor partim *Abc Vict.*, obsequituro partum *f* obsequito prompte *v* obsequitor statim *Iucundus* 24 quo libentius *VR* quod libentius *A* curarent *corr.* curent *A*

bonos habeas. terram cariosam cave ne ares, neve plostrum neve
pecus inpellas. si ita non caveris, quo inpuleris, trienni fructum
7 amittes. pecori et bubus diligenter substernatur, ungulae curentur.
scabiem pecori et iumentis caveto: id ex fame et si inpluit fieri
solet. opera omnia mature conficias face. nam res rustica sic
est, si unam rem sero feceris, omnia opera sero facies. stramenta si deerunt, frondem iligneam legito, eam substernito ovi-
8 bus bubusque. stercilinum magnum stude ut habeas. stercus
sedulo conserva: cum exportabis, purgato et comminuito: per autumnum evehito. circum oleas autumnitate ablaqueato et stercus addito. frondem populneam, ulmeam, querneam caedito per tempus: eam condito non peraridam, pabulum ovibus. item faenum cordum, sicilimenta de prato, ea arida condito. post imbrem autumnum rapinam, pabulum lupinumque serito.

VI Agrum quibus locis conseras, sic observari oportet. ubi ager crassus et laetus est sine arboribus, eum agrum frumentarium esse oportet. idem ager si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum, id maxime seri oportet. in agro crasso et caldo oleam conditivam, radium maiorem, sallentinam, orcitem, poseam, sergianam, colminianam, albicerem, quam earum in iis locis optimam

1 terram cariosam *c. 34. 37 Plin. 17, 34* 5 opera omnia *Plin. 18, 44* 10 circum oleas *c. 29 Plin. 17, 127* 11 frondem populneam *Plin. 16, 92* 15 Agrum quibus locis conseras *Varr. I 23 sqq.* ubi ager crassus *Plin. 18, 163* 18 in agro crasso *Plin. 15, 20*

1 curiosam *corr.* cariosam *A* plaustrum *VAR* 2 inpellas *A* impellas *VR* inpuleris *A* impuleris *Vb* impulleris *c* triennii *PAR* triennio *v* 4 pecori et iumentis *VR* peccori iumentis *A corr.* peccori iumentisque A^2 impluit *VR* implut *A* 5 confitias *A* res si rustica sic *A* 8 stercilinum *A* stercilinium *PR* sterquilinium *v* 9 cum exportaueris spargito *Iucundus* conminuito *f* cōminuito *Ab* cōmunito *V* quinuito *c* per autumnum *bc* per autunum *f* per antūnum *A* per auctunnum *V* 10 ehito *A corr.* euehito A^2 12 pabulum — arida *in marg. A* fenum *b* fenum *A* foenum *Vc* 13 autumnū *Abc* autunū *f* auctunnū *P* auctunni *v* 15 R. VIII Agrum quibus locis conseras *APb* Quibus locis conseri agrum oportet *v* 18 panicum *VR* panitium *A* crasso] carsso *A* caldo *PAR* calido *v* oleam conditaneam *Varro I 24* 19 sallentinam *PAf* salentinam *bcv* orcitem *PAR* orchitem *v* 20 colminiam *Varro*

dicent esse, eam maxime serito. hoc genus oleae in xxv aut in
xxx pedes conserito. ager oleto conserundo, qui in ventum fa- 2
vonium spectabit et soli ostentus erit, alius bonus nullus erit. qui
ager frigidior et macrior erit, ibi oleam licinianam seri oportet. si
in loco crasso aut caldo severis, hostus nequam erit et ferundo
arbor peribit et muscus ruber molestus erit. circum coronas et 3
circum vias ulmos serito et partim populos, uti frondem ovibus
et bubus habeas, et materies, siquo opus sit, parata erit. sicubi
in iis locis ripae aut locus umectus erit, ibi cacumina populorum
serito et harundinetum. id hoc modo serito: *prius* bipalio vortito,
ibi oculos harundinis pedes ternos alium ab alio serito. ibi corru-
dam serito, unde asparagi fiant. nam convenit harundinetum cum 4
corruda, eo quia foditur et incenditur et umbram per tempus
habet. salicem graecam circum harundinetum serito, uti siet qui
vineam alliges.

Vineam quo in agro conseri oportet, sic observato. qui locus vino optimus dicetur esse et ostentus soli, aminnium minusculum

---

1 hoc genus oleae *Plin. 17, 93* 2 ager oleto conserundo *Plin. 18, 337* 6 muscus ruber *Plin. 17, 223* 8 sicubi in iis locis *Plin. 16, 173. 19, 145* 10 id hoc modo serito *c. 47* 16 vineam quo in agro *Plin. 14, 46*

---

1 in XXV aut in XXX *AR Vict.*, in XXV aut XXX *P* in uiginti quinque aut triginta *v* 2 agrum oliveto conserendo, nisi qui in ventum favonium spectet et ostentus soli sit, alium bonum nullum esse *Varro* 4 si in loco crasso aut calido posueris *Varro* si in loco *Ac* sin in loco *Vbf* 5 calido *VAR* 8 materies *Varro,* materia *VAR* siquo *Pbc* siqua *f* siqui[s] *A* si quae *Vict.*, siquid *v* opus sit parata erit *PAR* opus erit parata sit *v* 9 in iis *PA* in his *Rv* 10 harundinetum *PR* arundinetum *Av* prius *om. VAR*: id prius bipalio verti *Varro,* bipalio subacto prius solo *Plinius XVI 173* bipalio uortito *VR* pallio uortitu *A*, *in quo* pallio — alio serito *in margine scripta sunt* 11 harundinis *R* arundinis *VA* 12 asparagi *v* aspargi *PAR* harundinetum *PAR* arundinetum *v* 14 circum harundinetum *PR* circum arundineto *A* circum arundinetum *v* qui (*corr.* quo A^2) uineam aliges *A* 16 sic] si *A corr.* sic A^2 17 soli aminnium *PR* soli aminium *A* soli ubi amineum *v* soli ibi amineum *Iucundus,* soli aminneum *Varro,* solibus amineum *codices Plinii XIV 46*

et geminum eugeneum, helvolum minusculum conserito. qui locus crassior erit aut nebulosior, ibi aminnium maius aut murgentinum, apicium, lucanum serito. ceterae vites, miscellae maxime, in quemvis agrum conveniunt.

VII Fundum suburbanum arbustum maxime convenit habere. et ligna et virgae venire possunt, et domino erit qui utatur. in eodem fundo suum quidquid conseri oportet: vitem † conpularia, amin-
2 nium minusculum vino et maius et apicium. uvae in olla in vinaceis conduntur: eadem in sapa, in musto, in lora recte conduntur. quas suspendas duracinas aminnias maiores, vel ad fabrum
3 ferrarium pro passis eae recte servantur. poma, mala strutea, cotonea scantiana, quiriniana, item alia conditiva, mala mustea et punica (eo lotium suillum aut stercus ad radicem addere oportet,

---

7 vitem *Varro I 58, 39* 11 poma *c. 143* *Plin. 15, 50*

---

1 eugenęum *P* eugeneum *Abv* eugenaeum *c* heluolum *PAR* helueolum *v* helvium *Plinius XIV 46*, helutum *codices Varronis* munusculum *A* qui locus crassus erit aut nebulosior *VAR* qui locus crassior sit aut nebulosus *Varro*, qui locus crassior aut nebulosior *Plinius XIV 46* 2 aminnium *PR* aminium *A* amineum *v* aminneum *Varro*
3 caeterae *V*: ceterae — conveniunt *in marg. A* miselle *A*
5 R. VIIII In fundo suburbano *A* De fundo suburbano *Pb* Quo in loco arbusta et uirgae serantur *v* 6 lingna *A* utantur *A* 7 quidquid *PA* quicquid *Rv* oportet uitem cōpularia aminnium minusculum uino et malus et apicium Eae in olla in uinaces conduntur *P* oportet uitem cōpularia aminneum minusculum uino et maius et apicium Eae (*corr.* hae *A*[2]) in olla innuinaces (*corr.* in uinaces) conduntur *A* oportet uitem compularia aminneum (amineum *c*) minusculum uino et malus et apicium Eae in olla in uinaces conduntur *bc* oportet copulari uineam amineum minusculum et malum et apicium. Ea in olla uinaceis conduntur *v*. Cato ait uvam aminneam minusculam et maiorem et apiciam in ollis commodissime condi *Varro I 58. fortasse* oportet, vitem genera conpluria vini, aminnium minusculum et maius
9 in lora *P* in lorā *A* in orrea *b* in orra *c* in olla *v*. '*in marginibus uetusti codicis erat hoc verbum* densa, *at intus* lora' *adscripsit P*. 'In sapa, in musto, in lora. *Hanc lectionem a manu scriptis libris accepi, nam excusi* In lora, *non habebant*' *Victorius* 10 quas sususpendas *A* aminneas *PAb* amineas *c* aminea *v* 11 eae recte *Victorius*, ea recte *VAR*, hae recte *Plinius XIV 47* strutea *Pb* structea *Acfv*
12 quiriana *Plinius XV 50* 13 stercū *A*

uti pabulum malorum fiat), pira volaema, aniciana [et] sementiva 4
(haec conditiva in sapa bona erunt), tarentina, mustea cucurbitiva,
item alia genera quam plurima serito aut inserito. oleas orcites,
posias: eae optime conduntur vel virides in muria vel in lentisco
contusae, vel orcites ubi nigrae erunt et siccae, sale confriato dies
V: postea salem excutito, in sole ponito biduum, vel sine sale in
defrutum condito. sorba in sapa condere vel siccare: arida facias.
item pira facias. ficos mariscas in loco cretoso et aperto serito: VIII
africanas et herculaneas, sacontinas, hibernas, tellanas atras pe-
diculo longo, eas in loco crassiore aut stercorato serito. pratum
si inrigivum habebis, si non erit siccum, ne faenum desiet, sum-
mittito. sub urbe hortum omne genus, coronamenta omne genus, 2
bulbos megaricos, murtum coniugulum et album et nigrum, loream

---

1 pira *Plin. 15, 56* 3 oleas *Varr. I 60 Plin. 15, 21* 7 sorba *Plin. 15, 85* 8 ficos *Plin. 15, 72* 12 sub urbe *Plin. 21, 1* 13 bulbos *Plin. 19, 93* murtum *c. 133 Plin. 15, 122* loream *c. 133 Plin. 15, 127*

---

1 uti pabulum malorum fiat *Gesnerus coll. Colum. V 9, 13,* uti fabulim malorum fiant *PAR* uti pabulum malorum fiant *cod. Laur. 30, 10,* uti stabilia mala fiant *v.* 'Vti stabilia mala fiant. *Hic mendum esse suspicor, nam ueteres libri ab excusis dissentiunt: optimus ille, et antiquissimus deprauatus est, sic enim in illo est,* Vti fabulim malorum. *habet alter non tam bonus, neque tam antiquus,* Pabulum malorum' *Victorius* piramo *corr.* pira *A* uolęma *P* ụolaema *c* uolema *Abv* aniciana sementiua *Varro I 59,* aniciana et sementiua *AbfVict.*, aniciana et sementina *V* amiciana et sementina *c* 3 quam plurima *Iucundus,* quam pluris *VAR*: *fortasse* conpluria oleas esui optime condi scribit Cato orcites et puseas aridas vel virides in muria vel lentisco contusas *Varro I 60* orchites *priore loco VAR* 4 eae optimae *V* ee (*corr.* hee *A*[2]) optime *A* eę optime *bc* 5 uel orcites *Abf* uel orchites *Pc* orchites *v* confriato *PAf* confricato *bcv* dies · u · *A* dies II *Pbf* die · II · *c* dies duos *v.* 'Dies V. *Ita legitur in ueteribus libris' Victorius.* dies quinque *Varro* 6 punito *A corr.* ponito *A*[2] 7 sorua *PAR* serua *v* sicare *A* 8 R. X Ficos quo loco seras *APb* Ficos plurium generum quo loco serere oporteat *v* 9 herculaneas *PR* herculianas *A* herculanas *v* sacontinas *PR* sacōtinas *A* saguntinas *v* tellanas *PAR* telanas *v* 10 Parto pratum, *sed deleto* Parto *A* 11 irrigiuum *P* inriguum *Acf* irriguum *bv* si non erit siccum ne fęnum (fenum *Ac*) desiet summittito *PAbc* foenum non deficiet. si non et erit siccum summittito *v* 13 megaricos *v et Plinius XIX 93,* magaricos *PAc* margaricos *b* magarricos *f* loream *PAR* laurum *v*

delphicam et cypriam et silvaticam, nuces calvas, abellanas, praenestinas, graecas, haec facito uti serantur. fundum urbanum, et qui eum fundum solum habebit, ita paret itaque conserat, uti quam sollertissimum habeat.

VIIII Salicta locis aquosis, umectis, umbrosis, propter amnes ibi seri oportet; et id videto uti aut domino opus siet aut ut vendere possit. prata inrigiva, si aquam habebis, id potissimum facito: si aquam non habebis, sicca quam plurima facito. hoc est praedium quod ubi vis expedit facere.

X Quo modo oletum agri iugera CCXL instruere oporteat. vilicum, vilicam, operarios quinque, bubulcos III, asinarium I, subulcum I, opilionem I, summa homines XIII: boves trinos, asinos ornatos clitellarios qui stercus vectent tris, asinum *molarium* I,
2 oves C: vasa olearia instructa iuga V, ahenum quod capiat Q. XXX, operculum aheni, uncos ferreos III, urceos aquarios III, infidibula

1 nuces *c. 143 Plin. 15, 90* 10 Quo modo oletum *Varr. I 18. 19. 22*

1 delphicam *Vb* delphiam *A* delficam *c* cypream *R* cipream *A* cypram *P* cypricam *v* 2 uti serantur *VR* inserantur *A* fundum suburbanum *Iucundus* 4 abeat *A*

5 R. XI Salicta locis aquosis *APb*, *hoc loco om. v. inscriptio capitis* uti salicta locis aquosis serantur *ante* 2 fundum *addita erat in v, deleta a Politiano* umectis *PAc* humectis *b* uiretis *v.* 'Vmectis, *sine aspiratione in antiquis libris scriptum hic est, quemadmodum nonnullis aliis in locis, ita autem fere scriptum* Vmorem, et Vmidum, *in priscis exemplaribus inueniri docti, et diligentes uiri admonuerunt: quod ipse quoque in optimo, ac uetustissimo diligenter seruatum, animaduerti' Victorius* 6 et *om. A, add. VR* domino] domum *PR* domū *corr.* domi *A* domui *v* 7 irrigiua *P* inrigua *A* irrigua *Rv*

10 R. XII Quomodo oletum agri iugera CCXL instruere (instruer *om. b*) oporteat *APb* Quot uillicus conseruos, quot boues et asinos e ministros et utensilia habere oporteat *v* Quo modo — oporteat *pos rubricam om. VAR* uilicum uilicam *Pc* Vllicum uilicam *A* Villicum uillicam *b* uillicus uillicos *v* 12 summa h. XIII *PAbc* summa horum XIII *f*, *om. v.* honestrinos *corr.* boues trinos *A* 13 clitellario *VR* clitelarios *A* molarium *om. VAR*, *add. Varro I 19* 14 uasa olearia instructa iuga quinque *P* uasa ollariaque instrumenta habeat *v* olearia *b* oliaria *Acf* 15 infidibula *PR* infundibula *Av.* 'Infidibula II. *Ita in manu scriptis libris uno consensu scriptum inueni quemadmodum sequenti capite iterum, ac tertio, ubi exponit in cella olearia quae opus sunt' Victorius*

II, ahenum quod capiat Q. V, *operculum aheni*, uncos III, la-
bellum pollulum I, amphoras olearias II, urnam quinquagenariam
unam, trullas tris, situlum aquarium I, pelvim I, matellionem I,
trullium I, scutriscum I, matellam I, nassiternam I, trullam I, can-
delabrum I, sextarium I: plostra maiora III, aratra cum vomeri-
bus VI, iuga cum loris ornata III, ornamenta bubus VI: irpicem I,
crates stercorarias IIII, sirpeas stercorarias III, semuncias III, in- 3
strata asinis III: ferramenta, ferreas VIII, sarcula VIII, palas IIII,
rutra V, rastros quadridentes II, falces faenarias VIII, stramenta-
rias V, arborarias V, securis III, cuneos III, fistulam farrariam I,
forpicis II, rutabulum I, foculos II: dolia olearia C, labra XII, 4
dolia quo vinaceos condat X, amurcaria X, vinaria X, frumenta-
ria XX, lupinarium I, serias X, labrum eluacrum I, solium I, labra
aquaria II, opercula doliis seriis priva: molas asinarias unas et
trusatilis unas, hispaniensis unas, molilia III, abacum I, orbes
aheneos II, mensas II, scamna magna III, scamnum in cubi-

---

1 ahenum quod capiat q. u. Ah uncos III labellum pollulum amphoras oliareas II, *sed deletis litteris* Ah *P*, haenum quod capiat q. V uncos III labellum pollulum I amphoras oliarias II *A* aenum quod capiat q. V uncos tres labellum pollulum unum amphoras olearias II *b* ahenum quod capiat q. II uncos III labellum pollulum I amphoras oliareas II *c* ahenum unum quod capiat urceos tres aheni operculum unum amphoras ollarias duas *v* 2 urnam *om. V*, *add. AR* 3 trullas tris *P* trullas III *Ac* trullas tres *b* trulas tres *v* aaquarium *A* matelionem trullium scutriscum unum matellam nassiternam truliam candelabrum sestarium plostra maiora III *P* matellionem (matelionem *c*) trullium scutriscum matellam nassiternam (nassiterna *A*) trullam candelabrum sextarium plostra maiora III *Abc* matelionem trulium scuriscum unum matellam nassiternam truliam unam candelabrum unum sestarium unum plaustra maiora tria *v* 5 cum vomeribus] cōuomeribus *A* 6 irpicem *Beroaldus*, urpicem *VAR* 7 grates stergerarias IIII sirpeas stercerarias (stergerarias *b* sterterarias *c*) III *PAbc* crates duas stergerarias quattuor sirpeas sestercenarias tres *v* semuncias III *bc* semuncias tres *V* semuntias tres *A* intrata *A* 8 feramenta *A* 9 falces fenarias VIII *cod. Laurent. 30, 10*, falces fenarias · N · III *AR* falces foenarias · N · III *P* falces foenarias tres *v* 10 fistulam farrariam I *PA* fistulam ferrariam I *b* fistulas forrariam I *c* fiscellam farinariam unam *v* 11 olearia *bcv* oliaria *PAf* 12 uinaceos *bc* uinacios *VAf* 13 lupinarium] labrum lupinarium *Iucundus* labrum eluacrum unum *PAb* labrum eluacrum I *c* labrum uinaticum unum *v* 14 seriis *Vbc* seris *Af*

5 culo I, scabilla III, sellas IIII, solia II, lectum in cubiculo I, lectos loris subtentos IIII et lectos III: pilam ligneam I, fullonicam I, telam togalem I, pilas II, pilum fabarium I, farrarium I, seminarium I, qui nucleos succernat I, modium I, semodium I: culcitas VIII, instragula VIII, pulvinos XVI, operimenta X, mappas III, centones pueris VI.

XI Quo modo vineae iugera C instruere oporteat. vilicum, vilicam, operarios X, bubulcum I, asinarium I, salictarium I, subulcum I, summa homines XVI: boves II, asinos plostrarios II, asinum molarium I: vasa torcula instructa III, dolia ubi quinque vindemiae esse possint culleum DCCC, dolia ubi vinaceos condat XX, 2 frumentaria XX, opercula doliorum et tectaria priva, urnas sparteas VI, amphoras sparteas IIII, infidibula II, cola vitilia III, cola qui florem demant III, urceos mustarios X: plostra II, aratra II,

---

7 Quo modo vineae *Varr. I 18. 19. 22* 8 operarios X *Plin. 17, 125*

---

1 sellas IIII *AR* sellas II (I *supra*) *P* sellas quattuor *v* solia duo *v* solla II *Ab* solla duo *P* sella II (I *supra*) *c* sola II *f* 2 pillam *A corr.* pilam *A²* 3 telam togalem I *cod. Laur. 30, 10*, telam iogalem I *PAR* taelum regale unum *v*. 'Telam togalem unam. *Sic in cunctis manu scriptis, cum in excusis* Tedam: *quemadmodum in capite de villa aedificanda, nam iidem* Telas iogales, *habent' Victorius* farrarium] farrearium *VAf* ferrarium *b* forrearium *c* 4 succernat *AR Vict.*, secernat *V* modium I semodium I *Abc* modium unum semodium unum *V* 5 instracula VIII *AR* instracula octo *P* instragula octo *v* puluinos XV *A* operrimenta *A*

7 R. XIII Quomodo uinee iug̃. C. instruere oporteat *A* Quomodo uinię (neam *supra*) iug. C. instituere oporteat *P* Quō uineę iugera C instituere oporteat *b* Quomodo uineam iugera C instituere oporteat *Vict.*, Alia institutio quot et quibus conseruis et operibus institui uillicum oporteat *v* Quo modo — oporteat *post rubricam om. VAR* uilicum uilicam *PAc* uillicum uillicam *b* uillicum uillicos *v* 9 summa homines XVI *PAR*, *om. v.* alteram formulam scribit de vinearum iugeribus C, ut dicat haberi oportere haec XV mancipia, vilicum, vilicam, operarios X, bubulcum, asinarium, subulcum *Varro I 18* 10 vasa torcularia instructa trina *Varro 1 22* dolia ubi quinque uindemiae esse possint *PAcf* dolia V ubi uindemiae esse possint *b Vict.*, dolia quattuor ubi uindemiae esse possint *v* 12 urnas sparteas VI *b Vict.*, urnas sparteas sex *VAc* 13 anphoras *A* infidibula *PAR* infundibula *v*

iugum plostrarium I, iugum vinarium I, iugum asinarium I, orbem
aheneum I, molile I: ahenum quod capiat culleum I, operculum
aheni I, uncos ferreos III, ahenum coculum quod capiat culleum I,
urceos aquarios II, nassiternam I, pelvim I, matellionem I, trul- 3
lium I, situlum aquarium I, scutriscum I, trullam I, candelabrum I,
matellam I, lectos IIII, scamnum I, mensas II, abacum I, arcam
vestiariam I, armarium promptarium I, scamna longa VI, rotam
aquariam I, modium praeferratum I, semodium I, labrum elua-
crum I, solium I, labrum lupinarium I, serias X: ornamenta bu- 4
bus II, ornamenta asinis instrata III, semuncias III, sportas fae-
carias III, molas asinarias III, molas trusatilis unas: ferramenta,
falces sirpiculas V, falces silvaticas V, arborarias III, securis V,
cuneos IIII, vomeres *, ferreas X, palas VI, rutra IIII, rastros qua-
dridentes II, crates stercorarias IIII, sirpeam stercorariam I,

---

1 iugum uinarium I *PAR*, *om. v*, iugum molarium I *Gesnerus*, iugum bovinarium I *Schneiderus* orbem aheneum I molile I aheneum quod capit culleum I *Ac Vict.*, orbem aeneum molileus I aeneum (*corr.* -ium) quod capit culleum unum *b* orbem aheneum I molile I aheneum quod capiat culleos I *P* ahenum unum mobile quod capiat culeos triginta *v* 2 operculum aheni *Vc* operculum aeni *Ab* 3 ahenum *VAc* aeneum *b* capiat *bv* capeat *vel* capet *P* capeat *Ac* culleum I] culleum *PAR* culeos decem *v* 4 urceum *corr.* -os *A* nassiternam *AR* nasiternam *V* peluim *VR* pelluim *A* matellionem *PAbc* mateliomem *fv* trullium *Victorius*, trulleum *PAbc* truleum *f* trulum *v*

5 scutriscum (scrutiscum *A*) trullam candelabrum matellam lectos IIII scamnum I *PAR* trulum scutriscum unum candelabrum unum scamnum unum *v* 7 promptarium *PR* proptarium *A* promptuarium *v* scasna *A* scāna *V* 8 praeferatum *A* semodium I labrum eluacrum I (eluactum I *f*) solium (solum *b*) labrum lupinarium (lipinarium *A*) I *AR Vict.*, semodium I solium unum labrum eluacrum I solium labrum lupinarium I *P* semodium unum solium unum labrum uinarium unum labrum lupinarium unum *v* 10 II *post* bubus *om. VAR*, *add. Pontedera p. 38* semucinas *A* 11 molas trusatilis unas] molas unas trusatilis *PAR* trusatilis unas *v* feramenta *Ac* 12 falces siluaticas VI *PAR* falces siluaticas quattuor *v*. *cf. Varr. I* 22 sic alia, quorum non nulla genera species habent plures, ut falces: nam dicuntur ab eodem scriptore vineaticae opus esse XL, sirpiculae V, siluaticae V, arborariae III et rustariae X· arborias *A* secures *VAR* 13 uomeres (uomeras *c*) ferreas *PAR* uomeres ferreos *v* 14 sirpiam stercorariam I *PAR* scyrpeas *v*

faculas vineaticas XL, faculas rustarias X, foculos II, forpices II, rutabulum I: corbulas amerinas XX, quala sataria vel alveos XL, palas ligneas XL, luntris II, culcitas IIII, instragula IIII, pulvinos VI, operimenta VI, mappas III, centones pueris VI.

XII In torcularium quae opus sunt. vasis quinis prela temperata V, supervacanea III, suculas V, supervacaneam I, funes loreos V, subductarios V, melipontos V, trocleas X, capistra V, assercula ubi prela sita sient V, serias III, vectes XL, fibulas XL, † constibilis ligneas, qui arbores conprimat, si dishiascent, et cuneos VI, trapetos V, cupas minusculas X, alveos X, palas ligneas X, rutra ferrea quinque.

XIII In torcularium in usu quod opus est. urceum I, ahenum quod capiat Q. V, uncos ferreos III, orbem aheneum I, molas *, cribrum I, incerniculum I, securim I, scamnum I, seriam vinariam I, clavem

1 faculas uiniaticas (uinatatica *c*) XL*PAR* faculas uinaticas uiginti *v*, falculas uineaticas *Turnebus adv. 7, 23* faculas rustarias X *PAbc* faculas rusticarias X . *f* et rusticarias decem *v*. 'Faculas rustarias X. *Hanc lectionem e manuscriptis libris eruimus*' *Victorius*. falculas ruscarias *Turnebus* faculos II . . *A* forpices *AR Victorius*, forcipes *V*

2 I *post* rutabulum *om. VAR* corbulas *v* corcubulas *PR* corbu[cu]las *A*. '*In ueteribus libris Catonis Corbulas: in Varronis autem, qui hanc partem recitat*, Corbubulae' *Victorius* quala sataria VII alueos quadraginta *Iucundus* 3 luntris *PAbc* lintris *f* lintres *v* instragula IIII *R* instrăgula IIII *A* instragula III[I] *P* instragula III *cod. Laur. 30, 10*, instragula quattuor *v* 4 operimenta *Abv* opermenta *Pc*

5 R. XIIII Quomodo uasa torcula (torcola *P*) V iugerum instruere oporteat *APb* Quot et quae in torculari parari uasa oporteat *v* In torcularium *ARv* In torcolarium *P* prela *AR* praela *V* 6 suculas *Pb* succulas *cv* sulculos*A* 7 melipontis *PAR* meliponthis *v* mediponthos *Beroaldus* troclias *R* tro . . ias *corr.* troclias *A* trochlias *P* trochleas *v* assercula V biprela (.V. Biprȩla *P*) sita sient .V. *PAR* assercula quinque bimplasica sient quinque *v* assercula quinque ubi praela sita sient quinque *Iucundus* 8 serias *V* senas *AR* fibulas] fabulas *A* 9 constibilis *PAR* confibulas *v* qui arbores *AR Vict.*, quis arbores *V* cōprimat *VR* comprimant *A* 10 cupas *AR Vict.*, cuppas *V* almos *corr.* alueos *A*

12 R. XV Quomodo torcularium et cellam oleariam parare oporteat *APb* Quomodo — oportet *v* urceum ahenum I quod *A* urceum Aheum (Ahenum *videtur voluisse*) I quod *P* urceum aenum I quod *b* uictum alienum id esquod *c* urceum unum aenum quod *v* 13 molas cribrum I *PAR* molas unas cribrum unum *v*

torculari I, lectum stratum ubi duo custodes liberi cubent (tertius servus una cum factoribus uti cubet), fiscinas novas, veteres, epidromum I, pulvinum I, lucernas *, corium I, craticulas duas, carnarium I, scalas unas.

In cellam oleariam haec opus sunt. dolia olearia, opercula, 2
labra olearia XIIII, concas maioris II et minoris II, trullas aheneas tris, amphoras olearias II, urceum aquarium I, urnam quinquagenariam I, sextarium olearium I, labellum I, infidibula II, spongias II, urceos fictiles II, urnales II, trullas ligneas II, claves cum clostris in cellas II, trutinam I, centumpondium incertum I et pondera cetera.

Villam aedificandam si locabis novam ab solo, faber haec faciat XIIII
oportet. parietes omnes, uti iussitur, calce et caementis, pilas ex lapide angulari, tigna omnia, quae opus sunt, limina, postes, iugumenta, asseres, fulmentas, praesepis bubus hibernas aestivas faliscas, equile, cellas familiae, carnaria III, orbem, ahena II, haras X, 2
focum, ianuam maximam et alteram quam volet dominus, fenestras, clatros in fenestras maioris bipedalis X, luminaria VI, scamna

---

1 tercius *A* 3 epidromum puluinum lucernas corium I craticulas duas *PAR* epidromum puluinum corium unum lucernas craticulas duas *v*

5 R. XVI In cella olearia quae opus sint *PAb*, *sine rubrica et novi capitis indicio v* In cellam oleariam *Pb c* In cellam olcaream *A* In cella olearia *f* Item in cella olearia *v* dolia oliaria operculo labia olearia *A* 6 concas *PAR* conchas *v* aheneas tris *P* aheneas III *Ac* aeneas III *b* aeneas tres *v* 8 sextarium *AR* sestarium *V* spongias *v* spongeas *PAR* 9 fictilea *corr.* -les *A* 10 pondera cetera *PAR* pondera certa *v*

12 R. XVII Villam aedificandam si locabis *APb* Villam aedificandam quomodo fabro locabis *v* faciet *A* 13 cementis *VAR* 14 tingna *A* 16 carnaria III orbem ahenea (aenea *b*) II aras X *Ab* carnaria III orbem aheneam II horas X *c* carnaria III ahenea II haras X *P* carnaria tria orbem haras decem *v* 17 alteram] alta *A* 18 clatros in fenestras maioris lumina sex (VI *Ab*) bipedalis X scāna III sellas V telas togalis duas (telastogalis duas II *A* tela stogolis duces *c*) luminaria VI paullulam (paululam *bc*) pilam *PAbc* clatros in fenestris maioris et minoris bipedales decem : lumina sex : scāna tria: sellas quinque : telas togales duas : luminaria sex paululum lata pilam *v* clatros in fenestras maiores et minores bipedales decem, lumina sex, scamna tria, sellas quinque, tedas iogales duas, luminaria sex, paululum latam pilam *Iucundus*, *ubi* luminaria sex *pro* lumina sex *restituenda et deinde post* duas *delenda esse indicavit Meursius*

III, sellas V, telas togalis duas, paullulam pilam ubi triticum pin-
3 sat I, fulloniam I, antepagmenta, vasa torcula II. hae rei materiem et quae opus sunt dominus praebebit et ad opus dabit, serram I, lineam I (materiem dumtaxat succidet, dolabit, secabit facietque conductor), lapidem, calcem, harenam, aquam, paleas, terram unde lutum fiat. si de caelo villa tacta siet, de ea re verba uti fiant. huic operi pretium ab domino bono, qui bene praebeat quae opus sunt et nummos fide bona solvat, in tegulas
4 singulas II. id tectum sic numerabitur: tegula integra quae erit, quae non erit, unde quarta pars aberit, duae pro una, conliciares quae erunt pro binis putabuntur; uallus quot erunt, in singulas quaternae numerabuntur.

Villa lapide calce. fundamenta supra terram pede, ceteros parietes ex latere, iugumenta et antepagmenta quae opus erunt
5 indito. cetera lex uti villae ex calce caementis. pretium in tegulas singulas NS. loco salubri bono domino haec quae supra preti[a] posita sunt: ex signo manipretium erit. loco pestilenti, ubi aestate fieri non potest, bono domino pars quarta preti accedat.

XV Macerias ex calce, caementis, silice. uti dominus omnia a[d] opus praebeat, altam P. V et columen P. I, crassam P. I S, lon[gam]

1 cellas V et cellas iogales duas *cod. Laur. 30, 10* 2 fullonia[m] *VAR* fullonicam *supra c. 10* hęrei *Pc et codex Victorii*, herei *A* herus *v* 3 dabit succidet dolabit serram I lineam I materiam dun[n]taxat secabit facietque *PAR* dabit succidet dolabit lineabit secabitq[ue] materiam unam duntaxat *v* 6 de ea re uba uti fiat *PAR* de ea [re] uti uerba fiant *cod. Laur. 30, 10*, de ea re uerba diuina uti fiant *v* 7 pretium *AR* precium *V* 8 prebebat *A* 9 singulas II id tectu[m] *PAR* singulas duo id tectum *v*. *fortasse* singulas IIS: tectum 11 uallus (ualus *A*, with 1 above) quod erunt *PAR* in aliis quot erunt *v* 13 sup[ra] suppe *corr.* supra *A* caeteros *V* ceterosq; *A* 15 indito *bv* indi[to] *PAcf* caetera *V* uti villae *Schneiderus*, uti uilla *VAb* uti domi[na] uilla *c* cementis *PAR* cemento *v* 16 singulas n. s *PAf* singul[as] iis *b* singulas En. s. *c* singulas duo id est in *v*. *fortasse* singulas II S pretia *AR* precia *V* 17 manipretium *A* maniprecium *P* ina[ni] pretium *R* inani precium *v*. '*Manupretium castigauimus. In optim[o] tamen exemplari* Manipretium' *Victorius* 18 preti *PA* pretii precii *cv*

19 R. XVIII De maceriis aedificandis *APb* Maceriae quo modo aedificentur *v* Maceriam *Schneiderus* cementis *PAR* 20 et columen p. I crassam p. I s. (*corr.* p. II) longa p. XIV *A* et columen

gam P. XIV, et uti sublinat locari oportet. parietes villae si locet in P. C, id est P. X quoquo versum, libellis in ped. V et perticam I P. VIC. N. X. sesquipedalem parietem dominus fundamenta faciat et ad opus praebeat calcis in P. singulos longitudinem [opus est] modium unum, harenae modios duos.

Calcem partiario coquendam qui dant, ita datur. perficit et XVI
coquit et ex fornace calcem eximit calcarius et ligna conficit ad fornacem. dominus lapidem, ligna ad fornacem, quod opus siet, praebet.

Robus materies, item ridica, ubi solstitium fuerit ad brumam XVII
semper tempestiva est. cetera materies quae semen habet, cum semen maturum habet, tum tempestiva est. quae materies semen non habet, cum glubebit, tum tempestiva est. ea quae semen viride et maturum habet (id semen de cupresso, de pino quidvis anni legere possis) item quidvis anni matura est et tempestiva. ibidem 2
sunt nuces bimae, inde semen excidet, et anniculae, eae ubi primum incipiunt hiascere, tum legi oportet: per sementim primum

---

11 cetera materies *c. 31*

---

p. V crassam p. I s. longa p. XIV *P* et columen p. I crassam p. is longa p. XXV (*corr.* XIV) *b* et columen p. unius crassam p. is longa p. XIV *c* et culmen pede uno crassam longam pedibus quindecim *v* et columen p. I crassam, p. IS longam p. XIV *Vict.*

2 libellus *A* 3 p. vic. n. X. (nx *b*) sesquipedalem *Pb* p. uic. nix. sexquipedalem (s *supra* x) *A* p Sexquipedalem *spatio paucarum litterarum post* p *relicto c*, pedes centum me si sesquipedalem *v* patrietem *A* 5 harenae *R* arenae *VA*

6 R. XVIIII Calcem partiario (parciario *A*) locandam *APb* Calx quo pacto *v* pastiario quoquendam *A* ita datur *PAR* ita dant A^2v 7 quoquit *A* lingna *priore loco A* conficit ad furnacem *Pc* conficit ad fornacem *Abv*

10 R. XX Materias quid anni tempestiua est *A* Materies quid anni tempestiua sit *Pb* Materies qui tempore anni tempestiua sit *v* solstitium *Ac* solsticium *Vb* 11 seper *A* 12 semen maturum *R Vict.*, semen maturarum *corr.* semen maturā *A* maturum semen *V* 13 ea quae *Iucundus*, eo quia *VAR* 14 cupresso *v* cipresso *PAc* cypresse *b* quiduis anni *priore loco R* quisuis anni *VA*, *ubi* s̊. quiduis *in margine adscripsit P*, quiduis anni *posteriore loco VAR* 16 bimae *Iucundus*, binae *PAR* hinc *V* semen sem̄ excidet *A* 17 per sementim primum incipiunt *AR Vict.*, per sementim incipiunt *P* tum primum per semen incipiunt *v*

incipiunt maturae esse, postea usque adeo sunt plus menses VIII. hornotinae nuces virides sunt. ulmus, cum folia cadunt, tum iterum tempestiva est.

XVIII Torcularium si aedificare voles quadrinis vasis, uti contra ora sient, ad hunc modum vasa conponito. arbores crassas P. II, altas P. VIIII cum cardinibus, foramina longa P. III S exculpta digit. VI,
2 ab solo foramen primum P. I S, inter arbores [et arbores] et parietes P. II, in II arbores P. I, arbores ad stipitem primum derectas P. XVI, stipites crassos P. II, altos cum cardinibus P. X, suculam praeter cardines P. VIIII, prelum longum P. XXV, inibi lingulam P. II S, pavimentum binis vasis cum canalibus duobus P. XXX, IIII trapetibus locum dextra sinistra pavimentum P. XX, inter binos
3 stipites vectibus locum P. XXII, alteris vasis exadversum ab stipite extremo ad parietem qui pone arbores est P. XX: summa torculario vasis quadrinis latitudine P. LXVI, longitudine P. LII. inter parietes, arbores ubi statues, fundamenta bona facito alta P. V, inibi lapides silices, totum forum longum P. V, latum P. II S, cras-
4 sum P. I S. ibi foramen pedicinis duobus facito, ibi arbores pedicino in lapide statuito. inter duas arbores quod loci supererit ro-

---

1 mature esse *AR* matura esse *V* 2 uiride sunt *A*

4 R. XXI Torcularium si aedificare uoles *A Pb* Torcularium quomodo aedifices *v* 'Quadrariis uasis uti contractiora sient. *Corruptus est etiam hac parte uetustissimus codex. notam igitur antiquam scripturam faciemus, ut unusquisque in eo purgando laborare possit,* Quadridis uasis uti contrarora sient' *Victorius* quadrinis *Turnebus adv. 7, 25*, quadridis *PAR* contra ora sient *PR* contra ora scient *A* contractiora fient *v* contraria sient *Turnebus* 5 componito *VAR* arbores sa crassas, *sed deleto* sa *A* 6 p. III. S. exculpta *Pb* p. III S:· exculpta *c* p. III S:· et culpta *A* pedibus tribus et exculpta *v* p. III. S. ⁚— exculpta *Vict.* 7 ab solo *VR* a solo *A* primum p. I. S. *PR* primum p. I. S:· *A* primum pede uno *v* inter arbores et arbores et parietes pedes II (p. II *Abc*) in II arbores *PAbc* et inter arbores et parietes pedes duos tres duos arbores *v* 8 p. I arbores *Pb* p. I:— arbores *c* p. I ad arbores, *sed deleto* ad *A* pedem unum arbores *v* P. I. ⁚— arbores *Vict.*

derectos *VAR* 9 p. XVI *AR* pedibus XVI *P* pedibus sexdecim *v* stipites crassos *Pontedera p. 41*, stipites crassi *VR* stipite crassi *A* altos *Pontedera,* alti *VAR* 10 prelum *Ac* praelum *Vb* 12 trapedibus *A* dextra *AR* destra *V* 13 exaduersum ab stipite *V* exaduersum a stipite *AR* 14 torcularia *corr.* -rio *A* 15 quadrinis *PAR et codex Victorii*, quadriuiis *v* 17 longum p. V *R* longum ped. V *PA* longum pedibus quinque *v* 19 statuisto *A*

bore expleto, eo plumbum infundito. superiorem partem arborum
digitos VI altam facito [siet], eo capitulum robustum indito, uti
siet stipites ubi stent. fundamenta P. V facito, ibi silicem longum 5
P. II S, latum P. II S, crassum P. I S planum statuito, ibi stipites
statuito. item alterum stipitem statuito. insuper arbores stipi-
tesque trabem planam inponito latam P. II, crassam P. I, longam
P. XXXVII, vel duplices indito, si solidas non habebis. sub eas
trabes inter canalis et parietes extremos, ubi trapeti stent, trabecu-
lam pedum XXIII S inponito sesquipedalem, aut binas pro singulis
eo supponito. in iis trabeculis trabes, quae insuper arbores stipi- 6
tes stant, conlocato: in iis tignis parietes extruito iungitoque ma-
teriae, uti oneris satis habeat. aram ubi facies, pedes V funda-
menta alta facito, lata P. VI, aram et canalem rutundam facito latam
P. IIII S, ceterum pavimentum totum fundamenta P. II facito. fun- 7
damenta primum festucato, postea caementis minutis et calce ha-
renato semipedem unum quodque corium struito. pavimenta ad
hunc modum facito: ubi libraveris, de glarea et calce harenato
primum corium facito, id pilis subigito, idem alterum corium facito:
eo calcem cribro subcretam indito alte digitos duo, ibi de testa
arida pavimentum struito: ubi structum erit, pavito fricatoque,
uti pavimentum bonum siet. arbores stipites robustas facito aut 8

---

1 arborum] arborem *A* 2 altam *v* altum *PRA* facito siet eo *PAc* facito uti siet eo *b* facito fiet et *fv*. siet *delevit Meursius* indito *AR* indicto *V* 3 salicem *A* 4 ibi stipites statuito] ibi statuisto *A* 6 inponito *Á* imponito *VR* 7 si *om. A* 9 pedum XXIII S *Abc* pedum XXIIII .S. *P* pedum XXXIII S *f* pedum uiginti quattuor *v* inponito *A* imponito *VR* 10 supponito] pro supponito, *sed deleto* pro *A* in iis *PA* in his *Rv* 11 conlocato *Ac* collocato *Vb* in iis *PA* in his *Rv* 12 aram *PAR* haram *v* aream *Iucundus* facies pedes V *PAc* facies p. V *b* facies pedes quinque *v* fudamenta *primo loco A* 13 aram *PAR* haram *v* aream *Iucundus* rutundam *PAc* rotundam *bv* 14 p. IIII. S. *PR* p. IIII S:· *A* p. IIII S=— *Vict.*, pedibus quattuor *v* caeterum *V* totum fundamento p. II fundamenta primum *A* 15 cementis *VAR* harenato *priore loco Pbc* arenato *Av* 16 corium struito] corium unum struito, *sed deleto* unum *A* 17 harenato *posteriore loco Abc* arenato *V* 19 subcretam *AR* succretam *V* digitos duo *PA* digitos II *b c* digitos duos *v* de testa arida *Vbf* detesta aridam *c* detestam aridam *A*

pineas. si trabes minores facere voles, canalis extra columnam ex-
9 polito. si ita feceris, trabes P. XXII longae opus erunt. orbem
olearium latum P. IIII punicanis coagmentis facito, crassum digitos
VI facito, subscudes iligneas adindito. eas ubi confixeris, clavis
corneis occludito. in eum orbem tris catenas indito. eas catenas
cum orbi clavis ferreis corrigito. orbem ex ulmo aut ex corylo
facito: si utrumque habebis, alternas indito.

XVIIII In vasa vinaria stipites arboresque binis pedibus altiores fa-
cito, supra foramina arborum, pedem quaeque uti absiet, unae
fibulae locum facito. semipedem quoquo versum in suculam sena
foramina indito. foramen quod primum facies semipedem ab car-
2 dine facito, cetera dividito quam rectissime. porculum in media
sucula facito. inter arbores medium quod erit, id ad mediam con-
librato, ubi porculum figere oportebit, uti in medio prelum recte
situm siet. lingulam cum facies, de medio prelo conlibrato, ut
inter arbores bene conveniat, digitum pollicem laxamenti facito.
vectes longissimos P. XIIX, secundos P. XVI, tertios P. XV, remis-
sarios P. XII, alteros P. X, tertios P. VIII.

---

10 semipedem quoquo versum *c. 135*

---

1 calnalis *corr.* canalis *A* 2 opus erunt] opposuerunt *A* 3 latum p. IIII *PR* latum p. IIII =- *A* latum pedibus quattuor *v* digitos sex *Abc* digitos VI *P* digitis sex *v* 4 subscudes *AR* suscudes *V* 6 cum orbis *PAR* cum orbibus *v* corrigito] coniungito *cod. Laur. 30, 10* corylo *Vc* corilo *Ab*

8 R. XXII In uasa uinaria stipites *APb* Quot uasa uinaria et quibus stipitibus et qualiter facias *v* 9 quaeque *v* quēque *PAb* quenque *cf* 10 quoquo uersum *VAR* 12 cetera diuidito *cod. Laur. 30, 10,* caetera diuito *PR* cetera diuito[di] *A* caeteraque diuidito *v* 13 conlibrato *cod. Laur. 30, 10*, collibrato *v* conlibato *PA* collibato *b* quolibato *c* conliberato *f* 14 in medio] in medium *A* praelum *V* prelium *A* prelium *b* prelium *c* 15 prelo *A* praelo *V* conlibrato *Abc* conlibato *P* conliberato *f* collibrato *v* 17 uectes longissimos pedum XIIX secundos ped. XVI *P* uectes (ct *in rasura*) longissimos p. XVX secundos ped. XVI *A* uectes longissimos p. XIIX secundos p. XVI *b* uectes longissimos pedum duodecim uel decem: secundos pedum sexdecim *v*: p. XIIX — alteros *om. c* tertios p. XV *priore loco P* tercios p. XV *b* tercios p. XX *A* tertios pedum quindecim *v* 18 tertios pedum VIII *posteriore loco P* tercios p. VIII *Abf* tertios pedum octo *v*

Trapetum quo modo concinnare oporteat. columellam fer- XX
ream, quae in miliario stat, eam rectam stare oportet in medio
ad perpendiculum, cuneis salignis circumfigi oportet bene. eo
plumbum effundere caveat, ni labet columella. si movebitur, exi-
mito; denuo eodem modo facito, ne se moveat. modiolos in orbis 2
oleagineos ex orcite olea facito, eos circumplumbato, caveto ne
laxi sient. in cupam eos indito. cunicas solidas latas digitum pol-
licem facito, labeam bifariam faciat habeat, quas figat clavis dupli-
cibus, ne cadant.

Cupam facito P. X, tam crassam quam modioli postulabunt, XXI
mediam inter orbis quae conveniant, crassam quam columella ferrea
erit. eam mediam pertundito, uti in *eam* columellam indere possis.
eo fistulam ferream indito, quae in columellam conveniat et in
cupam. inter cupam dextra sinistra pertundito late digitos pri- 2
moris IIII, alte digitos primoris III, sub cupa tabulam ferream,
quam lata cupa media erit, pertusam figito, quae in columellam
conveniat. dextra sinistra, foramina ubi feceris, lamnis circumplec-
tito, replicato in inferiorem partem cupae omnis quattuor lamminas:
dextra sinistra foramina utrimque secus lamminas sub lamminas 3
pollulas minutas supponito, eas inter sese configito, ne foramina

---

1 R. XXIII Trapetum quomodo concinnare (concinare *A*) oporteat *A Pb* Trapeti columnella quo sit concinnanda modo *v* Trapetum — oporteat *post rubricam om. VAR, addidit Gesnerus* Columellam *PR* Collumelam *A* Columnellam *v* 3 cuneis *VR* cumis *corr.* cunis *A* 4 ne labet *Schneiderus* 6 orcite *PAR* orchite *v* 7 laxi *AR* lassi *V* eos indito *AR* eos fundito *V* cunicas *PAcf* cimicas *b* tunicas *cod. Laur. 30, 10*, in tunicas *v* 8 labeam *VAR* labrum *coni. Politianus*

10 R. XXIIII Cupam quomodo aedifices *APb* Cuppa trapeti quo fabrefiat modo *v* modiolo *A* postulabunt *v* postulabant *PAR* 11 *fortasse* media inter orbes quae conveniat: eam mediam pertundito tam crassam quam columella ferrea erit, uti quae conueniant crassam quam *Pc et deletis aliquot litteris post* cras *A* quae conueniāt quam *b* quae conueniat tam crassam quam *v* columella] columellam *A* 12 uti in columellam *PAR* uti columnella *v* 13 quae in columellam *AR* quae in columnellam *V* 14 dextram sinistram pertundito *A* 15 tabulam ferream tam latam quam cupa *Pontedera p. 43* 16 quam *om. VAR* 17 lamnis *PAc* laminis *bv* 18 lamminas *PAc* laminas *bv* 19 utrumque *corr.* utrimque *A* utrinque *V* lamminas sublamminas *PAc* laminas sublaminas *bv*

maiora fiant, quo cupulae minusculae indentur. cupa qua fini in
modiolos erit, utrimque secus imbricibus ferreis quattuor de suo
sibi utrimque secus facito qui figas. imbrices medias clavulis figito.
supra imbrices extrinsecus cupam pertundito, qua clavus eat, qui
4 orbem cludat. insuper foramen librarium ferreum digitos sex la-
tum indito, pertusum utrimque secus, qua clavus eat. haec omnia
eius rei causa fiunt, uti ne cupa in lapide conteratur. armillas IIII
facito, quas circum orbem indas, ne cupa et clavus conterantur
5 intrinsecus. cupam materia ulmea aut faginea facito. ferrum fac-
tum quod opus erit uti idem faber figat: HS LX opus sunt. plum-
bum in cupam emito HS IIII. cupam qui concinnet et modiolos qui
indat et plumbet, operas fabri dumtaxat HS VIII: idem trapetum
oportet accommodet. summa sumpti HS LXXII praeter adiutores.

XXII Trapetum hoc modo accommodare oportet. librator uti sta-
tuatur pariter ab labris. digitum minimum orbem abesse oportet
ab solo mortari. orbes cavere oportet nequid mortarium terant.
inter orbem et miliarium unum digitum interesse oportet. si plus
intererit atque orbes nimium aberunt, funi circumligato miliarium
2 arte crebro, uti expleas quod nimium interest. si orbes altiores

---

14 Trapetum *c. 135*

---

1 cupulae *Pbc* cupe *A* culpe *f* cuppae *v* quā fini *A* 2 utrīque *V* utrumque *corr.* utrimque *A* de suo sibi *coni. Politianus*, desuos ibi *PAR* desues ibique *v* 3 utrīque secus facito *VR* utrumque secus facito *A* 5 orbem cludat *Pcf* orbem claudat *b* orbem claudat *Av* 6 pertusum utrūque secus *PAR* pertusumque intrinsecus *v* qua] qui *corr.* qua *A* 7 cupam *corr.* cupa *priore loco A* 9 intrinsecus *b* intrinsecus *corr.* utrinsecus *A* utrīsecus *V* utrisecus *c* utrimsecus *f* 10 HS LX (is LX *f*) opus sunt *PAR* LX operae opus sunt *v* plumbum in cupam emito] cum plumbum cupam emito *PAR* tum plumbum cuppam emito *cod. Laur. 30, 10,* cum plumbum in cuppam emittas *v* 11 HS IIII *PAbc* is IIII *f* IIII *v* concinnet *PR* concinent *A* concinnat *v* 12 dumtaxat H VIII *PAbc* dumtaxat VIII *f* dumtaxat octo *v* 13 summa sumptui (suptui *A*) H LXXII *PAR* sumptui summa LXXII *v* sumpti summa N. LXXII *Iucundus*

14 R. XXV Trapetum quomo (Quō *P* quomodo *b*) aedifices *APb* Quomodo faber trapetum accommodet *v* accomodare *A* 15 ab labris *PR* allabris *A* a labris *v* 16 ab solo mortari *PR* ab solo mortarii *Av* 18 atque orbes *v* adque orbes *PAR* circumligato miliarium *AR* circumligato molarium *V*

erunt atque nimium mortarium deorsom teret, orbiculos ligneos
pertusos in miliarium in columella supponito, eo altitudinem
temperato. eodem modo latitudinem orbiculis ligneis aut armillis
ferreis temperato, usque dum recte temperabitur.

Trapetus emptus est in Suessano HS CCCC et olei PL. con- 3
posturae HS LX: vecturam boum, operas VI, homines VI cum bu-
bulcis HS LXXII: cupam ornatam HS LXXII, pro oleo HS XXV: S. S.
HS DCXXVIIII. Pompeis emptus ornatus HS CCCXCIIII: vecturam
HS CCXXC: domi melius concinnatur et accommodatur, eo sumpti
opus est HS LX: S. S. HS DCCXXIIII. si orbes in veteres trapetos 4
parabis, medios crassos P. I digitos III, altos P. I, foramen semi-
pedem quoquo vorsum. eos cum advexeris, ex trapeto temperato.
ii emuntur ad Rufri macerias HS CXXC, temperantur HS XXX. tan-
tidem Pompeis emitur.

Fac ad vindemiam quae opus sunt ut parentur. vasa laven- XXIII
tur, corbulae sarciantur, picentur, dolia quae opus sunt picen-
tur. quom pluet, quala parentur, sarciantur, far molatur, menae
emantur, oleae caducae salliantur. uvas miscellas, vinum praeli- 2

---

1 deorsom *P* deorson *c* deorsum *Abv* 3 latitudinem] latitudinis *A* armillis ferreis temperato *VR* armilis ferreis temperata *A* 5 HS] ++ *PAR* nummis *v*: *item in reliquis* olei p. l. *VAR* cōposturae *V* composture *R* conpostulare *corr.* conposture *A* 6 uectura boum *priore loco VAR* 7 pro oleo ++ XXV (XXV *in marg. A*) S. S. ++ DCCXXVIIII *PAR* pro oleo N. XXV. Summa sumpti N. DCXXVIIII *Iucundus,* olei torculum et uasa caetera nummis septingentis *v* 8 uecturam *posteriore loco PAR* uectura *v* 9 concinnatur *VR* concinnantur *A* accomodatur *A* eo sumpti *PAR* eo sumptui *cod. Laur. 30, 10,* eo sumptu *v* 10 S. ++ DCCXXIIII *PR* S. S. DCCXXVIIII *A*, *om. v* 12 eos cum aduexeris *AR* eos aduexeris *V* temparato *A* 13 ii emuntur *P* nemuntur *A* .II. emuntur *b* ueniunt *c* uemuntur *f* uenuntur *v* CCXXC *corr.* CXXC *A* tantides *A* 14 pompeis emitur *PAR* pompeiis emuntur *v*

15 R. XXVI Ad uindemiam quae opus sunt (sint *b*) ut parentur *APb* Quae ad uindemiam opus sunt in tempore parentur *v* fac *PAR* face *v* ut parentur *PAR* uti parentur *v* 16 *fortasse* corbulae sarciantur, dolia picentur; quom pluet, quala sarciantur picentur *priore loco om. b* 17 quom *Pbf* cum *Ac* et cum *v* maenae *V* mene *AR*. '*In antiquissimo exemplari* Menae' *Victorius* 18 uinum praeliganeum *PR* uinum praeliganeam *corr.* -um *A* ad uinum praeliganeum *v*

ganeum quod operarii bibant, ubi tempus erit, legito. siccum puriter omnium dierum pariter in dolia dividito. si opus erit, defrutum indito in mustum de musto lixivo coctum, partem qua-
3 dragesimam addito defruti vel salis sesquilibram in culleum. marmor si indes, in culleum libram indito: id indito in urnam, misceto cum musto: id indito in dolium. resinam si indes, in culleum musti P. III, bene conminuito, indito in fiscellam et facito uti in dolio musti pendeat: eam quassato crebro, uti resina condeli-
4 quescat. *ubi* indideris defrutum aut marmor aut resinam, dies XX permisceto crebro, tribulato cotidie. tortivum mustum circumcidaneum suo cuique dolio dividito additoque pariter.

XXIIII Vinum graecum hoc modo fieri oportet. uvas apicias percoctas bene legito. ubi delegeris, in eius musti culleum aquae marinae veteris Q. II *indito* vel salis puri modium: eum in fiscella suspendito sinitoque cum musto distabescat. si helvolum vinum facere voles, dimidium helvoli, dimidium apici vini indito, defruti veteris partem tricesimam addito. quidquid vini defrutabis, partem tricesimam defruti addito.

---

2 si opus erit, defrutum indito *Plin. 14, 129* 12 Vinum graecum *c. 105*

---

1 operari *A corr.* operarii *A*[2] 2 dierum *VR* derum *A* diuidito *VR* diuito *A* 3 de musto lixiuo coctum *PAR* cineris lixiui cocti *v*: *cf. Plin. 14, 129* 4 defruti *v* defriti *PAR* sesquilibram in culleum *Pb* scesquilibram (sexquilibram *c*) in culeum *Ac* sesquilibram in culeum *fv* 5 indes in culleum *PAR* indes in culeum *v*

6 cum musto] cō musto *A* dolium *v* doleum *PAcf* doleum (i *superscr.*) *b* culleum musti *Pb* culeum musti *Acfv* 7 cōminuito *Pf* cumminuito (i *superscr.*) *A* comminuto *bc* cōmunito *v* 8 dolio *bv* doleo *PAcf* pendat *A* resina cū (quum *b*) deliquescat indideris *Pbf* resina cum deliquescat inderis *A* resina cum deliquescat indiderit *c* resina deliquescat si inderis *v* resina condeliquescat . indideris *Victorius*

12 R. XXVII Vinum graecum quomodo fiat *APb* Vinum graecum et helueolum quo fiat modo *v* 13 culleum *PAb* culeum *cfv* 14 indito *om. VAR* modium *VR* semodium *A* in fiscella *PR* in fiscellā *Av* 15 heluiolum *PAf* eluiolum *bc* helueolum *v* 16 heluioli *PAf* eluioli *bc* helueoli *v* apiciuini indito *cf* apicium indito *b* apicium (i *superscr.*) indito *A* apicii indito *V* apicii uini indito *Victorius* 17 quidquid *PA* quicquid *Rv* defrutabis *Ursinus*, defrudabis *VAbf* dessudabis *c*.

Quom vinum coctum erit et quom legetur, facito uti servetur XXV
familiae primum suisque, facitoque studeas bene percoctum siccumque legere, ne vinum nomen perdat. vinaceos cotidie recentis succernito lecto restibus subtento, vel cribrum illi rei parato. eos conculcato in dolia picata vel in lacum vinarium picatum. id bene iubeto oblini, quod des bubus per hiemem. indidem, si voles, lavito paulatim: erit lora familiae quod bibat.

Vindemia facta vasa torcula, corbulas, fiscinas, funis, patibula, XXVI
fibulas iubeto suo quidquid loco condi. dolia cum vino bis in die fac extergeantur, privasque scopulas in dolia facito habeas illi rei, qui labra doliorum circumfrices. ubi erit lectum dies triginta, si bene deacinata erunt dolia, oblinito. si voles de faece demere vinum, tum erit ei rei optimum tempus.

Sementim facito, ocinum, viciam, faenum graecum, fabam, XXVII

---

7 erit lora *Plin. 14, 86* 8 Vindemia facta *c. 68* 10 privasque scopulas *c. 152*

---

1 R. XXVIII Uua cota ủ seruetur *A* Vua cocta ut seruetur *b Vict.*, Uua cocta ut seruentur *P* Vina cocta ut seruentur *cod. Laur. 30, 10,* Vinum coctum quo fiat modo *v* quom uinum *Vc* quo uinum, *sed* o *in rasura A*, quum uinum *b* quomodo uinum *f* quom legetur *P* com legetur *A* quum legetur *R* cum legetur *v* 3 recentis] regentis *AR* regentes *P* recentes *v* 4 lector estibus (*corr.* lecto restibus *ut videtur P*) subtento *PAf* lector aestibus subtencto *c* lecto[s] ęstibus subtento *b* lectos aestibus substernito *v* lecto retibus subtento *Victorius.* c. lecto l'retibus restibus subtento *in margine adscripsit P* cribrum *fv* cribum *PAbc* illi rei *Iucundus*, illius rei *PAR* eius rei *v* 5 lacum *AR* latum *V* uinarium picatum *v* uinarium pilatum *PAR* id bene] ibene *A* 6 oblina *corr.* -ni *A* 7 paulatim *PAR* paululum *v* lora *Meursius*, lorea *VAR*

8 R. XXVIIII Vindemia facta ut uasa torcula (uasa torcularia *b*) subligentur *Ab Vict.*, Vindemia ut uasa torcula subligentur *P* Quod uindemia facta uasa reponantur *v* fascinas *A* 9 quidquid *PA* quicquid *Rv* dolia cum uino *VR* dolia uino *A* 10 fac *Acf* face *V, om. b* extergeantur *VR* extergantur *A* scopālas *A* illi rei *PAR* illius rei *v* 11 qui *PR* q *sequente rasura duarum litterarum A* quis *v* 12 deacinacta *A* faece *V* fęce *AR* 13 rei *om. A, add. VR*

14 R. XXX Sementim ut facias *APb* Sementim uti facias *v* ocinum *AR* ocymum *V* fęnum *b* fenum *c* foenum *V* fenunum *A*

ervum, pabulum bubus. alteram et tertiam pabuli sationem facito. deinde alias fruges serito. scrobis in vervacto oleis, ulmis, vitibus, ficis: simul cum semine serito. si erit locus siccus, tum oleas per sementim serito, et quae ante satae erunt, teneras tum supputato et arbores ablaqueato.

XXVIII Oleas, ulmos, ficos, poma, vites, pinos, cupressos cum seres, bene cum radicibus eximito cum terra sua quam plurima circumligatoque, uti ferre possis: in alveo aut in corbula ferri iubeto. caveto, quom ventus siet aut imber, effodias aut feras: nam id
2 maxime cavendum est. in scrobe quom pones, summam terram subdito: postea operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde festucis vectibusque calcato quam optime poteris: id erit ei rei primum. arbores crassiores digitis V quae erunt, eas praecisas serito oblinitoque fimo summas et foliis alligato.

XXVIIII Stercus dividito sic. partem dimidiam in segetem, ubi pabulum seras, invehito, et si ibi olea erit, simul ablaqueato stercusque addito: postea pabulum serito. partem quartam circum oleas ablaqueatas, quom maxime opus erit, addito terraque stercus operito.

---

3 si erit locus siccus *c. 61* 6 Oleas *Plin. 17, 83. 85. 87*
15 Stercus *c. 5*

---

1 terciam pabuli seictionem *A* 2 in ueruacio *PR* in ueruatio *A* inuectito *v*. '*Antiqui libri*, In ueruacio: *coniectura ducti, In ueruacto, emendauimus*' *Victorius* 3 *fortasse* simul cum semine facito 4 oleas per sementim *Acf* oleas per sementum *b* oleas sementim *P* oleam pro sementi *v* 5 ablaqueato *V* adlaqueato *Acf* illaqueato *b*

6 R. XXXI Oleas et reliqua semina cum (cum *om. A*) seres quomodo seras *AP* Oleas et reliqua semina quum seres quomodo facias *b* Oleas uites et ficos et caeteras arbores cum seres quomodo seras *v* cupressos *VR* cupresos *A* 9 cum uentus *Vf* conuentus *A* quum uentus *b* cum çauentus *c* aut feras *Ac Vict.*, aut seras *Vbf* 10 quum pones *Pb* cum pones *Ac* qui impones *fv* 11 operito terradicibus *A* 13 digitos V *Abc* digitos quinque *V*, quinque digitis *Plinius 17, 83* 14 praecisas *VR* praecisa *A* alligato *VR* aligato *A*, praeligato *legit Plinius 17, 87*

15 R. XXXII Stercus ut diuidas *APb* Stercus ad arbores colendas uti diuidas *v* diuidito *VR* diuito *A* 16 olea erit] oleadrit *A* ablaqueato *Vc* adlaqueato *A* allaqueato *b* 17 postea — addito *in marg. A* ablaqueatas *VAc* allaqueatas *b* 18 quam maxime *priore loco VAR* qua maxime *Iucundus* terraque stercus *Vcf* terraque stercusque *A* terra stercusque *b*

alteram quartam partem in pratum reservato, idque, quom maxime opus erit, ubi favonius flabit, evehito luna silenti.

XXX Bubus frondem ulmeam, populneam, querneam, ficulneam, usque dum habebis, dato. ovibus frondem viridem, usque dum habebis, praebeto: ubi sementim facturus eris, ibi oves delectato, et frondem usque ad pabula matura. pabulum aridum quod condideris in hiemem quam maxime conservato, cogitatoque hiemis quam longa siet.

XXXI Ad oleam cogendam quae opus erunt parentur. vimina matura, salix per tempus legatur, uti sit unde corbulae fiant et veteres sarciantur. fibulae unde fiant, aridae iligneae, ulmeae, nuceae, ficulneae, fac in stercus aut in aquam coniciantur: inde, ubi opus erit, fibulas facito. vectes iligneos, acrufolios, laureos, ulmeos facito uti sient parati. 2 prelum ex carpino atra potissimum facito. ulmeam, pineam, nuceam, hanc atque aliam materiem omnem cum effodies, luna decrescente eximito post meridiem sine

---

1 alteram quartam partem *c. 50 Plin. 17, 57* 3 Bubus frondem *Plin. 16, 92* 5 ubi sementim *Plin. 17, 55* 9 vimina *c. 33* 13 vectes *Plin. 16, 230* 14 prelum *Plin. 16, 193 Macrob. sat. VI 4, 16* 15 ulmeam *c. 37*

---

1 cōmaxime *posteriore loco A* cum maxime *Vcf* quum maxime *b* tum maxime *Iucundus* 2 euehito *VR* uehito *A* luna sitiente *Plinius 17, 57*

3 R. XXXIII Bubus frondem *APb* Quomodo bubus des et ouibus frondem *v* ficulneam *R Vict.*, ficulnam *A* ficulnamque *P* ficulneamque *v* 6 ad pabula matura *PAR* ad pabula matura dato *v* 7 in hiemem *Schneiderus,* in hieme *AR* in hyeme *V* hiemis quam longa siet *b* hiemis quāsi longa siet *A* hiems quam longa siet *V* hyemis quam longe siet *c* hyemis quam longa fiet *f*

9 R. XXXIIII Ad oleam cogendam quae pares . oleam cogendam et effitiundam (efficiendam *P*) locato *AP* Ad oleam cogendam quae pares *b* Ad oleam cogendam quae opus sint *v* 11 taleae aridae *coniecit Pontedera p. 46* 12 coniciantur *PR* con . . | nitiantur *duabus litteris in fine versus deletis A* coniiciantur *v*

13 iligneos *VR* iligneas *A* acrufolios *PR Vict.*, i agcrufolios, *sed deleto* g *A* aquifolios *v et Plinius 16, 230* 14 uti sient *Pbc* uti scient *A* uti fient *fv* prelum *A* pręlum *b* praelum *Vc* ex carpino *PAR et codices Victorii,* de sappino *v* ex sappino *Plinius 16, 193* 16 post meridiem sine uento A^2 *v et Plinius*, post meridies in uento *PAR*

vento austro. tum erit tempestiva, cum semen suum maturum erit, cavetoque per rorem trabas aut doles. quae materies semen non habebit, cum glubebit, tempestiva erit. vento austro caveto nequam materiem neve vinum tractes nisi necessario.

XXXII Vineas arboresque mature face incipias putare. vites propages sulcos: susum vorsum, quod eius facere poteris, vitis facito uti ducas. arbores hoc modo putentur, rami uti divaricentur, quos relinques, et uti recte caedantur et ne nimium crebri relinquantur.
2 vites bene nodentur: per omnes ramos diligenter caveto ne vitem praecipites et ne nimium praestringas. arbores facito uti bene maritae sint vitesque uti satis multae adserantur et, sicubi opus erit, de arbore deiciantur, uti in terram deprimantur, et biennio post praecidito veteres.

XXXIII Vineam sic facito uti curetur. vitem bene nodatam deligato recte, flexuosa uti ne sit, susum vorsum semper ducito, quod eius poteris. vinarios custodesque recte relinquito. quam altissimam vineam facito alligatoque recte, dum ne nimium constringas. hoc modo eam curato. capita vitium per sementim ablaqueato.
2 vineam putatam circumfodito, arare incipito, ultro citroque sulcos perpetuos ducito. vites teneras quam primum propagato, sic

---

1 tum erit tempestiva *c. 17* 16 quam altissimam vineam *Plin. 17, 195 sqq.*

---

2 per rorem *v et Plinius,* pęrorem *A* per errorem *PR* trahas *VR* traas *A* quae materies semen *AR* quae semen *V* 3 cum glubebit] cum glube *PAR* cum glubet *v* tepestiua *A* 4 trãtes *A*

5 R. XXXV Alinie arboresque ut mature putentur *A* Vineę arboresque ut maturae (mature *b*) putentur *Pb* Uti maturae arbores putentur *v* mature *Ab* maturae *V* maturę *c* propages in sulcos *Iucundus* 7 hoc] huc *corr.* hoc *A* 9 nondentur *A* 10 praestringas *Ab* perstringas *Vcf.* praestringas *ex P adnotavit Gesnerus* 11 uites *A corr.* uitesque *A*[2] 12 deiciantur *PR* deiciuntur *A* deiiciantur *v* 13 biennio *in rasura A*[2]

14 R. XXXVI Vinia ut curentur *A* Vinia ut curetur *P* Vinea ut curetur *b* Vinea quomodo curetur et uetus renouetur *v* Vineam *Av* Viniam *Pf* Vinea *b* Vinia *c* curetur *VR* curentur *A* 15 ne sit *VAbf* nescit *c* uorsum *V* uersum *AR* seper *A* 17 uineam *Rv* uiniam *PA* 19 uineam putatam *AR* uineam puratam *V, ubi* putatam *coniectura correxit Politianus* circumfodito *Ac* circunfodito *Vb* citoque *A* 20 teneras *VR* terenas *A corr.* terrenas *A*[2]

occato: veteres quam minimum castrato, potius, si opus erit, dei-
cito biennioque post praecidito. vitem novellam resicari tum erit
tempus, ubi valebit. si vinea a vite calva erit, sulcos interponito 3
ibique viveradicem serito, umbram ab sulcis removeto crebroque
fodito. in vinea vetere serito ocinum, si macra erit (quod granum
capiat ne serito), et circum capita addito stercus, paleas, vina-
ceas, aliquid horum, quo rectius valeat. ubi vinea frondere coe-
perit, pampinato. vineas novellas alligato crebro, ne caules prae- 4
fringantur, et quae iam in perticam ibit, eius pampinos teneros
alligato leviter corrigitoque, uti recte spectent. ubi uva varia fieri
coeperit, vites subligato, pampinato uvasque expellito, circum ca-
pita sarito.

Salictum suo tempore caedito, glubito arteque alligato. librum 5
conservato, cum opus erit in vinea, ex eo in aquam coicito, alli-
gato. vimina, unde corbulae fiant, conservato.

Redeo ad sementim. ubi quisque locus frigidissimus aquosis- XXXIIII
simusque erit, ibi primum serito. in caldissimis locis sementim

---

15 vimina *c. 31* 16 ubi quisque locus *Plin. 18, 163 sqq.*

---

1 occato *VR* ocato *A* 2 biennioque *VR* bienioque *A* uitem *superscr. A* resicari *PAcf* resiçcari *b* resecari A^2v 3 a vite] aut uite *corr.* a uite *A* ab vite calvata erit *Plinius 17, 196* calua *PAR et codices Victorii*, caluata *v* 4 uiuę radicem *Pc* radicem uiue *corr.* uiue radicem *A* uiuet radicem *b* uiue radices *f* uiuiradicem *v* uiuam radicem *codices Plinii* umbaram *corr.* umbram *A* ab sulcis *V* a sulcis *AR* 5 ocinum *PR* occinum *A* ocymum *v* quod granum capit *Plinius* 7 coeperit *Vb* ceperit *Ac* 8 ne caules praefringantur *PR* ne cales praefringatur *A* ne caules satae perfringantur *v* ne caulis praefringatur *Plinius* 9 ibit] ibi *A* iuit *codices Plinii* panpinos *A* 10 corrigitoque *Vb et codices Victorii*, corigitoque *Acf* porrigitoque *codices Plinii* uti recte stent *Plinius* ubi uua *VR* ubi uinea *A* 11 coeperit *V* ceperit *Ac* cęperit *b* unasque *A* 12 sarito *PAf* serito *bc* sarrito *v*

13 R. XXXVII Salictum ut suo tempore caedatur *Ab Vict.* Salictum suo tempore cedatur *P*, *sine rubrica et novi capitis indicio v*

14 coicito *Pbf* conicito *A* cōicito *c* coniicito *v* 15 vimina] uinia *corr.* uimina *ut videtur A*

16 R. XXXVIII De sementi facienda *PAb* De sementi faciunda et quo loco *v* Reddeo *A* asementim *A corr.* ad sementim A^2 uti quisque *Gesnerus* aquosisimusque *A* 17 caldissimis *PAc* calidissimis *bv*

2 postremum fieri oportet. terram cave cariosam tractes. ager rubricosus et terra pulla, materina, rudecta, harenosa, item quae aquosa non erit, ibi lupinum bonum fiet. in creta et uligine et rubrica et qui ager aquosus erit, semen adoreum potissimum serito. quae loca sicca et non herbosa erunt, aperta ab umbra, ibi triticum
XXXV serito. fabam in locis validis non calamitosis serito. viciam et faenum graecum quam minime herbosis locis serito. siliginem, triticum in loco aperto celso, ubi sol quam diutissime siet, seri oportet. lentim in rudecto et rubricoso loco, qui herbosus non siet, serito.
2 hordeum, qui locus novus erit aut qui restibilis fieri poterit, serito. trimestrem, quo in loco sementim maturam facere non potueris et qui locus restibilis crassitudine fieri poterit, seri oportet. rapinam et coles rapicii unde fiant et raphanum in loco stercorato bene aut in loco crasso serito.

XXXVI Quae segetem stercorent. stercus columbinum spargere oportet in pratum vel in hortum vel in segetem. caprinum, ovillum, bubulum, item ceterum stercus omne sedulo conservato. amurcam spargas vel inriges ad arbores: circum capita maiora amphoras, ad minora urnas cum aquae dimidio addito, ablaqueato prius non alte.

XXXVII Quae mala in segete sint. si cariosam terram tractes. cicer,

---

1 terram cave *c. 5. 37* 17 amurcam spargas *c. 93* *Plin. 17, 263*
20 si cariosam *c. 5. 34* cicer *Plin. 17, 55 sq.*

---

1 p'osteremum, *sed deleto priore* e *A*

1 R. XXXVIIII De agro rubricoso *PAb*, *sine rubrica et novi capitis indicio v* 2 materina *PR* matrina *A* atterina *v* item quae *Vb* itemq; *Ac* 3 bonum fiet *AR Vict.*, bonum siet *V* 4 et ager qui aquosus *VR* et agero qui aquosus *A* et agro qui aquosus *Iucundus* 5 herbosa *bv* erbosa *PAc* unbra *A*

6 R. XL De faba et uicia siligine hordeo (ordeo *b*) ubi serantur *APb* Quis locis faba siligo et hordeum seri debeat *v* in solo valido fabam, viciam vero quam minime in aquoso herbidoque, siliginem et triticum in loco aperto *Plinius 18, 164* uiciam et fenum *A* uiciam et fęnum *b* uitiam et foenum *Vc* 8 diutisime *A* 11 trimestre *Plinius*

15 R. XLI Que segetem stercorent *APb* Quod stercus praestantius ad segetem *v* stercorent *c* stercorant *VAbf* 16 hortum *V* ortum *AR* 17 caeterum *V* amurcam *v* amurca *PAR* 18 inriges *R* irriges *V* inges, *sed* es *in rasura A* anphoras *A*

20 R. XLII Quae mala in segete sunt *A* Quae mala in segete sint *Vb* tractes *Victorius*, tracies *Pcf et codices Victorii*, traicies *b*.

quod vellitur et quod salsum est, eo malum est. hordeum, faenum graecum, ervum, haec omnia segetem exsugunt et omnia quae velluntur. nucleos in segetem ne indideris.

Quae segetem stercorent fruges. lupinum, faba, vicia. 2
Stercus unde facias. stramenta, lupinum, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam querneam. ex segete vellito ebulum, cicutam et circum salicta herbam altam ulvamque: eam substernito ovibus bubusque, frondem putidam. partem de nucleis succernito et in lacum coicito, eo aquam addito, permisceto rutro bene: inde lutum circum oleas ablaqueatas addito, nucleos conbustos item addito. vitis si macra erit, sarmenta sua concidito minute et ibidem ina- 3
rato aut infodito.

Per hiemem lucubratione haec facito. ridicas et palos, quos pridie in tecto posueris, siccos dolato, faculas facito, stercus ege-

---

in A non certo adparebat utrum tracies *an* tractes *scriptum esset,* iacies *v*

1 quod uellitur et quod salsum *AR Vict.*, quod uellitur et qb' salsum *P* quod uellitur salsum *v* fęnum *b* fenum *Ac* foenum *V* 2 exsugunt *PA* exugunt *c* exigunt *b* exuggunt *v*, exurunt *Plinius 17, 56* 3 uellantur *A* 4 que in segetem *A* uicia *AR* uitia *V* 5 Cato: stercus unde facias, stramenta, lupinum, paleas, fabalia ac frondis iligneas querneas. ex segete evellito ebulum, cicutam et circum salicta herbam altam (actam *vel* mactam *codices*) ulvamque *Plinius 17, 55* fatias stamenta *A* 6 ex segeti uellito *PAR* et segetum stipulas *v* ebulum cicutam *AR Vict.*, ebulum et cicutam *V* et circum saucta herbam altam uuamque (*corr.* uluamque *A*[2]) eam *PAR* et circum sata herbam altam succide et eam *v*. 'Et circum salicta herbam altam, uluamque. *In excusis omnibus codicibus mendosissimus hic locus erat, ubi illi Sata habebant, ueteres* Saucta: *nos, Salicta, emendauimus: adiuti etiam a Plinio, apud quem ita uulgo legitur. Eodem pacto peccauerat librarius tertio ab hoc capite: nam Saucem, pro Salicem, scripserat: sic enim in perantiquo Saucem Graecam discindito. Vbi iidem, Et eam: antiqui* Vuamque eam: *a Plinio hic etiam confirmati,* Vluamque eam etc. *castigauimus: nam* Succide, *quod in impressis erat, neque in manu scriptis, neque in Plinio legimus' Victorius* 9 coicito *Pbc* co^ci^ito *A* coniicito *v* permisceto — addito *in marg. A* cōbustos *VR* cūbustos *A* 11 uitis *cod. Laur. 30, 10,* uiti *PAR* uinea *v et Plinius.* 'Vitis si macra erit. *In manu scriptis,* Viti: *antea in impressis,* Vinea: *nos* Vitis *scripsimus' Victorius* 13 lucubratione *Vbc* lucurrabartione *A* lucurabartione *f* palȯs *V* palis *corr.* -os *A* palas *bc* paleas *f* 14 posueris *AR* posueras *V* dolato *VR* dolaueris *A*

4 rito. nisi intermestri lunaque dimidiata [tum] ne tangas materiem.
quam effodies aut praecides abs terra, diebus VII proximis, qui-
bus luna plena fuerit, optime eximetur. omnino caveto nequam
materiem doles neu caedas neu tangas, si potes, nisi siccam neu
5 gelidam neu rorulentam. frumenta † facebis sarias runcesque ave-
namque destringas. de vinea et arboribus putatis sarmenta de-
gere et fascinam face et vitis et ligna in caminum ficulnea et codi-
cillos domino in acervum conpone.

XXXVIII Fornacem calcariam pedes latam X facito, altam pedes XX,
usque ad pedes tres summam latam redigito. si uno praefurnio
coques, lacunam intus magnam facito, uti satis siet ubi cinerem
concipiat, ne foras sit educendus, fornacemque bene struito: fa-
2 cito fortax totam fornacem infimam conplectatur. si duobus prae-
furniis coques, lacuna nihil opus erit. cum cinere eruto opus erit,
altero praefurnio eruito, in altero ignis erit. ignem caveto ne in-
termittas quin semper siet, neve noctu neve ullo tempore inter-
mittatur caveto. lapidem bonum in fornacem quam candidissimum,
3 quam minime varium indito. cum fornacem facies, fauces prae-
cipites deorsum facito. ubi satis foderis, tum fornaci locum facito,
uti quam altissima et quam minime ventosa siet. si parum altam

---

1 nisi intermestri *Plin. 16, 194* 2 quam effodies *c. 31*
17 lapidem bonum *Plin. 36, 174*

---

1 intermestri *Pb et codices Victorii* in|m̄stri *A* intermentri *c* intermenstri *f* in trimestri *v* lunaque dimidiata ne tangas materiem tam (*vel* tunc) effodias aut praecidas *codices Plinii 16, 194* 2 abs terra *PAb* ab terra *cv* 3 omino *A corr.* omnino *A*² 4 materiem *bc* materiam *VA* matiem *f* nisi] ni *A* 5 rorulentam *v et Plinius*, forulentam *corr.* rorulentam *A* forulentam *Pbc* torulentam *f* facebis sarias *PAR* bis face sarrias *v.* *fortasse* fac uti sarias

6 R. XLIII De uinea et arboribus putatis *APb*, *sine rubrica et novi capitis indicio v* 7 *fortasse* et fascinas face et vitis alliga et ligna fascinam *PAR* fiscinam *v* face *cv* facere *Pbf* fec̄e *A* lingna *A* ficulnea *f et cod. Laur. 30, 10*, ficulna *PAbc* fuculna *v*
8 compone *PR* copone *A* componito *v*

9 R. XLIIII De fornace calcariam *A* De fornace calcaria *Pb* De fornace calcarea *v* 10 ad pedes tres *bv* ad ped. tres *PAc* si uino *corr.* si uno *A* 13 conplectatur *A* complectatur *VR* praefurniis *Av* praefurnis *Pcf* praefurnis *b* 14 nichil opus^erit *A*
18 cum fornacem *Vc* confornacem *A* quum fornacem *b* 20 uentosa^c iet *A*

fornacem habebis, ubi facias lateres, summam statuito aut cae-
mentis cum luto summam extrinsecus oblinito. cum ignem subdi- 4
deris, siqua flamma exibit nisi per orbem summum, luto oblinito.
ventus ad praefurnium caveto ne accedat: inibi austrum caveto
maxime. hoc signi erit, ubi calx cocta erit, summos lapides coctos
esse oportebit: item infimi lapides cocti cadent, et flamma minus
fumosa exibit.

Si ligna et virgas non poteris vendere neque lapidem habe-
bis, unde calcem coquas, de lignis carbones coquito, virgas et
sarmenta, quae tibi usioni supererunt, in segete conburito. ubi
eas conbusseris, ibi papaver serito.

Vbi tempestates malae erunt, cum opus fieri non poterit, XXXVIIII
stercus in stercilinum egerito. bubile, ovile, cohortem, villam bene
purgato. dolia plumbo vincito vel materie quernea † virisicca alli-
gato. si bene sarseris aut bene alligaveris et in rimas medica-
mentum indideris beneque picaveris, quodvis dolium vinarium facere
poteris. medicamentum in dolium hoc modo facito: cerae P. I, re-
sinae P. I, sulpuris P. c'c'. haec omnia in calicem novum indito, 2

---

9 virgas et sarmenta *Plin. 18, 229*

---

1 summam statuito *PAR* summum statuito *v* cementis cum luto summam *AR* cementis cum luto summamque *P* cementi summam cum luto *v* cementis cum luto summum *Vict.* 3 flama *A* 5 coctos esse *cv cod. Laur. 30, 10,* coactos esse *PAb*

8 R. XLV Si ligna et uirgas non poteris uendere *APb*, *sine rubrica et novi capitis indicio v* 9 coquas *VR* quoquas *A* coquito *VR* quoquito *A* 10 comburito *VR* cumburito *A* 11 conbusseris *A* combusseris *VR* in (*corr.* ibi) papauer *A*

12 R. XLVI Ubi tempestates male erunt quid fieri possit (posit *A*) *APb* Quid confici per tempestatem debeat *v* 13 in stercilinum *PAbf* in stercilinium *c* de sterquilinio *v* coortem (h *supra*) *A* queneam (r *supra*) *A* uirisicca *PAcf* uirisica *b* et uiti sicca *v*. '*In antiquissimo, et optimo codice sine coniunctione* uiri sicca. *locus tamen, in eo quoque nota mendi adposita, signatus. Hoc enim semper seruauit diligens librarius, ut quos locos suspectos haberet, notula indicaret*' *Victorius* 15 medicamtum *priore loco A* 16 piccaueris *A* 17 cere *A* caerae *V* cerę *b* cęre *c* 18 sulpuris *Ac* sulphuris *bf* sulfuris *Vict.*, et sulphuris *V*. '*testari etiam uolumus et hic, et ubicunque in peruetusto hoc uolumine ea uox est,* Sulpur, *semper scriptum esse*' *Victorius* P. c'c' *PAcf* P. CC *b* partem XXXIII *v*

eo addito gypsum contritum, uti crassitudo fiat quasi emplastrum, eo dolia sarcito. ubi sarseris, qui colorem eundem facias, cretae crudae partes duas, calcis tertiam conmisceto: inde laterculos facito, coquito in fornace, eum conterito idque inducito.

Per imbrem in villa quaerito quid fieri possit. ne cessetur, munditias facito. cogitato, si nihil fiet, nihilo minus sumptum futurum.

XL Per ver haec fieri oportet. sulcos et scrobes fieri, seminariis, vitiariis locum verti, vites propagari, in locis crassis et umectis ulmos, ficos, poma, oleas seri oportet. ficos, oleas, mala, pira, vites inseri oportet luna silenti post meridiem sine vento austro.
2 oleas, ficos, pira, mala hoc modo inserito. quem ramum insiturus eris, praecidito, inclinato aliquantum, ut aqua defluat: cum praecides, caveto ne librum convellas. sumito tibi surculum durum, eum praeacuito, salicem graecam discindito. argillam vel cretam coaddito, harenae paululum et fimum bubulum, haec una bene condepsito, quam maxime uti lentum fiat. capito tibi scissam salicem, ea stirpem praecisum circumligato, ne liber frangatur.

7 per ver *Plin. 17, 111. 18, 243* 11 sine vento austro *Plin. 17, 170*

1 gypsum *VR* gipsum *A* 2 scarseris *A* 3 tertiā *V* tertia *c Vict.*, tercia *Abf* conmisceto *f* commisceto *Vbc* commissceto *A* 4 coquito *VR* quoquito *A* in fornacem eum conterito *PAR* in fornacem conterito *v* tum conterito sicque inducito *Popma* . *fortasse* eos conterito 5 in uillam *VAR* quid fieri possit *R* quod fieri possit *A* quid possit fieri *V* 6 munditias *Af* mundicias *Vbc* nichil *A* nichilo *A*

8 R. XLVII Per uer quae fiant *APb* Quid ueris tempore fiat *v* scrobes fieri, seminaria propagari *Plinius 18, 243* 9 uitiariis *V* uiciariis *Acf* uinariis *b* 11 luna sitiente *Plinius 17, 112* 12 modo *superscr. A* 15 praeacuito *c Victorius*, proacuito *Pb* proacuto *corr.* p̄acuito *A* peracuito *v* salicem *Av* saucem *PR et codex Victorii: cf. supra c. 37* 16 harenae *PR* arenae *Av* paululum *bv* paulolum *PAc* 17 condeposito *PAR* condensato *v*. '*in antiquis libris* Condeposito, *nos una e medio uerbo sublata litera* Condepsito, *castigauimus. Non multo etiam post,* [*c. 41 extr.*] *ubi antea in excusis omnibus mendose praedicto, erat*: depsto, *ex iisdem antiquis libris reposuimus*' *Victorius* lentum *AR Vict.*, letum *P* lutum *v* sissam *A* 18 ea] eam *A* praecisum *PAR* praecisam *v* circumligato *AR* circunligato *V*

ubi id feceris, surculum praeacutum inter librum et stirpem artito 3
primoris digitos II. postea capito tibi surculum, quod genus inserere voles, eum primorem praeacuito oblicum primoris digitos II. surculum aridum, quem artiveris, eximito, eo artito surculum, quem inserere voles. librum ad librum vorsum facito, artito usque adeo, quo praeacueris. idem alterum surculum, tertium, quartum facito: quot genera voles, tot indito. salicem graecam amplius 4
circumligato, luto depsto stirpem oblinito digitos crassum tres. insuper lingua bubula obtegito, si pluat, ne aqua in librum permanet. eam linguam insuper librum alligato, ne cadat. postea stramentis circumdato alligatoque, ne gelus noceat.

Vitis insitio una est per ver, altera est cum uva floret, ea XLI
optuma est. pirorum ac malorum insitio per ver et per solstitium dies L et per vindemiam. oleae et ficorum insitio est per ver. vitem sic inserito: praecidito quam inseres, eam mediam diffindito 2
per medullam: eo surculos praeacutos artito: quos inseres, medullam cum medulla conponito. altera insitio est: si vitis vitem continget, utriusque vitem teneram praeacuito, obliquo inter sese medullam cum medulla libro conligato. tertia insitio est: terebra 3

---

1 Vitis insitio *Plin. 17, 112 sqq.*

---

2 postea — digitos II *in marg. A*, *om. b* 3 praeacuito *v* proacuito *PAcf* 4 artiueris *AR* artueris *P* acueris *v* 6 praeacueris *VR* pacueris *A* tercium quarto *A* 7 quot genera *bv* quod genera *PAc* 8 circuligato *A* luto *in marg. A* depsto *Victorius*, dempsto *Pf* dēptosto *A* depresto *b* dempto *c* densato *v* 9 ne aqua in *Vbf* ne aquam in *A* ne aquā ne *c* 10 librum *posteriore loco om. b*: libro alligato *Pontedera p. 53* 11 gelus *PAR et codices Victorii*, gelu *v*

12 R. XLVIII Vitis insitio aliarumque rerum *A* Insitio uitis aliarumque rerum *Pb* Vitis insitio et pirorum et malorum quali modo fiat *v* 13 optuma *PA* optima *Rv* pirorum] inseri autem praecipit pira ac mala per ver et post solstitium diebus L et post vindemiam *Plinius 17, 112*. pirorum ac malorum *AR Vict.*, pirorum et malorum *V* 17 cum medulla componito *VR* cum medullam cūponito *A* si vitis] si inter se vites contingant, utriusque in oblicum latere contrario adraso iunctis medullis conligari *Plinius* 18 praeacuito *Victorius*, proacuito *PAR* praeacuto *v* obliquo *PAR* oblique *v* 19 medulam *A* cum medulla *superscr. A* conligato *A* colligato *Vbc* tercia *A*

vitem quam inseres pertundito, eo duos surculos vitigineos, quod genus esse voles, insectos obliquos artito ad medullam: facito iis medullam cum medulla coniungas artitoque ea qua terebraveris
4 alterum ex altera parte. eos surculos facito sint longi pedes binos, eos in terram demittito replicatoque ad vitis caput, medias vitis vinclis in terram defigito terraque operito. haec omnia luto depsto oblinito, alligato integitoque ad eundem modum, tamquam oleas.

XLII Ficos et oleas altero modo. quod genus aut ficum aut oleam esse voles, inde librum scalpro eximito, alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus esse voles, eximito, adponito in eum locum unde exicaveris in alterum genus facitoque uti conveniat. librum longum facito digitos III S, latum digitos III. ad eundem modum oblinito, integito, uti cetera.

XLIII Sulcos, si locus aquosus erit, alveatos esse oportet, latos summos pedes tres, altos pedes quattuor, infimum latum P. I et palmum. eos lapide consternito: si lapis non erit, perticis saligneis viridibus controversus conlatis consternito: si pertica non erit, sarmentis conligatis. postea scrobes facito altos P. III S, latos P. IIII, et facito de scrobe aqua in sulcum defluat: ita oleas serito.

---

9 Ficos et oleas *Plin. 17, 119* 15 Sulcos *Plin. 17, 81*

---

1 duos surculos *VR* duo surculos *A* 2 ad medulam *A* 3 coniugas *A* 5 capud *A* 6 in terra defigito *A*

9 R. XLVIIII Ficos et oleas alio modo *APb* Ficorum et olearum insitio alio modo *v* 11 apponito *PAR* apponitoque *v* 12 exicaueris *AR* exiccaueris *P* execaueris *Vict.*, extraxeris *v* 13 longum facito digitos III S. (digitos tres S *bc*) latum digitos III *PAR* longum facito digitos tres *v*. cortices scalpro excidi quattuor digitorum longitudine et trium latitudine *Plinius 17, 119* 14 caetera *V*

15 R. L Sulcos quomodo facias *APb* Vites et oleae quomodo infodiantur *v* latos summos *VR* latissimos *A* 16 P. I et palmum *AR* pedem I et palmum *P* pedem unum et palmum *v* 18 controuersiis conlatis *P* controuersus conlactis *A* controuersus conlatis *bc* controuersis collatis *v* quoquouersus collatis *Iucundus*. '*Veteres libri* Controuersiis' *Victorius*. *fortasse* contra vorsus conligatis 19 sarmentis conligatis *PAc* sarmentis colligatis *bv*: sarmentis ita ut in altitudinem semipedem trahantur *Plinius 17, 81* P. III S. latos] P III saltos *A*

vitibus sulcos et propagines ne minus P. II S quoquo versus facito. 2
si voles vinea cito crescat et olea quam severis, semel in mense
sulcos et circum capita oleaginea quot mensibus, usque donec
trimae erunt, fodere oportet. eodem modo ceteras arbores procurato.

Olivetum diebus XV ante aequinoctium vernum incipito pu- XLIIII
tare. ex eo die dies XLV recte putabis. id hoc modo putato. qua locus recte ferax erit, quae arida erunt, et siquid ventus interfregerit, ea omnia eximito. qua locus ferax non erit, id plus concidito aratoque. bene enodato stirpesque levis facito.

Taleas oleagineas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas XLV
decidito diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis aut secabis. quas in seminario saturus eris, pedalis facito, eas sic inserito. locus bipalio subactus siet beneque terra tenera siet be-
neque glittus siet. cum taleam demittes, pede taleam opprimito. 2
si parum descendet, malleolo aut mateola adigito cavetoque ne librum scindas, cum adiges. palo prius locum ne feceris, quo ta-
leam demittas. si ita severis uti stet talea, melius vivet. taleae 3

---

6 Olivetum *Plin. 17, 127* 11 Taleas oleagineas *Plin. 17, 125*

---

1 R. LI Vitibus sulcos propagationesque *APb*, *sine rubrica et novi capitis indicio v* quoquouersus *VAbf* quoq; uersus *c* 2 olea] oleas serito *corr.* olea *A* 3 oleaginea quod mensibus *PAR* oleagina quot mensibus *v* 4 caeteras *V*

6 R. LII Olea que tempore putetur *A* Olea quo tempore putetur *Pb* Oliuetum quo tempore putetur *v* equinnoccium *A* 7 dies XLV] dies XL *codices Plinii 17, 127* qua locus recte *PAR* locus qui recte *v* 9 qua locus ferax *Victorius et Plinius*, qui locus ferax *VAR* 10 aratoque] artatoque *Pontedera p. 56* enodato] enodatoque *Plinius*

11 R. LIII De taliis oleagineis *AP* De taleis oleagineis *b Vict.*, Quantam taleam oleaginam decidas *v* Taleas oleagineas *AR Vict.*, Taleas oleaginas *V* 12 diligeterque *A* 13 sic *om. A* 14 beneque terra tenera siet *om. Plinius 17, 125* bene terra (que *suprascr.*) *A* 15 glittus siet *PAc* glutius siet *b* glitussiet *f* glutusciet *v* 16 maleolo (malleolo *b*) aut mateola *VAR* malleo aut mateola *Plinius* 17 sindas *A*

18 demittas *Vc* dimittas *Ab* demitas *f* ita] it *A* 'Vti stet talea, melius uiuet. *Ita castigaui, cum in ucteribus libris,* Vtis stet talea, *scriptum esset' Victorius* uti stet *c ut videtur*, utis stet *Ab* utusstet *P* utis fiet *f* utilis fiet *v* uti steterat *Schneiderus*

ubi trimae sunt, tum denique maturae sunt, ubi liber sese vertet. si in scrobibus aut in sulcis seres, ternas taleas ponito easque divaricato, supra terram ne plus IIII digitos transvorsos emineant; vel oculos serito.

XLVI Seminarium ad hunc modum facito. locum quam optimum et apertissimum et stercorosissimum poteris et quam simillimum genus terrae eae, ubi semina positurus eris, et uti ne nimis longe semina ex seminario ferantur, eum locum bipalio vertito, delapidato circumque saepito bene et in ordine serito. in sesquipedem
2 quoquo vorsum taleam demittito opprimitoque pede. si parum deprimere poteris, malleo aut mateola adigito. digitum supra terram facito semina emineant fimoque bubulo summam taleam oblinito signumque aput taleam adponito crebroque sarito, si voles cito semina crescant. ad eundem modum alia semina serito.

XLVII Harundinem sic serito: ternos pedes oculos disponito.

Vitiarium eodem modo facito seritoque. ubi vitis bima erit, resicato: ubi trima erit, eximito. si pecus pascetur, ubi vitem serere voles, ter prius resicato, quam ad arborem ponas. ubi V nodos veteres habebit, tum ad arborem ponito. quotannis porrinam serito, quotannis habebis quod eximas.

---

15 Harundinem *c. 6*

---

1 maturae] curae *codices Plinii* 2 taleas] tuleas *A* 3 transuorsos *Vbc* tranuersos *A*

5 R. LIIII Seminarium quomodo fiat *Ab Vict.*, Seminarium quo fiat modo *V* 6 stercorosimum *A* similimum *A* 8 uertito *PAcf* uortito *bv* 9 saepito] sepito *VAR* benene *corr.* bene *A* sequipedem *A* 10 oprimitoque *A* piram *corr.* parum *A* 11 malleo *Pb* maleo *Av* mallea *c* malea *f* matiola *VAR* terra *A* 13 adponito *Acf* apponito *Vb*

15 R. LV Harundo quo modo fiat *A* Harundo quomodo seratur *Pb Vict.*, Arundinetum et uitiarium uti seratur *v* Harundinem *AR* Arundinem *V* 16 uitiarium *VA* uiciarium *bc* facite *A* 17 resicato *priore loco PR* resecato *v et una littera ante* c *deleta A* 18 prius (prias *corr.* prius *A*) resicato *PAR* prius resecato *v* arbores *corr.* -em *priore loco A* 19 nodos *Av* nodo *Pbc* quot annis *priore loco cv* quod annis *Pb* quod annis *corr.* quot annis *A* porrurinam *corr.* porrinam *A* 20 serito *AR* ibi serito *V* inserito *Victorius* quot annis *posteriore loco cv* quod annis *P* quod annis *corr.* quot annis *A* quod annos *b* eximas *bcv* exsimas *PAf*

Pomarium seminarium ad eundem modum atque oleagineum XLVIII
acito. suum quidquid genus talearum serito.
Semen cupressi ubi seres, bipalio vertito. vere primo serito.
orcas pedes quinos latas facito, eo stercus minutum addito, con- 2
arito glebasque conminuito. porcam planam facito, paulum con-
avam. tum semen serito crebrum tamquam linum, eo terram
ribro incernito altam digitum transversum. eam terram tabula
ut pedibus conplanato, furcas circum offigito, eo perticas intendito,
o sarmenta aut cratis ficarias inponito, quae frigus defendant et
olem. uti subtus homo ambulare possit facito. crebro runcato,
imul herbae inceperint nasci, eximito. nam si herbam duram vel-
es, cupressos simul evelles.
Ad eundem modum semen pirorum, malorum serito tegitoque. 3
uces pineas ad eundem modum nisi tamquam alium serito.
Vineam veterem si in alium locum transferre voles, dumtaxat XLVIIII
achium crassam licebit. primum deputato, binas gemmas ne
plius relinquito. ex radicibus bene exfodito, usque radices per- 2
quito et caveto ne radices saucies. ita uti fuerit ponito in scrobe
t in sulco operitoque et bene occulcato, eodemque modo vineam
tuito, alligato flexatoque, uti fuerit, crebroque fodito.
Prata primo vere stercorato luna silenti. quae inrigiva non L

---

3 Semen cupressi *c. 151* 8 furcas circum offigito *Plin. 17, 71*
15 Vineam *Plin. 17, 198* 21 Prata *c. 29 Plin. 18, 243*

---

1 R. LVI Pomarium seminarium *APb* Semina cupressi piri nucis pini et caeterarum arborum qualiter serantur ac foueantur *v* que oleagineum *PAR* atque oleaginum *v* 2 quidquit *PA* quicuid *R* quodque *v* 3 uertito *PAR* uortito *v* 5 comminuito *Ac* mminuto *b* communito *V* 6 serito crebrum *infra c. 151*, serito ribro *Rv* serito cribo *PA* 8 conplanato *V* complanato *AR* sarmanta *corr.* sarmenta *A* inponito *A* imponito *VR* 11 inceperint *AR* coeperint *V* 12 evelles] eluelles *corr.* euelles *A* 13 malorum *v* maiorum *PAR* tegitoque *VR* tegito *A* 14 tamquam *A* tanquam *VR*

15 LVII De uinea uetere *APb* Uti uinea uetus de loco transferatur *v* transfere *A* 17 ex radicibus *Vb* et radicibus *Ac* exfodito *PAR* effodito *v* persequito *VAbc* persequitor *Iucundus* 19 bene] be *A* 20 ut fuerit creboque *A*

21 R LVIII Prata quomodo stercorentur *APb* Prata quomodo seantur *v* stercorato *bv* stercerato *PAcf* luna silente *corr.* -ti *A* luna tiente *Plinius 18, 243* inrigiua *P* inrigua *AR* irrigua *v* rigua *Plinius*

erunt, ubi favonius flare coeperit, cum prata defendes, depurgato herbasque malas omnis radicitus effodito.

2 Vbi vineam deputaveris, acervum lignorum virgarumque facito. ficos interputato et in vinea ficos subradito alte, ne eas vitis scandat. seminaria facito et vetera resarcito. haec facito, antequam vineam fodere incipias. ubi daps profanata comestaque erit, verno arare incipito. ea loca primum arato, quae siccissima erunt, et quae crassissima et aquosissima erunt, ea postremum arato, dum ne prius obdurescant.

LI Propagatio pomorum, aliarum arborum. ab arbore abs terra pulli qui nascentur, eos in terram deprimito extollitoque primorem partem, uti radicem capiant: inde biennio post effodito seritoque. ficum, oleam, malum punicum, cotoneum aliaque mala omnia, laurum, murtum, nuces praenestinas, platanum, haec omnia a capite
LII propagari eximique serique eodem modo oportet. quae diligentius propagari voles, in aulas aut in qualos pertusos propagari oportet et cum iis in scrobem deferri oportet. in arboribus, uti radices capiant, calicem pertundito: per fundum aut qualum ramum, quem radicem capere voles, traicito: eum qualum aut calicem terra inpleto calcatoque bene, in arbore relinquito. ubi † ita fuerit, ra-

---

6 ubi daps profanata *c. 131* 10 Propagatio pomorum *c. 133*

---

1 coeperit *V* ceperit *Abc* 2 omnis *V* omnes *R* om̄sq; *A* 3 acceruum *A* 4 ficos interputato] ficus interpurgari *Plinius* subradito *PR Vict.*, subradicito *A* succidito *v* 5 vetera resarcito] uetera sarciri *Plinius* 6 uineam *ARv* uiniam *P* .

6 R. LVIIII Ubi daps profanata erit quid fiat *APb*, *sine rubrica et novi capitis indicio v* comestaque *AR* cōmestaque *V* 7 ea loca *infra c- 131*, et loca *VAR*, et ea loca *cod. Laur. 30, 10*

10 R. LX Propagatio oleae pomorumque *A Vb* aliarum *PAf* aliorum *c* aliarumque *A²b v* 12 capiant *Pontedera p. 59,* capiat *VAR* 13 cotonem *PAR* cotonium *v* 14 myrtum *VA* mirtum *bc*

15 LXI Quae diligentius propagari uoles *A Vb* 16 aulas *Acv* aullas *Pf* aullas *b* 17 cum iis *PA* cum eis *b* cum bis *c* cum his *fv* ubi radices capiant *VAR* radices uti capiant *infra c. 133* 20 inpleto *A* impleto *VR* in arbore relinquito, ubi bimum erit *infra c. 133* in arborem *VAR*

mum sub qualo praecidito. qualum incidito ex ima parte perpe- 2
tuum, sive calix erit, conquassato. cum eo qualo aut calice in
scrobe ponito. eodem modo vitem facito, eam anno post praeci-
dito seritoque cum qualo. hoc modo quod genus vis propagabis.

Faenum, ubi tempus erit, secato cavetoque ne sero seces. LIII
priusquam semen maturum siet, secato, et quod optimum faenum
erit, seorsum condito, per ver cum arabunt, antequam ocinum
des, quod edant *boves*.

Bubus pabulum hoc modo parari darique oportet. ubi se- LIIII
mentim patraveris, glandem parari legique oportet et in aquam
conici. inde semodios singulis bubus in dies dari oportet, et si
non laborabunt, pascantur satius erit, aut modium vinaceorum,
quos in dolium condideris. interdiu pascito, noctu faeni P. XXV
uni bovi dato. si faenum non erit, frondem iligneam et hedera- 2
ceam dato. paleas triticeas et hordeaceas, acus fabaginum, *de*
vicia vel de lupino, item de ceteris frugibus, omnia condito.
cum stramenta condes, quae herbosissima erunt, in tecto condito
et sale spargito, deinde ea pro faeno dato. ubi verno dare coe- 3
peris, modium glandis aut vinaceorum dato aut modium lupini

---

5 Faenum *Plin. 18, 260*

---

1 'Ex una parte perpetuum. *Vt in nonnullis impressis, ita etiam in antiquis hic locus ita scriptus est, nota tamen ei mendi adposita, alii ex coniectura, ut puto,* Prope imum, *castigarunt' Victorius* ima] una *VAR* perpetuum *PAR* prope imum *v* 2 siue calix *AR* si uero calix *V* calice] calicē *A* in (in *om. b.*) scrobem ponito *AR et ex Laurentiano 30, 10 Politianus*, in scrobe posito *V* 4 propagauit *A*

5 R. LXII De fenisica *A* De foenisicia *Pb* De foenisicio *v* Fenum *A* Foenum *VR* tepus *A* seces] setes *A* 6 fenum *A* fęnum *b* foenum *Vc* 7 ocinum *Pb* occinum *A* ocinum *c* ocymum *v* 8 edant *v* edunt *PAR et codices Victorii*, comedant *cod. Laur. 30, 10* boues *om. VAR*

9 R. LXIII Bubus pabulum *A V* Bubi pabulum *b* papulum *corr.* pabulum *A* ubi] uti *A* 10 patraueris *A* prataueris *Pcf* paraueris *bv* 11 mодios *A* indi indies *A* 12 modum *A* uinaceorum *AR* uinaciorum *V* 13 feni *A* fęni *b* foeni *Vc* 14 fenum *A* fęnum *b* foenum *Vc* inligneam *A* hederaciam *Pb* herderatiam *A* ederaciam *c* ederatiam *v* 15 et hordeaceas *P* et ordeaceas *Acv* et hederacias *b* de vicia] uicia *PAR* uiciam *v* 16 caeteris *V* 17 herbosisima *A* 18 feno *A* fęno *b* foeno *Vc* coeperis *V* ceperis *A* cęperis *bc* 19 uinaceorum *PAR* uinaciorum *v*

macerati et faeni P. XV. ubi ocinum tempestivum erit, dato primum. manibus carpito, id renascetur: quod falcula secueris, non renascetur. usque ocinum dato, donec arescat: ita temperato. postea viciam dato, postea panicum dato, secundum panicum frondem ulmeam dato. si populneam habebis, admisceto, ut ulmeae satis siet. ubi ulmeam non habebis, querneam et ficulneam dato. nihil est quod magis expediat, quam boves bene curare. boves nisi per hiemem, cum non arabunt, pasci non oportet. nam viride cum edunt, semper id expectant, et fiscellas habere oportet, ne herbam sectentur, cum arabunt.

LV Ligna domino in tabulato condito, codicillos oleagineos, radices in acervo sub dio metas facito.

LVI Familiae cibaria. qui opus facient per hiemem tritici modios IIII, per aestatem modios IIII S, vilico, vilicae, epistatae, opilioni modios III, conpeditis per hiemem panis P. IIII, ubi vineam fodere coeperint, panis P. V, usque adeo dum ficos esse coeperint, deinde ad P. IIII redito.

LVII Vinum familiae. ubi vindemia facta erit, loram bibant menses tres: mense quarto heminas in dies, id est in mense congios II S: mense quinto, sexto, septimo, octavo in dies sextarios, id est in mense congios quinque: nono, decimo, undecimo, *duodecimo* in

---

16 usque adeo dum ficus *Plin. 15, 82*

---

1 feni *A* fęni *b* foeni *Vc* ocinum *utroque loco Pb* occinum *Ac* ocymum *v* 2 renascentur *utroque loco A* f^{l}acula *A* 5 habebis] molebis *priore loco A corr.* habebis *A*[2] 6 siet] sciet *A* ficulneam *VR* ficuneam *A* 7 nichil *A* 8 hiemem *Ab* hyemem *Vc* uiride *v* uiridem *PAR* 9 fiscellas *VR* fixellas *A*

11 R. LXIIII De lignis domini *A Vb*

13 LXV Familiae (Familia *A*) cibaria quanta dentur *A Vb* hiemem *Ab* hyemem *Vc* mod^{di}os *A* 14 per aestatem — modios III *in marg. A* opilione *corr.* -ni *A* 15 compeditis *VAR* hiemem *PAbc* hyemem *v* 16 coeperint *utroque loco V* ceperint *Ac* cęperint *b* ficos *PR* ficus *Av*: cum Cato cibaria ruris operariis iusta ceu lege sanciens minui iubeat per fici maturitatem *Plinius 15, 82*

18 R. LXVI Vinum familiae quantum (quantur *A*) detur *A Vb* 20 sextarios *AR* sestarios *V* 21 congios quinque *AR* congius quinque *P et cod. Laur. 30, 10,* congios V *v* nono decimo undecimo in dies *PAR* nono X. XI in dies *v* nono decimo undecimo et duodecimo in dies *Iucundus*

dies heminas ternas, id est *in mense* amphoram: hoc amplius Saturnalibus et Conpitalibus in singulos homines congios: summa vini in homines singulos inter annum Q. VIII. conpeditis, uti quidquid operis facient, pro portione addito: eos non est nimium in annos singulos vini Q. X ebibere.

Pulmentarium familiae. oleae caducae quam plurimum condito. LVIII postea oleas tempestivas, unde minimum olei fieri poterit, eas condito, parcito, uti quam diutissime durent. ubi oleae comesae erunt, hallecem et acetum dato. oleum dato in menses uni cuique S. I. salis uni cuique in anno modium satis est.

Vestimenta familiae. tunicam P. III S, saga alternis annis: LVIIII quotiens cuique tunicam aut sagum dabis, prius veterem accipito, unde centones fiant: sculponeas bonas alternis annis dare oportet.

Bubus cibaria annua in iuga singula lupini modios centum LX viginti aut glandis modios CCXL, faeni pondo IↃXXI, ocini, fabae M̊. XX, viciae M̊. XXX. praeterea granatui videto uti satis viciae seras. pabulum cum seres, multas sationes facito.

---

1 id est amphoram *VR* id est anphoram *A* id est amphoram in mense *Iucundus* 2 compitalibus *VAR* omines congios — singulos *in marg. A* 3 in homines] in nomine *A* Q. VIII] cum *VAR* quadrantalia VIII *Iucundus* compeditis *VAR* quidquid *PA* quicquid *Rv* 4 pro portione] Pro portione *in margine adscripsit P* 5 uini q. X *AR* uini q. X *et in margine* al'. Quadrantalia *P* uini .IIII. X *v*

6 R. LXVII Pulmentarium familiae quantum detur *AVb* oleas *om. A, add. VR* 8 comesae *R* commesse *A* cōmesae *V* 9 hallecem *PAc* allecem *b* halecem *v* unicuique . S. I *priore loco PAc* unicuique S. I *bv*

11 R. LXVIII Vestimenta familiae *AVb* Vestimenta] *in margine* al's. Quadrantalia *P*, *sed deleto signo quod ad* Vestimenta *adposuerat* 12 quotiens cuique *Pcf* quotienscūque *Ab* quotienscunque *v* 13 sculponeas *Iucundus*, sculponias *VAR* annis *om. A*, *add. VR*

14 R. LXVIIII Bubus cibaria *AVb* 15 foeni pondo I, XXI, ocini *P* feni pondo L7XXI ocini *A* fęni pondo LXX ocini *b* foeni pondo LIXXI ocini *c* foeni pondo LXXI ocymi *v* foeni pondo IↃXXↃ ocini *Victorius*, foeni pondo LXXI ocymi totidem *Iucundus* fabae M̊. XX. uiciae M̊.XXX. *PAR* fabae modios XX uiciae modios XXX *v* 16 uiciae] uitie *posteriore loco A*

LXI Quid est agrum bene colere? bene arare. quid secundum? arare. quid tertium? stercorare.

Qui oletum saepissime et altissi*me miscebit, is tenuissi*mas radices exarabit. si male arabit, radices susum abibunt, crassiores fient, et in radices vires oleae abibunt. agrum frumentarium

2 cum ares, bene et tempestivo ares, sulco vario ne ares. cetera cultura est multum serere et diligenter eximere semina et per tempus radices quam plurimas cum terra ferre; ubi radices bene operueris, calcare bene, ne aqua noceat. siquis quaeret, quod tempus oleae serendae siet, agro sicco per sementim, agro laeto per ver.

LXII Quot iuga boverum, mulorum, asinorum habebis, totidem plostra esse oportet.

LXIII Funem torculum esse oportet extentum pedes LV, funem loreum in plostrum P. LX, lora retinacula longa P. XXVI, subiugia

---

1 quid est agrum *Plin. 18, 174* 3 qui oletum *Plin. 17, 126* 6 cetera cultura *c. 28* 9 siquis quaeret *c. 27* 13 Funem torculum *c. 135*

---

1 R. LXX Quomodo ager colant *A* Quomodo ager colatur *V* Quomodo ager bene colatur *b* 2 quid tertium *Plinius 18, 174,* tertio *Vc* tercio *Ab* 3 Qui olivetum saepissime et altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit, radices susum abibunt *codices Plinii 17, 127* saepissime et altissimas radices (radi . . ces *duabus litteris deletis A*) exarabit *VAR et codices Victorii* 4 si male arabit *VAc* si male exarabit *b, om. f* abibunt *utroque loco V,* adibunt *priore loco AR Vict.* crasiores *A* 5 agrum frumentarium — ne ares *post* 2 stercorare *transposuit Schneiderus* 6 tempestiuo *PAc* tempestiue *bv* caetera *V* 7 multum sarire *Schneiderus* 9 nequid noceat *Plinius* siquis quaerat *Plinius*

12 R. LXXI Quod plostra habere oportet *A*(?) Quod plostra habere oporteat *P* Quot plostra (plaustra *b*) habere oporteat *bv* Quot iuga *Rv* Quod iuga *PA* bouerum *PAbf* bo *sequente lacuna paucarum litterarum c* boum *v.* '*In manu scriptis quos uidi,* Bouerum: *in optimo exemplari mendi nota ad hunc locum adposita est*' *Victorius* mălorum *A*

14 R. LXXII Funem quam longam esse oporteat *APb* Funem quam longum esse oporteat *v* extentum pedes LV *PAc* extentum p. LV *bv* 15 in plaustrum *priore loco PAR* in plostrum *v*

in plostrum P. XIIX, funiculum P. XV, in aratrum subiugia lora P. XVI, funiculum P. VIII.

Olea ubi matura erit, quam primum cogi oportet, quam mi- LXIIII
nimum in terra et in tabulato esse oportet. in terra et in tabulato putescit. leguli volunt uti olea caduca quam plurima sit, quo plus legatur; factores, uti in tabulato diu sit, ut fracida sit, quo facilius efficiant. nolito credere oleum in tabulato posse crescere.
quam citissime conficies, tam maxime expediet, et totidem modiis 2
collecta plus olei efficiet et melius. olea quae diu fuerit in terra aut in tabulato, inde olei minus fiet et deterius. oleum, si poteris, bis in die depleto. nam oleum quam diutissime in amurca et in fracibus erit, tam deterrimum erit.

Oleum viride sic facito. oleam quam primum ex terra tollito. LXV
si inquinata erit, lavito, a foliis et stercore purgato. postridie aut post diem tertium, quam lecta erit, facito. olea ubi nigra erit, stringito. quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum optimum
erit. domino de matura olea oleum fieri maxime expediet. si ge- 2
licidia erunt, cum oleam coges, triduum atque quadriduum post oleum facito. eam oleam, si voles, sale spargito. quam caldissimum torcularium et cellam habeto.

3 olea ubi matura erit *Plin. 15, 14. 21* *Colum. XII 52, 19*

1 in plostrum *posteriore loco Vcf* in plaustrum *b* lorum *corr.* plostrum *A* p. XIIX *VR* p. XVI *A* p· XIX *infra c. 135* funiculum p XV — p. XVI *in marg. A* in aratum subiugia lorum p. XVI *PAR* in aratrum sub iuga lorum p. XVI *v* in aratrum subiugia lora p. XII *infra c. 135*

3 R. LXXIII De olea colligenda *APb* de olea legenda *v* 5 putescit *PA Vict.*, put'escit *b* putrescit *cv* 6 ut in tabulato *VAcf*: ut *om. b* quo facilius A^2*cv* qua facilius *PAb* 7 effitiant *A* nolito *AR et ex coniectura Politianus*, nolite *V* credere *R*A^2*v* crede *A et ut videtur P* orescere *A* 8 modiis *v* modis *PAR* 9 collectae *VAR* efficiet *PR* effitiet *A corr.* -iēt A^2 efficient *v*

13 R. LXXIIII Oleum uiride quomodo fiat *AVb* 14 erit *superscr. A* a foliis *VR* et foliis *A* p'tridie *A* 15 tercium *A* 16 acerbissima *v* aceruissima *PAR* 18 oleam coges *Vcf* oleas coges *A* oleum coges *b* triduum atque quatriduum *VR* tridum atque quatriduum *A* triduum aut quatriduum *Iucundus* 19 sale spargito *c* salē (*corr.* sale *A*) spargito *VA* salem spargito *f* sale aspergito *b* sale inspergito *Iucundus* calidissimum *VR* callidissimum *A* 20 cēlam *A corr.* cellam A^2

LXVI Custodis et capulatoris officia. servet diligenter cellam et torcularium. caveat quam minimum in torcularium et in cellam introeatur. quam mundissime purissimeque fiat. vaso aheneo neque nucleis ad oleum ne utatur. nam si utetur, oleum male sapiet. cortinam plumbeam in lacum ponito, quo oleum fluat. ubi factores vectibus prement, continuo capulator conca oleum, quam diligentissime poterit, tollat, ne cesset. amurcam caveat ne tollat. oleum in labrum primum indito, inde in alterum dolium indito. de iis labris fraces amurcamque semper subtrahito. cum oleum sustuleris de cortina, amurcam deorito.

LXVII Item custodis officia. qui in torculario erunt vasa pura habeant curentque uti olea bene perficiatur beneque siccetur. ligna in torculario ne caedant. oleum frequenter capiant. factoribus det
2 in factus olei sextarios et in lucernam quod opus siet. fraces cotidie reiciat. amurcam conmutet usque adeo, donec in lacum qui in cella est postremum pervenerit. fiscinas spongia effingat. cotidie oleo locum conmutet, donec in dolium pervenerit. in torculario et in cella caveat diligenter nequid olei subripiatur.

LXVIII Vbi vindemia et oleitas facta erit, prela extollito; funes

---

19 Vbi vindemia *c. 26*

---

1 R. LV Custodis et capulatoris officia (offitia *A*) *AVb* offitia *A* 2 caueat *v* cauet *R* cabet *P* et cabet *A corr.* et cauet *A*² 3 uaso aheneo *c Vict.*, uaso haeneo *A* uaso aeneo *b* uase ahaeneo *v* 5 punito *A* 6 prement *AR et ex coniectura Politianus,* premerint *V* conca *A* concha *VR* diligentisime *A* de iis *PA* de his *Rv* 9 subtrahito *VR* subtraito *A* 10 deorito *PAb* dehorito *c Vict.,* dehaurito *v.* Cortina *in margine adscripsit P*

11. R. LVI Item custodis qui in torculari (in torculario *b*) erit officia *Ab* Item custodis qui in torcularia erit officia *P* Item custodis in torcularia erunt officia *v* offitia *A* 12 perfitiatur *A* 13 ne cedant *PAb* ne cadant *cfv* 14 in factus *Vbf* in făctus *c* in făctu corr. in factu *A* in singulos factus *Iucundus* in lucernam *v* in lucerna *PAR* 15 commutet *VAbc* in lacum *PAc* in locum *bf* 17 conmutet *c* commutet *VAb* 18 nequid olei *A*²*cv* neque olei *PAbf* neque al'. quid olei *cod. Laur. 30, 10* subripiatur *A* surripiatur *Vb*

19 R. LXXVII Vasa olearia et uinaria extollere *AVb* uindemias *A* oleitas *Iucundus*, oletas *VAR* prela *AR* praela *V* extollitu *A*

torculos, melipontos, subductarios in carnario aut in prelo suspendito; orbes, fibulas, vectes, suculas, fiscinas, corbulas, quala, scalas, patibula, omnia quis usus erit in suo quidque loco reponito.

LXVIIII Dolia olearia nova sic inbuito. amurca inpleto dies VII, facito ut amurcam cotidie suppleas. postea amurcam eximito et arfacito. ubi arebit, cummim pridie in aquam infundito, eam postridie diluito. postea dolium calfacito minus, quam si picare velis, tepeat satis est: lenibus lignis facito calescat. ubi temperate tepebit, tum cummim indito, postea linito. si recte leveris, in dolium quinquagenarium cummim P. IIII satis erit.

LXX Bubus medicamentum. si morbum metues, sanis dato salis micas tres, folia laurea III, porri fibras III, ulpici spicas III, alii spicas III, turis grana tria, herbae sabinae plantas tres, rutae folia tria, vitis albae caules III, fabulos albos III, carbones vivos III, vini S. III. haec omnia sublimiter legi teri darique oportet. ieiunus 2 siet qui dabit. per triduum de ea potione uni cuique bovi dato. ita dividito, cum ter uni cuique dederis, omnem absumas, bosque

---

4 Dolia olearia *Plin. 15, 33* 11 Bubus medicamentum *Colum. VI 4. Gargil. Martial. 1*

---

1 torculo *A* melipontos *VAR*. 'Medipontos. *Hic in optimo exemplari*, Melipontos, *quemadmodum antea ubi docuit, in torcularium quae opus sunt' Victorius* prelo *AR* praelo *V* 2 suculas] scutulas *VAR* scutellas *cod. Laur. 30, 10,* succulas *Turnebus adv. 6, 23*

4 R. LXXVIII Dolia quomodo inbuantur (imbuantur *Vb*) *A Vb* olearia *Vb* oliaria *cf* oliatria *A* inbuito *A* imbuito *VR* impleto dies VII *VR* inpleto dies semptem *A* 5 arfacito *AR Vict.*, arefacito *V* 6 cummim *f* commim *A* cummimi *b* cum *sequente lacuna paucarum litterarum c*, cuminum *V*. 'Cummim pridie in aquam infundito. *Haec est antiqua, et uera lectio, cum excusi omnes libri antea mendose* Cuminum, *haberent, et hic, et duobus aliis huius capitis locis' Victorius* eam p'stridie *A* 7 diluito *v* deluito *PR* deluto *A* calfacito *PAc* calefacito *b* calefacito *v* spicare *A* 9 cummim *priore loco Ab* cummini *P* cummin *cf* cuminum *v* 10 cummim *posteriore loco Abf* cummini *P* cummī *c* cumini *v* cummis *Gesnerus*

11 R. LXXVIIII Bubus medicamentum *A Vb* Bubus medicamentum *post rubricam om. VAR* dato *superscr. A* 12 alii spicas III *Pcf* alii spicas tres *A* allii spicas III *v*, *om. b* 13 grama *corr.* grana *A* sabinae] scabine *A* 16 per triduum *Columella VI 4, 3,* ter triduum *VAR* 17 omne absumas *A*

ipsus et qui dabit facito ut uterque sublimiter stent. vaso ligneo dato.

LXXI Bos si aegrotare coeperit, dato continuo ei unum ovum gallinaceum crudum: integrum facito devoret. postridie caput ulpici conterito cum hemina vini facitoque ebibat. sublimiter terat et vaso ligneo det, bosque ipsus et qui dabit sublimiter stet. ieiunus ieiuno bovi dato.

LXXII Boves ne pedes subterant, priusquam in viam quoquam ages, pice liquida cornua infima unguito.

LXXIII Vbi uvae variae coeperint fieri, bubus medicamentum dato quotannis, uti valeant. pellem anguinam ubi videris, tollito et condito, ne quaeras cum opus siet. eam pellem et far et salem et serpullum, haec omnia una conterito cum vino, dato bubus bibant omnibus. per aestatem boves aquam bonam et liquidam bibant semper curato: ut valeant refert.

LXXIIII Panem depsticium sic facito. manus mortariumque bene lavato. farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito subigitoque pulchre. ubi bene subegeris, defingito coquitoque sub testu.

LXXV Libum hoc modo facito. casei P. II bene disterat in mortario. ubi bene distriverit, farinae siligineae libram aut, si voles tenerius esse, selibram similaginis [solum] eodem indito permis-

1 ipsius *corr.* ipsus *A* facito ut uterque *VR* facito uterque *A* uase *VAR*

3 R. LXXX Bos si egrotare ceperit *A* Bos si aegrotare coeperit *Vb* egrotare ceperit *AR* aegrotauerit *V* 5 heminā *corr.* -na *A*

6 uaso *AR Vict.*, uase *V*

8 R. LXXXI Boues ne pedes subterant *AVb* subt̄rant *A*

10 R. LXXXII Quomodo bubus medicamentum detur *APb* Quomodo bubus medicamentum *v* coeperint *V* ceperint *A* ceperint *bc*

11 quotannis *bcv* quod annis *PAf* et condito *om. A*, *add. VR*

13 dato bubus bibant omnibus *AR Vict.*, dato bubus bibant *P* dato bubus omnibus ut bibant *v* 14 semper] seper *A*

16 R. LXXXIII Panem testitium sic facito *A* Panem depsticium sic facito *P Vict.*, Panem depsticum sic facito *b* Panem depsiticum sic facito *v* depsticium *Pbc* depstitium *A* depstium *f* testitium *v*

17 paulatim *VR* pauleatim *A* defingito coquitoque *VR* definito (*vel* desinito) quoquito *A*

19 R. LXXXIIII Cibum sic facito *A* Libum sic facito *b* Libum hoc modo facito *V* Cibum *A* disteras in mortario, ubi bene distriueris *Pontedera p. 65* 20 libram *v* libra *PAR* 21 indito] indidito *A*

cetoque cum caseo bene. ovum unum addito et una permisceto bene. inde panem facito, folia subdito, in foco caldo sub testu coquito leniter.

LXXVI Placentam sic facito. farinae siligineae L. II, unde solum facias, in tracta farinae L. IIII et alicae primae L. II. alicam in aquam infundito. ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito siccatoque bene. deinde manibus depsito. ubi bene subactum erit, farinae L. IIII paulatim addito. id utrumque tracta facito. in qualo, ubi arescant, conponito. ubi arebunt, conponito puriter. 2 cum facies in singula tracta, ubi depsueris, panno oleo uncto tangito et circumtergeto unguitoque, ubi tracta erunt. focum, ubi coquas, calfacito bene et testum. postea farinae L. II conspargito condepsitoque. inde facito solum tenue. casei ovilli P. XIIII ne acidum et bene recens in aquam indito. ibi macerato, aquam ter mutato. inde eximito siccatoque bene paulatim manibus, siccum bene in mortarium inponito. 3 ubi omne caseum bene siccaveris, in mortarium purum manibus condepsito conminuitoque quam maxime. deinde cribrum farinarium purum sumito caseumque per cribrum facito transeat in mortarium. postea indito mellis boni P. IIII S. id una bene conmisceto cum caseo. postea in tabula pura, quae pateat P. I, ibi balteum ponito, folia laurea uncta supponito, placentam fingito. 4 tracta singula in totum solum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito singulatim, item linito usque

---

1 unum] uinum *A* 2 *fortasse* folia laurea caldo *PAc* calido *bv* 3 coquito *VR* quoquito *A*

4 R. LXXXV Placentam sic facito *AVb* siligineae *R* siligneae *V* silignene *A* 7 depsito *Pc* deposito *Ab* dempsito *v* 8 utrūque *Ac* utrunque *Vb* 9 componito ubi arebunt componito *PAR* composito ubi arebunt componito *v* 10 depsueris *Pc* deposueris *b* deposueris *A* dēpseris *v* 11 circumtergeto *bc* circumte^r^geto *A* circuntergeto *P* circuntegito *v* cocas *PA* coquas *bv* quoquas *c* 12 calfacito *PAc* calẹfacito *b* calefacito *v* condepsitoque *Pb* condepositoque *corr.* condepsitoque *A* condempsitoque *cv* 13 ouilli *Pc* ouili *Ab* ouilis *v* 16 inponito *A* imponito *Vc* ponito *b* omne caseum *PAc* omnē caseum *bv* 17 condepsito *Pb* condeposito *corr.* condepsito *A* condempsito *cv* cōminuitoque *PAR* cōminutoque *v*

20 conmisceto *c* commisceto *VAb* quae *superscr. A* 21 punito *priore loco A* 22 tracta singula *v* tractam singula *PAb* tractansingula *cf* deinde de mortario *VR* deinde in mortario *A*

adeo, donec omne caseum cum melle abusus eris. in summum tracta singula indito, postea solum contrahito ornatoque focum † de ve primo temperatoque, tunc placentam inponito, testo caldo operito, pruna insuper et circum operito. videto ut bene et otiose percoquas. aperito, dum inspicias, bis aut ter. ubi cocta erit, eximito et melle unguito. haec erit placenta semodialis.

LXXVII Spiram sic facito. quantam voles pro ratione, ita uti placenta fit, eadem omnia facito, nisi alio modo fingito. in solo tracta cum melle oblinito bene. inde tamquam restim tractes facito, ita inponito in solo, simplicibus conpleto bene arte. cetera omnia, quasi placentam facias, facito coquitoque.

LXXVIII Scriblitam sic facito. in balteo tractis caseo ad eundem modum facito, uti placentam, sine melle.

LXXVIIII Globos sic facito. caseum cum alica ad eundem modum misceto. inde quantos voles facere facito. in ahenum caldum unguen indito. singulos aut binos coquito vorsatoque crebro duabus rudibus, coctos eximito, eos melle unguito, papaver infriato, ita ponito.

LXXX Encytum ad eundem modum facito, uti globos, nisi calicem

---

1 omne caseum *Pc* omē caseum *A* omnē caseum *bv* sumum *A* 2 tracta singula *v* tractan singula *PAf* tractansingula *b* tract . . singula *lacuna post* tract *relicta c* de ue primo *PAR* deinde premito *v*. 'De ue primo — *quod in nobis fuit, ueterem scripturam demonstrauimus, ad eamque mendi notum adposuimus: id quod in optimo etiam libro ei acciderat' Victorius.* dein pruna *coniecit Politianus,* leni pruna *Popma* 3 inponito *A* imponito *VR* caldo *VAc* calido *b* 4 ociose *VAR*

7 R. LXXXVI Spiram sic facito *AVb* quantum uoles *VAR* pro ratione] Ratio *in margine adscripsit P* uti placenta *VR* ut placenta *A* 9 tamquam *A* tanquam *Vbc* 10 inponito *A* imponito *VR* *fortasse* simplicibus tractis completo *VR* cōpleto *A* caetera *V*

12 R. LXXXVII Scriblitam sic facito *AVb* Scriblitam *Vbf* Scribitam *A* scribitam *c* 13 uti *om. A*, *add. VR* sine melle *AbcVict.*, sine melle coquitoque *Vf*

14 R. LXXXVIII Globulos sic facito *AVb* Globos *VAR et codices Victorii,* Globulos *Iucundus* 15 in aenum *PAR* in aeneum *v* 16 uersatoque *VAR* 17 infriato *VR* infricato *A*

19 R. LXXXVIIII Encytum sic facito *APb* Encitum sic facito *v* Encytum *Ab* Encitum *Vc*

pertusum cavum habeat. ita in unguen caldum fundito. † honestum quasi spiram facito idque duabus rudibus vorsato praestatoque. item unguito coloratoque caldum ne nimium. id cum melle aut cum mulso adponito.

Erneum *sic facito* tamquam placentam. eadem omnia indito, LXXXI
quae in placentam. id permisceto in alveo, id indito in irneam fictilem, eam demittito in aulam aheneam aquae calidae plenam. ita coquito ad ignem. ubi coctum erit, irneam confringito, ita ponito.

Spaeritam sic facito, ita uti spiram, nisi sic fingito. de LXXXII
tractis caseo melle spaeras pugnum altas facito. eas in solo conponito densas, eodem modo conponito atque spiram itemque coquito.

Votum pro bubus, uti valeant, sic facito. Marti Silvano in LXXXIII
silva interdius in capita singula boum votum facito. farris L. III et lardi P. IIII S et pulpae P. IIII S, vini S. III, id in unum vas

---

1 habeat *VR* habe | beat *A* habeas *Brouckhusius apud Gesnerum p. 1289.* unguen *Vb* unguem *Acf Vict.* honestum] hoc in restim *Iucundus* 2 uorsato *Abc Vict.*, uersato *Vf* 4 aut] adcaut *corr. ut videtur* aut *A* adponito *Acf* apponito *Vb*

5 R. LXXXX Erneum sic facito *APb* Herneum sic facito *v* Erneum placentum (placentam *f*) tamquam (tanquam *Vb*) placentam *VAbf* Urneum placentem tanquam placentam *c* Erneum tanquam placentam facito *Iucundus* in *ante* placentam *om. A, add. VR* 6 in alueo id indito *Abc* in alueo indito *Vf* irneam *Pf* urneam *Abc* hirneam *v* 7 demittito *Vb* dimittito *Ac et coni. Politianus,* dimititito *f* ahēneam *PA* aeneam *bv* haeneam *c* 8 ita *superscr. A* quoquito *A* irneam *PAf* urneam *b* neam *lacuna ante* neam *relicta c* hirneam *v* punito *A*

9 R. LXXXXI Speritam sic facito *Ab* Spaeritam· sic facito *P* Spaericam quomodo facies *v* Spaeritam *P* Speritam *Abc* Spaericam *v* .ita uti] in tanti *A* fingito] figito *A* 10 speras *A* sphaeras *V* spheras *b* phaeras *c* eas sun solo *A* 11 cōponito *priore loco,* componito *posteriore V,* cōponito *utroque loco A*, componito *R* adque *VAR* spiram *om. A, add. VR*

13 R. LXXXXII Votum pro bubus *AVb* uti ualeant *A* ut ualeant *Vf* ut ualeat *b* sit ualeant *c* 13 farris *PR* faris *A* adoris *v* 14 uini S. III *PR* uini s *A* uini sestarios III s. *v* id in unum uas *cod. Laur. 30, 10,* idinumuas *PR* idinnum uas *A* id in urnas *v* 'Id in unum uas etc. *Ita locum coniectura emendaui: sed quia falli potui, ueterem scripturam notam omnibus faciam, ut uideant ingeniosiores an meliorem lectionem inde elicere possint,* Idinum uas liceto' *Victorius*

liceto coicere, et vinum item in unum vas liceto coicere. eam rem divinam vel servus vel liber licebit faciat. ubi res divina facta erit, statim ibidem consumito. mulier ad eam rem divinam ne adsit neve videat quo modo fiat. hoc votum in annos singulos, si voles, licebit vovere.

LXXXIIII Savillum hoc modo facito. farinae selibram, casei P. II S una conmisceto quasi libum, mellis P. = - et ovum unum. catinum fictile oleo unguito. ubi omnia bene conmiscueris, in catinum indito, catinum testo operito. videto ut bene percoquas medium, ubi altissimum est. ubi coctum erit, catinum eximito, melle un- 1
guito, papaver infriato, sub testum subde paulisper, postea eximito. ita pone cum catillo et lingulis.

LXXXV Pultem punicam sic coquito. libram alicae in aquam indito, facito uti bene madeat. id infundito in alveum purum, eo *addito* casei recentis P. III, mellis P. S, ovum unum, omnia una permisceto 1
bene. ita insipito in aulam novam.

LXXXVI Graneam triticeam sic facito. selibram tritici puri in mor-

1 coicere *priore loco PR* conicere *A* coniicere *v* et vinum — coicere *om. bf* item in unum uas *Victorius,* idem in unum uas *VAc* coicere *posteriore loco PAc* coniicere *v* 2 diuina *posteriore loco Abfv,* diuinas, *sed deleto postea, ut videtur,* s *P* diuinas *c* 3 comsumito *A* 5 si uoles *Iucundus,* uoles si *VAbc* uoles *f*

6 R. LXXXXIII Sauillum sic facito *AVb* 7 cōmisceto *A* commisceto *VR* mellis p. =— *PA* mellis p:· *bc* mellis p. II *v. fortasse* addito mellis p. =— 8 commiscueris *Vbc* cum miscueris *Af* in catinum *om. A, add. VR* 9 testo *Abc* texto *V*: *'In marginibus uetustissimi codices: cum quo hunc nostrum conferebamus: haec erant ascripta uerba hic eiusdem librarii manu qui et ipsum descripserat Codicem: —* vȝ = Huc usqȝ ¦ de duobus | emendaui | hinc de uno | exemplario | tantum' *in margine adscripsit P. eadem adnotavit Victorius, 'Contra hunc locum in margine uetustissimi, fidelissimique exemplaris haec uerba eadem manu scripta sunt: Huc usque de duobus emendaui, hinc de uno exemplario tantum'* percoquas *bcv* percocas *PAf*

10 exmito *utroque loco A,* *ubi* melle — exmito *in margine scripta sunt* 11 infriato *VR* infricato *A* 12 lingulis *Iucundus,* lingulas *VAR. fortasse* lingulas addito

13 R. LXXXXIIII Pultem punicam sic facito *AVb* alicae *v* aligae *P* alige *Ab* alligę *c* in aquam *superscr. A* 14 uti bene *ARVict.,* ut bene *V* addito *om. VAR* omnia una permisceto bene *ARVict.,* omnia una bene permisceto *P* omnia bene permisceto *v*

17 R. LXXXXV Graneam triticeam sic facito *AVb*

tarium purum indat, lavet bene corticemque deterat bene eluatque bene. postea in aulam indat et aquam puram coquatque. ubi coctum erit, lacte addat paulatim usque adeo, donec cremor crassus erit factus.

Amulum sic facito. siliginem purgato bene, postea in alveum LXXXVII
indat, eo addat aquam bis in die. die decimo aquam exsiccato, exurgeto bene, in alveo puro misceto bene, facito tamquam faex fiat. id in linteum novum indito, exprimito cremorem in patinam novam aut in mortarium. id omne ita facito et refricato denuo. eam patinam in sole ponito, arescat. ubi arebit, in aulam novam indito, inde facito cum lacte coquat.

Salem candidum sic facito. amphoram defracto collo puram LXXXVIII
inpleto aquae purae, in sole ponito. ibi fiscellam cum sale populari suspendito et quassato suppletoque identidem. id aliquotiens in die cotidie facito, usque adeo donec sal desiverit tabescere bi-
duum. id signi erit: menam aridam vel ovum demittito: si nata- 2
bit, ea muries erit, vel carnem vel caseos vel salsamenta quo condas. eam muriam in labella vel in patinas in sole ponito. usque adeo in sole habeto, donec concreverit. inde flos salis fiet. ubi nubilabitur et noctu sub tecto ponito; cotidie, cum sol erit, in sole ponito.

---

5 Amulum *Plin. 18, 177*

---

1 corticemque deterat (detrat *A*) bene eluatque bene *Abf* corticemque deterat bene (*reliquis omissis*) *c* corticemque deterat / eluatque bene *P* corticem decenter eluat *v* 2 *fortasse* et aquam puram addat coquatque *bcv* cocatque *PAf*

5 R. LXXXXVI Amulum sic facito *APb* Amyllum sic facito *v* amulum *PR* amulum *corr.* amilum *A* amyllum *v* 6 in die] inde *A corr.* in die *A*[2] exsiccato *P* exsicato *A* exiccato *bcv* 7 faex *V* fex *AR* 10 ponito arescat *PAR* ponito ut arescat *v. fortasse* ponito, sinito arescat aulam *AR* aullam *P* ollam *v*

12 R. LXXXXVII Salem candidum sic facito *AVb* 13 inpleto *A* ĩpleto *V* impleto *R* populiari *A* 14 suppletoque *AR* supletoque *V* identidem *VR* idemtidem *A* 15 desiueris *A corr.* -rit *A*[2] 16 menam *VR* menan *A* demittito *Vb* demitito *f* dimittito *Ac* 17 quo condas *Vbf* quõdam *corr.* -as *A et superscripto* i *ut videtur* quo condias *A*[2], condas *c* 18 in patinas *PAR* in patina *v. fortasse* in patinas diffundito 19 inde fo flos, *sed deleto* fo *A*

LXXXVIIII Gallinas et anseres sic farcito. gallinas teneras, quae primum parient, concludat. polline vel farina hordeacea consparsa turundas faciat, eas in aquam intinguat, in os indat, paulatim cotidie addat: ex gula consideret, quod satis sit. bis in die farciat et meridie bibere dato: ne plus aqua sita siet horam unam. eodem modo anserem alito, nisi prius dato bibere et bis in die, bis escam.

LXXXX Palumbum recentem *sic farcito.* ubi prensus erit, ei fabam coctam tostam primum dato, ex ore in eius os inflato, item aquam. hoc dies VII facito. postea fabam fresam puram et far purum facito et fabae tertia pars ut infervescat, tum far insipiat, puriter facito et coquito bene. id ubi excluserit, depsito bene, oleo manum unguito, primum pusillum, postea magis depset, oleo tangito depsitoque, dum poterit facere turundas. ex aqua dato, escam temperato.

LXXXXI Aream sic facito. locum ubi facies confodito. postea amurca conspargito bene sinitoque conbibat. postea conminuito glebas bene. deinde coaequato et paviculis verberato. postea denuo amurca

---

15 Aream sic facito *c. 129 Plin. 15, 33. 18, 295*

---

1 R. LXXXXVIII Gallinas et anseres sic farcito (fa^{r}cito *A* facito *b*) *AVb* 2 parient *AR Vict.*, parierīt *V*, *ubi* -rient *coniectura vel ex altero codice superscripsit Politianus* hordeacia *A* ordeacia *P* ordeacea *bcv* hordeatia *f* t^{u}rundas *A* 3 os] hos *A* 5 aqua sita siet *P* aquas ita siet *ARv*

7 R. LXXXXVIIII Palumbum recentem sic farcito *AVb* sic farcito *om. PAR*, *add. v* ubi] ui *Pcf* ut *A Vict. et coni. Politianus*, in *b* uti *v* 9 posteam fabam *A* fresam *Vbc* fre^{c}sam *A* frescam *f* 10 tercia *A* tum far insipiat *AR* cum far insipiat *P* cum far incipiat *v* cum feruere incipiet *Iucundus.* 'Tum far insipiat. *Haec est antiqua lectio, quam ualde probamus . antea in impressis omnibus*, Cum feruere incipiet, *erat' Victorius* *fortasse* pariter facito

11 id ubi — bene *om. f* excluserit *A* excluseris *Pbc* excusseris *v* depsito *bc Vict.*, deposito *corr.* depsito *A* deponito *V* 12 pussillum *A* depset] depses *VAR* 13 depositoque *corr.* depsitoque *A* poterit *PAR* poteris *v* ex aqua dato escam temperato *AR* ex aqua des escam temperatam *V*

15 R. C Aream sic facito *AVb* 16 conbibat *c* cōbibat *A* combibat *Vb* cōminuito *Vbc* cōminuto *A* 17 deinde coaequato *VR* inde coquito *A*

conspargito siniloque arescat. si ita feceris, neque formicae nocebunt neque herbae nascentur.

Frumento ne noceat curculio neu mures tangant. lutum de LXXXXII
amurca facito, palearum paulum addito, sinito macerescant bene et subigito bene: eo granarium totum oblinito crasso luto. postea conspargito amurca omne quod lutaveris. ubi aruerit, eo frumentum refrigeratum condito: curculio non nocebit.

Olea si fructum non feret, ablaqueato. postea stramenta cir- LXXXXIII
cumponito. postea amurcam cum aqua conmisceto aequas partes. deinde ad oleam circumfundito. ad arborem maxumam urnam conmixti sat est: ad minores arbores pro ratione indito. et idem hoc si facies ad arbores feraces, eae quoque meliores fient. ad eas stramenta ne addideris.

Fici uti grossos teneant, facito omnia quo modo oleae, et LXXXXIIII
hoc amplius, cum ver adpetet, terram adaggerato bene. si ita feceris, et grossi non cadent et fici scabrae non fient et multo feraciores erunt.

Convolvolus in vinea ne siet. amurcam condito, puram bene LXXXXV

---

3 Frumento ne noceat curculio *c. 128* 8 Olea si fructum non feret *c. 36 Plin. 17, 263 Colum. XI 2, 29* 14 Fici ut grossos teneant *Plin. 17, 263* 18 Convolvolus in vinea ne siet *Plin. 17, 264*

---

3 R. CI Frumento ne curculio noceat *APb* Frumento ne gurgulio noceat *v* 4 faci|cito *A* macerescat *Schneiderus coll. c. 128* 6 luctaueris *A*

8 R. CII Oleas (*corr.* Olea) si fructum non ferunt *A* Olea si fructum non fert *Vb* 9 cum aquā *corr.* -a *A* cōmisceto *A* commisceto *VR* 10 maxumam *P* maximam *bv* maximumā *A corr.* maximam *A*[2] maxuma *c* urnam *PAR* amphoram unam *v et Schneiderus coll. Cat. c. 36 Plin. 17, 263* cōmixti *VR* comixsti *A* 11 ad minores arbores urnam, ceteris pro ratione indito *Schneiderus coll. Colum. XI 2, 29* 12 eae quoque *bc Vict.*, ee quoque *A* hae quoque *V* hee quoque *f*

14 R. CIII Fici uti grosos teneant *A* Fici uti (ut *b*) grossos teneant *Vb* grosos *A* quo modo *PR Vict.*, quae modo *v* que modo *A* 15 adpetet *Ac* appetet *Pb* apparet *v* si *om. A*, *add. A*[2] 16 feratiores *Ac*

18 R. CIIII Inuoluolus cōuoluolus in uia ne siet *A* Inuoluolus conuoluolus in uinia (uinea *b Vict.*) ne siet *Pb Vict.*, *ubi* et *post* Inuoluolus *coniectura addidit Politianus*, Conuoluulus in uinea ne fiat *v* uinea *bcv* uinia *Pf* uia *A corr.* uinea *A*[2] siet *PR* sciet *A* fiat *v*

facito, in vas aheneum indito congios II. postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro usque adeo, dum fiat tam crassum quam mel. postea sumito bituminis tertiarium et sulpuris quartarium.
2 conterito in mortario seorsum utrumque. postea infriato quam minutissime in amurcam caldam et simul rudicula misceto et denuo coquito sub dio caelo. nam si in tecto coquas, cum bitumen et sulpur additum est, excandescet. ubi erit tam crassum quam viscum, sinito frigescat. hoc vitem circum caput et sub brachia unguito: convolvolus non nascetur.

LXXXXVI Oves ne scabrae fiant. amurcam condito, puram bene facito, aquam *in qua* lupinus deferverit et faecem de vino bono, inter se omnia conmisceto pariter. postea cum detonderis, unguito to-
2 tas, sinito biduum aut triduum consudent. deinde lavito in mari: si aquam marinam non habebis, facito aquam salsam, ea lavito. si haec sic feceris, neque scabrae fient et lanae plus et meliorem habebunt, et ricini non erunt molesti. eodem in omnes quadripedes utito, si scabrae erunt.

LXXXXVII Amurca decocta axem unguito et lora et calciamenta et coria: omnia meliora facies.

10 Oves ne scabrae fiant *Geopon. 18, 15 Colum. VII 4, 7*
18 Amurca decocta *Plin. 15, 34*

1 aheneum *PAcf* aeneum *bv* 3 tertiarium *Vc* terciarium *Abf* sulpuris *PA* sulphuris *bf* sulfuris *cv* 4 infriato *VR* infricato *A* 6 sub dio celo *PAR* sub dio *v* 7 sulpur *PA* sulphur *bf* sulfur *cv* exscandescet *A* tam *superscr. A* 8 circum caput *ARVict.*, sub caput *V* 9 con|uolus *A* non nascetur (l'nocebit) *A* non nascetur *Vc* non nocebit *bf*. 'Conuoluolus non nascebit. *Nihil discrepant hic manu scripti codices ab excusis: nisi quod in margine optimi exemplaris eadem manu, qua liber exaratus est, pro Nascebit,* Nocebit, *emendatum est' Victorius.* ita non fore conuoluolum *Plinius 17, 264*

10 R. CV Oues ne sabie fiant *A* Oues ne scabrae fiant *V* Oues ne scabrefiant *b* scabrae *Vb* scrabie *corr.* scabre *A* scabie *c* scrabre *f* 11 aquam lupinus (lupinis *c*) defruerit *PAR* aquam in lupino deferuerit *v* aquam ubi lupinus deferbuerit *Iucundus* 12 cōmisceto *A* commisceto *VR* cum] con *A* 14 facito *AR* facies *V* 15 scabię fient *c* 16 Ricini *in marg. adscripsit P* quadripedes *PAR* quadrupedes *v* utito *hoc loco VAR*

18 R. CVI Amurcā axem unguito *A* Amurca axem unguito *Pb* Amurcae unguentum *v*

Vestimenta ne tiniae tangant. amurcam decoquito ad dimidium, ea unguito fundum arcae et extrinsecus et pedes et angulos. ubi ea adaruerit, vestimenta condito. si ita feceris, tiniae non nocebunt. et item ligneam supellectilem omnem si ungues, non pu- 2 tescet, et cum ea terseris, splendidor fiet. item ahenea omnia unguito, sed prius extergeto bene. postea cum unxeris, cum uti voles, extergeto. splendidior erit, et aerugo non erit molesta. LXXXXVIII

Fici aridae si voles uti integrae sint, in vas fictile condito. id amurca decocta unguito. LXXXXVIIII

Oleum si in metretam novam inditurus eris, amurca, ita uti est cruda, prius conluito agitatoque diu, ut bene conbibat. id si feceris, metreta oleum non bibet, et oleum melius faciet, et ipsa metreta firmior erit. C

Virgas murteas si voles cum bacis servare et item aliut genus quod vis, et si ramulos ficulneos voles cum foliis, inter se alligato, fasciculos facito, eos in amurcam demittito, supra stet amurca facito. sed ea quae demissurus eris sumito paulo acerbiora. vas, quo condideris, oblinito plane. CI

Si bovem aut aliam quamvis quadrupedem serpens momor- CII

1 Vestimenta ne tineae tangant *Plin. 15, 33* 8 Fici aridae *Plin. 15, 34* 10 Oleum si in metretam *Plin. 15, 33* 14 Virgas murteas *Plin. 15, 34*

1 R. CVII Vestimenta ne tiniae tangant *A P b* Vestimenta ne tineae tangant *v* tiniae *P A f* tineae *b c v* amurca *A corr.* -cā *A*[2] 3 tiniae *P A R* tineae *v* 4 suppellectilem *A c* putescet *P A c* putrescet *b* putrescet *v* 5 ahenea *P c f* aenea *b v* abenea *A*

8 R. CVIII Fici aride ut integre sint *A* Fici aridae uti integrae sint *P* Fici aride uti integre fiant *b* Fici aridae ut integrae sint *v* ut integrae sint *V A R*

10 R. CVIIII Oleum si in metretam addes *A Vict.*, Oleum sic in metretam addes *P* Oleam si in metretam *b* Oleum sic in metretam indes *v* si in *A R* sic ī *v*, *ubi* c *delevisse videtur P* 11 colluito *V A b f* coluito *c* cōbibat *v* cōuibat *P* conuibat *A R*

14 R. CX Virgas murteas (murceas *b*) uti serues Item aliud genus *A P b* Virgas myrteas uti serues: item aliud genus *v* bacis *P A b f* baccis *c v* aliut *P* aliud *R v* alius *A* 17 erit *A corr.* eris *A*[2] 18 quo] q *A corr.* q̄ *A*[2]

19 R. CXI Si bouem aut aliam quadrupedem serpens momorderit *A P b* Si bouem aliamque quadrupedem serpens momorderit *v*

derit, melanthi acetabulum, quod medici vocant zmurnaeum, conterito in vini veteris hemina. id per nares indito et ad ipsum morsum stercus suillum adponito. et idem hoc, si usus venerit, homini facito.

CIII Boves ŭti valeant et curati bene sient, et qui fastidient cibum, uti magis cupide adpetant, pabulum quod dabis amurca spargito; primo paululum, dum consuescant, postea magis, et dato rarenter bibere conmixtam cum aqua aequabiliter. quarto quinto quoque die hoc sic facies. ita boves et corpore curatiores erunt, et morbus aberit.

CIV Vinum familiae per hiemem qui utatur. musti Q. X in dolium indito, aceti acris Q. II eodem infundito, sapae Q. II, aquae dulcis

2 Q. L. haec rude misceto ter in die dies quinque continuos. eo addito aquae marinae veteris sextarios LXIIII et operculum in dolium inponito et oblinito *post* dies X. hoc vinum durabit tibi

---

5 Boves uti valeant *Colum. VI 4, 4*

---

1 melanthi (mel | lanthi *A*) acetabulum quod *PAR* melanthii acceptabulum et quod *v* smurneum *et in marg.* zmurnęum *P* zmuneum *A* zmurneum *bf* imbrneum *c* smyrneum *v*. '*In antiquissimo codice uetere scriptura Zmurnaeum. — Non multo post,* Solistitium, *in eodem libro, pro Solstitium, scriptum est' Victorius* 2 et *post* indito *om. A, add. VR* 3 apponito *VR* aponito *A* uenerit *Victorius*, euenerit *VAR*

5 R. CXII Boues uti ualeant *A Vb* sient *bf* sint *VAc* 6 adpetant *PAc* appetant *bv* spagito *A* 7 paululum] pabulum, *sed* b *in rasura A* 8 cōmixtam *VAb* cōmistam *c* cum aquā *corr.* -a *A* quinto quoque *PAR* quintoque *v* 9 sic facies *Pbc Vict.* si facies *Af* si feceris *v* curationes *A*

11 R. CXIII Vinum familie per hiemem qui utatur *Ab* Vinum familiae per hyemem qui utatur *P* Vinum familiae per hyemem *v* hiemem *Ab* hyemem *Vc* musti quartarios X in dolium *Vbf* musti quartarios . X. 7 in dolium *A* musti quātario X in dolium *c* musti quadrantalia X in dolium *Iucundus*. 'Musti quadrantalia X. *In manuscriptis legimus Quartarios: ubi antea multis in locis, Quadrantalia: in optimo exemplari tantum est prima eius nominis litera' Victorius*

12 aceti acris q. II *VAR* aceti acris quadrantalia *Iucundus* sapae quadrantalia II *PAb* sapae quadrantalia duo *cfv* aquae dulcis q. L *PA bc* aquae dulcis q. I *fv* 14 sextarios *AR* sestarios *V* 15 inponito *A* īponito *P* imponito *R* indito *v* oblinito post dies X *Gronovius:* post *om. VAR*

usque ad solstitium. siquid superfuerit post solstitium, acetum acerrimum et pulcherrimum erit.

Qui ager longe a mari aberit, ibi vinum graecum sic facito. CV
musti Q. XX in aheneum aut plumbeum infundito, ignem subdito. ubi bullabit vinum, ignem subducito. ubi id vinum refrixerit, in dolium quadragenarium infundito. seorsum in vas aquae dulcis Q. I infundito, salis $\overset{o}{M}$ I, sinito muriam fieri. ubi muria facta erit, 2
eodem in dolium infundito. schoenum et calamum in pila contundito, quod siet sextarium unum, eodem in dolium infundito, ut odoratum siet. post dies XXX dolium oblinito. ad ver diffundito in amphoras. biennium in sole sinito positum esse. deinde in tectum conferto. hoc vinum deterius non erit quam coum.

Aquae marinae Q. I ex alto sumito, quo aqua dulcis non CVI
accedit. sesquilibram salis frigito, eodem indito et rude misceto usque adeo, donec ovum gallinaceum coctum natabit, desinito miscere. eodem vini veteris vel aminnii vel miscelli albi congios II 2
infundito, misceto probe. postea in vas picatum confundito et oblinito. siquis plus voles aquae marinae concinnare, pro portione ea omnia facito.

---

3 vinum graecum *c. 24*

---

1 solstitium *utroque loco Vb* solsticium *utroque cf*, solstitium *priore loco, A* solistitium *posteriore A* 2 acerimum et pulcherimum *A* 3 R. CXIIII Qui ager a mari aberit (haberit *A*) ibi uinum graecum sic facito *AP Vict.*, Qui ager a mari aberit ibi uinum grecum sic facias *b* Qui ager a mari longe aberit ibi uinum graecum sic facito *v*
tun
4 aheneum *PA* ahenum *cv* aeneum *b* 8 condito *A* 9 *fortasse* quod satis siet 10 odoratum *fv* oderatum *PAb* odoratus *c* dolium *om. A, add. VR* 11 biennium *Vcf* bienium *A* biennio *b* biduum *Pontedera p. 70* positam *corr.* -tum *A*
13 R. CXV Aque marine continatio *A* Aquae marinae concinnatio *Vb* Aquae marinae q. I *et in margine* al'. quadrantarium *P* Aque marine q. I *Abf* Aquae marinae quadrantarium unum *c* Aquae marinae quartarium *v* 14 accedit *Pbf* acedit *A* acebit *c* accedat *v* sesquilibrum *corr.* -am *A* salis *om. A, add. VR* frigito *PR* frangito *A* fringito *v* 15 gallinaceum *R* gallinatium *A* gallinae *V* coctum *om. Iucundus* 16 aminnii *PAbf* aminii *cv* 18 siquis *PAR* siquidem *v* 19 ea omnia *AR* omnia ea *V*

CVII Quo labra doliorum circumlinas, ut bene odorata sint et nequid viti in vinum accedat. sapae congios VI quam optimae infundito in aheneum aut in plumbeum et iris aridae contusae heminam et sertam campanicam P. V bene odoratam una cum iri contundas quam minutissime, per cribrum cernas et una cum
2 sapa coquas sarmentis et leni flamma. conmoveto, videto ne aduras. usque coquito, dum dimidium excoquas. ubi refrixerit, confundito in vas picatum bene odoratum et oblinito et utito in labra doliorum.

CVIII Vinum si voles experiri duraturum sit necne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum ~~novum indito~~ et vini sextarium de eo vino quod voles experiri eodem infundito et in-
2 ponito in carbones: facito bis aut ter inferveat. tum id percolato, polentam abicito. vinum ponito sub dio. postridie mane gustato. si id sapiet, quod in dolio est, scito duraturum: si subacidum erit, non durabit.

CIX Vinum asperum quod erit lene ~~et~~ suave ~~si~~ voles facere, sic facito. de ervo farinam facito libras IIII et vini cyatos IIII conspargito sapa. postea facito laterculos. sinito conbibant noctem

---

1 R. CXVI Quo labra doliorum circumlinas ut bene odorata sunt *A* Quo labra doliorum circumlinas ut bene (bona *b*) odorata sint *Pb* Quomodo labra doliorum circumlinas : et ut odorata sint : et ne quid uitii in uinum accedat *v* Quo labra — accedat *post rubricam om. v, add. PAR* odorata sint *PAcf* oderata sient *b* 2 uiti *Pbc* uti *A* uitii *f* congios *ARv* cogios *P* optimae *V* optime *AR* 3 aheneum *PAc* ahenum *v* aeneum *b* 4 heminam *Vb* eminam *Ac* odoratam *VAcf* oderatam *b* 6 leui *VAR* commoueto *VAR* 7 dum *om. A, add. VR* 8 odoratum *Acfv* oderatum *Pb* utito *PAR* utitor *v* labra *VR* labrum *A*

10 R. CXVII Vinum si uoles experiri *APb* Vinum si uoles experiri duraturum sit necne *v* polentam *hoc loco VAR* 11 acetabuli *Pbc* acceptabuli *Av* uini *superscr. A* 12 inponito *A* imponito *VR* 13 inferueat *VR* inferueant *A* 14 polentam *v* pulentam *PAR* abiicito *Beroaldus* adicito *Acf* adiicito *V* addito *b* punito *A corr.* ponito A^2 15 subaccidum *A*

17 R. CXVIII Vinum asperum lene fieri *AVb* libras IIII et cyathos IIII conspergito sapae *Gesnerus* . *fortasse* libras IIII et conspargito sapa : postea addito vini cyatos IIII, facito laterculos 18 cyatos *A* cyathos *V* ciatos *R* 19 laterculos *VR* laterculas *A* cōbibant *A* combibant *VR*

et diem. postea conmisceto cum eo vino in dolio et oblinito *post* dies LX. id vinum erit lene et suave et bono colore et bene odoratum.

Odorem deteriorem demere vino. testam de tegula crassam CX
puram calfacito in igni bene. ubi calebit, eam picato, resticula alligato, testam demittito in dolium infimum leniter, sinito biduum oblitum dolium. si demptus erit odor deterior, id optime; si non, saepius facito, usque dum odorem malum dempseris.

Si voles scire, in vinum aqua addita sit necne, vasculum CXI
facito de materia hederacea. vinum id, quod putabis aquam habere, eo demittito. si habebit aquam, vinum effluet, aqua manebit. nam non continet vinum vas hederaceum.

Vinum coum si voles facere, aquam ex alto marinam sumito CXII
mari tranquillo, cum ventus non erit, dies LXX ante vindemiam, quo aqua dulcis non perveniet. ubi hauseris de mari, in dolium infundito, nolito inplere, quadrantalibus quinque minus sit quam plenum. operculum inponito, relinquito qua interspiret. ubi dies 2
XXX praeterierint, transfundito in alterum dolium puriter et leniter, relinquito in imo quod desederit. post dies XX in alterum dolium item transfundito: ita relinquito usque ad vindemiam. unde

13 Vinum coum *Plin. 14, 79*

1 cōmisceto *VA* commisceto *R* eo *om. b* oblinito post dies LX *Gronovius* : post *om. VAR* 2 lene *superscr. A*

4 R. CXVIIII Odorem deteriorem demere *APb* Odorem deteriorem uino demere *v* 7 non saepius] nōs ⁊ pius *A corr.* nō sepius A^2 8 usque *om. V, add. AR*

9 R. CXX Si uoles scire uinum aquam (aqua *A*) habeat necne *APb* Si uoles scire in uinum aqua addita sit necne *v* 10 hederacea *v* hederacia *Pb* hederatia *Af* hededratia *c* id quod *Rv* id quot *PA* 11 eodem mittito *VAR* 12 nam *om. A, add. VR* uinum ĩ uas *ut videtur, sed deleto* ĩ *A* hederaceum *hoc loco VAR*

13 R. CXXI Vinum coum si uoles facere *APb* Vinum coum si facere uoles *v* sūmito *Ac* 14 cum] com *A* 15 perueniet *PAR* perueniat *v* auseris *A* 16 inplere *A* implere *VR* 17 inponito *A* imponito *VR* qua *AR Vict.*, qui *V* interspiret A^2v intersiret *P* ĩter.uret *una littera ante* u *deleta A* inters^{p}iret *b* intersciret *c* inter sitet *f* 18 transfundoto *corr.* transfundito *A* leniter *PAR* leuiter *v* 19 desederit *Av, sed* e *post* s *in rasura A*, desciderit *Pb* desiderit *c*

vinum coum facere voles, uvas relinquito in vinea, sinito bene coquantur, et ubi pluerit et siccaverit, tum deligito et ponito in sole biduum aut triduum sub dio, si pluviae non erunt. si pluvia erit, in tecto in cratibus conponito, et siqua acina corrupta erunt,
3 depurgato. tum sumito aquam marinam Q. S. S. E, in dolium quinquagenarium infundito aquae marinae Q. X. tum acina de uvis miscellis decarpito de scopione, in idem dolium, usque dum inpleveris, manu conprimito acina, ut conbibant aquam marinam. ubi inpleveris dolium, operculo operito, relinquito qua interspiret. ubi triduum praeterierit, eximito de dolio et calcato in torculario
CXIII et id vinum condito in dolia lauta et pura et sicca. ut odoratum bene siet, sic facito. sumito testam picatam, eo prunam lenem indito, suffito serta et schoeno et palma, quam habent unguentarii, ponito in dolio et operito, ne odor exeat, antequam vinum indas. hoc facito pridie, quam vinum infundere voles. de lacu quam primum vinum in dolia indito, sinito dies XV operta, antequam oblinas, relinquito qua interspiret vinum. postea oblinito.

---

4 componito *VAR* 5 aquam marinam q. S. S. e. in dolium *AR* aquam marinam q. S. S. E. et in dolium *et in margine* al' quadrantalia *P* aquam marinam quadrantalia S. S. et in dolium *v* 6 q̄. X *PAR* quadrantalia X *v* : quadrantalia *in margine adscriptum est in A* uvis] uus *A corr.* uuis *A*² 7 de scopione inde in dolium *Scaliger in Varr. r. r. I 54* de scopio *Vbf* . al'descōpione ex̄ *in margine adscripsit P*, de scopio *et in margine* descopione *A*, descorpione *c* 'De scopio. *In margine antiquissimi libri contra hunc locum mend nota adposita est : et eadem manu ibidem,* De scopione, *emendatum In extremo autem capite pro Pura, quae uox, ut in impressis, ita etiam in eo legitur, eodem pacto in margine* Curata *emendatum' Victorius* de scopis *Popma* inpleueris *A* impleueris *VR* 8 cōprimito comprimito *VR* conbibant *A* combibant *VR* 9 inpleueris impleueris *PR* compleueris *v* 10 praeterrierit *A* et calcato torculario *PAR* et in torculario calcato *v* calcato in torculario (*omis* et) *Victorius* 11 lauta et pura *VAR* . *ad v.* pura *in margine* curata.ex̄. *adscripsit P*, *ad v* lauta *in margine* curata *adscriptum in A* sicca ut odoratum bene sit sic facito :· sumito *P* sicca. | odoratum bene sit. | Sumito, *verbis* Vt—sit *pro inscriptione novi capitis v* 12 bene sit sic facito *R* bene siet (sic) facito *A* sumitt 14 in dolio *AR* in dolia *V* 16 quam primum] qua primu sinito *superscr. A*

post dies XL diffundito in amphoras et addito in singulas amphoras 2
sapae sextarium unum. amphoras nolito inplere nimium, ansarum infimarum fini, et amphoras in sole ponito, ubi herba non siet, et amphoras operito, ne aqua accedat, et ne plus quadriennium in sole siveris. post quadriennium in culleum conponito et instipato.

Vinum si voles concinnare, ut alvum bonam faciat, secundum CXIV
vindemiam, ubi vites ablaqueantur, quantum putabis ei rei satis esse vini, tot vites ablaqueato et signato. earum radices circumsecato et purgato. veratri *atri* radices contundito in pila, eas radices dato circum vitem et stercus vetus et cinerem veterem et duas partes terrae circumdato radices vitis. terram insuper inicito. hoc vinum seorsum legito. si voles servare in vetusta- 2
tem ad alvum movendam, servato, ne conmisceas cum cetero vino. de eo vino cyatum sumito et misceto aqua et bibito ante cenam. sine periculo alvum movebit.

In vinum mustum veratri atri manipulum coicito in ampho- CXV
ram. ubi satis efferverit, de vino manipulum eicito. id vinum servato ad alvum movendam.

---

17 In vinum mustum *Plin. 14, 110*

---

1 anphoras *A*, *item postea* 2 implere *VAR* $\overset{n}{a}$sarum *A* 3 erba *A* non siet et amphoras *R Vict.*, non siet et anphoras *A* non siet amphoras *V* 4 ne plus quadriennium *PAR* ne plus quatriduum *v.* '*In uetustissimo libro* Quadriennium, *quemadmodum paucis post uerbis iterum : id nos erratum librarii putauimus*' *Victorius* 5 siuerisunt *A corr.* siueris *A*² post quadriennium *PR* post quadiennium *A* post quatriduum *v* in cuneum *PAR* in culeum *v* componito *VAR* et instipato *Iucundus*, et instipa *PAR* et in sapa *v*

7 R. CXXII Vinum si uoles concinnare (concinare *A*) ut aluum bonam faciat *APb* Vinum si uoles concinnare ad aluum *v* 8 uidemiam *A* 9 ablaqueato *Vbf* albaqueato *A* oblaqueato *c* radices dato circumsecato, *sed deleto* dato *A* ueratri atri radices *Pontedera p. 70,* ueratri radices *VAR* 12 circūdato *Ac* circundato *Vb* 14 ne commisceas *R* ne comisceas *A* nec commisceas *V* caetero *V* 15 cyatum *Af* cyathum *Vc* ciatum *b* 16 cenam *Ac* cęnam *b* coenam *V*

17 R. CXXIII In uinum mixtum ueratri atri *A* In Vinum mustum ueratri atri *Pb* Vinum ad aluum mouendam *v* coicito *PAbc* conjicito *v* anphoram *A*

2 Vinum ad alvum movendam concinnare. vites cum ablaqueabuntur, signato rubrica, ne admisceas cum cetero vino. tris fasciculos veratri atri circumponito circum radices et terram insuper inicito. per vindemiam de iis vitibus quod delegeris, seorsum servato, cyatum in ceteram potionem indito. alvum movebit et postridie perpurgabit sine periculo.

CXVI Lentim quo modo servari oporteat. laserpicium aceto diluito, permisceto lentim aceto laserpiciato et ponito in sole. postea lentim oleo perfricato, sinito arescat. ita integra servabitur recte.

CXVII Oleae albae quo modo condiantur. antequam nigrae fiant, contundantur et in aquam deiciantur. crebro aquam mutet. deinde, ubi satis maceratae erunt, exprimat et in acetum coiciat et oleum addat, salis selibram in modium olearum. feniculum et lentiscum seorsum condat in acetum. si una admiscere voles, cito utito. in orculam calcato. manibus siccis, cum uti voles, sumito.

7 Lentim quo modo servari oporteat *Plin. 18, 308*

1 R. CXXIIII Vinum ad aluum mouendam *APb* Ad idem *v* concinare *A* ablaquebuntur *A* 2 caetero *V* 4 inicito] inito (ci) de iis *PAbf* de his *cv* seorsum seruato *v* seorsus seruat *PAR* 5 cyatum *f* cyatum (i) *b* ciatum *A* cyathum *Vc* caeteram 6 periculo *VR* pericolo *A*

7 R. CXXV Letim quomodo serues *A* Lentim quomodo serues *P* Lentim quomodo seruari oporteat *v* Lentim — oporteat *post rubrica om. v, add. PAR* oporteat *Pcf* oportet *A* oportebit *b* laserpicium *R* laserpitiato (um) *A* laserpitium *et in margine* Laserpicium *P* lassepitium *v* aceto diluito permisceto lemtim aceto laserpiciato *marg. A* 8 laserpiciato *PR* lasserpiciato *v* 9 perfricato *V* p̄fricato *A* perfrigato *c*

10 R. CXXVI Oleae albae quomodo condiantur *AVb* quomo *cod. Laur. 30, 10,* quō *c* quem (quemadm.) *Pf* que *A* quȩ *b* quemadmodum *v* 11 contundantur] contuųdantur *A corr.* contūdantur *A*² et in aquam *AR Vict.,* et in aqua *V* 12 coiciat *PAb* coiceat *c* coniiciat *v* 13 in modium *AR* in modum *V* feniculum *Ab* foeniculum *Vc* 14 admisere *A* utitor *VAR* in orculam] Orcula *in margine adscripsit P* 15 manebit *corr.* manibus *A. punctum post* manibus siccis *positum in v delevit P*

Oleam albam, quam secundum vindemiam uti voles, sic condito. CXVIII musti tantundem addito, quantum aceti. cetera item condito ita, uti suprá scriptum est.

Epityrum album nigrum variumque sic facito. ex oleis albis CXIX nigris variisque nuculeos eicito. sic condito. concidito ipsas, addito oleum, acetum, coriandrum, cuminum, feniculum, rutam, mentam. in orculam condito, oleum supra siet. ita utito.

Mustum si voles totum annum habere, in amphoram mustum CXX indito et corticem oppicato, demittito in piscinam. post dies XXX eximito. totum annum mustum erit.

Mustaceos sic facito. farinae siligineae modium unum musto CXXI conspargito. anesum, cuminum, adipis P. II, casei libram, et de virga lauri deradito, eodem addito, et ubi definxeris, lauri folia subtus addito, cum coques.

Vinum concinnare, si lotium difficilius transibit. capreidam CXXII

---

1 R. CXXVII Oleam albam secundum uindemiam quā mutari *A* Oleam albam secundum uindemiam quam utaris *Pb Vict.*, Oleam albam secundum uindemiam qua utaris *v* quam secundum uindemiam *PR* quā secundum uidemiam *A* secundum uindemiam q̄ *v* 2 musti — condito *in marg. A* tantundem *R* tantūdem *VA* addito] adito *A* caetera *V*

4 R. CXXVIII Epityrium album nigrum utrumque sic facito *A* Epitirum (Epityrum *b*) album nigrum uariumque sic facito *Pb* Epiirum album nigrum et uarium *v* Epityrum *PAb* Epythirum *c* Epiirum *v* 5 nuculeos *PAcf* nucųleos *b* nucleos *v* 6 ac|cetum *A* feniculum *Ac* fęniculum *b* foeniculum *V* rutam] rutū *A* 7 utitor *VAR*

8 R. CXXVIV Mustum si uoles totum annum habere *A V* Mustum si uoles toto anno *b* anphoram *A* 9 post diem XXX *PAR* post XXX diem *v*

11 R. CXXX Vinum Musteareos sic facito, *sed deleto* Vinum *et corr.* Mustaceos *A* Mustaceos sic facito *Vb* siligineae *V* saligineae *b* sigilinee *A* salignee *c* siliginee *f* 12 anesum *PAbc* auesum *f* anisum *v* 13 definxeris *PR* defrixeris *Av* 14 cum coques *PR* conques *corr.* cun coques *A* dum concoques *v*

15 R. CXXXI Vinum concinnare (concinare *A*) ad lotium *A Vb* capreidam *cod. Laur. 30, 10,* capidam *Vf* cāpidam *A* campidam *b* cāpidam *c* l'Capreidam *coni. Politianus.* 'Capreidam, uel iuniperum. *Contra primam uocem in margine uetusti codicis eadem manu,* Capidam, *scriptum est. Non multo post etiam in eodem libro* Lagonam, *pro* Lagoenam' *Victorius*

vel iunipirum contundito in pila, libram indito in duobus congiis vini veteris, in vase aheneo vel in plumbeo defervefacito. ubi refrixerit, in lagonam indito. id mane ieiunus sumito cyatum: proderit.

CXXIII Vinum ad isciacos sic facito. de iunipiro materiem semipedem crassam concidito minutim. eam infervefacito cum congio vini veteris. ubi refrixerit, in lagonam confundito et postea id utito vini cyatum mane ieiunus: proderit.

CXXIV Canes interdiu clausos esse oportet, ut noctu acriores et vigilantiores sint.

CXXV Vinum murteum sic facito. murtam nigram arfacito in umbra. ubi iam passa erit, servato ad vindemiam, in urnam musti contundito murtae semodium, id oblinito. ubi desiverit fervere mustum, murtam eximito. id est ad alvum crudam et ad lateris dolorem et ad coeliacum.

---

11 Vinum murteum *Plin. 14, 104. 15, 123*

---

1 iunipirum *Acf* iuniperum *V* iuniperum *b* condito *A corr.* contundito A^2 2 aheneo *PAc* aeneo *bv* 3 lagonam *PAR* lagenam *v*. Lagona *in margine adscripsit P* cyatum *c* cyathum *V* ciatum *Af* cyatum *b*

5 R. CXXXII Vinum adisciacos (*corr.* ad disniacos A^2) concinrare *A* Vinum ad isciacos concinnare *Pb* Vinum ad ischiacos concinnare *v* ad isciacos *b* ad ischiacos *V* ad syacos *c* adiniacos *A corr.* ad disniacos A^2 iunipiro *Abf* iunipero VA^2c 7 refrixeris *corr.* -it *A* lagonam *PR* langonam *A* lagoenam *v* 8 utito *PAc* utito *b* utitor *v* cyatum *AR* cyathum *V* mane ieiunus (ienus *c*) proderit *Abc Vict.*, mane ieiunis proderit *v* ieiunus proderit *Pf* (*omisso* mane, *quod in principe editione delevit P*)

9 R. CXXXIII Ut interdiu claudos (*corr.* clausos) habeas *A* Ut interdiu canes clausos habeas *Vb* Ut canes interdiu conclusos habeas *Victorius*

11 R. CXXXIIII Vinum murteum sic facito *APb* Vinum myrteum sic facito *v* Vinum murteum q. a. m. facere debeas *Victorius* Vinum murteum sic facito *post rubricam AR* Vinum Murtheum sic facito *P*, *om. v* murtam *PAR* myrtam *v* arfacito *PAcf* arfacito *b* arefacito *v* 13 murtae *PAR* myrtae *v* desiuerit *VAb* desierit *c* desinerit *f* murtam *PAR* myrtam *v* 15 ad coeliacum *PAc* ad celiacum *b* ad coliacum *f* ad caeliacum: et si aluus non consistet: et ad tineas et lumbricos *v*

Ad tormina, et si alvus non consistet, et si taeniae et lumbrici molesti erunt. XXX mala punica acerba sumito, contundito, indito in urceum et vini nigri austeri congios III. vas oblinito. post dies XXX aperito et utito: ieiunus heminam bibito. CXXVI

Ad dyspepsiam et stranguriam mederi. malum punicum ubi florebit, conligito, tris minas in amphoram infundito, vini Q. I veteris addito et feniculi radicem puram contusam minam. oblinito amphoram et post dies XXX aperito et utito. ubi voles cibum concoquere et lotium facere, hinc bibito quantum voles sine periculo. idem vinum taenias perpurgat et lumbricos, si sic concinnes. incenatum iubeto esse. postridie turis drachmam unam conterito et mel coctum drachmam unam et vini sextarium origaniti. dato ieiuno, et puero pro aetate triobolum et vini heminam. supra pilam inscendat et saliat decies et deambulet. CXXVII (2)

Habitationem delutare. terram quam maxime cretosam vel CXXVIII

15 Habitationem delutare *c.* 92

1 R. CXXXV Ad tormina et si albus non consistet *A* Ad tormina et si aluus non consistat *Victorius,* Ad tormina et si aluus non consistet et ad tenias et (ac *b*) lumbricos *Pb* Ad tormina: et si aluus non consistat: et si tineae et lumbrici molesti existent *v* Ad tormina — molesti erunt *post rubricam om. v, add. PAR* consistet *AR Vict.,* consistat *ex rubrica principis editionis retinuit P* teniae *P* tenie *A* teme *b* tęnie *c* tinie *f* 2 XXX mala *AR* triginta mala *V* 4 utito *PAcf* utito' *b* utitor *v*

5 R. CXXXVI Ad dispesiā (*corr.* Ad disuriā *A*[2]) et stranguriam *A* Ad dyspepsiam et stranguriam *P* Adispesiam et stranguriam *b* Ad dispepsiam et stranguriam *v* Ad — mederi *post rubricam om. v, add. PAR* dyspepsiam *P* dispepsiam *b* dyspsiam *c* disuriam *A*, *sed* sur *in rasura A*[2] 6 colligito tris minas *PAR* colligito. Tres heminas *v* ueteres *corr.* -is *A* 7 feniculi *Abc* foeniculi *V* minam *PAR* heminam unam *v* 8 aperitur *corr.* -to *eadem manu ut videtur A* utitor *VAR* 9 concoquere *bcv* conquoquere *PAf* lotium *Vc* locium *Ab* 10 taenias *f* tenias *PAc corr.* tinias *ut videtur A*[2], teneas *b* tinias *v* 11 incenatum *Ac* incęnatum *b* incoenatum *V* iubeto] iubet *PAbf* lubet *c* iube *v* esse unā, *sed deleto* unā *subducta linea A* turis *c* thuris *VAb* dracmam unam conterito *A* dragmam unam conterito *bc* drachmam I conterito *Vict.,* drachmam conterito *V* 12 drachmam unam et uini *V* drachmam unam et uinū (*corr.* -ni) *A* dragmam unam et uini *bc* *fortasse* sextarium origaniti addito, dato ieiuno 13 heminam *Vbc* eminam *A*

1 R. CXXXVII Habitationem delutare *AVb* Habitationem delu-

rubricosam, eo amurcam infundito, paleas indito. sinito quadriduum fracescat. ubi bene fracuerit, rutro concidito. ubi concideris, delutato. ita neque aspergo nocebit, neque mures cava facient, neque herba nascetur, neque lutamenta scindent se.

CXXIX Aream, ubi frumentum teratur, sic facito. confodiatur minute terra, amurca bene conspargatur et conbibat quam plurimum. comminuito terram et cylindro aut pavicula coaequato. ubi coaequata erit, neque formicae molestae erunt, et cum pluerit, lutum non erit.

CXXX Codicillos oleagineos et cetera ligna amurca cruda conspargito et in sole ponito, perbibant bene. ita neque fumosa erunt et ardebunt bene.

CXXXI Piro florente dapem pro bubus facito. postea verno arare incipito. ea loca primum arato, quae rudecta harenosaque erunt. postea uti quaeque gravissima et aquosissima erunt, ita postremo arato.

CXXXII Dapem hoc modo fieri oportet. Iovi dapali culignam vini

5 Aream ubi frumentum teratur *c. 91 Plin. 15, 33. 18, 295*
10 Codicillos oleagineos *Plin. 15, 34* 13 Piro florente *c. 50 Plin. 18, 243*

tare cum uoles, terram quam maxime cretosam uel rubricosam sumito, eo amurcam infundito *Iucundus* 1 quadriduum *PAf* quatriduum *bcv* 3 aspergo *VAb* aspargo *c* 4 nascentur *A* scindent *VR* sindent *A*

5 R. CXXXVIII Area quomodo fiat *APb* Area frumentaria quomodo fiat *v* sic facito *AR Vict.*, sic facies *V* 6 terram *A*. creta *coniecit Schneiderus coll. Plin. 18, 295* et conbibat *A* et combibat *VR* ut combibat *Iucundus* 7 cōminuito *AV* comminuito *R* cylindro *Vbc* cilindro *A* 8 cum pluerit *AR Vict.*, cum pluet *V*

10 R. CXXXVIIII Ligna amurca spargantur *APb* Ligna amurca aspargantur *v* oleagineos *PAR* oleaginos *v* caetera *V* lingna *A*

13 R. CXL Pilo florente dapem pro bubus fieri *A* Piro florente dapem pro bubus fieri *b Vict.* Pi florente dapem pro bubus fieri *P*, *ubi* ro *post* Pi *coniectura addidit Politianus*, Dapem pro bubus *v* Piro *VR* Pilo *A* pro bubus *VAR*, *sed* pro *postea deletum est in A*

15 gravissima] crassissima *supra c. 50*

17 R. CXLI Dapem quomodo facias *AVb* Iovi] Jūpr̄ Dapalis *in margine adscripsit P*

quantam vis polluceto. eo die feriae bubus et bubulcis et qui dapem facient. cum pollucere oportebit, sic facies, 'Iuppiter dapalis, quod tibi fieri oportet in domo familia mea culignam vini dapi, eius rei ergo macte hac illace dape pollucenda esto.' manus interluito, postea vinum sumito: 'Iuppiter dapalis, macte istace 2
dape pollucenda esto, macte vino inferio esto.' Vestae, si voles, dato. daps Iovi assaria, pecunia, urna vini. Iovi caste profanato sua contagione. postea dape facta serito milium, panicum, alium, lentim.

Propagatio pomorum ceterarumque arborum. arboribus ab CXXXIII
terra pulli qui nati erunt, eos in terram deprimito, extollito, uti radicem capere possint. inde, ubi tempus erit, effodito seritoque recte. ficum, oleam, malum punicum, mala strutea, cotonea alia- 2
que mala omnia, laurum cypriam, delphicam, prunum, murtum coniugulum et murtum album et nigrum, nuces abellanas, prae-

10 Propagatio pomorum *c. 51. 52 Plin. 17, 97* 14 laurum cypriam *c. 8 Plin. 15, 127* murtum coniugulum *c. 8 Plin. 15, 122*

1 polluceto *Pcf* poluceto *Av* polliceto *b* bubulcis] bulcis *Af* 2 cum pollucere *PR* cu pollucere *A* cum polucere *v* iuppiter *Abc* Iupiter *V* dapulis *corr.* dapalis *A* 3 familia mea *PAR* familiaque mea *v* 4 eius rei ergo *A* (?) *v* ei rei ergo *PR* pollucenda *Pbf* polucēda *A* pollucende *c* polucenda *v* 5 iuppiter *Ab* Iupiter *c* istace *VAR corr.* istacce *A*² 6 pollucenda *PAR* polucenda 7 daps Ioui assaria *V* dapsi ouiassaria *bf* dapsi ouias seria *c* apsioui ascaria *A*, *ubi postea eadem manu, ut videtur,* i *ante* oui *additum et* c *deletum est.* dapsiom assaria *ex Laurentiano 30, 10 adscripsit Politianus* pecunia *PAR* pecuina *v* urna uini . Ioui caste profanato *P* urna uini Ioui caste. Prophanato *v* 8 sua contagione *PAR* sine contagione *v* alium lentim *Ac* allium lentim *Pb* lentim allium *v.* 'Alium, lentim. *Ita hic, et omnibus aliis locis in his libris* Alium *scriptum inveni' Victorius*

10 R. CXLII Propagatio pomorum *APb* Propagatio pomorum caetera-umque arborum *v* Propagatio — arborum *post rubricam om.* *v, add. PAR* ceterorumque *A* ab terra *VAcf* a terra *b* abs terra *supra c. 51* 11 extollitoque primorem partem *supra c. 51* 13 strutea *Vb* structea *Ac* structa *f* cotonea *Acf* cotonia *Vb* 14 cypriam *Vb* cipriam *Ac* delphicam *VA* delficam *bc* murtum coniugulum et album et nigrum *supra c. 8* mirtum *utroque loco AR* myrtum *utroque loco V* 15 coniugulum *v* coniuolum *P* conuiolum *AR* abellanas *PA* abellanas (u *supra*) *b* abelanas *f* auellanas *cv*

nestinas, platanum, haec omnia genera a capitibus propagari exi-
mique ad hunc modum oportebit. quae diligentius seri voles, in
3 calicibus seri oportet. in arboribus, radices uti capiant, calicem
pertusum sumito tibi aut quasillum: per eum ramulum transserito:
eum quasillum terra inpleto calcatoque, in arbore relinquito. ubi
bimum erit, ramum tenerum infra praecidito, cum quasillo se-
rito. eo modo quod vis genus arborum facere poteris uti radices
4 bene habeant. item vitem in quasillum propagato terraque bene
operito, anno post praecidito, cum qualo serito.

CXXXIV Priusquam messim facies, porcam praecidaneam hoc modo
fieri oportet. Cereri [porca praecidanea] porco femina, priusquam
hasce fruges condas, far, triticum, hordeum, fabam, semen rapi-
cium. ture vino Iano Iovi Iunoni praefato, priusquam porcum
2 feminam inmolabis. Iano struem ommoveto sic, 'Iane pater, te
hac strue ommovenda bonas preces precor, uti sies volens pro-
pitius mihi liberisque meis domo familiaeque meae.' fertum Iovi
ommoveto et mactato sic, 'Iuppiter, te hoc ferto obmovendo bonas
preces precor, uti sies volens propitius mihi liberisque meis domo
3 familiaeque meae mactus hoc ferto'. postea Iano vinum dato sic,

---

4 sūmito *Ac* aut quasillum̄ *AR* aut quasilum *P* aut quassilum *v*. 'Aut quasillum. *Ita sane est in manu scriptis, et ita legi debet, non* Quassillum, *ut in impressis hic semper erat' Victorius* per eum *v* per ea *PAR* transserito *PR* transferito *Av* 5 quasillum *AR* quassilum *V* inpleto *A* īpleto *V* impleto *R* 6 bimum *PAbc* bienium *f* biennium *v* quasillo *AR* quasilo *P* quassilo *v* 8 quasillum *AR* quasilum *P* quassilum *v* terraque] t̄roq; *A*

10 R. CXLIII *spatio inscriptionis vacuo relicto A* Antequam messem incipias ut porcum praecidaneum facias *v, ubi vacat adscripsit* [illegible] Antequam messem incipias ut porcam praecidaneam facias *b Vict.* messim *R Vict.*, messem *V* messis *A* 11 Cereri . porca praecidane[illegible] *seclusit Pontedera p. 73* Cereri *VR* cerei *A* 12 hasce fruge[illegible] condantur *VAR.* haece fruges condantur *et deinde* faba *Popma* [illegible] *Pontedera* hordeum *Acf* ordeum *Vb* rapicium *Vb* rapitium *A*[illegible]

13 thure *VAR* Iunoni *delevit Meursius* praefato] praefect[illegible] *ut videtur A* 14 inmolabis *c* immolabis *VAb* cōmoueto *VA*– 15 ommouenda *PAc* commouenda *bfv* p̧ces p̄cor *A*, *item postea* 16 fertum Ioui moueto *VAR* 17 iuppiter *bc* iu^{p}piter *A*, Iupiter *V* ferto obmouendo *bfv* fercto obmouendo *PAc* 18 uti sies *bfv* u[illegible] sis *PAc* 19 hoc ferto *Vc* hoc fercto *Abf* dato] domo *A*

'Iane pater, uti te strue ommovenda bonas preces bene precatus
sum, eiusdem rei ergo macte vino inferio esto'. postea Iovi sic,
'Iuppiter macte isto ferto esto, macte vino inferio esto'. postea
porcam praecidaneam inmolato. ubi exta prosecta erunt, Iano 4
struem ommoveto mactatoque item, uti prius obmoveris. Iovi fer-
tum obmoveto mactatoque item, uti prius feceris. item Iano vi-
num dato et Iovi vinum dato, item uti prius datum ob struem
obmovendam et fertum libandum. postea Cereri exta et vinum dato.

Romae tunicas, togas, saga, centones, sculponeas: Calibus et CXXXV
Minturnis cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, secures,
ornamenta, murices, catellas: Venafro palas. Suessae et in Lu-
canis plostra, treblae albae: Romae dolia, labra: tegulae ex Ve-
nafro. aratra in terram validam romanica bona erunt, in terram 2
pullam campanica: iuga romanica optima erunt: vomeris indutilis
optimus erit. trapeti Pompeis, Nolae ad Rufri maceriam: claves,
clostra Romae: hamae, urnae oleariae, urcei aquarii, urnae vi-

---

1 cōmouenda *V* commouenda *Abc* conmouenda *f* p̄ces bene p̄catus *A* 2 inferio *Meursius*, inferiori *VR* infer | ferriore *A* postea Iovi — inferio esto *om. b* 3 iuppiter *Acf* Iupiter *V* macte isto fercto esto macte uino inferiori esto *PAcf* macte esto: uino inferiori esto *v* inferio *Meursius* 4 inmolato *c* īmolato *V* immolato *Abf* exta prosecta *P* extra prosecta *A* extra prosecta *bc* extra porecta *f* exta poriecta *v* Iano struem cōmoueto *P Vict.*, itano struem cōmoueto *Af* ita Nostruam commoueto *b* ita·nostruē commoueto *c* ita uoueto struem cōmoueto *v* ita Iano struem commoueto *Iucundus* 5 mactatoque item uti prius obmoueris, Iovi fertum obmoveto *om. bfv, add. PAc* ferctum obmoueto *PA* fertum obuoueto *c* 8 Cereri *VR* cerei *A*

9 R. CXLIIII Tunice et cetes (res) ubicumque emantur *A* Tunicae et cetere res ubicūque emantur *P* Tunicae et ceterae res ubi ementur *b* Quemadmodum tunicas caeterasque res et ubi emas *Victorius*, Tunicae et centones ferramenta et reliqua utensilia ubi emantur *v* 10 mīturnis *v* mēturnis *P* m̄turnis *A* menturnis *bf* meturnis *c* cuculliones *PA bf* cucculiones *c* cuculiones *v* 11 catellas] clitellas *Iucundus* suessce *A* 12 treblae *PAbc* trabe *f* trabes *v* 13 romanica *VR* romanicam *priore loco A* 14 pullam *v* pulleam *PAR* uomeris *VAR et codices Victorii*, uomis *Iucundus* indutilis *VAR*, Cutiliis *Scaliger coni. in Varr. de l. l. p. 33* 15 pompeis *PAR* pompeiis *v* Nolae] nolane *corr.* nolae *A* rufri *PAcf* rufi *bv* maceriam *vf* macerā *A* maceriem *bc* 16 Romae] romane *A* oleariae *bv* oliariae *PAcf*

nariae, alia vasa ahenea Capuae, Nolae: fiscinae campanicae † eame
3 utiles sunt. funes subductarios, spartum omne Capuae: fiscinas romanicas Suessae, Casino * optimae erunt Romae.

Funem torculum siquis faciet, Casini L. Tunnius, Venafri C. Mennius L. F. eo indere oportet coria bona VIII nostratia, recentia quae depsta sient, quam minimum salis habeant. ea depsere et
4 unguere unguine prius oportet, tum siccare. funem exordiri oportet longum P. LXXII. toros III habeat, lora in toros singulos VIIII lata digitos II. cum tortus erit, longus P. XLVIIII. in commissura abibit P. III, rel. erit P. XLVI. ubi extentus erit, accedent P. V: longus erit P. LI. funem torculum extentum longum esse
5 oportet P. LV maximis vasis, minoribus P. LI. funem loreum in plostrum iustum P. LX, semifunium P. XLV, lora retinacula in plostrum P. XXXVI, ad aratrum P. XXVI, lora praeductoria P. XXVII S, subiugia in plostrum lora P. XIX, funiculum P. XV, in aratrum subiugia lora P. XII, funiculum P. IIX.

6 Trapetos latos maximos P. IIII S, orbis altos P. III S, orbis

---

11 funem torculum extentum *c. 63* 17 Trapetos *c. 22*

---

1 ahenea *P* aliena, *corr.* alenea *A*, aenea *bv* hanea *c* eame *PAR* caniae *v* hae hamae *Iucundus,* olariae *Pontedera p. 74.* hae hamae utiles sunt seclusit *Meursius* 2 funes *PAR* funis *v* subductarios *AR* subductarius *V* omnie *corr.* omne *A* fiscinae Romanicae *Pontedera* 3 casino optimae *PAbc* cassino optime *f* casinae optimae *v* cassino eae optimae *Iucundus* 4 tunnius *PAR* nummis *v* uenafri C. Mēmius L. F. *et in margine* C. Mennius L. F. *P* Venafri C. Mēnius L. F. *Vict.*, uenafricmennius L. F. *A* uenafri c. mēnius l. *b* uenafricmenius l. f. *c* uenafri minturnis. cl. *v* 5 bona] bōā *A* recentia quae *AbcVict.*, recenti aquae *Pf* recenti aqua *v* 9 cum tortus fuerit, longus erit pedes XLIX. in commissura abibunt pedes III. reliquum erit pedes XLVI *Iucundus* commissura *VAR* 10 rel. erit *PAR* reliquum erit *v. fortasse* reliqui erunt 11 erit *post* longus *superscr. A* 12 p. LV maximis *Rv, ubi post* L *punctum addidit P,* p $^{.l.}$ V maximis *A* 13 iustum p. LX *AR* iustum p. XL *V* semifunium p. XLV *RV* semifunium pedes XLV *A* 15 subiugia in lustrum lora p. XIX *Rv* subugia in lustrum lora p. XIX *PA* subiugia in plostrum p. XIIX *supra c. 63* in aratrum subiugia lora p. XVI *supra c. 63* 16 subiuga lora *bc* 17 orbis *utroque loco PAR* orbes *v* altos p. III S *Pb* altos p. IIII S *corr.* altos p. III S *A* altos p. III *c* altos p. III et S *v*

medios, ex lapicidinis cum eximet, crassos pedem et palmum, inter miliarium et labrum P. II *et* digitos II, labra crassa digitum. secundarium trapetum latum P. IIII et palmum, inter miliarium et labrum pes unus digitus unus, labra crassa digitos V, orbis altos P. III et digitos V, crassos P. I et digitos III. foramen in orbis semipedem quoquo versum facito. tertium trapetum latum P. IIII, 7
inter miliarium et labrum P. I, labrum digitos V, orbis altos P. III *et* digitos III, crassos P. I et digitos II. trapetum ubi arvectum erit, ubi statues, ibi commodato concinnatoque.

Politionem quo pacto dari oporteat. in agro Casinate et Ve- CXXXVI
nafro in loco bono parti octava corbi dividat, satis bono septima, tertio loco sexta; si granum modio dividet, parti quinta. in Venafro ager optimus nona parti corbi dividat. si communiter pisunt, qua ex parte politori pars est, eam partem in

5 foramen *c. 19*

1 ex lapricedinis *PAR* ex lapidicinis *v*. '*Antiqua lectio* Lapricedinis, *emendaui lapicidinis*' *Victorius* 2 et *post* p. II *om.* *VAR* 4 pes unus digitus unus *Pb* pes unus digitus I *Ac* pes I digit. I *v* orbis *PAR* orbes *v* 5 et digitos V crassos p. I *om.* *A*, *add.* *VR* digitos V] digit. V *Vb* dig. V *c* digi V *f* et digitos III *c* et digit. III *V* et dig. III *Abf* in orbes semiped *Pbc* in orbes semipedes *Af* in orbem in orbes semipedem *v* 6 quoquouersum *Vb* quoqueuersum *Acf* tercium *A* latum IIII *A* 7 labrum *posteriore loco om.* *Vf*, *add.* *Abc Vict.* digitos V] digi. V *Pb* dig V *Ac* *f* digit. V *v* orbis alios *PAbc* orbis *f* orbis alius *v* orbis altus *Iucundus* p. III digi. III *Pb* p. (p *om.* *A*) III dig III *Acf* p. III digit. III *v* 8 et digitos II *c* et digit. II *P* et dig. II *Af* et digi II *b* digit. II *v* 9 ibi e commodato *Acf* ibi ę commodato *b* ibi et commodato *P* ibi et connodato *v*

10 R. CXLV Politionem quo pacto dari oporteat *APb* Pollintionem quo pacto dari oporteat *v* Politionem — oporteat *post rubricam om.* *VAR*, *addidit Gesnerus* Pollintionem in agro Cassinate et Venafri sic dare oportet. in loco bono *Iucundus* 11 parte octaua *VAR* corbi *PAR* corbis *v* satis bono *Gesnerus*, satis bona *VAR* 12 tercio *A* modio *VR* mo^{die}do *A* parti quinta *R Vict.*, parti V *P* partē V *v* parte quinta *A*, *in quo* parte quinta — corbi diuidat *in margine scripta sunt* 13 nona parti corbi *PAR* IX partē corbis *v* sic communiter *A* 14 pisunt *PAR* pinsunt *v* politori *PAR* pollintori *v*. 'Politori pars est. *Vnico tantum l, hoc nomen in his libris scriptum offendi*' *Victorius*

pistrinum politor. hordeum quinta modio, fabam quinta modio dividat.

CXXXVII Vineam curandam partiario. bene curet fundum, arbustum, agrum frumentarium. partiario faenum et pabulum, quod bubus satis siet, qui illic sient. cetera omnia pro indiviso.

CXXXVIII Boves feriis coniungere licet. haec licet facere: arvehant ligna, fabalia, frumentum, quod non daturus erit. mulis, equis, asinis feriae nullae, nisi si in familia sunt.

CXXXIX Lucum conlucare Romano more sic oportet. porco piaculo facito, sic verba concipito, 'si deus, si dea es, quoium illud sacrum est, uti tibi ius est porco piaculo facere illiusce sacri coercendi ergo harumque rerum ergo, sive ego sive quis iussu meo fecerit, uti id recte factum siet, eius rei ergo te hoc porco piaculo inmolando bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi domo familiaeque meae liberisque meis: harumce rerum ergo

---

6 Boves feriis coniungere licet *Colum. II 21, 5* 9 Lucum conlucare *Plin. 17, 267*

---

1 politor *PAR* pollintor *v* hordeum *PAf* ordeum *bcv* modio *utroque loco Vbf* modiū *utroque A* modia *utroque c*

3 R. CXLVI Vineam redemptori partiario ut des *APb* Vineam redemptori partiario quomodo des *v*. Redemptor *in margine adscripsit P* Viniam curandam partiario uti des *Pontedera p. 74* 4 fenum *A* fęnum *b* foenum *Vcf* et *postea additum esse videtur in A* 5 caetera *V*

6 R. CXLVII Boues feris (*corr.* feriis *A*[2]) coniuniere licet *A* Boues feriis coniungere licet *Pb* Boues quomodo feriis coniungere licet *v* Vt boues feriis iungere tibi liceat *Victorius* hec licet *PAR* hoc licet *v* aruehant *Pc Vict.*, arueant *Ab* aruheant *f* trahant *v* 7 erit *PAR* eris *v* 8 nisi si in familia sunt *PAf* nisi in familia sunt *cv* nisi in familia sint *b*

9 R. CXLVIII *loco inscriptionis vacuo relicto A* Quemadmodum lucum collucare debeas *bv*. deest in antiquo *adscripsit P* conlucare *Pc* conculcare *A* collucare *fv* coll$\overset{u}{o}$care *b* 10 si deus si dea es quoium *Victorius*, si deus si deę . squoium *Pc* si deus si dee squoium *Af* si deus si deęs | squoium, *sed deleto in fine versus* s *b* si deus si deae cuius *v* 11 illiusce sacri *VR* illius cesari *A* 12 cohercendi *cf* harumq; *VAR* harumce *Victorius* iu$\overset{s}{s}$u *A* 13 uti id *VR* ut id *A* siet regi $\overset{o}{g}$ te pro | hoc *A* 14 inmolando *c* immolando *VAb* p̄ces p̄cor *A* 15 harunce *c* haruce *PAbf* harumsce *v*

macte hoc porco piaculo inmolando esto'. si fodere velis, altero CXL
piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito, 'operis faciundi
causa'. dum opus, cotidie per partes facito. si intermiseris aut
feriae publicae aut familiares intercesserint, altero piaculo facito.

Agrum lustrare sic oportet. impera suovitaurilia circumagi, CXLI
'cum dívis volentibus quodque bene eveniat, mando tibi, Mani,
uti illace suovitaurilia fundum agrum terramque meam, quota
ex parte sive circumagi sive circumferenda censeas, uti cures
lustrare'. Ianum Iovemque vino praefamino, sic dicito, 'Mars 2
pater, te precor quaesoque uti sies volens propitius mihi domo
familiaeque nostrae, quoius rei ergo agrum terram fundumque
meum suovitaurilia circumagi iussi, uti tu morbos visos invisosque, viduertatem vastitudinemque, calamitates intemperiasque prohibessis defendas averruncesque; utique tu fruges, frumenta,
vineta virgultaque grandire beneque evenire siris, pastores pecua- 3
que salva servassis duisque bonam salutem valetudinemque mihi
domo familiaeque nostrae: harumce rerum ergo, fundi terrae agrique mei lustrandi lustrique faciendi ergo, sicuti dixi, macte hisce

---

1 macte *VR* mutate *A* immolando *VAb* imolando *c*

1 R. CXLVIIII *loco inscriptionis vacuo relicto A*, Si fodere uoles (uelis *v*) altero piaculo quid facere debeas *bv*. deest in antiquo *adscripsit P* 3 dum opus *PAR* cum opus *v* tum opus quotidie per partes facito *Schneiderus* intmiseris *A* 4 intcesserint *A*

5 R. CL *loco inscriptionis vacuo relicto A*, Si agrum lustraueris quid facere debeas *b* Si agrum lustraueris quid facere debeas tunc *v*. deest in antiquo *adscripsit P* imperas uouitaurilia *Pbf* imperas noui taurilia *c* imperas uolui taurilia *A* imperans solitaurilia *v*. Impera suouitaurilia *in margine P*. '*Suouitaurilia semper in optimo exemplari, et aliis manu scriptis, scriptum est*' *Victorius* 6 mani *AR* inani *V* Mani *Iucundus* Manli *Gesnerus* 7 uti illa es uoui taurilia *Pcf* uti illa es noui taurilia *b* uti illas es uoui taurilia *c* uti illa solitaurilia *v* c' uti illace suouitaurilia *in margine P* 8 *fortasse* circumagi iubes cures] cure *A* 9 uino *AR* uiuo *V*, *ubi* Iuno *ex Laurentiano 30, 10 superscripsit Politianus* marpater te pcor *A*

11 nostrae *PAR* meae *v* 12 suouitaurilia *Pbf* souitaurilia *A* taurilia *spatio paucarum litterarum ante* t *relicto c*, solitaurilia *v* tu morbos *Iucundus*, tum orbos *PAR* tamen orbos *v* 14 auerruncesque *PAb* aueruncesque *cfv* 15 siris *PAcf et codices Victorii,* seris *b* sinis *v* 16 seruasis *A* ualetudinemque *PA* ualitudinemque *Rv*

17 harunce *PAf* harũce *bc* harumsce *v* 18 hisce Suouitauri-

suovitaurilibus lactentibus inmolandis esto: Mars pater, eiusdem 4 rei ergo macte hisce suovitaurilibus lactentibus esto'. item [esto item] cultro facito: struem et fertum uti adsiet, inde obmoveto. ubi porcum inmolabis, agnum vitulumque, sic oportet, 'eiusque rei ergo macte suovitaurilibus inmolandis esto'. † nominare vetat Martem neque agnum vitulumque. si minus in omnis litabit, sic verba concipito, 'Mars pater, siquid tibi in illisce suovitaurilibus lactentibus neque satisfactum est, te hisce suovitaurilibus piaculo'. si uno duobusve dubitavit, sic verba concipito, 'Mars pater, quod tibi illuc porco neque satisfactum est, te hoc porco piaculo.'

CXLII Vilici officia quae sunt. quae dominus praeceperit, ea omnia, quae in fundo fieri oportet quaeque emi pararique oportet, quo

---

11 Vilici offfcia *c.* 5

---

libus *P* hisces uoui taurilibus *Abf* hisce suoui tauribus *c* hisce solitaurilibus *v* 1 immolandis *PAbf* imolandis *c* immolandus *v* 2 macte hisce Suouitaurilibus lactentibus esto Item esto Item cultro *P* macte hisces uouitaurilibus latentibus esto item esto item cultro *A* macte hisces noui taurilibus esto item esto item cultro *b* macte hisce suoui taurilibus lactentibus esto Item | cultro *c* macte hisce solilactentibus taurilibus esto Item esto Item cultro *v* 3 facite *corr.* -to *A* 4 immolabis *VAR* 5 macte suouitaurilibus *P* mactes uoui taurilibus *bf* mactes noui taurilibus *c* mactes uoui tarilibus *A* mactes hisce solitaurilibus *v* inmolandis *A* immolandis *Vb* imolandis *c* martem *PAR* matrem *v* 7 siquid tibi inillisces uoui tauribus lentibus | neque satisfactum est teisces uouitaurilibus lantentibus neque satisfac | tum est teisces uouitaurilibus lactentibus neque satisfactum est teisces uo | uouitaurilibus piaculo *A* tibi illisce suouitaurilibus lentibus *P* tibi in illisces uoui taurilibus lentibus *b* tibi in illis noui taurilibus lentibus, *sed spatio post* illis *relicto c* tibi illisce solitaurilibus lactentibus *v* 8 te hisce suouitaurilibus *P* te hisces uoui taurilibus *b* teisces noui taurilibus *c* his solitaurilibus *v* 9 dubitauit *PAR* dubitauerit *v* dubitaueris *Iucundus. fortasse* litabit 10 illoc *Meursius,* illoce *Pontedera p. 75*

11 R. CLI Vilice (*corr.* -ci) offitia *A* Vilici officia *P* Villici officia *bv* Vilici *PA* Villici *Rv* sunt (i *superscr.*) *b* 'Quae dominus praecipit. *Veteres codices hac parte corrupti: in optimo mendi etiam nota ad hunc locum apposita, sic illi legunt,* Quae domino praeceps' *Victorius* dominus *AV, ubi* l' -no *coniectura superscripsit Politianus,* domino *R* praeceps *PAR* praecipit *v* 12 quomodoque *Af Vict.,* quomodo quae *Vc* quum quę *b*

modoque cibaria, vestimenta familiae dari oportet, eadem uti curet
faciatque moneo dominoque dicto audiens sit. hoc amplius, quo
modo vilicam uti oportet et quo modo eae imperari oportet, uti
adventu domini quae opus sunt parentur curenturque diligenter.
vilicae quae sunt officia, curato faciat. si eam tibi dederit do- CXLIII
minus uxorem, ea esto contentus. ea te metuat facito. ne nimium
luxuriosa siet. vicinas aliasque mulieres quam minimum utatur
neve domum neve ad sese recipiat. ad cenam nequo eat neve
ambulatrix siet. rem divinam ne faciat neve mandet, qui pro ea
faciat, iniussu domini aut dominae. scito dominum pro tota fa-
milia rem divinam facere. munda siet: villam conversam munde- 2
que habeat: focum purum circumversum cotidie, priusquam cubi-
tum eat, habeat. kalendis, idibus, nonis, festus dies cum erit,
coronam in focum indat, per eosdemque dies lari familiari pro
copia supplicet. cibum tibi et familiae curet uti coctum habeat.
gallinas multas et ova uti habeat. pira arida, sorba, ficos, uvas 3
passas, sorba in sapa et pira et uvas in doliis et mala strutea,
uvas in vinaceis et in urceis in terra obrutas et nuces prae-

16 pira arida *c. 7 Plin. 15, 85* 18 nuces praenestinas *Plin. 15, 90*

1 familiae dari *PR* familieq; dari *A* dari familiae *v* uti curet faciatque *PR* uiti curet faciatque *A* uti cures faciasque *v* 2 dominoque (*corr.* -nique *A*² *ut videtur*) dicto audiens sit *PAR* domino quae dicet audiens sis *v* quomodo *utroque loco Vcf*, quō *priore* q̊ mō *posteriore loco A*, quum *utroque loco b* 3 uilicam *PA* uillicam *Rv* eae *om. v*, *add. PAR* inperari *A* uti aduentu *PR* ut aduentu *A* uti in aduentu *v*

5 R. CLII. Vilicae officia *AP* Villicae officia *bv* Vilicae *PA* Villicae *Rv* quae sunt officia *VR* offitia quae sunt *A* 7 siet uicinas *VR* siet et uicinas *A* quam minimum *VR* quam nimium *A* 8 neue domum *PR* neu domum *A* neue ad domum *v* cenam *Ac* cęnam *b* coenam *V* 9 ne faciat *bv* ni (*corr.* ne *ut videtur A*) faciat *PAf Vict.*, ni faciet *c* qui pro ea *AR* qui propter eā *V* 11 mundeque habeat *PAR* mundamque habeat *v* 13 Kal Idibus nonis *P* Kalididibus nonis *f* calidibus nonis *Ab* Kalendibus nonis *c* Calendis nonis *v* festus dies *VR* dies festus *A* 14 per eosdemque dies *AR Vict.*, per eos denique dies *P* per eos itaque dies *v*

15 suplicet *A* 16 sorua *utroque loco PAR*, sorba *priore* serua *posteriore loco v* 17 strutea *b* struthea *PAf* structea *c* strutia *v* 18 uinaceis. *bv* uinaciis *PAf* uinatiis *c* in terraş *A*

nestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. mala scantiniana in doliis et alia quae condi solent et silvatica, haec omnia quotannis diligenter uti condita habeat. farinam bonam et far suptile sciat facere.

LIV Oleam legendam hoc modo locare oportet. oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem custodem fecerit, aut cui olea venierit. oleam ne stringito neve verberato iniussu domini aut custodis. si adversus ea quis fecerit, quod ipse eo die legerit,
2 pro eo nemo solvet neque debebitur. qui oleam legerint, omnes iuranto ad dominum aut ad custodem sese oleam non subripuisse neque quemquam suo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manli. qui eorum non ita iuraverit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit neque debebitur. oleam cogi recte satis dato arbitratu L. Manli. scalae ita uti datae erunt, ita reddito, nisi quae vetustate fractae erunt. si non erunt, reddet † eaeque ar-
3 bitratu reducetur. siquid redemptoris opera domino damni datum erit, resolvito: id viri boni arbitratu deducetur. legulos, quot opus erunt, praebeto et strictores. si non praebuerit, quanti conductum erit aut locatum erit, deducetur: tanto minus debebitur. de

1 mala scantiniana *c. 7 Plin. 15, 50* Oleam ne stringito *Plin. 15, 11*

---

1 in te^r^ra *A* scantiniana *PR* scantinianas *A* scantiana *v Plinius 15, 50, supra c. 7* 3 quotannis *bcv* quod annis *P* quod adnnis *A* 4 suptile *Af et P apud Gesnerum*, subtile *V* suttile *c*

5 R. CLIII Lex oleae legendae *A V* L. oleae legendae *b* cogito cognito *A* 7 neue uerberato *VR* ne uerberato *A* 8 quis feceri *VR* que fecerit *A* ipse hodie delegerit *VAR* ipse eo die delegeri *Iucundus* 9 omnes iuranto *v* omnes iunto *Pc* omne siurito *A* omne unito *b* oms iũto *f* 10 subripuisse *Acf* surripuisse *Vb* 11 quequam *Vcf* quequam *A* quenquam *b* oleitate *v* oleatate *PAR* 12 quod is] quod dis *A* 15 si non erunt, reddet aequas, aut arbitrat deducetur *Iucundus. fortasse* si non reddet, aequom solvito, id vi boni arbitratu deducetur reddet eęque arbitratu reducetur *P* redd (redet *f*) eeq; arbitratur educetur *Af* reddet eęque arbitratu educe *b* reddet eq: arbitratu reducetur *c* reddet et quod arbitratu deduce *v* 18 et s^i^tctores *A* et sictores *PR* et factores *v.* '*In antiquis.* sictores: *Emendaui, Et strictores*' *Victorius*

fundo ligna et oleam ne deportato. qui oleam legerit, qui deportarit, in singulas deportationes SS. N. II deducentur neque id debebitur. omnem oleam puram metietur modio oleario. adsiduos 4
homines L praebeto, duas partes strictorum praebeto. nequis concedat, quo olea legunda et faciunda carius locetur, extra quam siquem socium inpraesentiarum dixerit. siquis adversum ea fecerit, si dominus aut custos volent, iurent omnes socii. si non 5
ita iuraverint, pro ea olea legunda et faciunda nemo dabit neque debebitur ei qui non iuraverit. accessiones in M̊ ∞ CC accedit oleae salsae M̊ V, olei puri P. VIIII in tota oleitate [SS. V], aceti Q. V. quod oleae salsae non acceperint, dum oleam legent, in modios singulos SS. S. S. dabuntur.

Oleam faciundam hac lege oportet locare. facito recte arbi- CXLV
tratu domini aut custodis, qui id negotium curabit. si sex iugis vasis opus erit, facito. homines eos dato, qui placebunt aut custodi aut quis eam oleam emerit. † trapeti facito. si operarii conducti erunt aut facienda locata erit, pro eo resolvito, aut deducetur. oleum ne tangito utendi causa neque furandi causa, nisi quod 2
custos dederit aut dominus. si sumpserit, in singulas sumptiones SS. N. XL deducentur neque debebitur. factores, qui oleum fe-

---

1 ne deportato *Acf* non deportato *Vb* 2 deportationes SS. N. II *PAR* deportationes H II *v* 5 quo olea *Vbf* quo oleam *A* quot olea *c* legunda et faciunda *fv* legunda et facienda *PAc* legunda *b* 6 sotium *A* inpresentiarum *Acf* impraesentiarum *Vb*. In Pręsentiarum *in margine adscripsit P* aduersum ea *VR* aduersūmea *A* 7 sotii *A* 9 qui non iurauerit *PAb* qui non iurauerint *c* qui non ita iurauerit *v* in M̊ ∞ CC *Pcf Vict.*, in M̊ MCC *A* in M̊ ∞ CC *b* in M. d. CC *v* accedit *PAR* accedant *v* accedent *Iucundus* 10 oletate SS. V. aceti . q. U. *PAcf* oleatate SS V aceti q. II *b* oleitate V aceti q. II *v* 11 acceperint *AR* acceperunt *V* 12 singulos SS. S̄. S. dabuntur *PAR* singulos H dabuntur *v*. *fortasse* singulos s. s. (*h. e.* supra scriptos) HS V dabuntur. 13 R. CLIIII Lex oleae faciundae *AV* L. oleae faciundae *b* 15 *fortasse* placebunt domino aut custodi 16 aut quis *PAR* aut qui *v* trapetis facito *Schneiderus.* *fortasse* trapetis faciendis si operarii conducti erunt aut facienda locata erunt 19 sumptiones *VR* asumptiones *A* 20 SS. N. XL. deducentur *PAR* SSXL deducent *v*

cerint, omnes iuranto aut ad dominum aut ad custodem sese de fundo L. Manli neque alium quemquam suo dolo malo oleum neque
3 oleam subripuisse. qui eorum non ita iuraverit, quae eius pars erit, omne deducetur neque debebitur. socium nequem habeto, nisi quem dominus iusserit aut custos. siquid redemptoris opera domino damni datum erit, viri boni arbitratu deducetur. si viride [illegible] oleum opus siet, facito. accedet oleum et sale suae usioni quod satis siet, vasarium vict. II.

CXLVI Oleam pendentem hac lege venire oportet. olea pendens in [illegible] fundo Venafro venibit. qui oleam emerit, amplius quam quanti [illegible]i emerit omnis pecuniae centesima accedet, praeconium praesens [illegible]s SS. L et olei romanici P. ∞ D, viridis P. CC, oleae caducae $\overset{o}{\text{M}}$ L [illegible]L, strictivae $\overset{o}{\text{M}}$ X, modio oleario mensum dato, unguinis P. X, pon[illegible]-
2 deribus modiisque domini dato † iri pri primae cotulas duas. die[illegible]s argento ex K. Nov. mensum X oleae legendae faciendae quae lo[illegible]-cata est, et si emptor locarit, idibus solvito. recte haec dari fieri[illegible]i-que satisque dari domino, aut cui iusserit, promittito satisqu[illegible]e dato arbitratu domini. donicum solutum erit aut ita satis datu[illegible]m erit, quae in fundo inlata erunt, pigneri sunto. nequid eorum d[illegible]e
3 fundo deportato. siquid deportaverit, domini esto. vasa torcul[illegible]a, funes, scalas, trapetos, siquid et aliut datum erit, salva rec[illegible]e reddito, nisi quae vetustate fracta erunt. si non reddet, aequo [illegible]

---

2 manilii *PAR* Manlii *v* 3 subripuisse *Acf* surripuisse [illegible] 4 sotium *A* 6 uiride oleum *v* uirde oleum *A* uirdem oleum [illegible] *f* uirde in oleum *c* uird$\overset{i}{\text{e}}$m *b* 7 et sale suae *PAbf* et scale suae[illegible] *c* et sal suae *v*. *fortasse* et oleae salsae
9 R. CLV Lex oleae pendentis *AV* L. oleae pendentis *b*
12 ~~SS~~ L et oleum *PAR* SS L et oleum *v* 14 'Domini dato iri e[illegible]c. *Hunc locum ut in omnibus manu scriptis inueni, ita dedi: est au*[illegible] *manifesto mendosus, quare notam ad eum adposui' Victorius* d[illegible]o iri·pri primę *Pc* dato iri pri prime *A* dato iri primae *Vict. b* dato[illegible] pri prune *f* datoris primae *v* 16 locarit idibus *V* locati tidibus [illegible]*A* locarit ydibus *b* locari dibus *spatio paucarum litterarum post* lo[illegible]ri *relicto,* locantibus *f* 17 cui iusserit *A* cui ius erit *P* quui iusseri[illegible] *b* cuius serit *c* cui iusseris *f* cujus erit *v* 19 inlata *PAcf* illata [illegible] *v* pigneri *VAc* pignori *bf* 20 torcula *VR* torcularia *A* 21 [illegible]i-quit et aliut *P* siquid et aliud *Rv* siquis et aliut *A*. *fortasse* et siq[illegible]d aliud 22 aequom *P* equom *A* equo in *f* aequum *bcv*

olvito. si emptor legulis et factoribus, qui illic opus fecerint, non solverit, cui dari oportebit, si dominus volet, solvat. emptor domino debeto et id satis dato, proque ea re ita uti S. S. E. item pignori sunto.

Hac lege vinum pendens venire oportet. vinaceos inlutos et faecem relinquito. locus vinis ad K. Octob. primas dabitur. si non ante [ea] exportaverit, dominus vino quid volet faciet. cetera lex, quae oleae pendenti. CXLVII

Vinum in doliis hoc modo venire oportet. vini in culleos singulos quadragenae et singulae urnae dabuntur. quod neque aceat neque muceat, id dabitur. in triduo proxumo viri boni arbitratu degustato. si non ita fecerit, vinum pro degustato erit. quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum degustet, totidem dies emptori procedent. vinum accipito ante K. Ian. primas. si non ante acceperit, dominus vinum admetietur. quod admensus erit dominus, pro eo resolvito. si emptor postularit, dominus ius iurandum dabit verum fecisse. locus vinis ad K. Octobres primas dabitur. si ante non deportaverit, dominus vino quid volet faciet. cetera lex, quae oleae pendenti. CXLVIII 2

Qua lege pabulum hibernum venire oporteat. qua vendas fini dicito. pabulum frui occipito ex Kal. Septembribus. prato sicco decedat, ubi pirus florere coeperit: prato inriguo, ubi super CXLIX

4 pignori *hoc loco* *PAR* pigneri *v*

5 R. CLVI Lex uino pendentis *A* Lex uini pendentis *V* L. uino pendentis *b* inlutos *PAR* illutos *v* 6 faecem *V* fecem *Abc*

7 exportaueris *VAR* quid uolet *AR Vict.*, quod uolet *V* cetera *V*

9. R. CLVII Lex uino in doliis *AV* L. uino in doliis *b* culleos sg. *P* colleo[s] sing *A* cuneos singulos *b* cules sig *c* culeos sing *f* cuos singulos *v* 11 proxumo *Pc* proxumo *b* proximo *Av* 12 uinum — mora fuerit *in marg. A* 13 quot dies *Afv* quod dies *Pc* quotd dies *b* 16 admensus erit pro eo dominus rem soluito *APbc* admensum erit pro eo dominus resoluito *v*: resoluito — dominus *om. f*

17 uinis *VR* uini *A* 18 quid uolet *PAR* quod uolet *v* caetera *V*

20 R. CLVIII Lex pabulo *AV* L. pabulo *b* 21 fini *Turnebus adv. 10, 18*, finis *VAR* 22 ubi pirus *Vcf* ubi prius *Ab* coeperit *Pc* ceperit *A* ceperit *b* inriguo *PAf* irriguo *bcv*

inferque vicinus permittet, tum decedito, vel diem certam utrique
2 facito. cetero pabulo Kal. Martiis decedito. bubus domitis binis, cantherio uni, cum emptor pascet, domino pascere recipitur. holeris, asparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini usioni recipitur. siquid emptor aut pastores aut pecus emptoris domino damni dederit, viri boni arbitratu resolvat. siquid dominus aut familia aut pecus emptori damni dederit, viri boni arbitratu resolvetur. donicum pecuniam satisfecerit aut delegarit, pecus et familia, quae illic erit, pigneri sunto. siquid de iis rebus controversiae erit, Romae iudicium fiat.

CL Fructum ovium hac lege venire oportet. in singulas casei P. I S dimidium aridum, lacte feriis quod mulserit dimidium et praeterea lactis urnam unam: hisce legibus, agnus diem et noctem qui vixerit in fructum: et Kal. Iun. emptor fructu decedat; si
2 interkalatum erit, K. Mais. agnos XXX ne amplius promittat. oves quae non pepererint binae pro singulis in fructu cedent. die lanam et agnos vendat menses X, ab coactore releget. porcos serarios in oves denas singulos pascat. conductor duos menses pastorem praebeat. donec domino satisfecerit aut solverit, pignori esto.

---

1 uitinus *A* permittet *v* promittet *PAbc* promitet *f* 2 caetero *V* papulo *corr.* pabulo *A* decedito] cedito *VAR* binis *v* bimis *PAbc* bibis *f* 3 cantherio uni *b* cantherio uini *PAcf* canterio uni *v* holeris *PAf* oleris *bv* : oleris — recipitur *om.* *c* 4 usioni *Vbf* usionis *A* 5 emptor] eptor *A* 6 viri boni arbitratu resolvat] boni uiri resoluat *v*, *ubi* c'ut ua *pro* uiri *adnotavit* *P.* boniuare soluat *A* bonina resoluat *b* boniuare soluat *c* boni resoluat boni uiri arbitratu resoluat *Iucundus* 7 dampni *A* 8 donicum satisfecerit aut pecuniam delegarit *Schneiderus* 9 pigneri *Vc* pignori *b* pignori *f* pignito *A* de iis *PAf* de his *bcv*

11 R. CLVIIII Fructus ouium qua lex ueneat *A* Fructus ouium qua lege uenierit *V* Fructus ouium qua l. ueneat *b* 12 p. I. dimidium *A* p. is. dimidium *PR* pondo. I. S. dimidium *v* 15 interkalatum *Ac* intercalatum *Vf* intercalcatum *b* K. mais *PAf* k. maiis *bc* tamen calend. maiis *v* 16 quae] qui *A* *corr.* que *A*[2] 18 serarios *PAR* sectarios *v.* '*In excusis libris, Sectarios: in manuscriptis omnibus* Serarios, *scriptum inueni*' *Victorius* 19 praebeat *VR* prebeant *A* pignori *hoc loco* *VAR*

Semen cupressi quo modo legi seri propagarique oporteat et CLI
quo pacto cupresseta seri oporteat. Manius Percennius Nolanus
ad hunc modum monstravit. semen cupressi tarentinae per ver legi 2
oportet; materiem, ubi hordeum flavescit. id ubi legeris, in sole
ponito, semen purgato. id aridum condito, uti aridum expostum
siet. per ver serito in loco ubi terra tenerrima erit, quam pul-
lam vocant, ubi aqua propter siet. eum locum stercorato primum
bene stercore caprino aut ovillo, tum vortito bipalio, terram cum
stercore bene permisceto, depurgato ab herba graminibusque, bene
terram conminuito. areas facito pedes latas quaternos: subcavas 3
facito, uti aquam continere possint: inter eas sulcos facito, qua
herbas de areis purgare possis. ubi areae factae erunt, semen
serito crebrum, ita uti linum seri solet. eo cribro terram incer-
nito, dimidiatum digitum terram altam succernito. id bene ta-
bula aut manibus aut pedibus conplanato. siquando non pluet, 4
uti terra sitiat, aquam inrigato leniter in areas. si non habebis
unde inriges, gerito inditoque leniter. quotienscumque opus erit,
facito uti aquam addas. si herbae natae erunt, facito uti ab herbis

1 Semen cupressi *c. 48 Plin. 16, 139. 141* 6 quam pullam vocant *Plin. 17, 36* 12 semen serito crebrum *Gell. III 14, 17*

1 R. CLX Cupressum quomodo seras. Semen cupressi q̊ m̄o legi seri propagarique oporteat *A* Cupressum quomodo seras. semen cupressi q̄n̄ legi / seri / propagariq; oporteat *P* Cupressum quomodo seras *b Vict.*, Quo pacto cupresseta seri oporteat *v* Semen cupressi quando legi seri propagarique oporteat et quo pacto cupresseta seri oporteat *Victorius*, et quo pacto cupresseta seri oporteat (oportet *corr.* -eat *A*) *post rubricam in initio capitis PAR, post rubricam om. v* 2 Manius *Victorius*, minius *AR* Memius *V*, *ubi* al' menius *in margine adscripsit P, sed primum* minius *scriptum fuisse, deinde* i *in* e *mutato* menius *factum esse videtur* percennius *AfVict.* percēnius *bc* parcēnius *P* Parthenius *v* 3 tarentinae *VR* terrentine *A* 4 hordeum *P* or^{l}deum *ARv* 5 expostum *PAR* expositum *v* 8 ouillo *PR* ouilo *A* ouilo *v* 9 ab] ad *A* 10 cōminuito *V* comminuito *R* comminuto *A* areas] aream *A corr.* areas *ut videtur A*[2] 11 uti aquam *AR Vict.*, uti cauae aquam *V* 12 de areis] de arris *A* 14 id] ibi *ut videtur corr.* id *A* 15 cōplanato *VA* complanato *R* 16 inrigato *Af* irrigato *Vbc* 17 inriges *PAcf* irriges *bv* quotienscūnque *VR* quotiescumque *A* 18 facito uti aquam *Abf* facies uti aquam *V*: facito — erunt *om. c*

purges. quam tenerrimis herbis, et quotiens opus erit, purges. per aestatem ita *uti* dictum est fieri oportet, et ubi semen satum siet, stramentis operiri; ubi germen nascere coeperit, tum demi.

CLII Q. A. M. Manlii monstraverunt. in diebus XXX, quibus vinum legeris, aliquotiens facito scopas virgeas ulmeas aridas, in asserculo alligato, eabus latera doliis intrinsecus usque bene perfricato, ne faex in lateribus adhaerescat.

CLIII Vinum faecatum sic facito. fiscinas olearias campanicas duas illae rei habeto. eas faecis inpleto sub prelumque subdito exprimitoque.

CLIV Vinum emptoribus sine molestia quo modo admetiaris. labrum culleare illae rei facito. id habeat ad summum ansas IIII, uti transferri possitur. id imum pertundito: ea fistulam subdito, uti opturari recte possit: et ad summum, qua fini culleum capiet,

4 in diebus XXX *c. 26* 8 Vinum faecatum *Plin. 10, 86*

1 purget *corr.* -es *priore loco A* quam tenerrimis herbis *A R Vict.*, quam tenerrimis *V* 2 ita uti dictum est *v* ita dictum est *PAbc* uti dictum est *f* 3 germen nascere *PAR* gramen nasci *v* coeperit *V* ceperit *A* cęperit *bc* tum demi *VR* tum demi .q̄. a. M̄ manlii monstrauernnt *A*

4 R. CLXI De scopis uirgeis *APb* Quae Memius et M. Manlius de uino emptoribus admetiendo monstrauerint *v* Q̄. ā. M̄. (Quem ā. m̄. *f*) manlii monstrauerunt *PR*, *hoc loco om. A*, Quod autem Memius et M. Manlius monstrauerunt *v* 5 asserculo *Vb* aserculo *A* aserculo *cf* 6 aligato *A* instrinsecus *Af* 7 ne faex *V* nefa ex *Acf* ne fex *b* in *ante* lateribus *om. A, add. VR*

8 R. CLXII Deuunm factum fecato, *sed deleto* factum *A* De uino faecato *Vb* faecatum *Vc* fecatum *b* fecato *A corr.* -tum *A*[2] 8 fiscinas *VR* fascinas *A* 9 illę rei *Pc* ille rei *Ab corr.* illi rei *ut* videtur *A*[2] illius rei *v* faecis *Vc* fecis *Ab* inpleto *A* īpleto *P* impleto *R* praelumque *V*

11 R. CLXIII Vinum emptoribus quomodo (quō *A*) admetiaris *AV*

12 culleare *PAc* collocare *b* culeate *f* culeare *v* illę rei *P* ille rei *A* illi rei *v* 13 transferri possitur *PA* trasferri positur transferri possit *bfv*. 'Vti transferri possitur. *Prisca haec lecti* *Victorius* 14 opturari erete *vel* crete *A* opturarier recte *P* obtur erecte *bf* opturari errecte *c* obturarier rite *v* et at (*corr.* et ad summum *PA* et ad summum *bfv* et asummum *c* culleum *P*, culeum *fv*

pertundito. id in suggestu inter dolia positum habeto, uti in culleum † deco vinum salire possit. id inpleto, postea obturato.

Per hiemem aquam de agro depelli oportet. in monte fossas CLV
inciles puras habere oportet. prima autumnitate cum pulvis est, tum maxime ab aqua periculum est. cum pluere incipiet, familiam cum ferreis sarculisque exire oportet, incilia aperire, aquam diducere in vias et segetem curare oportet uti fluat. in villa, 2
cum pluet, circumire oportet, sicubi perpluat, et signare carbone, cum desierit pluere, uti tegula mutetur. per segetem in frumentis aut in segete aut in fossis sicubi aqua constat aut aliquid aquae obstat, id emittere, patefieri removerique oportet.

De brassica quod concoquit. brassica est quae omnibus ho- CLVI
leribus antistat. eam esto vel coctam vel crudam. crudam si edes, in acetum intinguito. mirifice concoquit, alvum bonam facit, lotiumque ad omnes res salubre est. si voles in convivio multum

---

12 De brassica *Plin. 19, 57. 20, 78* 15 si voles in convivio *Varr. I 2*

---

1 in suggestu *VA²bf* in suggestū *c* his suggestus *A* uti in *AR* uti hoc in *V* culleum *PAbc* culeum *fv* 2 decouinum *PA* de quo uinum *b Vict.*, deco uinus *c* dea uinum *f* de ea uinum *v* de eo uinum *Gesnerus*, de dolio uinum *Pontedera p. 82* inpleto *A* impleto *VR* obturato *hoc loco VAR*

3 R. CLXIII Per hiemem aquam de agro depellere *Ab Vict.* Per hiemem de agro aquam depellere *P* Per hyemem de agro aquam pellere *v* 4 inciles puras *bv* inciles paras *A* incales puras *c* incilles puras *f* inciles pellere puras *P* iniciles pellere puras *cod. Laur. 30, 10* cum puluis est *PAR* cum pluuius est *v* cum pluuia est *Iucundus* 5 pluere] pluereṭ *A* 6 fereis *Af* 7 curare oportet] curare oportet incilia, *sed deleto* incilia *A* 11 emitere *Af*

12 R. CLXV De brassico (*vel* -ce *corr.* -ca *A²*) quod medicamenta habeat et aliis ad medicinam *A* De brassica quod medicamenta habeat | et aliis ad medicinam pertinentibus *P* Brassica quot medicamenta in se habeat et aliis ad medicinam pertinentibus *b* Brassica quot medicamenta in se habeat *Victorius*, Medicamenta brassicae *v* concoquit *Vbc* conquoquid *A* conquoquit *f* holeribus *P* oleribus *ARv* 13 antistat *Vb* antistite *ut videtur corr.* antistat *A* antistate *c* anistate *f* 14 concoquit *Vbc* conquoquid *A* cū quoquit *f* 15 si voles] *rubricata* S *littera in initio versus initium novi capituli indicatum est in A. similiter litteris maioribus rubricatis et spatio in fine praecedentis versus relicto distinctio quaedam capitulorum in A facta est his locis,*

bibere cenareque libenter, ante cenam esto crudam quantum voles ex aceto, et item, ubi cenaveris, comesto aliqua V folia. reddet te quasi nihil ederis, bibesque quantum voles.

2 Alvum si voles deicere superiorem, sumito brassicae quae levissima erit P. IIII. inde facito manipulos aequales tres conligatoque. postea ollam statuito cum aqua. ubi occipiet fervere paulisper, demittito unum manipulum, fervere desistet. postea ubi occipiet fervere paulisper, demittito ad modum dum quinque nu-
3 meres, eximito. item facito alterum manipulum, item tertium. postea conicito, contundito, item eximito in linteum, exurgeto sucum quasi heminam in pocillum fictile. eo indito salis micam quasi ervum et cumini fricti tantum quod oleat. postea ponito pocillum in sereno noctu. qui poturus erit, lavet calida, bibat
4 aquam mulsam, cubet incenatus. postea mane bibat sucum deambuletque horas IIII, agat, negoti siquid habebit. ubi libido veniet [illegible] nausea adprehendet, decumbat purgetque sese. tantum bilis pitui—

98, 4 Aluum si uoles, 99, 4 Verum quibus, 100, 1 De brassica, 101, 16 E[illegible] si uoles, 103, 10 Et hoc, 103, 15 Et quibus, 103, 16 Si caput, 104, 13 E[illegible] siquis ulcus, *item interposita nota* 104, 19 Et si polibus, 105, 2 Auribu[illegible]
1 cenareque *Ac* cęnareque *b* coenareque *V* cenam *Ac* coenam *V*[illegible] quantum uoles *VR* quanto uoles *A* 2 cenaueris *Ac* cęnaueris [illegible] coenaueris *V* aliqua Ū folia *PAf* aliqua ut folia *b* aliqua II̅ foli[illegible] *c* aliqua Vbi folia *r*, 'Aliqua quinque folia. *Sic in manu scriptis, no*[illegible] Alia, *ut in excusis' Victorius,* aliqua folia quinque *Varro I 2 extr.* reddet *PAR* reddent *v* 3 nichil *A* ederes bibesque *PA*[illegible]*R* ederis biberısque bibesque *v* 4 *ante* alvum *rubrica* Aluum deice[illegible]e si uoles quid facere debeas *addita est in b* 5 conligatoque *A*[illegible]*f* colligatoque *Vb* 7 demittito *priore loco Av* dimittito *Pbc*, demi[illegible]t-tito *posteriore loco VAb* dimittito *c*, dimititito *utroque loco f* unu[illegible]m manipulum — demittito *in marg. A* 10 conicito *PR* coniucito [illegible]*A* coniicito *v* contunditum *A corr.* contundito *A*² *fortasse* ite[illegible]m eximito, in linteum indito exurgeto *PR* exugeto *A* (?) *Iucund*[illegible]*us* exuggito *v* 11 sucum *AR* succum *V* salis mi^c^nam *A ubi* c *sup*[illegible]r-*scripsit A*² *ut videtur* 12 fricti *PAR* triti *v*. '*Vetus lectio Fri*[illegible]*i, non Triti, ut habent impressi' Victorius* 13 calida *fv* cauda co[illegible]r. calida *A* cauda *Pbc* 14 incenatus *PAc* incęnatus *b* inçoenatus[illegible] *v* mane *superscr. A* sucum *PAbc* succum *fv* 15 negotii *A*[illegible]*R* negocii *V* 16 nasicą (*corr.* nausea) adprehendet *A* nausiae app[illegible]hendet *P* nausia (e superscr.) apprehendet *b* nausia ap̄hendet *c* nausia adp̄hende[illegible] *f* nauseae et apprehendet *v*

taeque eiciet, uti ipse miretur, unde tantum siet. postea ubi
deoritum versus ibit, heminam aut paulo plus bibat. si amplius
ibit, sumito farinae minutae concas duas, infriet in aquam, pau-
lum bibat, constituet. verum quibus tormina molesta erunt, bras- 5
sicam aqua macerare oportet. ubi macerata erit, coicito in aquam
calidam, coquito usque donec conmadebit bene, aquam defundito.
postea salem addito et cumini paululum et pollinem polentae eodem
addito et oleum. postea fervefacito, infundito in catinum, uti fri- 6
gescat. eo interito quod volet cibi, postea edit. sed si poterit
solam brassicam esse, edit. et si sine febre erit, dato vini atri
duri aquatum bibat quam minimum; si febris erit, aquam. id
facito cotidie mane. nolito multum dare, ne pertaedescat, uti
possit porro libenter esse. ad eundem modum viro et mulieri et
puero dato. nunc de illis, quibus aegre lotium it quibusque sub- 7
stillum est. sumito brassicam, coicito in aquam ferventem, co-
quito paulisper, uti subcruda siet. postea aquam defundito non
omnem. eo addito oleum bene et salem et cumini paululum, in-
fervefacito paulisper. postea inde iusculum frigidum sorbere et
ipsam brassicam esse, uti quam primum excoquatur. cotidie id
facito.

---

2 deoritum *PAR*, *corr.* deorsum A^2 dormitum *cod. Laur. 30, 10,* decoritum *v.* c'. l'dormitum *superscripsit et* c'deorsum *in margine adposuit coniectura Politianus* 3 concas *Ac* conchas *Vbf* 4 consistet *Iucundus* brassica in aqua *AR* brassicam in aquam *V* 5 coicito *PR* conicito *A* coniicito *v* 6 calidam *VR* callidam *A* donec commadebit *Pb* don ⁊ (*h. e.* donet) commadebit *A* dor et commedebit *spatio paucarum litterarum post* dor *relicto c* doc ex commadebit *f* dum ea commadebit *v.* 'Vsque donec commadebit bene. *Vetus lectio*, Vsque doc ec, *emendaui, usque donec' Victorius* 9 eo cyminum interito *Iucundus* edit *priore loco Pcf et superscr. A* ed$\overset{i}{a}$t *b* edat *v*, edit *posteriore loco AR* edat *V.* '*Hic etiam bis Edit, pro Edat, posuisse Cato uidetur, quemadmodum antea admonuimus: sequenti etiam capite, idem bis facit, quare totiens in fidelissimis codicibus a nobis inuentam locutionem, quamuis inusitatam, non debuimus repudiare' Victorius* 10 uini atri duri aquatum *PR* uini atri puri aquatum *A* uini atri duri. aquae tum *v. fortasse* vini atri cum aqua 11 si febris erit *Abv* si febres erit *Pcf* 14 lotium *Vc* locium *Ab* loctium *f* 15 coicito *PAbf* proicito *c* coniicito *v* 19 esse uti quam primum excoquatur (exquoquatur *f*) *VR* esse oportet uti quam primum excoquat *Iucundus A* (?)

CLVII De brassica pythagorea, quid in ea boni sit salubritatisque. principium te cognoscere oportet, quae genera brassicae sint et cuius modi naturam habeant. omnia ad salutem temperat commutatque sese semper cum calore, arida simul et umida et dulcis et amara et acris. † sed quae vocatur septem bona in conmixturam, natura omnia haec habet brassica. nunc uti cognoscas naturam earum, prima est levis quae nominatur: ea est grandis, latis foliis, caule magno, validam habet naturam et vim magnam
2 habet. altera est crispa, apiacon vocatur: haec est natura et aspectu bona, ad curationem validior est quam quae supra scripta est. et item est tertia, quae lenis vocatur, minutis caulibus, tenera, et acerrima omnium est istarum, tenui suco vehementissima. et primum scito, de omnibus brassicis nulla est illius modi
3 medicamento. ad omnia vulnera tumores eam contritam inponito. haec omnia ulcera purgabit sanaque faciet sine dolore. eadem tumida concoquit, eadem erumpit, eadem vulnera putida cance-

6 nunc uti cognoscas *Plin. 19, 136. 20, 79*

1 De brassica pythagorea quid in ea (Debrassica pytagorea qui... in eo^{a} *b*) boni sit salubritatisque. Principium *PAR* Principio *in init*... *novi capitis cum rubrica* Quot brassicae genera et quae natura *v* 2 cognosere *A* 3 teperat *A* commutatque *Victorius*, cōmetatq... *P* com metatque *A* commętatquę *b* cum maetatque *c* cōmecatque conmoetatque *cod. Laur. 30, 10* cōmeatque *v.* '*unum tantum modice uari*... *uimus, pro Commutat, enim in antiquis* Commoetat' *Victorius* 4 ari... *VAbf* arrido *c* simul umida *Af* simul humida *Pc* simul tumida ... simul humido *v* et dulci et amaro *VAR* 5 et acris *PR* et ac... *A* (?) *v* uocatur *VAbf* uocantur *c* septem bona *VAR* septe... brina *in margine f* in cōmixturam *PAb* in conmisturā *c* in comi... turam *f* incōmixta *v* 6 uti cognoscas *VR* ut cognoscat *corr.* -as

9 Altera *rubricata* A *littera in A* apiacon uocatur *P et codic*... *Victorii,* apia conuocatur *R* apia $\overline{cu}$ uocatur *A* apia uocatur *v.* Apiac... *in margine adscripsit P.* quam apiacam vocant *Plinius 19, 136. f*... *tasse* apiaca quae uocatur 10 supra scripta est Et item est *A* *rubricata* E *littera in A*, supra est EST ·et item est· *spatio post* su... est *relicto c*, supra scripta est item est *P* supra scripta item est *v* 11 uocatur *bis scriptum sed posteriore loco deletum A* 12 suco ... succo *Vf* sulco *c* 13 brascicis *A* 14 inponito *A* imponito ... 16 concoquit *VR* conquoquit *A* putida *PAc* putrida *bv* ... rida *f.* 'Vulnera putida canceresque. *Prisca haec lectio, ubi in* ...

resque purgabit sanosque faciet, quod *aliud* medicamentum facere
non potest. verum prius quam id inponas, aqua calida multa
lavato: postea bis in die contritam inponito. ea omnem putorem
adimet. cancer ater, is olet et saniem spurcam mittit; albus
purulentus est, sed fistulosus et subtus suppurat sub carne. in 4
ea vulnera huiusce modi teras brassicam, sanum faciet: optima
est ad huiusce modi vulnus. et luxatum sìquod est, bis die aqua
calida foveto, brassicam tritam opponito, cito sanum faciet: bis
die [id] opponito, dolores auferet. et siquid contusum est, erum-
pet, brassicam tritam opponito, sanum faciet. et siquid in mam-
mis ulceris natum et carcinoma, brassicam tritam opponito, sanum
faciet. et si ulcus acrimoniam eius ferre non poterit, farinam 5
hordeaceam misceto, ita opponito. huiusce modi ulcera omnia
haec sana faciet, quod aliud medicamentum facere non potest
neque purgare. et puero et puellae si ulcus erit huiusce modi,
farinam hordeaceam addito. et si voles eam consectam lautam
siccam sale aceto sparsam esse, salubrius nihil est. quo libentius 6
edis, aceto mulso spargito: lautam siccam et rutam coriandrum
sectam sale sparsam paulo libentius edes. id bene faciet et mali
nihil sinet in corpore consistere et alvum bonam faciet. siquid

---

causis *Putrida, et Putrescere: in antiquis libris, Putida, et Putescere, scriptum inueni' Victorius* canceresque *PAR* cancrosque *v* 1 quod medicamentum (medicamtum *A*) facere *PAR* quod medicamentum alind facere *v* 2 imponas *VAR* 3 imponito *Vf* ponito *Abc* 4 cancer ater is olet *V* cancer ateri solet *Acf* cancer atteri solet *b* 5 subtus *Vbc* sũptus *Af* suppurat *VAbf* suspurat *c*. Suppurat *in margine adscripsit P* 6 tetras brassica *P* tetras brassica *Abc* terras brassica *f* tere brassicam *v*. teras *coniecit Politianus*. 'Teras brassicam. *Mendose in antiquis* Taetras brassica' *Victorius* 7 *fortasse* et luxatum siquid est, bis in die 8 faueto *A corr.* foueto A^2 faciat *corr.* faciet *A* *fortasse* bis in die apponito

9 auferent *A* siquis (d *suprascr.*) contusum *A* 13 hordeaceam *V* ordeaceam *Abf* hordea eo *c* huiuscemodi ulcera *bf* huiusscemodi ulcera *A* hui'scemodi ulcera *c* huiusmodi ulcera *V* 14 sana *v* sanum *PAR* 15 neque purgare *AR Vict.*, nec purgare *V* erit huiuscemodi *Vbf* erit huiusscemodi *A* erit hui'scemodi *c* 16 ordeaceam *VAb* ordeam *c* 17 acceto *priore loco A* nichil *A* 18 edis *PAR* edas *v* coriandrum sectam *VR* coriandrum sectum *A* 19 faciens *A corr.* faciet A^2 20 nichil *A* album bonam fatiet *A*

antea mali intus erit, omnia sana faciet, et de capite et de oculis omnia deducet et sanum faciet. hanc mane esse oportet ieiunum.
7 et si bilis atra est et si lienes turgent et si cor dolet et si iecur aut pulmones aut praecordia, uno verbo omnia sana faciet [et] intro quae dolitabunt. eodem silpium inradito, bonum est. nam venae omnes ubi sufflatae sunt ex cibo, non possunt perspirare in toto corpore: inde aliqui morbus nascitur. ubi ex multo cibo alvus non it, pro portione brassica si uteris, id ut te moneo, nihil istorum usu veniet [morbis]. verum morbum articularium nulla res tam purgat, quam brassica cruda, si edes concisam et rutam et coriandrum concisam siccam et laserpitium inrasum et
8 brassicam ex aceto oxymeli et sale sparsam. haec si uteris, omnis articulos poteris experiri. nullus sumptus est, et si sumptus esset, tamen valetudinis causa experire. hanc oportet mane ieiunum esse. † omnis vel siquis est seniosus, hac eadem curatione

---

2 ieiunum *VR* ieiunium *A* 4 faciet et intro *AR* facit et intro *V* facit intro *Iucundus* 5 silpium *PAR* silfium *v* 6 ueneę *A* 7 inde aliqui morbus nascitur *Ac Vict.*, inde aliqui' morbus nascitur *b* inde aliquis morbus nascitur *f* unde aliquis morbus nascitur *V* inde aliqui morbi nascuntur *Iucundus* 8 non [illegible] *Vbf* nō · it *una littera ante* it *deleta A* nōnit *c* pro portione] Proportione *in margine adscripsit P* *fortasse* ita uti moneo 9 nichil *A* 10 si eam edes cum ruta et coriandro concisam. sic et laserpitium inrasum cum brassica ex aceto oxymelli et sale sparsa *Iucundus* 11 et coriendrum concisam sictam et sirpicium inrasā et brassica ex aceto oxymeli *P* et coriendum et concisam si(c)tam et sirpitium inrasā et brassica exaceto oximeli *A* et coriandrum concisam sictam et sirpicium inrasum ex brassica ex aceto oximeli *b* et coriandrum concisam sictam et sirpitium in rasam et brassica et acceto oximeli *c* et corriandrum concisam siccam et sirpicium in rasam et brassicam ex aceto oximeli *f* et coriandrum concisam. sic et laserpitium in salsa ex brassica et aceto oximelle *v* 12 et sale sparsa *VAR* haec si uteris *Vb* hec sic uteris *cf* hec sic ut̄us *A* hac si uteris *Iucundus.* *fortasse* haec si conteres: *cf. Plin. 20, 80* tantamque esse vim, ut qui terat haec validiorem fieri se sentiat 13 nullus suptus est et (si add. A^2) suptū esset *A* 14 experirus *PA et codices Victorii*, experiri is *b* experiris *c* experitus *f* experirer *v* experirere *Meursius* ieiunum *Vcf* ieiunium *A* ieiunium *b* 15 omnis uel siquis est seniosus *PR et codices Victorii*, om̄s uel siquis ē semosus *A* omnis qui insomniosus est *v.* *fortasse* insomnis vel seniosus siquis est. *cf. Plin. 20, 82* insomnia

sanum facies. verum assam brassicam et unctam caldam, salis paulum dato homini ieiuno. quam plurimum ederit, tam citissime
sanus fiet ex eo morbo. tormina quibus molesta erunt, sic facito. 9
brassicam macerato bene, postea in aulam coicito, defervefacito bene. ubi cocta erit bene, aquam defundito. eo addito oleum bene et salis paululum et cuminum et pollinem polentae. postea ferve bene facito. ubi ferverit, in catinum indito. dato edit, si poterit, sine pane; si non, dato panem purum ibidem madefaciat. et si febrim non habebit, dato vinum atrum bibat. cito sanus
fiet. et hoc siquando usus venerit, qui debilis erit, haec res 10
sanum facere potest. brassicam edit ita uti S. S. E. et hoc amplius. lotium conservato eius qui brassicam essitarit, id calfacito, eo hominem demittito, cito sanum faciet hac cura: expertum hoc est. item pueros pusillos si laves eo lotio, numquam debiles fient. et quibus oculi parum clari sunt, eo lotio inunguito, plus videbunt. si caput aut cervices dolent, eo lotio caldo lavito, desinent dolere. et si mulier eo lotio locos fovebit, numquam † um- 11
seri fient, et fovere sic oportet. ubi in scutra fervefeceris, sub

---

etiam uigiliasque tollere decoctam, si ieiuni edent quam plurimam ex oleo et sale 1 caldam *PAcf* calidam *b* calidam *v* 3 moleta *A* 4 in aulam *VAbc* in ollam *f* coicito *PAR* deiicito *v*

5 aquam] aq *A* 6 paululum *AR Vict.*, paulum *V* polentae] pollentē *corr.* -te *A* 7 edit *PAbc* edi *f* edat *v* 8 dato panē purū *f* dato pane purum *PAbc* dato panem parum *v* 9 febrim *VR* februm *A* atrum *v* acrum *PAR* 10 fiet *AR* siet *V* siquamdo *A* 12 essitarit *PAcf* esitarit *b* esitauerit *v* calfacito *VAcf* calefacito *b* 13 demittito *Vbc* demitito *f* dimittito *A* sanum facies hac cura *Iucundus. fortasse* sanum faciet haec cura expertum ē hoc ē, *sed deleto priore loco* ē *A* 14 item *V* idem *AR*

15 fient *VR* fiant *A* 16 caldo *VAcf* calido *b* lauito] lauto *Ab* desinent dolere *bcv* desinent dolore *PA Vict.*, desient dolore *f*

17 locos] Loci *in margine adscripsit P* numquam umseri fient *Pbf* numquam unsepi (*corr.* unseri) fient *A* nunquam unseri fient *c* numquam miseri fient *cod. Laur. 30, 10,* numquam ii uirosi fient *v.* 'Nunquam ii uirosi fient. *Receptam hanc lectionem retinui, notam tamen facere antiquam uolo, quae deprauata omnino est, quod etiam librarius non parum diligens cognouit, ad eam enim notam adposuit:* Nunquamnum seri fient' *Victorius. fortasse* numquam ulcerosi fient 18 ubi *superscr. A* in scutra *Pbf Vict.*, inscruta *A* in scrutra *c* in scutea *v*

sellam supponito pertusam. eo mulier adsidat, operito, circum vestimenta eam dato.

12 Brassica erratica maximam vim habet. eam arfacere et conterere oportet bene minutam. siquem purgare voles, pridie ne cenet, mane ieiuno dato brassicam tritam, aquae cyatos IIII. nulla res tam bene purgabit, neque elleborum neque scamonium, et
13 sine periculo, et scito salubrem esse corpori. quos diffidas sanos facere, facies. qui hac purgatione purgatus erit, sic eum curato. sorbitione liquida hoc per dies septem dato. ubi esse volet, carnem assam dato. si esse non volet, dato brassicam coctam et panem, et bibat vinum lene dilutum, lavet raro, utatur unctione. qui sic purgatus erit, diutina valetudine utetur, neque ullus morbus veniet nisi sua culpa. et siquis ulcus taetrum vel recens habebit, hanc brassicam erraticam aqua spargito, opponito: sanum
14 facies. et si fistula erit, turundam intro trudito. si turundam non recipiet, diluito, indito in vesicam, eo calamum alligato: ita premito, in fistulam introeat. ea res sanum faciet cito. et ad omnia ulcera vetera et nova contritam cum melle opponito, sanum
15 faciet. et si polypus in naso intro erit, brassicam erraticam aridam tritam in malum conicito et ad nasum admoveto, ita subducito susum animam quam plurimum poteris: in triduo polypus

3 Brassica erratica *Plin. 20, 92*

1 supponito *VAbf* subponito *c* eo mulier *AR* ea mulier *V* adsidat *Acf* assidat *Vb* 3 erratica *VR* eratica *A* conterrere *A* 4 bene minutam] be | minutam *A* 5 cenet *Ac* cęnet *b* coenet *V* cyathos *VAf* ciatos *bc* 6 elleborum *VR* eleborum *A* scamonium *PAR* scamoneum *v* 7 difidas *A* 8 purgatus *VAbc* purgatũs *f* purgandus *Iucundus. fortasse* purgaturus 9 dies] diem *A* 10 assam *v* asinam *PAR*. '*Antiqui libri*, Carnem asinam dato, si esse non solet' *Victorius* non uolet *v* non solet *PAR* 11 untione *A* 13 tetrum *VAR*

15 turundam] Turunda (μότος) *in margine adscripsit P* 17 infistu | introeat *A*, *ubi* la *post* fistu *in margine add.* A^2 sanum sanum faciet *priore loco A* 18 contritam *Iucundus,* contrita *VAbc* contricta *f* 19 polypus *V* polipus *corr.* polibus *A* polipus *bc* polupus *f* intro erit *PR* introierit *A*(?)*v* 20 in malum] in manum *Gesnerus* conicito *PR* conmitito *A* coniicito *v* ad sanum *corr.* ad nasum *A* 21 polypus *VA* polipus *R*

excidet. et ubi exciderit, tamen aliquot dies idem facito, ut ra-
dices polypi persanas facias. auribus si parum audies, terito cum 16
vino brassicam, sucum exprimito, in aurem intro tepidum instil-
lato: cito te intelleges plus audire. † depetiginis porcae brassicam
opponito, sanam faciet et ulcus non faciet.

Alvum deicere hoc modo oportet, si vis bene tibi deicere. CLVIII
sume tibi ollam, addito eo aquae sextarios sex et eo addito un-
gulam de perna. si ungulam non habebis, addito de perna frustum
P. S quam minime pingue. ubi iam coctum incipit esse, eo ad-
dito brassicae coliculos duos, betae coliculos duos cum radice sua,
feliculae pullum, herbae mercurialis non multum, mitulorum L. II,
piscem capitonem et scorpionem I, cochleas sex et lentis pugil-
lum. haec omnia decoquito usque ad sextarios III iuris. oleum 2
ne addideris. indidem sume tibi sextarium unum tepidum, adde
vini coi cyatum unum, bibe, interquiesce, deinde iterum eodem
modo, deinde tertium: purgabis te bene. et si voles insuper
vinum coum mixtum bibere, licebit bibas. ex iis tot rebus quod

---

1 aliquod dies *PAbf* aliquod dies *c* aliquot dies *v* 2 polypi *VA* polipi *bc* 3 sucum *PAR* succum *v* instilato *A* 4 intelleges *A* inteleges *f* intelliges *Vbc* de petiginis porcae *PAR* deinde impetigini porcae *v*. '*Antiqui libri*, De petigenis porcae' *Victorius*. depetigini spurcae *Schneiderus*. *cf. Plin. 20, 83* et inpetigines eadem sanari sine ulcere 5 sanam faciet *VR* sanam faciet *corr.* -ies *A*

6 R. CLXVI Album deicere hoc modo oportet *A* Aluum deiicere hoc modo oportet *V* Aluum deicere si uoles quid facere debeas *b* Aluum si uoles deiicere *Victorius* Aluum (Album *A*) deicere (deiicere *P*) hoc modo oportet si uis bene tibi deicere *PAbc* Album hoc modo deicere oportet si uis bene tibi deicere *f* Aluum si uis bene deiicere *v* 8 habebis addito de perna *AR Vict.*, habebis pone de perna *V* 10 brassicae colicolos duos *Pc* brassice coliculos duos *A* brassicae colicolos II *b* brassicae collicos duos *f* brassicae coliculos II *v* bete (betre *c*) colicolos II *PR* betie II *A* betae coliculos II *v* 11 pullum *PAR* paulum *v* 12 cochleas sex *P* cochleas VI *Av* cocleas sex *bc* coclileas VI *f* 13 decoquito *bc* dequoquito *A* coquito *V*, *om. f* 14 indidem interquiesce deinde iterum eodem sume, *sed deletis* interquiesce — eodem *A* sextarium unum] sextarium uinum *A* 15 uini coi *v* uini cui *PAcf* uini cui *b* cyathum *I Pc* cyatum I *A* ciatum unum *b* cyathum unum *v* 16 tertium *V* tercium *Abf* tertotum *c* 17 ex iis tot rebus *A Vict.*, exusto tre-

scriptum est unum, quod eorum vis, alvum deicere potest. verum ea re tot res sunt, uti bene deicias, et suave est.

CLVIIII Intertrigini remedium. in via cum ibis, apsinthi pontici surculum sub anulo habeto.

CLX Luxum siquod est, hac cantione sanum fiet. harundinem prende tibi viridem P. IIII aut quinque longam, mediam diffinde, et duo homines teneant ad coxendices. incipe cantare in alio s. f. moetas uaeta daries dardaries asiadarides una petes, usque dum coeant. motas uaeta daries dardares astataries dissunapiter, usque dum coeant. ferrum insuper iactato. ubi coierint et altera alteram

---

3 Intertrigini remedium *Plin. 26, 91* 5 Luxum siquod est *Plin. 17, 267. 28, 21*

---

bus *f* eusto trebus *c* ex his tot rebus *Vb* quod scriptum est *PAR* quot scriptum est *v* 1 deicere *AR* deiicere *V* 2 deicias *AR* deiicias *V*

3 R. CLXVII Intertrigini remedium si uiabis *A* Intertrigini remedium si uia ibis *P* Intertrigini remedia *b* Ad intertriginem remedia *v* Intertrigini si uia ibis remedium *Victorius* Intertigrini *A* in uia cum ibis *A* in uiā cum ibis *P* in uiam cum ibis *R Vict.*, cum in uia ibis *v* apsinthi *PAcf* absinthi *b* absynthii *v* 4 anulo *VR* annulo *A*

5 R. CLXVIII Luxum ut excantes *AVb* 6 uiridem *VR* uiridam *A* p. IIII aut quinque *PAc* p. IIII aut V *bf* p. III aut V *v*

7 coxendices *V* coxemdices *Ab* coxem dice *spatio paucarum litterarum post* dice *relicto c* incipe cantare *VR* 'cantare "incipe *A* S. f. moetas uęta daries dardaries asiadarides una petes usque dum coeant motas. uęta Daries Dardares astataries Dissunapiter usque. dum coeant Ferrum *P* S. f. metas (ueta) daries | dardaries. asia dardaries. una pedes usque. dum coeant motas. ueta da|ries dardaries astataries dis . . (*rasura duarum litterarum*) sumapiter usque dum coeant ferrum *A* S. f. motas danata daries dardaries astararies dic una pariter usque dum coeant Ferro *v* S. F. motas uaeta daries dardaries astataries dissunapiter usque dum coeant ferrum *Victorius*. 'Dic una pariter usque dum coeant. *Hunc locum mendo uacare non puto. Antiqua lectio contaminata est*: Vna pe(t)es usque dum etc. *Nam prima dictio huius clausulae in uetustis non legitur' idem* 8 ueta *b* uata *f* daries dardares asta(da)ries dissuna petes, *sed deleto* diss *c* 9 motas — coeant *om. f* motas ueta *b* motatas ueta *c* dardares] dardaries *b*

10 ubi coierint *Vcf* ubi coierit *A* ubi coierunt *b* et altera al-

tetigerint, id manu prehende et dextera sinistra praecide, ad luxum aut ad fracturam alliga, sanum fiet. et tamen cotidie cantato in alio s. f. vel luxato. vel hoc modo, huat hauat huat ista pista sista dannabo dannaustra, et luxato. vel hoc modo, huat haut haut istasis tarsis ardannabou dannaustra.

Asparagus quo modo seratur. locum subigere oportet bene, CLXI qui habeat umorem, aut locum crassum. ubi erit subactus, areas facito, ut possis dextra sinistraque sarire runcare, ne calcetur. cum areas deformabis, intervallum facito inter areas semipedem latum in omnes partes. deinde serito, ad lineam palo grana bina aut terna demittito et eodem palo cavum terra operito. deinde supra areas stercus spargito bene. serito secundum aequinoctium 2 vernum. ubi erit natum, herbas crebro purgato cavetoque ne asparagus una cum herba vellatur. quo anno severis, stramentis per hiemem operito, ne peruratur. deinde primo vere aperito, sarito runcatoque. post annum tertium, quam severis, incendito

---

6 Asparagus quo modo seratur *Plin. 19, 147*

---

terā tetigerint *Pbc* et al̄tam al̄tam tetigerint *A* et alteram tetigerit *f* et alteram altera tetigerint *v* 1 prehende *PR* p̄hende *A* prende *v* dextera *Pc* dex̄ta *A* dextra *bfv* 4 dannabo dannaustra *priore loco P* dannabo danuaustra *A* damnabo damnaustra *b* damabo dānaustra *c* dāpnabo dannaustra *f* damiabo damaustra *v* Huat haut haut istasis tarsis ardannabou dannaustra (damnaustra *b* danaustra *c*) *posteriore loco PR* huat · haut · haut · istasis · tarsis · ardannabo u. danna ustra *A* Haut haut haut istagis tursis ardannabon damaustra *v*

6 R. CLXVIIII Asparagus quomodo seratur (serratur *A*) *AVb* Asparagus quo modo seratur *post rubricam om. VAR*, *add. Gesnerus* 7 humorem *VAR* aut locū (*corr.* loco) crasso *A* aut loco crasso *VR*: *cf. Plin. 19, 147* locum subigi iubet umidum aut crassum 8 sarire *PAR* sarrire *v* 10 omnes *VR* om̄s *A* 11 terra *v* terrae *P* terre *Acf* terrę *b* 13 cavetoque] caveri ne cum herbis evellatur asparagus *Plinius* 14 stramentis] sūstramentis *PR* sumstramentis *A* substramentis *v*. primo anno stramento ab hieme protegi *Plinius* 15 hiemem *Ab* hyemem *Vcf* peruratur *f* praeuratur *Vbc* perurantur *A* 16 sarito runcatoque *AR Vict.*, sarritoque runcatoque *V*. 'Sarito runcatoque. *Vnico tantum r, hoc uerbum scripsi: in his enim antiquissimis libris, quibus ad hoc munus usus sum, semper ita scriptum obseruaui' Victorius*

vere primo. deinde ne ante sarueris, quam asparagus natus erit,
3 ne in sariendo radices laedas. tertio aut quarto anno asparagum
vellito ab radice. nam si defringes, stirpes fient et intermorientur.
usque licebit vellas, donicum in semen videris ire. semen maturum fit ad autumnum. ita cum sumpseris semen, incendito, et
cum coeperit asparagus nasci, sarito et stercorato. post annos
VIII aut novem, cum iam est vetus, digerito et in quo loco
4 posturus eris terram bene subigito et stercorato. deinde fossulas
facito, qua radices asparagi demittas. intervallum sit ne minus
pedes singulos inter radices asparagi. vellito, sic circumfodito,
ut facile vellere possis: caveto ne frangatur. stercus ovillum
quam plurimum fac ingeras: id est optimum ad eam rem: aliut
stercus herbas creat.

CLXII Salsura pernarum et ofellae puteolanae. pernas sallire sic
oportet in dolio aut in seria. cum pernas emeris, ungulas earum
praecidito. salis romaniensis moliti in singulas semodios. in
fundo dolii aut seriae sale sternito, deinde pernam ponito, cutis
deosum spectet, sale obruito totam. deinde alteram insuper po-
2 nito, eodem modo obruito, caveto ne caro carnem tangat. ita

---

1 ante sarueris *PbfVict.*, ante saueris *corr.* ante sarieris *A* ante sarūeris *c* ante sarrieris *v* asparagus] aspagus *A* 2 sariendo *PAbf* sarriendo *cv* tercio *A* 3 stirpes] turpes *corr.* stirpes *A*

4 usque licebit] velli donec in semen eat, id autem maturescere ad ver incendique *Plinius* 5 autumnum *Abc* auctūnum *V* 6 cum coeperit *V* conceperit *A* quum cęperit *b* cum ceperit *c* sarito et stercorato *Abf* sarrito et stercorato *Vc* 7 VIII aut nouem *PAb* VIII aut VIIII *c* VIII aut IX *v* 8 posturus *PAR* positurus *v* stercorato *ARv* stercerato *P* fossulas *VR* fosulas *A*

9 demittas *VR* dimittas *A* 10 uellito *Victorius*, euellito *VAR* sic circūfodito *V* si circūfodito *A* sic circunfodito *b* sic circumfundito *c* 11 uellere *PAR* euellere *v* 12 ingeras id est optimum *Vb* ingeras · i · optimum *Ac* aliut *P* aliud *ARv*

14 R. CLXX Salsura (De salsura *b*) pernarum et ofellae puteolanae *AVb* Salsura — puteolanae *post rubricam om. VAR* sallire *PAbc* salire *fv* 16 romaniensis *Vcf* roma^{i}nensis *b* romanensis *A* semodius *Iucundus* 17 sale sternito *PAR* salem sternito *v*. 'Salem sternito. *Antiqua lectio* Sale. *Ante etiam, ubi de lege oleae faciundae agit, in iisdem, Et sale suae usioni' Victorius* 18 deosum *PA* deorsum *Rv* obr^{i}uto *primo loco A*

omnes obruito. ubi iam omnes conposueris, sale insuper obrue, ne caro appareat: aequale facito. ubi iam dies quinque in sale fuerint, eximito omnis cum suo sale. quae tum summae fuerint, imas facito eodemque modo obruito et conponito. post dies om- 3
nino XII pernas eximito et salem omnem detergeto et suspendito in vento biduum. die tertio extergeto spongia bene, perunguito oleo, suspendito in fumo biduum. tertio die demito, perunguito oleo et aceto conmixto, suspendito in carnario. nec tiniae nec vermes tangent.

---

1 ōes cōposueris *V* omnes composueris *cf* ōs cum posueris *A* omnes posueris *b* 3 eximitō omnis *PAR* eximito omnes *v* 4 eodemque modo obruito *VR* eodemque obruito *A* cōponito *VA* componito *R* post diem omnino XII *PAbc* post dies omnino duodecim *v* post diem omnino duodecimum *Iucundus* 5 detergeto *PAR* detergito *v* 6 tercio *A* extergeto *A* extergito *VR* spongia *Abcv* spongea *Pf* 7 biduum *v* biduo *posteriore loco PAR* tercio *A* 8 acceto *A* cōmixto *V* commixto *Abf* cōmisto *c* tinia *PAbf* tinea A^2*cv* 9 tangetur *A corr.* tangent A^2 M. Catonis De Agricultura Explī feliciter *P* M. CATONIS DE AGRICVLTVRA EXPLIcit feliciter *Ab* Explicit liber M. catonis de Re rustica feliciter *f* FINIS *c*

M. TERENTI VARRONIS

RERVM RVSTICARVM LIBRI TRES

P lectiones codicis Marciani ab Angelo Politiano in principe editione adnotatae

V editio princeps Venetiis apud Nicolaum Iensonum a. 1471 a Politiano non correcta

v eiusdem editionis lectiones a Politiano correctae

A codex Parisinus 6842 A

A^2 eiusdem codicis corrector

B codex Laurentianus 51, 4

m codex Laurentianus 30, 10, ex quo pauca adscripta sunt

CAPITVLA LIBRI PRIMI

Qui Graeci de agri cultura scripserint
Quae diiungenda sint ab agri cultura
Artem esse agri culturam
Agri culturae quod sit initium et quis finis
Quot partes habeat disciplinae cultura agri
De solo fundi quae sint videnda
Qui sit ager optumus et quis ab eo proximus et qui deinceps
De vineis
De modis agrorum
Heredium et centuria et saltus quare sint his vocabulis appellata
De villa
De aqua villae
De loco et in quam partem caeli villa ponenda sit
De villae rusticae descriptione
De saeptis quae fundi tutandi causa fiant
De finibus tuendis
De eis quae extra fundum commoda fiant aut incommoda
Agri quibus rebus colantur
De numero rusticorum, quot operis quisque agri modus coli possit

---

1 Varronis Rerum Rusticarum de agricultura liber I (liber primus *B*) Incipit feliciter *PAB* M. T. VARRONIS REI RVSTICAE CAPITA LIBRI. I. *v* 2 Qui graeci de agricultura *PA* Qui graeci et latini de agricultura *B* Graeci et latini qui de re rustica *v* scripserint *AB Victorius* scripserunt *V* 6 Quot partes *Bv* Quod partes *PA* 7 quae sint uidenda *PA* quae et quot sint uidenda *Bv* 8 optumus *PB* optimus *Av* 14 et *post* loco *om.* *B* in quam] in aquam *A* 16 septis *V* fiant *P* fiunt *AB Victorius* fieri debeant et qualiter *v* 18 De eis *VB Victorius* De his *A* comoda *A* fiant *VB* fiunt *A Victorius* incomoda *A* 20 De numero rusticorum | Quotiens operis *A* De numero rusticorum et quot operis *B* De numero rusticorum quotiens operis *P* De numero familiae rusticalis et quot operis *v*

Quot iugis boum quisque agri modus coli possit

De bubus

De canibus

Si prata sunt in fundo, pecus non est, quid sit faciendum

De muto instrumento

Quae et quo quidque loco maxime expediat serere

Olea in quali agro serenda sit

Vinea in quo agro serenda sit

Quo loco ridicae in vinea figi debeant

De solis cursu [in] discripto in partes anni quattuor et octo de eis *quae* quaque parte in agro debeant fieri

Quotenos dies habeat quodque tempus anni discripti in quattı partes

Primo intervallo inter favonium et aequinoctium vernum qı fieri oporteat

Secundo intervallo inter vernum aequinoctium, quod est VIII K Apriles, et vergiliarum exortum, qui est VI idus Maias, qı fieri oporteat

Tertio intervallo inter vergiliarum exortum, qui est VI idus Mai et solstitium, quod est VI Kal. Iulias, quae fieri oport

De vineis novellis

De pampinatione

Qualis sit capreolus in vite

---

1 Quot *ABv* Quod *P* 7 serenda *priore loco AB Victor* serunda *V* 8 serenda *posteriore loco PAB* serunda *v* 10 De sc cursu indescripto in partes anni quattuor et octo et de eis quac parte in agro debeat fieri *PAB* Quot diuidatur mensibus et tem| ribus annus et in quibus quid seri oporteat ac colligi de agro seı nata *v* 12 Quotenos dies habeat quodque tempus anni descri (discripti *B*) in quattuor partes *PB* Quotenos dies habeat | Quodc tempus anni discripti in quatuor partes *A* Quot dies habeat quaeli quarta pars anni et in quibus signis caeli intrent *v* 14 Primo int uallo *PAB*, *om. v . praetera* Primum interuallum inter fauonium equinoctium uernum *rubro colore in margine adscripta sunt in A* 16 Secundo interuallo, *item in reliquis titulis* Tertio interuallo Octauo interuallo *rubro colore scripta sunt in A, omissa in B.* Secun interuallo, Tertio interuallo, Quarto interuallo *om. v, add. P* 19 idus Maias *posteriore loco om. A* 20 et solstitium] ad solstitiu *VAB* 22 De pampinatione | Qualis sit capreolus in uite *P Vict ius* De pampinatione qualis sit capreolus in uite *AB, om. v*

De pabulo secando

De inrigatione

Quarto intervallo inter solstitium, quod est ex VI Kal. Iulias in a. d. IIII idus Augustas, et caniculam, quae est ex a. d. III idus Augustas in a. d. V Kal. Octobres, quae fiant

De eis quae seri oporteat et quare legumina appellentur

Quinto intervallo inter caniculam, quae *est* a. d. III idus Augustas, et aequinoctium autumnale, quod est a. d. V Kal. Octobres, quae fieri oporteat

Sexto intervallo ab aequinoctio autumnali serere oportere usque ad brumam. medii sunt dies XCI. nec ante aequinoctium neque post brumam seri oportere. fabam optime seri in vergiliarum occasu VI idus Novembres. vindemiam fieri oportere inter aequinoctium autumnale V Kal. Octobres et vergiliarum occasum VI idus Novembres. deinde vites putari et propagari et seri poma frigidis locis vere

Septimo intervallo inter vergiliarum occasum V idus Novembres et brumam VIII Kal. Ianuarias quae fieri oporteat

Octavo intervallo inter brumam VIII Kal. Ianuarias et favonium V idus Februarias quae fieri oporteat

De lunaribus diebus

De altera temporum divisione coniuncta cum sole et luna et habenti sex partes

De stercore. stercilinum quo loco faciendum sit, in quo

---

2 irrigatione *B* 3 quod est ex VI Kal. Iulias] quod est Kal. iul. *B* 6 appellantur *A* 7 inter caniculam quae ad III idus augustas et aequinoctium *PAB* inter caniculam et aequinoctium *v* 8 autumnale *AB* auctunnale *P* auctunni *v* 9 oportet *A* 10 ab aequinoctio autumnali *B* ab aequinoctio auctūnali *V* ab equoctino auctūnale *A* 11 medii — 16 vere *om. v, add. P* et medii *B* nec ante *P Victorius* et nec ante *AB* 12 fabam *P Victorius* et fabam *AB* 13 .VI. dus nouembres *priore loco A* 14 equoctium *A* octūbres *A* 18 oportet *A* 19 Inter brumam VIII Kl ianuarias | que fieri oporteat Inter brumam VIII Kl ianuarias et fabonium V idus febr. que oportent *A* fauonium *V* fabonium *B* 22 De altera — partes *om. v, add. P* coniucta con sole *A* 23 habentis sex *PAB* 24 De stercore sterquilinium quo (qui *A*) loco faciendum sit in quo medio si robusta materia sit (fit *ut videtur B*) depacta (dep···ata *A corr.* depacta *A*[2]) non nasci serpentem *AB Victorius* De stercore sterquilinum quo loco faciendum sit *P* De stercore et sterquilinio *v*

medio si robusta materia sit depacta, non nasci serpentem

Quattuor esse genera seminum, et quae quo tempore loco [ut] debeant seri

Quae sint genera seminum, et quem ad modum propagari debeant, et quibus temporibus quoque loco ponenda sint

De temporibus transferendorum surculorum, et quae sint post sationem observanda

De melica

De cytiso

Quoteni modii serantur in iugero fabae, tritici, hordei, farris

Sata quota quaeque die prodeant de terra

Ex quibus foliis cognosci possint anni tempora

Quem ad modum sata sint tuenda

Quae in spica sint vocabula et causae eorum

De fructibus maturis capiendis

De faenisicio et sicilitione pratorum

De messe et causa huius vocabuli, quare messis appellata sit, quareve paleae appellatae sint

Aream qualem esse oporteat

In semen quem ad modum spicas secerni oporteat

Tritura quem ad modum fieri oporteat

De stipula

De vindemia facienda

De olea legenda

---

3 Quattuor esse genera seminum | Vt quae quo tempore | Loco ut debeant seri *A* 5 Quae si genera *A* 7 quae sint post sationem obseruanda *V* quae possint post sationem obseruanda *AB* 11 Quot enim modii serantur in iugero | Fabae | Tritici | Hordei | Farris *A* Quoteni modii serantur *P* Quot enim modis serantur *B* Quot modii seruntur *v* 13 cognosci possint | Anni tempora quemadmodum *A* 14 sint tuenda *AB Victorius* sunt tuenda *V* 15 spica] spicia *A* 17 fenisitio *A* foenisicio *VB* 18 apellata sit *priore loco A* 19 quareve] q̄r̄ *A* appellata sint *posteriore loco B* 21 spicas secerni oporteat | Tritura quemadmodum fieri oporteat | De stipula *Victorius et* de stipula *cum priore titulo coniunctum A* spicas secerni oporteat quemadmodum fieri oporteat tritura | De stipula *P* in spicas secerni oporteat tritura quemadmodum fieri oporteat De stipula *B* spicas secerni oporteat et de tritura | De stipula *v* 25 De oleo legenda *A*

De faeno condendo
De tritico condendo
De faba et leguminibus condendis
De uvis condendis
De pomis condendis
De olea condenda
De amurca condenda
De promendis frugibus tuendi causa
Quem ad modum frumentum promendum sit
De amurca tuenda et promenda
De vino promendo
De olea promenda
De nuce et palmula et fico promenda
De uvis et malis et sorbis pensilibus promendis
De farre promendo aut ad cibatum aut ad sationem aut ad vendundum

---

1 feno *A* foeno *VB* 9 K. quemadmodum frumentum *A* 10 tuenda ac promenda *B* 11 De vino promendo De olea promenda *om.* *A* 13 et fico promenda *P* et fico (foco *corr.* fico *A*) promendo *A* *Victorius, om.* *Bv* 14 sorbis *v* soruis *PAB* 15 aut acibatum aut asationem *A corr.* aut adcibatum aut adsationem A^2 16 uendundum *P* *Victorius* uendendum *ABv*. *Sequuntur in v indices capitulorum libri secundi et tertii.* Capita haec siue Tituli Alterius ac Tertii libri rusticarum rerum in uetustissimo codice desunt *in margine adscripsit P* *'Inscriptionem trium M. Varronis librorum a me in optimis codicibus inuentam secutus sum. nam Indices, quibus declaratur, quid singulis partibus horum sermonum contineatur, non omnes ueteres sunt: Primi enim tantum libri in manu scriptis exemplaribus reperiuntur, et ii loco quo a me positi sunt collocati. Secundi, ac Tertii Indicum in iisdem uestigium nullum'* *Victorius*

M. TERENTI VARRONIS
RERVM RVSTICARVM DE AGRI CVLTVRA
LIBER PRIMVS

*Potius essem consecutus, Fundania, commodius tibi haec I
scriberem, quae nunc, ut potero, exponam cogitans esse properandum, quod, ut dicitur, si est homo bulla, eo magis senex. annus enim octogesimus admonet me ut sarcinas conligam, antequam proficiscar e vita. quare, quoniam emisti fundum, quem 2
bene colendo fructuosum cum facere velis, meque ut id mihi habeam curare roges, experiar; et non solum, [ut] ipse quaad vivam, quid fieri oporteat ut te moneam, sed etiam post mortem. neque patiar Sibyllam non solum cecinisse quae, dum viveret, 3
prodessent hominibus, sed etiam quae cum perisset ipsa, et id etiam ignotissimis quoque hominibus; ad cuius libros tot annis post publice solemus redire, cum desideramus, quid faciendum sit nobis ex aliquo portento: me, ne dum vivo quidem, necessariis

---

1 M. TER. VARRONIS RERVM RVSTICARVM DE AGRICVLTVRA LIBER I *Victorius* MARCI TERENTII VARRONIS RERVM RVSTICARVM AD FVNDANIAM VXOREM LIBER. I PROLOGVS *V*. *sine inscriptione hoc loco AB* 4 P. OTIVS essem consecutus *P* Potius essem consecutus *Av* otius essem consecutus *B* Otium si essem consecutus *coniecit Politianus, edidit Iucundus* Fundania commodius *P* fundania et commodius *B* fundanie commodius, *ut videtur, sed deleta e littera A* Fundania et commodius si *v* 7 ottogesimus ammonet *B* sa^{r}cinas *A* conligam *P* colligam *ABv* 9 cum facere *PAB* eum facere *mv* ut id] uti *Am* 10 ut ipse *B* quaad *PB* quoad *Av*. '*In antiquissimo exemplari hic, et aliis locis passim* Quaad, *pro* Quoad, *ut in hoc libro [c. 49]*, Et quaad perarescat furcillis uersari. *In II capite II [11] Quaad refrigeratu aere uespertino. Paulo post: Et rursus pascunt quaad contenebrauit. Nec multo infra [15]: Quaad conualuerunt' Victorius* 12 paciar *A*

4 meis quod prosit facere. quocirca scribam tibi tres libros indices,
ad quos revertare, siqua in re quaeres, quem ad modum quidque
te in colendo oporteat facere. et quoniam, ut aiunt, dei facientes
adiuvant, prius invocabo eos, nec, ut Homerus et Ennius, Musas,
sed duodecim deos consentis; neque tamen eos urbanos, quorum
imagines ad forum auratae stant, sex mares et feminae totidem,
5 sed illos XII deos, qui maxime agricolarum duces sunt. primum,
qui omnis fructos agri culturae caelo et terra continent, Iovem
et Tellurem: itaque, quod ii parentes, magni dicuntur, Iuppiter
pater appellatur, Tellus terra mater. secundo Solem et Lunam,
quorum tempora observantur, cum quaedam seruntur et conduntur.
tertio Cererem et Liberum, quod horum fructus maxime necessarii
6 ad victum: ab his enim cibus et potio venit e fundo. quarto
Robigum ac Floram, quibus propitiis neque robigo frumenta
atque arbores corrumpit, neque non tempestive florent. itaque
publice Robigo feriae Robigalia, Florae ludi Floralia instituti.
item adveneror Minervam et Venerem, quarum unius procuratio
oliveti, alterius hortorum; quo nomine rustica Vinalia instituta.
nec non etiam precor Lympham ac Bonum Eventum, quoniam
sine aqua omnis arida ac misera agri cultura, sine successu ac
7 bono eventu frustratio est, non cultura. iis igitur deis ad venerationem advocatis, ego referam sermones eos quos de agri cultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animadvertere poteris. in quis quae non inerunt et quaeres, indicabo a quibus scriptoribus repetas et graecis et nostris.

---

2 reuertare *VB* reuertaris *A* 3 te intecolendo *A* 5 eos suburbanos *Am* 6 foeminae *V* 7 agricolarum *Av* agricularum *PB* 8 omnis fructos *P* oms fructos *A* omnes fructos *B* omnis fructus *v* 9 telurem *A* itaque quod ii parentes *B Victorius* itaque quod hi parentes *V* itaque quod duo (ii *supra*) parentes *A* itaque quod duo parentes *m* Iuppiter *V* iupiter *A* iuppiter *ut videtur corr.* iupiter *B* 10 tellus terra mater *AB Victorius* tellus uero mater *V* 11 obseruantur *V* obserbantur *B* obseruabantur *A* seruntur] seruantur *Am* 12 tercium *Am* necessarii *ABv* necessari *P* 14 neque robig *VB* neque rubigo *A* 15 atque *ABv* adque *P* 17 minerua aduenerор *A* unus (i *supra*) *A* 19 limpham *A* 20 miseria *A* si successu] ac sine successu *B* 21 iis igitur *PB* is igitur *A* igitur *v* 23 ad animaduertere *B* 25 repertas *ABm* reperias '*Optimi exemplaris diuersitas, locutionisque nouitas scrupulum*

Qui graece scripserunt dispersim alius de alia re, sunt plus
quinquaginta. hi sunt, quos tu habere in consilio poteris, cum 8
quid consulere voles, Hieron Siculus et Attalus Philometor: de
philosophis Democritus physicus, Xenophon Socraticus, Aristoteles
et Theophrastus peripatetici, Archytas Pythagoreus, item Amphilochus Atheniensis, Anaxipolis Thasius, Apollodorus Lemnius, Aristophanes Mallotes, Antigonus Cymaeus, Agathocles Chius, Apollonius Pergamenus, Aristandros Atheniensis, Bacchius Milesius, Bion Soleus, Chaeresteus et Chaereas Athenienses, Diodorus Prieneus, Dion Colophonius, Diophanes Nicaeensis, Epigenes Rhodios, Euagon Thasius, Euphronii duo, unus Atheniensis, *alter* Amphipolites, Hegesias Maronites, Menandri duo, unus Prieneus, alter Heracleotes,
Nicesius Maronites, Pythion Rhodius. de reliquis, quorum quae 9
fuerit patria non accepi, sunt Androtion, Aeschrion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionysios, Euphiton, Euphorion,

---

1 Qui graece scripserunt *Colum. I 1, 7*

---

iniecerunt, ne aliquod hic mendum lateat: sed ne antiqua quidem scriptura omni labe uacat, Reperitas, *enim habet. Quare uideant eruditi, an* Repetas, *legendum sit' Victorius*

2 hi sunt *V* hii sunt *A* ii sunt *B* hii sunt *m* conscilio *A* concilio *m* cum quid] conquid *A* 3 hyeron *B* 4 phisicus *AB*
5 Theophrastus *V* theophratus *AB* Archytas *P* arcytas *AB* Archias *v* pythagoreus *VB* pytagoreus *A* Amphilochus *P* amphylochus *AB* Amphilocus *v* 6 thasius *PAB* tharsius *v* 7 cymeus *PAB* cynicus *v* agathocles *AB* Agatocles *V* 8 Apollonius pergamenus *P* apollonius pergameneus *B* appollonius pergameneus *A*, *hoc loco om., sed supra* Anaxipolis tharsius Apollonius pergameneus *v*
Bacchius *VB* bachius *A* 9 Chaeresteus *V* cheresteus *B* ceresteus *Am* Chaeristus *Plinius in indice auctorum l. 17. 18* Chrestus *Columella I 1, 8* Chaereas *V* chereas *AB* prieneus *Am* priēnaeus *V* prienneus *B* 10 nicęensis *PB* niceensis *A* nicensis *v* rhodios *PB* rodios *A* rhodius *v* euagon tasius *VB* euagor tasius *Am* 11 euphranii *VAB* euphronius *Plinius et Columella* atheniensis alter amphipolites *v* atheniensis amphipolites *PAB* 12 hegesias *PB* egesias *Am* Aegesias *v* priēnaeus *V* prieneis *A* prienneis *B* prienneus *m*
heracleothes *A* 13 rodius *A* 14 ęschrion *PB* eschrion *A* Aescharion *v* Dadis] dandis *Columellae codex Sangermanensis* Dionysios *P* dyonisyos *A* dyonisios *B* Dionysius *v* Euphiton] eyheton *Columellae codex Sangermanensis* Euphorion *v* eophorion *PAB*

Eubulus, Lysimachus, Mnaseas, Menestratus, Plentiphanes, Persis, Theophilus. hi quos dixi omnes soluta oratione scripserunt; easdem res etiam quidam versibus, ut Hesiodus Ascraeus, Menecrates Ephesius.
10 hos nobilitate Mago Carthaginiensis praeteriit, poenica lingua quod res dispersas conprendit libris XXIIX, quos Cassius Dionysius Uticensis vertit libris XX ac graeca lingua Sextilio praetori misit: in quae volumina de graecis libris eorum quos dixi adiecit non pauca et de Magonis dempsit instar librorum VIII. hosce ipsos utiliter ad VI libros redegit Diophanes in Bithynia et misit Deiotaro regi.
11 quo brevius de ea re conor tribus libris exponere, uno de agri cultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis pastionibus, hoc libro circumcisis rebus, quae non arbitror pertinere ad agri culturam. itaque prius ostendam, quae secerni oporteat ab ea, tum de his rebus dicam sequens naturales divisiones. ea erunt ex radicibus trinis, et quae ipse in meis fundis colendo animadverti, et quae legi, et quae a peritis audii.

II Sementivis feriis in aedem Telluris veneram rogatus ab aeditimo, ut dicere didicimus a patribus nostris, ut corrigimur a recentibus urbanis, ab aedituo. offendi ibi C. Fundanium,

---

1 eubulus *P* eubolus *AB* creobolus *v* eybulus *Columellae codex Sangermanensis* plentiphanes *PA* plenthiphanes *B* pleutephanes *v* euanthipanes *Columellae codex Sangermanensis* 3 quidam] quidem *B* ascreus *VAB* menecrathes *B* 4 nobilitate *P* nobilitatē *AB* nobilitatos *v* carthaginiensis *P* carthaginensis *Bv* cartaginensis *A* 5 poenica *v* phoenica *PAB* quod] *fortasse* qui comprendit *PB* comprehendit *mv* cumprehendit *A* 6 Dionysius *V* dionisius *A* dyonisius *B* ac graeca *PB* agreca *Am* graeca *v* 7 graecis] gregis *B* 9 ad VI libros *PB* ad sexto libros *A* ad sex libros *v* 10 bit^{h}ynia *A* 12 tercio *A* uilaticis *A* circuncisis *V* 14 de his *VB* de is *A* de eis *m* 17 audii *PA* audiui *B* audiui *v*

18 Sementivis] Disstantia | agriculturā et | pecuariā | et uillaticā | pastionē *in margine rubrica A* Sementiuis *AB* Sementinis *Vm* 'Sementiuis feriis etc. *Ita semper scriptum in his libris inueni: nam paulo item post, Num feriae sementiuae, apud Catonem etiam, [c. 7, 4.] Pira Volema, Anitiana, et Sementiua' Victorius* in aedem feriis *A* 19 aeditimo *priore loco VB* edituno *A* aedituo *m* 20 ab recentibus *B* offendi *VB* inueni offendi *A* Inneni offendi *m* ibi *om. B* fundan^{i}um *B*

socerum meum, et C. Agrium equitem R. Socraticum et P. Agrasium
publicanum spectantes in pariete pictam Italiam. Quid vos hic?
inquam, num feriae sementivae otiosos huc adduxerunt, ut patres
et avos solebant nostros? Nos vero, inquit Agrius, ut arbitror, 2
eadem [de] causa quae te, rogatio aeditimi. itaque si ita est,
ut adnuis, morere oportet nobiscum, dum ille revertatur. nam
accersitus ab aedile, cuius procuratio huius templi est, nondum
rediit et nos uti expectaremus se reliquit qui rogaret. Voltis
igitur interea vetus proverbium, quod est 'Romanus sedendo
vincit', usurpemus, dum ille venit? Sane, inquit Agrius et simul
cogitans portam itineri dici longissimam esse ad subsellia sequentibus nobis procedit.

Cum consedissemus, Agrasius, Vos, qui multas perambulastis 3
terras, ecquam cultiorem Italia vidistis, inquit? Ego vero, Agrius,
nullam arbitror esse quae tam tota sit culta. primum cum orbis
terrae divisus sit in duas partes ab Eratosthene maxume secundum naturam, ad meridiem versus et ad septemtriones, et sine 4
dubio quoniam salubrior pars septemtrionalis est quam meridiana,
et quae salubriora, illa fructuosiora, dicendum ibique Italiam, magis

---

1 socer^rum^meum *A* agrium *mv* acrium *PAB* equitem R *B Victorius* equitem R romanum *A* equitem romanum *V* socratium *A* 3 sementiuae *AB* sementinae *Vm* adduxerunt *AB Victorius* adduxere *V* 5 eadem de c^u^asa *A* . de *omisit Iucundus* que te rogatio *A* aeditimi *V* aedituum *B* editui *Am* 6 annuis *VAB* morere *VB* mor^a^re *A* morari *m* morare *v* 7 nondum *AB* nundum *V* 8 uti expectaremus *P* ut expectaremus *ABv* uoltis *A* uultis *VB* 9 int^e^ra *A* 10 inquit *VB* inquid *A* 11 longissima *A* no sequentibus^nobis^ procedit *B* 13 consedisemus *A* Agrasius *PB* agrassius *A* Agrius *v* quid multas *A* 14 ecquam *Victorius* et quam *PAB* quam *v* italiam *B* inquit *Bv* inquid *PA* ego uero agrius *VAB* ego uero inquit agrius A^2m 15 primum] De fertilitate Italie *in margine rubrica A* 16 aberatos t^h^ene *A* ab eratosthenę *B* ab Erathostene *V* maxume *PB* maxime *Av* 17 merediem *B* ad septemtrionēs *A* ad septemtriones (*corr.* septentr.) *B* ad septentriones *V* ad septentrionem *m* 18 pars septētrionalis *AB* pars septentrionalis *P* pars septentrionis *v* merediana *corr.* merid. *A* 19 quae salubriora illa fructuosiora *PAB* quae salubrior illa fructuosior *mv* dicendum

eam fuisse opportunam ad colendum quam Asiam, primum quod
est in Europa, secundo quod haec temperatior pars quam interior.
nam intus paene sempiternae hiemes, neque mirum, quod sunt
regiones inter circulum septemtrionalem et inter cardinem caeli,
ubi sol etiam sex mensibus continuis non videtur. itaque in
oceano in ea parte ne navigari quidem posse dicunt propter mare
5 congelatum. Fundanius, Em ibi tu quidquam nasci putes posse
aut coli natum? verum enim est illud Pacuvi, 'sol si perpetuo
sit aut nox, flammeo vapore' aut frigore terrae fructos omnis
interire. ego hic, ubi nox et dies modice redit et abit, tamen,
aestivom diem si non diffinderem meo insiticio somno meridie,
6 vivere non possem. illic in semenstri die aut nocte quem ad
modum quicquam seri aut alescere aut meti possit? contra quid
in Italia utensile non modo non nascitur, sed etiam non egregium fit? quod far conferam Campano? quod triticum Apulo?
quod vinum Falerno? quod oleum Venafro? non arboribus con-

Ibiq; italiam *A* dicendum ibique italiam ∾ *B* dicenda ibique italiam *V*. *fortasse* dicendum, ibi quod Italia 1 opportunam *v* oportunam *PAB* 2 quod est in europa *Bm* quod est europa *VA* 3 pene *V* hyemes *V* 4 septemtrionalem *A* septentrionalem *VB* 6 occeano *B* 7 em ibi tu *Victorius* emobitu *AB* Emobi tu *et in margine* in antiquo glossa nom̄ Loci *P* Eo ibi tu *v* quidquam *AB* quicquam *V* putas *Iucundus* 8 illud Paculi *PB* illud piaculi *Am* illud Pacuuii *v*. *post* illud *in margine minore scriptura sed eadem manu adscriptum est* nom̄ loci *A* 9 flammeo *B* flameo *Am* flammineo *V* fructos om̄s *PAB* fructus omnis *v* 10 abit] habit *A* 11 aestiuo die *VAB* aestiuum diem *Ursinus* diffinderem *PB* difinderem *A* diffiderem *v* · c' Si non diffinderem meo insiticio somnum meridie uiuere non *in margine adscripsit P.* 'Si non diffinderem meo insititio somno meridie. *Hic locus turpiter foedatus erat in omnibus excusis libris: nos in manu scriptis antiquioribus pene integrum inuenimus: hoc tantum in illis uitii erat, quod* Sumnu, *pro somno scriptum erat: quam maculam dum tollere uoluerunt sinistri quidam emendatores, magis locum inquinarunt' Victorius* meo insiticiosum numeri die (diem, *sed deleto* m *A*) *PAB* meo insiciosū muneri diem *m* in eo insiticiosum muneri die *v* 12 possem *m Iucundus* possim *v* possum *PAB* semenstri *PAB* semestri *v* 13 quicquam *hoc loco VAB* posit *A* 14 in italiā *A* egregium fit *AB Victorius* egregium sit *V* 15 campano *V* cāpāno *A* campauno *B* apulo *AB* appulo *V* 16 uenafro *VA* uenefrano *B*

sita Italia, ut tota pomarium videatur? an Phrygia magis vitibus 7 cooperta, quam Homerus appellat ἀμπελόεσσαν, quam haec? aut Argos, quod idem poeta πολύπυρον? in qua terra iugerum unum denos et quinos denos culleos fert vini, quod quaedam in Italia regiones? an non M. Cato scribit in libro Originum sic, 'ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim cis Ariminum datus est ultra agrum Picentium. in eo agro aliquodfariam in singula iugera dena cullea vini fiunt'? nonne item in agro Faventino, a quo ibi trecenariae appellantur vites, quod iugerum trecenas amphoras reddat? Simul aspicit me, Certe, inquit, Libo Marcius, praefectus fabrum tuos, in fundo suo Faventiae hanc multitudinem dicebat suas reddere vites. duo in primis spectasse videntur 8 Italici homines colendo, possentne fructus pro inpensa ac labore redire et utrum saluber locus esset an non. quorum si alterutrum decolat et nihilo minus quis vult colere, mente est captus atque ad agnatos et gentiles est deducendus. nemo enim sanus debet velle inpensam ac sumptum facere in cultura, si videt non posse refici, nec si potest reficere fructus, si videt eos fore ut pestilentia dispereant. sed, opinor, qui haec commodius ostendere 9

---

5 an non M. Cato *Plin. 14, 52 Colum. III 3, 2 . 9, 3 geopon. V 17, 9* 7 in singula iugera *Non. p. 197, 22* 12 duo in primis spectasse *Colum. I 3, 1*

---

1 italia ut *PA* italia est ut *Bv* phrygia *v* phrygea *PB* phyrigea *A* 2 appellat ἀμπελόεσσαν *P* appellatā peloescam *A* appellat ampeloessam *B* appellat αμπελόεστα *v* 3 Argos] agros *Am* πολύπυρον *V* polipirom *A* polypiron *B* 4 culleos *PB* culleo *A* culeos *v* 6 callicus *A* 'Qui uiritim cis Ariminum datus est. *Sic locum castigauimus. Antiqua lectio*, Caesarem inundatus est' *Victorius* uiriditim *A* Cesarem Inundatus · c'. Cis Aremin. datus *P* cesarē (caesarem *B*) inundatus *AB* Caesare iubente datus *v* 7 picentium *AB Victorius* picenum *V* 8 cullea *PAB* culea *v* no[ne]nitem *B* 9 trecenariae *Ursinus* tricinariae *PAB* tricenariae *v* apellantur *A* trecenas *Ursinus* tricenas *VAB* 10 inquit *VB* inquid *A* Martius *VAB* 13 italici *VA* ita dici *et in margine* italici *B* impensa *VAB* 14 redire *PB* redire *corr.* reddere *A* reddere *mv* 15 decolat *PAB* decollat *v* nichilo *A* 16 atque *Bv* adque *PA* ad agnatos *Amv et* a *post* ad *in rasura B* adgnatos *P* est [de]ducendus *B* sanus *AB Victorius* sanus mente *V* 17 inpensam *A* impensam *VB* in cultura *VB* in culturam *Am* 19 comodius *A*

possint adsunt. nam C. Licinium Stolonem et Cn. Tremelium Scrofam video venire: unum, cuius maiores de modo agri legem tulerunt (nam Stolonis illa lex, quae vetat plus D iugera habere civem R.), et qui propter diligentiam culturae Stolonum confirmavit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat stolo, quod effodiebat circum arbores, e radicibus quae nascerentur e solo, quos stolones appellabant. eiusdem gentis C. Licinius, tr. pl. cum esset, post reges exactos annis CCCLXV primus populum ad leges accipiendas in septem iugera forensia e comitio
10 eduxit. alterum collegam tuum, viginti virum qui fuit ad agros dividendos Campanos, video huc venire, Cn. Tremelium Scrofam, virum omnibus virtutibus politum, qui de agri cultura Romanus peritissimus existimatur. An non iure? inquam. fundi enim eius propter culturam iucundiore spectaculo sunt multis, quam regie polita aedificia aliorum, cum huius spectatum veniant villas, non, ut apud Lucullum, ut videant pinacothecas, sed oporothecas. huiusce, inquam, pomarii summa sacra via, ubi poma veneunt contra aurum, imago.

11 Illi interea ad nos, et Stolo, Num cena comessa, inquit, venimus? nam non L. videmus Fundilium, qui nos advocavit. Bono animo este, inquit Agrius. nam non modo ovom illut

---

4 Stolonum confirmavit cognomen *Plin. 17, 7*
19 cena comessa *Diom. p. 387, 7*

---

2 scropham *A* modo] domo *Am* 4 ciuem R *AB Victorius* ciuem romanum *V* 7 stolones appellabant] *in margine* Stolones id est μοσχήματα *B* 8 primus] primū *A* 11 huc *Bv* hunc *A* hunc, *sed deleto* n *P* 12 omnibus] hominibus *A* 13 enim *superscriptum in B* 14 iucundiore *V* iucondiore *corr.* iocondiore *A* iocundiore *B* 16 lucūlum *A* set oporothecas *in margine scriptum in A*

18 contra aurum imago *PB* contra aurū in mago *A* contra aurea imago *v*. '*Optimus omnium codex hac parte mendosus est, sic enim in illo,* Contra aurum imago' *Victorius*

19 ad nos *A Victorius et superscripto* ad *B* ad uos *V* stolonum cena *AB* stolonum coena *P* stolonem coena *v* comessa *P* com messa *A* cōmessa *B* comesa *v* inquit *VB* inquid *A* 21 este *v* estis *PAB* inquit *VB* inquid *A* agrius *v* acrius *PAB* ouom *coniecit Politianus* cum *VAB*. 'Nam non modo ouum illud. *Antiqua lectio,* Nam non modo cum illud . *Ouum castigauimus, ex his quae sequuntur' Victorius* illut *P* illud *ABv*

sublatum est, quod ludis circensibus novissimi curriculi finem
facit quadrigis, sed ne illud quidem ovom vidimus, quod in cenali
pompa solet esse primum. itaque dum id nobiscum una videatis 12
ac venit aeditumus, docete nos, agri cultura quam summam habeat,
utilitatemne an voluptatem an utrumque. ad te enim rudem esse
agri culturae nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt. Scrofa,
Prius, inquit, discernendum, utrum quae serantur in agro, ea sola
sint in cultura, an etiam quae inducantur in rura, ut oves et
armenta. video enim, qui de agri cultura scripserunt et poenice 13
et graece et latine, latius vagatos, quam oportuerit. Ego vero,
inquit Stolo, eos non in omni re imitandos arbitror et eo melius
fecisse quosdam, qui minore pomerio finierunt exclusis partibus
quae non pertinent ad hanc rem. quare tota pastio, quae con-
iungitur a plerisque cum agri cultura, magis ad pastorem quam
ad agricolam pertinere videtur. quocirca principes qui utrique 14
rei praeponuntur vocabulis quoque sunt diversi, quod unus voca-
tur vilicus, alter magister pecoris. vilicus agri colendi causa
constitutus atque appellatus a villa, quod ab eo in eam conve-
huntur fructus et evehuntur, cum veneunt. a quo rustici etiam
nunc quoque viam veham appellant propter vecturas et vellam,
non villam, quo vehunt et unde vehunt. item dicuntur qui
vecturis vivunt velaturam facere. Certe, inquit Fundanius, aliut 15
pastio et aliut agri cultura, sed adfinis et ut dextra tibia alia

---

1 circensibus *v* circiensibus *PAB* curriculi *V* curiculi *A* circuli curriculi *B* 2 ouom uidimus *VA* ouo inuidimus *B* 3 uideatis *VAB* al. tractaremus *in margine adscriptum est in B* 4 ac uenit *P* aduenit *AB* aduenietque *v* . *fortasse* ac veniat editumus *PAB* editimus *v* 5 an uoluptutatem *B* utrunque *VB* 6 scropha *A* 7 inquit *VB* inquid *A* 11 inquit *VB* inquid *A* inmitandos *A* ĩmutandos *m* 12 patribus *A* 13 tota partitio pastio *B* 14 ad pastorem] appastorem *A* 17 uilicus *utroque loco PA* uillicus *utroque Bv* 18 ab eo] habeo *sed deleto* h *A* 19 cum veneunt] conueneunt *A* conueniunt *m* 20 uiam ueham appellant *VB* uiamuiā ueam appellant *A* uiam ueam appellant *Victorius* uiam mea causa meam appellant *m* 21 non villam] nouellam *Am corr.* nouillam A^2 unde euehunt *Ursinus* 22 uelaturam *AB* uellaturam *Vm* inquit *VB* inquid *A* aliut *utroque loco P* aliud *utroque ABv* 23 pastio set *corr.* pastio et *A* agrigcultura *corr.* agric — *A* adfinis *PB* afinis *A* affinis *v*

quam sinistra, ita ut tamen sit quodam modo coniuncta, quod
est altera eiusdem carminis modorum incentiva, altera succentiva.
16 Et quidem licet adicias, inquam, pastorum vitam esse incentivam,
agricolarum succentivam auctore doctissimo homine Dicaearcho,
qui Graeciae vita qualis fuerit ab initio nobis ita ostendit, ut
superioribus temporibus fuisse doceat, cum homines pastoriciam
vitam agerent neque scirent etiam arare terram aut serere arbores
aut putare; ab iis inferiore gradu aetatis susceptam agri culturam.
quocirca ei succinit pastorali [L], quod est inferior, ut tibia
17 sinistra a dextrae foraminibus. Agrius, Tu, inquit, tibicen non
solum adimis domino pecus, sed etiam servis peculium, quibus
domini dant ut pascant, atque etiam leges colonicas tollis, in
quibus scribimus, colonus in agro surculario ne capra natum
pascat: quas etiam astrologia in caelum recepit, non longe ab
18 tauro. Cui Fundanius, Vide, inquit, ne, Agri, istuc sit ab hoc,
cum in legibus etiam scribatur 'pecus quoddam'. quaedam enim
pecudes culturae sunt inimicae ac veneno, ut istae, quas dixi,
caprae. eae enim omnia novella sata carpendo corrumpunt, non
19 minimum vites atque oleas. itaque propterea institutum diversa
de causa ut ex caprino genere ad alii dei aram hostia adduceretur, ad alii non sacrificaretur, cum ab eodem odio alter videre

13 colonus in agro *II, 3 7*

---

1 quodamodo cun (*corr.* con) iuncta *A* 3 addicias *Am* 4 autore *B* dicearcho *VAB* 6 temporibus *om. A* docent *Am* 7 arare *Amv* arari *PB* 8 potare *B* 9 ei succinit pastorali · L · *P* ei succinit pastorali · l · *AB* ei succinit pastoralis *v* ea succinit pastorali *Ursinus* 10 a dextrae *VB* addextre *A* agrius *mv* acrius *PAB* inquit *VB* inquid *A* 11 addimis *A* 12 atque *v* adque *PA* ad quae *B* 13 'Colonus in agro surculario ne capra natum pascat. *Ita emendaui ex uetusto codice, et ex illo loco libri II [3, 7] Ne colonus capra natum in fundo pascat. Nam ueteres libri aliquantulum deprauati, sic enim habent,* Ne capra tum pascat. *Prima igitur syllabe huius uerbi* Natum, *defecerat' Victorius* necapratum pascat *PA* ne capras cum pascat *m* ne capras compascat *v* 14 ab tauro *V* a tauro *B* 15 inquit *VB* inquid *A* Agri ne *Ursinus* 16 quadam *superscriptum in A* 17 dixisti *Iucundus* 18 caprae] capere eę enim *PB* hec enim *Am* hae enim *v* 19 atque *VB* adque 20 ut ex caprino *Bv* ut é caprino *ut videtur P* ut caprino hostiā *corr.* — a *A*

nollet, alter etiam videre pereuntem vellet. sic factum ut Libero
patri, repertori vitis, hirci inmolarentur, proinde ut capite darent
poenas; contra ut Minervae caprini generis nihil inmolarent
propter oleam, quod eam quam laeserit fieri dicunt sterilem: eius
enim salivam esse fructuis venenum [L]: hoc nomine etiam Athenis 20
in arcem non inigi, praeterquam semel ad necessarium sacrificium,
ne arbor olea, quae primum dicitur ibi nata, a capra tangi possit.
[Nec] nullae, inquam, pecudes agri culturae sunt propriae, nisi quae
agrum opere, quo cultior sit, adiuvare, ut eae quae iunctae arare
possunt. Agrasius, Si istuc ita est, inquit, quo modo pecus 21
removeri potest ab agro, cum stercus, quod plurimum prodest,
greges pecorum ministrent? Sic, inquit Agrius, venalium greges
dicemus agri culturam esse, si propter istam rem habendum
statuerimus. sed error hinc, quod pecus in agro esse potest et
fructus in eo agro ferre, quod non sequendum. nam sic etiam
res aliae diversae ab agro erunt adsumendae, ut si habet plures
in fundo textores atque institutos histonas, sic alios artifices.

Scrofa, Diiungamus igitur, inquit, pastionem a cultura, et
siquis quid vult aliud aliud. Anne ego, inquam, sequar Saserna- 22
rum patris et fili libros ac magis putem pertinere, figilinas quem
ad modum exerceri oporteat, quam argenti fodinas aut alia [et

---

4 propter oleam *Plin. 15, 34. 17, 237* eius enim salivam *Non. p. 491, 9*

---

1 pereumtē *A* 2 hirci *v* irci *PAB* immolarentur *VB* imolarentur *A* 3 penas *A* nichil *A* immolarent *VAB* 4 laeserit *VB* laeserint *A* laeserunt *m* 5 fructuis *VB* fructus *Am* 6 inigi *PAB* iungi *v* inigi *in margine adscripsit P.* '*Inigi, quemadmodum est in antiquis libris, scripsi*' *Victorius* 7 caprea *A* 8 nec nullae *PAB* nec ullae *v.* ne nullae — sint propriae *m* 10 possunt *PB* possint *Av* istuc *Vm* iustu *corr.* istud *A* istud *B* 12 inquit *VB* inquid *posteriore loco A* 16 res *superscriptum in A* adsumendae *AB* assumendae *V* si habet *PAB* si habeas *v* 17 histonas *PB* histonas *corr.* histocos *A* histona *m* histrionas *v* 18 inquit *VB* inquid *A* 19 aliud aliud anne *PAB* aliud an *v* 20 fili *B* filii *VA* 21 aut aliā et aliā et alia quae *P* aut alias et aliā et alia metalla quae *B* aut alius et aliam et aliaque (alia *superscr.*) *A* aut alius et aliam alia metalla quae *m* aut alia metalla quae *v.* '*Veteres libri hac parte inquinati,* Aliam et aliam et alia: *castigauimus, Alia, et alia metalla*' *Victorius*

23 alia] metalla, quae sine dubio in aliquo agro fiunt? sed ut neque
lapidicinae neque harenariae ad agri culturam pertinent, sic figilinae.
neque ideo non in quo agro idoneae possunt esse [non] exer-
cendae, atque ex is capiendi fructus: ut etiam, si ager secundum
viam et opportunus viatoribus locus, aedificandae tabernae devor-
soriae, quae tamen, quamvis sint fructuosae, nihilo magis sunt
agri culturae partes. non enim, siquid propter agrum aut etiam
in agro profectus domino, agri culturae acceptum referre debet,
sed id modo quod [nec] satione terra sit natum ad fruendum.
24 Suscipit Stolo, Tu, inquit, invides tanto scriptori et obstrigillandi
causa figlinas reprehendis, cum praeclara quaedam, ne laudes,
25 praetermittas, quae ad agri culturam vehementer pertineant. Cum
subrisisset Scrofa, quod non ignorabat libros et despiciebat, et
Agrasius se scire modo putaret ac Stolonem rogasset ut diceret,
coepit: Scribit cimices quem ad modum interfici oporteat his
verbis, 'cucumerem anguinum condito in aquam eamque infundito
quo voles, nulli accedent; vel fel bubulum cum aceto mixtum,
26 unguito lectum'. Fundanius aspicit ad Scrofam, Et tamen verum
dicit, inquit, hic, ut hoc scripserit in agri cultura. Ille, Tam
hercle quam hoc, siquem glabrum facere velis, quod iubet ranam
luridam coicere in aquam, usque qua ad tertiam partem deco-
xeris, eoque unguere corpus. Ego, Quod magis, inquam, pertineat
ad Fundani valetudinem [et] in eo libro, est satius dicas: nam

10 Tu inquit invides *Non. p. 147,.10*

1 fiunt *VB* fiant *Am* 2 harenariae *B* arenariae *VA* 3 possunt *B Victorius* pos | possunt *A* possint *V* non *posteriore loco inclusit Gesnerus* exercede *A* 4 exis *AB* ex iis *V* capiende *corr.* — di *A* 5 opportunus *V* oportunus *AB* deuorsorie *A* diuersoriae *VB* 6 nichilo *AB* 7 si quis *Iucundus* 9. quod ex satione *coniecit Victorius* 10 inquit *VB* inquid *A* obstrigillandi *Bm Victorius* obstrigillando *A corr.* — di A^2 obstrigilandi *V* 11 figlinas *PA* fi^{i}glinas *B* figilinas *v* ne laudes *VAB* nedum laudes A^2m 13 ignorabam *A corr.* — at A^2 14 putarem *A corr.* — et A^2 15 cepit *A* 17 fel^{bu}bulum *B* acceto *A* 19 inquit *VB* inquid *A* 20 hercle *Bv* ercle *PA* 21 coicere in aquam *B* coicere in^{a}quā *A* al. coquere al. aquam coicere inquam *B* coniicere in aquam *v* terciam *A* 23 fundanii *VAB* ualetudinem *PA* ualitudinem *Bv* dicas *AB* dicam *Vm* nam huiusce *AB Victorius* nam et huiusce *V*

huiusce pedes solent dolere, in fronte contrahere rugas. Dic 27
sodes, inquit Fundanius: nam malo de meis pedibus audire, quam
quem ad modum pedes betaceos seri oporteat. Stolo subridens,
Dicam, inquit, eisdem quibus ille verbis scripsit vel Tarquennam
audivi; cum homini pedes dolere coepissent, qui tui meminisset,
ei mederi posse. ego tui memini, medere meis pedibus, 'terra
pestem teneto, salus hic maneto in meis pedibus'. hoc ter
noviens cantare iubet, terram tangere, despuere, ieiunum cantare.
Multa, inquam, item alia miracula apud Sasernas invenies, quae 28
omnia sunt diversa ab agri cultura et ideo repudianda. Quasi
vero, inquam, non apud ceteros quoque scriptores talia reperiantur.
an non in magni illius Catonis libro, qui de agri cultura est
editus, scripta sunt permulta similia, ut haec, quem ad modum
placentam facere oporteat, quo pacto libum, qua ratione pernas
sallere? Illud non dicis, inquit Agrius, quod scribit, 'si velis in
convivio multum bibere cenareque libenter, ante esse oportet
brassicam crudam ex aceto aliqua folia quinque'.

Igitur, inquit Agrasius, quae diiungenda essent a cultura III
cuius modi sint, quoniam discretum, de iis rebus quae [in] scientia

---

5 cum homini pedes dolere coepissent *Plin. 28, 21* 15 si velis in convivio *Cat. de agri cult. 156, 2*

---

1 in fronte *bis scriptum, sed posteriore loco deletum est in A* contraere *A* 2 inquit *VB* inquid *A* 4 inquit *VB* inquid *A* tarquennam *PAB* tantum quae iam *v.* 'Vel Tarquennam audiui. *Vetus haec est lectio. Tarquenna nomen, ut arbitror, proprium anagnostae' Victorius* 5 cepissent *A* 8 nouies *V* nobiens *corr.* nobies *A* al. nouies nobiens *B* nobes nouies *m* iubet] lubet *B* despuere *Iucundus* dispuere *VAB* 9 multa inquit *Gesnerus* 11 caeteros *V* 15 sallere *PAB* salire *v* inquit *VB* inquid *A* 16 coenareque *V* 17 aliqua] alia *A* alia uel aliqua *m*

18 inquit *VB* inquid *A* agrasius *VA* agrius *B* 19 discretum stolo cum aspexisset scrofam tu inquit (inquid *A*) et aetate et honore et scientia quod praestas (quod pr̄as *A*) dicere debes ille non grauatus de iis rebus quae inscientia sit incolendo nos docet ars id an quid aliud et a quibus carceribus decurrat admetas (admetat *A corr., ut videtur,* admetā *A²*) primum inquit (inquid *A*) *PAB* discretum. Stolon : cum aspexisset Scrofam inquit : et aetate et honore et scientia qua praestas : dicere debes. Ille non grauatus. De iis rebus : quae in scientia sint: quod in colendo nos docet : ars

sit in colendo nos docete, ars id an quid aliud, et a quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cum aspexisset Scrofam, Tu, inquit, et aetate et honore et scientia quod praestas, dicere debes. Ille non gravatus, Primum, inquit, non modo est ars, sed etiam necessaria ac magna; eaque est scientia, quae sint in quoque agro serenda ac facienda, quaeque terra maximos perpetuo
IIII reddat fructus. eius principia sunt eadem, quae mundi esse Ennius scribit, aqua, terra, anima et sol. haec enim cognoscenda, priusquam iacias semina, quod initium fructuum oritur. hinc profecti agricolae ad duas metas dirigere debent, ad utilitatem et voluptatem. utilitas quaerit fructum, voluptas delectationem:
2 priores partes agit quod utile est, quam quod delectat. nec non ea quae faciunt cultura honestiorem agrum, pleraque non solum fructuosiorem eadem faciunt, ut cum in ordinem sunt consita arbusta atque oliveta, sed etiam vendibiliorem atque adiciunt ad fundi pretium. nemo enim eadem utilitati non formosius quod
3 est emere mavult pluris, quam si est fructuosus turpis. utilissimus autem is ager qui salubrior est quam alii, quod ibi fructus certus; contra quod in pestilenti calamitas, quamvis in feraci agro, colonum ad fructus pervenire non patitur. etenim ubi ratio cum orco habetur, ibi non modo fructus est incertus, sed etiam colentium vita. quare ubi salubritas non est, cultura non

---

19 contra quod in pestilenti *Colum. I 3, 2*

---

sit. An quid aliud : et a quibus carceribus decurrat ad metas? Primum inquit *v* discretum de iis rebus dicendum, quae scientia sit, et quid in colendo nos docet, ars an sit, an quid aliud, et a quibus carceribus decurrat ad metas . Stolo cum aspexisset Scrofam, Tu inquit, et aetate, et honore, et scientia quod praestas, dicere debes. Ille non grauatus, Primum inquit *Iucundus* 4 ars est *corr.* est ars *B* 6 serenda ac facienda *AB* serenda et facienda *P* serunda et faciunda *v* serunda ac faciunda *Victorius* quaeque terra *v* quaeque n terra *B* quae aqua terra *P* que terrā *Am* 8 anima et sol *ABv* anima sol *P* 12 non e ea *B* 14 fructuosiora eadem *PAB* fructuosiorem eundem *v* in ordine *Am* consista *A* 15 atque *VB* adque *posteriore loco A* addiciunt *B* 16 utilitati *PAB* utilitate *v* 18 autem] aut *Am* 20 patiatur *corr.* patitur *A* 21 orco *P* orcho *B* orcho *vel* orbo, *ut videtur, A* orto *m* horco *v* 22 ubi salubritas — vitae *in margine scripta in A*

aliud est atque alea domini vitae ac rei familiaris. nec haec non 4
deminuitur scientia. ita enim salubritas, quae ducitur e caelo
ac terra, non est in nostra potestate, sed in naturae, ut tamen
multum sit in nobis, quo graviora quae sunt ea diligentia leviora
facere possimus. etenim si propter terram aut aquam odore,
quem aliquo loco eructat, pestilentior est fundus, aut propter
caeli regionem ager calidior sit, aut ventus non bonus flet, haec
vitia emendari solent domini scientia ac sumptu, quod permagni
interest, ube sint positae villae, quantae sint, quo spectent porti-
cibus, ostiis ac fenestris. an non ille Hippocrates medicus in 5
magna pestilentia non unum agrum, sed multa oppida scientia
servavit? sed quid ego illum voco ad testimonium? non hic
Varro noster, cum Corcyrae esset exercitus ac classis et omnes
domus repletae essent aegrotis ac funeribus, inmissis fenestris
novis aquilone et obstructis pestilentibus ianuaque permutata
ceteraque eius generis diligentia suos comites ac familiam inco-
lumes reduxit?

Sed quoniam agri culturae quod esset [id] initium et finis V
dixi, relinquitur quot partes ea disciplina habeat ut sit videndum.
Equidem innumerabiles mihi videntur, inquit Agrius, cum lego
libros Theophrasti conplures, qui inscribuntur *φυτῶν ἱστορίας* et
alteri *φυτικῶν αἰτίων*. Stolo, Isti, inquit, libri non tam idonei 2

---

1 alea *v* alia *PAB* 2 ducitur *v* dicitur *PAB* 5 odorem *PAB* odoremue *v* 6 aliquo] alico *A* 7 calidior sit *VB* calidior fit *A* flet *v* fiet *PAB* 8 quod $\overset{\text{per}}{\text{magni}}$ *A* 9 ube *P* ube *corr.* ubi *A* ubi *B* uti bene *v* spectent *v* spectant *PAB* 10 ostiis *V* hostiis *A* hoostiis *B* 11 scientia *superscriptum in A* 12 quid ego uoco *A corr.* quid eum ego uoco *A*[2] 13 ac classis *AB* et classis *V* 14 aegrotis essent *corr.* essent aegrotis *B* inmissis *A* immissis *PB* immisso *v* 15 nouis ẹt ọl aquilonę 16 caeteraque *V*

18 Sed quoniam] De partibus *in margine rubrica A* quod esset initium *Iucundus* inicium *A* et finis *VA* ac finis *B* 19 quot partes *v* quod partes *P* quod patres *corr.* quod partes *A* quod partes *B* 20 michi *B* inquit *VB* inquid *A* 21 theo-phrati *A* complures *VAB* phyton historias et alteri physicon aetion *VB* phiton hystorias et alteri phisicon aetion *A*. 'Qui inscribuntur *φυτῶν ἱστορίας*. Et alteri *φυτικῶν αἰτιῶν*. *Vetus haec est lectio, ne parum quidem a nobis immutata*' *Victorius* 22 stolon isti *VAB* inquit *VB* inquid *A*

iis qui agrum colere volunt, quam qui scholas philosophorum; neque eo dico, quod *non* habeant et utilia et communia quaedam.
3 quapropter tu potius agri culturae partes nobis expone. Scrofa, Agri culturae, inquit, quattuor sunt partes summae: e quis prima cognitio fundi, solum partesque eius quales sint; secunda, quae in eo fundo opus sint ac debeant esse culturae causa; tertia, quae in eo praedio colendi causa sint facienda; quarta, quo quic-
4 que tempore in eo fundo fieri conveniat. de his quattuor gener*alibus part*ibus singulae minimum in binas dividuntur species, quod habet prima ea quae ad solum pertinent terrae et [alterum] quae ad villas et stabula. secunda pars, quae moventur atque in fundo debeant esse culturae causa, est item bipertita, de hominibus, per quos colendum, et de reliquo instrumento. tertia pars [quae] de rebus dividitur, quae ad quamque rem sint praeparanda et ubi quaeque facienda. quarta pars de temporibus, quae ad solis circumitum annuum sint referenda et quae ad lunae menstruum cursum. de primis quattuor partibus prius dicam, deinde subtilius de octo secundis.

VI Igitur primum de solo fundi videndum haec quattuor, quae sit forma, quo in genere terrae, quantus, quam per se tutus. formae cum duo genera sint, una quam natura dat, altera quam

---

1 scolas *A* phylosophorum *B* 2 quod habeant *AB* (non *post* quod *superscripsit* A^2) quot habeant *P* quin habeant *v* quod non habeant *coniecit Politianus*, *edidit Iucundus*
partes nobis
3 tu potius agricul-
expone scrofa
ture inquid *A* 4 e quis *PA* ex quibus *B* e quibus *v* 5 fundi solum partesque eius *VB* fundi soli .. et partes eius, *ut videtur*, *duabus litteris post* soli *deletis A* soli fundi et partes eius *m* 6 opus sint ac debeant *Schneiderus* opus sunt ac debeant *V* opus sunt ac debent *AB* tercia *A* 7 facienda *AB* faciunda *V* quicque *PA* quidque *Bv* 8 generalibus partibus] generibus *VAB* 10 ea] eā *A* alterum] alter-ram *A*, *omisit Iucundus* 11 secunda que pars que *A* mouentur *VB* mouendo *Am* 12 debent *Schneiderus* 13 tercia *A* 14 ad quam | rem *A* ad quam rem *m* praeparandae *B* 15 facienda *AB* fa-ciunda *V* 16 circumitum *PAB* circuitum *v* annuum A^2mv anuu *ut videtur A* annum *PB*

19 Igitur] De prima pci | li parte (*h. e.* de prima principali part *in margine rubrica A* *fortasse* qua sit forma 20 per se tutus *A* persecutus *B* prosecutus *V*

sationes inponunt, prior, quod alius ager bene natus, alius male, posterior, quod alius fundus bene consitus est, alius male, dicam prius de naturali. igitur cum tria genera sint a specie simplicia 2 agrorum, campestre, collinum, montanum, et ex iis tribus quartum, ut in eo fundo haec duo aut tria sunt aut multis locis licet videri, e quibus tribus fastigiis simplicibus sine dubio infimis alia cultura aptior quam summis, quod haec calidiora quam summa, sic collinis, quod ea tepidiora quam infima aut summa: haec apparent magis ita esse in latioribus regionibus, simplicia cum sunt. itaque ubi lati campi, ibi magis aestus, et eo in 3 Apulia loca calidiora ac graviora; et ubi montana, ut in Vesuvio, quod leviora et ideo salubriora: qui colunt deorsum, magis aestate laborant; qui susum, magis hieme. verno tempore in campestribus maturius eadem illa seruntur quae in superioribus et celerius hic quam illic coguntur. nec non susum quam deorsum tardius seruntur ac metuntur. quaedam in montanis prolixiora nascuntur 4 ac firmiora propter frigus, ut abietes ac sappini; hic, quod tepidiora, populi ac salices: susum fertiliora, ut arbutus ac quercus, deorsum ut nuces graecae ac mariscae fici. in collibus humilibus societas maior cum campestri fructu quam cum montano, in

---

3 igitur cum tria genera sint *Colum. II 2, 1* 18 susum fertiliora *Plin. 16, 116* 19 ut nuces graecae ac mariscae fici *Non. p. 550, 22*

---

1 imponunt *VAB* aliud male *priore loco A corr.* alius male *A*[2] 3 simplicia *VB* simplicia *A* simplici *m* 5 ut in eo fundo in quo haec duo uel tria sunt ut multis locis *m*. *fortasse* ubi in uno fundo haec duo aut tria sunt, ut multis locis ut in eo fundo (ĩ q̊ *in rasura add. A*[2]) haec *VAB* sunt *AB* sint *V* aut multis *PAB* haud multis *v* 6 uidere *Ursinus* dubio] dubuo *A* 9 essent *corr.* esse *A* 11 ac grauiora *AB Victorius* et grauiora *V* 12 deorsum *hoc loco VAB* 13 'Qui sursum magis hyeme. *In manu scriptis hic Susum, et Deosum sine r, quemadmodum fere semper' Victorius* susum *PAB* sursum *v* hyeme *V* uerno tepore *A* 14 quae in superioribus *B* que (*fortasse* quē *corr.* que *A*) in superioribus *Am* quam in superioribus *V* 15 illic] illa *corr.* illic *A* susum quam deorsum *PAB* sursum quam deorsum *v* 17 habietes *A* tepidiora *mv, ubi* pi *delendum esse significaverat, sed postea, ut videtur, restituit P* te(pi)diora *A* tediora *B* 18 susum *PAB* sursum *v* 19 deosum *PA* deorsum *Bv* ut nuces *V* uit nuces *A* ut nucesi *B* 20 quam commontano *A*

5 altis contra. propter haec tria fastigia formae discrimina quaedam fiunt sationum, quod segetes meliores existimantur esse campestres, vineae collinae, silvae montanae: plerumque hiberna iis esse meliora, qui colunt campestria, quod tunc prata ibi herbosa, putatio arborum tolerabilior. contra aestiva montanis locis commodiora, quod ibi tum et pabulum multum, quod in campis aret, ac cultura arborum aptior, quod tum hic frigidior
6 aer. campester locus is melior, qui totus aequabiliter in unam partem verget, quam is qui est ad libellam aequos, quod is, cum aquae non habet delapsum, fieri solet uliginosus: eo magis, siquis est inaequabilis, eo deterior, quod fit propter lacunas aquosus. haec atque huiusce modi tria fastigia agri ad colendum dispariliter habent momentum.

VII Stolo, Quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non incommode Cato videtur dicere, cum scribit optimum agrum esse, qui sub radice montis situs sit et spectet ad meridianam caeli
2 partem. Subicit Scrofa, De formae cultura hoc dico, quae specie fiant venustiora, sequi ut maiore quoque fructu sint, ut qui habent arbusta, si sata sunt in quincuncem, propter ordines atque intervalla modica. itaque maiores nostri ex arvo aeque magno male consito et minus multum et minus bonum faciebant vinum

---

15 Cato videtur dicere *Cat. de agri cult. 1, 3*

---

3 coline *A corr.* colline *A*² plerunque *VB* hibernales esse *PB* hiberna his esse *A*, *sed* his *in rasura A*² hibernales hiis esse *m* hiberna esse ibi *v* . *fortasse* hiberna · L · eis esse 4 patra ibi herbosam *A* 5 montanis locis *m* monta | nanis locis *A* montanaque iis locis *P* montana iis locis *B* montana his locis *v* 7 ac cultura *Vm* $\overset{c}{a}$cultura *AB*, *sed* c *recentiore manu superscriptum in A* et cultura *Iucundus* 8 quabiliter *A corr.* equabiliter *A*² 9 aequos *PB* equ$\overset{v}{o}$s *A* aequus *v* 11 quod fit — 12 tria *in margine scripta in A* 12 atque *ABv* adque *P* huiuscemodi *PB Victorius* huius-modi *Av* dispariliter *Bv* disperiliter *PA* 13 *fortasse* momenta 14 ad *in margine scriptum in B* 16 qui *om. A*, *add. A*²

17 subiicit *V* 18 maiora *corr.* — re *A* 19 sata *V* s$\overset{a}{i}$ta *B* s. at *una littera post* s *deleta A* quincuncem *AB* quicuncem *V* atqu interualla *v et superscripto* inter *B* adque interualla *PA* 20 magn male *V* magnos male *AB* magnos7 (*h · e ·* magno set) male *A*² magn sed male *m Iucundus*

et frumentum, quod quae [que] suo quicque loco sunt posita, ea minus loci occupant, et minus officit aliud alii ab sole ac luna et vento. hoc licet coniectura videre ex aliquot rebus, ut nuces 3 integras quas uno modio conprendere possis, quod putamina suo loco quaeque habet natura conposita, cum easdem, si fregeris, vix sesquimodio concipere possis. praeterea quae arbores in 4 ordinem satae sunt, eas aequabiliter ex omnibus partibus sol ac luna coquunt. quo fit ut uvae et oleae plures nascantur et ut celerius coquantur. quas res duas sequuntur altera illa duo, ut plus [L] reddant musti et olei et preti pluris.

Sequitur secundum illud, quali terra solum sit fundi, a qua 5 parte vel maxime bonus aut non bonus appellatur. refert enim, quae res in eo seri nascique et cuius modi possint: non enim eadem omnia in eodem agro recte possunt. nam ut alius est ad vitem adpositus, alius ad frumentum, sic de ceteris alius ad aliam rem. itaque Cretae ad Cortyniam dicitur platanus esse, 6 quae folia hieme non amittat, itemque in Cypro, ut Theophrastus ait, una, item Subari, qui nunc Thurii dicuntur, quercus simili esse natura, quae est in oppidi conspectu: item contra atque apud nos fieri ad Elephantinem, ut neque ficus neque vites

---

16 itaque Cretae *Theophr. hist. plant. I 9, 5 Plin 12, 11* 18 item Subari *Plin. 16, 81* 19 item contra atque apud nos *Theophr. hist. plant. I 3, 5*

---

1 quod quaeque suo quicque loco sunt posita *P* quod queq ; suo quicq; loco sunt posite *A corr.* quod queq; suo quoque loco posita A^2 quod quaeque suo quidque loco sunt positae *B* quod quae suo queque loco posita *m* quod quaeque suo quoque loco sunt posita *v* 3 aliquot rebus *Av* aliquod rebus *P* aliquot ~ rebus *B* 4 comprendere *VAB* 5 composita *VAB* cum *delevit Schneiderus* 6 sesquimodio *A V* Sesquimodio *in margine adscripsit P* ses (al. res) qui modio *B* 8 nascuntur *A* ut *ante* celerius *superscriptum in B* 9 sequuntur *mv* sequantur *PAB* illa *expunxit* A^2 10 plus · l · reddant *P* plus · i · reddant *AB* plus reddant *v* pretii *AB* precii *V* 14 eodem] eadem *A corr.* eodem A^2 15 adpositus *A* appositus *VB* caeteris *V* 16 cortyniam *VB* cortinā (i *superscr.*) *B* 17 hyeme *V* cypro *VB* cipro *Am* 18 subari *PAB* sybari *v* thtrii *VB* turii *Am* similis *Am* 19 opidi *A* 20 apud nos solet fieri, *sed* solet *deletum B* elephantinem *V* elephantinē *AB*

amittant folia. propter eandem causam multa sunt bifera, ut vitis apud mare Zmurnae, malus [biferae ut] in agro Consentino.
7 idem ostendit, quod in locis feris plura ferunt, in iis quae sunt culta meliora. eadem de causa sunt quae non possunt vivere nisi in loco aquoso aut etiam aqua, et id discriminatim [ut] alia in lacubus, ut harundines in Reatino, alia in fluminibus, ut in Epiro arbores alni, alia in mari, ut scribit Theophrastus palmas
8 et squillam. in Gallia transalpina, intus ad Rhenum cum exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi nec vitis nec olea nec poma nascerentur, ubi agros stercorarent candida fossicia creta, ubi salem nec fossicium nec maritimum haberent, sed ex quibusdam lignis conbustis carbonibus salsis pro eo uterentur.
9 Stolo, Cato quidem, inquit, gradatim praeponens alium alio agrum meliorem dicit esse in novem discriminibus, quod sit primus ubi vineae possint esse bono vino et multo, secundus ubi hortus inriguus, tertius ubi salicta, quartus ubi oliveta, quintus ubi pratum, sextus ubi campus frumentarius, septimus ubi caedua silva,
10 octavus ubi arbustum, nonus ubi glandaria silva. Scrofa, Scio, inquit, scribere illum; sed de hoc non consentiunt omnes, quod alii dant primatum bonis pratis, ut ego, a quo [que] antiqui prata parata appellarunt. Caesar Vopiscus, aedilicius causam cum ageret apud censores, campos Roseae Italiae dixit esse sumen, in quo relicta pertica postridie non appareret propter herbam.
VIII contra vineam sunt qui putent sumptu fructum devorare.

---

1 propter eandem causam *Plin. 16, 115* 13 Cato quidem *Cat. de agri cult. 1, 7* 21 Caesar Vopiscus *Plin. 17, 32*

---

1 ut uites *VAB* . M. Varro auctor est vitem fuisse Zmyrnae apud mare biferam et malum in agro Consentino *Plinius XVI 115* 2 zmurne *A* zmyrnae *PB* mirnae *v* malus biferae ut *PB* malus bifere ut *A* malus bifera ut *v* 3 in iis *AB* in his *V* 5 etiam aqua *PB* etiam aquam *A* in aquam *m* etiam in aqua *v* discriminatim ut alia *PAB* discriminatim et alia *v* 6 arundines *VB* arudines *A* 7 epyro *B* theophras | stus *A* 8 squillam *PAB* squillas *v* rhenum *VB* renum *Am* 9 aliquot *BA*[2]*v* aliquod *PA* 12 combustis *VAB* 13 inquit *VB* inquid *A* proponens *m* 15 hortus *V* ortus *AB* 16 inriguus *PAB* irriguus *v* 18 octauum *corr.* —' us *A* nonũ *A* scio inquit *VB* sio inquid *A* 19 con- see sentiunt, *sed deletis* see *litteris A* 20 ut ego a quoque anti- qui *PAB* ut ego a quo antiqui *v* 24 sumptum *B*

Refert, inquam, quod genus vineae sit, quod sunt multae species eius. aliae enim humiles ac sine ridicis, ut in Hispania, aliae sublimes, ut quae appellantur iugatae, ut pleraeque in Italia. cuius nomina duo, pedamenta et iuga. quibus stat rectis vinea, dicuntur pedamenta; quae transversa iunguntur, iuga: ab eo quo-
que vineae iugatae. iugorum genera fere quattuor, pertica, 2
harundo, restes, vites: pertica, ut in Falerno, harundo, ut in Arpano, restes, ut in Brundisino, vites, ut in Mediolanensi. iugationis species duae, una derecta, ut in agro Canusino, altera conpluviata in longitudinem et latitudinem iugata, ut in Italia pleraeque. haec ubi domo nascuntur, vinea non metuit sumptum; ubi multa ex propinqua villa, non valde. primum genus quod dixi maxime quaerit salicta, secundum harundineta, tertium iunceta aut eius generis rem aliquam, quartum arbusta, ubi traduces possint fieri vitium, ut Mediolanenses faciunt in arboribus,
quas vocant opulos, Canusini in hardulatione in ficis. pedamen- 4
tum item fere quattuor generum: unum robustum, quod optimum solet adferri in vineam e querco ac iunipiro et vocatur ridica: alterum palus e pertica, meliore dura, quo diuturnior; quem cum infimum terra solvit, puter evertitur et fit solum summum: tertium, quod horum inopiae subsidio misit harundinetum. inde enim

---

1 refert] fert *A* fer *m* sit] sint *A* 2 speties *B* 3 pleresque, *sed* s *deletum A* 4 cuius nomina *PAB* quarum nomina *v*. *fortasse* cuius rei nomina 7 harundo *priore loco AB* arundo *V* restes uites *AB Victorius* restes et uites *V* ut in falerno *A et superscripto* in *B* est in falerno *V* harundo *B* arundo *V* inarundineto *corr.* arundine *A* in arpano *PB* ī arpano, *sed* ī *in rasura A* in campano *m* in arpino *v* 8 brundisino *PA* brundusino *corr.* brundisino *B* brundusino *v* mdiolanensi *A corr.* med — A^2 9 speties *B* derecta *PAB* directa *v* 10 conpluuiata *A* compluuiata *VB* 12 ex propinqua uilla *Iucundus* et propinqua uillā *A* et propinqua uillam *PB* et propinqua uilla *mv* 13 harundineta *PAB* arundineta *v* tercium *A* 15 vitium] uinum *A* fatiunt *A* 16 opulos *PA* opuplos *B* populos *v* in hardulatione *PA et superscripto* h *B* in harundulacione *m* in ardulatione *v* 18 adferri *A* afferri *VB* querco *VAB* quercu *m Iucundus* iunipiro *PA* iunipero *Bv* 19 alterrum *A* melior e dura quod diuturnior *Iucundus* 20 in fimum *V* soluit *Gesnerus* uoluit *VB* uolunt *Am* 21 inhopiae *A* harundinetum *PB* harundineto *corr.* — tū *A* arundinetum *v*

aliquot conligatas libris demittunt in tubulos fictiles [cum] fundo
pertusos, quos cuspides appellant, qua umor adventicius transire
possit. quartum est pedamentum nativum eius generis, ubi ex
arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit, quos traduces
5 quidam rumpos appellant. vineae altitudinis modus longitudo
hominis, intervalla pedamentorum, qua boves iuncti arare possint.
ea minus sumptuosa vinea, quae sine iugo ministrat acratophoro
vinum. huius genera duo: unum, in quo terra cubilia praebet
uvis, ut in Asia multis locis, quae saepe vulpibus et hominibus
fit communis. nec non si parit humus mures, minor fit vindemia,
nisi totas vineas oppleris muscipulis, quod in insula Pandateria
6 faciunt. alterum genus vineti, ubi ea modo removetur a terra
vitis, quae ostendit se adferre uvam. sub eam, ubi nascitur uva,
subiciuntur circiter bipedales e surculis furcillae, ne vindemia
facta denique discat pendere in palma aut funiculo aut vinctu,
quod antiqui vocabant cestum. ibi dominus simul ac vidit occi-
pitium vindemiatoris, furcillas reducit hibernatum in tecta, ut
sine sumptu harum opera altero anno uti possit. hac consuetu-
7 dine in Italia utuntur Reatini. haec ideo varietas maxime, quod
terra cuius modi sit refert. ubi enim natura umida, ibi altius
vitis tollenda, quod in partu et alimonio vinum non, ut in calice,
quaerit aquam, sed solem. itaque ideo, ut arbitror, primum e
vinea in arbores escendit vitis.

IX Terra, inquam, cuius modi sit refert, et ad quam rem bona

---

1 aliquot *Bv* aliquod *PA* colligatas *VAB* b^t^ubulos *B* cum fundo pertusos *PB* confundo pertusos *A* cum fundo pertuso *v* fundo pertuso *Ursinus* 2 cupides *A* umor *PA* humor *Bv* aduentitius *A*
3 pos.it *una littera post* s *deleta A* poterit *m* 7 ministrat acrathophoro *P* ministrata cratophoro *B* ministrat cratophoro *A* ministrat acratophoron *v*. '*Antiqui libri ueram lectionem retinent, Acratophoro*' *Victorius* 9 locis *superscriptum in A* 10 humus] huius *Am*
11 Muscipuli *in margine adscripsit P* pandateria *PB* pandataria *Am* pandatharia *v* 12 uineti ubi *Bv* uiniti ubi *P* uinee ti[illegible] ubi *A* uinee ubi *m* . *fortasse* vineae fit ubi 13 adferre *AB* afferre *V*[illegible]
14 subiciuntur *PB* subicitur *A* subiiciuntur *v* bipedales [illegible] *corr.* — is *A*[2] furcille *A corr.* — illa *A*[2] 16 occipitium *A*[illegible] occipicium *V* 18 horum *PAB* eorum *v* earum *Iucundus* ut [illegible] *superscriptum in A* 19 reatini *v* uriatini *PAB* 20 sit *om.* [illegible] humida *VAB* 23 escendit *PB* ascendit *Amv*
24 bonam *priore loco A*

aut non bona sit. ea tribus modis dicitur, communi et proprio et
mixto. communi, ut cum dicimus orbem terrae et terram Italiam
aut quam aliam. in ea enim et lapis et harena et cetera eius
generis sunt in nominando conprensa. altero modo dicitur terra
proprio nomine, quae nullo alio vocabulo neque cognomine adiecto
appellatur. tertio modo dicitur terra, quae est mixta, in qua 2
seri potest quid et nasci, ut argillosa aut lapidosa, sic aliae, cum
in hac species non minus sint multae quam in illa communi
propter admixtiones. in illa enim, cum sit dissimili vi ac potestate,
partes permultae, in quis lapis, marmor, rudus, harena, sabulo,
argilla, rubrica, pulvis, creta, ignis, carbunculus, id est quae sole
perferve . ita fit, ut radices satorum conburat. ab iis quae pro- 3
prio nomine dicitur terra, cum est admixta ex iis generibus
aliqua re, cum dicitur aut cretosa * sic ab aliis generum discri-
minibus mixta: horum varietatis ita genera haec, ut praeterea
suptiliora sint alia, minimum in singula facies terna, quod alia
terra est valde lapidosa, alia mediocriter, alia prope pura. sic
de aliis generibus reliquis admixtae terrae tres gradus ascendunt
eosdem. praeterea hae ipsae ternae species ternas in se habent 4
alias, quod partim sunt umidiores, partim aridiores, partim
mediocres. neque non haec discrimina pertinent ad fructus
vehementer. itaque periti in loco umidiore far adoreum potius
serunt quam triticum, contra in aridiore hordeum potius quam
far, in mediocri utrumque. praeterea etiam discrimina omnium 5
horum generum subtiliora alia, ut in sabulosa terra, quod ibi
refert sabulo albus sit an rubicundus, quod subalbus ad seren-

---

22 itaque periti *Plin. 18, 166 Non. p. 52, 16*

---

1 ea tribus *Iucundus* et a tribus *VB* tribus *Am* 2 cammuni *posteriore loco A* 3 harena *PA* arena *Bv* caetera *V* 4 comprensa *VB* compressa *A corr.* comprēsa *A*[2] 6 tercio *A* in qua *m Iucundus* in quo *VAB* 8 speties *B* 9 admi | tiones *A* cum sint *Gesnerus* disimili *A* de simili *m* 10 harena *A* arena *VB* sabulo *PAB* sabulum *v* 12 comburat *VB* cumburat *A* 16 suptiliora *PA* subtiliora *Bv* sint] sunt *A* *fortasse* in singula facie terna facies terna *Iucundus* facies terrena *VAB* quod *om. A* 19 habeant *corr.* habent *A* 20 umidiores *PA* humidiores *Bv* 22 umidiore *PA* humidiore *Bv* 24 utrunque *V*

dos surculos alienus, contra rubicundior adpositus. sic magna tria discrimina terrae, quod refert utrum sit macra an pinguis an mediocris, quod ad culturam pinguis fecundior ad multa, macra contra. itaque in iis, ut in Pupinia, neque arbores prolixae neque vites feraces, neque stramenta videre crassa possis neque ficum mariscam et arbores plerasque ac prata retorrida
6 muscosa. contra in agro pingui, ut in Etruria, licet videre et segetes fructuosas ac restibilis et arbores prolixas et omnia sine musco. in mediocri autem terra, ut in Tiburti, quo propius accedit ut non sit macra, quam ut sit ieiuna, eo ad omnes res
7 commodior, quam si inclinavit ad illud quod deterius. Stolo, Non male, inquit, quae sit idonea terra ad colendum aut non, Diophanes Bithynos scribit signa sumi posse aut ex ipsa aut quae nascuntur ex iis: ex ipsa, si sit terra alba, si nigra, si levis, quae cum fodiatur, facile frietur, natura quae non sit cineracia neve vehementer densa: ex iis autem quae enata sunt fera, si sunt prolixa atque [ea] quae ex iis nasci debent earum rerum feracia. sed quod sequitur, tertium illut de modis dic.

X Ille, Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. nam in Hispania ulteriore metiuntur iugis, in Campania versibus,

---

1 appositus *VAB* $\overset{o}{\mathrm{si}}$ magna *A* 2 referet *A* 3 foecundior *V* ad $\overset{ta}{\mathrm{mul}}$macra *A* 4 itaque in iis *A* *Victorius* itaque ˙ nus *et in margine* ˙nus c' ī iis *P* itaque nus *B* itaque in uiis *m* itaque nux *v* . itaque in Veiis *Iucundus.* '*Veteres libri hac parte corrupti, communem lectionem multis de causis non probamus, eamque ab aliquo emendatore repositam arbitramur*' *Victorius* prolixae *VB* prolixe *A* prolixas *Iucundus* 5 uites *superscriptum,* eraces *bis scriptum in A* possis *AB* *Victorius* poteris *V* 6 marisscam *A* 7 pingu *superscriptum in A* 9 quo propius *Ursinus* quod propius *VA* quo proprius *B* 11 quam si inclinauit *B* *Victorius* quam $\overset{i}{\mathrm{s}}$inclinauit quam si inclinauerit *V* 12 inquit *VB* inquid *A* quae sit *om.* collendum *A* 13 bithynos *PB* bithinos *A* bithynius *v* sign *superscriptum in B* 14 si *primo loco om. B* 15 cum fodiatur c$\overset{v}{\mathrm{o}}$nfodiatur *A* 17 atque *Bv* adque *PA* 18 quod sequitur *AB* quot sequitur *P* tertium illud (illut *P*) de modis dici *PB* tercium il-id de modo dicit *A* tercium item de modis dicit *m* tertium illud d modis dice *v*
20 metiuntur] mentiuntur *A*

apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. iugum vocant, quod iuncti boves uno die exarare possint. versum dicunt centum pedes quoquo versum quadratum. iugerum, quod quadratos duos actus habeat. actus quadratus, qui et latus est pedes CXX et 2
longus totidem: is modus acnua latine appellatur. iugeri pars minima dicitur scripulum, id est decem pedes et longitudine et latitudine quadratum. ab hoc principio mensores non numquam dicunt in subsicivum esse unciam agri aut sextantem, sic quid aliud, cum ad iugerum pervenerunt, quod habet iugerum scripula CCLXXXVIII, quantum as antiquos noster ante bellum punicum pendebat. bina iugera quod a Romulo primum divisa dicebantur viritim, quae heredem sequerentur, heredium appellarunt. haec postea centum centuria. centuria est quadrata in omnes quattuor partes, ut habeat latera longa pedum ∞ ∞ C Ɖ.

---

1 in agro Romano *Non. p. 53, 24* iugum vocant *Plin. 18, 9* 4 actus quadratus *Colum. V 1, 5* 11 bina iugera *Non. p. 61, 11*

---

3 quadratos] quadratum *corr.* — os *A* quadratum *m* duos actus *ABv* duos act(v)os *P* 5 is modus acnua *AB* is modius acnua *P* is modius acmina *v*. ‘Is modus acnua [Latine *in editione add. Vict.*] appellatur. *Hanc lectionem in omnibus antiquioribus libris inueni, nam communem, peruulgatamque inanem puto’ Victorius* 6 scripulum *PAB* scrupulum *mv* et longitudine et latitudine *VB* et longitudinē et latitudinē *A* in longitudine et latitudine *Iucundus* in longitudinem (a · indiuibisibile) et latitudinem *m Victorius* 7 nonnunquam *VB* 8 subsiciuum *B* sic quid] siquid *VB* siquis *A* 9 ‘Quod habet scrupula CCLXXXVIII. quantum as. *Haec est uetus, eademque syncera lectio. — Quod tamen ad orthographiam pertinet, ambobus locis scripulum i, non u, in prima syllaba habet’ Victorius* 10 scripula *P* scriptula *AB* scrupula *mv* CC(L)XXXVIII *B* 11 pende | pendebat *A* 12 dicebantur *deest apud Nonium p. 61, 12* haeredem *V* haeredium *V* 13 centum] centuria *corr.* centū *A* 14 ut habeat *bis scriptum in A* longa pedum MMCƉ *B* longa . . ∞ ∞ C Ɖ *duabus litteris post longa deletis A* longa ∞ ∞ C Ɖ pedes *P* longa . M.M.C. pedes *v* longa pedum ∞ ∞ C *editio Victorii.* ‘*Cum studium meum exprimendae antiquitatis non bene percepissent operae, quae postea libros excuserunt, integrum hunc locum deprauarunt : Quibus enim notis summa pedum, quae centuriam conficiunt, in optimo exemplari descripta est, iisdem in nostro codice designari uolebam. Sic autem in illo scriptum est,* pedum ∞ ∞ C Ɖ. *Typographi, lineam, qua postrema litera dissecta*

hae porro quattuor centuriae coniunctae, ut sint in utramque partem binae, appellantur in agris divisis viritim publice saltus.

XI In modo fundi non animadverso lapsi multi, quod alii villam minus magnam fecerunt, quam modus postulavit, alii maiorem, cum utrumque sit contra rem familiarem ac fructum. maiora enim tecta et aedificamus pluris et tuemur sumptu maiore. minora cum sunt, quam postulat fundus, fructus solent disperire
2 [L]. dubium enim non est quin cella vinaria maior sit facienda in eo agro, ubi vineta sint, ampliora ut horrea, si frumentarius ager est.

Villam aedificandum potissimum, ut intra saepta villae habeat aquam, si non, quam proxime: primum, quae ibi sit nata; secundum, quae influat perennis. si omnino aqua non est viva, cisternae faciendae sub tectis et lacus sub dio, ex altero loco ut
XII homines, ex altero ut pecus uti possit. danda opera ut potissimum sub radicibus montis silvestris villam ponat, ubi pastiones sint laxae, ita ut contra ventos, qui saluberrimi in agro flabunt.

---

est, lituram esse credentes, ut arbitror, literam totam, tanquam a me deletam, reliquerunt, falsumque numerum pedum posuerunt . neque hoc tantum hoc loco fecere, sed in III etiam libro [5, 9] in eadem re lapsi sunt, quo facilius quid eos deceperit suspicari potui . Ita enim ille quoque locus legi debet, Longum P. Ɖ CCCC L · *Non solum autem hanc notam in fidelissimo Varronis codice, sed in aliis etiam priscis monumentis inueni' Victorius* 1 hae porro *VA* haec porro *B* coniunctae centuriae *corr.* centuriae coniunctae *B* utranque *VB* 2 binae appellantur *AB* binae. Et sic appellantur *V* 3 lapsi multi *AB* lapsi sunt multi *V* 4 *fortasse* quam fundus postulavit 5 utrunque *VB* 7 disperire . L . dubium *VB* disperire . l . dubium *A* 9 in ea *A corr.* in eo *A*² uineta sint ampliora *P* uineta sint | sint ampliora, *sed priore loco* sint *subducta lineola deletum A* uineta sint sint ampliora *B, ubi posteriore loco* sint *in extremo versu in margine adscriptum est,* uineta sunt ampliora *v* frumentarias *A corr.* — rius *A*² 11 uillam edificandum potissimum *A* uillam aedificandam potissimum *PBm* in uilla aedificanda hoc potissimum *v* septa *V* villae *delevit Ursinus* habeat *PAB* habeas *v* 12 quae primum *corr.* primum quae *B* 13 aqua non est] aquam nouē *A* 14 et lacus] ut lacus *A* 15 danda opera *m Iucundus* dandam operam *VAB* 16 ponat *PAB* ponas *v* 17 laxae *PAB* latae *mv* quis saluberimi *A*

quae posita est ad exortos aequinoctiales, aptissima, quod aestate
habet umbram, hieme solem. sin cogare secundum flumen aedi-
ficare, curandum ne adversam eam ponas: hieme enim fiet vehe-
menter frigida et aestate non salubris. advertendum etiam, siqua 2
erunt loca palustria, et propter easdem causas, et quod [arescunt]
crescunt animalia quaedam minuta, quae non possunt oculi con-
sequi, et per aera intus in corpus per os ac nares perveniunt
atque efficiunt difficilis morbos. Fundanius, Quid potero, inquit,
facere, si istius modi mi fundus hereditati obvenerit, quo minus
pestilentia noceat? Istuc vel ego possum respondere, inquit
Agrius: vendas, quot assibus possis, aut si nequeas, relinquas.
At Scrofa, Vitandum, inquit, ne in eam partem spectet villa, 3
e quibus ventus gravior ex iis partibus adflare soleat, neve in
convalli cava et ut potius in sublimi loco aedifices, qui quod
perflatur, siquod est quod adversarium inferatur, facilius discuti-
tur. praeterea quod ab sole toto die inlustratur, salubrior est,
quod et bestiolae, siquae prope nascuntur et inferuntur, aut
efflantur aut aritudine cito pereunt. nimbi repentini ac torren- 4
tes fluvii periculosi illis, qui in humilibus ac cavis locis aedificia
habent, et repentinae praedonum manus quod inprovisos facilius
opprimere possunt, ab hac utraque superiora loca tutiora.

---

1 posita est *AB Victorius* posita sit *V* exortos *PAB* exortus *mv* 2 habet *PB Victorius* habes *A* habeat *v* umbra *A corr.* umbrā A^2 hyeme *V* solem *superscriptum in A* sin g cogare, *sed* g *post* sin *deletum A* 3 aduersum eum *PAB* aduersum eurum *v* hyeme *V* 4 aduertendum *Bmv* auertendum *PA* 5 arescunt *delevit Zahlfeldt quaest. crit. in Varr. rer. rust. libr. p. 18* 6 quedam | minuta quedam minuta, *sed* minuta *posteriore loco deletum A* 8 effitiunt *A* difficilis *PAB* difficiles *v* morbus *corr.* — os *A* inquit *VB* inquid *A* 9 mi *PB Victorius* in *corr.* mi *A* mihi *v* hereditati *AB* haereditati *P* haereditate *v* 10 noceant *A* possim *A* inquit *VB* inquid *A* 11 quot assibus *VB* quod assibus *A* nequas *A corr.* nequeas A^2 12 inquit *VB* inquid *A* ne in eas partes spectet uilla, ex quibus uentus grauior afflare soleat *Iucundus* uillam *A* 13 adflare *A* afflare *VB* 15 *fortasse* si est quod 16 ab sole *V* a sole *AB* inlustratur *A* illustratur *VB* salubrior est *VB* salubriorē *A* 18 torentes *A* 20 inprouisos *A* improuisos *VB* 21 ab hac utraque *PB* ab ac utraque *A* ab utroque *v* . *fortasse* ab hac utraque re

XIIII In villa facienda stabula ita, ut bubilia sint ibi, hieme qu
possint esse caldiora. fructus, ut est vinum et oleum, loco pla
in cellis, item [ut] vasa vinaria et olearia potius faciendu
aridus, ut est faba et faenum, in tabulatis. familia ubi verse
providendum, si fessi opere aut frigore aut calore, ubi comm
2 dissime possint se quiete reciperare. vilici proximum ianu
cellam esse oportet, eumque scire, qui introeat aut exeat no
quidve ferat, praesertim si ostiarius est nemo. in primis cul
videnda ut sit admota, quod ibi hieme antelucanis tempori
aliquot res conficiuntur, cibus paratur ac capitur. faciund
etiam plaustris ac cetero instrumento omni in cohorte ut s
magna sint tecta, quibus caelum pluvium inimicum. haec e
si intra clausum in consaepto et sub dio, furem modo
3 metuunt, adversus tempestatem nocentem non resistunt. cohor
in fundo magno duae aptiores: una ut interdius conpluvi
habeat lacum, ubi aqua saliat, qui intra stylobatas, cum velit,
semipiscina. boves enim ex arvo aestate reducti hic bibunt,
perfunduntur, nec minus e pabulo cum redierunt anseres, su
porci. in cohorte exteriore lacum esse oportet, ubi macere

---

18 nec minus e pabulo *Non. p. 83, 13* 19 lacum esse opo
Non. p. 211, 30

---

1 hyeme *V* 2 est *ante* uinum *superscriptum in B* 3 pot
faciendum *AB Victorius* potius faciundum *P* potius faciunda *v*
ut est faba et fenum *A* ut est faba et foenum *B Victorius* ut est f
lentes ordeum et far et foenum *v*, *ubi* faba lentes ordeum et far *dele*
significavit P 5 apere *corr.* opere *A* . *fortasse* aut a frigore
quiete *in margine scriptum in B* uilici *PAB* uillici *v* pr
mum *PB* proximus *corr.* — mum *A* proxime *v* 8 hostiarius *B*
9 uidenda *VAB* uidendum *Ursinus* a(d)mota *A* hyeme *V*
aliquot res *Bv* aliquod res *PA* ac capitur *B Victorius* et capitu
accipitur *A* faciundum *hoc loco VAB* faciendum *m* 11 plaust
palustris *A* caetero *V* in cohorte *VB* in choorte *A* 12 cael
om. A 13 consepto *VAB* 14 cohortes *VB* choortes *A*
conpluuium *A* compluuium *VB* 16 ibi *corr.* ubi *A* stylobata
stilobatas *VA* cum uelit *PAB* cum uenit *v* 17 ex aruo *B*
arbo (c'. uo) *P* ex arbo *A* ex aratro *v* 18 e pabulo cum redierunt
pauolo (c'. bulo) cum redierunt *P* epauolocum redierint (u) *B* hoc loco
ciuntur *v* et a pabulo cum redierunt *Nonius p. 83, 13* 19 in coh
VB in choorte *A* macerentur *A*

lupinum, item alia quae demissa in aquam ad usum aptiora fiunt.
cohors exterior crebro operta stramentis ac palea occulcata pedi- 4
bus pecudum fit ministra fundo, ex ea quod evehatur. secundum
villam duo habere oportet stercilina aut unum bifariam divisum.
alteram enim partem fieri oportet [villam] novam, alteram veterem
tolli in agrum, quod enim quam recens quod confracuit melius.
nec non stercilinum melius illud, cuius latera et summum virgis
ac fronde vindicatum a sole. non enim sucum, quem quaerit
terra, solem ante exugere oportet. itaque periti, qui possint, ut
eo aqua influat, eo nomine faciunt. sic enim maxime retinetur
sucus, in eoque quidam sellas familiaricas ponunt. aedificium 5
facere oportet, sub quod tectum totam fundi subicere possis
messem, quod vocant quidam nubilarium. id secundum aream
faciendum, ubi triturus sis frumentum, magnitudine pro modo
fundi, ex una parti apertum, et id ab area, quo et in tritura
proruere facile possis et, si nubilare coepit, inde ut rursus celeriter
reicere. fenestras habere oportet ex ea parti, unde commodissime

---

1 demissu *corr.* demissa *A* fiunt *PB* fiant *Am* sunt *v* 2 cohors *VB* choors *A* opeta (r *suprascr.*) *A* occulata (c *suprascr.*) *A* 3 ex ea *VAB* ex eo A^2*m* 4 stercilina *P* stercilinia *B* stercilianam *A* *corr.* stercilinia A^2 sterquilina *m* sterquilinia *v* aut unum *Vm* autumnum *A* *expuncto* m *ut videtur* A^2 autumnum *B* 5 alteram (alterram *A*) enim partem fieri oportet *AB* alteram enim ī partem ferri oportet *V* alteram enim partem ferri oportet *Victorius* uillā (uillā, *ut videtur*, *vel* villa *P*) nouam *PAB* e uilla nouum fimum *v* e uilla nouam *Victorius* alteram ueterem *B Victorius* alter | alterram ueterem, *sed* alter *deletum A* altera ueterem *V* 6 in agro *corr.* — um *A* 'Quod enim quam recens quod confacuit melius · *Ita in melioribus : nam in semiuetere pro* confacuit, conflacuit, *legimus* : *caetera eadem erant*' *Victorius* . *fortasse* quod enim confracuit quam recens melius confracuit *Scaliger* confacuit *PB* confacuit (l *suprascr.*) *A* conflacuit *m* cum faciunt *v* 7 stercilinum *PB* stercilinium *A* sterquilinum *m* sterquilinium *v* 8 uindicatum *PAB* uindicatur A^2 *v* uincatur *m* a sole *PAB* ab sole *v* 9 exugere *P* exurgere *AB*, *sed* r *expunctum ut videtur* A^2 exurgere *mv* possunt *Iucundus* 10 faciunt *AB* faciant *V* 11 in eoque quidam *V* in eo quae quidam *B* in eoque | dam *A* in eo quidam *m* edifitium *A* 12 facere *AB* fieri *P* etiam fieri *v* subiicere *V* 15 parti *PB* parte *corr.* — ti *A* parte *v* intritura *PAB* intrituram *v* 16 cepit *A* 17 parti *PAB* parte *v*

6 perflari possit. Fundanius, Fructuosior, inquit, est certe fundus propter aedificia, si potius ad anticorum diligentiam quam ad horum luxuriam derigas aedificationem. illi enim faciebant ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines indomitas. itaque illorum villae rusticae erant maioris preti quam urbanae, quae nunc sunt pleraque contra. illic laudabatur villa, si habebat culinam rusticam bonam, praesepis laxas, cellam vinariam et oleariam ad modum agri aptam et pavimento proclivi in lacum, quod saepe, ubi conditum novum vinum, orcae in Hispania fervore musti ruptae, neque non dolea in Italia. item cetera ut essent in villa huiusce modi, quae cultura quaereret, providebant.

7 nunc contra villam urbanam quam maximam ac politissimam habeant, dant operam ac cum Metelli ac Luculli villis pessimo publico aedificatis certant. quo hi laborant ut spectent sua aestiva triclinaria ad frigus orientis, hiberna ad solem occidentem, potius quam, ut antiqui, in quam partem cella vinaria aut olearia fenestras haberet, cum fructus in ea vinarius quaerat ad dolia aera frigidiorem, item olearia calidiorem. item videre oportet, si est collis, nisi quid impedit, ut ibi potissimum ponatur villa.

XIV Nunc de saeptis, quae tutandi causa fundi aut partis fiant, dicam. earum tutelarum genera IIII, unum naturale, alterum agreste, tertium militare, quartum fabrile. horum unum quod-

---

6 illic laudabatur *Non. p. 218, 8* 9 saepe ubi conditum *Non. p. 546, 3*

---

1 inquit *VB* inquid *A* 2 anticorum *A* antiquorum *VB* 3 derigas *PA* dirigas *B* ad fructuum rationem *AB* ad fructum rationem *P* ad fructum communem *v* 4 hi faciunt *v et una littera post* hi *deleta A* hic faciunt *PB* hii faciunt *m* 5 pretii *PAB*, *om. v* 7 praesepiis laxas *PAB* praesepes laxas *v* praesepim latam *Nonius p. 218, 9* uinaream *A* 9 quod saepe *v* quot saepe *PAB* ubi *superscriptum* in *A* hispania *v* hispaniā *PA* hispaniam *B* 10 ruptae sunt *B* neque non dolea *PAB* nec non et dolia caetera *V* 11 cultura quaereret *Iucundus* cultura quaeret *PAB* cultum quaererent *v* prouideant *A* 13 ac cum metelli *Amv* ac cum metalli *P* ac metalli *B* luculi *Am* uillas *B* 14 quo h laborent *AB* quod hi laborent, *sed* d *ut videtur deletum P* quocirca h laborant *v* 15 tricliniaria *B* 16 cellam uinariam *A* 17 in ea *Iucundus* in eo *VAB* 18 calidiorem *PAB* caldiorem *v* 19 impedit *om. Am* ut ibi *Am* ut ubi *PB* ubi *v* 20 septis *VAB*

que species habet plures. primum naturale saepimentum, quod opseri solet virgultis aut spinis, quod habet radices ac [vivae saepis] praetereuntis lascivi non metuet facem ardentem. secunda 2 saeps est agrestis e ligno, sed non vivit: fit aut palis statutis crebris [e] virgultis inplicatis aut latis perforatis et per ea foramina traiectis longuris fere binis aut ternis aut ex arboribus truncis demissis in terram deinceps constitutis. tertium militare saepimentum est fossa et terreus agger. sed fossa ita idonea, si omnem aquam, quae e caelo venit, recipere potest aut fastigium habet, ut exeat e fundo. agger is bonus, qui intrinsecus iunctus 3 fossa aut ita arduus, ut eum transcendere non sit facile. hoc genus saepes fieri secundum vias publicas solent et secundum amnes. ad viam salariam in agro Crustumino videre licet locis aliquot coniunctos aggeres cum fossis, ne flumen agris noceat. aggeres faciunt sine fossa: eos quidam vocant muros, ut in agro Reatino. quartum fabrile saepimentum est novissimum, maceria. 4 huius fere species quattuor, quod fiunt e lapide, ut in agro Tusculano, quod e lateribus coctilibus, ut in agro Gallico, quod e lateribus crudis, ut in agro Sabino, quod ex terra et lapillis conpositis in formis, ut in Hispania et agro Tarentino.

Praeterea sine saeptis fines praedi sationis notis arborum XV

---

9 aquam quae e caelo venit *Non. p. 302, 12*

---

2 opseri *P* obseri *ABv* vivae saepis *inclusit Gesnerus* 3 praeteȩreuntis *B* secunda seps *AB* secunda saepes *V* 4 est ex agresti eligno *PB et* e *littera ante* ligno *deleta A* est ex agresti ligno *mv* 5 e uirgultis *PAB* et uirgultis *m* ac uirgultis *v* inplicatis *A* implicatis *PB* implicitis *v* 6 traiectis *bis scriptum, sed posteriore loco deletum est in A* longuris *PAB* longuriis *v* 7 demisis *A* tercium *A* 8 te^{r}eus *A* agger *V* ager *AB* 9 qua ecelo *A* 10 e fundo] effundo *A* agger is *Iucundus* aggeris *VAB* 12 saepes *P* sepes *AB* saepis *v* 13 crustrimino *A* crustimino *m* 14 aliquod *PA* aliquod$^{ul'\ os}$ *B* cuniunctos *A* cum fossis] confossis *A* 16 reatino *mv* retino *PAB* quartum *ABv* quantum *ut videtur P* 17 fiunt *PAB* fit A^2*mv* 19 de lateribus *posteriore loco Am* 20 compositis *VB* copiosius *A* in hispania et agro *v* in hispanię agro *P* in hispanie agro *A* in hispania in agro *m* in hinispaniae agro *B* terentino *A*

21 saeptis *B* septis *VA* praedii *VAB* sationis notis arborum *VB* sationis ationis notis arborum *A* satione arborum *Schneiderus*

tutiores fiunt, ne familiae rixent cum vicinis ac limites ex litibu: iudicem quaerant. serunt alii circum pinos, ut habet uxor in Sabinis; alii cupressos, ut ego habui in Vesuvio; alii ulmos, u multi habent in Crustumino: [quod] ubi id pote, ut ibi, quo est campus, nulla potior serenda, quod maxime fructuosa, quo et sustinet saepem ac cogit aliquot corbulas uvarum et fronden iucundissimam ministrat ovibus ac bubus ac virgas praebet saepibu: et foco ac furno.

Scrofa, Igitur primum haec, quae dixi, quattuor videnda agricolae, de fundi forma, *de* terrae natura, de modo agri, de XVI finibus tuendis. relinquitur altera pars, quae est extra fundum cuius appendices et vehementer pertinent ad culturam propte adfinitatem. eius species totidem: si vicina regio est infesta; s quo neque fructus nostros exportare expediat neque inde qua opus sunt adportare; tertium, si viae aut fluvii, qua portetur, au non sunt aut idonei non sunt; quartum, siquid ita est in con 2 finibus fundis, ut nostris agris prosit aut noceat. e quis quattuo quod est primum, refert infesta regio sit necne. multos enin agros egregios colere non expedit propter latrocinia vicinorum ut in Sardinia quosdam, qui sunt prope oeliem, et in Hispani prope Lusitaniam. quae vicinitatis invectos habent idoneos, qua

---

1 ne familiae rixent *Non. p. 477, 24* 6 cogit aliquot corbula *Non. p. 197, 24*

---

1 rixent *Nonius p. 477, 24* rixentur *VAB et codices Victorii* iudicem *in margine scriptum in B* 4 'Quod ubi id pote, ibi : quod est campus, nulla potior . *Ita habent antiqui libri, qua ueram esse lectionem puto, etsi diligens librarius mendosam putauit, eamque notam adposuit' Victorius* 6 sustinet saepem *PA* substin saepem *B* sustineat saepem *v* cogit *Nonius p. 197, 25* colit *VA* aliquod *VAB* frundem *A* 7 iucundissimam *V* lucumdissima *corr.* loc. *A* iocundissimam *B*

10 de terrae *Pontedera antiq. lat. p. 106* Tterrae *V* terrae *AB* 11 relinquitur] De secunda principali *in margine rubrica A* 13 a finitatem *PA* affinitatem *Bv* 15 adportare *PA* apportare *Bv* tercium *A* 17 agris *superscriptum in A* 19 latrocinia *V* lat cia̅ *B* latrotinia *A* 20 qui sunt *om. Am* prope oeliē *PAB* pro caeliem *v* 21 quae ibi nascuntur ubi uendant *AB Victorius* qu ibi nascuntur ibi uendant *P* quae ubi nascuntur ibi uendant *v*

ibi nascuntur ubi vendant, et illinc invectos opportunos quae in
fundo opus sunt, propter ea fructuosa. multi enim habent in
praediis, quibus frumentum aut vinum aliudve quid desit, in-
portandum; contra non pauci, quibus aliquod sit exportandum.
itaque sub urbe colere hortos late expedit, sic violaria ac rosaria, 3
item multa quae urps recipit, cum eadem in longinquo praedio,
ubi non sit quo deferri possit venale, non expediat colere.
[tertium est] item si ea oppida aut viciniae aut etiam divitum
copiosi agri ac villae, unde non care emere possis quae opus
sunt in fundum, quibus quae supersint venire possint, ut quibus-
dam pedamenta aut perticae aut harundo, fructuosior fit fundus,
quam si longe sint inportanda, non numquam etiam, quam si
colendo in tuo ea parare possis. itaque in hoc genus coloni 4
potius anniversarios habent vicinos, quibus imperent, medicos,
fullones, fabros, quam in villa suos habeant: quorum non num-
quam unius artificis mors tollit fundi fructum. quam partem
lati fundi divites domesticae copiae mandare solent. si enim a
fundo longius absunt oppida aut vici, fabros parant, quos habeant
in villa, sic ceteros necessarios artifices, ne de fundo familia ab
opere discedat ac profestis diebus ambulet feriata potius, quam
opere faciendo agrum fructuosiorem reddat. itaque ideo Sasernae 5
liber praecipit, nequis de fundo exeat praeter vilicum et promum
et unum, quem vilicus legat; siquis contra exierit, ne inpune
abeat; si abierit, ut in vilicum animadvertatur. quod potius ita

13 itaque in hoc genus *geopon. II 49*

1 illinc *Iucundus* illic *VAB* opportunos *VA* oportunos *B* 3 inportandum *A* importandum *VB* 4 aliquod *B Victorius* aliquot *PA* aliquid *v* 5 sic uiolaria *PA* sicui olaria *B* sicut uiolaria *v, ubi P ut delendum significavit et* bi *superscripsit, sed postea* bi *delevit* 6 urps *PA* urbs *Bv* 7 quod deferri *A* 8 tercium est *A, delevit Iucundus* 9 copiosi *v* copiosę *PB* copiose *A* emere possis *VB* emere possit *corr.* — is *A* emere possint *m* 12 inportanda *A* importanda *VB* nonnunquam *V* nonunquam *B* 15 in uilla suos *V* in uillas uos *B* in uillam (*corr.* — as) uos *A* nonnunquam *V* nonunquam *B* 16 mors *v* mos *PAB* 17 latifundi *PAB* latifundii *v* domesticae copiae *v* domestica copiae *AB* domestica copia *P* 19 caeteros *V* 20 profertis *A corr.* profestis A^2 23 inpune *A* impune *VB* 24 abeat si abierit *V* habeat si abierit *Bm* habeat si habierit *A*

praecipiendum fuit, nequis iniussu vilici exierit, neque vilicus iniussu domini longius, quam ut eodem die rediret, neque id
6 crebrius, quam opus esset fundo. [quarto] eundem fundum fructuosiorem faciunt vecturae, si viae sunt, qua plaustra agi facile possint, aut flumina propinqua, qua navigari possit. quibus utrisque rebus evehi atque invehi ad multa praedia scimus. refert etiam ad fundi fructus, quem ad modum vicinus in confinio consitum agrum habeat. si enim ad limitem querquetum habet, non possis recte secundum eam silvam serere oleam, quod usque eo est contrarium natura, ut arbores non solum minus ferant, sed etiam fugiant, ut introrsum in fundum se reclinent, ut vitis adsita ad holus facere solet. ut quercus, sic iugulandes magnae et crebrae finitimae fundi oram faciunt sterilem.

XVII De fundi quattuor partibus, quae cum solo haerent, et alteris quattuor, quae extra fundum sunt et ad culturam pertinent, dixi. nunc dicam, agri quibus rebus colantur. quas res alii dividunt in duas partes, in homines et adminicula hominum, sine quibus rebus colere non possunt; alii in tres partes, instrumenti genus vocale et semivocale et mutum, vocale, in quo sunt servi, semivocale, in quo sunt boves, mutum, in quo sunt plaustra. omnes agri coluntur hominibus servis aut liberis aut utrisque: liberis, aut cum ipsi colunt, ut plerique pauperculi cum sua progenie, aut mercennariis, cum conducticiis liberorum operis res maiores, ut vindemias ac faenisicia, administrant, iique quos

---

2 rediret *PB* redisset *Am* redierit *v* 6 atque inuehi *om. A* 8 querquetum *PAB* quercetum *v* 11 introrsum *VB* introssum *A corr.* introrsum A^2 12 adsita *v* adsista *PAB* ad holus *AB* ad olus *V* 'Vt quercus, sic iuglandes, etc. *Ita ex ingenio emendaui, spero sane castigationem hanc studiosis uiris probatum iri, uolui tamen pusillum licentiae, quo usus fueram, aperire: Nam in antiquissimo, et optimo libro* Iugulandes, *scriptum obseruaui, ut in illo etiam loco in eodem hoc libro [67?] Nuces iugulandes in harena' Victorius* quercus *VB* querquus *A* si iugulandes *PA* si iuglandes *Bv*

15 qui extra *A corr.* que extra A^2 17 homines ^{et} adminicula, *sed* et *superscriptum ut videtur* A^2 19 in quo] sin quo *primo loco B* 21 omnes agri *AB* omnes ii agri *V* 22 ut plerisque, *sed* s *expunctum ut videtur* A^2 23 mercennariis *B* mercenariis *VA* 24 fenisicia *A* foenisicia *VB* iisque *Schneiderus*

obaerarios nostri vocitarunt, et etiam nunc sunt in Asia atque Aegypto et in Illyrico conplures. de quibus universis hoc dico, gravia loca utilius esse mercennariis colere quam servis, et in salubribus quoque locis opera rustica maiora, ut sunt in condendis fructibus vindemiae aut messis. de iis, cuius modi esse oporteat, 3
Cassius scribit haec: operarios parandos esse, qui laborem ferre possint, ne minores annorum XXII et ad agri culturam dociles. eam coniecturam fieri posse ex aliarum rerum imperatis, et in eo eorum e noviciis reliquis itio ad priorem dominum quid factitarent. mancipia esse oportere neque formidulosa neque animosa. qui praesint esse oportere, qui litteris aliqua sint 4
humanitate inbuti, frugi, aetate maiore quam operarios, quos dixi. facilius enim ii quam minori natu sunt dicto audientes. praeterea potissimum eos praeesse oportet, qui periti sint rerum rusticarum. non solum enim debere imperare, sed etiam facere, ut

---

1 obaerarios *PAB* obaeratos *v.* '*In manu scriptis,* Obaerarios' *Victorius* et etiam *AB Victorius* ut etiam *V* 2 egipto *A* illyrico *V* illirico *AB* complures *VAB* hoc dico *AB* hic dico *V* 3 mercennariis *B* mercenariis *VA* 4 condendis] condensis *Am* 8 ex *om. A* inperatis *A* et in eo eorum enouiciis reliquisitio ad priorem *PB* et in eo eorum rerum enouiciis reliquisitio ad priorem, *sed* rerum *deletum A* et more incolarum e nouiciis requisitio ad priorem *v*. Nouicii *in margine adscripsit P*. '*Vetus lectio,* Et in eo eorum e nouitiis reliquisitio ad priorem, etc'. *Victorius*. *fortasse* et in eorum novitiis requisitione ad priorem dominum quid factitarint 10 formidulosa *PB* formidolosa *Av* neque animosa *om*. *A* 11 litteris] lateris *A* aliqua sint *PAB* sint aliqua *v* sint et aliqua *Iucundus* 12 imbuti *VAB* 13 faci facilius, *sed* faci *deletum A*. 'Facilius enim his, quam minoribus natu. *Veteres libri hac parte perturbati, et fortasse uitiosi:* Facilius enim ii, quam minore, etc. *nisi* Ei quam minori, *legendum sit : quod tamen durum esset : antea enim numero multitudinis de uillicis locutus fuerat, et id statim etiam fecit*. *Praeterea infra, ubi de operariis sermo est, unitatis numero in illis legitur,* Imitetur : *et,* Animaduertat. *ubi autem de his, qui praesunt non multo post,* Illis, *et* Coerceant, *contra ac in impressis*' *Victorius*. *fortasse* facilius enim iis, quam qui minores natu, sunt dicto audientes ii quam minore natu sunt dicto *PB* ii quam minores natu sunt nati | dicto *A* hii quam minores natu sunt dicto *m* his quamuis minores natu dicto sunt *v* 14 *fortasse* praeesse oportere periti sint *VB* periti sunt *A* 15 enim *in margine scriptum in B*

facientem imitetur et ut animadvertat eum cum causa sibi prae-
5 esse, quod scientia praestet. neque illis concedendum ita imperare,
ut verberibus coerceant potius quam verbis, si modo idem efficere
possis. neque eiusdem nationis plures parandos esse. ex eo
enim potissimum solere offensiones domesticas fieri. praefectos
alacriores faciendum praemiis [ad facienda] dandaque opera ut
habeant peculium et coniunctas conservas, e quibus habeant filios.
eo enim fiunt firmiores ac coniunctiores fundo. itaque propter
has cognationes Epiroticae familiae sunt inlustriores ac cariores.
6 iniciendum voluntatem praefectorum honore aliquo habendo et
de operariis qui praestabunt alios, communicandum quoque cum
his, quae facienda sint opera, quod, ita cum fit, minus se putant
7 despici atque aliquo numero haberi a domino. studiosiores ad
opus fieri liberalius tractando· aut cibariis aut vestitu largiore aut
remissione operis concessioneve, ut peculiare aliquid in fundo
pascere liceat, huiusce modi rerum aliis, ut quibus quid gravius
sit imperatum aut animadversum qui, consolando eorum restituat
voluntatem ac benevolentiam in dominum.

XVIII De familia Cato derigit ad duas metas, ad certum modum

18 De familia Cato derigit *Cat. c. 10. 11*

1 imitetur *PB* imitentur *Amv* animaduertat *PB* animū (*corr.* — us A^2) aduertat *A* animaduertant *mv* causa sibi *Am* causas ibi *PB* causa ibi *v* 2 illis *PAB* illi *v* concedendum *AB* concedundum *V* 3 coerceant *PAB* coerceat *v* 4 nati | tionis *A* 6 ad facienda *delevit Iucundus* 9 cogitationes *corr.* cognationes *A* inlustriores *A* illustriores *VB* 10 iniciendam (initiendā *A* iniiciendam *P*) uoluptatem praefectorum honore aliquo habendo *PAB* ad iniiciendam uoluptatem his praefecturae honore aliquo habendi sunt *v*. 'Ad iniiciendum [Ad iniiciendam *editio Victorii*] uoluptatem. *Idem de hoc loco dicere possum, quod de proximo superiore. Vetus lectio* : Iniciendum uoluptatem praefectorum honore aliquo habendo, et de operariis, qui praestabunt alios. *Fortasse pro Voluptatem, Voluntatem legendum est*' *Victorius* *fortasse* incitandum 11 operaris *A* 12 quae facienda sint *B* quae faciunda sint *V* que^{fa}cienda sunt *A*, *sed* fa *superscriptum* A^2 quae facienda sunt *m* cum fit *AB* cum sit *V* 13 aliquo *superscriptum in B* 15 concessioniue *A corr.* concessioneue A^2 aliquid *ABv* aliquit *P* 18 beneuolentiam *PA* beniuolentiam *Bv* in domino *A*

19 derigit *PAB* dirigit *v*. '*In antiquissimo libro*, *et hic*, *et aliis in locis*, *hoc uerbum* E *in prima syllaba habet*' *Victorius* metas] mest tas *A*

agri et genus sationis, scribens de olivetis et vineis ut duas
formulas: unam, in qua praecipit, quo modo olivetum agri iugera
CCXL instruere oporteat. dicit enim in eo modo haec mancipia
XIII habenda, vilicum, vilicam, operarios V, bubulcos III, asinarium I,
subulcum I, opilionem I. alteram formulam scribit de vinearum
iugeribus C, ut dicat haberi oportere haec XV mancipia, vilicum,
vilicam, operarios X, bubulcum, asinarium, subulcum. Saserna 2
scribit satis esse ad iugera VIII hominem unum: ea debere eum
confodere diebus XLV, tametsi quaternis operis singula iugera
possit; sed relinquere se operas XIII valetudini, tempestati,
inertiae, indiligentiae [L]. horum neuter satis dilucide modulos
relinquit nobis, quod Cato, si voluit ut [debuit sit] pro portione ad 3
maiorem fundum et minorem adderemus et demeremus, praeterea
extra familiam debuit dicere vilicum et vilicam. neque enim si
minus CCXL iugera oliveti colas, non possis minus uno vilico
habere, nec si bis tanto ampliorem fundum aut eo plus colas,
ideo duo vilici aut tres habendi fere. operarii modo et bubulci 4
pro portione addendi [ad minoris] ad maioris modos fundorum.
ii quoque, si similis est ager. sin est ita dissimilis, ut arari
non posit, quod sit confragosus atque arduis clivis, minus multi

6 iugeribus *Charis. p. 134, 10*

2 iugera. CCXL *PAB* iugerum ducentorum quadraginta *v* 3 in eo *superscriptum in B* 5 formulas *corr.* — am *A* 6 iugeribus . C. *AB Victorius* iugeribus centum *V* mancipie *A corr.* — ia *A*[2] 7 operarios X *PB* operarios decem *Av* bubulcum asinarium subulcum *PAB* bubulcum unum asinarium unum subulcum unum *v* bubulcum I asinarium I salictarium I subulcum I *Cato c. 11*

10 ualetudini *PB* ualitudini *Av* 11 indiligentiae . L . horum *VB* indiligentie . l . honorum, *sed deletis* no *litteris A* neuter satis *VB* satis neuter *Am* 12 relinquit *PB* relinquid *A*, *sed* n *expunctum A*[2] reliquit *mv* sit proportione *PAB* sic proporcione *m* ut proportionem *v* 13 praeterea *delevit Iucundus* 15 non *delevit Madvigius advers. v. II p. 180* posis *A* minus *superscriptum in B* 18 pro portione addendi ad minoris ad maioris modos *PAB* pro portione addendi ad minores maioresue modos *v* pro portione demendi uel addendi ad minores maioresue modos *Iucundus* 19 . ii . quoque *PAB* hi quoque *v* sin est *PB* sin̄ est *A* si non est *m* sin autem *v* ut si sit confragosus atque arduus cliuis *Iucundus*. '*Antiqua lectio diuersa,* Quod si confragosus, atque arduis cliuis' *Victorius* 20 quod sit confragosus *Scaliger* quod sit confragosus *B* quod si confragosus *VA*

opus sunt boves et bubulci. mitto illut, quod modum neque
5 unum nec modicum proposuit CCXL iugerum (modicus enim
centuria, et ea CC iugerum), e quo quom sexta pars sint ea XL,
quae de CCXL demuntur, non video quem ad modum ex eius
praecepto demam sextam partem et de XIII mancipiis, nihilo
magis si vilicum et vilicam removero, quem ad modum ex XI
sextam partem demam. quod autem ait in C iugeribus vinearum
opus esse XV mancipia, siquis habebit centuriam, quae dimidium
vineti, dimidium oliveti, sequetur ut duo vilicos et duas vilicas
6 habeat, quod est deridiculum. quare alia ratione modus manci-
piorum generatim est animadvertendus, et magis in hoc Saserna
probandus, qui ait singula iugera quaternis operis uno operario
ad conficiendum satis esse. sed si hoc in Sasernae fundo in
Gallia satis fuit, non continuo idem in agro Ligusco montano.
itaque de familiae magnitudine et reliquo instrumento commo-
7 dissime scies quantam pares, si tria animadverteris diligenter: in
vicinitate praedia cuius modi sint et quanta, et quot quaeque
hominibus colantur, et quot additis operis aut demptis melius
aut deterius habeas cultum. bivium nobis enim ad culturam
dedit natura, experientiam et imitationem. antiquissimi agricolae

---

7 quod autem ait in C iugeribus *Non. p. 501, 1*

---

1 mitto *PA* initio *Bv* illut *P* illud *ABv* 3 e quo quom *PA* aequo quom *B* e quo ni *v* sit ea *VAB* 5 mantipiis *A* nichilo *A* 6 quemadmodum ex XI *B Victorius* quemadmodum ex undecim *P* quemadmodum et undecim *A* quemadmodum et XI *m* quemadmodum centum uiginti *v* 9 duo uilicos et duas uilicas *P* duo uilicos et duo uilicas *A corr.* duos uilicos et duos uilicas *A*[2] duos uilicos et duas uilicas *B* duos uillicos et duas uillicas *v* 10 habebat *A* mancipiarum *A* 13 in gallia *v* in galia *PAB* 14 idem *in margine scriptum in B* ligusco montano *P* ligus comontano *B* ligus cōmontano *A* ligustico nomentano *v*. '*In optimo, et antiquissimo codice nunquam Ligustico, sed aut* Ligusco *aut* Ligusto, *hic Ligusco. In II libro [5, 9] Ligusti, de bubus sermo est. In III iterum [9, 17] Liguscos: Secundum Italiam contra montes Liguscos' Victorius* 16 quantum pares *m Iucundus* animaduerteris *V* animadueteris *A* animaduertes (ri *supra*) *B* animaduertes *m* 17 et quanta et quod queque *PB* et quanta et q̄t queque *A* et quanta quotque *v* 18 quot additis *Bv* quod additis *P* q̄ additis *A* operiis *B* 20 inmitationem *A* agricolae *VA* agriculae *Bm*

temptando pleraque constituerunt, liberi eorum magnam partem
imitando. nos utrumque facere debemus, et imitari alios et aliter 8
ut faciamus experientia temptare quaedam, sequentes non aleam,
sed rationem aliquam: ut si altius repastinaverimus aut minus
quam alii, quod momentum ea res habeat, ut fecerunt ii in sariendo
iterum et tertio, et qui insitiones ficulnas ex verno tempore in
aestivum contulerunt.

De reliqua parte instrumenti, quod semivocale appellavi, XIX
Saserna ad iugera CC arvi boum iuga duo satis esse scribit, Cato
in oliveti CCXL iugeris boves trinos. ita fit ut, *si* Saserna dicit
verum, ad C iugera iugum opus sit, si Cato, ad octogena. sed
ego neutrum modum horum omnem ad agrum convenire puto et
utrumque ad aliquem. alia enim terra facilior aut difficilior est:
aliam terram boves proscindere nisi magnis viribus non possunt 2
et saepe fracta bura relinquunt vomeres in arvo. quo sequen-
dum nobis in singulis fundis, dum sumus novicii, triplici regula,
superioris domini instituto et vicinorum et experientia quadam.
quod addit asinos qui stercus vectent tres, asinum molarium, in 3
vinea iugerum C iugum boum, asinorum iugum, asinum molarium:

---

15 et saepe fracta *Non. p. 80, 16*

---

1 temptando *AB* tentando *V* 2 utrunque *VB* alios et aliter *VB* alios | taliter *A* alios et taliter *m* 3 temptare *AB* tentare *V* 6 tercio *A* ficulnas *PAB* ficulneas *v* tepore *A*

10 in oliuetis CCXL iugeris *PAB* in oliuetis ducentum quadraginta iugerum *v* ut saserna dicit *PAB* ut saserna dicat *v* 11 ad . C . iugera *AB* ad centum iugera *V* opus sit] opus est *PAB* opus esse *v* 12 ego *om. Bv*, *add. PA* netrum *A* horum omnem ad agrum *P* horum ∫ ad omnem ad agrum *A* horum ad omnem agrum *Bv* eorum ad omnem agrum *m* 13 utrunque *VB* 14 prosindere *A* non *in margine scriptum in B* 15 uomerem *Nonius p. 80, 17* quo sequendum *PAB* quod sequendum *v* 16 Nouicii *in margine adscripsit P*

17 instituta *corr.* — to *B* 18 tres *PAB* tris *v* 'In uinea iugerum C. asinorum iugum, [iugum boum, asinorum iugum *ed. Vict.*] asinum molarium. *Ex uetere scriptura locum restituimus, unum tantum reliquimus: Molendarium enim pro Molarium, uetustissimum exemplar habebat : apud Catonem tamen Molarium : hunc enim ipsius locum exprimit . Asinos plostarios II asinum molarium . In semiuetere codice Molendinarium, quo uerbo iurisconsulti etiam usi sunt, et haec fortasse uera M. Varronis lectio' Victorius* 19 iugum boum *mv* iugus boum *PAB* molarium] molendarium *posteriore loco VAB* molendinarium *m*

in hoc genere semivocalium adiciendum de pecore ea sola, quae agri colendi causa erunt, ut solent esse, peculiaria pauca habenda, quo facilius mancipia [quae solent] se tueri et adsidua esse possint. in eo numero non modo qui prata habent, ut potius oves quam sues habeant curant, sed etiam qui non solum pratorum causa habent, propter stercus. de canibus vero utique, quod villa sine iis parum tuta.

XX Igitur de omnibus quadripedibus prima est probatio, qui idonei sint boves, qui arandi causa emuntur. quos rudis neque minoris trimos neque maioris quadrimos parandum: ut viribus magnis sint ac pares, ne in opere firmior inbecilliorem conficiat: amplis cornibus et nigri potius quam aliter ut sint, lata fronte,
2 naribus simis, lato pectore, crassis coxendicibus. hos veteranos ex campestribus locis non emendum in dura ac montana, nec non contra si incidit ut sit vitandum. novellos cum quis emerit iuvencos, si eorum colla in furcas destitutas incluserit ac dederit cibum, diebus paucis erunt mansueti et ad domandum proni. tum ita subigendum, ut minutatim adsuefaciant et ut tironem cum veterano adiungant (imitando enim facilius domatur), et primum in aequo loco et sine aratro, tum eo levi, principio per
3 harenam aut molliorem terram. quos ad vecturas, item instituen-

---

12 lata fronte *Non. p. 94, 5*

---

1 adiiciendum *V* 3 adsidua *B* assidua *VA* 5 curant *AB Victorius* curent *V* 6 de canibus — tuta *om. v, add. PAB* utiq.·. quod *A* utiq; quod *B* utile quod *P*
8 quadripedibus *PAB* quadrupedibus *v* 9 idonei sunt *A* 11 inbecilliorem *A* imbecilliorem *VB* 12 nigri . s. potius *B* nigris potius *VA* 13 peccore *A* conxendicibus *A* 14 nec nontra si incidit ut sit uitandum *PAB*, *ubi* c' ita *in margine ad* tra *adscripsit P*, nec non ita si incidit ut sit uitandum *m et Angelius* nec non si incidit uitandum *v*. 'Nec non ita si incidit, ut sit uitandum . *Antiquissimum, fidelissimumque exemplar dissentit ab hac lectione, quam et in aliquibus excusis, et in semiuetere etiam inueni. — Est igitur haec optimi codicis lectio,* Nec non tra si incidit, etc. *Vt autem nihil relinquam, quod possit studiosos adiuuare, uidendum est, an unius literae immutatione ita legi debeat,* Nec contra si incidit ut sit uitandum' *Victorius*
18 adsuefatiant *A* assuefaciant *VB* 21 harenam *PAB* arenam *v* ueturas *B*

dum ut inania primum ducant plaustra et, si possis, per vicum aut oppidum. creber crepitus ac varietas rerum consuetudine celeberrima ad utilitatem adducit. neque pertinaciter, quem feceris dextrum, in eo manendum, quod, si alternis fit sinister, fit laborauti in alterutra parte requies. ubi terra levis, ut in 4
Campania, ibi non bubus gravibus, sed vaccis aut asinis quod arant, eo facilius ad aratrum leve adduci possunt, ad molas et ad ea, siquae sunt, quae in fundo convehuntur. in qua re alii asellis, alii vaccis ac mulis utuntur, exinde ut pabuli facultas est. nam facilius asellus quam vacca alitur; sed fructuosior haec. in 5
eo agricolae hoc spectandum, quo fastigio sit fundus. in confragoso enim haec ac difficili valentiora parandum et potius ea quae per se fructum reddere possint, cum idem operis faciant.

Canes potius cum dignitate et acres paucos habendum quam XXI
multos, quos consuefacias [potius] noctu vigilare et interdiu clausos dormire. de indomitis quadripedibus ac pecore faciendum: si prata sunt in fundo neque pecus habet, danda opera ut pabulo vendito alienum pecus in suo fundo pascat ac stabulet.

De reliquo instrumento muto, in quo sunt corbulae, dolia, XXII
sic alia, haec praecipienda. quae nasci in fundo ac fieri a domesticis poterunt, eorum nequid ematur, ut fere sunt quae ex viminibus et materia rustica fiunt, ut corbes, fiscinae, tribula, valli, rastelli; sic quae fiunt de cannabi, lino, iunco, palmo, scirpo,

---

23 sic quae fiunt de cannabi *Non. p. 414, 24*

---

1 inania] inanima *A* plaustra ducant *corr.* ducant plaustra *B* 2 aut oppidum *VB* aut per opidum *A* aut per oppidum *m* creber crepitus *AB* ubi creber crepitus *P* ubi creber crepitus sit *v* 3 celeberrima *v* celeberrimę *P* celeberime *A* celeberrimae *B* celerrima *Victorius* 4 si alternis fit *A* si fiat alternis fit *B* si alternis sit *V*

6 bubus *VA* bobus *B* uaccis aut asinis *B* uaccis aū asinis *A* uaccis et asinis *V* 7 aratum *A* 8 siquae sunt quae in fundo conuehuntur *B* sique sunt que in fundo conueuntur *A* siquę sunt in fundo conuehuntur *P* si qua sunt in fundo conuehunt *v* 11 spectandum *AB* spectant *V* quo fastigio *v* quod fastigio *PAB* 13 faciant *VB* faciunt *Am*

16 quadripedibus *PAB* quadrupedibus *v* faciendum *AB* faciundum *v*, *delevit Scaliger* 17 prata sunt *AB* prata sint *V*

20 haec] hec *A* 23 ualli] malli *PAB* malei *v* cannabi *V*

2 ut funes, restes, tegetes. quae e fundo sumi non poterunt, ea
si empta erunt potius ad utilitatem quam ob speciem, sumptu
fructum non extenuabunt; eo magis si inde empta erunt potissimum, ubi ea et bona et proxime et vilissimo emi poterunt.
cuius instrumenti varia discrimina ac multitudo agri magnitudine
3 finitur, quod plura opus sunt, si fines distant late. Itaque, Stolo
inquit, proposita magnitudine fundi de eo genere Cato scribit,
oliveti iugera CCXL qui coleret, eum instruere ita oportere, ut
faceret vasa olearia iuga quinque, quae membratim enumerat, ut
ex aere ahenea, urceos, nassiternam, item alia: sic e ligno et
ferro, ut plostra maiora tria, aratra cum vomeribus sex, crates
stercorarias quattuor, item alia: sic de ferramentis quae sint et
quot opus [multitudinem], ut ferreas octo, sarcula totidem, dimidio
4 minus palas, item alia. item alteram formulam instrumenti fundi
vinarii fecit, in qua scribit, si sit C iugerum, habere oportere
vasa torcularia instructa trina, dolia cum operculis culleorum
octingentorum, acinaria viginti, frumentaria viginti, item eius
modi alia. quae minus multa quidem alii, sed tantum numerum
culleorum scripsisse puto, ne cogeretur quotannis vendere vinum.
vetera enim quam nova, et eadem alio tempore quam alio pluris.
5 item sic de ferramentorum varietate scribit permulta, et genere
et multitudine qua sint, ut falces, palas, rastros, sic alia, quorum

---

7 de eo genere Cato scribit *c. 10* 9 ut ex aere ahenea *Non. p. 546, 5* 14 item alteram formulam *Cat. c. 11*

---

canabi *AB* cannabo *codex Montepessulanus Nonii p. 414, 25* cannabio *codex Parisinus Nonii* 1 sumi] sumu *ut videtur A* non potuerunt *codices Nonii* 3 fructus *corr.* — ū *A* 4 proximae *B* 5 instrumentum *corr.* — ti *A* 6 Plura opus sunt *in margine adscripsit P* 7 inquit *Bv* inquid *PA* 8 instruere ita *V* instrueret ita *A* ita instruere *corr.* instruere ita *B* 9 iuga quinque *V* 4 iuga V *B* 10 ex aere ahenea *P* ex aere aenea (h supra) *A* ex aerea henea *B* ex aere ahena *v* nassiternam *PB* nasiternam *Av* 11 plostra *PAB* plaustra *v* sex crates *ABv* sex s. crates *P* 12 feramentis *A* 13 quod opus multitudinem *PAB* quot opus ad multitudinem *v*, ubi ad multitudinem *delevit Ursinus* 15 sit] sint *B* 16 trina *v* trima *PAB* 17 accinaria *Am* eiusmodi *AB* eiusdem *V* 18 numerum tantum *corr.* tantum numerum *B* 19 ꝗ annis *corr.* q̄t annis *ut videtur A* quod annis *PB* quot annis *v* 21 feramentorum *A*

ıon nulla genera species habent plures, ut falces. nam dicuntur b eodem scriptore vineaticae opus esse XL, sirpiculae V, ar-ırariae III, rustariae X. Hic haec. at Scrofa, Instrumentum et 6
upellectilem rusticam omnem oportet habere scriptam in urbe t rure dominum, vilicum contra ea ruri omnia certo suo quo-ue loco ad villam [esse] posita. quae non possunt esse sub lavi, quam maxime facere ut sint in conspectu oportet, eo magis a quae in rariore sunt usu, ut quibus in vindemia utuntur, ut orbulae, [et] sic alia. quae enim res cotidie videntur, minus netuunt furem.

Suscipit Agrasius, Et quoniam habemus illa duo prima ex XXIII
livisione quadripertita, de fundo et de instrumento, quo coli solet, de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum, inquit, arbitror esse fundi eum qui ex eo satus nascitur utilis ad aliquam rem, duo consideranda, quae et quo quidque loco maxime expediat serere. alia enim loca adposita sunt ad faenum, alia ad rumentum, alia ad vinum, alia ad oleum, sic ad pabulum quae ertinent, in quo est ocimum, farrago, vicia, medica, cytisum, pinum. neque in pingui terra omnia seruntur recte neque in 2
acra nihil. rectius enim in tenuiore terra ea quae non multo digent suco, ut cytisum et legumina praeter cicer: hoc enim

20 rectius enim in tenuiore terra *Plin. 18, 165*

2 opus ēē exisirpicule V *AB* opus esse sex : sirpiculae . V. *P* opus se sex : scirpiculae quinque *v* . '*Emendandum, Vineaticae opus esse XL. aec enim summa apud Catonem est : praeterea in optimo exemplari huius ctionis non parua uestigia remanent,* Esse exi sirpiculae' *Victorius*
3 rustariae *PAB* rusticariae *v* 4 suppellectilem *A* 5 suo quoque loco *PAB* suo quaeque loco *v* 6 possunt *VB* possint *A* sub claui *mv* subclam *B* subtam *ut videtur, corr.* subclam *vel* subclaui *A* sub clā *P* 8 ut corbulae et sic *mv* et corbulae et sic *P* et corbubule et sic *A* et corbu[bu]lae et sic *B* . corbubulae *esse in Varronis codicibus testatur Victorius in Caton. 11, 5* 9 cotidiė *PA* quotidie *Bv*
13 tercia *A* Scrofa quoniam] De tertia parte *in margine A* inquit *VB* inquid *A* 16 adposita *A* apposita *VB* fenum *A* foenum *VB* 17 ad pabulum quae pertinent] De pabulo *in margine A*
18 fa[r]rago *A* cytisum *v* cytiscum *PAB* 20 nichil *A* ea quae *AB* quam ea quae *V* 21 ut cytisum *V* ut cytisɔn *B* ut tytison *A*

quoque legumen, ut cetera quae velluntur e terra, non subsecantur,
quae, quod ita leguntur, legumina dicta. in pingui rectius, quae
3 cibi sunt maioris, ut holus, triticum, siligo, linum. quaedam
etiam serenda non tam propter praesentem fructum quam in
annum prospicientem, quod ibi subsecta atque relicta terram
faciunt meliorem. itaque lupinum, cum minus siliculam cepit, et
non numquam fabalia, si ad siliquas non ita pervenit, ut fabam
legere expediat, si ager macrior est, pro stercore inarare solent.
4 nec minus ea discriminanda in conserendo quae sunt fructuosa,
propter voluptatem, ut quae pomaria ac floralia appellantur, item
illa quae ad hominum victum ac sensum delectationemque non
pertinent neque ab agri utilitate sunt diiuncta. idoneus locus
eligendus, ubi facias salictum et harundinetum, sic alia quae
5 umidum locum quaerunt, contra ubi segetes frumentarias, ubi
fabam potissimum seras, item alia quae arida loca secuntur: sic
ut umbrosis locis alia seras, ut corrudam, quod ita petit asparagus;
aprica, ut ibi seras violam et hortos facias, quod ea sole nutri-
cantur, sic alia. et alio loco * serenda, ut habeas vimina, unde

---

1 cetera quae velluntur *Non. p. 61, 14* 18 ut habeas vimina *Non. p. 189, 16*

---

1 caetera *V* 2 quae cibi sunt *Plinius XVIII, 165* quae ibi sunt *VAB* quae succi sunt *Iucundus.* '*In excusis antea libris, Succi : in manu scriptis omnibus* Ibi, *scriptum inueni : quare una addita litera, Cibi, castigaui' Victorius* 3 holus *PAB* olus *v* 4 non tam *Amv* non iam *PB* 5 propspicientem *corr.* prosp. *A* subsecta atque relicta *A*²*mv* subsectam atque relictam *PAB* 6 cum minus] cum dominus *VB* cum dn̄s *A* cum nec dum *Iucundus* . '*In cunctis manu scriptis,* Cum dominus siliculam, *inueni' Victorius.* quando minus *Salmasius Plin. exerc. p. 172* cepit *A et in margine scriptum B* coepit *V* 7 nonnunquam *B* fabalia *A*²*mv* fabulia *PAB codices Victorii I 31, 4* 9 *fortasse* fructuosa aut propter uoluptatem 11 illa] illae *B* 12 diiuncta *VAB* disiuncta *A*²*m* 14 umidum *PA* humidum *Bv* ubi fabam *PAB* ibi fabam *v* 16 alia seras *Iucundus* alta seras *VAB* corruda *PAB* coruda *v* petit asparagus (petitas paragus *B*) aprica ut ibi seras *AB* petit asparagus ut ibi seras *P* petit asparagus et aprica sit terra ubi seras *v* 17 apricis *Angelius* ortos *A* faciam *corr.* — as *A* 18 *fortasse* et alio loco salicta serenda unde utendo . L . quid *P* unde utendo . l . quid *A* undeuntendo . L . quid *B* unde utendo aliquid *v* . '*Viendo, legi debere ostendit Nonius [p. 189, 16], qui uim huius uerbi declarans, auctoritate M. Varronis*

viendo [L] quid facias, ut sirpeas, vallus, crates. alio loco ut
seras ac colas silvam caeduam, alio ubi aucupare, sic ubi canna- 6
bim, linum, iuncum, spartum, unde nectas bubus paleas, lineas, restis, funes. quaedam loca eadem alia ad serendum idonea. nam et in recentibus pomariis dissitis seminibus in ordinemque arbusculis positis primis annis, antequam radices longius procedere possint, alii conserunt hortos, alii quid aliud, neque cum convaluerunt arbores, idem faciunt, ne violent radices.

Stolo, Quod ad haec pertinet, Cato non male, quod scribit 7
de sationibus, ager crassus et laetus si sit sine arboribus, eum agrum frumentarium fieri oportere; idem ager si nebulosus sit,
rapa, raphanos, milium, panicum; in agro crasso et calido oleam XXIV
conditaneam, radium maiorem, sallentinam, orcitem, poseam, sergianam, colminiam, albicerem, quam earum in iis locis optimam dicant esse, eam maxime serere. agrum oliveto conserendo, nisi qui in ventum favonium spectet et soli ostentus sit, alium
bonum nullum esse. qui ager frigidior et macrior sit, ibi oleam 2
licinianam seri oportere. si in loco crasso aut calido posueris, hostum nequam fieri et [ei] ferendo arborem perire et muscum
rubrum molestum esse. hostum vocant quod ex uno facto olei 3
reficitur. factum dicunt quod uno tempore conficiunt, quem alii CLX aiunt esse modiorum, alii ita minus magnum, ut ad CXX

---

9 Cato non male *c. 6* 12 in agro crasso *Non. p. 94, 7*

---

utitur, et hunc ipsum locum adducit. Peruetustus igitur etiam codex hac parte mendosus est, in quo Vtendo, legitur. Sed aliud etiam, quod non minus perturbat, in eo hic est: nam post utendo L. positum est: Vnde utendo L. quid facias: *et contra ea uerba in margine mendi nota adposita' Victorius* 1 uallus *PAB* uallos *v* 2 aucupere *Gesnerus* cannabim *B* cannabin *A* canabim *V* 3 bubus *VB* bobus *A* paleas] soleas *Bodaeus in Theophrast. hist. plant. I 8 p. 20* 4 idonea *v* idoneam *A* idoneam *PB* ydonea *m* 5 dissitis *Ursinus* dessitis *PAB* desitis *v.* '*Antiqui libri* Dessitis' *Victorius* 6 primus *corr.* — is *A* 9 pertinet *v* pertinent *A* pertinent *PB* 12 callido *A* oleam conditiuam *Cato c. 6* 13 sallentinam *PAB* salentinam *v* orcitem *PAB* orchitem *v* posseam *A* puseam *Nonius p. 94, 9* 14 colminianam *Cato* 15 maximen *B* agrum *v* agro *PAB* 18 calido *PB* callido *A* caldo *v* posueris] seueris *Cato* 19 et ferundo *Cato* 20 exeuno *B* 22 adi. CXX *A*

descendat, exinde ut vasa olearia quot et quanta habeant, quibus conficiunt illut. quod Cato ait circum fundum ulmos et populos, unde fros ovibus et bubus sit et materies, seri oportere (sed hoc neque in omnibus fundis opus est, neque in quibus est opus, propter frondem maxime), sine detrimento ponuntur a septemtrionali parte, quod non officiunt soli.

4 Ille adicit ab eodem scriptore, si locus umectus sit, ibi cacumina populorum serenda et harundinetum. id prius bipalio verti, ibi oculos harundinis pedes ternos alium ab alio seri, * aptam esse utrique eandem fere culturam. salicem graecam circum harundinetum seri oportere, uti sit qui vitis alligari possit.

XXV vinea quo in agro serenda sit, sic observandum. qui locus optimus vino sit et ostentus soli, aminneum minusculum et geminum eugeneum, helvium minusculum seri oportere. qui locus crassior sit aut nebulosus, ibi aminneum maius aut murgentinum, apicium, lucanum seri. ceteras vites, et de iis miscellas maxime, in omne genus agri convenire.

XXVI in omni vinea diligenter

---

2 quod Cato ait *Non. p. 114, 3* ulmos et populos *Charis. p. 130, 33* 12 qui locus optimus *Diom. p. 376, 8* 13 ostentus soli *Priscian. l. X p. 520, 21*

---

1 descendat exinde *VB* descendat $\overset{\text{et}}{\text{exinde}}$ *A* descendat et inde *m* uasa olearia *Vm* uas (*corr.* uasa A^2 *ut videtur*) olearia uas ole·ria *B* 2 confitiunt *A* illut *P* illud *ABv* 3 unde frons ouibus et bubus (bobus *B*) sit *PAB* unde frondes ouibus et bubus sint *v* unde est fros *Charisius p. 130, 34* 5 a septētrionali parte *V* a septentrionali parte *B* ab septemtrionali plagā *A* ab septentrionali plaga *m* 6 offitiunt *A*

7 adicit *PB* addicit *A* adiicit *v* ab eodem scriptore *delevit Zahlfeldt quaest. crit. in Varr. rer. rust. libr. p. 25* umectus *PA* humectus *Bv* 8 harundinetum *PB* arundinetum *Av* bipalio *v* bipallo *PAB* 9 harundinis *PA* harundines *corr.* — is *B* arundinis *v* alium *V* altum *AB* seri, ibi quoque corrudam, unde asparagi fiant, aptam *Iucundus ex Catone* 10 eādē *V* eadem *AB* 11 harundinetum *PA* harundiretum *B* arundinetum *v* 12 serenda] s$\overset{\text{e}}{\text{e}}$rda *A*

13 aminneum *PAB* ammineum *v* 14 eugeneum *VA* eugenęum *B* heluium *Plinius XIV 146* helutum *AB* et helutum *P* et helueolum *v* heluolum *Cato* 15 nebulosior *Cato* ibi] abi *corr.* ibi *B* aminneum *PAB* ammineum *v* 16 caeteras *V* et de iis *AB* et de his *V*, *om. Cato*

observant ut ridica vitis ad septemtrionem versus tegatur; et si
cupressos vivas, pro ridicis quas inserunt, alternos ordines in-
ponunt, neque eos crescere altius quam ridicas patiantur, neque
propter eos ut adserant vites, quod inter se haec inimica.

Agrius Fundanio, Vereor, inquit, ne ante aeditimus veniat
huc, quam hic ad quartum actum. vindemiam enim expecto.
Bono animo es, inquit Scrofa, ac fiscinas expedi et urnam. et XXVII
quoniam tempora duorum generum sunt, unum annale, quod sol
circuitu suo finit, alterum menstruum, quod luna circumiens
conprendit, prius dicam de sole. eius cursus annalis primum
fere circiter ternis mensibus ad fructus est divisus in IIII partis,
et idem subtilius sesquimensibus in IIX: in IIII, quod dividitur
in ver et aestatem et autumnum et hiemem. vere sationes quae 2
fiunt, terram rudem proscindere oportet, quae sunt ex ea enata,
priusquam ex iis quid seminis cadat, ut sint exradicata; et simul
glaebis [ac] sole percalefactis aptiores facere ad accipiendum im-
brem et ad opus faciliores relaxatas; neque ea minus binis
arandum, ter melius. aestate fieri messes oportere, autumno 3

---

1 ad septentrionem *m* ab septentrionē *A* a septentrione *VB* tegatur *VB* tegatur *corr.* figatur *eadem manu ut videtur A* figatur *m*
2 inponunt *A* imponunt *VB* 3 neque eos *PAB* neque eas *v* neque propter eos ut adserunt *P* neque propter eos ut asserunt *AB* neque propter eas adserunt *v* . '*Vetus lectio,* Neque propter eos ut adserunt, etc. *et paulo supra, Neque eos crescere' Victorius* 4 haec *in margine scriptum in B*

5 Agrius] De IIII^a parte *in margine A* uereor inquit *V* uereor inquid *A* inquit uereor *B* editimus ueniad *A* 6 hic *in margine scriptum in B* 7 inquit *VB* inquid *A* expedi et *P* expediet *ABv*

9 finit] fiunt *ut videtur, corr.* finit *A* 10 comprendit *AB* comprehendit *V* 11 diuisus inima partis *AB* diuisos in ima partis *P* diuisus in quattuor partis totus *v* 12 in IIX *PAB* in octo *v* in IIII] in III (I *superscr.*) *posteriore loco A* 13 autumnum et hiemen *A* autunnum et hiemem *B* auctunnum et hyemem *V* sationes *Ursinus* stationes *VAB* quae fiunt *PAB* quaedam fiunt *v* 14 quae sunt] quae sint *B* 15 ut sint *Amv* ut sit *PB* et simul claeuis ac sole percalefactis *PAB* et simul cauis ab sole percalefactis *v* . c' glębis *in margine adscripsit P* . 'Et simul glaebis a sole percalefactis . *Ita locum restitui, antea enim Cauis, mendose in omnibus excusis legebatur* : *uetus lectio* Claebis' *Victorius* 17 neque eam *Ursinus* minus binis *PAB* minus bis *v*
18 autumno *A* autunno *B* auctūno *V*

siccis tempestatibus vindemias, ac silvas excoli commodissime tunc, praecidi arbores oportere secundum terram: radices autem prioribus imbribus ut effodiantur, nequid ex iis nasci possit. hieme putari arbores dumtaxat his temporibus, cum gelu cortices ex imbribus careant [glacie].

XXVIII Dies primus est veris in aquario, aestatis in tauro, autumni in leone, hiemis in scorpione. cum unius cuiusque horum IIII signorum dies tertius et vicesimus IIII temporum sit primus et efficiat ut ver dies habeat XCI, aestas XCIV, autumnus XCI, hiems XXCIX, quae redacta ad dies civiles nostros, qui nunc sunt, primi verni temporis ex a. d. VII id. Febr., aestivi ex a. d. VII
2 id. Mai., autumnalis ex a. d. III id. Sextil., hiberni ex a. d. IV

---

6 Dies primus est veris *geopon. I 1*

---

2 radices autem (autem *superscriptum in A* aū *P*) prioribus imbri-bus ut *PAB* radices ut prioribus imbribus *v* 3 nasci] nasi *A* 4 duntaxat *V* temporibus] teporibus *A*

6 autumni *A* autunni *B* auctunni *V* 8 tertius et uicesimus [illegible]
al. ueris
tercius et uicesimus *A* tertius et uicensimus *B* et efficiat *AB* [illegible] efficitur *P* efficitur *v* 9 aestas XCIV *PAB*, *ubi* IV *expunxit A* [illegible] aestas XCIII *m* aestas nonagintaquinque *v* auctumnus . XCI . hiem[illegible] XXCIX quae redacta ad dies ciuiles *P* autunnus XXCI (*corr.* XC[illegible] hiems XXCIX quae redacta ad dies ciuiles *B* autumnum (*corr.* — u[illegible]
hiems
XXCIIXI (*ut videtur*) que redacta ad dies ciuiles *A, ubi notis* XX *ex-punctis et notis* IXI *deletis* CI *correxit et post* hiems *notas* XCII *addi-dit A*², autumpnus XCII quae redacta ad dies ciuiles *m* auctunnus nonagintaunum : hyems octogintanouem . quae diuisio ad dies reddacta ciuilis *v* 11 ex ad VII. id. febr. aestiui ex ad VII id. mai (maii *B*) auctumnalis (autumnalis *A* autunnalis *B*) ex ad VII id. sextil. hiberni ex ad IV (VII *in rasura scriptum A*² *ut videtur*) id. nou. *PAB* extat ad septem idus fabruarii : aestiui ad septem idus maii : auctunnalis ad septem idus sextilis : hiberni ad quartum idus nouembris *v* ex a. d. VII Id. Febr. Aestiui ex a. d. VII Idib. Maii Autumnales ex a. d. VII Idib. Sext. Hiberni ex a. d. IV Id. Nouemb. *Victorius* *θέρος δὲ ἄρχεσθαι ἀπὸ τῆς πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Μαΐων τοῦ ἡλίου ἐν ταύρῳ ὄντος, πληροῦσθαι δὲ εἰς τὴν πρὸ ἑπτὰ εἰδῶν Αὐγούστων. ἔτι δὲ μετόπωρον ἄρχεσθαι ἀπὸ τῆς πρὸ ἓξ εἰδῶν Αὐγούστων ἡλίου ὄντος ἐν λέοντι geoponica I, 1, 3*

12 autumnalis extant ad tertium Idus Sextilis *Iucundus* hiberni ex ad VII ydus nouemb. *m*

id. Nov., suptilius discretis temporibus observanda quaedam sunt, eaque in partes VIII dividuntur: primum a favonio ad aequinoctium vernum dies XL, hinc ad vergiliarum exortum dies XLIV, ab hoc ad solstitium dies XLIIX, inde ad caniculae signum dies XXVII, dein ad aequinoctium autumnale dies LXVII, exin ad vergiliarum occasum dies XXXII, ab hoc ad brumam dies LVII, inde ad favonium dies XLV.

[In] primo intervallo inter favonium et aequinoctium vernum XXIX
haec fieri oportet. seminaria omne genus ut serantur, putari in pratis, circum vites ablacuari, radices quae in summa terra sunt praecidi, prata purgari, salicta seri, segetes sariri. seges dicitur quod aratum satum est, arvum quod aratum necdum satum est, novalis, ubi satum fuit, antequam secunda aratio renovatur rursus. 2
terram cum primum arant, proscindere appellant, cum iterum, offringere dicunt, quod prima aratione glaebae grandes solent excitari; cum iteratur, offringere vocant. tertio cum arant iacto semine, boves lirare dicuntur, id est cum tabellis additis ad vomerem simul et satum frumentum operiunt in porcis et sulcant fossas, quo pluvia aqua delabatur. non nulli postea, qui segetes

---

5 aequinoctium autumnale *Charis. p. 118, 25*

---

1 suptilius *P* subtilius *ABv* discretis *Am Victorius* descriptis *VB*. '*Subtilius* discretis temporibus. *Antea*, Descriptis. *Mendum ortum, quia in antiquis* Descretis, *uetere orthographia scriptum est, ut ita Derigo, Deuertor. Libro II [1, 12] in iis uetustis codicibus: Ea partes habet nouem, descretas ter ternas. Ille enim locus, et ueteris scripturae, et intellectus huius uerbi ualde accommodatum exemplum est' Victorius* 2 a fauinio *A* ad | quinoctium *A corr.* ad equinoctium *A*[2] 3 dies XL] dies XLV *Schneiderus* 4 ab hoc ad solstitium] habet ab hoc ad solstitium autunnale *B* 5 dein ad aequinoctium *P* deinde ad aequinoctium *Bv* dein ad quinnoctium *A corr.* dein ad equinnoctium *A*[2] autumnale *PA* autunnale *B* auctunnale *v* exin *PA* exinde *Bv* 6 uirgiliarum *corr.* uerg — *B* 7 dies XLV] dies $X^{L}V$ *A*

8 equinoctinum *A* 9 putari inpratis *PAB* putari īprimis *v*. '*Nihil uariaui: diuersi tamen hic sunt antiqui libri*: In pratis, *enim habent' Victorius. fortasse* praeparari in pratis 10 ablacuari *PAB* ablaqueari *v* 11 sariri *Gesnerus* sarire *PAB* sarrire *v* 13 aratio renouatur *PAB* aratione renouetur *v*. *fortasse* aratione novatur 15 glebae *V* 16 offrigere *posteriore loco A* tercio *A*

non tam latas habent, ut in Apulia et id genus praediis, per sartores occare solent, siquae in porcis relictae grandiores sunt glaebae. qua aratrum vomere lacunam striam fecit, sulcus vocatur. quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quod ea seges frumentum porricit. sic quoque exta deis cum dabant, porricere dicebant.

XXX Secundo intervallo inter vernum aequinoctium et vergiliarum exortum haec fieri. segetes runcari, herbam e segetibus expurgari, boves terram proscindere, salicem caedi, prata defendi. quae superiore tempore fieri oportuerit et non sunt absoluta, antequam gemmas agant ac florescere incipiant, fieri, quod, si quae folia mittere solent ante frondere inceperunt, statim ad serendum idonea non sunt. oleam seri interputarique oportet.

XXXI Tertio intervallo inter vergiliarum exortum et solstitium haec fieri debent. vineas novellas fodere aut arare et postea occare,

---

3 qua aratrum *Non. p. 61, 17* 4 quod est inter duos sulco[redacted]s *Fest. p. 238, 7*
15 et postea occare *Non. p. 61, 24*

---

1 praediis *AB* praedii *V* 2 sartores *PAB corr.* saritores *A* [redacted]¹ satores *v* 3 glebae *V* fecit *VAB* facit *Nonius p. 61, 18* [redacted] 5 porricit *Victorius et in margine P* porrigit *PAB corr.* porricit *A*[redacted]¹ porrigat *v* 6 porrigere *VAB corr.* porricere *A*² c' porricere *in ma*[redacted]*-r-gine adscripsit P*. 'Exta Deis cum dabant, porricere dicebant. *Sic* [redacted]*x ingenio emendaui : antea enim Porrigere, corrupte legebatur. Veter*[redacted]*es autem librarios has literas commutare solitos, manifestum est. adnota*[redacted]*ui in optimo exemplari* Grates, *et* Alagriores, *pro Crates, et Alacrior*[redacted]*s, scriptum esse: et contra* Virculta, *et* Fricora, *pro Virgulta, et Frigor*[redacted]' *Victorius*

8 haec fieri *AB Victorius* haec fieri debent *V* herbam e seg[redacted]e-tibus expurgari *delevit Ursinus . fortasse* id est herbam *sqq.* [redacted] oportuerit *PAB* oportuerat *v* 11 'Quod si quae folia amittere . [redacted]*a locum restitui, recte, ut opinor : ut autem facilius iudicari possit, ueter*[redacted]*m lectionem, multum a peruulgata discrepantem, adponam :* Quod si qu[redacted]e folia mittere solent ante frondere inciperunt statim ad serendum ido[redacted]a non sunt . *Primam syllabam indefinito tempori addendam censui,* [redacted]*et pro Mittere, Amittere scribendum' Victorius* 12 inceperunt *B* in[redacted]i-perunt *PA* incoeperint *v*

14 tercio *A* uergilirum *A* solsticium *B* 15 et poste[redacted]a occare id est comminuere *Nonius p. 61, 25* et postea occare et poste[redacted]a comminuere *PAB* et postea occare et deinde comminuere *v*

id est conminuere, ne sit glaeba. quod ita occidunt, occare
dictum. vites pampinari, sed a sciente (nam id quam putare
maius), neque in arbusto, sed in vinea fieri. pampinare est e 2
sarmento coles qui nati sunt, de iis qui plurimum valent, primum
et secundum, non numquam etiam tertium, relinquere, reliquos
decerpere, ne relictis colibus sarmentum nequeat ministrare
sucum. ideo in vitiario primitus cum exit vitis, tota resicari
solet, ut firmiore sarmento e terra exeat atque in pariendis
colibus vires habeat maiores. eiuncidum enim sarmentum propter 3
infirmitatem sterile neque ex se potest eicere vitem, quam vocant
minorem flagellum, maiorem et iam unde uvae nascuntur palmam.
prior littera una mutata declinata a venti flatu, similiter ac
flabellum flagellum. posterior, quod ea vitis inmittitur ad uvas
pariendas, dicta primo videtur a pariendo parilema: exin mutatis

---

3 e sarmento coles *Non. p. 93, 20*

---

1 gleba *V* 2 panpinari *A* 3 in arbusta *A* e sarmenta *corr.* — to *A* 4 caules *Nonius p. 93, 21* de iis *PB* de his *Av* ualent primum et secundum *Nonius* ualent asecundum *AB* ualent ad secundum *V* 5 nonnunquam *V* 7 uiciario *A* resicari *AB* resecari *VA²*. '*Quod ad ueterem orthographiam pertinet, duo hic admonere possumus* : Resicari, *et* Sicari, *hoc capite contra huius temporis consuetudinem in antiquis libris scriptum esse, quemadmodum etiam hoc ipso in libro, ubi de messionis generibus agit : [50, 1] Et manipulum, ut quenque subsicuerunt, et eodem loco, Vt stramentum medium subsicent . nam eandem rationem habet, quod (ubi de modis quibus metirentur rura agit) in peruetusto scriptum est : [I 10, 2] In subsiciuum esse unciam agri : pro, In subseciuum : et quod contrariam rationem habere uidetur, Sagenantur, pro Saginantur*' *Victorius in fine capitis* 8 pariendis colibus *VBA²* pariendi collibus *A* pariendis collibus *m* 9 uires habeat uires | maiores, *sed* uires *posteriore loco subducta linea notatum A* eiuncidum *PAB* emucidum *v* euincidum *Angelius*. 'Eiuncidum enim sarmentum propter infirmitatem sterile. *Vetus lectio. In excusis antea libris* Euincidum' *Victorius* sarmentum enim *corr.* enim sarmentum *B* 13 quo ea uitis immittitur *PB* quo ea uitis inmititur *A* et uitis eo quod inuitetur *v* quod ea uitis submittitur *Gesnerus* 14 exin mutatis litteris *P* exinmutatis litteris *A* ex immutatis litteris *Bv*. 'Exin mutatis litteris. *Ita ex ingenio emendaui, parua licentia usus*: *in excusis*, Ex immutatis' *Victorius*

4 litteris, ut in multis, dici coepta palma. ex altera parte parit capreolum. is est coliculus viteus intortus, ut cincinnus: is enim vitis quibus teneat id qua serpit ad locum capiendum, quo capiendo capreolus dictus. omne pabulum, primum ocinum farraginem viciam, novissime faenum, secari. ocinum dictum a graeco verbo ὠκέως, quod valet cito, similiter quod ocimum in horto. hoc amplius dictum ocinum, quod citat alvom bubus et ideo iis datur, ut purgentur. id est ex fabali segete viride
5 sectum, antequam genat siliquas; contra ex segete, ubi sata admixta hordeum et vicia et legumina, pabuli causa viride, a quo [fart] ferro caesa ferrago dicta, aut [nise] quod primum in farracia segete seri coepta. eo equi et iumenta cetera verno tempore purgantur ac saginantur. vicia dicta a vinciendo, quod item

---

2 capreolum *Paul. Fest. p. 57, 16* 4 primum ocinum *Non. p. 550, 24* 5 ocinum dictum *Plin. 18, 143*

---

1 'Ex altera parte. *Veteres libri hic perturbati: Receptam lectionem retinui, antiquam autem nunc notam faciam.* Ex altera parte parit capreolum, is est coliculus uiteus intortus, ut cincinnus : is enim uitis quib. teneat: id qua serpit ad locum capiendum quo capiendo capreolus dictus' *Victorius* 2 *fortasse* ut cincinni, vitis quibus teneat id quo serpit ad locum capiendum, a quo capiendo 3 uitis quibus teneat id qua serpit *PB* uitis quib.; teneat id qua seripit *A* uitis quibus teneat qua serpet *m* uites quibus teneat et quas eripiat *v* 4 primum ocimum *VAB* 5 fenum *A* foenum *VB* secari *Av* sicari *Pm* siccari *B* ocinum dictum *PAB* ocimum dictum *v* 6 ὠκέως] oceos *PAB* ochis *v* similiter quod *Nonius p. 551, 3* similiter quo *PAB* similiter quoque *v* ocimum in horto *PB* ocimum in orto *A* ocimum i. cito *v* 7 dictum ocinum *PAB* dictum ocimum *v* aluom *PAB* aluum *v* 8 iis *VAB corr.* his *ut videtur* *A*^{2} id est (idē *A*) fabuli segete uiride sectum *PAB* id est pabuli segetes uirides sectae *v*. 'Id est pabuli segete. *In antiquis libris,* Id est fabuli segete. *Nam sic etiam non multo ante in iisdem locus ille scriptus est,* [I 23, 3] Et non nunquam fabulia: *in excusis autem, Fabalia*' *Victorius* 9 genat *P* genat *corr.* gerat *A* $\overset{\text{al. rat}}{\text{genat}}$ *B* gerat *m* generent *v*. '*In excusis* Gerat, *mendose, in manu scriptis omnibus* Genat, *recte*' *Victorius* 10 uiciam *B*

pabuli causa uirdea quo fart ferro caesa ferrago dicta *PAB* pabuli causa sunt inde quod far ferro caesum farrago dictum *v* 11 aut nise quod *PB* aut inde quod *Am* aut quod *v* 12 coepta *PB* cepta *A* coeptum *v* caetera *V* 13 saginantur *Am*^{2} sagenantur *VAB*

capreolos habet, ut vitis, quibus cum susum versus serpit, ad scapum lupini aliumve quem ut haereat, id solet vincire. si prata inrigua habebis, simulac faenum sustuleris, inrigare. in poma, quae insita erunt, siccitatibus aquam addi cotidie *vesperi.* a quo, quod indigent potu, poma [L] dicta esse possunt.

XXXII Quarto intervallo inter solstitium et caniculam plerique messem faciunt, quod frumentum dicunt quindecim diebus esse in vaginis, quindecim florere, quindecim exarescere, cum sit maturum. arationes absolvi, quae eo fructuosiores fiunt, quo caldiore terra aratur: si proscideris, offringi oportet, id est iterare, ut frangantur glaebae. prima enim aratione grandes glaebae ex terra scinduntur. serendum viciam, lentem, cicerculam, ervilam 2
ceteraque, quae alii legumina, alii, ut Gallicani quidam, legarica appellant, utraque dicta a legendo, quod ea non secantur, sed vellendo leguntur. vineas veteres iterum occare, novellas etiam tertio, si sunt etiam tum glaebae.

XXXIII Quinto intervallo inter caniculam et aequinoctium autumnale

---

4 aquam addi cotidie *Non. p. 61, 28* 5 a quo quod indigent *Non. p. 502, 24*

---

1 susum uersus *AB* susum uersum *P* sursum uorsum *v* 2 lupinum *corr.* — ni *A* uincire *A*² *mv* uincere *PAB* 3 inrigua *A* irrigua *VB* faenum *A* foenum *VB* inrigare *PA* irrigare *Bv* 4 vesperi *om. VAB, add. Nonius p. 61, 28* 5 indigent *mv Nonius p. 61, 28. 502, 25* indiget *PAB* potu *VAB* potui *Nonius*. '*Communem lectionem conseruaui, quam etiam in antiquis libris repperi. Habent autem illi hic etiam L. de quo supra locutus sum*' *Victorius* poma . L. dicta *P* poma . l. dicta *AB* poma lege dicta *m* poma dicta *v*

6 plerisque *A* 7 dicunt *v* dicant *PAB* 9 absolui *AB* ad solui *P* ad solum *v* 10 caldiore terra *VA corr. ut videtur* caldiorē terrā *A*² calidiore terra *B* calidiorem terram *m* aratur *v* arator *PAB* si prosciderís *PB* supsideris *ut videtur corr.* si prosciderís *A* suscindit *m* cum proscinderis *v* 11 fragantur *B* glebae *utroque loco V* 12 sinduntur *A* ciceͦrulam *B* eruilam *PAB* eruiliam *v* 13 caeteraque *V* gaˡlicani *A* legarica *PAB* legaria *v*

15 ueˡlendo *A* nouellas etiam *B* nonuellas etiam *A* et nouellas etiam *V* 16 si sunt tertio *corr.* tertio si sunt *B* tercio *A* glebae *VB* glebe *A*

17 autūnale *P* autumnalae *A* autunnale *B* auctūni *v*

oportet stramenta desecari et acervos constitui, arata offringi, frondem caedi, prata inrigua iterum secari.

XXXIV Sexto intervallo ab aequinoctio autumnali incipere scribunt oportere serere usque ad diem nonagesimum unum; post brumam, nisi quae necessaria causa coegerit, non serere, quod tantum intersit, ut ante brumam sata quae septimo die, bruma sata quadragesimo die vix existant. neque ante aequinoctium incipi oportere putant, quod, si minus idoneae tempestates sint con-
2 secutae, putescere semina soleant. fabam optime seri in vergiliarum occasu: uvas autem legere et vindemiam facere inter aequinoctium autumnale et vergiliarum occasum: dein vites putare incipere et propagare et serere poma. haec aliquot regionibus, ubi maturius frigora fiunt asperiora, melius verno tempore.

XXXV Septimo intervallo inter vergiliarum occasum et brumam haec fieri oportere dicunt. serere lilium et crocum. quod iam egit radicem rosam ea conditur radicitus in virgulas palmares et obruitur: haec eadem postea transfertur facta viviradix. violaria in fundo facere non est utile, ideo quod necesse est terra adruenda

---

4 post brumam nisi quae *Plin. 18, 204* 9 fabam optime seri *Plin. 18, 228*

---

1 constitui *PAB* construi *v* aratṛa *A* aratra *PBm* aratro *v* inrigua *PA* irrigua *Bv*
3 autumnali *A* autunnali *B* auctunnali *V* 4 nonagesimum unum *AB* nonagensimum unum *P* XCI *v* 5 quod tantum] ṇịṣị quod tantum *B* 6 quae septimo die bruma sata quadragesimo die *PAB* septimo die quae a bruma sata XL die *v* bruma sata] *fortasse* post brumam sata 7 existant *PB* esistant *A* exeant *v*. 'XL die uix existant. *Haec est uetus lectio: antea in excusis, Exeant' Victorius*
8 sint consecutae *VB* sunt consecute *Am* 9 putescere *PAB* putrescere *v* 11 autumnale *A* autunnale *B* auctunnale *V* putare] parare *A* 12 aliquot *Bv* aliquod *PA* 15 *fortasse* quae iam egit radicem rosa, ea conciditur 16 egit *Vm* eget *AB* rosam ea conditur *AB* rosa mea conditur *P* rosa etiam conciditur *v* 17 haec eadem *VB* $\overset{\text{hec}}{\text{in}}$ eadem *A* haec in eadem *m* uiuiradix *PA* uiua radix *B* uiuiradice *v* uiolaeria *B* 18 adruend$\overset{\text{a}}{\text{o}}$s *A* adr$\overset{\text{e}}{\text{u}}$nda *B* abruenda *P* adruendo *m* obruenda *v* ad ea obruenda *Iucundus*. *'Antiqui libri hac parte perturbati, quare communi lectione*

pulvinos fieri, quos inrigationes et pluviae tempestates abluunt
et agrum faciunt macriorem. a favonio usque ad arcturi 2
exortum recte serpillum e seminario transferri, quod dictum ab
eo, quod serpit. fossas novas fodere, veteres tergere, vineas
arbustumque putare, dum in xv diebus ante et post brumam,
ut pleraque, ne facias. nec non tum aliquid recte seritur,
ut ulmi.

Octavo intervallo inter brumam et favonium haec fieri XXXVI
oportet. de segetibus, siqua est aqua, deduci: sin siccitates sunt
et terra teneritudinem habet, sarire. vineas arbustaque putare.
cum in agris opus fieri non potest, quae sub tecto possunt tunc
conficienda antelucano tempore hiberno. quae dixi scripta et proposita habere in villa oportet, maxime ut vilicus norit.

Dies lunares quoque observandi, qui quodam modo bipertiti, XXXVII
quod a nova luna crescit ad plenam et inde rursus ad novam
lunam decrescit, quaad veniat ad intermenstruum, [e] quo die
dicitur luna esse extrema et prima; a quo eum diem Athenis
appellant ἕνην καὶ νέαν, τριακάδα alii. quaedam facienda in agris
potius crescente luna quam senescente, quaedam contra
quae metas, ut frumenta et caeduas silvas. Ego istaec, 2

---

20 ego istaec *Plin. 16, 194*

---

conseruata, ueterem nunc notam faciam, si possit aliquam utilitatem afferre: Terra adruenda puluinos, etc. *Caetera hic restituta, ex iisdem libris sumpta sunt, et uitio carent' Victorius* 1 inrigationes *A* irrigationes *VB* et pluuiae tempestates *P Victorius* et pluuiane tempestates *A* et pluuia et tempestates *B* et pluuiae et tempestates *v*

2 fatiunt *A* macriorem *PA Victorius* maiorem *B* minorem *v* 4 fassas *A corr.* fossas *A*² 6 pleraque *VB* plerumque *A* pleramque *m* serritur *A*

8 haec fieri *AB* hoc fieri *V* 9 sin *VB* si *m et in rasura A vel A*² 10 teritudinem *B* 13 proposita *PAB* posita *v*

15 quod a noua *VB* quod ab nououa *A* 16 quod adueniat *AB* quoad ueniat *V* quod ueniat *Victorius* e *delevit Ursinus* 17 extrema] extra *A* eum diem] eum diem facienda in agris *A* athenas *corr.* — nis *A* 18 appellant ἕνην καὶ νέαν τριακάδος *v* ubi τριακάδα *correxit et in margine* cenen cęnean triacada *adscripsit P*, appellant cenen cene antria | cada *A* appellant cenen caeneantriacada *B*

20 istaec *P* istahec *A* ista et *B* ista haec *m* ista etiam *v*

inquit Agrasius, non solum in ovibus tondendis, sed in meo capillo a patre acceptum servo, ni decrescente luna tondens calvos fiam. Agrius, Quem ad modum, inquit, luna quadripertita? et quid ea
3 divisio ad agros pollet? Tremelius, Numquam rure audisti, inquit, octavo Ianam lunam et crescentem et contra senescentem, et quae crescente luna fieri oporteret, [et] tamen quaedam melius fieri post octavo Ianam lunam quam ante? et siquae senescente fieri conveniret, melius, quanto minus haberet ignis id astrum? dixi de quadripertita forma cultura agri.

4 Stolo, Est altera, inquit, temporum divisio coniuncta quodam modo cum sole et luna, quin sexpertita, quod omnis fere fructus quinto denique gradu pervenit ad perfectum ac videt in villa dolium ac modium, unde sexto prodit ad usum. primo praeparandum, secundo serendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, sexto promendum. ad alia in praeparando faciendi scrobes aut repastinandum aut sulcandum, ut si[illegible] arbustum aut pomarium facere velis; ad alia arandum aut fodien[illegible]

---

1 inquit *VB* inquid *A* agrassius *A* 2 'Ni decrescenti Lun[illegible] tondens caluus fiam. *Antiqua lectio restituta: nisi quod utere mor*[illegible] *scribendi illa* Tondes caluos, *habebat*' *Victorius* ni decrescente [illegible] *P* ni decrescente *corr.* — ti *A* ni decrescenti *B* ne decrescente *m* [illegible] decrescente *v* tondens *mv* tondes *PAB* caluos fiam *PB* calu[illegible] fiam *A* caluefiam *m* *Iucundus* caluus fiam *v* 3 inquit *Bv* i[illegible] inquid *PA* 4 nunquam *V* inquit *VB* inquid *A* 5 iana[illegible] lunam *v* lanam lunam *PAB* 6 et tamen quae melius *A.* et *dele*[illegible]*vit* *Ursinus* 7 post octauo lanam lunam *PB* post octauo lunam lunam [illegible] *A* octauo post ianam lunam *v* 9 cultura *PAB* culturae *v.* *forta*[illegible]*se* in cultura

10 est altera inquit *B* est altera inquid *A* est altera quid[illegible] inquit *V* 11 quin sexpertita *PB* quin (*sed* i *in rasura scriptum A*) s[illegible]pertitam *Am* quin sexpartita *v*. *fortasse* quae est sexpertita 13 modum[illegible] *A* primo *Iucundus* primum *VAB* 14 serendum *bis scriptum, sed posteri*[illegible] *loco deletum est in B* tercio *A* 15 'Ad alia in praeparando facie[illegible] scrobes. *Ita locum restitui ex antiquis libris. sic etiam infra loqui*[illegible], *Ad alia arandum. nec multo post, Ad quaedam bipalio uertenda ter*[illegible]. *Deceperat librarios, quod hic praepositio* Ad, *per t, scripta est,* At: [illegible] *duobus etiam locis, qui consequuntur*' *Victorius.* at alia in praepara[illegible] faciendi scrobes *V* at alia in praeparando "scrobes '"faciendi *A* at [illegible] "faciendi in praeparando "scrobes *B* at in praeparando scrobes facie[illegible] *Iucundus* 17 ad alia arandum *Iucundus* at alia arandum *VAB*

dum, ut si segetes instituas; ad quaedam bipalio vertenda terra 5 plus aut minus. aliae enim radices angustius diffundunt, ut cupressi, aliae latius, ut platani, usque eo, ut Theophrastus scribat Athenis in lyceo, cum etiam nunc platanus novella esset, radices trium et triginta cubitorum egisse. quaedam si bubus et aratro proscideris, et iterandum, antequam semen iacias. item praeparatio siquae fit in pratis, id est ut defendantur a pastione, quod fere observant a piro florente; si inrigua sunt, ut tempestive inrigentur.

XXXVII Quae loca in agro stercoranda, videndum, et qui et quo genere potissimum facias: nam discrimina eius aliquot. stercus optimum scribit esse Cassius volucrium, praeter palustrium ac nantium. de hisce praestare columbinum, quod sit calidissimum ac fermentare possit terram. id ut semen aspargi oportere in agro, non ut de pecore acervatim poni. ego arbitror praestare 2 ex aviariis turdorum ac merularum, quod non solum ad agrum utile, sed etiam ad cibum ita bubus ac subus, ut fiant pingues. itaque qui aviaria conducunt, si cavet dominus stercus ut in

---

3 Theophrastus scribat *hist. plant. I 7, 1*
11 stercus optimum *geopon. II 21, 4* 15 ego arbitror *Plin. 17, 50*

---

1 instas (itu) *B* ad quaedam *PAB* at quaedam *v* 3 platani *VB* lata (n') *A* scribat athenas *P* scribat athenaes *B* scribat ut athenas *A* cribit ut athenas *m* scribit athenis *v* 4 lyceo *A* lycaeo *VB* etiam nunc *PB* etiã (nc) *A* etiam num *v* etiam tunc *Gesnerus* esset] esse *A* 6 proscideris *V* proscinderis *A* proscinderis *Bm* iacias] iactas *PAB* iactes *mv* 7 siquae *AB Victorius* sique *P* siqua *mv* pratis *ABv* partis *in margine adscripsit P* 8 inrigua *PA* irrigua *Bv* tepestius *A* 9 inrigentur *A* irrigentur *VB*

11 discrim (ina) *B* aliquot *Bv* aliquod *PA* 13 praestare] prare *A* 14 id ut] ut id ut *A* aspargi *PAB* aspergi *v* 15 non *Bv* nunc *corr.* non *A* nun *P* praestare *V* p̄rare *A* praestare in agro *B* 16 auiaris *A* merilarum *A* non solum ad agrum *VB* non solum id ad agrum *A*, *sed* i *littera addita A*², non solum id agrum *m* 17 bubus ac subus *PA* bubus ac suibus *B* bubus et suibus *v*. '*In antiquis libris* Subus, *ut etiam illo loco II libri [1, 5] de suibus nemini ignotum*'. *Victorius* 18 si caueto *VA*, *sed* o *littera expuncta A*² sic aueto *B*

fundo maneat, minoris conducunt, quam ii quibus id accedit. Cassius secundum columbinum scribit esse hominis, tertio ca-
3 prinum et ovillum et asininum, minime bonum equinum, sed in segetes: in prata enim vel optimum, ut ceterarum veterinarum, quae hordeo pascuntur, quod multam facit herbam. stercilinum secundum villam facere oportet, ut quam paucissimis operis egeratur. in eo si in medio robusta aliqua materia sit depacta, negant serpentem nasci.

XXXIX Sationis autem gradus secundus [hanc] habet naturam ad quod tempus cuiusque seminis apta sit ad serendum. nam refert in agro ad quam partem caeli quisque locus spectet, sic ad quod quaeque tempus res facillime crescat. nonne videmus alia florere verno tempore, alia aestivo, neque eadem autumnali, quae hiberno?
2 itaque alia seruntur atque inseruntur et metuntur ante aut post quam alia; et cum pleraque vere quam autumno inserantur, circiter solstitium inseri ficos nec non brumalibus diebus cerasos.
3 quare cum semina sint fere quattuor generum, quae transferuntur

---

3 minime bonum equinum *Plin. 17, 54* 7 in eo si in medi[illegible] *Plin. 17, 57*

---

1 maneant *A* quam ii *PB* quam in *Am* quam hi *v* acced[illegible] id *corr.* id accedit *B* 2 esse dns hominis, *sed* dns *deletum A* tercio *A* 4 caeterarum *V* 5 stercilinum *PB* stercilinium [illegible] sterquilinium *v* 7 in eo si] Mirum *in margine adscriptum A* robusta *PA* rusta robusta, *sed* rusta *deletum B* robustea *v*. 'Robus[illegible] aliqua materia. *Antiqua haec lectio : antea Robustea' Victorius* depacta *V* depicta *corr.* depacta *A* depacata *B* depicta *m*

9 Sationis] De serendis *in margine rubrica A* hanc habet [illegible] hunc (*corr.* hanc) habet *A* hanc aut habet, *sed* aut *deletum B*

12 facillime *V* facillissime *A* facilissime *B* crescat [illegible] *A* crescant *B* crescant *v* 13 autumnali *A* autūnali *P* autunnali *B* auctūn[illegible] *v* hyberno *V* 14 seruntur] reseruntur *Am* 15 uere melius qu[illegible]m autumno *Iucundus* autūno *P* autunno *B* autunnum (o *supra*) *A* auctunn[illegible] *v*

16 solstistitium *A* brumamlibus *corr.* brumalibus *A* 17 semina si[illegible]t fere quattuor generum *AB* semina fere sint quattuor generum *P* sem[illegible]a fere quattuor sint generum *v* 'Quae transferuntur e terra in terr[illegible]. *Plura hic erant uerba, quae in antiquis non inueniuntur : nam qu[illegible]d in illis primum est uerbum, post ultimum a nobis adductum*, Viuas r[illegible]dices, *est : non Viuae radices, ut in excusis . Locus obscuritatem no[illegible] paruam in se habet, et fortasse lacer est' Victorius*

e terra in terram, vivas radices, quae ex arboribus dempta demittuntur in humum, quae inseruntur ex arboribus in arbores, de singulis rebus videndum, quae quoque tempore locoque facias.

Primum semen, quod est principium genendi, id duplex, XL
unum quod latet nostrum sensum, alterum quod apertum. latet, si sunt semina in aere, ut ait physicos Anaxagoras, et si aqua, quae influit in agrum, inferre solet, ut scribit Theophrastus. illud quod apparet ad agricolas, id videndum diligenter. quaedam enim ad genendum propterea usque adeo parva, ut sint obscura, ut cupressi. non enim galbuli, qui nascuntur, id est tamquam pilae parvae corticiae, id semen, sed in iis intus. primigenia semina dedit natura, reliqua invenit experientia coloni. 2
[num] prima quae sine colono, priusquam sata, nata; secunda quae ex iis collecta neque, priusquam sata, nata. prima semina videre oportet ne vetustate sint exsucta aut ne sint admixta aut ne propter similitudinem sint adulterina. semen vetus tantum valet in quibusdam rebus, ut naturam conmutet. nam ex semine brassicae vetere sato nasci aiunt rapa et contra ex rapo-

---

5 latet, si sunt semina in aere *Theophr. hist. plant. III 1, 4 caus. plant. I 5, 2* 8 quaedam enim ad genendum *Theophr. caus. plant. I 5, 4*

---

1 in terram uiuas (*corr.* uiua A^2) radices *PAB* in terram uiua radice *m* in terram per se a natura alia ex industria ut faciunt uiuiradices *v* 2 demittuntur *PB* dimittuntur *Av*

4 cenendi *PAB* oriendi *v* . 'Quod est principium genendi . *Haec uera est lectio : in excusis eadem. sententia, sed alio uerbo, Oriendi legitur : manu scripti codices* Cenendi, *usitato errore, G, in C, commutandi . De hoc uerbo paulo ante copiosius disserui : infra item, Ad genendum, emendaui : ubi eodem pacto antea peccatum fuerat Victorius* 6 physicos *PA* phisicos *B* physicus *v* si aqua] siqua (*a superscr.*) *B* 9 ad cenendum propterea usque adeo *PAB* ad oriendum sunt usque adeo *v* propterea] *fortasse* principia 11 tanquam *VAB* 13 num prima quae sine *PB* num prima sine *A* non prima sine *m* unde prima quae sine *v* num] nam *Gesnerus* 14 collecta] colectu *A* neque priusquam *V* neque priusqua *A* neque prius s' quam, *sed* s' *deletum B*

15 sunt exsucta *A* adiuxta *corr.* admixta *A* 16 sint *postremo loco superscriptum in B* 17 commutet *VAB* 18 nas | sci *A* nascitur *B*

3 rum brassicam. secunda semina videre oportet ne, unde tollas,
nimium cito aut tarde tollas. tempus enim idoneum, quod
scribit Theophrastus, vere et autumno et caniculae exortu, neque
omnibus locis ac generibus idem. in sicco et macro loco et
argilloso vernum tempus idoneum, quo minus habet umoris:
in terra bona ac pingui autumno, quod vere multus umor, quam
4 sationem quidam metiuntur fere diebus XXX. tertium genus
seminis, quod ex arbore per surclos defertur in terram, si in
humum demittitur, in quibusdam [cum] est videndum ut eo
tempore sit deplantatum, quo oportet (id fit tum, antequam
gemmare aut florere quid incipit); et quae de arbore transferas
ut ea deplantes potius quam defringas, quod plantae solum
stabilius, quo latius aut radices facilius mittit. ea celeriter,
antequam sucus exarescat, in terram demittunt. [dum] in olea-
gineis seminibus [arbores] videndum ut sit de tenero ramo ex
utraque parte aequabiliter praecisum, quas alii clavolas, alii
5 taleas appellant ac faciunt circiter pedales. quartum genus semi-
nis, quod transit ex arbore in aliam, videndum qua ex arbore

2 tempus enim idoneum *Theophr. caus. plant. I 6, 3 sqq.* 1[illegible] ex utraque parte aequabiliter *Non. p. 414, 27*

1 uideret oportet *A* 3 theophratus *A* autūno *P* autunno autum. *A* auctunno *v* 4 in sicco *ABv* in sico *P* 5 umoris *PA* humoris *Bv* 6 autūno *P* autumno *A* autunno *B* auctunno *v* umor *P[illegible]* humor *Bv* 8 'Quod ex arbore per surculos etc. *Communi lectione c[illegible] seruata ueterem scripturam omnibus adponam: perturbatam illam quid[illegible] et maculosam, quae tamen fortasse opem adferre possit ad ueriorem in[illegible] gandam*: Quod ex arbore per surclos defertur in terram si in hum[illegible] demittitur in quibusdam cum est uidedum etc.' *Victorius* surclos *P[illegible]* surdos *B* surculos *v* sic in humum demittitur, ut in quibusdam [illegible] tamen sit uidendum *Iucundus* 9 dimittitur *VAB* in quibusdam [illegible] cum est *PB* in quibusdam cumē *A* in quibusdam tamen est *v* 10 quo[illegible] oportet *v* quod oportet *PAB* 13 mitti *A corr.* mittit *ut videtur A[illegible]*
14 in terram demittendum, in oleagineis seminibus uidendum *Scaliger* dum in oleagineis *PA* dum in oleagenis (e) *B* demum in oleagineis *v* '*Nihil hic uariaui, diuersi tamen sunt antiqui codices et locus fortasse uitii aliquid habet: pro Demum, igitur in illis* Dum: *ac non multo post, ubi in impressis, Alii clauolas: in iisdem,* Aliis clauolas. *Fortasse, Alii sclauolas, legendum est' Victorius* 15 ex utra(que) parte *B* 16 alii clauolas *Pm* aliis clauolas *A* alii sclauolas *Bv* 18 uidemdum *A*

in quam transferatur et quo tempore et quem ad modum obligetur. non enim pirum recipit quercus: neque enim si malus pirum. hoc secuntur multi, qui haruspices audiunt [multum], a quibus proditum, in singulis arboribus quot genera insita sint, uno ictu tot fulmina fieri illut quod fulmen concepit. si in pirum silvaticam inserueris pirum quamvis bonam, non fore tam iucundam, quam si in eam quae silvestris non sit. in quam- 6 cumque arborem inseras, si eiusdem generis est, dumtaxat ut sit utraque malus, ita inserere oportet referentem ad fructum, meliore genere ut sit surculus, quam est quo veniat arbor. est altera species ex arbore in arborem inserendi nuper animadversa in arboribus propinquis. ex arbore, qua vult habere surculum, in eam quam inserere vult ramulum traducit et in eius ramo praeciso ac diffisso inplicat, eum locum qui contingit, ex utraque parte quod intro est falce extenuatum, ita ut ex una parte quod caelum visurum est corticem cum cortice exaequatum habeat. eius ramuli, quem inseret, cacumen ut derectum sit ad caelum curat. postero anno, cum conprendit, unde propagatum est, ab altera arbore praecidit.

Quo tempore quaeque transferas, haec in primis videnda, XLI [quod] quae prius verno tempore inserebantur, nunc etiam

3 secuntur *AB* sequuntur *V* haruspices *PA* aruspices *Bv* 4 quot genera *v* quod genera *PAB* insita sint *A V* insita sunt *B* 5 illut *P* illud *ABv* concipit *corr.* concepit *B* 6 inserueris *PAB* seueris *v* fore] foret *B* 7 iucundam *v* iucundum *PB* iudcundam *A* iocundum *A*²*m* quam si in eam *A*²*mv* quam si in ea *PB* ; *superscripto* in *A* quamcumque *A* quancunque *VB* 8 ut sit utraque *VB* ut si utraque *A* 9 malus *V* maius *AB* inse$\overset{e}{r}$re *A* 14 ac diffisso *A* et diffisso *P* et defisso *v* implicat . *una littera post* t *erasa A* implicat *VB* contingit *PB* contigit *A* contigerit *v* 15 quod intro est *VB* quo intro est *A* quo intra est *m* una parte *AB* una parti *P* ima parte *v* 16 corticem cum cortice exaequatum *m Iucundus* corticem cum cordice exequantum *A* cortice cum cordice exaequatum *B* corticem cum codice exaequatum *V* 17 insereret *corr.* inseret *A* derectum *PAB* detectum *v* 18 cum comprendit *PB* con conprendit *A* cum comprehendit *v* 19 praecidit *VB* procidit *A*

20 quaeque transferas *mv* quaque transferas *PAB* 21 quodque *VA* quodq; *B* quoque *m* quod quae *Iucundus*

solstitiali, ut ficus, quod densa materia non est et ideo sequitur caldorem. a quo fit ut in locis frigidis ficeta fieri non possint. aqua recenti insito inimica: tenellum enim cito facit putre.
2 itaque [qui fit] caniculae signo commodissime existimatur ea inseri. quae autem natura minus sunt mollia, vas aliquod supra alligant, unde stillet lente aqua, ne prius exarescat surculus, quam colescat. cuius surculi corticem integrum servandum et eum sic exacuendum, ut non denudes medullam. ne extrinsecus imbres noceant aut nimius calor, argilla oblinendum ac libro obligandum.
3 itaque vitem triduo antequam inserant desecant, ut qui in ea nimius est umor defluat, antequam inseratur; aut in quam inserunt, in ea paulo infra, quam insitum est, incidunt, [in] qua umor adventicius effluere possit. contra in fico et malo punica, et siqua etiam horum natura aridiora, continuo. in aliis translationibus videndum ut quod transferat [in] cacumen habeat gemmam, ut in ficis.

4 De his primis quattuor generibus seminum quaedam quo[d] tardiora, surculis potius utendum, ut in ficetis faciunt. fici enim semen naturale intus in ea fico, quam edimus, quae sunt minuta grana, e quibus parvis quod enasci coliculi vix queunt —: omnia enim minuta et arida ad crescendum tarda, ea quae laxiora,

---

3 aqua recenti insito inimica *Theophr. caus. plant. I 6, 6*
omnia enim minuta *Theophr. caus. plant. I 8, 4*

---

1 solsticiali *A* 2 caldorem *Iucundus* caldiorem *PAB* ca[l]diorem *v* 4 qui fit caniculae signo *PAB* quae fit caniculae signo quod inseritur caniculae signo *Iucundus*. '*Vetus lectio*, Qui fit caniculae etc.' *Victorius* existimatur *PAB* existimantur *v* 6 colescat *PAB* coalescat *mv* 7 cortem (ic) *B* 9 argillam, *sed* m *deletum A* 10 uitem triduo *ABv* uitem cum triduo *Pm* ut qui in ea A^2mv quod ea *PAB* 11 umor *PA* humor *Bv* defluat *m* diffluat *VA* in qua inserunt *VAB* 12 in ea] in qua ea, *sed* qua *deletum* 13 umor *PA* humor *Bv* malo punica *V* malo punico *AB* 14 aridiora *AB* aridior *V* translationibus *ABv*. s *ante* l *subduc lineola, ut esset* tranlationibus, *notavit P* 15 transferat *AB Victori* transferat' *h. e.* transferatur *V* 17 de his *ABv* de iis *P* primis *delevit Gesnerus* quedam *corr.* quorūdam A^2 18 surculus *corr.* — lis *B* fecetis *corr.* ficeti 21 tarda] tardat *B*

fecundiora, ut femina quam mas et pro portione in virgultis
item. itaque ficus, malus punica et vitis propter femineam
mollitiam ad crescendum prona, contra palma et cupressus et 5
olea in crescendo tarda: in hoc enim umidiora quam aridiora.
quare ex terra potius in seminariis surculos de ficeto quam
grana de fico expedit obruere, praeter si aliter nequeas, ut
siquando quis trans mare semina mittere aut inde petere vult.
tum enim resticulam per ficos, quas edimus, maturas perserunt
et eas, cum inaruerunt, conplicant ac quo volunt mittunt, ubi
obrutae in seminario pariant. sic genera ficorum, chiae ac chal- 6
cidicae et lydiae africanae, item cetera transmarina in Italiam per-
lata. simili de causa, oleae semen cum sit nuculeus, quod ex eo
tardius enascebatur colis quam ex aliis, ideo potius in seminariis
taleas, quas dixi, serimus. in primis observes ne in terram XLII
nimium aridam aut variam, sed temperatam, semen demittas. in
iugerum unum, si est natura temperata terra, scribunt opus esse
medicae sesquimodium. id seritur ita, ut semen iaciatur, quem
ad modum [L] cum pabulum et frumentum seritur. cytisum XLIII
seritur in terra bene subacta tamquam semen brassicae. inde
differtur et in sesquipedem ponitur, aut etiam de cytiso duriore
virgulae deplantantur, et ita pangitur in serendo. seruntur fabae XLIV

1 foecundiora *V* foemina *V* 2 'Propter foemineam mollitiam. *Ita habent antiqui libri : non Mollitiem, ut in excusis' Victorius* femineam A^2m feminam *AB* foemineam *V*, *ubi* a *litteram subducta lineola notavit P*, *ut esset* feminem; *videtur potius* e *littera notata* feminam *scribere voluisse* 3 mollitiam *PAB* molliciam *v* 4 olea inc increscendo *A* umidiora *PA* humidiora *Bv* 8 pesticulam (*corr.* resticulam A^2) per ficos *PAB* resticulam per ficus *m* per resticulam ficos *v* 9 inaruerunt *AB Victorius* inaruerint *V* complicant *VAB* quo] co *A corr.* quo A^2 11 lydiae africanae *V* lidiae africanae *B* lidie affricane *A* lydiae et africanae *Iucundus* caetera *V* 12 nuculeus *PAB* nucleus A^2mv 13 in seminariis *in margine scriptum in B* 14 dixi *AB* diximus *V* ne in terram *AB* uel in terram *V* 15 demittas *VA* dimittas *B* 17 medica esesquimodium *A* ita ut — seritur *in margine scripta in B* iaciatur *Gesnerus* iactatur *VAB* quemadmodum . L. cum *PB* quemadmodum . l. cum *A* quemadmodum scilicet cum *v* . '*Pro scilicet, in manu scriptis codicibus est nota illa, de qua bis antea locutus sum, quae quid significet, non dum percepi* : Quemadmodum L. cum pabulum' *Victorius* 19 tamquam *A* tanquam *VB* 21 deplantantur *VB* deplantatur *A*

modii IIII in iugero, tritici V, hordei VI, farris X, sed non nullis
locis paulo amplius aut minus. si enim locus crassus, plus; si
macer, minus. quare observabis, quantum in ea regione consu-
etudo erit serendi, ut tantum facias: quantum valet regio ac
genus terrae, ut ex eodem semine aliubi cum decimo redeat,
2 aliubi cum quinto decimo, ut in Etruria locis aliquot. in Italia
in Subaritano dicunt etiam cum centesimo redire solitum, in
Syria ad Gadara et in Africa ad Byzacium item ex modio nasci
centum. illut quoque multum interest, in rudi terra, an in ea
seras, quae quotannis obsita sit, quae vocatur restibilis, an in
3 vervacto, quae interdum requierit. Cui Agrius, in Olynthia quo-
tannis restibilia esse dicunt, sed ita ut tertio quoque anno
uberiores ferant fructos. Licinius, Agrum alternis annis relinqui
oportet paulo [aut] levioribus sationibus, id est quae minus
sugunt terram.

Dicetur, inquit Agrius, de tertio gradu, de nutricationibus
4 atque alimoniis eorum? Ille, Quae nata sunt, inquit, in fundo

---

2 paulo] pabulo, *sed* b *littera deleta* *A* 4 quantum valet] quod tantum valet *Ursinus* 5 aliubi *utroque loco* *VA* alicubi *utroque loco* *Bm* 6 aliquot *v* aliquod *PAB* 7 subaritano *PAB* sybaritano *v* 8 syria *VA* siria *B* ad garada *PAB* agarada *v* byzacium *B* byzachium *P* bizantium *A* bizancium *m* byrachium *v*. 'Et in Africa ad Byzacium. *Sic habent antiqui libri, non ut ante excusi omnes Byrachium' Victorius* 9 illut *P* illud *ABv* 10 quot annis *Bv* quod annis *corr. ut videtur* quot annis *A* quod annis *P* 11 agrius *mv* acrius *PA* acruis *B* quot annis *V* quod annis *B* quod animis *corr.* quod annis *A* 12 sed ita ut tertio *P* sed ita ut tercio *A* sedit aut tertio *B* sed id aut tertio *v* anno quoque *corr.* quoque anno *A* anno quoque *m* 13 fructos *PAB* fructus *mv* 14 paulo aut *AB* aut paulo *V* sa^{ti}nonibus *A* sancionibus *m* 15 ternam *ut videtur* *A corr.* terram A^2

16 Dicetur] De nutricand' *in margine rubrica* *A* inquit *VB* inquid *A* tercio *A* nutri^{c}ationibus *A* 17 atque *Bv* adque *PA* 'Quae nata sunt inquit. *Ante haec uerba in excusis, Licinius : in uetustissimis libris*, Ille : *infra post Praegnantia, eadem illa littera, quae nobis saepe molesta est : antiqua enim lectio haec,* Praegnantia L. cum sunt. *Praeterea ad hunc locum in margine optimi exemplaris mendi nota adposita' Victorius* ille *VA corr.* illa A^2 illae *B* Licinius *Iucundus* inquit *Bv* inquid *PA*

alescunt, adulta concipiunt, praegnatia [L], cum sunt matura, pariunt poma aut spicam, sic alia. a quo profectum redit semen. itaque si florem acerbumve pirum aliudve quid decerpseris, in eodem loco eodem anno nihil renascitur, quod praegnationis idem bis habere non potest. ut enim mulieres habent ad partum dies certos, sic arbores ac fruges.

Primum plerumque e terra exit hordeum diebus VII, nec XLV multo post triticum; legumina fere quadriduo aut quinque diebus, praeterquam faba: ea enim serius aliquanto prodit, seges ostendit. item milium et sesima et cetera similiter aequis fere diebus, praeterquam siquid regio aut tempestas viti attulit, quo minus ita fiat. quae in seminario nata, si loca erunt frigidiora, quae 2 molli natura sunt, per brumalia tempora tegere oportet fronde aut stramentis. si erunt imbres secuti, videndum necubi aqua consistat: venenum enim gelum radicibus tenellis. sub terra et supra virgulta ne eodem tempore aeque crescunt. nam radices 3 autumno aut hieme magis sub terra quam supra alescunt, quod tectae terrae tepore propagantur, supra terram aere frigidiore tinguntur. itaque ita esse docent silvestria, ad quae sator non

3 itaque si florem *Theophr. caus. plant. I 14, 1* 7 Primum plerumque *Theophr. hist. plant. VIII 1, 5* 15 sub terra et supra *Theophr. caus. plant. I 12, 1 sqq.*

1 praegnatia (*corr.* praegnātia *A*) . l . cum sunt *AB* praegnanta . L . cum sunt *P* praegnantia uel cum sunt *v* maturia *A corr.* matura *A*² *ut videtur* 2 poma u aut *B* 3 decer^p^serit *corr.* —ris *A* 4 nichil *A* 6 harbores *A*

7 e te^r^ra *A* 9 faba *VB* fabā *A* seges ostendit *delevit Ursinus*

10 ses^i^ma *A* caetera *V* 11 uitii *VAB* atulit *A*

13 tege^re^ *A* 15 consistit *A* gelum *PAB* gelu *v* tenellis *V et superscriptum B* tenēdis *sed* dis *in rasura A* tenendis *m* 16 ne eodem *PAB* nec eodem *v* 17 autumno *A* autunno *B* auctūno *V* quod tectae terrae tepore *AB* quo tecte terrae tepore *P* quo certe terra tempore tectae *v* 19 tinguntur *VAB* ringuntur *Iucundus.* 'Aëre frigidiore tinguntur . *Manu scripti libri sic habent* : *Excusi uero, Ringuntur* : *neutra lectio satis plana* : — *Fortasse, Tanguntur, legi debet*' *Victorius* . stringuntur *Pontedera p. 161* itaque ita esse *PAB* idque ita esse *v* . *fortasse* atque ita esse ad quae sator *A*²*mv* at quae sator *P* atq; sator *AB*

accessit. nam prius radices, quam ex iis quod solet nasci, crescunt. neque radices longius procedunt, nisi quo tepor venit solis. duplex causa radicum, quod et materiem aliam quam aliam longius proicit natura, et quod alia terra alia facilius viam dat.

XLVI propter cuius modi res admiranda discrimina sunt natura aliquot, ex quibusdam foliis propter eorum versuram, quod sit anni tempus, ut dici possit, ut olea et populus alba et salix. horum enim folia cum converterunt se, solstitium dicitur fuisse. nec minus admirandum quod fit in floribus, quos vocant heliotropia ab eo, quod ad solis ortum mane spectant et eius iter ita secuntur ad occasum, ut ad eum semper spectent.

XLVII In seminario quae surculis consita et eorum molliora erunt natura cacumina, ut olea ac ficus, ea summa integenda binis tabellis dextra et sinistra deligata herbaeque eligendae. eae dum tenerae sunt, vellendae. prius enim aridae factae rixantur ac celerius rumpuntur, quam secuntur. contra herba in pratis ad spem faenisiciae nata non modo non evellenda in nutricatu, sed etiam non calcanda. quo et pecus ab prato ablegandum et omne iumentum, etiam hominem. solum enim hominis exitium herbae

XLVIII et semitae fundamentum. in segetibus autem frumentum, quo se[illegible]

---

2 neque radices longius *Theophr. hist. plant. I 7, 1 Plin. 16, 129*
3 causa radicum *Charis. p. 142, 14* 5 propter cuius modi res [illegible] *Theophr. hist. plant. I 10, 1 Plin. 2, 108*

---

1 quam ex iis quod solent *PB* qua ex iis quod solent *A* qua[illegible] ex iis quae solent *v* 2 tepor uenit solis *Popma* tempore ue[illegible] solis *PAB* tempore uenit sol his *v* 3 radicium *Charisius p. 142, 14*
materiem *AB* materiam *V* 5 admiranda *VA* ammiranda *B*
natura aliquod *PAB* naturalia quod *m* nam aliquot *v*. *fortasse* naturae aliquot 10 ad solis] $\overset{d}{a}$solis *A* spectantant *corr.* spectant *priore loco A* 11 secuntur *AB* sequuntur *V* spectant *corr.* spectent *posteriore loco A*
13 cacumina *superscriptum in A* ac ficus *Vm* ac fi *AB*
ea] ca *corr.* ea *ut videtur A* integendo *A* 14 deligata *PAB* alligata *v* deligatis *Iucundus* ęligendae *B* eae dum *VB* cedum *A corr.* hedum *A*[2] hec dum *m* 16 secuntur *AB* sequuntur *V* herba *mv* herbam *PAB* 17 fenisiciae *AB* foenisiciae *V* 18 quo et *VB* qui (*corr. ut videtur* quo) et *A* quin et *m* ab prato *P* ab pratro *A* a prato *Bv*
20 *fortasse* frumenti quam culmus quo culmus *VB* quod culmus *Am*

culmus extulit spicam, ea, quae mutilata non est in hordeo et
tritico, tria habet continentia, granum, glumam, aristam et etiam,
primitus spica cum oritur, vaginam. granum dictum quod est
intimum soldum; gluma qui est folliculus eius; arista quae ut
acus tenuis longa eminet e gluma, proinde ut grani apex sit
gluma et arista. arista et granum omnibus fere notum, gluma 2
paucis. itaque id apud Ennium solum scriptum scio esse in
Euhemeri libris versis. videtur vocabulum etymum habere a
glubendo, quod eo folliculo deglubitur granum. itaque eodem
vocabulo appellant fici eius, quam edimus, folliculum. arista
dicta, quod arescit prima. granum a gerendo: id enim ut gerat
spica, seritur frumentum, non ut glumam aut aristam gerat, ut
vitis seritur, non ut pampinum ferat, sed ut uvam. spica autem,
quam rustici, ut acceperunt antiquitus, vocant specam, a spe
videtur nominata: eam enim quod sperant fore, serunt. spica 3
mutila dicitur, quae non habet aristam: ea enim quasi cornua
sunt spicarum. quae primitus cum oriuntur neque plane appa-
rent, qua sub latent herba, ea vocatur vagina, ut in qua latet

3 granum dictum *Non. p. 118, 3*

1 mutilata *m* multilata *PA* multiloca *v* mutica *Iucundus* . 'Ea quae utilata non est . *Antea hic, Mutica* : *Vetustissimum exemplar*, Multita = *Vna detracta litera* Mutilata *emendaui*, *quam ueriorem puto esse tionem, et ex priscis uestigiis*, *et ex sententia etiam ipsa. Sed hanc am, quam me restituisse dico, in Gallicano etiam codice sine ullo uitio eni' Victorius* ut in hordeo *Gesnerus* 2 continentiam *A*, *sed* m *exnctum A*² 4 soldum *PAB* solidum *v* gluma qui est *Am* glumam est *VB* foliculus *A* 5 longe eminet *Nonius p. 118, 5* 8 emeri libris uersis *PB* euhemeris libris uersis *A* ephemeridis uersi *v* uocabubum *B* etymum *PAB* etymon *v* 9 fulliculo *A* r. folliculo *A*² 10 quam edimus *AB* quem edimus *V* 11 granum a endo *m* granum gerendo *VB* granum a gerendo *A* 12 non ut ut *A* glumam aristam *VA*²*m* gluma aut arista *AB* 13 pampinnum *A* sed ut m *AB* sed uuam *V* spica autem *Iucundus* spicam autem *VAB* 14 uocant specam *Iucundus* uocant spicam *VAB* . c'. specam *in* ine *adscripsit P* 15 fore serunt *om. A* spica mutila *Ursinus* mutica *VB* spicam | utica *A* 16 ea enim *VAB* eae enim *Victorius* 7 oriuntur *A* plane *VAB* plene *A*²*m* 18 qua sub latent *Gesnerus* sublatent *PAB* qua sublatet *v* ut in qua latet *VB* ut . . iqua t *duabus litteris post* ut *deletis A* uti qua latet *m*

conditum gladium. illut autem summa in spica iam matura, quod est minus quam granum, vocatur frit. quod *in* infima spica ad culmum stramenti summum item minus quam granum est, appellatur urrucum.

XLIX Cum conticuisset nec interrogaretur, de nutricatu credens nihil desiderari, Dicam, inquit, de fructibus maturis capiendis. primum de pratis summissis, herba cum crescere desiit et aestu arescit, subsecari falcibus debet et, quaad perarescat, furcillis versari: cum peraruit, de his manipulos fieri ac vehi ad villam: tum de pratis stipulam rastellis eradi atque addere faenisiciae
2 cumulum. quo facto sicilienda prata, id est falcibus consectanda quae faenisices praeterierunt ac quasi herba tuberosum reliquerunt campum. a qua sectione arbitror dictum sicilire pratum.

---

11 sicilienda prata *Plin. 18, 259*

---

1 conditum gladium *PB* conditū gladium *corr.* conditu gladius [illegible] conditus gladius *mv*. 'Latet conditum gladium. *Vetus haec est lectio* [illegible] *quam restitui' Victorius* illut autem *P* illud autem *Bv* ill[illegible] autem *Am* 2 quod in infima *Iucundus* quod in firma *VAB* [illegible] appellatur (appellatum *B*) urrucum conticuisset *PB* appellatur ... cu[illegible] conticuisse *cum rasura trium litterarum ante* cum *et in margi*[illegible] *rubrica* De Colligend' *A* appellatur uerum cum conticuisset *A*[2] [illegible] appellatur urruncum Cum tacuisset *v* 4 urruncum. Verum cum [illegible] nutricatu conticuisset Licinius, nec interrogaretur *Iucundus*

5 'Verum cum de nutricatu conticuisset Licinus etc. *Vetustis*[illegible] *mus ac fidelissimus Codex, quem multi manu scripti sequunt*[illegible]*r ita habet,* Conticuisset, nec interrogaretur de nutricatu, credens ni[illegible]*il* desiderari dicam inquit de fructibus. *Minoris uetustatis liber, a Gallo homine scriptus, communem lectionem habet' Victor*[illegible]
6 nichil *A* inquit *VB* inquid *A* 8 falcibus *in fine ver*[illegible] *omissum, sed in margine additum est in A* quaad *PAB* quoa[illegible] *v*
9 perarruit *A* 10 atque addere *v* adque (ad quae *corr.* ad que [illegible]) addere *PAB* fenisicie *A* foenisiciae *V* foenisciae *B* (i *supra*) 11 consecand[illegible]
faenisices *B* foenisices *P* feniscices *A* foenisicae *v* 12 quasi ba[illegible] tuberosum *Iucundus* quasi tuberosum *Angelius*. '*Pro herba excusi a*[illegible]*ii* Barba, *mendose habebant, in aliis uox illa plane defecerat. Reposui* [illegible] *antiquis libris*, Herba. *Paulo item supra pro* Foenisecae, Faenisec[illegible]' *Victorius*

Messis proprio nomine dicitur in iis quae metimur, maxime L
in frumento, et ab eo esse vocabulo declinata. frumenti tria
genera sunt messionis, unum, ut in Vmbria, ubi falce secundum
terram succidunt stramentum et manipulum, ut quemque sub-
sicuerunt, ponunt in terra. ubi eos fecerunt multos, iterum eos
percensent ac de singulis secant inter spicas et stramentum.
spicas coiciunt in corbem atque in aream mittunt, stramenta
relincunt in segete, unde tollantur in acervum. altero modo 2
metunt, ut in Piceno, ubi ligneum habent incurvum bacillum, in
quo sit extremo serrula ferrea. haec cum conprendit fascem
spicarum, desecat et stramenta stantia in segete relinquit, ut
postea subsecentur. tertio modo metitur, ut sub urbe Roma et
locis plerisque, ut stramentum medium subsicent, quod manu
sinistra summum prendunt: a quo medio messem dictam puto.
infra manum stramentum quod terra haeret, postea subsecatur.
contra quod cum spica stramentum haeret, corbibus in aream 3
defertur. ibi discedit in aperto loco palam: a quo potest nomi-
nata esse palea. alii stramentum ab stando, ut stamen, dictum
putant; alii ab stratu, quod id substernatur pecori. cum est
matura seges, metendum, cum in ea iugerum fere una opera
propemodum in facili agro satis esse dicatur. messas spicas
corbibus in aream deferre debent.

Aream esse oportet in agro sublimiori loco, quam perflare LI

---

1 in iis *AB* in his *V* metimur *PAB corr.* metimus A^2 metuntur *v*. '*In excusis antea* Metuntur: *manu scripti omnes habent* Metimur' *Victorius* 4 quenque *VB* quemcumque, *sed* cum *deletum A* quecumque *m* subsicuerunt *AB* subsicuerint *P* subsecuerint *v* 5 ponunt *mv* ponent *PAB* 7 coiciunt *AB* coniciunt *P* coniiciunt *v* aream] aeram *A* 8 relincunt *P* relinquunt *ABv* altero — incuruum *in margine scripta in A* 9 bacillum *VAB* batillum *m* 10 extremo *v* extrema *PAB* haec *AB* hac *V* conprehendit *A* comprendit *B* comprehendit *V* 11 stramentịa *B* segete *Vm* segeti *AB* relinquit *V* relinquid *A* relinquunt *corr.* — quit *B* 12 tercio *A* 13 subsicent *PAB* subsecet *m* subsecent *v* 14 prendunt *PAB* prehendunt *v* 15 quod terra haeret *PB* quod de terra haeret *Am* quod terrae haeret *v*. *fortasse* quod cum terra haeret 18 ab stando *PA* a stando *Bv* ut stamen A^2m ut stramen *VA* ut strame *B* 19 ab stratu *PA* a stratu *Bv* 20 *fortasse* in ea in iugerum 22 corbibus *V* coruibus *AB* 23 quam perflare *VB* qua perflare *A*

possit ventus: hanc esse modicam pro magnitudine segetis, potissimum rutundam et mediam paulo extumidam, ut, si pluerit, non consistat aqua et quam brevissimo itinere extra aream defluere possit: omne porro brevissimum in rutundo e medio ad extremum: solida terra pavita, maxime si est argilla, ne aestu peminosa in rimis eius grana oblitescant et recipiant aquam et ostia aperiant muribus ac formicis. itaque amurca solent perfundere: ea enim herbarum [de amurca] et formicarum et talparum venenum.

2 quidam aream ut habeant soldam, muniunt lapide aut etiam faciunt pavimentum. non nulli etiam tegunt areas, ut in Bagiennis, quod ibi saepe id temporis anni oriuntur nimbi. ubi ea retecta et loca calda, prope aream faciundum [illegible] umbracula, quo succedant homines in aestu tempore meridiano [illegible]

LII quae seges grandissima atque optima fuerit, seorsum in aream [illegible] secerni oportet spicas, ut semen optimum habeat; e spicis i[illegible] area excuti grana. quod fit apud alios iumentis iunctis a[illegible]c tribulo. id fit e tabula lapidibus aut ferro asperata, quo i[illegible]posito auriga aut pondere grandi trahitur iumentis iunctis [au[illegible]] discutit e spica grana: aut ex axibus dentatis cum orbicul[illegible]s,

---

5 solida terra pavita *Non. p. 163, 11* 14 quae seges grand[illegible]sima *geopon. II 16* 16 quod fit apud alios *Non. p. 228, 26*

---

2 rutundam *PB* rotundam *Av* 3 extra aream | defluere possit o[illegible]e porro breuissimum in rutundo.e medio ad extre | ma (*corr.* mū) aerem d[illegible]fluere possit omē porro breuissimum in rotundo | e medio ad extr[illegible]mum *A* 4 rutundo *P* rotundo *Bv* 5 'Maxime si est argilla, ne aes[illegible]u peminosa. *Vetus haec lectio, quam imperiti et audaces sustuler[illegible]t, pessimo consilio, quo consueuerunt, quaecunque non intelligunt, comm[illegible]tare: eam in cunctis manu scriptis inueni' Victorius* si est argil[illegible]a ne aestu peminosa *PB* argillane (sie) e | stu peminosa *A* si est argillo[illegible]a ne aestu rumosa *m* si est argillosa ne aestu perrimosa *v* aestu] si[illegible]u *Nonius p. 163, 12* 6 *fortasse* peminosa si sit 9 soldam *PAB* solida[illegible] *v* 10 fatiunt *A* 11 aream *corr.* — as *A* bagiennis *PAB* bagieni[illegible] *v* 12 nymbi *V* calda *PAB* calida *v* 15 ut *superscriptum in B* 16 apud *VB* aput *A* 17 quo inposito *A* quo imposito *VB*. *fortasse* quae cum imposito 18 pendere *A corr.* pondere *A*[a] iunct[illegible] *superscriptum in A* 19 discutit] discunt *Am* e spica *AB* spica *V* ex axibus *P* ex asibus *A* ex assibus *Bv* dentantis

quod vocant plostellum poenicum; in eo quis sedeat atque agitet
quae trahant iumenta, ut in Hispania citeriore et aliis locis
faciunt. apud alios exteritur grege iumentorum inacto et ibi 2
agitato perticis, quod ungulis e spica exteruntur grana. iis tritis
oportet e terra subiectari vallis aut ventilabris, cum ventus spirat
lenis. ita fit ut quod levissimum est in eo atque appellatur acus
ac *palea* evannatur foras extra aream ac frumentum, quod est
ponderosum, purum veniat ad corbem. messi facta spicilegium LIII
venire oportet aut domi legere stipulam aut, si sunt spicae rarae
et operae carae, conpasci. summa enim spectanda, ne in ea re
sumptus fructum superet.

In vinetis uva cum erit matura, vindemiam ita fieri oportet, LIV
ut videas, a quo genere uvarum et a quo loco vineti incipias
legere. nam et praecox et miscella, quam vocant nigram, multo
ante coquitur, quo prior legenda, et quae pars arbusti ac vineae
magis aprica, prius debet descendere de vite. in vindemia dili- 2
gentis uva non solum legitur *sed etiam eligitur: legitur* ad

---

6 ut quod levissimum est *Non. p. 19, 20* 16 aprica prius debet descendere *Non. p. 444, 26*

---

1 poenicum *VB* penicum *A* in eo quis sedeat *PB* in eo qui sedeat *Am* in eo quis sedet *v* . *fortasse* in quo quis sedeat atque agitet *B* adque agitet *PA* ut agitet *v* 2 ut in hispania *mv* aut in hispania *PB* ut in spania *A* 3 apud *VB* aput *A* 4 agitato perticis *PA* c agitat operticis *B* agitat e perticis *v* *fortasse* quorum ungulis $\overset{\text{ex}}{\text{teruntur}}$ *B* tritis *superscriptum in A* 5 subiectari *PAB* subiactari *v* cum] cōn *A* spirat *VA* spiret *B* 6 acus ac palea euannatur *Nonius p. 19, 29* acus euannuatur *PB* acus euā | nuatur *A* acus euaminatur *v* acus euannatur *m Iucundus*. '*Peruetustum exemplar* Euannuatur, *habet*' *Victorius* 9 uenisse *A* 10 compasci *V* compassi *Am* compa$\overset{\text{ci}}{\text{s}}$ci, *sed deletis litteris* ci *quae superscriptae erant B* sū summa *A* re superent sumptus fructum superet *B* 11 superet] sumperet, *sed* m *littera deleta A*

13 quo] co *priore loco A corr.* quo A^2 14 nam | praecox *A* 15 coquitur *VA* quoquitur *B* 16 diligentis *PB* diligentis *A* diligenti *m* diligentius *v* 17 non solum legitur sed etiam eligitur ad uiuendum eligitur ad edendum *codices Nonii p. 444, 29* non solum legitur ad bibendum eligitur ad edendum *PB* non solum legitur ad bibendum (sed *add.* A^2m) eligitur ad esum *Am* non solum legitur ad bibendum sed eligitur ad edendum *v*

bibendum, eligitur ad edendum. itaque lecta defertur in forum vinarium, unde in dolium inane veniat; electa in secretam corbulam, unde in ollulas addatur et in dolia plena vinaciorum contrudatur, alia quae in piscinam in amphoram picatam descendat, alia quae [in ara] in carnarium escendat. quae calcatae uvae erunt, earum scopi cum folliculis subiciendi sub prelum, ut, siquid reliqui habeant musti, exprimatur in eundem lacum.
3 cum desiit sub prelo fluere, quidam circumcidunt extrema et rursus premunt et, rursus cum expressum, circumcisicium appellant ac seorsum quod expressum est servant, quod resipit ferrum. expressi acinorum folliculi in dolia coiciuntur, eoque aqua additur: ea vocatur lora, quod lota acina, ac pro vino operariis datur hieme.

LV De oliveto oleam, quam manu tangere possis e terra ac scalis, legere oportet potius quam quatere, quod ea quae vapulavit macescit nec dat tantum olei. quae manu stricta, melior ea quae digitis nudis [laudabilior L], quam illa quae cum digitabulis, durities

---

1 lecta] lectius *VA et superscripta* i *littera B* lectae ius *Iucundus.* 'Itaque lectius defertur. *Ita scriptum in omnibus antiquis libris inueni: emendarunt ex ingenio nonnulli, ut opinor,* Lectae ius' *Victorius* 2 uinarium *v* uiniarium *PB* uiniariam *A* 5 in ara *PAB* in haram *v* in aream *Popma* escendat *PAB* ascendat *v* 6 earum *AB* eorum *V* foliculis *A* prelum A^2m plerum *PAB* praelum *v* 7 siquid reliqui habeāt A^2v siquid reliqui habeat *Bm* siqui reliqui habeat *PA* 8 sub praelo *V* sub p̄lo *A* sub plero *B* 9 circumcisitium *Scaliger* circumcisicitum *PAB* circumcisitum *v.* '*In manuscriptis una syllaba productius uerbum,* Circumcisicitum' *Victorius*

10 resipit] respicit *Am* 11 coiciuntur *Am* coniciuntur *B* coniciuntur *P* coniiciuntur *v* 12 ea uocatur *bis scriptum, sed posteriore loco subducta linea notatum A* lota *superscriptum in A* datur operariis in hieme *corr.* operariis datur hieme *B* 13 hyeme *V*

14 e terra l ac scalis, *sed* l *ante* ac *deletum B* s^c^alis *A* 15 macesit *A* manus stricta, *sed* s *priore loco deletum A* 17 laudabilior . L . quam *P* laudabilior . l . quam *A et superscripto* . l . *B* laudabilior quam *v* digitabulis *PAB* digitalibus *v* . '*Optimum exemplar* Digitabulis. *Est in eo aliud etiam quod explicare non possum,* L . *inquam sic enim habet*: Quae digitis nudis laudabilior L . quam illa quae cum digitabulis' *Victorius* 'Durities enim eorum quod non solum stringit . . . *Locum hunc ualde mendosum habemus in codicibus Nonianis : ab enim adducitur in dictione Stringere. Varro de re rustica libro*

enim eorum quod non solum stringit bacam, sed etiam 2
ramos glubit ac relinquit ad gelicidium retectos. quae manu
tangi non poterunt, ita quati debent, ut harundine potius
quam pertica feriantur: gravior enim plaga medicum quaerit.
qui quatiet, ne adversam caedat. saepe enim ita percussa olea 3
secum defert de ramulo plantam, quo facto fructum amittunt
posteri anni. nec haec non minima causa, quod oliveta dicant
alternis annis non ferre fructus aut non aeque magnos. olea ut 4
uva per idem bivium redit in villam, alia ad cibum [l. edatur],
alia ut eliquescat ac non solum corpus intus unguat sed etiam
extrinsecus. itaque dominum in balneas et guminasium sequitur.
haec, de qua fit oleum, congeri solet acervatim dies singulos in 5
tabulata, ut ibi mediocriter fracescat ac primus quisque acervos

---

1 durities enim *Non. p. 119, 11* quod non solum *Non. p. 403, 9* 3 ita quati debent *Theophr. caus. plant. I 20, 3 Plin. 15, 12* 12 haec de qua fit oleum *Non. p. 62, 2*

'Quod non solum celeriter praeterire stringere uacant, sed etiam te transglubit. In excusis M. Varronis codicibus, Quod, *non erat: in optimo tamen ac uetustissimo, eodem loco positum inuenitur. Duo illa, quae apud Nonium sunt uerba,* Celeriter praeterire, *unde fluxerint nescio: apud Varronem certe, nec in impressis, nec in manu scriptis eorum uestigium ullum: nam* Vacant, *ex* Vacam *factum esse affirmarim: in eodem enim fidelissimo codice per* u, *id uerbum et hic, et aliis multis locis scriptum est. Extremae etiam dictiones huius loci apud Nonium deprauatae, quae in cunctis manu scriptis Varronis libris eodem pacto leguntur' Victorius* duricies *A* 1 bacam *Am* uacam *B* baccam *V* 2 relinquit *VB* relinquid *A* quae manu *v* qui manu *PAB* 5 quatiet] quatinet *A* 6 facto] factū *corr.* — to *A* 7 nec haec *PAB* ut haec *v* 9 biuium *v* biluium *PAB* l. edatur] ledatur *PAB* datur *v* . c' dedatur *in margine adscripsit P* . eligitur *Iucundus. 'Maculam habet optimus codex.* Ledatur, *enim hic scriptum est' Victorius* 10 eliquescat *VB* eliquescant *Am* 11 'Itaque dominum et balneas et gymnasium sequitur. *Vetus haec est lectio, quae et elegans, et erudita uidetur' Victorius* itaque bal dominum *B* in balneas] et balneas *VAB* et in balneas *Schneiderus* gyminasium *P* giminasium *A* gyñasium *B* gymnasium *v* sequitur *AB* inde sequitur *V, ubi* inde *delevisse videtur P* 12 *fortasse* acervatim in dies singulos 13 fracescat *A* quisque *superscriptum in A* aceruos *PAB* aceruus *v*

demittatur per serias ad vasa olearia ac trapetas, quae res molae
6 oleariae ex duro et aspero lapide. olea lecta si nimium diu fuit
in acervis, caldore fracescit et oleum foetidum fit. itaque si
nequeas mature conficere, [in acervis] iactando ventilare oportet.
7 ex olea fructus duplex, oleum, quod omnibus notum, et amurca,
cuius utilitatem quod ignorant plerique, licet videre e torculis
oleariis fluere in agros ac non solum denigrare terram, sed
multitudine facere sterilem; cum is umor modicus cum ad multas
res tum ad agri culturam pertineat vehementer, quod circum
arborum radices infundi solet, maxime ad oleam, et ubicumque
in agro herba nocet.

LVI Agrius, Iamdudum, inquit, in villa sedens expecto cum clavi
te, Stolo, dum fructus in villam referas. Ille, Em quin adsum,
venio, inquit, ad limen, fores aperi. primum faenisiciae con-
duntur melius sub tecto quam in acervis, quod ita fit iucundius
pabulum. ex eo intellegitur, quod pecus utroque posito libentius
LVII est. [et] triticum condi oportet in granaria sublimia, quae per-
flentur vento ab exortu ac septemtrionum regione, ad quae nulla

---

17 triticum condi *Plin. 18, 301 sqq. geopon. II 17*

---

1 demittatur *PB* dimittatur *corr.* demittatur *A* dimittitur *v* 'Per serias, ac uasa olearia. *Hic locus in manu scriptis codicibus ualde perturbatus est: Optimum exemplar ita habet,* Per sena ad uasa olearia ac trapetas quae res molae etc. *in semiuetere alio, qui Galli hominis manu exaratus est,* Seria*: reliqua omnia ut in uetustissimo' Victorius* per serias *v* per seria *m* per sena *PAB* 2 ex duro *PB* et duro *A* duro *v* lacta *corr.* lecta *A* 3 aceruus *corr.* aceruis *A* caldore *V* caldiore, *sed* i *deletum A* foetidum *V* fetidum *A* faetidum *B* aceruus *corr.* aceruis *A* 5 et olea *corr.* ex olea *A* 6 quod (quid *A* ignorant plerique *AB* quod ignorant a plerique *P* quod ignoratur plerisque *v* 8 cum is humor *VB* cum his umor *A* 9 tum *om.*

12 Agrius] De condendis fructibus *in margine rubrica A* inquit *B* in-quid *A*, *om. V* expecto *ABv* exspecto *P* 13 ille em (*corr.* en quin adsum *A Victorius* ille en quin adsum *B* ille enim Emquin ad-sum *P* ille enim ecquid adsum *v* . 'Em, quin absum . *In excusis ante En, antiqui Libri* Em' *Victorius* 14 inquit *VB* inquid *A* foenisiciae *V* 16 intellegitur *P* intelligitur *ABv* 17 Et triticum *PBm* triticum *A* at triticum *v* 18 uenta *corr.* uento *A*

aura umida ex propinquis locis adspiret. parietes et solum opere
tectorio marmorato loricandi; si minus, ex argilla mixta acere e
frumento et amurca, quod murem et vermem non patitur esse
et grana facit solidiora ac firmiora. quidam ipsum triticum con-
spargunt, cum addant in circiter mille modium quadrantal amur-
cae. item alius aliut adfriat aut aspargit, ut chalcidicam aut
caricam cretam aut apsinthium, item huius generis alia. qui- 2
dam granaria habent sub terris speluncas, quas vocant sirus, ut
in Cappadocia ac Thracia; alii, ut in Hispania citeriore, puteos,
ut in agro Carthaginiensi et Oscensi. horum solum paleis sub-

2 ex argilla *Priscian. l. V p. 163, 1*

1 humida *VAB* ex propinquis *PB* ex et propinquis *A*, *sed ex superscriptum A²*, et ex propinquis *m* e propinquis *v* 2 ex argilla mixto agere (*corr.* acere *A²*) *VAB* argillam mixtam acere *Priscianus l. V p. 163, 1* 3 uermen *Am* 4 conspargunt *m* conspargant *B* cumspargant *A*, *sed* v *superscriptum A²*, conspergant *P* conspergunt *v* . 'Quidam ipsum triticum conspergunt. *Consuetudinem nostrorum temporum in hac re custodiui . Nolui tamen praeterire quin ueterem Orthographiam notam facerem : Hic enim in optimo exemplari*, Conspargant: *et non multo post* Aspargit, *omnibus denique in locis ubi hoc uerbum est, apud Varronem, Catonemque in compositione, eandem uocalem primam litteram habet, quam simplex; ut si a Quaero Disquaero fingas: quod uetustissimi etiam poetae protulisse dicuntur. Apud Catonem etiam in Decerpo id seruatum est illo loco, [c. 112] Tum acina de uuis miscellis decarpito. Potuissem infinitis locis hoc adnotare : semel tamen hoc, in illo perpetuo custoditum, indicare satis habui' Victorius* 5 in circiter mille modium *AB Victorius* in circiter in mille modium *P* circiter in M. modios *v* quadrantal *Iucundus* quadrante *PA* quadrantę *B* quadrantem *A²mv* 6 alius aliut *P* alius aliud *ABv* adfriat *PA* adfricat *B* afriat *v* aut aspargit ut *AB* aut aspargit quod ut *P* aut id aspergit quod ut *v* chalcidicam *VB* calcidicam *Am* 7 cretam aut *AB* cretam ac *V* absenthium *P* apsenthium *A* apsentium *B* absintium *m* absynthium *v* 8 sirus *AB* syros *V*. 'Quas uocant siros. *Ita scribendum hoc nomen, quod a Columella etiam usurpatur, et sane in uetustissimo libro recte scriptum est: in excusis antea ypsilon habebat in prima syllaba' Victorius* ut in *primo loco om. A* 9 cappadocia ac thrachia *PB* cappadocie hac (*corr.* — cia) trachia *A* cappadocia aut thracia *v* *fortasse* alii puteos ut in Hispania citeriore in agro in spania *A* 10 carthaginiensi *P* cartaginensi *A* carthaginensi *Bv*

sternunt et curant ne umor aut aer tangere possit, nisi cum promitur ad usum. quo enim spiritus non pervenit, ibi non oritur curculio. sic conditum triticum manet vel annos L, milium
3 vero plus annos C. supra terram granaria in agro quidam sublimia faciunt, ut in Hispania citeriore et in Apulia quidam, quae non solum a lateribus per fenestras, sed etiam subtus a
LVIII solo ventus regelare possit. faba legumina in oleariis vasis oblita cinere perdiu incolumia servantur.

Cato ait uvam aminneam minusculam et maiorem et apiciam in ollis commodissime condi: eadem in sapa et musto recte: quas suspendas opportunissimas esse duracinas et aminneas scan-
LIX tianas. de pomis conditiva, mala struthea, cotonea, scantiana, scaudiana, orbiculata et quae antea mustea vocabant, nunc melimela appellant, haec omnia in loco arido et frigido supra paleam posita servari recte putant. et ideo oporothecas qui faciunt ad aquilonem ut fenestras habeant atque ut eae perflentur curant,

---

9 Cato ait *c. 7* 11 aminneas scantianas *Plin. 14, 47*

---

1 ne umor *PA* neu̥ humor *B* ne humor *v* 4 plus] u̥plus *B* 5 fatiunt *A* ampulia *A* 7 regerare *PAB* regyrare *v* . c' regelare *in margine adscripsit P* . 'Ventus regelare possit. *Ita castigaui, in manu enim scriptis* Regerare' *Victorius* . refrigerare *Schneiderus* faba legumina *PAB* faba et legumina *v* fabam et legumina in oleariis cadis oblita cinere longo tempore servar[i] *Plinius XVIII 307*

9 uvam *om. A* 10 in spa sapa, *sed* spa *deletum A* et i̥ musto *B* 11 opportunissimas *V* oportunissimas *AB* duracin[as] et aminneas (duracinnas et ami | neas *A*) scantianas De pomis cond[i]tiua *PAB* duracinas et amineas scancianas Conditiua *v* . *fortasse* dur[a]cinas aminneas : de pomis conditiva 12 'Conditiua mala struthea [...] *Ante haec uerba in uetustissimis libris* De pomis, *scriptum est* : *quod a[d] inscriptionem fuisse arbitror, quae ostenderet, de quo hic ageretur* : *a[t] ea ratione dictum esse, qua non multo post declarabo* . *Hic paulo inf[ra]* Quiriniana *in antiquis non inueni, sed pro illa uoce* Scandiana' *Victori[us]* struthea *PAB* structea *v* cotonea *PAB* cotonia *v* scantia[na] scandiana orbiculata *VAB* scantiana quiriniana orbiculata *Angel[...]* 13 melamela *A* 14 supra palea posita *PB* supra paleas posita *A* supra posita palea *v* 16 atque *Bv* adque *PA* ut eę perflentur ut aeae perflentur *A* ut ea perflentur *B* ut aere perflentur *m* ut pe[r]flentur *v*

neque tamen sine foriculis, ne, cum umorem amiserint, pertinaci
vento vieta fiant. ideoque in iis camaras marmorato et parietes 2
pavimentaque [L laudabiliter] faciunt, quo frigidius sit. in quo
etiam quidam triclinium sternere solent cenandi causa. etenim
in quibus luxuria concesserit ut in pinacothece faciant, quod
spectaculum datur ab arte, cur non quod natura datum utantur
in venustate disposita pomorum? praesertim cum id non sit
faciendum, quod quidam fecerunt, ut Romae coempta poma rus
intulerint in oporothecen instruendam convivi causa. in oporo- 3
theca mala manere putant satis commode alii in tabulis in opere
marmorato, alii substrata palea vel etiam floccis, mala punica
demissis suis surculis in dolio harenae, mala cotonea struthea in
pensilibus iunctis; contra in sapa condita manere pira aniciana
sementiva; sorba quidam dissecta et in sole macerata, ut pira;
et sorba per se, ubicumque sint posita in arido, facile durare:
[servare] rapa consecta in sinape, nuces iugulandis in harena.
punica mala et in harena iam decerpta ac matura et etiam
inmatura, cum haereant in sua virga et demiseris in ollam sine

11 mala punica *Plin. 15, 60*

1 foriculis *A corr.* folliculis *A*[2] humorem *VAB* amiserint *VB* amiserunt *A* 2 in iis *AB* in ·his *V* camaras *PB* camaratas *corr.* camaras *A* cameras *v* 3 '*In optimo codice,* Pauimentaque L. laudabiliter faciunt, quo frigidius sit. *Nam pro, Frigidior locus, quod in excusis erat,* Frigidius, *in cunctis antiquis inueni*' *Victorius* pauimentoque *corr. ut videtur* — taque *A* pauimentoque *m* . L . laudabiliter *V* . l . laudabiliter *AB* quo frigidior locus sit *Iucundus* quo *posteriore loco superscriptum in A* 4 coenandi *V* 5 in pinacothece *AB* in pinacothecae *V* 6 datum utantur *PB* datū mutantur *A* datum imitantur *v* 7 praesertim cum *AB* praesertim quidem cum *V* 8 coempta *v* coepta *PB* cepta *Am* 9 in oporothecen *priore loco v* in oporothece *PA* in oporothecae *B* conuiuii *VAB* in oporotheca *posteriore loco PA* in porotheca *B* in oporothece *v* 10 in tabulis ut opere *PAB* in tubulos ut opere *v* 12 sarculis *A* cotonea struthea *PB* coctonea structhea *A* cotonia strutea *v* 13 iunctis *VAB* iunctas *Iucundus* . '*Veteres libri* Vinctis : *Quidam emendarunt* Iunctas' *Victorius* 14 sorba quidam *v* sorba quaedam *PAB* dissecta *PB* disecta *Av* 15 et sorba *v* et sorua *PAB* 16 iugulandis *PA* iuglandis *B* iuglandes *v* arena *utroque loco B* 18 inmatura] immatura *VAB*

fundo, eaque si coieceris in terram et obleris circum ramum, si extrinsecus spiritus adflet, ea non modo integra eximi, sed etiam maiora, quam in arbore umquam pependerint.

LX **De olivitate oleas esui optime condi scribit Cato orcites et puseas aridas vel virides in muria vel *in* lentisco contusas. orcites nigras, sale si sint confricatae dies quinque et tum sale excusso biduum si in sole positae fuerint, manere idoneas solere: easdem**

LXI **sine sale in defrutum condi recte. amurcam periti agricolae tam in doleis condunt quam oleum aut vinum. eius conditio, cum expressa effluxit, quod statim de ea decoquuntur duae partes et refrigeratum conditur in vasa. sunt item aliae conditiones, ut ea in qua adicitur [L] mustum.**

---

2 non modo integra eximi *Non. p. 148, 3*

---

1 eaque si coieceris *PA* eaque[sic] coieceris, *sed* sic *corr.* si *B* eamque si conieceris *v* obleris *Zahlfeldt quaest. crit. in Varr. rer. rust. libr. p. 30* obteris *VB* obsteris, *sed* s *priore loco deletum A* obleueris *Schneiderus* ni extrinsecus *Ursinus* 2 adflet *PA* afflet *B* aflet *v* eximi *Amv* exsimi *PB* 3 umquam *A* unquam *VB*

4 De olivitate *om. v, add. PAB*. 'Oleas esui optime. *Ante haec uerba in antiquissimo exemplari,* De oliuitate, *scriptum est: quod inscriptionem, titulumque fuisse puto. Possunt tamen recte in contextu sermonis huiuscemodi locutiones collocatae esse. — Quod etiam confirmat Nonius, qui cum quid Oliuitas sit, declararet, et locum hunc Varronis adduceret, ita eum legit, ut in peruetusto codice scriptum illum inueni. quare maior hinc etiam apud nos auctoritas antiquissimi exemplaris esse debet, in quo sermo Varronis, siue eorum quos de rebus rusticis disserentes inducit, nunquam capitibus distinctus aut interruptus est' Victorius* exui *corr.* esui *B* orcites et puseas *PAB* orchites et pauseas *v* 5 aridas — orcites *om. v, add. PAB* muria] murica *B* uel in lentisco *Iucundus* uel lentisco *PAB* 6 confricatae *PAB* confricata *v* confriatae *Schneiderus* 8 condi *Ursinus* condire *VAB* in doleis] in oleis *PAB* in ollis *v*. '*Antea, in ollis: Veteres libri,* I oleis: *castigaui, In doliis. ueruntamen quia parua licentia usus sum, forte deceptus essem, uolui totam rem indicare. Animaduerti alibi optimo codice* Doleis, *pro Doliis scriptum esse, ut in III [15, 2] ubi de gliribus loquitur, Cum positum est in doleis fiunt pingues' Victorius* oleum] oleo *Am* 10 expresa efluxit *A* 12 in qua adiicitur. L. mustum *P* in qua adicitur. l. mustum *B* in qua dicitur. l. mustum *A* in aqua adicitur. l. mustum *m* in qua adiiciunt mustum *v*. '*Vetustissimus liber,* In qua adicitur L. mustum' *Victorius*

Quod nemo fructus condit, nisi ut promat, de eo quoque vel sexto gradu animadvertenda pauca. promunt condita aut propterea, quod sunt tuenda, aut quod utenda, aut quod vendunda. ea quod dissimilia sunt inter se, aliut alio tempore tuendum et utendum. LXII

Tuendi causa promendum id frumentum, quod curculiones exesse incipiunt. id enim cum promptum est, in sole ponere oportet aquae catinos, quod eo conveniunt, ut ipsi se necent, curculiones. sub terra qui habent frumentum in iis quos vocant sirus, quod cum periculo introitur recenti apertione, ita ut quibusdam sit interclusa anima, aliquanto post promere, quam aperueris, oportet. far, quod in spicis condideris per messem et ad [usus] cibatus expedire velis, promendum hieme, ut in pistrino pisatur ac torreatur. LXIII

Amurca cum ex olea expressa, qui est umor aquatilis, ac recrimentum [et] conditum in vas fictile, id quidam sic solent tueri, diebus XV *in* eo quod est levissimum ac summum deflatum LXIV

---

6 promendum id frumentum *Non. p. 546, 7* 13 promendum hieme *Non. p. 163, 14*

---

1 de eo quoque] De promendis *in margine rubrica A* 2 promunt condita aut *Iucundus* Primum (*corr.* Promendum *A*[2]) condita aut *PAB* Primum aut *v.* '*In cunctis, quos uidi, manu scriptis,* Primum condita, *legi*' *Victorius* 3 uendunda *PAB* uendenda *v* 4 ea quod *VB* ea quae *Am* disimilia *A* aliut *P* aliud *ABv*
10 serus *PAB* syros *v* quod cum *VAB corr.* quo cum *A*[2] 11 aperueris *VAB corr.* aperuerint *A*[2] apparuerint *m* 12 messem] mensem *Am* 13 'Vt in pistrino pisatur, ac torreatur. *Vetusta lectio. Apud Nonium, qui hunc locum adducit, legitur,* Pisetur' *Victorius* in pistrino *AB* in pistino *P* in pristino *v* pisatur *PB* pascitur *ut videtur, corr.* pīsatur *A* pinsetur *m* pisetur *v Nonius p. 163, 16*
15 expresa *A* umor *A* humor *VB* 16 recrimentum et conditum *PAB* retrimentum conditum *v.* '*Peruetustus liber,* Recrimentum' *Victorius* 17 diebus XV ex eo quod est leuissimum ac summum depletur *Iucundus.* '*Omnes manu scripti* Deflatum, *habent : quemadmodum etiam primis temporibus excusi libri, ex quo intelligitur ita ab nouis correctoribus locum castigatum fuisse. In optimo omnium codice ita totus locus legitur, Diebus XV eo quod est leuissimum, ac summum deflatum*' *Victorius* in *ante* eo *om. VAB*

ut traiciant in alia vasa et hoc isdem intervallis duodeciens sex mensibus proximis item faciant; cum id novissime, potissimum traiciant, cum senescit luna. tum decocunt in ahenis leni igni, *in* duas partes quaad regerunt. tum denique ad usum recte promitur.

XV Quod mustum conditur in dolium, ut habeamus vinum, non promendum dum fervet, neque etiam cum processit ita, ut sit vinum factum, si vetus bibere velis, quod non fit, antequam accesserunt anniculum prodit. si est vero ex eo genere uvae, quod mature cocescat, ante vindemiam consumi aut venire oportet. genera sunt vini, in quo Falerna, quae quanto pluris annos condita habuerunt, tanto, cum prompta, sunt fructuosiora.

LXVI Oleas albas quas condideris, novas si celeriter promas, [nisi condideris] propter amaritudinem respuit palatum; item nigras, nisi prius eas sale maceraris, ut libenter in os recipiantur.

---

1 et hoc idem *VA et* hoc *in margine scripto B* et hoc iisdem *Iucundus* duodeciens *PAB* duodecies *v* 3 'Tunc decoquunt in ahenis *Totus locus in optimo exemplari ita scriptus,* Tum decocunt in ahenis: leni lignis duas partes quaad regerunt' *Victorius* tunc decocunt in ahenis *PB* tum dequoquunt in haenis *A* tunc decoquunt in ahenis *v* lenilignis duas partes quaad *PAB* leui igni duas partes quoad *v* 4 tum denique ad usum *A* tum ad usum denique *P* mustum denique ad usum *B* Mustum ad usum denique *v*

7 neque etiam cum processit, nisi prius sit uinum factum *Iucundus. 'Valde diuersa uetusta lectio, et sane extrema haec pars libri aliquantulum inquinata:* Neque etiam cum processet ita ut sit, etc.' *Victorius . fortasse* neque etiam cum processerit, ut sit vinum factum, si vetus bibere velis, quod non fit, antequam anniculum prodit processet *PAB* processit *v* 8 ante quam accesserit annus, tum, cum fuerit anniculum, promitto *Iucundus.* 'Antequam accesserit annus. *Totus hic locus ita legitur in antiquis codicibus* Antequam accesserunt anniculum promitto' *Victorius* 9 accesserunt *PAB* acescit *v* anniculum prodit *PAB Victorius* anniculum promito *v* 10 quod mature cocescant *PA* quod maturę a coacescant *B* quod mature coacescat *A²m* quaedam mature coacescunt '*In cunctis manu scriptis* Quod mature coacescant' *Victorius* 12 tanto cum propta *A*

13 'Oleas albas, quas condideris nouas, sic celeriter promas. *Quidam formis excusi libri ita habent, in aliis locus ualde uariatus : culpa tamen, ut puto eorum qui id commiserunt: nimis enim licenter a uetere scriptura discessere. In optimis ab hac, quam hic ad-*

Nucem iuglandem et palmulam et ficum Sabinam quanto LXVII
citius promas, iucundiore utare, quod vetustate ficus fit pallidior,
palmula cariosior, nux aridior.

Pensilia, ut uvae, mala et sorba, ipsa ostendunt, quando ad LXVIII
usum oporteat promi, quod colore mutato et contractu acinorum,
si non dempseris ad edendum, ad abiciendum descensurum se
minitantur. sorbum maturum mite conditum citius promi oportet:
acerbum enim suspensum lentius est, quod prius domi maturitatem adsequi vult, quam nequit in arbore, quam mitescat.

Messum far promendum hieme in pistrino ad torrendum, LXIX
quod ad cibatum expeditum esse velis; quod ad sationem, tum
promendum, cum segetes maturae sunt ad accipiendum. item
quae pertinent ad sationem, suo quoque tempore promenda. quae
vendenda videndum, quae quoque tempore oporteat promi; alia
enim, quae manere non possunt, antequam se conmutent, ut
celeriter promas ac vendas; alia, quae servari possunt, ut tum
vendas, cum caritas est. saepe enim diutius servata non modo
usuram adiciunt, sed etiam fructum duplicant, si tempore promas.

Cum haec diceret, venit libertus aeditumi ad nos flens et 2
rogat ut ignoscamus, quod simus retenti, et ut ei in funus

---

posuimus, hoc tantum mutatum inuenio, quod Conderis, *in illis, pro* Condideris, *legitur : uerbo negligentia librarii imminuto. quod si postremam literam aduerbii* Sic, *sustuleris, ac* Si, *feceris, puto locum satis purgatum esse' Victorius* quas condideris *v* quas conderis *PB* quas conderius *corr.* quas cond'e uis *A* quas condere uis *m* sic celeriter *VAB*

2 iocundiore *B* palidior *A*

4 pensila (i *supra*) *B* ut uuae *mv* aut uuae *A* aut uuae *PB* sorba *v* sorua *PAB* 5 colore *mv* colere *corr.* colore *A* colerem *PB* 6 descensurum *PAB* descensura *v* 7 minantur *Am* sorbum *mv* soruo *PAB corr.* soruum *A*² 8 acerbum *VA*²*m* aceruum *AB* 9 quam nequit in arbore, ut inde promatur ad escam *Iucundus.* '*Vetus lectio,* Quam nequit in arbore quam mitescat' *Victorius* quam nequit in arbore *P* quam nequid in arbore *AB* quod in arbore nequit *v*

10 torendum *A corr.* torrendum *A*² 11 acibatum *A corr.* ad cibatum *A*² asationem (d *supra*) *priore loco A* 15 quae manere *mv* quo manere *PAB* cŏmutent *AB* commutent *V* 16 seruari possint *A* 17 cum *ante* caritas *om. A*, *add. A*² diucius *A*

postridie prodeamus. omnes consurgimus ac simul exclamamus, 'quid? in funus? quod funus? quid est factum?' ille flens narrat ab nescio quo percussum cultello concidisse, quem qui esset animadvertere in turba non potuisse, sed tantum modo
3 exaudisse vocem, perperam fecisse. ipse, cum patronum domum sustulisset et pueros dimisisset, ut medicum requirerent ac mature adducerent, quod potius illut administrasset, quam ad nos venisset, aecum esse sibi ignosci. nec si eum servare non potuisset, quin non multo post animam efflaret, tamen putare se fecisse recte [L]. non moleste ferentes descendimus de aede et de casu humano magis querentes, quam admirantes id Romae factum, discedimus omnes.

---

3 ab nescio *P* ab nesio *A* ab nescio *B* nescio *v* 5 fecisse *v* fecit se *PAB* 6 substulisset *B* dimissiset *A* maturae *B* 7 illut *P* illud *ABv* 8 aecum *PB* aecum *corr.* aequm *A* aequum *v* quin] qui *A* 9 putare *Iucundus* putaret *VAB* fecisset *A* 10 . l . non *B* . I . non *P* . i . non *A* Id non *v* Id nos *Iucundus.* 'Id nos moleste ferentes. *Haec erat peruulgata lectio, quae si ueterem contra se non haberet, facile locum suum tueretur : nunc illa repugnans omnia confundit : in manu enim scriptis* Non moleste ferentes legitur. — *Est tamen hic etiam illud, quod saepe nos molestos habuit,* L *enim ante hanc partem in contextu sermonis constituta est, praeterea mendi nota hic margini adposita' Victorius* 11 quaerentes *B* 12 Varronis rerum rusticarum de agricultura liber. I. explicit' Marci terenti uarronis rerum rusticarum de re pecuaria Incipit . L . II. *P* Varonis Rerum Rusticarum De agri cultura Liber . I . ex | plicit . M . Terenti Varonis Rerum Rusticarum | dere pecuaria Incipit Liber Secundus *A* UARRONIS RERUM RUSTICARUM LIBER PRIM' | EXPLICIT DE AGRICULTURA | M. TERENTII UARRONIS RERUM RUSTICARUM DE | RE PECUARIA INCIPIT LIBER SECUNDUS *B* MARCI TERENTII VARRONIS RERVM RVSTICARVM LIBER . II . AD NIGRVM TVRANNIVM. PRAEFATIO *v*

M. TERENTI VARRONIS
RERVM RVSTICARVM DE RE PECVARIA
LIBER SECVNDVS

Viri magni nostri maiores non sine causa praeponebant
rusticos Romanos urbanis. ut ruri enim qui in villa vivunt
ignaviores, quam qui in agro versantur in aliquo opere faciendo,
sic qui in oppido sederent, quam qui rura colerent, desidiosiores
putabant. itaque annum ita diviserunt, ut nonis modo diebus
urbanas res usurparent, reliquis septem ut rura colerent. quod 2
dum servaverunt institutum, utrumque sunt consecuti, ut et
cultura agros fecundissimos haberent et ipsi valetudine firmiores
essent, ac ne Graecorum urbana desiderarent gymnasia. quae nunc
vix satis singula sunt, nec putant se habere villam, si non multis
vocabulis retineant graecis, quom vocent particulatim loca, pro-
coetona, palaestram, apodyterion, peristylon, ornithona, peripteron,
oporothecen. igitur quod nunc intra murum fere patres familiae 3

5 ut ruri enim *Colum. I praef. 17* 16 igitur quod nunc intra murum *Colum. I praef. 15. 20*

6 ignauiores *v Columella I praef. 17* ignariores *PAB* qui post quam *om. B* 8 annum] annun *A* 9 usurpar^{e}unt *B* reliquis septem *PA* reliquis VII *Bv* 10 utrunque *VB* 11 cultura . . . . agros *septem fere litteris post* cultura *deletis A* fecundissimos *AB* foecundissimos *V* 12 gynnasia *B* 13 si non *VB* non *A* nisi *m* 14 retineant] retinniat *Gesnerus* quum uocent *AB Victorius* quin uocent *V* procoetona] procoeconā *B V, ubi* c' tona *superscripsit P,* procoeconam *A* 15 palaestrā *V* palestrā *AB* apodyterion *V* podyterion *B* podoterion *Am* ornithona *AB* ornythona *V* peripteron *PB* peripteton *corr.* peripteron *A* peristereon *v*

conrepserunt relictis falce et aratro et manus movere maluerunt in theatro ac circo, quam in segetibus ac vinetis, [ac] frumentum locamus qui nobis advehat, qui saturi fiamus, ex Africa et Sardinia, et navibus vindemiam condimus ex insula Coa et Chia.

4 itaque in qua terra culturam agri docuerunt pastores progeniem suam, qui condiderunt urbem, ibi contra progenies eorum propter avaritiam contra leges ex segetibus fecit prata, ignorantes non idem esse agri culturam et pastionem. alius enim opilio et arator; nec si possunt in agro pasci *armenta*, armentarius non aliut ac bubulcus. armentum enim id quod in agro natum non creat, sed tollit dentibus. contra bos domitus causa fit ut commodius nascatur frumentum in segete et pabulum in novali.

5 alia, inquam, ratio ac scientia coloni, alia pastoris: coloni ea quae agri cultura factum ut nascerentur e terra, contra pastoris ea quae nata ex pecore. quarum quoniam societas inter se magna, propterea quod pabulum in fundo conpascere quam vendere plerumque magis expedit domino fundi et stercoratio ad fructus terrestres aptissima et maxume ad id pecus adpositum, qui habet praedium, habere utramque debet disciplinam, et agri culturae et pecoris pascendi et etiam villaticae pastionis. ex ea enim quoque fructus tolli possunt non mediocres, ex ornithonibus ac lepo-

1 correpserunt *VAB* facce *corr.* falce *A* 2 ac *ante* frumentum *delevit* *Iucundus* 3 aduehat *v* adueat *PAB* qui saturi — condimus *om. v*, *add. PAB* ex africa *AB* ex aphryca *P* et sardinia *PA* e[illegible] sardinia *B* 6 urbem ibi *VB* urbem suam ibi *Am, sed* suam *deletum* *A*[illegible] 7 auariciam *VA* exegetibus *A corr.* ex segetibus *A*² Igno[illegible] rantes *B* 9 possunt *VAB* possit *A*²*m* armenta *om. VAB* 1[illegible] aliut *P* aliud *ABv* quod *superscriptum in B* 11 comodius *B* 1[illegible] 'Coloni ut ea quae in agricultura nascantur. *Receptam lectionem retinu*[illegible] *nunc ueterem hic adponam, quae a communi ualde diuersa est, pessi*[illegible] *tamen et illa accepta: quod etiam diligens librarius cognouit, notam eni*[illegible] *mendi ad eam adposuit*: Coloni aequae agricultura factum ut nascere[illegible] tur e terra contra pastoris ea, quae nata ex pecore, quarum et[illegible] *Victorius* ea quae agricultura *B* aeq; agricultura *A* aeq; in ag[illegible] cultura *P* ea quae in agricultura *v* 15 expeccore *A* quar . um *u*[illegible] *littera post* r *deleta A* sotietas *A* 16 conpescere *corr.* conpascere compascere *VB* 17 plerunque *V* expedit *mv* expetiit *PA* expetit 18 maxime *VAB* maxume *in margine adscripsit P* adpositum appositum *VB* 19 utramque *A* utranque *B* utrunque *V* agric[illegible] turae *v* agriculturam *PAB* 21 ornithonibus *V* ornitoribus *AB*

rariis et piscinis. e quis, quoniam de agri cultura librum Fun- 6 daniae uxori propter eius fundum feci, tibi, Niger Turrani noster, qui vehementer delectaris pecore, propterea quod te empturientem in campos Macros ad mercatum adducunt crebro pedes, quo facilius sumptibus multa poscentibus ministres, quod eo facilius faciam, quod et ipse pecuarias habui grandes, in Apulia oviarias et in Reatino equarias, [qua] de re pecuaria breviter ac summatim percurram ex sermonibus nostris conlatis cum iis qui pecuarias habuerunt in Epiro magnas, tum cum piratico bello inter Delum et Siciliam Graeciae classibus praeessem. incipiam hinc*

Cum Menates discessisset, Cossinius mihi, Nos te non dimitte- I mus, inquit, antequam illa tria explicaris, quae coeperas nuper dicere, *cum* sumus interpellati. Quae tria? inquit Murrius, an ea quae mihi here dixisti de pastoricia re? Ista, inquit ille, quae coeperat hic disserere, quae esset origo, quae dignitas, quae ars, cum poetam sesum visere venissemus, ni medici adventus

---

2 turrani *AB* Turanni *V* 7 'Qua de re pecuaria. *Omnes, quos uidi, codices consentiunt, quare temere aliquid uariare hic nolui : nunc quid suspicer me posse sine culpa proferre arbitror. Opinor commutato ordine uerborum* Quare de pecuaria, *legi debere' Victorius* qua *delevit Ursinus* 8 collatis *VAB* cum iis *PAB* cum his *v* 9 peccuarias *A* 10 incipiam hinc | Cum Menates *V, ubi ad* Menates *in margine* in antiquo sic erat .·. HIC INTERMISIMVS *adscripsit P*, incipiunt (incipiam *m*) hinc. hic intermisimus. Cum menates (menaces *m*) *Am* incipiam hinc | Cum menates *extrema versus parte post* hinc *vacua relicta B*. 'Cum Maenates discessisset. *Ante hunc locum in optimo codice maioribus literis haec uerba scripta sunt,* HIC INTERMISIMVS. *In cunctis etiam aliis manu scriptis ipsa inueni' Victorius*

11 discessisset *V* disscessisset *A* discesset *B* (ssi *supra*) Cossinius *VA* cossinus *B* (i *supra*) nos te non dimittemus inquit *m* noste non demittemus inquit *A* nosse non demittemus inquit *PB* ignosce non dimittemus inquit te *v* 12 illa tria *V* "illa "tria *B* tria illa *Am* ceperas *A* 13 dicere cum sumus *Angelius* dicere sumus *PAB* dicere cum fuimus *v* inquit *VB* inquid *A* 14 quae mihi here dixisti *AB* quae mihi here dixisti mihi *P* quae tria here dixisti mihi *v* ista inquit *B* ista inquid *A* insta an quid *P* insta inquit *v* 15 coeperat *PB* ceperat *A* coeperas *v* disserere *VA* disseserere *B* 16 Cum Petam fessum uisere uenissemus, ni medici aduentus nos interrupisset *Iucundus*. 'Cum petam fessum. *Maculosus hic locus in antiquis exemplaribus est, et in omnium optimo, nota adposita, damnatus. Receptam hic etiam lectionem conseruaui : ueterem nunc, cuicuimodi illa est, studiosis exponam,* Cum

2 nos inpedisset. Ego vero, inquam, dicam dumtaxat quod est historicon, de duabus rebus primis quae accepi, de origine et dignitate. de tertia parte, ubi est de arte, Scrofa suscipiet, ut semigraecis pastoribus dicam graece, ὅς πέρ μου πολλὸν ἀμείνων. nam is magister C. Lucili Hirri, generi tui, cuius nobiles pecuariae in Bruttiis habentur. sed haec ita a nobis accipietis, inquit Scrofa, ut vos, qui estis Epirotici pecuari athletae, remuneremini nos ac quae scitis proferatis in medium. nemo enim
3 omnia potest scire. Cum accepissem condicionem et meae partes essent primae, non quo non ego pecuarias in Italia habeam, sed non omnes qui habent citharam sunt citharoedi: Igitur, inquam, et homines et pecudes cum semper fuisse sit necesse natura, sive enim aliquod fuit principium generandi animalium, ut putavit Thales Milesius et Zeno Citieus, sive contra principium horum

---

poëtam sesum uisere uenissemus ne medici aduentus nos inredisset' *Victorius* poetam sesum *PAB* petam sessum *v* Paetum fessum *Ursinus* ne medici *VAB* 1 impedisset *Ursinus* inredisset *PAB* irreptisset *v* 3 tercia *A* 4 *ὅσπερ μου πολλὸν ἀμείνων Iucundus* ΟϹΠΕΡ·—ΜΟΥΤΙΟΛΛΟΝ. | ΜΕΙΝΩ *A* *ὅπερ μου πολλὸν ἀμείνω P*, *in lacuna om B, om v* 5 nam is *VB* nam mis *Am* C. Lucilli *P* clucilii *A* clucili *B* elucilii *m* est Lucilli *v* Hipri *VAB* 6 in bruttiis *B* in brutiis *V* in brutticiis *A* in bruciis *m* 7 inquit *VB* inquid *A*

'Qui estis epirotici pecuarii. *Auxilio fidelissimi codicis hic locus turpiter in excusis diuulsus, ac foedatus, restituitur: ne quis autem me addidisse aliquid, aut distorsisse putet, ueterem scripturam adducam* Qui estis pecuariathietae remune remininos ac, etc. *Quam poss sine ullo periculo ita corrigi, facile omnes uidere arbitror, una tantum in parte industria opus fuit, ut ex* Athietae, *Athletae fieret. Maxime autem me confirmauit, quod animaduerti alibi id uerbum idem uitium habere, quod in excusis integrum erat: nam in eodem exemplari ita locus ille tertii libri [5, 18] legitur,* Nos athietae comitiorum, etc. *pro,* Athletae' *Victorius* epirotici pecuariathieta. e *una littera ante* e *extremam deleta A* epyrotici pecuariathietae *B* epirotici thietę *P* epirotici thietate *v* 8 nos] uos *Am* 9 accepissent *Ursinus* conditionem *VAB*

10 in italia *V* in italiam *AB* 11 habent *VB* habeant *A* citharedi *V* Igitur inquam] De origine pecuariae rei *in margine rubrica A*

12 'Et homines, et pecua. *Pecua habent antiqui libri, non Pecudes' Victorius'* pecudes cum semper *m* pecd' cum semper *A* pecu cum semper *P* pecorum semper *B* pecus cum semper *v* 14 thales *V m* hales *AB* milesius et Zeno *VA* miliusesu zeno *B* citieus *A* citiaeus *B* cytięus *P* cythieus *v*

extitit nullum, ut credidit Pythagoras Samius et Aristoteles Stage-
rites, necesse est humanae vitae ab summa memoria gradatim
descendisse ad hanc aetatem, ut scribit Dicaearchus, et summum
gradum fuisse naturalem, cum viverent homines ex iis rebus,
quae inviolata ultro ferret terra: ex hac vita in secundam des- 4
cendisse pastoriciam, e feris atque agrestibus ut arboribus ac
virgultis [ac] decarpendo glandem, arbutum, mora, poma colli-
gerent ad usum, sic ex animalibus cum propter eandem utili-
tatem, quae possent, silvestria deprenderent ac concluderent et
mansuescerent. in quis primum non sine causa putant oves
adsumptas et propter utilitatem et propter placiditatem. maxime
enim hae natura quietae et aptissimae ad vitam hominum. ad
cibum enim lacte et caseum adhibitum, ad corpus vestitum et
pelles adtulerunt. tertio denique gradu a vita pastorali ad agri 5
culturam descenderunt, in qua ex duobus gradibus superioribus
retinuerunt multa, et quo descenderant, ibi processerunt longe,
dum ad nos perveniret. etiam nunc in locis multis genera
pecudum ferarum sunt aliquot, ab ovibus, ut in Phrygia, ubi

---

1 stagerites *VAB* stagirites *Iucundus* 2 humanam uitam *Ursinus* ad summa memoria *PB* a summa memoria *Am* ad ammam memoriam *v* 4 ex iis *V* ex his *AB* 5 ex hac] x ac *A* 6 pastoritiam *V* atque *Bv* adque *PA* 7 ac *ante* ecarpendo *om. Iucundus, add. VAB* '*In uetustissimo* Decarpendo, adem *ratione qua antea ostendimus semper Aspargo, et Conspargo in* › *scriptum esse: et apud Catonem hoc ipsum uerbum Decarpo*' *Victorius* arbutum *Iucundus* arbustum *VAB*, *ubi* c' utum *superscripsit P* colligerent *VAB* collegerant *I. F. Gronovius apud Graevium* ct. *Hesiod. p. 17* 9 possent *AB* possunt *V* dependerent *VAB* prehenderent *Iucundus* 10 mansuefacerent *Gronovius l. c.* 11 ad-mptas *A* assumptas *VB* hutilitatem *A* et propter lacilitatem rr. facilitatem *A*²) *superscriptum in A* placiditatem *v* laci-tatem *P* lacciditatem *B* facilitatem *m* 12 enim hae natura ietae *AB* enim hae quietae *P* enim quietae *v* 13 adhibitum *VB* ad-tum *A*, *delevit Ursinus* corpus *inclusit Schneiderus*. *fortasse* ad poris vestitum 14 adtulerunt *PA* attulerunt *Bv* tercio *A* 16 ›] quos *Am* 'Ibi processerunt longe, dum ad nos perueniret. *Ita iectura ductus emendaui: ante in excusis, et manu scriptis,* Dum us perueniret' *Victorius* 17 dum annus perueniret *VAB* 18 ali-ab ouibus *v* aliquod ab ouibus *PB* aliquod ab ouibus aliquod *A* phrigia *B*

greges videntur conplures; in Samothrace caprarum, quas latine rotas appellant. sunt enim in Italia circum Fiscellum et Tetricam montes multae. de subus nemini ignotum, nisi qui apros non putat sues vocari. boves perferi etiam nunc sunt multi in Dardanica et Medica et Thracia, asini feri in Phrygia et Lycaonia, equi feri in Hispania citeriore regionibus aliquot.

6 **Origo, quam dixi; dignitas, quam dicam. de antiquis inlustrissimus quisque pastor erat, ut ostendit et graeca et latina lingua et veteres poetae, qui alios vocant polyarnas, alios polymelos, alios polybutas. [quod] ipsas pecudes propter caritatem aureas habuisse pelles tradiderunt, ut Argis, Atreus quam sibi Thyesten subduxe queritur; ut in Colchide *ad* Aeetam, ad cuius arietis pellem profecti regio genere dicuntur Argonautae; ut in Libya ad Hesperidas, unde aurea mala, id est secundum**

---

5 asini feri in Phrygia *II 6, 3. Plin. 8, 175*

---

1 conplures *A* complures *VB* quas platycerotas appellant *Pelisserius apud Turnebum adv. 4, 6* 2 sunt etiam in Italia *Iucundus* fiscellum *VB* fiscelum *A* fiscelium *m Iucundus.* 'Circu Fiscellum et Tetricam montes. *Antea in excusis mendose Fiscelium ueterem igitur scripturam reposui . nam in illo etiam loco huius [II 3, 3 in iisdem antiquis libris ita legitur, In Sauracti Fiscello caprae fer sunt' Victorius* 3 subus *PAB et codices Victorii adn. I 38, 2* suibus
4 putat *AB Victorius* putant *Vm* perferri *A* in dardanica *A* in dardania *V* 5 medica *PAB* media *v* phrygia *A* Lycaoni *Plinius VIII, 175,* chaonia *V* caonica *A* caonia *B* 6 f. eri *una litter post* f *deleta A* in hispania *mv* in hispaniae *PB* inspanie *ut videtu corr.* ispanie *A* citeriore *PAB* exteriore *v* aliquot *VB* a quod *A*
7 origo quam quam dixi *B* dignitas quam dicam] De dig tate *in margine rubrica A* dicam *posteriore loco VA²m* dixi | cam dixicam *B* antiquiss *B* inlustrissimus *A* illustrissimus *VB* graeca] grega *A* 9 lingua *om. B, add. VA* polyarnas *V* polyrnas
10 quod ipsas *PAB* qui ipsas *v* quin ipsas *Gesnerus* 11 aure . *una littera post* e *deleta A* Atreus *Vm* acreus *B* areus *A* 12 thyesten *AB* Thiesten *P* Thiestem *v* subduxe *PAB* subduxiss *'In antiquis libris imminuto uerbo* Subduxe, *legitur' Victorius* Aeetam] actam *AB* actam c' aeetan *P* Oeta *v* Aeeta *Victorius* libya *v* libro *PAB*

antiquam consuetudinem capras et oves, [quas] Hercules ex Africa
in Graeciam exportavit. eas enim *a* sua voce Graeci appellarunt
mela. nec multo secus nostri ab eadem voce, sed ab alia littera 7
(vox earum non me, sed be sonare videtur), oves be alare vocem
efferentes, e quo post balare dicunt extrita littera, ut in multis.
quod si apud antiquos non magnae dignitatis pecus esset, in
caelo describendo astrologi non appellassent eorum vocabulis
signa, quae non modo non dubitarunt ponere, sed etiam ab iis
principibus duodecim signa multi numerant, ab ariete et tauro,
cum ea praeponerent Apollini et Herculi. ii enim dei ea secun-
tur, sed appellantur Gemini. nec satis putarunt de duodecim 8
signis sextam partem obtinere pecudum nomina, nisi adiecissent,
ut quartam tenerent, capricornum. praeterea a pecuariis addi-
derunt capram, haedos, canes. an non etiam item in mari terra-
que ab his regionibus notae [a pecore], in mari, quod nomina-
verunt a capris Aegaeum pelagus, ad Syriam montem Taurum, in
Sabinis Cantherium montem, * unum Thracium, alterum Cimme-
rium? nonne in terris multa, ut oppidum in Graecia Hippion 9
Argos? denique non Italia a vitulis, ut scribit Piso? Roma-
norum vero populum a pastoribus esse ortum quis non dicit?
quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutricium, qui Romulum

---

1 quas *inclusit Gesnerus* ercules *A* 2 eas enim a sua uoce *Ursinus* ea enim sua uoce *VAB* graece appellarunt mela *PAB* graeci appellarunt mala *v* 3 secus nostri *superscriptum in A* 4 be alare] balare *PB* ballare *A* belare *A*²*m*, *om. v* 5 e quo *PAB* a quo *v* dicunt] dictum *Ursinus* littera ut in *VB* litter^{ee}a ut in *A* 8 ab iis *PAB* ab his *v* 9 multi *VB* multa *A* 10 appollini *B* ii enim dei *PB* ii enim diei *A* hi enim dii *v* secuntur *AB* sequuntur *V* 12 adiacessent *corr.* — cissent *B* 13 tenerent *Iucundus* teneret *VAB* pecuariis *VB* pecun | aris *A* 14 anno etiam item *B* anno (*corr.* annō *A*²) etiam Ittem *A* an no item *P* an non item *v* 15 regionibus *VB* regionib; *A corr.* — nes *A*² regionum *Iucundus* a pecore *inclusit Gesnerus* 16 aegeum *VB* egeum *A* syriam *VB* siriam *A* 17 cantherium *PAB* canterium *v* montem unum *PAB* montem Bosphorum unum *v* cimerium *VAB* 18 hippionargos *V* hippion agros *A* hippionargros *B* 19 denique in italia *PB* denique in italia *A* denique italia *v* 20 ortum *superscriptum in B* 21 nutricium *V* nutritium *A* nutri^{ci}um *B*. Nutricius *in margine adscripsit P*

et Remum educavit? non ipsos quoque fuisse pastores obtinebit quod Parilibus potissimum condidere urbem? non idem, quoc multa etiam nunc ex vetere instituto bubus et ovibus dicitur et quod aes antiquissimum quod est flatum pecore est notatum et quod urbis, cum condita est, tauro et vacca qua essent mur et portae definitum, et quod, populus Romanus cum lustratui suovitaurilibus, circumaguntur verres aries taurus, et quoc nomina multa habemus ab utroque pecore, a maiore et a minore? *a minore* Porcius, Ovinius, Caprilius; sic a maiore Equitius, Taurius: cognomina adsignificari quod dicuntur, ut Anni Caprae, Statili Tauri, Pomponi Vituli: sic a pecudibus alii multi.

11 Relicum est de scientia pastorali, de qua est dicendum, quod Scrofa noster, cui haec aetas defert rerum rusticarum omnium palmam, quo melius potest, dicet. Cum convertissent in eum ora omnes, Scrofa, Igitur, inquit, est scientia pecoris parandi ac pascendi, ut fructus quam possint maximi capiantur ex eo, a quibus ipsa pecunia nominata est. nam omnis pecuniae
12 pecus fundamentum. ea partes habet novem, discretas ter ternas, ut sit una de minoribus pecudibus, cuius genera tria, oves capra sus, altera de pecore maiore, in quo sunt item ad tres species

---

1 pastores fuisse *corr.* fuisse pastores *B* 2 parilibus *VA* palilibus *corr.* parilibus *B* 3 etiam] extam *corr.* etiam *B* 4 notatum *VB* nontantum *A* 5 urbis *PAB* urbs *mv* quae essent *B* quę essent *P* que essent *corr.* qui essent *A* qui essent *m* qua essent *coniecit Gesnerus* 6 quod *in margine scriptum in B* cum lustratur *Iucundus* cum lustraretur *VAB* 7 suouitaurilibus *Victorius* suouitaulilibus *corr.* suouitaurilibus *B* suouitauribus *A* soli taurilibus *v* 8 a minore *semel scriptum in VAB*, *bis posuit Iucundus*

9 portius *A* taurius *PA* taurus (i *supra*) *B* taurus *v* 10 adsignificari *PA* assignificari *v* ut anini caprae *PB* ut aninica pre *A* ut Anni caprae *v*. '*Vetus lectio*, Vt anini caprae' *Victorius* 11 stat tauri *VAB* Statilii Tauri *Victorius* pomponi uituli *Am* pompo uitulos *PB* pomponii Vituli *v*

12 relicum *PAB* reliquum *v*. De scientia pastorali in genere *margine rubrica A* de qua quod est dicendum *Ursinus* 14 di *Pelisserius apud Turnebum adv. 4, 6* dici *VAB* 15 inquit *Bv* inquid

17 exea *VAB* ipsa pecunia *AB* ipsa pecuaria *V* pecuniae *P* pecuariae *v* 18 discretas *Bv* descretas *PA et codices Victorii* not. *I 28, 2* 19 de mino | pecudibus *A* oues *PAB* ouis *v*

natura discreti boves asini equi. tertia pars est in pecuaria
quae non parantur, ut ex iis capiatur fructus, sed propter eam
aut ex ea sunt, muli canes pastores. harum una quaeque in se
generalis partis habet minimum novenas, quarum in pecore
parando necessariae quattuor, alterae in pascendo totidem; prae-
terea communis una. ita fiunt omnium partes minimum octo-
ginta et una, et quidem necessariae nec parvae. primum ut 13
bonum pares pecus, unum scire oportet, qua aetate quamque
pecudem parare habereque expediat. itaque in bubulo pecore
minoris emitis anniculam et supra decem annorum, quod a bima
aut trima fructum ferre incipit neque longius post decimum
annum procedit. nam prima aetas omnis pecoris et extrema 14
sterilis. e quattuor altera pars est cognitio formae unius cuius-
que pecudis, qualis sit. magni enim interest, cuius modi quae-
que sit, ad fructum. ita potius bovem emunt cornibus nigrantibus
quam albis, capram amplam quam parvam, sues procero corpore,
capitibus ut sint parvis. tertia pars est, quo sit seminio quae-
rendum. hoc nomine enim asini Arcadi in Graecia nobilitati, in

18 asini Arcadi *Plin. 8, 167*

1 natura discreti *PAB* natura discrete *A²m* natura discreta *v* tercia *A* 2 parantur *A* paratur *VB* 3 ex ea sint muli *B Victorius* exa sint muli *A* ex ea sint sicut muli *V* ex ea sint ut muli *m* harum *Iucundus* horum *VAB* 4 generalis partis habet hominū nouenas *AB* generalis partis hominum nouenas *P* generalis partes omnium nouenas *v* peccore *A* 6 communis una *VB* communi sunt *A* communis sunt ut *m* fiant *A corr.* fiunt *A²* omnium partes *VAB* omnes partes *m Iucundus* 8 unum *delevit Ursinus* 9 habereque | pediat *A* 'Itaque [itaque in bubulo pecore *in editione Victorius*] minoris emitis anniculam. *Quam secutus sum lectionem, et excusi nonnulli habebant, et manu scripti omnes. — in uetustissimo hoc tantum diuersum erat, quod* Emptis, *pro Emitis, in eo scriptum est' Victorius . fortasse* minoris emitur annicula peccore *A* 10 emitis anniculam *v* emptis (ēptam *corr.* ēptis *A*) anniculam *PAB* 12 pecoris et extrema *VB* pecoris extat *A, sed* tat *in rasura A² ut videtur,* pectoris est *m* 13 sterilis *Bv* sterelis *PA* 14 cuius queque modi queque, *sed* queque *priore loco deletum A* 15 ita potius *AB* itaque potius *V* 17 tercia *A* est *superscriptum in A* quaerendum] parandum *Ursinus* 18 arcadi *AB* archadi *P* archadici *v.* '*In manu scriptis* Arcadi: *Arcadii, ex antiqua scriptura legi posset, ut supra Pecuari, pro Pecuarii, Statili, pro Statilii : nam hoc etiam ueteres librarii hic seruabant' Victorius*

Italia Reatini, usque eo, ut mea memoria asinus venierit sestertiis milibus sexaginta et unae quadrigae Romae constiterint
15 quadringentis milibus. quarta pars est de iure in parando, quem ad modum quamque pecudem emi oporteat civili iure. quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere. neque in omnibus satis est stipulatio aut solutio nummorum ad mutationem domini. in emptione alias stipulandum sanum esse,
16 alias e sano pecore, alias neutrum. alterae partes quattuor sunt, cum iam emeris, observandae, de pastione, de fetura, de nutricatu, de sanitate. pascendi primum locus qui est, eius ratio triplex, in qua regione quamque potissimum pascas et quando et qui, ut capras in montuosis potius locis [quam] fruticibus quam in herbidis campis, equas contra. neque eadem loca aestiva et hiberna idonea omnibus ad pascendum. itaque greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum atque ad publicanum profitentur, ne, si inscriptum pecus paverint, lege censoria conmittant. muli e Rosea campestri aestate exiguntur in burbures
17 altos montes. qui potissimum quaeque pecudum pascatur, habenda ratio, nec solum quod faeno fit satura equa aut bos, cum sues hoc vitent et quaerant glandem, sed quod hordeum et faba interdum sit quibusdam obiciendum et dandum bubus lupinum et

---

1 momoria *B* ue*n*erit (i *supra*) *A* sextertiis *B* 2 sexanginta *A* 3 in parando *A* imparando *PB* imperando *v* 7 domini *Am* *Victorius* dominii *VB* in emptione *m* in emptionē *VB* Ineptionē *A* sanum esse *Ursinus* statim esse *PAB* esse statim *v* 8 pecore *V* recore *AB* alias neutro *VAB* 9 emeris *Vm* emeres *B* e *ut videtur A* foetura *V* 10 primum *PAB* primus *mv* locum *corr.* locus *B* 11 quanque *V* et quando et qui ut *PB* e quando (qui *add.* *A*[2]) ut *A* et quando et ut *m* et quando e quis ut 'Et quando, e quis. *Locus deprauatu corrigi debet, ut in optim exemplari, aliisque nonnullis legitur,* Et quando, et qui ut etc.' *Victorius* 12 montuosis *PAB* montosis *v* fruticibus *V* fructicibus fructicibus *A* 13 hyberna *V* 16 committant *VAB* 17 muli e Ros *Victorius* mulieros et a *PB* mulieres et a *Am* mulietos et a *v*. '*Vet stissimum exemplar,* Mulieros et a campestri etc.' *Victorius* burbur *PAB Victorius* gurgures *v*. '*Gurgures in manu scriptis inueni an excusi Burbures habebant' Victorius, qui voluit haud dubie* burbu *in man. et deinde excusi* gurgures 19 feno *A* foeno *VB* 20 fabam medicam *Ursinus* 21 obiiciendum *V*

lactariis medica et cytisum; praeterea quod ante admissuram diebus
triginta arietibus ac tauris datur plus cibi, ut vires habeant,
feminis bubus demitur, quod macescentes melius concipere dicun-
tur. secunda pars est de fetura. nunc appello feturam a con- 18
ceptu ad partum: hi enim praegnationis primi et extremi fines.
quare primum videndum de admissione, quo quaeque tempore ut
ineant facere oporteat. nam ut suillo pecori a favonio ad aequi-
noctium vernum putant aptum, sic ovillo ab arcturi occasu usque
ad aquilae occasum. praeterea habenda ratio, quanto antequam
incipiat admissura fieri mares a feminis secretos habeant, quod
fere in omnibus binis mensibus ante faciunt et armentarii et
opiliones. altera pars est, in fetura quae sint observanda, quod 19
alia alio tempore parere solet. equa enim ventrem fert duodecim
menses, vacca decem, ovis et capra quinos, sus quattuor. in
fetura res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quod in
Lusitania ad oceanum in ea regione, ubi est oppidum Olisipo,
monte Tagro quaedam e vento concipiunt certo tempore equae,
ut hic gallinae quoque solent, quarum ova hypenemia appellant.
sed ex his equis qui nati pulli, non plus triennium vivunt. quae
nata sunt matura et corda, ut pure et molliter stent videndum
et ne obterantur. dicuntur agni cordi, qui post tempus nas-

---

15 in Lusitania *Colum. VI 27, 7 Plin. 8, 166.* 21 dicuntur agni cordi *Plin. 8, 187*

---

1 cytisum *VB* cytissum *A* 3 foeminis *V* demittitur *B* 4 foetura *V* nunc *Iucundus* nun *PB* non *Am* unde *v* feturam *A* figuram *corr.* feturam *B* foeturam *V* 6 quo quaeque] quoque *A* 7 oporteat *AB* oportet *V* suillo] si ullo *B* pecori *A*²*mv* pecore *PAB* fauonium *corr.* — io *B* 8 ouillo *Gesnerus* ouili *VAB* 10 foeminis *V* 11 fatiunt *A* 12 opiliones *mv* opiliones *PAB* foetura *V*, *item postea* 14 quinos *PAB* quinque *v* 16 occeanum *B* olisippo *v* obsippo *PAB*. '*In optimo exemplari* Obsippo' *Victorius* 17 monte tagro *VAB* sacro monte *Columella VI 27, 7* monte Artabro *Salmasius in Solin. p. 196 coll. Plin. IV 113.* circa Olisiponem oppidum et Tagum amnem *Plinius VIII 166* 18 oua ianenemia *et in margine* c' ὑπηνέμια *P* oua iane nemi *AB* oua hippenemia *v* appellant *ABv* appellabant *P* 19 quae sunt nata *corr.* quae nata sunt *B* 20 corda *PAB* chorda *v* pure et molliter *AB* pure molliter *V* 21 cordi *priore loco PAB* chordi *v* nascantur *A*

cuntur ac remanserunt in volvis intimis. * vocant chorion, a quo
20 cordi appellati. tertia res est, *in* nutricatu quae observari oporteat, in quo quot diebus matris sugant mammam et id quo tempore et ubi; et si parum habet lactis mater, ut subiciat sub alterius mammam, qui appellantur subrumi, id est sub mamma. antiquo enim vocabulo mamma rumis, ut opinor. fere ad quattuor menses a mamma non diiunguntur agni, haedi tres, porci duo. e quis quoniam puri sunt, ad sacrificium ut inmolentur, olim appellati sacres, quos appellat Plautus, cum ait 'quanti sunt porci sacres?' sic boves altiles ad sacrificia publica saginati
21 dicuntur opimi. quarta pars est de sanitate, res multiplex ac necessaria, quod morbosum pecus est vitiosum, et quoniam non valet, saepe magna adficiuntur calamitate. cuius scientiae genera duo, ut in homine, unum ad quae adhibendi medici, alterum quae ipse etiam pastor diligens mederi possit. eius partes sunt tres. nam animadvertendum, quae cuiusque morbi sit causa, quaeque signa earum causarum sint, et quae quemque morbum

---

5 qui appellantur subrumi *II 11, 5* 8 e quis quoniam puri *II 4, 16* 9 Plautus *Menaechm. 289*

---

2 cordi *posteriore loco AB* chordi *V* tercia *A* *fortasse* tertia pars est in *ante* nutricatu *om. VAB* quae obseruari *v* qua adseruari *P* q̧ obseruari *A* qua obseruari *B* quid obseruari *m* 3 quot diebus *Bv* quod diebus *PA* quo tempore *VB* quod tempore *A* 5 subrumi *Iucundus* subgrumi *AB* subgruni *P* subruini *v* 6 rumis *PAB* ruinis *v* 7 diiunguntur *PAB* disiunguntur *v* 8 duo e quis *VB* duo' e quis *A* duos qui *m* quoniam] quom *Ursinus* puri *v* pori *PAB* sacrifitium *A* inmolentur *A* immolentur *VB* 10 sacrifici | cia *A* 11 opimi *A²* *Iucundus* optimi *VAB* multiplex ac necessaria *Pm* multiplexa necessaria *AB* multiplex et necessaria *v* 12 pecus est uitiosum *PB* pecus uitiosum *A* pecus et uitiosum *v* et quando non ualet, saepe magna gregem afficit calamitate *Iucundus*. '*Receptam lectionem retinui, uetustam nunc studiosis exponam, quam sane mendum aliquod continere omnino credo : contra autem peruulgata plana est : id tantum mali in illa, quod ab antiqua dissentit* : Et quoniam non uale saepe magna adficiuntur calamitate' *Victorius* et quoniam *V* qm̄ *AB* et q̄n *m* 13 adficiuntur *PA* afficiuntur *Bv* 14 in homine *B* i hominem *VA* ad quem *VAB* altera quae *V* altera quę *B* alter que *A* alterum quo *Iucundus* 15 pastor *mv* fastor *PAB* 17 sint *super scriptum A² ut videtur* quemque] quenque *VB*

curatio [curandi] sequi debeat. fere morborum causae erunt, 22
quod laborant propter aestus aut propter frigora, nec non etiam
propter nimium laborem aut contra nullam exercitationem, aut
si, cum exercueris, statim sine intervallo cibum aut potionem
dederis. signa autem sunt, ut eorum qui [si] e labore febrem
habent, adapertum *os* umido spiritu crebro et corpore calido.
curatio autem, cum hic est morbus, haec. perfunditur aqua et 23
perunguitur oleo et vino tepefacto, et item cibo sustinetur, et
inicitur aliquid, ne frigus laedat: sitienti aqua tepida datur. si
hoc genus rebus non proficitur, demittitur sanguis, maxime e
capite. item ad alios morbos aliae causae et alia signa, in omni
pecore quae scripta habere oportet magistrum pecoris. relin- 24
quitur nonum quod dixi, de numero, utriusque partis commune.
nam et qui parat pecus necesse est constituat numerum, quot
greges et quantos sit pasturus, ne aut saltus desint aut supersint
et ideo fructus dispereant. praeterea scire oportet, in grege quot
feminas habeat, quae parere possunt, quot arietes, quot utriusque
generis suboles, quot reiculae sint alienandae. in alimoniis, si

---

1 curatio curandi *PB* cur ratio curandi *A* curatio *v* ratio curandi *Iucundus* causa erunt *A* 2 frigora *ABv* frigura *P* 3 laborem ut contrariam nullam *AB* laborem ut contrarium nullam *P* laborem aut contrarium nullam *v* laborem aut contra propter nullam *Iucundus* 4 si cum *VB* siccum *A* 5 qui siue ex aestu siue e labore febrem habent, adapertum os humido spiritu *Iucundus*. *'Vitiosi sunt hac parte antiqui codices, communis lectio aperta, si modo illa uera est, et non ab aliquo correctore conformata:* Qui si e labore febrem habent adapertum humido spiritu, etc.' *Victorius* qui si e labore *AB* qui si labore *P* qui sine labore *v* 6 os *om. VAB* umido *PA* humido *Bv* 7 morbus *in fine paginae om. V, add. AB* 8 cibo *VB* cib; *A* cibus *m* 9 iniicitur *V* laedat *Ursinus* caedat *B* cedat *VA* sicienti *A* 10 demittitur *VBm* dimittitur *A* sanguis maxime e capite *B* sanguis ea capite maxime ea capite *A* sanguis maxime a capite *V* 14 quot greges *Bv* quod greges *P* q̄t (*h. e.* quod *corr.* quot) greges *A* 15 quantos *Ursinus* quanto *VAB* saltus ^{de} sint *B* supersunt *A* 16 praeterea *VB* propterea *Am* 17 foeminas *V* possunt *AB Victorius* possint *V* quot arietes *VB* quod arietes *A* quot utriusque *Bv* quod utriusque *PA* 18 suboles *P* soboles *ABv* quot reiiculae *v* quod epulę *PA* quot epulae *B*. *'In cunctis manu scriptis* Quot epulae, *scriptum inueni' Victorius*

sunt plures nati, ut quidam faciunt, sequendum ut quosdam subducas, quae res facere solet ut reliqui melius crescant.

25 Vide, inquit Atticus, ne te fallat et novenae istae partes non exeant extra pecoris minoris ac maioris nomen. quo pacto enim erunt in mulis et pastoribus novenae partes, ubi nec admissurae nec feturae observantur? in canibus enim video posse dici.
26 sed do etiam in hominibus posse novenarium retineri numerum, quod in hibernis habent in villis mulieres, quidam etiam in aestivis, et id pertinere putant, quo facilius ad greges pastores retineant et puerperio familiam faciant maiorem et rem pecuariam fructuosiorem. Si, inquam, numerus non est ut sit ad amussim, ut non est, cum dicimus mille naves isse ad Troiam, centumvirale esse iudicium Romae. quare deme, si vis, duas res de
27 mulis, admissuram et parturam. Vaccius, Parturam? inquit, proinde ut non aliquotiens dicatur Romae peperisse mulam. Cui ego ut succinerem, subicio Magonem et Dionysium scribere, mula et equa cum conceperint, duodecimo mense parere. quare non, si hic in Italia cum peperit mula sit portentum, adsentiri omnes terras. neque enim hirundines et ciconiae, quae in Italia pariunt, in omnibus terris pariunt. non scitis palmulas careotas *in* Suria
28 parere [in iurea], in Italia non posse? Sed Scrofa, Si exigere

16 subicio Magonem *Colum. VI* 37, 3

1 fatiunt *A* subduas *A*
3 inquit *VB* inquid *A* fallat] stallat *A* nouae ne istae *B*
5 erunt *v* ferunt *PAB* 6 foeturae *V* in canibus enim uideo *PA*
in canibus uideo *Bv* 7 retineri *Iucundus* retinere *VAB*
faciant *v* faciunt *PAB* 11 si inquam *VAm* sin inquam *B* sic in-
quam *Ursinus* . *fortasse* sed inquam 13 iuditium *A* 14 partura-
priore loco PAB parituram *v* uaccius *PB* uacca ius *A* cnacius
Vactius *v* parturam *posteriore loco P* pasturam *AB* parituram
inquit *VB* inquid *A* 16 subicio *m* subigio *A* subiigio *P*
subiicio *v* dionisium *A* mula et equa *PAB* mulam et equam *m*
17 cum conceperint] con conceperint *A* 19 ciconiae *AB* cic-
neae *V* quae *Vm* qui *AB* 20 hominibus *corr.* omnibus *A*
c
sitis *A* palmulas *in margine A* careotas *PAB* cariotas *v*
in syria *Iucundus* syriam *VAB* 21 in iurea (*corr.* in iudea *A*) in i-
c' in iudea
lia *AB* iniusea in italia *P* in indea in italia *m* inuectas in italiam
'In Iudaea, in Italia non posse. *Vetus lectio,* In iurea, *castigaui ingenio, rem ipsam secutus,* In Iudaea' *Victorius*

mavis sine mulorum fetura et nutricatu numerum octoginta et unum, est qui expleas duplicem istam lacunam, quod extraordinariae fructum species duae accedunt magnae, quarum una est tonsura, quod oves ac capras detondunt aut vellunt; altera, quae latius patet, de lacte et caseo, quam scriptores graeci separatim *τυροποιίαν* appellaverunt ac scripserunt de ea re permulta.

Sed quoniam nos nostrum pensum absolvimus ac limitata II
est pecuaria quaestio, nunc rursus vos reddite nobis, o Epirotae, de una quaque re, ut videamus, quid pastores a Pergamide Maledove potis sint. Atticus, qui tunc Titus Pomponius, nunc 2
Quintus Caecilius cognomine eodem, Ego opinor, inquit, incipiam primus, quoniam in me videre coniecisse oculos, et dicam de primigenia pecuaria. e feris enim pecudibus primum dicis oves conprehensas ab hominibus ac mansuefactas. has primum oportet bonas emere, quae ita ab aetate, si neque vetulae sunt neque merae agnae, quod alterae [iam] nondum, alterae iam non possunt dare fructum. sed ea melior aetas, quam sequitur spes, quam ea quam mors. de forma ovem esse oportet corpore amplo, 3

---

18 de forma *geopon. XVIII 1 sqq.*

---

1 foetura *V* numerum] nemerum *B* 3 fructum *PAB* fructuum *A²v* accedunt duae *corr.* duae accedunt *B* 4 detondunt *VAB* detondent *m* uelunt *A* 5 quae latius *V* quod latius *AB* patet de lacte *VB* patet et de lacte *Am* 6 TYPOTCOIan (c' *τυροποιίαν*) *P* typot coian *A*, *in lacuna om. et in margine* gc *B, sine lacuna om. v* appellarunt (ue) *B* 8 epyrotae *B* 9 a pergamide *AB Victorius* apergamidae *V* 10 maledoue *PB Victorius* malednoue *ut videtur, sed* n *deletum A* maledone *mv* ponponius *A* 11 'Cognomine eodem. *Ita emendaui ex ingenio' Victorius* cum nomine eodem *VAB* inquit *VB* inquid *A* 12 'Quoniam in me uidere coniecisse oculos. *Ita erat in manu scriptis, et ita scribi uolui. Videre, pro Videris, cepit: ut in illo etiam loco, qui est, ubi agit de suibus [II 4, 1], Ignorare, inquit, uidere, cur appeller Scrofa. Sic enim illic etiam habent antiqui codices' Victorius* coniecisse *v* conicisse *PA* connicisse *B* 13 pecuariae feris *VB* pecuarie feris *Am* primum dicis oves] De ouibus *in margine rubrica A* 14 conprehensas *A* comprehensas *V* compraehensas *B* ac mansuefactas *Vm* ac masuefactas *A* ammansuefactas *B* 15 bonas emere *VA* emere bonas *B* 17 melior aetas *Vm* meliora etas *A* a *expuncto A²* meliora aetas *B* 18 esse oportet *VB* oportet esse *A*

quae lana multa sit et molli, villis altis et densis toto corpore, maxime circum cervicem et collum, ventrem quoque ut habeat pilosum. itaque quae id non habent, maiores nostri apicas appellabant ac reiciebant. esse oportet cruribus humilibus: caudis
4 observate ut sint in Italia prolixis, in Syria brevibus. in primis videndum ut boni seminis pecus habeas. id fieri ex duabus rebus potest animadverti, ex forma et progenie: ex forma, si arietes sint fronte lana vestiti bene, tortis cornibus pronis ad rostrum, ravis oculis, lana opertis auribus, ampli pectore et scapulis et clunibus latis, cauda lata et longa. animadvertendum quoque lingua ne nigra aut varia sit, quod fere qui eam habent nigros aut varios procreant agnos. ex progenie autem animad-
5 vertitur, si agnos procreant formosos. in emptionibus iure utimur eo, quo lex praescripsit. in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt: quidam enim pretio facto in singulas oves, ut agni cordi duo pro una ove adnumerentur, et si quoi vetustate dentes absunt, item binae pro singulis ut procedant. de reliquo antiqua fere formula utuntur. cum emptor dixit 'tanti sunt mi emptae?' et ille respondit 'sunt' et expromisit nummos, emptor stipulatur
6 prisca formula sic, 'illasce oves, qua de re agitur, sanas recte esse, uti pecus ovillum, quod recte sanum est extra luscam surdam minam, id est ventre glabro, neque de pecore morboso esse

---

3 itaque quae id non habent *Plin. 8, 198*

---

1 quā lana sit multa sit, *sed* sit *priore loco deletum A* villis] ... uillis *B* 3 quae id *mv* quo id *corr.* que id *ut videtur A* quo id *P* ... habent *P* harent *corr.* habent *A* haberent *Bv* 4 candis *corr.* caudis *A* 5 obseruate *PAB* obseruare *v*. *fortasse* observant 6 ... fieri ex *AB* id ex *P* id fere ex *v* 8 sint *VB* sunt *A* pronis ... promis *PAB* 9 ampli *PAB* amplis *mv* amplo *Ursinus* testibus ampli *Columella VII 3, 3* 10 latis] latas *corr.* — is *A* 11 eam habent *v* ... habent *PAB* 13 formosos *VB* formonsos *A* n *expuncto ut videtur A* 14 quo lex *AB* quod lex VA^2m 15 precio *V* p̄cio *A* pręcio *B* 16 cordi *AB* chordi *V* adnumerentur *AB* annumerentur *V* si quę *PB* sique *Am* si qui *v* si cui *Iucundus* 18 mi emptae *PAB* mii emptae *v* 19 respondit *PB* respondixit *A* respondens dixit A^2m respondet *v* stipulatur *VB* stipulator *corr.* — ur *A* stipulator *m* 20 illasce *Iucundus* illasque *VAB* 21 uti pecus *VB* ut pecus *Am* luscam *V* dusca *corr.* lusca *A* lusca *B*

habereque recte licere, haec sic recte fieri spondesne?' cum id factum est, tamen grex dominum non mutavit, nisi si est adnumeratum. nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non tradet, quamvis non solverit nummos, ut ille emptorem simili iudicio, si non reddit pretium.

De alteris quattuor rebus deinceps dicam, de pastione, fetura, 7 nutricatu, sanitate. primum providendum ut totum annum recte pascantur intus et foris: stabula idoneo loco ut sint, ne ventosa, quae spectent magis ad orientem quam ad meridianum tempus. ubi stent, solum oportet esse eruderatum et proclivum, ut everri facile possit ac fieri purum. non enim solum [ea] uligo lanam corrumpit ovium, sed etiam ungulas, ac scabras fieri cogit. cum 8 aliquot dies steterunt, subicere oportet virgulta alia, quo mollius requiescant purioresque sint. libentius enim ita pascuntur. faciendum quoque saepta secreta ab aliis, quo incientes secludere possis, item quo corpore aegro. haec magis ad villaticos greges animadvertenda. contra illae in saltibus quae pascuntur et a 9 tectis absunt longe, portant secum crates aut retia, quibus cohortes in solitudine faciant, ceteraque utensilia. longe enim et late in diversis locis pasci solent, ut multa milia absint saepe hibernae pastiones ab aestivis. Ego vero scio, inquam: nam mihi greges in Apulia hibernabant, qui in Reatinis montibus aestivabant, cum inter haec bina loca, ut iugum continet sirpiculos, 10

---

2 mutatur *corr.* mutauit *A* 3 damnare *A* dannare *B* dampnare *V* 4 quamvis] quam ouis *PAB* quanuis *mv* 5 iuditio *A* precium *VA* praetium *B*

6 foetura *V* 8 iduneo *corr.* idoneo *A* 10 euerri *PA* euerti *B* 11 lanam] lunam *A* 12 ouium *superscriptum in B* scabras *Vm* scrabras *B* scrabas *A* 13 aliquot dies *Bv* aliquod dies *PA* uirgulta *A*² *mv* uirculta *PAB* 15 septa *VAB* quo inicientes *P* quoi | nicientes *A* quo inicicientes *B* quo enitentes *v*. 'Quo incientes secludere possis. *Vetusta lectio* Inicientes, *quae et ipsa mendum habebat, quod tamen sine periculo tolli potuerit*. Incientes, *igitur emendaui, una tantum litera ex ea dictione sublata*' *Victorius* 17 contra illi in saltibus qui pascunt *Ursinus* contra ille *PAB* contra illa *v* 18 crates *mv* grates *PAB* 19 fatiant *A* caeteraque *V* longae enim *B* 21 hybernae *V* ab stiuis *A corr.* ab estiuis *A*² 22 hybernabant *V*

sic calles publicae distantes pastiones. Eaeque ibi ubi pascuntur in eadem regione, tamen temporibus distingunt [ut] aestate, quod cum prima luce exeunt pastum, propterea quod tunc herba ruscida meridianam, quae est aridior, iucunditate praestat. sole exorto potum propellunt, ut redintegrantes rursus ad pastum alacriores
11 faciant. circiter meridianos aestus, dum defervescant, sub umbriferas rupes et arbores patulas subigunt, quaad refrigeratur. aere vespertino rursus pascunt ad solis occasum. ita pascere pecus oportet, ut averso sole agat: caput enim maxime ovis molle est. ab occasu parvo intervallo interposito ad bibendum adpellunt et rursus pascunt, quaad contenebravit: iterum enim tum iucunditas in herba rèdintegrabit. haec a vergiliarum exortu
12 ad aequinoctium autumnale maxime observant. quibus in locis messes sunt factae, inigere est utile duplici de causa, quod et caduca spica saturantur et obtritis stramentis et stercoratione faciunt in annum segetes meliores. reliquae pastiones hiberno ac verno tempore hoc mutant, quod pruina iam exalata propellunt in pabulum et pascunt diem totum ac meridiano tempore semel agere potum satis habent.
13 Quod ad pastiones attinet, haec fere sunt; quod ad feturam

---

1 easque *Gesnerus* . *fortasse* eae quoque ubi pascuntur il- *om. m* 2 distingunt *PAB* distinguunt *v* 3 cum] com *A* lu- exeunt *A corr.* luce exeunt *A*² ruscida *PAB* rosida *mv* 4 meri- dianam *AB* meridiana *V*. 'Meridianam quae est aridior iucundita- praestat. *In excusis antea* Meridianae . *Praestare tamen aliquam re- id est, uincere, ac superare, ueteres dixerunt. Initio etiam tertii li- sic locus ille in antiquis legitur, Immani numero annorum urba- agricolae praestant' Victorius* iucunditate *VA* iocunditate *B* prestant *B* sole *om. A* 5 potum *Pontedera p. 423* puto *PAB* pur- alacriores *Bmv* alagriores *P* alagriores *corr.* alacriores *A* 6 fa- ciunt *A* 7 patulas *Bmv* putulas *PA* subiciunt *PAB* subiiciunt *v* quaad refrigeratu *PB* quoad (*sed* o *in rasura A*²) refrigeratu *corr.* — to *A* quod ad refrigerata *m* quoad refrigerato *v* 8 pascunt *PAB* pascant *v* 9 auerso *PB* aduerso *A* aduersa *m* aduerso *v* 10 molle *VBA*¹ mollis *A* molli *m* 11 adpellunt *A* appellunt *VB* quaad *PB* quaa (d) *A* quoad *A*²*mv* 12 uergiliarum *VB* uirgiliarum *Am* 13 autumnale *AB* auctũnnale *P* auctunnale *v* 14 messe *A* interest utile *VAB* inigere utile *Ursinus* 16 anum *A* hiberno *B* iberno *A* hyberno *V* 17 exalata *ABm* exhalata *V*

20 apastiones *A corr.* ad pastiones *A*² ad foeturam *utroque loco V* afeturam *priore loco A*

quae dicam. arietes, quibus sis usurus ad feturam, bimestri tempore ante secernendum et largius pabulo explendum. cum redierunt *ad* stabula e pastu, hordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendum. tempus optimum ad admittendum ab arcturi occasu ad aquilae occasum, quod quae postea concipiunt, fiunt vegrandes atque inbecillae. ovis praegnas est diebus 14
CL. itaque fit partus exitu autumnali, cum aer est modice temperatus et primitus oritur herba imbribus primoribus evocata. quam diu admissura fit, eadem aqua uti oportet, quod conmutatio et lanam facit variam et corrumpit uterum. cum omnes conceperunt, rursus arietes secernendi, ita factis praegnantibus quod sunt molesti, obsunt. neque pati oportet minores quam bimas saliri, quod neque natum ex his idoneum est, neque non ipsae fiunt deteriores; et non meliores quam trimae admissae. deterrent ab saliendo, et fiscellas e iunco aliave qua re quod alligant ad naturam. commodius servantur, si secretas pascunt.

In nutricatu cum parere coeperunt, inigunt in stabula, eaque 15
habent ad eam rem seclusa, ibique nata recentia ad ignem prope ponunt, quaad convaluerunt. biduum aut triduum retinent, dum

4 tempus optimum *Plin. 8, 187*

2 exemplendum *B* 3 redierunt ad stabula *P* redierunt stabula *ABm* redierint ad stabula *v* hordeumm *B* 4 sustinendum *VA* substinendum *B* 5 aquilae] aliquidle *corr.* aquile *A* quod quae] quodq; *B* qui postea concipiuntur fiunt uegrandes atque imbecilli *Ursinus et Popma coll. Plin. VIII 187* postea concepti invalidi 6 uaegrandes *B*. Vegrandes *in margine adscripsit P* inbecille *A* imuecillae *P* inuecillę s, *sed* s *deletum B* inbecilles *m* imbecillae *v* praegnas *P* praegnans *ABv* 7 exitu *mv* exitus *PAB* autumnali *AB* autunnali *P* auctunnali *v* 8 et primitus *VB* ac primitus *Am* 9 admissuran *B* quod commutatio *VB* quod cummutatio *A* 10 omnes mutatio conceperunt, *sed* mutatio *deletum A* 12 obsunt *delevit Scaliger* 13 neque non ipsae *PA* neque ipsae *B* nec non ipsae *v* 15 et fiscellas e iunco *V* et fiscella seiunco *B* et fixelas seiunco *A* et fiscellas seiunco *m*

17 coeperunt *P* ceperunt *A* caeperunt *B* coeperint *v* 19 ponunt *v* ponant *PAB* quaad *PAB* quoad A^2*v* biduum aut triduum *mv* biduum ad triduum *PB* budium ad triduum *A* dum adcognoscant *PAB* dum agnoscant *mv*

adcognoscant matrem agni et pabulo se saturent. deinde matres
cum grege pastum prodeunt, retinent agnos, ad quos cum re-
ductae ad vesperum, aluntur lacte et rursus discernuntur, ne
noctu a matribus conculcentur. hoc item faciunt mane, ante-
16 quam matres in pabulum exeant, ut agni satulli fiant lacte. cir-
citer decem dies cum praeterierunt, palos offigunt et ad eos
alligant libro aut qua alia re levi distantes, ne toto die cursantes
inter se teneri delibent aliquid membrorum. si ad matris mam-
mam non accedet, admovere oportet et labra agni unguere buturo
aut adipe suilla et olfacere labra lacte. diebus post paucis obi-
cere iis viciam molitam aut herbam teneram, antequam exeunt
17 pastum et cum reverterunt. et sic nutricantur, quaad facti sunt
quadrimestres. interea matres eorum iis temporibus non mulgent.
quidam, qui ut melius, omnino perpetuo, quod et lanae plus
ferunt et agnos plures. cum depulsi sunt agni a matribus, dili-
gentia adhibenda est ne desiderio senescant. itaque deliniendum
in nutricatu pabuli bonitate et a frigore et aestu ne quid laboret
18 curandum. cum oblivione iam lactis non desiderat matrem, tum
denique conpellendum in gregem ovium. castrare oportet agnum

---

10 adipe suilla *Priscian. l. V. p. 168, 16 l. VII p. 321, 20*
19 castrare *Plin. 8, 198*

---

1 saturent *m Iucundus* saturant *VAB* deinde dum matr[es] *Iucundus* 3 discernuntur *Amv* discernentur *PB* nec noctu 6 offigunt *PA* affigunt *corr.* offigunt *B* affigunt *mv superscriptum in A* · 7 distantes *mv* destantes *corr.* distantes destantes *PB* 9 buturo *PAB* butyro *v* 10 obicere *PB* ob[i]cere *A* obiicere *v* 11 teneram *mv* tenetiam *PB* tenetum *videtur A*. 'Aut herbam teneram. *Contaminatus in extrema dictione optimus liber,* Tenentiam *enim habet: receptam lectionem retinui: emendari fortasse non incommode posset Tenellam: sunt tamen manu scripti, qui Teneram, habent' Victorius* exeunt *PAB* exeant *mv* 12 quod ad *PA* quoad *Bmv* 13 iis temporibus *PA* temporibus iis *B* his temporibus *v* mulgent *Iucundus* mulgeant *VAB* 14 qui ut melius *PAB* qui melius *v*. *fortasse* qui id melius 15 agni a matribus *PA* a matribus agni *Bv* 16 desiderio senescant *VB* desiderio nescant *A* desidioso senescant *m* 17 fricore *A* laboret *ABm* laborent *V* 18 desiderat *PAB* desiderant *v* 19 conpellendum *A* compellendum *VB*

non minorem quinque mensum, neque antequam calores aut frigora se fregerunt. quos arietes summittere volunt, potissimum eligunt ex matribus, quae geminos parere solent. pleraque similiter faciendum in ovibus pellitis, quae propter lanae bonitatem, ut sunt Tarentinae et Atticae, pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quo minus vel infici recte possit vel lavari ac putari. harum praesepia ac stabula ut sint pura maiorem adhibent dili- 19
gentiam, quam hirtis. itaque faciunt lapide strata, et urina necubi in stabulo consistat. his quaecumque lubenter vescuntur, ut folia ficulnea et palea, vinacea, furfures, obiciuntur modice, ne parum aut nimium saturentur. utrumque enim ad corpus alendum inimicum, ut maxime amicum cytisum et medica. nam et pingues facit facillime et genit lacte.

---

1 minorem *Amv* minore *PB* mensum *PA* mensium *Bv* 2 se eregerunt *PA* se ęregerunt *B* c' se regerunt *in margine adscripsit P* se exegerint *v*. '*Vetus lectio* Eregerunt: *fortasse, Fregerunt: notum enim iam omnibus, quemadmodum antiqui librarii propter similitudinem illarum literarum in Romana uetere scriptura saepe lapsi sint, et F, pro E, contraque scripserint. In optimo exemplari sic locus hic legitur e secundo hoc libro [6, 2], Optimae elutae sunt in Sicilia, cum Flutae, legi debeat' Victorius* summittere *AB* submittere *V* 6 infici *VB* infice *A* ac putari *PA* auputari *B* ac parari *v*. '*Communem lectionem retinui: quam uero in antiquioribus libris inueni, nunc ostendam: in illis enim* Putari, *pro* Parari, *legitur: in optimo tamen codice mendi nota ad hunc locum adposita est: non multo ante ubi in excusis,* Sole exorto puro, *scriptum erat, in iisdem uetustis,* Puto' *Victorius* horum *VAB* 7 praesepia] p̄pia[se] *A* adhibent *Schneiderus* adhibeant *VAB* 8 hirtis *PAB* hircis *v* et urina *PAB* ut urina *mv* 9 consistant *A* quaecunque *V* lubenter] inbentur *VAB* 10 ficulnea *mv* figulena *PAB* palea uinacea *PAB* palea uinacia *v* modicae *B* 11 utrunque *V* 12 ut maxime *PAB* at maxime *v* 14 facillimae *B* 'Et genit lac. De sanitate. *In optimo codice,* Genit lacte, Sanitate. *Verbum Genit, saepe iam a Varrone usurpatum, recepimus: formis autem excusi antea Gignit habebant: nec nos fefellit ante ipsum, Lacte, nominandi casu dixisse: ueruntamen quia locus maculosus erat (*De, *enim quod hic necessarium uidetur, non erat) existimauimus in hoc peccare librarium potuisse, et pro* de, te, *scripsisse, atque incommode cum priore uerbo coniunxisse: potest etiam recte in antiquis* Lacte, *scriptum esse, ut praepositio defecerit. Si quidem animaduertimus (nihil enim relinquere uolumus, quod possit studiosos adiuuare) in sequente capite, ubi in excusis,* De forma uidendum, *legitur, in eo-*

20 De sanitate sunt multa; sed ea, ut dixi, in libro scripta magister pecoris habet, et quae opus ad medendum, portat secum. relinquitur de numero, quem faciunt alii maiorem, alii minorem. nulli enim huius moduli naturales. illut fere omnes in Epiro facimus, ne minus habeamus in centenas oves hirtas singulos homines, in pellitas [caprae] binos.

III Cui Cossinius, Quoniam satis balasti, inquit, o Faustule noster. accipe a me cum Homerico Melanthio cordo de capellis, et quem ad modum [oportet] breviter oporteat dicere, disce. qui caprinum gregem constituere vult, in eligendo animadvertat oportet primum aetatem, ut eam paret, quae iam ferre possit fructum, et de iis eam potius, quae diutius: novella enim quam
2 vetus utilior. de forma videndum ut sint firmae, magnae, corpus leve ut habeant, crebro pilo, nisi si glabrae sunt (duo enim genera earum): sub rostra 'duas ut mammulas pensiles habeant, quod eae fecundiores: ubere sint grandiore, ut et lac multum et pingue habeant pro portione: hircus molliore et potissimum

---

13 de forma *geopon. XVIII 9, 4*

---

dem uetustissimo libro, aliisque nonnullis, Forma uidendum, *sine praepositione scriptum esse' Victorius* genit *PAB* generat *v* lacte Sanitate *PB* lacte sanitate *corr.* lac De sanitate *A* lac De sanitate *mv* 3 fatiunt *A* 4 illut *P* illud *ABv* epiro *V* epyro *AB* 5 hirtas *v* hircas *PAB* 6 in pellitas *VA* impellitas *B* caprae *VB* capree *Am*, *delevit Iucundus*

7 Cui Cossinius] De capris *in margine rubrica A* balasti inquit *VB* ballasti inquid *A* fastule *B* 8 cum *Vm* con *AB*. *fortasse* nunc cordo *PAB* chordo *v* 9 queadmodum *A* oportet breuiter oporteat dicere disce *Pm* oportet breuiter oporteat oporteat dicere diste, *sed* oporteat *ultimo loco deletum A* oportet breuiter oporteat dicere diste *B* oportet breuiter disce *v* 12 qua diutius *A corr.* que diutius A^2 13 utilior ^{de}forma *A* utilior forma *VB* melior de forma *m* uidendund ut *B* 14 leue *Ursinus* lene *VA* lenae *B* glabres sunt *B* 15 mammulas *PAB* mammillas *m* mamillas *v*. 'Vt mammulas pensiles habeant. *Ita in antiquis inuenimus, in excusis antea Mamillas' Victorius* 16 quod eae *Victorius A* quod hae *VB* foecundiores *V* 17 hircus *VB* hyrcus *A* molliori pilo et potissimum albo *Iucundus* molliori et potissimum *m* mulioris et potissimum *PAB* molliori set potissimum A^2 melior is et potissimum *v*

pilo albo ac cervice et collo brevi, gurgulione longiore. melior
fit grex, si non est ex collectis conparatus, sed ex consuetis una.
de seminio dico eadem, quae Atticus in ovibus: hoc aliter, ovium 3
semen tardius esse, quo eae sint placidiores; contra caprile mo-
bilius esse, de quarum velocitate in Originum libro Cato scribit
haec, 'in Sauracti Fiscello caprae ferae sunt, quae saliunt e saxo
pedes plus sexagenos'. oves enim, quas pascimus, ortae sunt ab
ovibus feris: sic quas alimus *caprae* a capris feris ortae, a quis
propter Italiam Caprasia insula est nominata. de capris quod 4
meliore semine eae quae bis pariant, ex his potissimum mares
solent summitti ad admissuras. quidam etiam dant operam ut
ex insula Media capras habeant, quod ibi maximi ac pulcherrimi
existimantur fieri haedi. de emptione aliter dico atque fit, quod 5
capras sanas sanus nemo promittit. numquam enim sine febri
sunt. itaque stipulantur paucis exceptis verbis, ac Mamilius
scriptum reliquit sic, 'illas capras hodie recte esse et bibere
posse habereque licere, haec spondesne?' de quibus admirandum
illut, quod etiam Archelaus scribit: non ut reliqua animalia nari-

---

18 quod etiam Archelaus *Plin. 8, 202*

---

1 breue *VAB* 2 conparatus *A* cōparatus *VB* 3 seminio *Amv* siminio *PB* 4 eae sint *PAB* hae sunt *v* 5 de qua^{rum} uelocitetate *A* scribit *AB* scripsit *V* 6 in sauracti *B* in soracti *V* in sare | cti *A*, *ubi* re *postea eadem manu additum est,* in sarenti *m* 7 sexaninos *A corr.* sexagenos *A*[2] 8 sic caprae quas alimus a capris feris sunt ortae *m Iucundus* quas alimus *VA* qua salimus *B* caprae *om. VAB* 9 est *om. A*, *add. VB.* unde caprasia insula denominata *in margine adscriptum est in B* 10 bis] binos *Ursinus* 11 summitti *hoc loco VAB* ad admissuras *AB* admissuras *P* admissuris *v* 12 pulcherimi *A* 13 haedi] edi *A* atque *Bv* adque *PA* fit] fiet *VA* fieret *B.* '*Vetus lectio*, De emptione aliter dico adque fiet. *scribi debere puto,* Aliter dico, atque fit' *Victorius* 14 nunquam *V* sine | sine febri *A* 15 mamilibus *AB* Manilibus *P* Manilius *v*. 'Ac Mamilius scriptum reliquit. *Ita emendauimus ex uetustis codicibus, cum antea Manilius scriptum esset, ut hoc ipso in libro iterum [5, 11], Qui Mamilii actiones sequuntur lanii. sed etiam tertio capite de equis [II 7, 6]. Vt in Mamilii actionibus sunt perscripta' Victorius* 16 reliquit *VB* reliquid *A* rectae esse *B* 17 habereque recte licere *Iucundus* 18 illut *P* illud *ABv*

bus, sed auribus spiritum ducere solere pastores curiosiores aliquot dicunt.

6 De alteris quattuor quod est de pastu, hoc dico. stabulatur pecus melius, ad hibernos exortos si spectat, quod est alsiosum. id, ut pleraque, lapide aut testa substerni oportet caprile, quo minus sit uliginosum ac lutulentum. foris cum est pernoctandum, item in eandem partem caeli quae spectent saepta oportet substerni virgultis, ne oblinantur. non multo aliter tuendum hoc pecus in pastu atque ovillum, quod tamen habent sua propria quaedam, quod potius silvestribus saltibus delectantur quam pratis.
7 studiose enim de agrestibus fruticibus pascuntur atque in locis cultis virgulta carpunt. itaque a carpendo caprae nominatae. ab hoc in lege locationis fundi excipi solet, ne colonus capra natum in fundo pascat. harum enim dentes inimici sationis, quas etiam astrologi ita receperunt in caelum, ut extra lembum duodecim signorum excluserint: sunt duo haedi et capra non
8 longe a tauro. quod ad feturam pertinet, desistente autumno exigunt a grege in campos, hircos in caprilia, item ut in arietibus dictum. quae concepit, post quartum mensem reddit tempore verno. in nutricatu haedi, trimestres cum sunt facti, tum summittuntur et in grege incipiunt esse. quid dicam de earum

---

13 ab hoc in lege *I 2, 17*

---

1 spiritum *mv* sitritum *PAB* curiosores *B* 2 aliquot, *sed* t … *rasura A* aliquod *PB* aliqui hoc *v*

4 hybernos *V* exortos *PB* exortus *Amv* si spectat *VB* spectant, *sed* n *deletum A* si spectant *m* 5 aut testa] aut sta *co*… aut *A*² 6 lutulendum *A* 7 in eandem partem *VB* in ead… partem *A* in eadem parte *m* septa oportet substerni uirgultis *P*… septa oportet substernimus uirgultis *A* septa oportet substernimus gulti… septa substernimus uirgultis *v* 9 ouillum *PAB* ouilum *v* habent *P*… habet *v* 11 studiosae *B* fruticibus *P* fructicibus *B* fructicibus… fructibus *mv* atque *Bv* adque *PA* 12 uirgulta *VB* uirgultum …

13 ab hoc *PAB* ob hoc *v* excepi *corr.* excipi *B* capra natum … capram natum *A* capram natum *B* 16 excluserunt *corr.* — rint… haedi] edi *A* capra *VB* capre *Am* 17 ad feturam… afeturam *A* ad foeturam *V* autumno *AB* autunno *P* auctunn…

18 in campos *AB* in campo *V* hircos *VB* hycos *A* 19 concepit *v* concipit *PAB* 20 hedi *A* cum sunt *Schneiderus* cum sint *VAB* submittuntur *VAB*

sanitate, quae numquam sunt sanae? nisi tamen illud unum, quaedam scripta habere magistros pecoris, quibus remediis utantur ad morbos quosdam earum ac vulneratum corpus, quod usu venit iis saepe, quod inter se cornibus pugnant atque in spinosis locis pascuntur. relinquitur de numero, qui in gregibus est 9 minor caprino quam in ovillo, quod caprae lascivae et quae dispargant se; contra oves quae se congregent ac condensent in locum unum. itaque in agro gallico greges plures potius faciunt quam magnos, quod in magnis cito existat pestilentia, quae ad perniciem eum perducat. satis magnum gregem putant esse 10 circiter quinquagenas. quibus adsentiri putant id quod usu venit Gaberio, equiti Romano. is enim, cum in suburbano mille iugerum haberet et a caprario quodam, qui adduxit capellas ad urbem, decem sibi in dies singulos denarios singulos dare audisset, coegit mille caprarum, sperans se capturum de praedio in dies singulos denarium mille. tantum enim fefellit, ut brevi omnes amiserit morbo. contra in Sallentinis et in Casinati ad centenas pascunt. de maribus et feminis idem fere discrimen, ut alii ad denas capras singulos parent hircos, ut ego; alii etiam ad quindecim, ut Menas; non nulli etiam, ut Murrius, ad viginti.

---

1 nunquam *V* 2 utantur *VB* utatur *A* 3 uulneratum *m Iucundus* uulneratē *A* uulnera tūc *B* uulnera Tunc *V* 4 pungant *A* atque in spinosis *mv* atqui insposis *B* adqui in sposis *P* adqui insposis *A, ubi* in *superscripsit* A^2 5 qui] quid *A* 6 ouillo *AB* ouilo *V* lasiue *A corr.* lasciue A^2 dispargant *PB* dispargunt *A* dispergunt *mv* 7 congregent ac condensent *B* congregent acondensent *A* congregent et condesent *P* congregant ac condensant *m* congregant et condensant *v* 8 fatiunt *A* 9 in magnis *V* in maginis *A* in magnis *B* ceto *corr.* cito *A* existat pestilentia *PB* existunt pestilentiam *A* existunt pestilentie *m* existit pestilentia *v* 10 pernitiem *B* perducat *PB* perducant *A, ubi* n *expunxit* A^2, perducit *v* putant esse *AB* esse putant *V* 11 adsentiri *B* asentiri *A* assentiri *V* 14 in dies singulos denarios singulos dare *PB* in dies singulos denarios dare *Amv* audisset A^2mv audisse *PAB* 15 capturum A^2mv capturam *PAB* in *superscriptum in B* 16 fefellit *v* fefellerit *PAB.* '*In excusis antea, Fefellit : in cunctis manu scriptis Fefellerit, scriptum inueni*' *Victorius* 17 sallentinis *PAB* salentinis *v* casinati *VB* cassinati *Am* 18 foeminis *V* 19 hircos *VB* hyrcos *A* 20 murrius *PB* murius *Av*

IV Sed quis e portu post Italico prodit ac de suillo pecore expedit? tametsi Scrofam potissimum de ea re dicere oportere cognomen eius significat. Cui Tremellius, Ignorare, inquit, videre, cur appeller Scrofa. itaque ut etiam hi propter te sciant, cognosce meam gentem suillum cognomen non habere, nec me esse ab Eumaeo ortum. avus meus primum appellatus est Scrofa, qui quaestor cum esset Licinio Nervae praetori in Macedonia provincia relictus [esset], qui praesset exercitui, dum praetor rediret, hostes, arbitrati occasionem se habere victoriae, inpressio-
2 nem facere coeperunt in castra. avos, cum cohortaretur milites ut caperent arma atque exirent contra, dixit celeriter se illos, ut scrofa porcos, disiecturum, id quod fecit. nam eo proelio hostes ita fudit ac fugavit, ut eo Nerva praetor imperator sit appellatus, avus cognomen invenerit ut diceretur Scrofa. itaque proavos ac superiores de Tremelliis nemo appellatus Scrofa, nec minus septimus sum deinceps praetorius in gente nostra. nec
3 tamen defugio quin dicam quae scio de suillo pecore. agri enim

---

1 Sed quis e *A* Sed qui se *VB*. De suibus *in margine rubrica A* peccore *A* 2 expedit *AB* expetit *V* 3 cognomen eius significat *VB* cognomē ...(em) significat, *sed* em *deletum A corr.* cognomentum significat *A*² cognomen significat *mv* tremellius *mv* trebellius *PAB* inquit *VB* inquid *A* 4 hi propter *A* hipropiter *B* ii propter *P* id propter *v* si(c)ant *A* 5 'Nec me esse ab Eumaeo ortum. *Haec uera, ut arbitror, lectio est, e uetustissimis, optimisque libris eruta. communis eruditos etiam uiros fallere potuisset: erat enim ab his, qui e ueteribus uestigiis ueram elicere non potuerant, satis concinne conformata. Prisca igitur huius loci scriptura,* Nec me esse ab eumi aeuo ortum' *Victorius* esse ab eú ęuo c'. ab eumęo *P* esse ab eum euo *A* abeum esse aeuo *corr.* esse abeum aeuo *B* esse ab eo auo *v* 8 relictus esset qui praeesset *P* relictus cesset qui praeesset [illegible] *B* relictus (qui pre) ēēt, *sed* t *ultimo loco postea additum A* relictis qui praeesset *m* relictus qui praeesset *v* 9 arbitrati. *una littera deleta A* arbi[illegible]tratu *m* inpressionem *A* impressionem *VB* 10 coeperunt *V* cep[illegible]runt *A* caeperunt *B* auos *PB* auus *in margine A* auus *v* cohostraretur *A* 11 contra *superscriptum in A* 12 id quod *PB* id qu[illegible]d *corr.* id que *A* idque *v* p̄lio *A* 14 auus *et deinde* proauos *VAB* [illegible] 15 tremelliis *V* tremellis *Am* cremelliis *B* 17 scio *AB* Victor[illegible]us sciam *V* suillo *mv* sullo *priore loco PB* sullo *corr.* suilo *A*

culturae ab initio fui studiosus, nec de pecore suillo mihi et vobis, magnis pecuariis, ea res non est communis. quis enim fundum colit nostrum, quin sues habeat, et qui non audierit patres nostros dicere ignavum et sumptuosum esse, qui succidiam in carnario suspenderit potius ab laniario quam e domestico fundo?

Ergo qui suum gregem vult habere idoneum, eligere oportet primum bona aetate, secundo bona forma (ea est cum amplitudine membrorum, praeterquam pedibus capite): unicoloris potius quam varias. cum haec eadem ut habeant verres videndum, tum utique sint cervicibus amplis. boni seminis sues animadvertuntur 4 a facie et progenie et regione caeli: a facie, si formosi sunt verris et scrofa; a progenie, si porcos multos pariunt; a regione, si potius ex his locis, ubi nascuntur amplae quam exiles, pararis. emi solent sic, 'illasce sues sanas esse habereque recte licere 5 noxisque praestari neque de pecore morboso esse spondesne?' quidam adiciunt perfunctas esse a febri et a foria.

In pastu locus huic pecori aptus uliginosus, quod delectatur non solum aqua sed etiam luto. itaque ob eam rem aiunt lupos, cum sint nancti sues, trahere usque ad aquam, quod dentes fer-

---

8 ea est cum amplitudine *geopon. XIX 6*

---

1 fui *V* fi *vel* si *A* fit *B*, *om. m* 4 ignauum ex sumptuosum *A* 5 in carnario *v* in carnarios *PAB* ab laniario *Am et ut videtur P* ab lanario *B* e laniario *v*

7 ergo . l . qui, *sed* l *deletum B* 8 cum amplitudine *mv* cum amplitudinem *A* cum amplitudinem *P et ut videtur B* 9 praeterquam pedibus *VA* praeterquam in pedibus *B* 10 ut habeant *v* ut habeat *PB* ut habeat *corr.* — as *A* tu habeas *m* 11 animaduertuntur *AB* animaduertantur *V* 12 'Si formosi sunt uerres, et scrofa. *In optimo exemplari Verris : nec multo post iterum Verris, eodem casu, in eodem libro, Verris octo mensium incipit salire' Victorius* sunt uerris et scrofa progenie *PAB* sint uerres et scrofa a progenie *v* 14 amplae quam exiles paratae *Ursinus* amplas quam exilis *PB Victorius* amplas quam exillis *A* ampli quam exiles *v* pararisemi solent *A* parari semi solent *P* conparari semi solent *B* Parari et emi solent *v* 15 sic illasce sues *v* si cui hasce sues *P* siciuasces ues *B* sic has | sces ues *A*, *sed* h *in rasura A*[2] sic hasce sues *m* 16 praestari *VB* praestare *Am* 17 perfunctas *VB* perfectas *Am*

20 nancti *A* nacti *VB* nati *m*

6 vorem carnis ferre nequeant. hoc pecus alitur maxime glande, deinde faba et hordeo et cetero frumento, quae res non modo pinguitudinem efficiunt, sed etiam carnis iucundum saporem. pastum exigunt aestate mane et, antequam aestus incipiat, subigunt in umbrosum locum, maxime ubi aqua sit: post meridiem rursus lenito fervore pascunt. hiberno tempore non prius exigunt pastum, quam pruina evanuit ac conliquefacta est glacies.
7 ad feturam verres duobus mensibus ante secernendi. optimum ad admissuram tempus a favonio ad aequinoctium vernum: ita enim contingit ut aestate pariat. quattuor enim menses est praegnas et tunc parit, cum pabulo abundat terra. neque minores admittendae quam anniculae; melius viginti menses expectare, ut bimae pariant. cum coeperunt, id facere dicuntur usque
8 ad septimum annum recte. admissuras cum faciunt, [et] prodigunt in lutosos limites ac lustra, ut volutentur in luto, quae enim illorum requies, ut lavatio hominis. cum omnes conceperunt, rursus segregant verres. verris octo mensum incipit salire, permanet [et] ut id recte facere possit ad trimum, deinde

8 optimum ad admissuram tempus *Plin. 8, 205*

2 caetero *V* frumento quae res *mv* frumento que res *A*, *sed* to *in rasura* A^2 frumento quodque res *PB* 3 iucundum *VA* iocundum BA^2 4 exigunt *Bmv* exsigunt *A*, *sed* s *expunctum* A^2 exsigunt *P* 6 hiberno *B* iberno *A* hyberno *V* 7 conliquefacta *A* colliquefacta *VB* 8 ad feturam *B* adfecturam *A*, *sed* c *expunctum* A^2 ad foeturam *V* adfecturam *m* optimum — vernum *in margine B* 9 ad admissuram] admimissuram *B* ac fauonio *A*, *sed* c *expunctum* A^2 equinocium *A* 10 contingat *corr.* — it *B* menses *AB* mensibus *V* 11 praegnax *PAB* praegnans *v* pabilo *corr.* pabulo *A* abundat *V* habundat *AB* 13 bimae *VB* bi^{m}ne *A*, *sed* m *superscriptum ut videtur* A^2 binae *m* cum coeperunt *P* cum cęperunt *B* conceperunt *A* cum coeperint *v* 14 fatiunt *A* et *om. v, add. PAB* 15 lutosus *PAB* lutuosos *v* uolutentur *VB* uoluitentur *A* 17 segregant *Iucundus* segregat *VAB* uerris *superscriptum in A* mensum *PA* mensium *Bv* 18 permanet et ut *PA* parmanet et ut *B* permanetque et ut *v* permanet ut *Victorius* ad trimum *Scaliger* ad primum *VAB* usque ad quartum annum *Iucundus.* mares non ultra trimatum generant *Plinius VIII 206* ʻVsque [usque *in editione om. Victorius*] ad primum : deinde it retro, quoad perueniat ad lanium. *Hic locus in excusis codicibus ualde uariatus erat, culpa, ut puto, sinistrorum quorundam correctorum : in antiqui illum integrum inueni :* Id, *tantum in illis pro It, scriptum erat*' *Victoriu*

it retro, quaad pervenit ad lanium. hic enim conciliator suillae carnis datus populo.

Sus graece dicitur ὗς, olim θῦς dictus ab illo verbo quod 9
dicunt θύειν, quod est inmolare. ab suillo enim genere [pecore] inmolandi initium primum sumptum videtur, cuius vestigia, quod initiis Cereris porci inmolantur, et quod initiis pacis, foedus cum feritur, porcus occiditur, et quod nuptiarum initio antiqui reges ac sublimes viri in Etruria in coniunctione nuptiali nova nupta
et novus maritus primum porcum inmolant. prisci quoque La- 10
tini, etiam Graeci in Italia idem factitasse videntur. nam et nostrae mulieres, maxime nutrices, naturam qua feminae sunt in virginibus appellant porcum, et graecae choeron, significantes esse dignum insigni nuptiarum. suillum pecus donatum ab natura dicunt [iis] ad epulandum. itaque iis animam datam esse proinde

---

14 itaque iis animam *Plin. 8, 207*

---

1 id retro *VAB* quoad *VB* quod ad *A* ad ianium *B* suille carnis *Am* sui uecarnis *B* suiuae carnis *et in margine* c' suilllę *P* suinae carnis *v*

3 Sus graece dicitur ὗς olim θύτης ab illo uerbo dictus quod dicitur θυεῖν *v*, *ubi ante* ab *additum* dictus *et correctum* θύειν, *in margine ad* ὗς *adscriptum est* c' uys, *ad* θύτης *autem* thysus *et praeterea* c' ὗς olim θὺς sus. nam τὸ u pro aspiratione poni apud antiquos solet *P.* 'Sus Graece dicitur ὗς, olim thysus. *Prisca haec lectio : in excusis ante* θύτης' *Victorius* dicitur uys olim thysus dictus *AB* 4 Θyein *A*, *in lacuna adscripto in margine* ḡc *om. B* suem *m* inmolare *A* ĩmolare *V* immolare *B* genere pecore *PAB corr.* genere pecoris *A*[2] genere pectoris *m* pecore et genere *v* pecoris genere *Iucundus, ubi* pecoris *delevit Ursinus* 5 inmolandi *A* immolandi *VB* 6 cereris *mv* ceris *A* (er *suprascr.*) ceris *PB* immolantur *VAB* foedus *V* fedus *A* faedus *B* 7 feritur *VB* ferritur *A* ferritur *m* et quod nuptiarum] Mos in nuptiis *in margine adscripsit P* 9 immolant *VAB* 10 etiam graeci *VAB* et etiam graeci *m Iucundus* 11 qua *v* quã *corr.* qua *A* quam *PBm* foeminae *V* 12 porcam *Iucundus* 'Et Graecae χοῖρον . *Ita emendavi e uetustis libris : in excusis enim antea Graeci' Victorius* et greci echoeron *A* et graecia echoeron *B* et Graeci χοῖρον *v* et gręci a echoeron *in margine correxit P* significantes esse id insigne nuptiarum *Ursinus* 13 insigni *PAB* insigne *v* ab natura *A* a natura *VB* 14 dicunt iis ad *PAB* dicunt ad *v*

ac salem, quae servaret carnem. e quis succidias Galli optimas et maximas facere consuerunt. optimarum signum, quod etiamnum quotannis e Gallia adportantur Romam pernae comatinae et
11 cauarae et petasiones. de magnitudine gallicarum succidiarum Cato scribit his verbis, 'in Italia in scrobes terna atque quaterna milia aulia succidia * uere sus usque adeo pinguitudine crescere solet, ut se ipsa stans sustinere non possit neque progredi usquam. itaque eas siquis quo traicere volet, in plaustrum inponit.' in Hispania ulteriore in Lusitania [ulteriore], sus cum esset occisus, Atilius Hispaniensis, minime mendax et multarum rerum peritus in doctrina, dicebat L. Volumnio senatori missam esse offulam cum duabus costis, quae penderet tres et viginti pondo, eiusque suis a cute ad os pedem et tres digitos fuisse.
12 Cui ego, Non minus res admiranda cum mi esset dicta, in Arcadia scio me isse spectatum suem, quae prae pinguitudine carnis non modo surgere non posset, sed etiam ut in eius corpore sorex exesa carne nidum fecisset et peperisset mures. hoc etiam in vineta factum accepi.
13 Sus ad feturam quae sit fecunda, animadvertunt fere ex primo partu, quod non multum in reliquis mutat. in nutricatu, quam porculationem appellant, binis mensibus porcos sinunt cum

1 seruaret *VB* seruarent *A* optimas optimas | et maximas, *sed posteriore loco* optimas *deletum A* 2 consuerunt *PA* consueuerunt *B* *v* etiamnum quod annis *PA* etiam nun quod annis *B* etiam nunc quotannis *v* 3 adportantur *PA* apportantur *Bv* 'Paruae [*al.* Pernae, *quod est in editione Victorii]* tomacinae, et taniatae . *In optimo libro,* Comatinae, et canatae : *nihil tamen uariaui*' *Victorius* comatinae et cauarae *PB* comatine et cauare *A* tomacinae et taniacae *v* 7 sustinere *VA* substinere *B* 8 plaustrum *A² m* plastrum *PAB* plostrum *v* inponit *A* imponit *B* īponit *V* 11 uolumnio *Vm* ualumnio *AB* 12 costis *v* coctis *PAB* 13 sues *corr.* suis *A* 14 cum mi esset *PB* cum mi esse *A* cum mihi esset *v* 15 isse *Ursinus* esse *VAB* 16 sed etiam ut in eius *AB* sed etiam in eius *P* sed in eius *v* 18 in uineta *VAB* in iuuenca *m Iucundus* 'In uineta. *Communem lectionem nouam, falsamque putaui, ideoque ueterem scripturam reponere malui. — Pro* Vineta, *fortasse* Veneta, *aut* Venetis *scribendum est*' *Victorius* 19 ad feturam *BA²* ad fecturam *Am* ad foeturam *V* foecunda *V* 21 appellant *Ursinus* appellabant *VAB*

matribus; secundo [ea], cum iam pasci possunt, secernunt. porci, qui nati hieme, fiunt exiles propter frigora et quod matres aspernantur propter exiguitatem lactis, quod dentibus sauciantur propterea mammae. scrofa in sua quaeque hara suos alat oportet porcos, quo alienos aspernantur; et ideo si conturbati sunt in fetura, fit deterius. natura divisus eorum annus bifariam, quod 14 bis parit in anno: quaternis mensibus fert ventrem, binis nutricat. haram facere oportet circiter trium pedum altam et latam amplius paulo, ea altitudine abs terra, ne, dum exilire velit praegnas, abortet. altitudinis modus sit, ut subulcus facile circumspicere possit nequi porcellus a matre opprimatur, et ut facile purigare possit cubile. in haris ostium esse oportet et limen inferius altum palmipedale, ne porci, ex hara cum mater prodit, transilire possint. quotienscumque haras subulcus purgat, totiens 15 harenam inicere oportet, aut quid item quod exsugat umorem in singulas haras inicere debet; et cum peperit, largiore cibatu sustentare, quo facilius lac suppeditare possit. [in] quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare solent, quod quidam duplicant, ut sit mane et vesperi, si alia quae obiciant non habuerint. cum porci depulsi sunt a mamma, a quibusdam delici 16 appellantur neque iam lactantes dicuntur, qui a partu decimo

---

21 qui a partu decimo die *II 1, 20*

---

1 secundo ea cum iam *PA* secundo[ea] cum iam *B* sed eos cum iam *v*. '*Diuersa est uetus lectio, quae tamen mendo non uacet : eam notam esse tolui, nam receptam etiam non ualde probo, quamuis loco non mouerim,* ecundo ea cum iam etc'. *Victorius* 2 exiles *ABv* exsiles *P* 3 xiguitatem *ABv* exsiguitatem *P* 4 hara *v* hora *PAB* 5 quo alienos pernantur *PAB* quae alienos aspernatur *v* quia alienos non aspertur *Schneiderus* in foetura *V* 6 eorum *VAB* earum *Victorius* bifariam *v* bifaria *PAB* 7 nutri[c]at *A* 8 latam altam *corr.* altam latam *A* 9 abs terram *AB* ab terram *P* ab terra *v* pregnax *AB* egnans *V* 11 nequi *AB* nequis *V* 12 purigare *PB* purgare *Amv* in haris ostium *V* in haris ostium *A*, *sed* h *expunctum* A^2 in baris ium *B* 13 inferius *superscriptum in A* ex hara *VB* ex ara *A* 15 harenam *AB* arenam *V* exsugat umorem *A* exsugat hum *P* exfugatum humorem *B* exsiccato humore *v* 16 peperit *AB* erit *V* 17 sustentare *VA* substentare *B* 18 quodque cum depubli- *PAB* quodque conduplicant *v* 19 ut sit *in margine B* obii- *V* 20 ammamma *A* delici *v* deliti *PAB*

die habentur puri, et ab eo appellantur ab antiquis sacres, quod tum ad sacrificium idonei dicuntur primum. itaque aput Plautum in Menaechimis, cum insanum quem putat, ut pietur in oppido Epidamno, interrogat 'quanti hic porci sunt sacres?' si fundus
17 ministrat, dari solent vinacea ac scopi ex uvis. amisso nomine lactantes dicuntur nefrendes ab eo, quod nondum fabam frendere possunt, id est frangere. porcus graecum est nomen antiquum, sed obscuratum, quod nunc eum vocant choeron. in eorum fetu scrofae bis die ut bibant curant lactis causa. parere nunc oportere porcos, quot mammas habeat; si minus pariat, fructuariam
18 idoneam non esse; si plures pariat, esse portentum. in quo illud antiquissimum fuisse scribitur, quod sus Aeneae Lavini triginta porcos peperit albos. itaque quod portenderit factum, *post* tricesimum annum ut Lavinienses condiderint oppidum Albam. huius suis ac porcorum etiam nunc vestigia adparent [iamne],

---

2 aput Plautum in Menaechimis *289*

---

2 idonei ad sacrificium *corr.* ad sacrificium idonei *B* sacrifitium *A* aput *PA* apud *Bv* 3 menaechimis *P* menechimis *AB* menaechmis *v* 4 epidamno *v* epidamdo *PAB* interroga *A* hic *VB* in *corr.* hic *A* hii *m* 5 uinacea ac scopi *Victorius* uinacea ac scopei *PAB* uinacia ac scapi *v* 6 lactantes *PAB* lactantis *v* frendere] frondere *A* 7 possunt *AB Victorius* possint *V* 8 choeron *PAB* χοῖρον *v* fetu] petu *PAB* pecu *m* potu *v*. '*Antea in excusis Potu : in manu scriptis antiquioribus* Petu *: in semiuetere Pecu : Foetu legi debere arbitrati sumus*' *Victorius*. *fortasse* in fetura 9 parere nunc oportere *PAB* parere nunc oportet *v* parere tot oportere A^2m parere tot oportet *Iucundus*. *fortasse* parere dicunt totidem oportere 10 quot mammas *v* quod mammas *PAB* 12 scribitur fuisse *corr.* fuisse scribitur *B* 13 peperit *PAB* pepe..it *v* pepererit *Angelius* factum trigesimum annum ut labinienses *P* factum tricesimum annum ut labinenses *A* factum tricensimum annum ut labinienses *B* factum trigesimum annum ut lauinenses *v* 14 condiderint oppidum alba *VB* condiderint oppidum ^{alba} *A* condiderunt oppidum albam *m* conderent oppidum Albam *Iucundus* 15 huius uis *corr.* huius suis *A* apparent iamne *PAB* apparent in amne *v*. 'Vestigia apparent Lauinii, quod et simulacra eorum etc. *Ex ingenio ita emendaui, nam peruulgata lectio parum mihi probabatur, et a uetere discrepabat. — Sed prius cum fide uetustam scripturam hic adponam :* Vestigia apparent iamne, quod et simulacra eorum' *Victorius*

quod et simulacra eorum ahenea etiam nunc in publico posita,
et corpus matris ab sacerdotibus, quod in salsura fuerit, demon-
stratur. nutricare octonos porcos parvulos primo possunt: in- 19
cremento facto a peritis dimidia pars removeri solet, quod neque
mater potest subferre lac, neque congenerati alescendo roborari.
a partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem,
praeterquam potum. praeteritis decem diebus sinunt exire pastum
in propincum locum villae, ut crebro reditu lacte alere possit
porcos. cum creverunt, patiuntur sequi matrem pastum, domi- 20
que secernunt a matribus ac seorsum pascunt, ut desiderium
ferre possint parentis nutricis, quod decem diebus adsecuntur.
subulcus debet consuefacere, omnia ut faciant ad bucinam. primo
cum incluserunt, cum bucinatum est, aperiunt, ut exire possint
in eum locum, ubi hordeum fusum in longitudine. sic enim
minus disperit, quam si in acervo positum, et plures facilius
accedunt. ideo ad duodecim convenire dicuntur, ut silvestri
loco dispersi ne dispereant. castrantur verres commodissime anni- 21
culi, utique ne minores quam semestres: quo facto nomen mu-
tant atque e verribus dicuntur maiales. de sanitate suum unum

---

1 et *priore loco superscriptum in A* ahenea *PAB* ab Aenea *v* 2 ab sacerdotibus *PA* a sacerdotibus *Bv* 3 nutricare *v* nutricari *PAB* 5 sufferre *VB* subferret *A* 6 ex aris *A* 7 peterquam *A* 8 propincum *PA* propinquum *Bv* possit *Iucundus* possint *A* possint *VB* 9 cum creuerunt *AB* cum creuerint *V*. 'Cum creuerunt cupiunt sequi matrem. *Antiqua lectio diuersa non tamen adhuc aliquid ex ipsius parte boni elicere potui . ut alii in hoc laborare possint omnibus eam studiosis exponam :* Cum creuerunt capiuntur, sequi matrem pastum, etc.' *Victorius* patiuntur] capiuntur *PAB* cupiunt *v* 11 nutricis *m* nutrices *corr.* — cis *A* nutrices *VB, delevit Iucundus.* '*In cunctis manu scriptis post Parentis, inueni* Nutrices. *Nec statuere potui quid illa uox sibi uelit : an Nutricis, pro Parentis aliqui legebant ?*' *Victorius* adsecuntur *A* assecuntur *P* assequuntur *Bv* 12 bucinam *AB* buccinam *V* 13 bucinatum *AB* buccinatum *V* 15 disperit *VB* desperit *A* quamuis in aceruos *VB* quamuis in aceruus *corr.* — uos *A* c' quam si *adscripsit P* quamuis in aceruum *m* . *fortasse* quam si in aceruo sit 16 ad duodecim *P* ad duodecem *B* ab duodecem *Am* ad XII *v* ad buccinam *Ursinus* 17 dispereant *VB* despereant *A* 18 semestres *v* sexmestres *PB* sex^{me}stres *A* 19 maiales *VB* maciales *Am*

modo exempli causa dicam. porcis lactentibus si scrofa lac non potest suppeditare, triticum frictum dari oportet (crudum enim solvit alvom) vel hordeum obici ex aqua, quaad fiant trimestres.

22 de numero in centum sues decem verres satis esse putant: quidam etiam hinc demunt. greges [maiorum] inaequabiles habent; sed ego modicum puto centenarium: aliquot maiores faciunt, ita ut ter quinquagenos habeant. porcorum gregem alii duplicant, alii etiam maiorem faciunt. minor grex quam maior minus sumptuosus, quod comites subulcus pauciores quaerit. itaque gregis numerum pastor ab sua utilitate constituit, non ut ⁁quot verres habeat: id enim ab natura sumendum.

V Haec hic. at Quintus Lucienus senator, homo quamvis humanus ac iocosus, introiens, familiaris omnium nostrum, Synepirotae, inquit, *χαίρετε*, et Varronem nostrum, inquit, *ποιμένα λαῶν*, Scrofam enim mane salutavi. Cum alius eum salutasset, alius conviciatus esset, qui tam sero venisset ad constitutum, Videbo iam vos, inquit, balatrones, et hoc adferam meum corium

---

1 porcis *Bmv et addito* i, *ut videtur, altera manu A* porcos *vel* poros *P* lactentibus *hoc loco VAB* si crofa *A* 3 aluom *PA* aluum *Bv* ex aqua — verres *in margine scripta in A* quaad *PB* quoad *Av* 5 greges maiorum *PAB* greges maiores *v* greges maialium *Pontedera p. 427* inaequabiles *AB* inaequales *V* 6 modicum *VB* modum *A* aliquot maiores *v* aliquod maiores *PAB* fatiunt *A* 7 ter *superscriptum in A* 9 quod comites *VB* quod quod comitit *corr.* — tis *A* 10 ab sua utilitate *A* ab suam utilitate *P* a sua utilitate *B* ad suam utilitatem *v* non ut quot uerres *v* non ut quod uerres *PB* non ut (quod) uerres *A* non item quot uerres *Gesnerus* 11 habeat *VB* habeant *A* habeant *m* ab natura *PA* a natura *Bv*

12 at quintus *v* ad quintus *PAB* 13 nostrum *superscriptum in B* Sin epirotae *et in margine* c' *συνηπειρῶται P* sinepirote *A* sin epyrotae *B* Sic epirotae *v*. '*Vetus lectio* Sinepirotae: *quae paruum uitium habuit: nec illud librarium fefellerat, quamuis tollere non potuisset: mendi enim notam adposuerat. Castigaui recte (ut opinor) συνηπειρῶται' Victorius* 14 inquit *χαίρετε v* inquit charete *PB* inquid di | charecte, *sed* ch *postea in margine eadem manu adscriptum A* inquit dichaerecte *m* *fortasse* Scrofam enim et Varronem nostrum *ποιμένα λαῶν* mane salutavi 15 inquid *posteriore loco PA* inquit *utroque loco Bv* *ποιμένα λαῶν V* poemenalaon *AB* 16 conuiciatus *PB* conuitiatus *Av* 17 inquit balatrones *B* inquid balatrones *A* inquit balathrones *V* hoc adferam *AB* hoc afferam *V*

et flagra. tu vero, Murri, veni mi advocatus, dum asses solvo
palibus, si postea a me repetant, ut testimonium perhibere possis.
Atticus Murrio, Narra isti, inquit, eadem, qui sermones sint habiti, et 2
quid reliqui sit, ut ad partes paratus veniat: nos interea secundum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem, inquit
Vaccius, meae partes, quoniam boves ibi. quare dicam, de bubulo pecore quam acceperim scientiam, ut, siquis quid ignorat,
discat; siquis scit, nuncubi labar observet. Vide quid agas, inquam, Vacci. nam bos in pecuaria maxima debet esse auctori- 3
tate, praesertim in Italia, quae a bubus nomen habere sit existimata. Graecia enim antiqua, ut scribit Timaeus, tauros vocabat
italos, a quorum multitudine et pulchritudine et fetu vitulorum
Italiam dixerunt. alii scripserunt, quod ex Sicilia Hercules persecutus sit eo nobilem taurum, ut diceretur italus. hic socius
hominum in rustico opere et Cereris minister, ab hoc antiqui 4
manus ita abstineri voluerunt, ut capite sanxerint, siquis occidisset. qua in re testis Attice, testis Peloponnesos. nam ab hoc
pecore Athenis Buzuges nobilitatus, Argis homogyros. Novi, inquit ille,
maiestatem boum, et ab his dici pleraque magna, ut busycon

9 nam bos in pecuaria *Colum. VI praef. 7*

1 ueni mi *PAB* ueni mihi *v* 2 palibus *VAB* palilibus *Iucundus* possit *A* 3 narra isti *Iucundus* narrasti *VAB* inquit *VB* inquid *A* qui sermones sunt habiti et qui etiam reliqui sunt *m* sermones *v* sermonis *PAB* 4 quid reliqui sit *VB* qui reliqui sit *A* nos interea] De bobus *in margine rubrica A* 5 inquit *Bv* inquid *PA* 6 bubulo *Iucundus* bubulco *VAB* 8 siquis scit] si quid sit *A* 9 pecuria *A* autoritate *B* 10 sit existimata *v* sic existimata *PA* sic existimata est *B* 11 uocabant *Victorius* 12 fetu *A* faetu *B* foetu *V* 14 qui diceretur *Iucundus* sotius *A* 15 Caereris *V* 16 abstineri *AB* abstinere *V* 17 peloponensos *A* 18 buzuges *PAB* buzezes *v* agris homogyros *PAB* agris homogiros *v* Argis ὀνόγυρος *Iucundus* inqui diue *AB* inqui diuae *P* inquit dinae *v*. 'Noui, inquit ille, maiestatem. *Antea in excusis, inquit Menas. ita emendaui ope uetustorum codicum: uerum quia parua licentia usus sum, totam rem patefacere uolui. In antiquis locus maculosus: ita enim habent,* Inqui diue: *inquid, pro inquit, illic etiam in iisdem libris scriptum inueni, inquid Atticus: et pro duobus l l, u, corrupte positum'* Victorius 19 ma | maiestatem *A* dici] dicis *A* bysycon bupeda *AB* bysycon bupeda *P* busicon βούπιννα *v*. '*Antea in excusis* βούπεινα, *in optimis libris* βουπαῖδα *legi*' *Victorius*

5 bupaeda bulimon boopin, uvam quoque bumammam. praeterea scio hunc esse, in quem potissimum Iuppiter se convertit, cum exportavit per mare e Phoenice amans Europam; hunc esse, qui filios Neptuni a Menalippa servarit, ne in stabulo infantes grex boum obtereret; denique ex hoc putrefacto nasci dulcissimas apes, mellis matres, a quo eas Graeci bugenes appellant; et hunc Plautium locutum esse latine, quam Hirrium praetorem renuntiatum Romam in senatum scriptum habemus. sed bono animo es, non minus satisfaciam tibi, quam qui Bugoniam scripsit.

6 Primum in bubulo genere aetatis gradus dicuntur quattuor, prima vitulorum, secunda iuvencorum, tertia bovum novellorum, quarta vetulorum. discernuntur in prima vitulus et vitula, in secunda iuvencus et iuvenca, in tertia et quarta taurus et vacca. quae sterilis est vacca, taura appellata; quae praegnas, horda. ab eo in fastis dies hordicalia nominantur, quod tum hordae

7 boves inmolantur. qui gregem armentorum emere vult, observare debet primum, ut sint eae pecudes aetate potius ad fructos ferendos integrae quam iam expartae; ut sint bene conpositae, ut integris membris, oblongae, amplae, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis et nigris, pilosis auribus, conpressis malis

---

18 ut sint bene conpositae *geopon. XVII 2 Colum. VI 1*

---

1 bolimon boopin *B* bolimō boopin *A* βούλιμον βοῶπιν *V* 2 [illegible] iuppiter *A* iupiter *VB* 4 neptūni *B* 5 obtereret *VB* abterret *A* [illegible] nasi dulcissimas matres a quo *A, sed* c *et* apes *superscripta A*[2] 6 bugones *VAB* hunc *PAB* hinc *v* 7 quam *PAB* cum *v* hirrium *AB Victorius* Hirtium *V* 8 scribtum *B* 9 tibi *om. A* scripsit *V* scribsit *B* scribit *Am* 11 iouencorum *B* tercia *A* bouum *PAB* boum *v* nouel[illegible]lorum *VA*[2]*m* nouello *AB* 13 tercia *A* 14 sterelis *A* preg[illegible]nas *B* pragnas *A* praegnans *V* 15 in fastis dies *V* infastidies *A* [illegible] nominatur *Ursinus* 16 immolantur *VAB* gregem] Gr[illegible]x armentorum *in margine adscripsit P* 17 eae *PB* ee *A corr.* hee [illegible] hae *v* fructos *PB* fructus *A* 18 expartae *P* ex parte *AB* e[illegible]pertae *v.* '*Nihil uariaui : ueterem tamen scripturam notam facere q*[illegible]*id nocet? in manu scriptis igitur* Exparte' *Victorius* conposite *A* compositae *VB* . *fortasse* conpactae 19 menbris ablonge *A* la[illegible]] laçtis *A* 20 conpressis *A* compressis *VB*

bsimi, ne gibberi, spina leviter remissa, apertis naribus, labris bnigris, cervicibus crassis ac longis, a collo corpore apoleo 8
misso, bene costatos, latis umeris, bonis clunibus, codam pro-
›am usque ad calces ut habeant, inferiorem partem frequenti-
s pilis subcrispam, cruribus potius minoribus rectis, genibus
ιinulis distantibus inter se, pedibus non latis, neque ingredien-
us qui displudantur, nec cuius ungulae divarent, et cuius
gues sint leves et pares, corium [a] tactu non asperum ac
rum, colore potissimum nigro, dein robeo, tertio helvo, quarto
›o: mollissimus enim hic, ut durissimus primus. de mediis 9
obus prior quam posterior in eo prior, utrique plures quam
;ri et albi. neque non praeterea ut mares seminis boni sint,
orum et forma est spectanda, et qui ex his orti sunt re-
›ndent ad parentum speciem. et praeterea quibus regionibus
ti sint refert. boni enim generis in Italia plerique gallici ad
us, contra nugatori ligusci; transmarini epirotici non solum 10
›liores *quam* totius Graeciae, sed etiam quam Italiae. tametsi

1 subsimae ne gibberae *Ursinus* 2 subnigris *v* subagris *PAB* crassis *v* grassis *PAB* a collo corpore apoleo demisso bene statos *P* a collo corpore apolea demissa bene costatos *A* a collo rpore apoleo demissa bene costatos *B* a colo corpore pale demissa ne costatos *m* a collo corpore amplo demisso bene costato *v* a collo learibus demissis corpore amplo bene costato *Iucundus* . *fortasse* a lo palea demissa corpore bene costato 3 umeris *AB* humeris *V* 5 subcrispam *Iucundus* subcrispis *VB* subscripis *A* 6 inter se pe- ›us *mv* interspedibus *PAB* 7 displudantur *PAB* displodentur *v* nec cuius] necuius *A* diuarent *PAB* diuaricent *v* 8 leues *AB* es *V* pares torium atactu *PB* paries torium ac tactu *A* parie- num ac tactu *m* pares corium attractu *v*. tactu corporis mollissimo *'umella VI 1, 3* 9 dein *AB* deinde *V* robeo *PAB* rubeo *v* uo *v* theluo *PAB* 11 prior quam posterior in eo prior *PAB* prior am posterior melior *v*. '*Vitiosi hac parte sunt antiquiores libri: enim habent, Prior quam posterior in eo prior. In optimo mendi a adposita est' Victorius* plures *PAB* pluris *v* 12 mares *mv* ri *PAB* boni sint *Bmv* boni sunt *PA* 13 *fortasse* ut qui ex orti sunt respondeant ex his orti] exhorti *A* 15 nati sunt *VAB* plerique *VB* plerisque *Am* 16 conta *B* nugatori ligusti *PAB* gatorii ligusti *v* iugatorii ligustici *Iucundus*. '*Vetustissimus codex ambabus uocibus diuersus, qui* Nugatori Ligusti *habet' Victorius* quam *priore loco om. VAB* etiam quam italiae *PB* etiam | italie, quam *post* etiam *eadem manu adscriptum A* etiam italiae *mv*

quidam de italicis, quos propter amplitudinem praestare dicunt, ad victimas faciunt atque ad deorum servant supplicia. qui sine dubio ad res divinas propter dignitatem amplitudinis et coloris praeponendi. quod eo magis fit, quod albi in Italia non tam frequentes quam [quam] in Thracia ad μέλανα κόλπον, ubi alio colore pauci. eos cum emimus domitos, stipulamur sic,
11 'illosce boves sanos esse noxisque praestari'; cum emimus indomitos, sic, 'illosce iuvencos sanos recte deque pecore sano esse noxisque praestari spondesne?' paulo verbosius haec, qui Mamili actiones secuntur lanii, qui ad cultrum bovem emunt: qui ad altaria, hostiae sanitatem non solent stipulari.

Pascuntur armenta commodissime in nemoribus, ubi virgulta et frons multa: hieme cum hibernant secundum mare, aestu abi-
12 gantur in montes frondosos. propter feturam haec servare soleo. ante admissuram mensem unum ne cibo et potione se inpleant, quod existimantur facilius macrae concipere. contra tauros duobus mensibus ante admissuram herba et palea ac faeno facio pleniores et a feminis secerno. habeo tauros totidem, quot Atti-

---

15 ante admissuram *geopon. XVII 1*

---

1 praestare] p̄rare *A* 5 quamquam in thracia ad μέλανα κόλπον ubi *P* quamquam in trachia ad ΜΕΔΔΝΔ ΚΟΛΤΤΟΝ ubi *A* quamquam in thrachia ad ubi *lacuna post* ad *relicta et adscripto in margine* graecum *B* quam qui in thracia ubi *v*. 'In Thracia ad μέλανα κόλπον. *Vera haec lectio, fideliter in antiquissimo codice conseruata : nam in aliis inanis sedes Graecarum uocum relicta. In aliis ne relicta quidem' Victorius* 7 noxisque p̄rari. Cum emimus indomitos sic illosce boues sanos ēē (iuuencos, recte deq;) noxi | q; p̄rari. Cum emimus indomitos sic illosce [illegible] iuuencos sanos recte deque | pecore, *sed* cum emimus — noxi *prior*[illegible] *loco deleta A* 9 qui *om. A* mamili *PAB* Manilii *v* 10 actioni[illegible] secuntur *PB* accionis secuntur *A* actiones sequuntur *v* 11 solent [illegible] soluent *PAB*

13 frons *VB* fros *A corr.* frōs *A*² cum hibernant *incluseru*[illegible] *Scaliger et Ursinus* abigantur *PAB* abiguntur *v* 14 foeturam [illegible]

15 dimisuram *A corr.* admisuram *A*² ne cibo *VB* nec cibo [illegible] inpleant *A* impleant *VB* 16 existimantur *B* existimatur *V* ex[illegible]timantur *A* extimantur *m* 17 foeno *VB* 18 foeminis *V* quot Attic[illegible]s *v* quod atticus *PAB*

cus, ad matrices LXX duo, unum anniculum, alterum bimum.
haec secundum astri exortum facio, quod Graeci vocant lyran,
fidem nostri. tum denique tauros in gregem redigo. mas an 13
femina sit concepta, significat descensu taurus, cum init [si], quod,
si mas est, in dexteriorem partem abit; si femina, in sinisteriorem.
cur hoc fiat, vos videritis, inquit mihi, qui Aristotelem legitis.
non minores oportet inire bimas, ut trimae pariant, eo melius,
si quadrimae. pleraeque pariunt in decem annos, quaedam etiam
plures. maxime idoneum tempus ad concipiendum a delphini
exortu usque ad dies quadraginta aut paulo plus. quae enim
ita conceperunt, temperatissimo anni tempore pariunt. vaccae
enim mensibus decem sunt praegnates. de quibus admirandum 14
scriptum inveni, exemptis testiculis si statim admiseris, statim
concipere. eas pasci oportet locis viridibus et aquosis. cavere oportet
ne aut angustius stent aut feriantur aut concurrant. itaque quod eas
aestate tabani concitare solent et bestiolae quaedam minutae sub
cauda ali, ne concitentur, aliqui solent includere saeptis. iis sub-
sterni oportet frondem aliudve quid in cubilia, quo mollius conqui-
escant. aestate ad aquam adpellendum bis, hieme semel. cum parere 15
coeperunt, secundum stabula pabulum servari oportet integrum, quod
egredientes degustare possint: fastidiosae enim fiunt. et providen-
dum, quo recipiunt se, ne frigidus locus sit. algor enim eas et famis

7 non minores oportet inire bimas *geopon. XVII 10*

1 LXX duo *PAB* septuaginta duos *v* 2 fatio *A* lyran *B* liran *A* lyram *V* 4 foemina *V* descensu *v* discensu *PAB* cum init *PB* c^{v}ominit *A* cum iniit *v* si quod si *PAB* siquidem si *A*²*v* 5 desteriorem *B* foemina *V* 6 inquit *Bv* inquid *PA* Aristotelem *V* aristolem *A* aristolen *B* aristotilem *m* 8 in decem annos *Iucundus* in decem annis *AB* in decimo anno *V* 9 a delphini exortu *v Plinius VIII 177,* a dulpini eamortu *PAB* 11 conceperunt *Bv* conciperunt *PA* 12 praegnates *P* pregnates *AB* praegnantes *v* 16 tabani aestate *corr.* aestate tabani *B* sub cauda alii ne (ne *om. A*) concitentur aliqui solent *PAB* sub cauda alii ne concitentur solent *v* sub cauda ne concitentur aliqui solent *Iucundus* 17 septis *V* iis substerni *P* iis substerri *B* his substerni *Av* 19 appellendum *v* appellandum *PAB* hyeme *P* coeperunt *P* ceperunt *A* caeperunt *B* coeperint *v* 20 papulum *corr.* pabulum *A* 21 egredientes *v* regredientes *PAB* 22 quod recipiunt *B*

16 macescere cogit. in alimoniis armenticium pecus sic contuen-
dum. lactantes cum matribus ne cubent: obteruntur enim. ad
eas mane adigi oportet, et cum redierunt e pastu. cum creve-
runt vituli, levandae matres pabulo viridi obiciendo in praesepiis.
item his, ut fere in omnibus stabulis, lapides substernendi aut
quid item, ne ungulae putrescant. ab aequinoctio autumnali
17 una pascuntur cum matribus. castrare non oportet ante bimum,
quod difficulter, si aliter feceris, se recipiunt. qui autem postea
castrantur, duri et inutiles fiunt. item ut in reliquis gregibus
pecuariis, dilectus quotannis habendus et reiculae reiciundae,
quod locum occupant earum quae ferre possunt fructus. siquae
amisit vitulum, ei supponere oportet eos, quibus non satis prae-
bent matres. semestribus vitulis obiciunt furfures triticios et
farinam hordeaceam et teneram herbam et ut bibant mane et
18 vesperi curant. de sanitate sunt conplura, quae exscripta de
Magonis libris armentarium meum crebro ut aliquid legat curo.
numerus de tauris et vaccis sic habendus, ut in sexaginta unus
sit anniculus, alter bimus. quidam habent aut minorem aut
maiorem numerum [gregum]. nam apud eum duo tauri in
septuaginta matribus sunt. numerum gregum alius facit alium,
quidam centenarium modicum putant esse, ut ego. Atticus cen-
tum viginti habet, ut Lucienus.

---

9 item ut in reliquis gregibus *geopon. XVII 10, 4*

---

1 macescere *PB* marcescere *corr.* macescere *A* macrescere *v* sic contuendum *v* sit contuendum *PAB* 2 lactantes *PAB* lactentes *v* cumbent *B* 3 mane] manus *A corr.* mane A^2 di agi *B* cum creuerunt *PB* concreuerunt *A* cum creuerint *v* 5 stabilis *A* 6 putrescant *VB* put^{r}escant *A* autumnali *A* autunnali *B* auctunnali *V* 8 posteat *B* 10 dilectus *PAB* delectus *v* quotannis *ABv* quodannis *P* reicolae reiciundae *PAB* reiiculae reiiciundae *v* 12 supponere *VB* subponere *A* 13 triticios *PAI* triticeos *v* 15 conplura *A* complura *VB* 16 *fortasse* armentarium meui habere, crebro legat *VB* legant *A* 17 sic habendus *v* sit habe dus *PB* sit abendus *A* est sic habendus *m* 19 gregum *priore loco* i *clusit Popma* apud Atticum *Ursinus*, apud Seium *Popma* 21 ce taurum uiginti *PAB* CXX *v*. '*Optimus codex inquinatus : habet er* Centaurum uiginti' *Victorius*

Haec ille. at Murrius, qui, dum loquitur Vaccius, cum VI
Lucieno redisset, Ego, inquit, de asinis potissimum dicam, quod
sum Reatinus, ubi optimi et maximi fiunt, e quo seminio ego
hic procreavi pullos et ipsis Arcadibus vendidi aliquotiens. igi- 2
tur asinorum gregem qui facere vult bonum, primum videndum
ut mares feminasque bona aetate sumat, utrique ut quam diu-
tissime fructum ferre possint: firmos, omnibus partibus honestos,
corpore amplo, seminio bono, ex his locis, unde optumi exeunt,
quod faciunt, Peloponnesi cum potissimum eos ex Arcadia eme-
bant, in Italia ex agro Reatino. non enim, si murenae optumae
flutae sunt in Sicilia et helops ad Rhodon, continuo hi pisces
in omni mari similes nascuntur. horum genera duo: unum ferum, 3
quos vocant onagros, *ut* in Phrygia et Lycaonia sunt greges
multi; alterum mansuetum, ut sunt in Italia omnes. ad semina-
tionem onagrus idoneus, quod et e fero fit mansuetus facile et
e mansueto ferus numquam. quod similes parentum genuntur,
eligendi et mas et femina cum dignitate ut sit. in mercando
item ut ceterae pecudes emptionibus et traditionibus dominum

---

12 unum ferum *II 1, 5*

---

1 at] Aut *A*. De asinis *in margine rubrica A* murrius *B* *Victorius* Murius *VA* 2 redisset *m* reddidisset *A* reddidisset *PB* rediisset *v* inquit *VB* inquid *A* potentissimum *A* 4 procreaui *VAB* procurani *A*² archadibus *B* aliquotient *corr.* — ens *A* 5 qui facere *Bmv* qui . facere *una littera post* qui *deleta A* quin facere *P* 6 foeminasque *V* utrique *PB* ut . que *una, ut videtur, littera post* ut *deleta A* utique *v* 7 possint *A*²*mv* possit *PAB* 8 optumi *PA et in margine B* optimi *v* 9 peloponnesi *VB* peloponnensi *A corr.* — enses *A*² peloponeses *m*. 'Quod faciunt Peloponnesii . *Antea Peloponnenses, ex optimis exemplaribus ita emendaui' Victorius* cōpotissimum *A* ex arcadia emebant *VA*² ex arcadiemebant *AB* ex Arcadia emant *Gesnerus* 10 rereatino *A* optimae *VA* opt$\overset{u}{i}$mae *B* 11 flutae *v* elutae *PAB* et helops *VB* id helops *corr.* et helops *A* ad rhodon *P* ad rhodō *AB* in rhodo *v* hi] in *corr.* hi *A* 13 ut *post* onagros *om. VAB* phrygia *V* phrigia *AB* lycaonia *V* licao$\overset{i}{n}$a *A* lycaona *B* 15 quod et e fero *P* quod et e ferro *A* quod e ferro *m* quod e fero *Bv* facile *VB* facere *A* 16 ferus nunquam *VB* ferum numquam *Am* 17 foemina *V* ut sit *VAB* ut sint *Iucundus* 18 caeterae *V*

4 mutant, et de sanitate ac noxa solet caveri. commode pascuntur farre et furfuribus hordeaceis. admittuntur ante solstitium, ut eodem tempore alterius anni pariant: duodecimo enim mense conceptum semen reddunt. praegnates opere levant: venter enim labore nationem reddit deteriorem. marem non deiungunt ab opere, quod remissione laboris fit deterior. in partu eadem fere observant, quae in equis. secundum partum pullos anno non removent a matre. proximo anno noctibus patiuntur esse cum his et leniter capistris aliave qua re habent vinctos. tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quisque eos vult

5 habere in usu. relinquitur de numero, quorum greges non sane fiunt, nisi ex eis qui onera portent, ideo quod plerique diducuntur ad molas aut ad agri culturam, ubi quid vehendum est, aut etiam ad arandum, ubi levis est terra, ut in Campania. greges fiunt fere mercatorum, ut eorum qui e Brundisino aut Apulia asellis dossuariis conportant ad mare oleum aut vinum itemque frumentum aut quid aliut.

VII Lucienus, Ego quoque adveniens aperiam carceres, inquit, et equos emittere incipiam, nec solum mares, quos admissarios habeo, ut Atticus, singulos in feminas denas. e quis feminas Q. Modius Equiculus, vir fortissimus, etiam in re militari iuxta ac

6 quod remissione laboris *Plin. 8, 168*

3 alterius anni *PAB* alternis annis *v*. 'Alterius anni pariant. *Vetusta haec lectio, antea mendose, Alternis annis. Paulo post, ubi in excusis, Quod remissione laboris fit deterior. In antiquis* Sic deterior. *Arbitror legendum, hic deterior' Victorius* 4 praegnates *PB* pregnātes *A* praegnantes *v* 5 deiungunt *PAB* disiungunt *v* 6 laboris fit deterior *v* laboris sit deterior *A* laboris sic deterior *PBA*² labor fit deterior *m* in partu *Am* in pastu *VB* 9 tercio *A* 10 ad ea res *A corr.* ad eas res *A*² 12 fiunt (*sed* iu *in rasura A*²) niestei qui *PAB* fiunt nisi ei qui *v* portant *m* diducuntur *AB* deducuntur *Pm* deducantur *v* 14 leuis *PA* leuius *B* leuior *v* 15 bryndisino *PAB* brundusio *v* 16 dossuariis *VB* dossuaris *A* cōportant *Amv* cumportant *PB* 17 aliut *AP* aliud *Bv*

18 Lucienus *v* lucinius *PAB*. De equis *in margine rubrica A* inquit *Bv* inquid *PA* 20 foeminas *utroque loco V* 21 que modius *AB* quae Modius *P* quae Medius *v*. 'Q. Modius Equiculus. *Ita emendaui auxilio uetustorum codicum, in quibus,* Que modius, *legitur. Fere autem ueteres librarii cum Q. praenomen scribendum*

mares habere solebat. horum equorum et equarum greges qui
habere voluerunt, ut habent aliqui in Peloponneso et in Apulia,
primum spectare oportet aetatem quam praecipiunt. videmus
ne sint minores trimae, maiores decem annorum. aetas cognos- 2
citur et equorum *et* fere omnium qui ungulas indivisas habent
et etiam cornutarum, quod equus triginta mensibus primum
dentes medios dicitur amittere, duo superiores, totidem inferiores.
incipientes quartum agere annum itidem eiciunt et totidem ei-
ciunt proxumos eorum quos amiserunt, et incipiunt nasci, quos
vocant columellares. quinto anno incipiente item eodem modo 3
amittere binos, cum cavos habeat tum renascentes, ei sexto anno
inpleri, septumo omnes habere solet renatos et conpletos. hoc
maiores qui sunt, intellegi negant posse, praeterquam cum dentes
sint facti brocchi et supercilia cana et sub eis lacunae, ex ob-

---

3 videmus ne sint minores *geopon. XVI 1* 4 aetas cognoscitur *Colum. VI 29 hippiatr. p. 226*

---

esset, Que imperite scribebant . in optimo exemplari mendi nota hic adposita est' *Victorius* etiam in re militari *Ursinus* etiam patre militari *VAB* 1 solebat *VB* solebant *Am* hocorum *corr.* horum *A* 2 uoluerunt *VAB* uoluerit *m* uoluerint *Iucundus* . *fortasse* volunt aliqui] aliquid *A* in apulia *VB* in anpulia *A* 3 praecipiunt uidemus *PAB* praecipiunt uidendum est *m* praecipiunt uideamus *v* . *fortasse* praecipi ita uidemus 4 ne scint *corr.* ne sint *A* 5 et equorum et fere *v* et equorum fere *PAB* equorum et fere *Iucundus* ominum *A* 6 triginta mensium *Iucundus* 7 amittere *V* admittere *Am* $\overset{d}{\text{a}}$mittere *B* duo *PAB* duos A^2v 8 itidem eiciunt et totidem eiciunt proxumos *PB* itidem eiciunt et totidem proximos *Am*, *sed* et totidem *in margine scripta habet A*, itidem eiiciunt et totidem eiiciunt proximos *v* 11 amittere *mv* admitterem *PB* admitterem *A* bimas cum canos habeat *PAB* binos quos caninos habent *v* quos cavos habent tum renascentes eis, sexto anno implere *Schneiderus* ei] eis *VAB* 12 impleri *VAB* septumo *PB* septimo *Av* solet relatos *PAB* solent renatos *v* conpletos *A* completos *VB* 13 intellegi *A* intelligi *VB* 14 sint facti *PA* facti sint *B* sunt facti *v* brocchi *PAB* brochi *v*. '*Brocchi per duo* cc, *in optimis hic exemplaribus scriptum est : ut ubi de canibus post agit iterum [9, 3] : Directis priusquam brocchis' Victorius* sub ea lacunis ex obseruatu *P* sub ea lacuni sex obseruatu *AB* sub ea lacunae ex obseruatu *v*

4 servatu dicunt eum equom habere annos sedecim. forma esse oportet magnitudine modica, quod nec vallos nec minutos decet esse, equas clunibus ac ventribus latis. equos, *ad* admissuram quos velis habere, legere oportet amplo corpore, formosos, nulla
5 parte corporis inter se non congruenti. qualis futurus sit equus, e pullo coniectari potest, si caput habet non magnum nec membris confusis si est, oculis nigris, naribus non angustis, auribus adplicatis, [angusta] iuba crebra, fusca, subcrispa subtenuibus saetis, inplicata in dexteriorem partem cervicis, pectus latum et plenum, umeris latis, ventre modico, lumbis deorsum versus pressis, scapulis latis, spina maxime duplici, si minus, non extanti, coda ampla subcrispa, cruribus rectis aequalibus intro versus potius figuratis, genibus rutundis ne magnis, ungulis duris: toto corpore ut habeat venas, quae animadverti possunt, quod huiusce modi sit, et cum est aeger, ad medendum adpositus
6 [corpore multo]. de stirpe magni interest qua sint, quod genera sunt multa. itaque ab hoc nobiles a regionibus dicuntur, in Graecia Thessalici equi, a terra Apuli, ab Rosea Roseani. equi boni futuri signa, si cum gregalibus in pabulo contendit in currendo aliave qua re, quo potior sit; si, cum flumen travehundum est gregi, in primis progreditur ac non respectat alios. emptio equina similis fere ac boum et asinorum, quod eisdem rebus in

1 eum equorum *PAB* eum equum *mv* habere annos *VA* annos habere *B* 2 uallos *PAB* uastos A^2mv 3 latis] laçtis *A* equos ad admissuram quos *v* equos admissura quos *Pm* equos admissuras quos *A* equos quos admissura *B* 4 legere A^2mv lege *PAB* formosos *VB* formonsos *A* 5 congruenti *V* congrue nti *A* congrue nu *B* 6 e pullo A^2m epulio *PAB* opilio *v* connectari *A* 7 sic est, *sed* c *deletum A* 8 adplicatis *A* applicatis *VB* fusca *V* fusta *AB* subcrispa *v* subcripta *PAB* subtenuibus setis *v* subtenuimus satis *PAB* 9 ĩplicata V inpublicata *A* impublicata *B* 10 umeris *PAB* humeris *v* deorsum uersus *AB* deorsum uersum *V* 11 pressis] praesis *B* 13 figurata *VAB* rutundis *PAB* rotundis *v* 14 aninaduerti *A* possunt *PAB* possint *v* quod qui huiuscemodi sit *Iucundus* 15 huiusscemodi *A* adpositus *A* appositus *VB* 17 ab hoc] ad hoc *VAB* 18 in Italia Appuli ac Roseani *Ursinus* 19 papulo *A* 20 trauehundum *PAB* traiiciendum *v* 21 gregi] greci *Am* respectas *A corr.* — at A^2 22 similis *AB* simulis *ut videtur P* quo eisdem *B*

emptione dominum mutant, ut in Mamili actionibus sunt perscripta.

Equinum pecus pascendum in pratis potissimum herba, in stabulis ac praesepibus arido faeno; cum pepererunt, hordeo adiecto bis die data aqua. horum feturae initium admissionis facere oportet ab aequinoctio verno ad solstitium, ut partus idoneo tempore fiat. duodecimo enim mense die decimo aiunt nasci. quae post tempus nascuntur, fere vitiosa atque inutilia existunt.
admittere oportet, cum tempus anni venerit, bis die, mane et 8
vespere, per origam: sic appellatur qui[qui] admittit. eo enim adiutante equa alligata celerius admittuntur, neque equi frustra cupiditate inpulsi semen eiciunt. quaad satis sit admitti, ipsae significant, quod se defendunt. si fastidium saliendi est, scillae medium conterunt cum aqua ad mellis crassitudinem: tum ea re naturam equae, cum menses ferunt, tangunt: contra ab locis
equae nares equi tangunt. tametsi incredibile, quod usu venit, 9
memoriae mandandum. cum, equus matrem salire cum adduci non posset, eum capite obvoluto auriga adduxisset et coegisset matrem inire, cum descendenti dempsisset ab oculis, [et] ille
impetum fecit in eum ac mordicus interfecit. cum conceperunt 10

---

1 mamili *PB* mamilli *Am* manilii *v*
4 feno *A* foeno *VB* 5 data *AB* danda *V. fortasse* datur 5 foeturae *V*
6 aequinoctium uernum *corr.* aequinoctio uerno *B* ad solstitium *v* et solstitium *PAB* ut | ut partus *A* idoneo *Am* idoneus *VB* 8 post id tempus *Ursinus* atque *VB* adque *A* 9 tempus nascatur anni, *sed* nascatur *deletum A* uenerint *B* 10 peroriga misit appellatur quiqui admittit *P* perorigami sit appellatur quiqui admittit *B* peor | origa missit appellatur quiqui admittit *A* peroriga appellatur qui admittit *m* peroriga enim appellatur quisquis admittit *v*. '*Optimus codex hic mendosus est, nonnulli item qui eum sequuntur: sic autem in illis est,* Peroriga misit appellatur qui qui admittit. *Vitium habere hanc scripturam cognouit librarius, ideoque mendi notam ad eam adposuit. Fortasse legendum, Perorigam, sic appellatur etc.*' *Victorius* 11 equa alligata *PAB* equae alligatae *v* 12 inpulsi *A* impulsi *VB* quaad] quoad *VAB* 13 scillae *B* scyllae *V* sille *Am* 16 tametsi incredibile *v* tametsi incredibili *B* tam et insi incredibili *P* tam et nisi incredibili *Am*
17 matrem salire cum adduci *AB* matrem ut salire cum adduci *P* matrem ut saliret adduci *v* 18 eum capite *PAB* cum capite *v*
19 dempsisset *V* demsisset *A* demisisset *B* ab oculis et ille *ABm* ab oculis ille *V* 20 cum conceperunt *AB Victorius* cum conceperint *V*

equae, videndum ne aut laborent plusculum aut ne frigidis locis sint, quod algor maxime praegnatibus obest. itaque in stabulis et umore prohibere oportet humum, clausa habere ostia ac fenestras, et inter singulas a praesepibus intericere longorios, qui eas discernant, ne inter se pugnare possint. praegnatem neque inplere
11 cibo neque esurire oportet. alternis qui admittant, diuturniores equos, meliores pullos fieri dicunt, itaque ut restibiles segetes esse exuctores, sic quotannis quae praegnates fiant. [in] decem diebus secundum partum cum matribus in pabulum prodigendum, ne ungulas conburat stercus [tenebat]. quinquemestribus pullis factis, cum redacti sunt in stabulum, obiciendum farinam hordeaciam molitam cum furfuribus, et siquid aliud terra natum libenter
12 edent. anniculis iam factis dandum hordeum et furfures, usque quaad erunt lactantes. neque prius biennio confecto a lacte removendum; eosque, cum stent cum matribus, interdum tractandum, ne, cum sint deiuncti, exterreantur; eademque causa ibi frenos suspendendum, ut eculi consuescant et videre eorum

2 praegnatibus *PAB* praegnantibus *A*²*v* 3 et umore *PA* et humore *Bv* ab humore *Iucundus* humum *ABv* umum *P* ostia *V* hostia *AB* 5 pregnatem *A* praegnantem *VB* inplere *A* implere *VB* impleri *Ursinus* 6 admittant *PAB* admittunt *v* diuturniores equas *Pontedera p. 435* 8 essent exuctores *P* ēēt exuctores *A* esset exuctores *B* essent exuctiores *v* sint exuctiores *Gesnerus* quot annis *v* quod annis *PAB* praegnatis *PAB* praegnantes *v* 10 'Ne ungulas comburat stercus cauendum. *Receptam hanc lectionem non damno, antiquam tamen quamuis uitiosam, inquinatamque, notam esse uolo*: Ne ungulas commurat stercus tenebat. *In optimo codice mendi nota adposita est' Victorius* cōmurat stercus tenebat *et in margine* c' comburat stercus tenellas *P* cum inurat stercus tenebat *A* cū murat stercus tenebat *m* comurat stercus tenebat *B* cōmutet stercus cauebit *v* comburat stercus cauendum *Iucundus* 11 hordeaciam *A* hordiaciam *B* ordeaceam *V* 13 ordeum *V* 14 quaad *PAB* quoad *v* 15 cum stent *VB* cun (*corr.* cū *A*²) stent *A* cum stant *m* com matribus *A* 16 ne cum] nec tum *ut videtur A* deiuncti *VAB* disiuncti *v* extereantur (r *supra*) *A* extereantur *m* 17 ut eculi *PB* uttilli *ut videtur A* ut illi *m* ut oculi *v*. 'Vt equuli consuescant. *Antiqua haec, et uera lectio*: *mendum in excusos fluxerat, quod in uetustis* Eculi, *scriptum est, quae srciptura imperitos fefellerat, sed non multo etiam post* Eculum posse domari, *in iisdem scriptum est' Victorius*

faciem et e motu audire crepitus. cum iam ad manus accedere 13
consuerint, interdum inponere iis puerum bis aut ter [interdum]
pronum in ventrem, postea iam sedentem. haec facere, cum sit
trimus: tum enim maxime crescere ac lacertosum fieri. sunt
qui dicant post annum et sex menses eculum domari posse, sed
melius post trimum, a quo tempore farrago dari solet. haec
enim purgatio maxime necessaria equino pecori. quod diebus
decem facere oportet, nec pati alium ullum cibum gustare. ab 14
undecimo die usque ad quartum decimum dandum hordeum, co-
tidie adicientem minutatim: quod quarto die feceris, in eo decem
diebus proximis manendum. ab eo tempore mediocriter exer-
cendum et, cum consudarit, perunguendum oleo. si frigus erit,
in equili faciendus ignis. e quis quod alii sunt ad rem mili- 15
tarem idonei, alii ad vecturam, alii *ad* admissuram, alii ad cur-
suram, non item sunt spectandi atque habendi. itaque peritus
belli alios eligit atque alit ac docet; aliter quadrigarius ac de-
sultor; neque idem qui vectorios facere vult ad ephippium aut
ad raedam, quod ut ad rem militarem, quod ibi ad castra habere
volunt acres, sic contra in viis habere malunt placidos. propter
quod discrimen maxime institutum ut castrentur equi. demptis
enim testiculis fiunt quietiores, [et] ideo quod semine carent.

---

2 consueuerint *B* imponere iis *PB* inponere hiis *A* imponere his *v* bis aut ter interdum pronum *PAB* bis aut ter pronum interdum *v* bis aut ter pronum *Iucundus* 4 trimus *v* trimas *PAB* 5 eculum *PAB* equulum *v* domari *v* domare *corr.* — ri *A* domare *PB* 7 neccessaria *A* 9 cotidie *AB* cottidie *P* quotidie *v* 10 adicientem *P* adicicientem *B* addicentem (i *supra*) *A* adiiciendo *v* 11 exercendum *v* extriendum *PB* exmendum *A* eximendum *m.* '*In cunctis manu scriptis uno excepto* Extriendum : *in illo autem, qui e melioribus non est,* Eximendum' *Victorius* 12 cum consudarit *PA* cum consudarint *B* cum sudauerit *v* perungendum *V* 13 e quis] equis *VAB* equi *m.* '*In manu scriptis* Equis. *Fortasse* e quis' *Victorius* 14 alii ad admissuram *v* alii admissuram *PAB* 15 atque habendi *Bv* adque habendi *PA* 16 eligit *VA* ᵉlegit *B* atque alit *Bv* adque alit *PA* ac desultor *VA*²*m* adesultor *AB* 17 neque item *Gesnerus* qui uectorios *VA* uectorios qui *corr.* qui uectorios *B* 18 ad praedam *VAB* ad rhedam *Ursinus* ad rem militarem quod *seclusit Gesnerus* 19 acres — malunt *in margine A* 20 castrentur *VB* castrarentur *Am* 21 et *seclusit Schneiderus* semine *BA*²*v* semina *A et ut videtur P*

ii cantherii appellati, ut in subus maiales, gallis gallinaceis capi.
16 de medicina vel plurima sunt in equis et signa morborum et genera curationum, quae pastorem scripta habere oportet. itaque ab hoc in Graecia potissimum medici pecorum *ἱππίατροι* appellati.

VIII Cum haec loqueremur, venit a Menate libertus, qui dicat liba absoluta esse et rem divinam paratam; si vellent, venirent illuc et ipsi pro se sacrificarentur. Ego vero, inquam, vos ante ire non patiar, antequam mihi reddideritis tertium actum de mulis, de canibus, de pastoribus. Brevis oratio de istis, inquit Murrius. nam muli et item *hinni* bigeneri atque insiticii, non suopte genere ab radicibus. ex equa enim et asino fit mulus,
2 contra ex equo et asina hinnus. uterque eorum ad usum utilis, partu fructuosus neuter. pullum asininum a partu recentem subiciunt equae, cuius lacte ampliores fiunt, quod id lacte quam asininum ad alimonia dicunt esse melius. praeterea educant eum paleis, faeno, hordeo. matri suppositiciae quoque inserviunt, quo equa ad ministerium lactis cibum pullo praebere possit. hic ita educatus a trimo potest admitti. neque enim aspernatur propter
3 consuetudinem equinam. hunc minorem si admiseris, et ipse citius senescit, et quae ex eo concipiuntur fiunt deteriora. qui

---

1 cantherii *PAB* canterii *v* appellati *B* appellanti *A*, *sed* n *deletum, ut videtur A*², appellantur *V* campi, *sed* m *deletum A* 3 pastorum *ut videtur A corr.* — rem *A*² 4 IITITIΔTPOI c' *ἱππία-τροι P* utinat | POI *A lacuna relicta et in margine adscriptum* graecum *B κτηνοιατροι v*

6 Cum haec loqueremur] De mulis *in margine rubrica A* dicat *PA* dicit *v* 8 sacrificarentur *PAB* sacrificarent *v.* 'Et ipsi pro se sacrificarentur. *Ita emendaui e uetustis libris' Victorius* 10 de carnibus, *se* r *deletum A* inquit *VB* inquid *A* 11 Murrius *PAB* Murius *v* multi et item bigeneri *PAB* multi et item bigeneris *v* muli et hin bigeneri *Iucundus* atque *VB* adque *A* 12 suopte genere *v* su-ope genere *PAB* 13 contra et ex, *sed* et *deletum B* hinnus] hinni *Pm* himus *A* fit hinnius, *sed* fit *deletum B* hinulus *v* ad utilis usu utilis, *sed* utilis *priore loco deletum A* 14 partu fructus neuter *P* partu fructus u. neuter, *sed* u *post* fructus *deletum A* partu fruct uenit uenter *m* partus fructus uenter *v* asininum *utroque loco V* asinum *utroque Am* 16 ad alimonia] at alia omnia *PAB* ac om alia *v* 17 foeno ordeo *V* suppositiciae *V* subpositiciae *AB* educatus] eductus *VAB* a trimo *Ursinus* a primo *VAB*

non habent eum asinum, quem supposuerunt equae, et asinum admissarium habere volunt, de asinis quem amplissimum formosissimumque possunt eligunt, quique seminio natus sit bono, Arcadico, ut antiqui dicebant, ut nos experti sumus, Reatino, ubi tricenis ac quadragenis milibus admissarii aliquot venierunt. quos emimus item ut equos stipulamurque in emendo ac facimus in accipiendo idem, quod dictum est in equis. hos pascimus 4 praecipue faeno atque hordeo, et id ante admissuram et largius facimus, ut cibo suffundamus vires ad feturam, eodem tempore quo equos adducentes, idemque ut ineat equas per origas curamus. cum pepererit equa mulum aut mulam, nutricantes educamus. hi si in palustribus locis atque uliginosis nati, habent 5 ungulas molles; idem si exacti sunt aestivo tempore in montes, quod fit in agro Reatino, durissimis ungulis fiunt. in grege mulorum parando spectanda aetas et forma, alterum, ut vecturis sufferre labores possint; alterum, ut oculos aspectu delectare queant. hisce enim binis coniunctis omnia vehicula in viis ducuntur. haec me Reatino auctore probares, mihi inquit, nisi tu 6 ipse domi equarum greges haberes ac mulorum greges vendidisses. hinnus qui appellatur, est ex equo et asina, minor quam mulus corpore, plerumque rubicundior, auribus ut equinis, iubam

20 hinnus qui appellatur *Non. p. 122, 2*

1 supposuerunt *VB* subposuerunt *A* asinum admissarium *m* asinarium admissarium *A* asinarium admissarium *VB* 2 quem amplissimum *PAB* quam amplissimum *m* quenque amplissimum *v* 4 atiqui *B* 5 tricenis ac quadragenis *m* tricenis ad quadringentis *PB* tricenis ad quadrigentis *A* tricenis ac quadringentis *v* aliquot *Bv* aliquod *PA* 8 foeno *V* 9 foeturam *V* tepore *A* 10 idemque ut ineat *VBm* idemque ut hieant *A* iidemque ut ineant *Iucundus*. *fortasse* itemque ut ineat 11 pepererit *PAB* peperit *v* mulum] multum *B* 12 hi *A* atque uliginosis *B* adque uliginosis *PA* et uliginosis *v* 13 idem *PAB* iidem *v* 14 durissimus *corr.* — is *A* 15 paranda *corr.* — do *A* aetas *om. A* 16 possint *PA* possit *Bv* oculos aspectu A^2 *Iucundus* oculis aspectu *PAB* oculis aspectum *v* 17 queant *PAB* queat *v* cuniunctis *A* 18 autore *B* inquit *VB* inquid *A* 19 uendidisses *Bmv* uindidisses *PA* 20 hinnus *PAB* hinulus *v* asina] asinoa, *sed* o *deletum A* 21 plerunque *B* rubicundior *VB* rubicondior *A* *fortasse* iuba et cauda similis est

et caudam similem asini. item in ventre est, ut equus, menses duodecim. hosce item ut eculos et educant et alunt et aetatem eorum ex dentibus cognoscunt.

IX Relinquitur, inquit Atticus, de quadripedibus quod ad canes attinet, maxime ad nos, qui pecus pascimus lanare. canes enim ita custos pecoris et eius qui eo comite indiget ad se defendendum. in quo genere sunt maxime oves, deinde caprae. has enim lupus captare solet, cui opponimus canes defensores. in suillo pecore tamen sunt quae se vindicent, sues, verres, maiales, scrofae. prope enim haec apris, qui in silvis saepe dentibus
2 canes occiderunt. quid dicam de pecore maiore? cum sciam mulorum gregem, cum pasceretur et eo venisset lupus, ultro mulos circumfluxisse et ungulis caedendo eum occidisse, et tauros solere adversos adsistere clunibus continuatos et cornibus facile propulsare lupos. quare de canibus quoniam genera duo, unum venaticum et pertinet ad feras bestias silvestres, alterum quod custodiae causa paratur et pertinet ad pastorem, dicam de eo ad formam artis expositam in novem partes.

3 Primum aetate idonea parandi, quod catuli et vetuli neque sibi neque ovibus sunt praesidio et feris bestiis non numquam praedae. facie debent esse formosi, magnitudine ampla, oculis

21 facie debent esse formosi *geopon. XIX 1. 2*

2 eculos *PAB* equulos *v* educant *AB* educunt *V* et allunt etatem *A* 3 ex dentibus *VB* ut e dentibus *Am*

4 Relinquitur] De canibus *in margine rubrica A* inquit *VB* inquid *A* quadripedibus *PAB* quadrupedibus *v* accanes *A corr.* ad canes *A*² 5 canes enim *PAB* canis enim *A*²*mv* 6 custos pecoris *AB* custos est pecoris *V* et eius qui eo comite *PAB* ouis quod eo comitetur *v* ut eius quod eo comite *Iucundus* 12 pasceretur (eo) et uenisset *A* pasceretur eo uenisset *PB* pasceretur eoque uenisset *v* lupus *om. A* 13 circumfluxisse *VB* circumfluxisset *Am* occidisse *V* occidisset *Am* 14 adversos] diuersos *VAB* adsistere *AB* assistere

16 ad feras bestibus assiluestribus assiluestres *PB* ad feras bestibus (*corr.* bestias *A*²) assiluestribus asiluestres *A* ad feras bestias et sil uestres *m* ad feras ac siluestres *v*. 'Pertinet ad feras bestias, ac syl uestres. *In maiore, ac meliore librorum parte hic locus turpiter in quinatus est* : Ad feras bestibus assiluestribus assiluestres. *Nec tam maculae ipsius librarium accuratissimum fefellerunt : ad eum enim men notam adposuit. In uno tantum manu scripto receptam lectionem i ueni' Victorius* 20 nonnunquam *V* 21 formonsi *A*, n *expunxit*

nigrantibus aut ravis, naribus congruentibus, labris subnigris aut rubicundis neque resimis superioribus nec pendulis subtus, mento suppresso et ex eo enatis duobus dentibus dextra et sinistra paulo eminulis, superioribus directis potius quam brocchis, acutos quos habeant labro tectos, capitibus et auriculis magnis 4 ac flaccis, crassis cervicibus ac collo, internodis articulorum longis, cruribus [ac collo internodis] rectis et potius varis quam vatiis, pedibus magnis et altis, qui ingredienti ei displodantur, digitis discretis, unguibus duris ac curvis, solo ne ut corneo ne nimium duro, sed ut fermentato ac molli, a feminibus summis corpore suppresso, spina neque eminula neque curva, cauda crassa, latratu gravi, hiatu magno, colore potissimum albo, quod in tenebris * specie leonina. praeterea feminas volunt esse 5 mammosas aequalibus papillis. item videndum ut boni semini sint. itaque et a regionibus appellantur Lacones, Epirotici, Sallentini. videndum ne a venatoribus aut laniis canes emas, alteri quod ad pecus sequendum inertes; alteri, si viderint lepo-

---

1 rauis *v* rabis *PAB* 2 nec penduli *AB* neque pendulis *V* 3 duobuos *B* 4 eminulis *Iucundus* eminus *VAB* superioribus *Bv* suberioribus *P* suberiloribus, *sed* l *deletum A* brocchis *PAB et codices Victorii adn. II 7, 3* brochis *v* 5 acutis *corr.* — tos *A* capitibus auriculis *A* 6 ac collo internodis articulorum longis cruribus ac collo (cruribus a collo *B*) internodis rectis *PB* ac collo internostis articulorum longis cruribus ac collo internodis sectis *A* ac collo internodiis articulorum longis cruribus rectis *v* 7 et potius uariis quam uatiis *AB* ac potius uariis quam uatiis *P* ac potius uariis quam uaciis *v* 'Et potius uaris quam uatiis. *Prisca haec scriptura, quae recta est: antea Vaciis corrupte'* *Victorius* 8 magnis et altis *AB* magnis altis *V* ingredienti ei *VB* ingrediente ei *A* ingrediente et *m* displodantur *v* displorantur *PAB* 9 selone ut corneo ne nimium *PAB* talo nec ut corneo nec nimium *v*. 'Solo nec ut corneo nec etc. *Antea, Talo nec ut corneo etc. — Veterem scripturam, ex qua ita legendum esse suspicatus sum, nunc proponam : nam illa aliquid mendi omnino habet, et maculosa a librario etiam existimata est, qui notam, quam consueuit, adposuit:* Selone ut corneo, ne nimium duro' *Victorius* 10 a foeminibus *V* 11 suppresso *VB* subpresso *A* 12 latratu *mv* latrato *PAB* hyatu *V* 13 foeminas *V* 14 seminii *PAB* seminis *mv* 15 itaque et a regionibus *PB* itaque a regionibus *Amv* epirotici *VA* epirhotici *B* 16 salamentini *P* salamtini *Am* salamentani *corr.* — tini *B* salamantini *v* salentini *Iucundus*

rem aut cervum, quod eum potius quam oves sequentur. quare a pastoribus empta melior, quae oves sequi consuevit, aut sine ulla consuetudine quae fuerit. canis enim facilius quid adsuescit, eaque consuetudo firmior, quae sit ad pastores, quam quae ad
6 pecudes. Publius Aufidius Pontianus Amiterninus cum greges ovium emisset in Vmbria ultima, quibus gregibus sine pastoribus canes accessissent, pastores ut deducerent in Metapontinos saltus et Heracleae emporium, inde cum domum redissent qui ad locum deduxerant, e desiderio hominum diebus paucis postea canes sua sponte, cum dierum multorum via interesset, sibi ex agris cibaria praebuerunt atque in Vmbriam ad pastores redierunt. neque eorum quisquam fecerat, quod in agri cultura Saserna praecepit, qui vellet se a cane sectari, uti ranam obiciat coctam. magni interest ex semine esse canes eodem, quod cognati maxime
7 inter se sunt praesidio. sequitur quartum de emptione: fit alterius, cum a priore domino secundo traditus est. de sanitate et noxa stipulationes fiunt eaedem, quae in pecore, nisi quod hic utiliter exceptum est. alii pretium faciunt in singula capita canum, alii ut catuli sequantur matrem, alii ut bini catuli unius canis numerum obtineant, ut solent bini agni ovis, plerique ut accedant canes, qui consuerunt esse una.

1 cervum] cerum *A* quare aut pastoribus *PA* quare aut a pastoribus *Bv* 3 assuescit eaque *VB* adsuescit quo eaque *A* assuescit quo ea *m* 4 quae sit] quiesçit *A* 5 autfidius *A* 6 ouium *om. B* 7 pastores (pastorib; *corr.* pastores *A*) ut dedurent (deducerent *B*) in metampinos saltus et traclepore *PAB* pastores ut deduxerunt in metapontinos saltus et heracleae emporium 'Pastores ut deducerent in metapontinos saltus, et Heracleae emporium *Hunc locum in cunctis manu scriptis mancum, decurtatumque inueni nec tamen communem lectionem uariaui. Vetustam hic proponam,* — Pastores ut dedurent in metampinos saltus, et traclepore . inde cum etc. *In optimo codice mendi nota adposita est' Victorius* 8 qui ad locum *V* quid alocum *A* quid ad locum *B* 9 he desiderio *A* 10 uia *in margine scriptum B* interesset *v* interesse *PAB* 15 sequitur quartum *Iucundus* sed quod (s7 quod *A*) quarum *VAB*. *'Antiqui codices maculosi : nihil uariaui . ueterem tamen hic scripturam adponam :* Sed quod quarum, de emptione fit alterius, cum a priore etc.' *Victorius* 16 traditum est *VA* reditum est *B* 17 eaedem *VB* eadem *ut videtur* ... *corr.* eedem *A*[2] eodem *m* pecore *Bv* pecure *PA* aliter exceptum est *Ursinus* 18 precium *VA* fatiunt *A* capita *superscriptum est in A* 19 catuli *posteriore loco superscriptum est in A* 20 ouis *v* oues *PA*

Cibatus canis propior hominis quam ovis. pascitur enim 8
carne et ossibus, non herbis aut fronde. diligenter ut habeat
cibaria providendum. fames enim hos ad quaerendum cibum
ducet, si non praebebitur, et a pecore abducet: nisi si, ut qui- 9
dam putant, etiam illuc pervenerint, proverbium ut tollant anti-
cum vel etiam ut μῦθον aperiant de Actaeone atque in domi-
num adferant dentes. nec non ita panem hordeacium dandum, 10
ut non potius eum in lacte des intritum, quod eo consueti cibo
uti a pecore non cito desciscunt. morticinae ovis non patiuntur
vesci carne, ne ducti sapore minus se abstineant. dant etiam
ius ex ossibus et ea ipsa ossa contusa. dentes enim facit fir-
miores et os magis patulum, propterea quod vehementius didu-
cuntur malae acrioresque fiunt propter medullarum saporem.
cibum capere consuescunt interdiu, ubi pascuntur, vesperi, ubi
stabulantur. feturae principium admittendi faciunt veris prin- 11
cipio: tum enim dicuntur catulire, id est ostendere velle se
maritari. quae tum admissae, pariunt circiter solstitio: praegnates
enim solent esse ternos menses. in fetura dandum potius hor-

---

1 propior *V* proprior *AB* 2 carne *m* e curia *PB* e curai *corr.* e curia *A* e culina *v.* '*In ueteribus hic etiam locus inquinatus,* E curia *enim*: *non, E culina, habent' Victorius* fronde *VB* fronde *corr. eadem manu, ut videtur*, frondib; *A* frondibus *m* habeat *VB* habeant *Am* 4 a pecore abducet *v* a pecore abdu^{c}et *B* a peco abducet *A* ab peco abducet *P* a pecore adducet *m* ut quidam putant *VB* ut "putant "quidam *A* ut putant quidam *m* 5 ut tollant *Gesnerus* ut tollunt *PA et in margine B* attollunt *v* anticum *PAB* antiquum *v* 6 'Vel etiam ut μῦθον aperiant. *Ita scriptum in uetustissimo, et fidelissimo codice inueni' Victorius* ut μῦθον aperiant *P* ut ΜΥΘΟΝ aperiant *A* ut aperiant *v et lacuna post* ut *relicta et in margine adscripto* graecum *B*

Actaeone *V* actaione *corr.* actaeone *A* act^{h}ęone *B* atque *Bv* adque *PA* 7 adferant *PA* afferant *Bv* hordeacium *PB* hordeaceum *Am* ordeaceum *v* dandum *superscriptum in A* 8 intritrum *B* eo consueti *AB* ei consueti *V* 9 uti pecore nonci | cito *A* desciscunt *Angelius* desciunt *A* descunt *PB* desiscunt *v* 11 ius ex ossibus *B* iis ex ossibus *P* iu^{s}x eo ossibus *A* his ex ossibus *v* 13 medularum *A* 15 foeturae *V* 17 quae tum] quae cum *VAB* quae tunc *Ursinus* admississe *corr.* admisse *A* circiter solstitium *Reiterus quaest. Varron. gramm. p. 69* praegnates *PAB* praegnantes *v* 18 foetura *V* hordeacios quam triticios *AB* ordeacios quam triticios *P* ordeaceos quam triticeos *v*

deacios quam triticios panes: magis enim eo aluntur et lactis
12 praebent maiorem facultatem. in nutricatu secundum partum,
si plures sunt, statim eligere oportet quos habere velis, reliquos
abicere. quam paucissimos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt
propter copiam lactis. substernitur eis acus aut quid item aliut,
quod molliore cubili facilius educentur. catuli diebus XX videre
incipiunt. duobus mensibus primis a partu non diiunguntur a
matre, sed minutatim desuefiunt. educunt eos plures in unum
locum et inritant ad pugnandum, quo fiunt acriores, neque defati-
13 gari patiuntur, quo fiunt segniores. consue quoque faciunt ut
alligari possint primum levibus vinclis: quae si abrodere conan-
tur, ne id consuescant facere, verberibus eos deterrere solent.
pluviis diebus cubilia substernenda fronde aut pabulo duabus de
14 causis, ut ne oblinantur aut perfrigescant. quidam eos castrant,
quod eo minus putant relinquere gregem: quidam non faciunt,
quod eos credunt minus acres fieri. quidam nucibus graecis in
aqua tritis perungunt aures et inter digitos, quod muscae et
ricini *et* pulices soleant, si hoc unguine non sis usus, ea exul-
15 cerare. ne vulnerentur a bestiis, inponuntur his collaria, quae
vocantur melium, id est cingulum circum collum ex corio firmo
cum clavulis capitatis, quae intra capita insuitur pellis mollis,
ne noceat collo duritia ferri. quod si lupus aliusve quis his
vulneratus est, reliquas quoque canes facit, quae id non habent,
16 ut sint in tuto. numerus canum pro pecoris multitudine sole

---

1 latis *priore loco A corr.* lactis A^2 5 quid item aliud *A* quit item aliut *P* quid aliud *v* 6 molliore cubili *AB Victori* meliore cubiculo *V* educentur *PAB* educuntur *v* educantur *Iucun-dus* 7 diiunguntur *PAB* disiunguntur *v* 9 inritant *PA* irr-tant *Bv* fiunt acriores *PAB* fiant acriores *mv* defatigari *VB* def-tigari *A* 10 fiant segniores *VAB* fatiunt *A* 12 uerberibus *BA* uerueribus *PA* 13 pabula *corr.* — lo *A* 14 quidam eos *V* quida eos *videtur A corr.* quidā eos A^2 quidaem eos *B* 15 fatiunt *A* 18 rici- et pulices *Iucundus* ricini pulices *PAB* ricini publice *v* 19 inponu-tur *A* imponuntur *VB* his *v* bis *PAB corr.* iis A^2 collaria *B* colloria *PA* 20 firmo *superscriptum in A* 21 quibus intra insuitur pel- *Ursinus* intra capita *VB* intra capite *Am* molles *corr.* — is *A* 22 duricia *VA* 23 reliquas *PAB* reliquos *mv* quae id *P* *B* quod id *A* qui hoc *m* qui id *v* 24 multitudine *ABv* multi-dinem *P*

parari: fere modicum esse putant, ut singuli sequantur singulos opiliones. de quo numero alius alium modum constituit. quod si sunt ~~regiones~~, ubi bestiae sint multae, debent esse plures, quod accidit his qui per calles silvestres longinquos solent comitari in aestiva et hiberna. villatico vero gregi in fundum satis esse duo, et id marem et feminam. ita enim sunt adsiduiores, quod cum altero idem fit acrior, et si alter [idem fit er] aeger est, ne sine cane grex sit.

Cum circumspiceret, nequid praeterisset, Hoc silentium, inquam, vocat alium ad partes. relicum enim in hoc actu, quot X et quod genus sint habendi pastores. Cossinius, Ad maiores pecudes aetate superiores, ad minores etiam pueros, [ut] utroque horum firmiores, qui in callibus versentur, quam eos qui in fundo cotidie ad villam redeant. itaque in saltibus licet videre iuventutem, et eam fere armatam, cum in fundis non modo pueri sed etiam puellae pascant. qui pascunt, eos cogere oportet in 2 pastione diem totum esse, pascere communiter, contra pernoctare ad suum quemque gregem: esse omnes sub uno magistro pecoris: eum esse maiorem natu potius quam alios et peritiorem quam reliquos, quod is qui aetate et scientia praestant animo aequiore

3 ubi bestiae *Bv* ubi uestiae *P* urestie, *ut videtur, corr.* $\overset{i}{\text{u}}$ bestie *A* 4 accidit his *AB* accidit iis *V* 5 hyberna *V* gregi *v* grege *PAB* 6 duo *PAB* duos *v* foeminam *V* adsiduiores *PA* assiduiores *Bv* 7 *fortasse* quod cum altero item fit alter acrior et si alteruter aeger est et si alter uide' fiter aeger est *P* et si alter uidē siter aeger est *AB* etsi alter aeger est *m* et si alter indesinenter aeger est *v*. '*Haec uetus est lectio, quae ne aliquem falleret, in optimo exemplari notam adpositam habebat :* Et si alter uidem fiter aeger est' *Victorius*. et si alteruter aeger est *coniecit*. *Vahlenus apud Zahlfeldtum quaest. crit. in Varr. rer. rust. libr. p. 28.* 8 ne sine *VB* uisine *A*

9 cum circumspiceret Atticus *Iucundus*. De pastoribus *in margine rubrica A* circunspiceret *V* praeterisset] pterisset *A* 10 inquam uocat alium *Iucundus* inquā uocabulum *V* inqua uocabulum *AB* relicum *PAB* reliquum *v* quot et quod genus *v* quod et quod genus *PAB* 11 Cossinius *v* cosinius *PAB* et ad maiores pecudes etate *A* ad maiores pecudes et aetate *m* 12 et utroque *Iucundus*. *fortasse* utrosque 14 cotidie *AB* quotidie *V* 19 et peritiorem *v* sed peritiorem *PB* s7 peritiorem *A* 20 quod is *VB* quod his *A* quod hiis *m* . *fortasse* quod ei qui — praestat praestant *Am* praestat *VB*

3 reliqui parent. ita tamen oportet aetate praestare, ut ne propter senectutem minus sustinere possit labores. neque enim senes neque pueri callium difficultatem ac montium arduitatem atque asperitatem facile ferunt, quod patiendum illis, qui greges secuntur, praesertim armenticios ac caprinos, quibus rupes ac silvae ad pabulandum cordi. formae hominum legendae ut sint firmae ac veloces, mobiles, expeditis membris, qui non solum pecus sequi possint, sed etiam a bestiis ac praedonibus defendere, qui onera extollere in iumenta possint, qui excurrere, qui iaculari.

4 non omnis apta natio ad pecuariam, quod neque Basculus neque Turdulus idonei, Galli adpositissimi, maxime ad iumenta. in emptionibus dominum legitimum sex fere res perficiunt: si hereditatem iustam adiit; si, ut debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit; aut si in iure cessit, cui potius cedere, et id ubi oportuit [ubi]; aut si usu cepit; aut si e praeda sub corona emit; tumve cum in bonis sectioneve cuius publice veniit.

5 in horum emptione solet accedere peculium aut excipi et stipulatio intercedere, sanum esse, furtis noxisque solutum; aut, si mancipio non datur, dupla promitti, aut, si ita pacti, simpla.

---

2 substinere *B* senes *VB* senex *Am* 3 arduitatem atque asperitatem *Bv* arduitatem adque aspertatem *P* arduitatem | et asperitatem, *sed* et *in margine adscriptum A* 4 reges *A corr.* greges *A*[2] secuntur *AB* sequuntur *V* 7 menbris *A* 11 adpositissi maxime *A* appositis si maxime *PB* sunt maxime appositi *m* appositi sed maxime *v*. 'Galli appositissimi, maxime ad iumenta. *Ita castigaui antea,* Appositi, sed maxime, etc. *cuius lectionis languorem facile, ut arbitror, intelliget, qui attente perspiciet. Antiqua lectio manca, quae tamen tuto posset corrigi* : Galli appositissi maxime, etc. *In optim codice nota, quae locum mendosum esse indicaret, apposita erat' Vi torius* 12 dominum *AB* dominium *V* legittimum *B* fer fefere *A* 13 adiit *mv* adit *PB* addit *A* 14 cessit cui poti cedere *PAB* cui cessit potuit cedere *v* cessit cui potuit cedere *Iucu dus* cessit qui potuit cedere *Gesnerus.* 'Cui potuit cedere. *Vetu lectio diuersa, et, ut arbitror, corrupta,* Cui potius cedere. *Sic eti non multo post locus ualde mendosus :* Vnius cuiusque gisues gre *Victorius* 15 ubi oportuit ubi aut si usu cepit *PAB* ubi opor ibi aut usu cepit *v* ubi oportuit aut si usucepit *Iucundus* 16 e *corr.* emit *A* ueniit *PAB* uenit *v* 17 aut excipiet *PAB* si excipiet *v* aut si excipi et *Iucundus* 18 sane eum esse *I* sanum eum esse *v*

cibus eorum debet esse interdius separatim unius cuiusque [gisues] gregis, vespertinus in cena, qui sunt sub uno magistro, communis. magistrum providere oportet ut omnia sequantur instrumenta, quae pecori et pastoribus opus sunt, maxime ad victum hominum et ad medicinam pecudum. ad quam rem habent iumenta dossuaria domini, alii equas, alii pro iis quid aliut, quod onus dosso ferre possit.

Quod ad feturam humanam pertinet pastorum, qui in fundo 6
perpetuo manent, facile est, quod habent conservam in villa, nec hac venus pastoralis longius quid quaerit. qui autem [sunt] in saltibus et silvestribus locis pascunt et non villa, sed casis repentinis imbres vitant, iis mulieres adiungere, quae sequantur greges ac cibaria pastoribus expediant eosque adsiduiores faciant, utile arbitrati multi. sed eas mulieres esse oportet firmas, non 7
turpes, quae in opere multis regionibus non cedunt viris, ut in Illyrico passim videre licet, quod vel pascere pecus vel ad focum adferre ligna ac cibum coquere vel ad casas instrumentum servare possunt. de nutricatu hoc dico, easdem fere et nutrices et 8
matres [semel]. Simul aspicit ad me et, Vt te audii dicere, inquit, cum in Liburniam venisses, te vidisse matres familias eorum adferre ligna et simul pueros, quos alerent, alias

---

1 interdius *PAB* interdiu *v* uniuscuiusque gisues gregis *PAB* uniuscuiusque gregis *mv* 2 in cena qui sunt *B* in cena que sunt *Am* in coena qui sit *V* 3 communis *ABv* communes *P* sequantur *VB* sequatur *Am* 4 opus sunt *AB* opus sint *V* 6 dosuaria *A* pro iis quid aliut *P* pro iis qui aliud *AB* pro his quid aliud *v* 7 onus] omis *A* homines *m* dosso *VAB* dorso *m* possit *v* possint *PAB* 8 ad feturam *B* afeturam·*A* ad foeturam *V* 10 quaerit *v* quaeris *PAB* 12 iis *PAB* his *v* 13 adsiduiores *A* assiduiores *VB* 14 arbritati *A* mulieres esse oportet firmas *PB* mulieres oportet firmas *Am* mulieres firmas esse oportet *v* 15 cedunt *Ursinus* cedant *VAB* 16 yllirico *B* 17 adferre *A* afferre *VB* coquere *PB* quoquere *A* conquaerere *v* 19 semel simul aspicit *PB* semel simul accipit *A* simul aspicit *v* Tremellius simul aspicit *Iucundus.* '*In optimis exemplaribus nusquam hic Tremellius : sed pro illo, Semel*: Semel simul aspicit ad me' *Victorius* audii dicere *PA* audi id dicere *B* audio dicere *v* 20 inquit *Bv* inquid *PA* lyburniam *V* uenises *A* 21 adferre *A* afferre *VB* alerent *V* alerant *AB* aluerant *m*

singulos, alias binos, quae ostenderunt fetas nostras, quae in conopiis
9 iacent dies aliquot, esse eiuncidas ac contemnendas. Cui ego, Certe, inquam: nam in Illyrico hoc amplius, praegnatem saepe, cum venit pariendi tempus, non longe ab opere discedere ibique enixam puerum referre, quem non peperisse, sed invenisse putes. nec non etiam hoc, quas virgines ibi appellant, non numquam annorum viginti, quibus mos eorum non denegavit, ante nuptias ut succumberent quibus vellent et incomitatis ut vagari liceret
10 et filios habere. Quae ad valitudinem pertinent hominum ac pecoris et sine medico curari possint, magistrum scripta habere oportet. is enim sine litteris idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere nequiquam recte potest. de numero pastorum alii angustius, alii laxius constituere solent. ego in octogenas hirtas oves singulos pastores constitui, Atticus in cen-
11 tenas. greges ovium sed magnum, quos miliarios faciunt quidam, facilius de summa hominum detrahere possit, quam de

---

1 singulas *corr.* — os *A* bonos *corr.* binos *A* quae ostenderunt *Bm* que osten | de reni runt, *sed* reni *deletum A* quae ostendunt *V* quae ostenderent *Iucundus* foetas *V* conopiis *PAB* conopeis *v* 2 aliquot *VB* aliquod *A* eiuncidas *Turnebus advers. 4, 6* leuuncidas *PAB* leni mucidas *v.* 'Leuuncidas, ac contemnendas. *Locus turpibus maculis foedatus, de quo ante etiam locuti sumus, cum de alio qui item (ut opinor) in eodem uerbo inquinatus erat, ageremus [I 31, 3] Prima fortasse litera nota illa est, quam saepe in antiquissimis libri diximus inueniri : quod si reciperetur, non ualde discreparet uox, qua relinquitur, ab ea, quam antea in primo libro inuenimus : nam supra Eiuncidum enim sarmentum, etc.' Victorius* ac contemnendas *P* contempnendas *AB* et contemnendas *v* 3 praegnantem *v* praegnax *PA* 4 cum uenit *VB* conuenit *A* 6 nonnunquam *VB* nunnumquam 7 non denegauit *Vm* nonne denegauit *AB* 8 ut succumberent *V* ut cumberent *A* incommitatis *A* 9 filios habere *AB* fili haberent *ut videtur P* filios haberent e quibus uellent *v* ap coris *A corr.* ac pecoris *A*[2] 10 et sine *VAB* ac sine *m* ut si *Iucundus* curari] curria *A* possint *VAB* possunt *m* 12 quiquam *P* nequidquam, *sed* d *deletum A* nequicquam *Bv* 13 in h togenas hortas *A* 15 greges ouium sed magnum *PB* greg'e ouium magnum *A* greges ouium sed magnos *v* in gregibus ouium sed mag *Iucundus.* '*Antiqua lectio diuersa, sed quae corrupta adeo sit, ut explicare nequeam : ipsam hic adponam,* Greges ouium sed magnum. *multo post, ubi in excusis, Possunt: in iisdem antiquis,* Possit' *Victori fortasse* greges ouium si sunt magni· 16 possit *PAB* possunt *v*

minoribus, ut sunt et Attici et mei. septingenarii enim mei: tu, opinor, octingenarios habuisti, nec tamen non, ut nos, arietum decumam partem. ad equarum gregem quinquagenarium bini homines, utique uterque horum ut secum habeat equas domitas singulas in his regionibus, in quibus stabulari solent equas abigere, ut in Apulia et in Lucania accidit saepe.

Quoniam promissa absolvimus, inquit, eamus. Si quidem, XI
inquam, adieceritis de extraordinario pecudum fructu, *ut* praedictum est, de lacte in eo et tonsura lanae * est omnium rerum, quas cibi causa capimus, liquentium maxime alibile, et id ovillum, [in caprinum]. quod autem maxime perpurget, est equinum, tum asininum, dein bubulum, tum caprinum. sed horum sunt 2
discrimina quaedam et a pastionibus et a pecudum natura et a motu: a pastionibus, quod fit ab hordeo et stupla et omnino arido et firmo cibo pecude pasta; ad perpurgandum ea, quae a

---

1 ut sunt et ait tici et mel septingenarii enim me tu opinor *PB* ut sunt et att tici et mel septingenari enim me tu opinor *A* ut sunt et artici et semel septigenarium enim metu opinor *m* ut sunt Attici Ttremellius septingenarii enim mei ut opinor tu *v*. 'Vt sunt Attici, et mei, septingenarii enim mei, tui opinor, etc. *Auxilio antiquorum codicum, adhibita paruula industria, locum (nisi fallor) purgaui: antea enim maculosus erat — Vt tamen studiosi recte de hoc iudicare possint, ueterem lectionem cum fide adponam:* Vt sunt et ait tici, et mel. septingenari enim me tu opinor, etc.' *Victorius* 2 octingenarios *v* octingenarius *PAB* 3 decumam *PAB* decimam *v* a[d]equarum *A* quinquagenarum *A* 6 lucaniis *AB* lucanis *Vm*

7 Quoniam promissa] De lacte *in margine rubrica A* inquit eamus *B* inquid e | mus *A* eamus inquit *V* 8 fructu ut praedictum est *Victorius* fructu praedictum est *VAB* 9 *fortasse* de lacte et caseo tonsura lanae est omnium *PAB* tonsura lanae. est enim lac omnium *v* 10 cibi *Iucundus* cibili *A* cibili *PB* tibi *m* cibali *v*. '*In uetustissimo libro* Cibili, *scriptum est, et in aliis item nonnullis*' *Victorius* ouillum in caprinum *PAB* ouilum inde caprinum *v* 12 dein bubulum *PA* deinc bubulum *B* deinde bubulum *v* 13 et a pecudum — pastionibus *om. A* et a motu *PB* et mulctu *v*. *fortasse* et ab ortu 14 ordeo *VAB* stupla *PAB* stipula *mv* 15 pasta id alibile *Iucundus* 'Ad perpurgandum id, quod a uiridi, etc. *Corruptissimus hic locus est in omnibus antiquis codicibus. Receptam igitur lectionem retinui: nunc ueterem scripturam, cum maiorem nullam opem studiosis adferre queam, notam faciam, et eam totius perioches, ne iterum eadem repetendo frustra laborem, aut eos, qui haec legent, magis perturbem*: Ad perpurgandum ea, quae

viridi pas eo magis fuisse ex herbis, quae ipsae sumptae perpurgare solent corpora nostra: a pecudum natura, quod lac melius est a valentibus et ab iis quae nondum veteres sunt, quam si est contra. a mulgendo atque ortu optimum est id quod neque nimium longe abest a mulso neque a partu continuo
3 est sumptum. ex hoc lacte casei qui fiunt, maximi cibi sunt bubuli et qui difficillime transeant sumpti, secundo ovilli, minimi cibi et qui facillime deiciantur caprini. et etiam est discrimen, utrum casei molles ac recentes sint, an aridi et veteres, cum molles sint magis alibiles, in corpore non resides, veteres et
4 aridi contra. caseum facere incipiunt a vergiliis vernis exortis ad aestivas vergilias. mulgent vere ad caseum faciundum mane, aliis temporibus meridianis horis, tametsi propter loca et pabulum disparile non usque quaque idem fit. *in* lactis duos congios addunt coagulum magnitudine oleae, ut coeat, quod melius leporinum et haedinum quam agninum. alii pro coagulo addunt de fici ramo lac et acetum, aspargunt item aliis aliquot rebus,

---

auuridipas eo magis si ussae ex herba, quae ipso sumptae perpurgare solent corpora nostra. *Mendi nota hic adposita in uetustissimo exemplari' Victorius*. *fortasse* ad perpurgandum ab ea quae a viridi pasta, eo magis si fuerit ex herbis quae ipsae etc. ea quae auuridipas eo magis fuisse *PB* ea que a uiridi pasco magis fuisse *A* ea que a uiridi pastu eo magis fuisse *m* ea quae uiridi pascuo magis flusse *v* id quod a uiridi pascuo et eo magis fluxe *Iucundus* 1 ex herba *VB* ꝥ herba *h. e.* etiam herba *A* ipso sumptae *PB* ipso sumpte *A* ipsa sumpta *v*

2 solent corpora nostra *PAB* corpora nostra solet *v* 3 et habis (h above) *A* et ab his *B* et ab aliis *V* quae nondum *v* quae non dudum *PB* que nondu | dum *A* 4 quam si] quasi *A* atque *Bv* adque *PA* id quod neque enim cum longe *PB* id ne quod (*corr.* id quod neque) enim cum longe *A* id quod neque enim longe *v* 6 fiunt *V* fuunt *corr.* fiunt *B* fiant *A* 8 et *ante* etiam *om. m* 9 cum] com *A* 10 molles sint *VB* molles sunt *Am* 13 meredianis *corr.* meridianis *B* tametsi propter loca *v* tamen si loca propter *PAB* pabulum ş disparile *B* 14 usquaque (que above) *B* in *om. VAB*. 'In lactis duos congios addunt. *Excusi antea habebant, Lactis duobus congiis, etc. manu scripti omnes, quos uidi,* Lactis duos congios. *uestigia ueteris lectionis secutus, ex ingenio emendaui, In lactis, etc.' Victorius* 16 quā agnum (in above) item alius aliquod rebus quod quod Alii, *sed* item — quod quod *deleta A* 17 accetum *A* aspargunt *PB* aspergunt *Av* item aliis aliquot *Bv* item aliis aliquod *P* item alius aliquod *A*

quod [quod] Graeci appellant alii ὀπόν, alii δάκρυον. Non negarim, 5 inquam, ideo aput divae Ruminae sacellum a pastoribus satam ficum. ibi enim solent sacrificari lacte pro vino et pro lactentibus. mamma enim rumis sive ruminare, ut ante dicebant, a rumi etiam inde dicuntur subrumi agni, lactantes a lacte. Qui 6 aspargi solent sales, melior fossilis quam marinus.

De tonsura ovium primum animadverto, antequam incipiam facere, num scabiem aut ulcera habeant, ut, si opus est, ante curentur, quam tondeantur. tonsurae tempus inter aequinoctium vernum et solstitium, cum sudare inceperunt oves, a quo sudore recens lana tonsa sucida appellata est. tonsas recentes eodem 7 die perungunt vino et oleo, non nemo admixta cera alba et adipe suilla; et si ea tecta solet esse, quam habuit pellem intectam, eam intrinsecus eadem re perinungunt et tegunt rursus.

---

4 mamma enim rumis *II 1, 20*
13 adipe suilla *Priscian. l. V p. 168, 16. l. VII p. 321, 20*

---

1 quod quod graeci *PAB* quod graeci *v* ali opon ali dracuan *P* aliopon alii dracuam (*corr.* — an) *A* aliopon alii drauan *B* alii opon alii draconon *v*. 'Quod Graeci appellant alii ὀπὸν, alii δάκρυον. *Hunc locum, adiutus ab optimo exemplari, commode* (*nisi fallor*) *emendaui: erat autem ille in excusis codicibus mendosissimus' Victorius*

2 aput *PA* apud *Bv* diuae rumniae saccellum *P* diua erum mae saccellum *A* diuae runniae sacellum *B* diuae rumiae sacellum *v* 3 lactentibus *VAB* lactantibus *m* 4 mamma enim rumis siue rumina, ut ante dicebant: a rumi inde dicuntur subrumi *Ursinus. fortasse* mamma enim rumis vel rumen, ut ante dicebant, a rumi etiamnum dicuntur subrumi mammae enim (enim *superscriptum in B*) rumus sine ruminare ut *PAB* mammae enim rumis siue ruminare ut *v* mammae enim rumis siue rumae ut *Iucundus. 'Nihil uariaui, antiqua tamen lectio diuersa: ut accurate ponderari a studiosis possit, eam hic adponam:* Mammae enim rumus siue ruminare ut, etc.' *Victorius* 5 etiam inde *PAB* et inde *v* lactantes *PAB* lactentes *v* qua spargi *PAB* quī aspergi *v*. *fortasse* qui aspargi solet sal, is melior fossilis 6 melior *AB* melior ē *V* meliores *m* fossilis A^2v fossiles *PB* fusiles A*m*

7 De tonsura ovium] De tonsura *in margine rubrica A* 8 scabiem *v* scauiem *corr.* scabiem *A* scauiem *PB* 9 equiuocinum *corr.* equinocinum *A* 11 sucida *PB* succida *Av* 12 caera *V*
13 adipe suilla *Schneiderus coll. Prisc. l. V. p. 168, 16* adipe (allipe *corr.* adipe *B*) suillo *VAB* solent *B* pellem intectam *VAB* pellem iniectam *Iucundus*

siqua in tonsura plagam accepit, eum locum oblinunt pice liquida. oves hirtas tondent circiter hordeaceam messem, in aliis locis
8 ante faenisecia. quidam has bis in anno tondent, ut in Hispania citeriore, ac semenstres faciunt tonsuras: duplicem inpendunt operam, quod sic plus putant fieri lanae, quo nomine quidam bis secant prata. ´ diligentiores tegeticulis subiectis oves tondere
9 solent, nequi flocci intereant. dies ad eam rem sumuntur sereni, et iis id faciunt fere a quarta ad decimam: cum sole calidiore tonsa ex sudore eius lana fit mollior et ponderosior et colore meliore. quam demptam ac conglobatam alii vellera, alii velamina appellant: ex quorum vocabulo animadverti licet prius [lana] vulsuram quam tonsuram inventam. qui etiam nunc vellunt, ante triduo habent ieiunas, quod languidae minus aegre radices lanae reti-
10 nent. omnino tonsores in Italiam primum venisse ex Sicilia dicuntur p. R. c. a. CCCCLIII, ut scriptum in publico Ardeae in litteris extat, eosque adduxisse Publium Ticinium Menam. olim tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuae, quod plerae-
11 que habent capillum et barbam magnam. Suscipit Cossinius, Fructum ut ovis e lana ad vestimentum, sic capra e pilis ministrat

14 omnino tonsores *Plin. 7, 211*

1 siqua] into siqua, *sed* into *deletum A* tosura *B* eum] cum *B* oblinunt *AB* adlinunt *V* 2 ordeaceam *V* 3 foenisecia *PB* fenisec | cia *A* foenisicia *v* 4 semenstres *PAB* semestres *v* tunsuras *A* duplicem impendunt *VB* duplucem inpendunt *A* 5 operam — putant *in margine scripta sunt in A* 7 nequi] neq; *A* ne *m* 8 fatiunt *A* quoniam sole *Iucundus* calidiore *AB* callidiore *V* 9 eius] ouis *Gesnerus* 10 uelamina *m* uellam | mina *A* uellimna *PB* uelumia *v* . uellimna *in margine adscripsit Politianus.* '*In antiquioribus* Vellimna. *non multo post ubi in excusis, Quod languidae minus radices lanae retinent, in iisdem uetustis libris, una plus dictio legitur,* Quod languidae minus aegrae radices, etc.' *Victorius* 11 lana *PA* lanam *Bv* lanae A^2m 13 aegre *V* egre *A* aegrae *B*

14 in italia *VAB*. In Italiam ex Sicilia venere post Romam conditam anno quadringentesimo quinquagesimo quarto adducente P. Titinio Mena, ut auctor est Varro *Plinius VII 211* ex sicilia *v* ex cilicia *PAB* ex sicilia scicilia *m* 15 P . R . c . a . CCCC . LIII . *P* p . n . c . a . CCCC LIII *A* p . r . c . a . CCCC . L . IIIỊ *B* P . R . conss. an. CCCC . LIIII . *v*

16 Menam *Av* Mẹnam *P* maenam *B* 17 adsignificant *PA* assignificant *Bv* 18 cossinius *v* cosinius *PAB* 19 fructum (fructus *corr.* — tū *A*) ut ouis *PAB* ut fructum ouis *v* caprae pilus *PB* capre pilus *A* capra pilus *v* minustrat *A*

ad usum nauticum et ad bellica tormenta et fabrilia vasa. neque non quaedam nationes harum pellibus sunt vestitae, ut in Gaetulia et in Sardinia. cuius usum aput anticos quoque Graecos fuisse apparet, quod in tragoediis senes ab hac pelle vocantur diphtheriae, et in comoediis qui in rustico opere morantur, ut aput Caecilium in Hypobolimaeo habet adulescens, aput Terentium in Heautontimorumeno senex. tondentur, quod magnis villis sunt, 12
in magna parte Phrygiae; unde cilicia et cetera eius generis solent fieri. sed quod primum ea tonsura in Cilicia sit instituta, nomen id Cilicas adiecisse dicunt.

Illi hoc, neque ab hoc quod mutaret Cossinius. et simul Vituli libertus in urbem veniens ex hortis devertitur ad nos et, Ego ad te missus, inquit, ibam domum rogatum ne diem festum faceres breviorem et mature venires. Itaque discedimus ego et Scrofa in hortos ad' Vitulum, Niger [in] Turrani noster, illi partim domum, partim ad Menatem.

---

9 sed quod primum ea tonsura *Philarg. in Verg. georg. III 313*

---

2 harum *v* horum *PAB* 3 aput *P* apud *Bv, om. A* anticos *A* antiquos *VB* gregocos (*corr.* grecos) fuise *A* 4 tragoediis *V* tragediis *A* tragędiis *B* 5 diphtheriae *V* diptherie *A* diphteriae *B* comoediis *V* comediis *A* comędiis *B* 6 aput cecilium *A* apud cecilium *V* apud caecilium *B* hypobolimaeo *V* hypobolima | eo *A* hipobolima eo *B* adulescens *PA* adulescens *corr.* adolescens *B* adolescens *v* aput terentium *A* apud terentium *VB* 7 heautontimorumeno *PB* ea ut non timorumeno *A* eauton timorumenō *v* tondentur *v* tondetur *PAB* sunt *om. A* 8 phygie (r *superscr.*) *A* caetera *V* 9 quoq; primum *corr.* quod primum *A* 10 nomen *superscriptum in A* adiacisse *B*

11 Cossinius et simul *V* cosinius et simul *B* con | sinius *corr.* con simul *A* 12 ex hortis *mv* ex hartis *PAB* deuertitur *PB* diuertitur *Amv* 13 inquit *VB* inquid *A* 15 in ortos *A* 'Ad Vitulum. Niger in Turranii nostri: illi partim, etc. *In uetustissimis etiam codicibus locus deprauatus: secutus ueteris lectionis uestigia, ita emendaui: nec tamen firmam emendationem hanc puto. — Antiquam hic scripturam ponam, quam studiosi accurate perpendent* : Ad Vitulum. Niger in Turrani in oste, illi, etc.' *Victorius* Niger Turrani noster *Ursinus* niger in Turrani in oste c' nostri *P* niger in tura ni in oste *A* niger in turrani inoste *B* Nigrum Turrannium Mox *v* illi] alii *Ursinus* 16 domu *A* Maenatem *Ursinus* lenatem *VAB*

M. TERENTI VARRONIS
RERVM RVSTICARVM DE VILLATICIS PASTIONIBVS
LIBER TERTIVS

I Cum duae vitae traditae sint hominum, rustica et urbana, quidni, Pinni, dubium non est quin hae non solum loco discretae sint, sed etiam tempore diversam originem habeant. antiquior enim multo rustica, quod fuit tempus, cum rura colerent homines
2 neque urbem haberent. etenim vetustissimum oppidum cum sit traditum graecum Boeotiae Thebae, quod rex Ogyges aedificarit, in agro Romano Roma, quam Romulus rex, [nam] in hoc nunc denique est ut dici possit, non cum Ennius scripsit,

septingenti sunt paulo plus aut minus anni,
augusto augurio postquam inclita condita Roma est;

3 Thebae, quae ante cataclysmon Ogygi conditae dicuntur, eae tamen circiter duo milia annorum et centum sunt. quod tempus si referas ad illud principium, quo agri coli sunt coepti atque

1 M. TERenti. Varronis . Rerum Rusticarum . LIB. II. Explicit Incipit Dere pecuariā . LIBri . III. feliciter *A* M. TERENTII VARRO NIS RERVM RVSTICARVM LIBER SECVNDVS EXPLICIT INCIPI DE VILLATICIS PASTIONIBVS LIBER TERTIVS FELICITER MARCI TERENTII VARRONIS RERVM RVSTICARVM LIBE TERTIVS ET VLTIMVS *V*, *ubi* de uillaticis pastionibus *post* rust carum *addidit P* 6 Quidni Pinni *P* quidni pinnii *B* quidni pinii Q. Pinni *v* quin . hae *una littera post* quin *deleta A* 7 ant quior] De antiquitate et dignitate rustice rei *in margine rubrica* — 8 cur rura *ut videtur A corr.* cū rura *A*[2] 10 ogyges *v* og gos *PAB* aedificarit *PAB* aedificauit *mv* 12 cum] com *A* 14 inclyta *V* 17 agri coli sunt coepti *Iucundus* agricolae sint coepti agricole sint cepti *A* agricole sint caepti *B* agricole sunt cepti *m* ag colae sunt coepti *v*

in casis et tuguriis habitabant nec murus et porta quid esset
sciebant, inmani numero annorum urbanos agricolae praestant.
nec mirum, quod divina natura dedit agros, ars humana aedi- 4
ficavit urbes, cum artes omnes dicantur in Graecia intra mille
annorum repertae, agri numquam non fuerint in terris qui coli
possint. neque solum antiquior cultura agri, sed etiam melior.
itaque non sine causa maiores nostri ex urbe in agros redigebant
suos cives, quod et in pace a rusticis Romanis alebantur et in
bello ab iis alebantur. nec sine causa terram eandem appellabant 5
matrem et Cererem, et qui eam colerent, piam et utilem agere
vitam credebant atque eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni
regis. cui consentaneum est, quod initia vocantur potissimum
ea quae Cereri fiunt sacra. nec minus oppidi quoque nomen 6
Thebae indicat antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere,
non a conditore nomen ei est inpositum. nam lingua prisca et
in Graecia Aeolis Boeoti sine adflatu vocant collis tebas, et in
Sabinis, quo e Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt,

---

1 nec murus et porta quid esset *VB* nec murus (*corr.* — os) nec portas quid esse *A* nec muros nec portas quid esset *m* 2 inmani *A* immani *VB* urbanos *PAB* urbanis *v* 5 nunquam *V* 7 in agros *v* in agris *PAB* 8 'Quod et in pace a rusticis L. alebantur [a rusticis romanis alebantur *in editione Victorius*], et in bello ab iis tuebantur. *Hunc locum in cunctis manu scriptis mendosum inueni: cum autem nihil ab excusis uariauerim, ueterem scripturam nunc indicare uolo: in qua idem uerbum secundi membri finis est, quod primi: id est,* Ab iis alebantur, *in uetustis codicibus, ut supra A rusticis hominibus alebantur, legitur*' *Victorius* 9 ab iis *AB* ab his *V* alebantur *PAB* tuebantur et alebantur *posteriore loco v* 10 cererem *VB* cerrem *A* agere uitam *AB* uitam agere *V* 11 atque *Bv* adque *PA* solos reliquos *PAB*, *sed* os *utroque loco in rasura A* solos reliquias *mv* stirpe] stripe *A* 12 quod initia — nec minus *in margine scripta in A* 14 indicat *mv* indicant *PAB* essem agrum *B* agri genere *PAB* argin graece *v* . Unde sunt Thebae appellatae *in margine adscripsit Politianus* 15 inpositum *A* impositum *VB* 16 aeolis boeoti *P* eolis boeoti *A* aeblis boeoti *B*, *in quo* aeblis — Graecia *in margine scripta sunt,* aeoles boetii *v* adflatu *A* afflatu *VB* uocant collis thebas *PAB* uocant eolis thebas *m* uocant aeolis tebas *v*. 'Vocant collis Thebas. *Ita emendaui e uetustis codicibus. antea in excusis* Aeolis *corrupte: quae tamen lectio in semiuetere codice a me inuenta est*' *Victorius* 17 etiam nunc ita *PB* etiam ita *A* etiam ita nunc *m* et nunc ita *v*

cuius vestigium in agro Sabino via salaria non longe a Reate,
7 miliarius clivus cum appellatur tebae. agri culturam primo propter paupertatem maxime indiscretam habebant, quod a pastoribus qui erant orti in eodem agro et serebant et pascebant: qui postea creverunt peculia diviserunt, ac factum ut dicerentur alii agri-
8 colae, alii pastores. quae ipsa pars duplex est, tametsi ab nullo satis discreta, quod altera est villatica pastio, altera agrestis. haec nota et nobilis, quod et pecuaria appellatur, et multum homines locupletes ob eam rem aut conductos aut emptos habent saltus; altera villatica, quod humilis videtur, a quibusdam adiecta ad agri culturam, cum esset pastio, neque explicata tota sepa-
9 ratim, quod sciam, ab ullo. itaque cum putarem esse rerum rusticarum, quae constituta sunt fructus causa, tria genera, unum de agri cultura, alterum de re pecuaria, tertium de villaticis pastionibus, tres libros institui, e quis duo scripsi, primum ad Fundaniam uxorem de agri cultura, secundum de pecuaria ad Turranium Nigrum: qui reliquus est tertius de villaticis fructibus, in hoc ad te mitto, quod visus sum debere pro nostra vicinitate
10 et amore scribere potissimum ad te. cum enim villam haberes opere tectorio et intestino ac pavimentis nobilibus lithostrotis spectandam *et* parum putasses esse, ni tuis quoque litteris exornati parietes essent, ego quoque, quo ornatior ea esse posset fructu [quod factu], quod facere possem, haec ad te misi, recordatus de ea re sermones, quos de villa perfecta habuissemus. de quibus exponendis initium capiam hinc.

---

1 sabinio *A* a reate *Vm* a rete *AB* 2 cliuus appellatu[illegible] (appellantur *A*) thebae Cum agriculturam *PAB* cliuus appellatu[illegible]. Tebae cum agriculturam *v* 3 habebant *PAB* haberent *v* 4 eodem [illegible]] edem *A* et reserebant *B* qui postea creuerunt peculia *Iucun*[illegible]-*dus* quae (que *A*) postea creuerunt pecunia *VAB* 6 tamet[illegible]si ab nullo *PA* tamet^{si} a nullo *B* tametsi a nullo *v* 8 quod et p[illegible]e-cuaria *PAB* quae et pecuaria *v* appellatur *AB* nominatur *V* 1[illegible]1 totam *A* 12 Itaque cōputarem *A*. De Origine uillatice pastionis [illegible] *in margine rubrica A* 13 constituta (*corr.* — te *A*^{2}) sunt *VA* constitu[illegible]ta sint *B* 14 tercium de u^{l}ilaticis *A* 15 tres] te tres, *sed* te *deletum* [illegible] *A* duo *PAB* duos *v* 17 turranium *PAB* turannium *v* 18 at te [illegible] *ut* *videtur, corr.* ad te *priore loco A* 21 et *ante* parum *om.* *VAB* [illegible] ni tuis *V* in tuis *AB* 23 quod facere *PAB* quoad facere *v* missi *A*

Comitiis aediliciis, cum sole caldo ego et Q. Axius senator II tribulis suffragium tulissemus et candidato, cui studebamus, vellemus esse praesto, cum domum rediret, Axius mihi, Dum diribentur, inquit, suffragia, vis potius villae publicae utamur umbra, quam privati candidati tabella dimidiata aedificemus nobis? Opinor, inquam, non solum, quod dicitur, malum consilium consultori est pessimum, sed etiam bonum consilium, qui consulit et qui consulitur, bonum habendum. Itaque imus, venimus in villam. ibi Appium Claudium augurem sedentem invenimus in 2 subselliis, ut consuli, siquid usus poposcisset, esset praesto. sedebat ad sinistram ei Cornelius Merula consulari familia ortus et Fircellius Pavo Reatinus, ad dextram Minucius Pica et M. Petronius Passer. ad quem cum accessissemus, Axius Appio subridens, Recipis nos, inquit, in tuum ornithona, ubi sedes inter aves? Ille, Ego vero, inquit, te praesertim, quoius aves hospi- 3 tales etiam nunc ructor, quas mihi adposuisti paucis ante diebus in villa Reatina ad lacum Velini eunti de controversiis Interamnatium et Reatinorum. Sed non haec, inquit, villa, quam [quam] aedificarunt maiores nostri, frugalior ac melior est quam tua illa perpolita in Reatino? nuncubi hic vides citrum aut aurum? 4 num minium aut armenium? num quod emblema aut lithostrotum? quae illic omnia contra [aurum]. et cum haec sit communis

---

1 cumitiis *corr.* comitiis *A* ego et Q. Axius *Victorius* ego et que axius *A* ego et quę axius *B* ego atque axius *V* ego atque anxius *m* 2 sufragium *A* candidato *Iucundus* candidatos *VAB* 3 mihi *AB* inibi *V* 4 diribentur *PAB* dirimerentur *v* inquit *Bv* inquid *PA* 5 canditati *A* dimidiata *VB* dimiata *A* dimidia *m.* '*In antiquissimo, et fidelissimo legitur,* Tabella dimidiata aedificemus. *Eum autem plures secuti sunt. In alio semiuetere,* Dimidia aedificemus' *Victorius* 7 est pessimum *AB Victorius* esse pessimum *V* bonum conscilium *A* 9 appum *A* 10 poposciset *A* 12 fircellius *PAB* fircelius *v* minutius *VAB* peronius *Am* 13 accessisemus *A* axius *mv* auxius *PAB* subridens *VA* surridens *B* 14 inquit *Bv* inquid *PA* in tuum] i | nitium *A* ornitona *A* 15 inquit *Bv* inquid *PA* quoius] cuius *VB* quo uis *A* quos uis *m* 16 apposuisti *VAB* 17 interamnatium *V* inteamnatium *AB* 18 inquit *VB* inquid *A* uilla *Amv* uilia *P* iulia *B* quam aedificarunt *Ursinus* 21 aut armenium *Iucundus* aut armonium *m et superscriptum A* aut harmonium *B* aut harmomum *P* aut hamomum *v* 22 aurum *posteriore loco delevit Iucundus*

universi populi, illa solius tua; haec quo succedant e campo cives et reliqui homines, illa quo equae et asini; praeterea cum ad rem publicam administrandam haec sit utilis, ubi cohortes ad dilectum consuli adductae considant, ubi arma ostendant, ubi
5 censores censu admittant populum. Tua scilicet, inquit Axius, haec in campo Martio extremo utilis et non deliciis sumptuosior quam omnes omnium universae Reatinae? tua enim oblita est tabulis pictis nec minus signis; at mea, vestigium ubi sit nullum Lysippi aut Antiphili, at crebra sartoris et pastoris. et cum villa non sit sine fundo magno, et eo polito cultura, tua ista neque
6 agrum habet ullum nec bovem nec equam. denique quid tua habet simile villae illius, quam tuus avos ac proavos habebat? nec enim, ut illa, faenisicia vidit arida in tabulato nec vindemiam

---

1 e campo *VB* et campo *Am* 2 homines] omnes *VAB* et asini *V* et sini *AB* 3 ad rem publicam *VB* ad rem . p. *A* cohortes *VB* chortes *A* 5 admittant *VA* ammittant *B* tua inquid scilicet Auxius *P* tua inquid silicet auxius *A* tua inquit scilicet auxius *B* tua inquit axius *m* tua inquit s. Axius *v*. 'Tua inquit haec in campo Martio. *In excusis antea: Tua inquit Axius. id nomen sustulimus: — Scholion quondam illud fuisse, ex optimo exemplari cognosci apertius potest: sic enim in illo,* Tua inquid, scilicet Auxius, haec etc. *In quo hoc etiam animaduertendum, nunc Axius in uetustissimis libris, quandoque Auxius legi: nam et hic, et supra Auxius. Auxius Appio subridens' Victorius* 6 sumptuosior *VB* suptusior *A* 7 omnis omnium uniuersae reatinae *VAB*. 'Omnes omnium Reatinae. *Aliquae hac parte maculae in optimo exemplari: nam,* Omnes omnium uniuersae. Reatinae, *perperam in illo, ac nonnullis aliis legitur' Victorius* tua enim] tum enim *VAB* oblita est] oblitae *PB* oblite *A* oblita *v*

8 ad mea *AB* at in ea *V* at meam *Iucundus* 9 lisyppi *B*. 'Lysippi aut Antiphili. Et crebra. *Antea in excusis, Aut Antiphili uidebis. id uerbum in nullo antiquo a me repertum est. supra etiam in iisdem* Mea, *non Meam: quod huic scripturae respondet. In optimo exemplari nota ad hunc locum adposita erat, ea de causa puto, quia deprauatum illic nomen posterioris artificis.* Ante philu, *enim scriptum erat' Victorius*

ante philii et crebra *AB* antephylii et crebra *P* antephyli et crebra *v* Antiphyli uidebis sed crebrum *Iucundus* sartoris *PAB* satoris *v* . cum uilla *Am* cum ī illa *V* cum illa *B* 11 habet ullum *Iucundus* habeat ullum *VAB* quid tua habet *PB* quid tu habet *A* quid tu habes *m* quid tua *v* 12 auos ac proauos *PAB* auus et proauus *v* habebat *V* habeat *corr.* habebat *B* habeat *A* 13 hec enim *A* haec enim *VB* nec enim haec *Iucundus* fenisicia *A* foenisicia *VB* uidit *PAB* uidet *v*

in cella neque in granario messim. nam quod extra urbem est aedificium, nihilo magis ideo est villa, quam eorum aedificia, qui habitant extra portam flumentanam aut in Aemilianis.

Appius subridens, Quoniam ego ignoro, inquit, quid sit villa, 7
velim me doceas, ne labar inprudentia, quod volo emere a M. Seio in Ostiensi villam. quod si ea aedificia villae non sunt, quae asinum tuum, quem mihi quadraginta milibus emptum ostendebas aput te, non habent, metuo ne pro villa emam [Ostia]
in litore Seianas aedes. quod aedificium hic me Lucius Merula 8
inpulit ut cuperem habere, cum diceret nullam se accepisse villam, qua magis delectatus esset, cum apud eum dies aliquot fuisset. nec tamen ibi se vidisse tabulam pictam neque signum aheneum aut marmoreum ullum, nihilo magis torcula vasa vindemiatoria
aut serias olearias aut trapetas. Axius aspicit Merulam et, Quid 9
[gus]? inquit, est ista villa, si nec urbana habet ornamenta neque rustica membra? Quoi ille, Num minus villa tua erit ad angulum Velini, quam neque pictor neque tector vidit umquam, quam in Rosia, quae est polita opere tectorio eleganter, quam dominus
habes communem cum asino? Cum significasset nutu nihilo 10

7 asinum tuum *Plin. 8, 167*

1 nan quod *A* 2 nichilo *A*
4 subridens *VA* surridens *B* ego igno^{ro} inquid^{quid} sit *A* 5 labar imprudentia *Victorius* labar in imprudentiam *VB* labar in . īprudentiam *una littera post in deleta A* 7 quadringentis milibus nummum *Plinius VIII 167* 8 ostendebat *A* aput te *PA* apud te *Bv* ostia *PB* hostia *Am* ostiae *v* 9 littore *VA* seiana sedes *B* edifitium *A* hic me *AB* hinc me *V* 10 impulit *VAB* diceret *VA* dicet *B* 11 aliquot *VB* aliquod *A* 13 nichilo *A*
14 serias *V* senas *AB* aut trapetas *Am* ac trapetas *VB* aut trapeta *Iucundus* axius *VAm* auxius *B* et quid gus inquit *PB* et quid gus inquid *A* et quid inquit *lacuna post* quid *relicta v* et quid igitur inquit *Iucundus.* '*Antiqua lectio deprauata : sic enim habent meliores codices,* Et quid gus inquit, etc.' *Victorius* 16 quo ille *PAB* cui ille *v* nummius uilla tua eit *PAB* non minus uilla tua erit *v* num minus uilla tua est *Zahlfeldt quaest. crit. in Varr. rer. rust. libr. p. 32* 17 uelini quam *V* uel | im quam *A* uelini quam ueliniquam *B* unquam *VAB* 18 rosia *PAB* rosea *v* 19 nichilo *A*

minus esse villam eam quae esset simplex rustica, quam eam in qua esset utrumque, et ea et urbana, et rogasset, quid ex iis rebus colligeret, Quid? inquit, si propter pastiones tuus fundus in Rosia probandus sit, et quod ibi pascitur pecus ac stabulatur, recte villa appellatur, haec quoque simili de causa debet vocari
11 villa, in qna propter pastiones fructus capiuntur magni. quid enim refert, utrum propter oves, an propter aves fructus capias? anne dulcior est fructus aput te ex bubulo pecore, unde apes nascuntur, quam ex apibus, quae ad villam Sei in alvariis opus faciunt? et num pluris [tua villa] illic natos verres lanio vendis,
12 quam hinc apros macellario Seius? Qui minus ego, inquit Axius, istas habere possum in Reatina villa? nisi si apud Seium Siculum fit mel, Corsicum in Reatino; et hic aprum glas cum pascit empticia, facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Posse ad te fieri, inquit, Seianas pastiones non negavit Merula; ego non
13 esse ipse vidi. duo enim genera cum sint pastionum, unum agreste, in quo pecuariae sunt, alterum villaticum, in quo sunt gallinae ac columbae et apes et cetera, quae in villa solent pasci, de quibus et Poenus Mago et Cassius Dionysius et alii quod

---

1 uillam eam *AB* uillam ea *V* rustica *Vm* rusticam *AB* in qua *Iucundus* in quo *VAB* 2 et ea et urbana *inclusit* *Gesnerus* ex iis *PAB* ex his *v* 3 inquit *VB* inquid *A* 4 rosia *PAB* rosea *v* sit *delevit Ursinus* 6 capiuntur *m* capiantur *VAB* 7 an propter *m* aut propter *VAB* 8 aput *A* apud *VB* ex bubulo *VB* et bubulo *A* e bubulo *m* 9 aues nascuntur *PAB* ape nascantur *v* ad uillam si in aluariis *A* ad uillam Sin aluariis ad nillam si in aluneariis *B* ad uillam Sin aluneariis *v* ad uillam Se in aluneariis *Ursinus* 10 et num *v* et nunc *PAB* tua uilla *VB* tū a uilla *A* 11 macellario Seius *Turnebus advers.* 8, 7 macellarios eius *PA* milliarios emis *v*. 'Quam hinc apros macellarios Seius. *Totus loc* *uariatus, in quo ego auctoritatem ueterum librorum secutus sum. Mod* *cam libertatem, quam mihi permisi, nunc patefaciam: eaque me n* *intemperanter usum declarabo. In cunctis antiquis* Eius, *extrema u* *erat, ex qua una addita litera, Seius feci' Victorius* inquit *VB* i quid *A* 12 apud seiun *A* 13 glas *PB* glās *A* glans *mv* ad te *AB Victorius* apud te *V* 15 inquit *VB* inquid *A* pastionum *VB* pastiones *corr.* — is *A*, *ubi in margine adscriptum* duo gn̄a pastionum *minore scriptura, sed eadem manu, ut videt* pastionis *m* 18 caetera *V* 19 dionysius *VB* dionisius *A* quod *VA* quid *m Iucundus. fortasse* quaedam *et deinde* quae Seius

separatim ac dispersim in libris reliquerunt, quas Seius legisse videtur et ideo ex iis pastionibus ex una villa maioris fructus capere, quam alii faciunt ex toto fundo. Certe, inquit Merula. 14 nam ibi vidi greges magnos anserum, gallinarum, columbarum, gruum, pavonum, nec non glirium, piscium, aprorum, ceterae venationis. ex quibus rebus scriba librarius, libertus eius, qui apparuit Varroni et me absente patrono hospitio accipiebat, in annos singulos plus quinquagena milia e villa capere dicebat. Axio admiranti, Certe nosti, inquam, materterae meae fundum, in Sabinis qui est ad quartum vicesimum lapidem via salaria a Roma. Quidni? inquit, ubi aestate diem meridie dividere soleam, 15 cum eo Reate ex urbe aut, cum inde venio hieme, noctu ponere castra. Atque in hac villa qui est ornithon, ex eo uno quinque milia scio venisse turdorum denariis ternis, ut sexaginta milia ea pars reddiderit eo anno villae, bis tantum quam tuus fundus ducentum iugerum Reate reddit. Quid? sexaginta, inquit Axius, sexaginta, sexaginta? derides. Sexaginta, inquam. sed ad hunc 16 bolum *ut* pervenias, opus erit tibi aut epulum aut triumphus alicuius, ut tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum cenae, quae nunc innumerabiles excandefaciunt annonam macelli. reliquis annis omnibus et hanc expectabis summam, *et* spero, non tibi decoquet non ornithon; neque hoc accidit his moribus nisi raro,

---

13 quinque milia scio venisse turdorum *Colum. VIII 10, 6*

---

1 quas seius *VAB* quos Seius *Iucundus* 2 ex iis *PAB* ex his *v* maioris *PAB* maiores *v* 3 inquit *Bv* inquid *PA* 5 caeterae uenationes *V* ceteraeue nationes *B* cetere uenationes q, *sed deleta* q *littera A* et ceterae uenationis *Iucundus* 7 in anno singulos *A* 8 quinquagena milia *PB* quinquanenas milia *A* quinquagenas milia *m* L milia *v* e villa *delevit Ursinus* 9 in sabinis qui est *VB* in sabinum que est *A* 10 quartum uicesimum *P et ut videtur B* quartum uicessimum *A* XXIIII *v* 11 inquit *VB* inquid *A* diuidere soleam *V* diuideres oleam *B* diuidere oleam *A* 12 hyeme *V* 13 in hac] in ac *A* 14 scio] sio *A* *corr.* sico *A*[2] 15 reddideris *A* tamtum *A* 16 inquit *VB* inquid *A* sexaginta axius derides *B* 17 sed ad hunc (adhuc *A*) bolum peruenias *VAB* sed ut ad hunc bolum peruenias *Iucundus* 19 sipionis *A* coenae *V* 20 nunc] tunc *VB* tunt *A* excandefatiunt *A* 21 et *ante* spero *om. VAB* 22 decoquet *VB* dequoquet *A* non *post* decoquet *inclusit Gesnerus* accidit *Victorius* accedit *VAB*

ut decipiaris. quotus quisque enim est annus, quo non videas epulum aut triumphum aut collegia non epulari, quae nunc innumerabiles incendunt annonam? Sed propter luxuriam, inquit,
17 quodam modo epulum cotidianum est intra ianuas Romae. Nonne item L. Abuccius, homo, ut scitis, adprime doctus, cuius Luciliano charactere sunt libelli, dicebat in Albano fundum suum pastionibus semper vinci a villa? agrum enim minus decem milia reddere, villam plus vicena. idem secundum mare, quo loco vellet, si parasset villam, se supra centum milia e villa recepturum [agro]. age non M. Cato nuper, cum Luculli accepit tutelam, e piscinis
18 eius quadraginta milibus sestertiis vendidit piscis? Axius, Merula mi, inquit, recipe me quaeso discipulum villaticae pastionis. Ille, Qui simulac promiseris minerval, incipiam, inquit, id est cenam. Ego vero non recuso, vel hodie ex ista pastione crebro. Appius, Credo simulac primum ex isto villatico pecore mortui erunt anseres aut pavones. Cui ille, Quid enim interest, utrum morticinas editis volucres an pisces, quos nisi mortuos estis numquam? sed oro te, inquit, induce me in viam disciplinae villaticae pastionis ac vim formamque eius expone.

---

10 age non M. Cato *Macrob. saturn. III 15, 6 Colum. VIII 16, 5 Plin. 9, 170*

---

2 collegia nonnepulari *A* nunc] nun *A* 3 incendunt *PB* incendundunt *A* intendunt *v* anonam *V* inquit *Bv* inquid *PA* epulum *superscriptum in B* 5 abuccius *PAB* albutius *v*. 'Non n item L. Albutius. *Nihil immutaui : in optimis tamen exemplaribus hi* Abuccius. *Iterum idem nomen hoc ipso in libro, ubi de Pauonibus agi et in excusis Albutius est. Vt quidem Abuccius habebat' Victorius* adprime *A* apprime *VB* luciliano *VB* luciniano *A* luciniana *m* 6 charactere *A* caractere *V* characthere *B* 7 reddere *bis scriptum, se posteriore loco deletum est in A* 9 se *superscriptum in A* centu milia e uilla *P* centum miliae uilla *B* centum milie uilla *A* centu milia uilla *v* recepturum agro age *AB* recepturum Age *V* 10 lu culli *Bv* lucilli *PA* 11 sestertiis *B* sestertis *PA* sesterciis *v* piscis *PA* pisces *v* 12 inquit *VB* inquid *A* 13 qui simulac *VAB* quin simulac *Iucundus* minerual, id est coenam, incipiam inquit *Schneiderus* inquit *VB* inquid *A* coenam *V* 14 Axius ego uero non recuso u hodie, et ex ista pastione crebro *Iucundus* 18 inquit *VB* inquid

Merula non gravate, Primum, inquit, dominum scientem esse III
oportet earum rerum, quae in villa circumve eam [animalia] ali
ac pasci possint, ita ut domino sint fructui ac delectationi. eius
disciplinae genera sunt tria, ornithones, leporaria, piscinae. nunc
ornithonas dico omnium alitum, quae intra parietes villae solent
pasci. leporaria te accipere volo non ea quae tritavi nostri 2
dicebant, ubi soli lepores sint, sed omnia saepta, adficta villae
quae sunt et habent inclusa animalia, quae pascantur. similiter
piscinas dico eas, quae in aqua dulci aut salsa inclusos habent
pisces ad villam. harum singula genera minimum in binas species 3
dividi possunt, in prima parte ut sint quae terra modo sint con-
tentae, ut sunt pavones turtures turdi: altera specie sunt quae
non sunt contentae terra solum, sed etiam aquam requirunt, ut
sunt anseres querquedulae anates. sic alterum genus illut ve-
naticum duas habet diversas species, unam, in qua est aper caprea
lepus; altera item extra villam quae sunt, ut apes cochleae glires.
tertii generis aquatilis item species duae, partim quod habent 4

---

3 eius disciplinae *Gell. II 20*

---

1 grauate *VB* grauate *corr.* grauare *ut videtur A* grauare *m* Primum] De scientia uillatice pastionis in genere *in margine rubrica A* inquit *VB* inquid *A* 2 circumue eā animalia ali *Am* circumue ea animalia ali *PB* circumue eam ali *v* 3 possunt *corr.* — int *B* 4 tria *Bv* trea *corr.* tria *A* trea *P* 5 dico *AB Victorius* dicam *V* 6 ne ea *A* 7 soli lepores *Gellius II 20, 2,* soliti lepores *VAB* septa *V* afficta *P* ac ficta *A* aficta *B* affixa *v.* '*Afficta, scripsi e uetustis libris: antea enim in excusis Affixa. Vbi de columbis agit [III 7, 4], in manu scriptis, et forma excusis pariter, Sub ordines singulos tabulac fictae. non multo post in antiquis tantum, Duabus uirgis uiscatis defictis, etc. De Gallinis [III 9, 7], Aut exculpta, aut afficta firmiter: etiam in impressis' Victorius* 9 aut (a *littera in rasura scripta in A*) salsa *VAB* uel salsa *m* 11 quae terra (terra *superscriptum in B*) modo sint contentae *PB* quae terra modo sunt contentae *v* que terra modo sint que non sunt contente sunt, *sed* sint *subducta linea notatum et* que non sunt *deleta A* quae terra modo contenta sunt *m* 12 ut sint pauones *A* altera specie sunt *VB* altera species sunt *Am.* *fortasse* in altera specie sunt 14 querquedules (*deleto* s) et anates *A* sic alterum *VB* S; (*h. e.* Sed) alterum *A* sed alterum *m* illut *P* illud *ABv* 15 in qua] un qua *corr.* in qua *A* caprea *v* capria *PAB* 16 quae sunt *Amv* qui sunt *PB* cochlee *AB* cocleae *V*

pisces in aqua dulci, partim quod in marina. de his sex partibus ad ista tria genera artificum paranda, aucupes venatores piscatores, aut ab iis emenda quae tuorum servorum diligentia tuearis in fetura ad partus et nata nutricere saginesque, in macellum ut perveniant. neque non etiam quaedam adsumenda in villam sine retibus aucupis venatoris piscatoris, ut glires cochlias gallinas.

5 earum rerum cultura instituta prima ea quae in villa habetur. non enim solum augures Romani ad auspicia primum pararunt pullos, sed etiam patres familiae rure. secunda, quae macerie ad villam venationis causa cluduntur et propter alvaria. apes enim subter sugrundas ab initio villatico usae tecto. tertiae piscinae dulces fieri coeptae et e fluminibus captos recipere ad

6 se pisces. omnibus tribus his generibus sunt bini gradus, superiores, quos frugalitas antiqua, inferiores, quos luxuria posterior adiecit. primus enim ille gradus anticus maiorum nostrum erat, in quo essent aviaria duo dumtaxat: in plano cohors, in qua pascebantur gallinae, et earum fructus erat ova et pulli; alter sublimis, in quo erant columbae in turribus aut summa villa.

7 contra nunc aviaria sunt nomine mutato, quod vocantur ornithones, quae palatum suave domini paravit, ut tecta maiora habeant,

---

1 quod habent in marina, *sed* habent *deletum B* 2 *fortasse* ad ista tria genera totidem genera artificum paranda ad ista *VB* ad hista *A* adhuc ista A^2m artificcum *corr.* artificum *A* 3 aut ab his *Scaliger* ut ab iis *PAB* ut ab his *v* 4 foetura *V* nutricere saginesque *Scaliger* nutricare saginisque *PAB* nutricare saginesque *v*. 'Et nata nutricare saginareque. *Dissentit a communi hac, antiqua lectio: quam si non recepi, tamen notam esse uolo*: Nutricari, saginisque, etc.' *Victorius* 5 perueniant *mv* peruiant *PAB* adsumenda *AB* assumenda *V* assumendum *Ursinus* 6 cochlias gallinas *P* coclias gallinas *B* coclilias gallinas *A* cocleas et gallinas *v* 7 habetur *PAB* habentur *mv*

8 auspitia *B* 9 patres familiae *PB* pa^t^res familiae *A* patres familias *v* macerie *PA* maceriae *B* materiae *v* 10 aluaria *PAB* aluearia *v*

11 subter sugrundas PBA^2 subter su | tergrundas *A* subtus subgrundas *v* uillatico *mv* uillaticae *PB* uillatice *A* tercie *A* 12 cepte *A* recepere *Iucundus* 14 quod frugalitas *corr.* quos frugalitas *A* 15 anticus *A* antiquus *VB* nostrum *PAB* nostrorum *v* 16 auiciaria, *sed deletis* ci *litteris A* duntaxat *V* cohors *VB* choors *A* 17 fructus erat *PAB* fructus erant *mv* 18 turibus *A* 20 palatū *A corr.* palato A^2 domini *v* donū *A* donum *PB* habeant tutas uillas (quantū habebant) *A*

quam tum habebant totas villas, in quibus stabulentur turdi ac
pavones. sic in secunda parti ac leporario pater tuus, Axi, 8
praeterquam lepusculum e venatione vidit numquam. neque enim
erat magnum id saeptum, quod nunc, ut habeant multos apros
ac capreas, conplura iugera maceriis concludunt. non tu, inquit
mihi, cum emisti fundum Tusculanum a M. Pisone, in leporario
apri fuerunt multi? in tertia parti quis habebat piscinam nisi 9
dulcem et in ea dumtaxat squalos ac mugiles pisces? quis contra
nunc minthon non dicit sua nihil interesse, utrum iis piscibus
stagnum habeat plenum an ranis? non Philippus, cum ad Vmmi-
dium hospitem Casini devertisset et ei e tuo flumine lupum
piscem formosum adposuisset atque ille gustasset et expuisset,
dixit, peream, ni piscem putavi esse? sic nostra aetas in quam 10
luxuriam propagavit leporaria, hac piscinas protulit ad mare et
in eas pelagios greges piscium revocavit. non propter has appel-
lati Sergius Orata et Licinius Murena? quis enim propter nobili-

6 cum emisti fundum Tusculanum *Gell. II 20* 7 in tertia parti *Colum. VIII 16, 3*

1 totas uillas *v* tutas uillas *PB* totae uillae *Iucundus*. '*Vetus lectio*, Tutas uillas. *Tutas autem pro Totas: ut in iisdem libris Rutundum, saepe pro Rotundum' Victorius* 2 parti *AB Victorius* parte *v* axi *v* axii *PAB* 3 nunquam *VB* 4 id septum *v* ad septum *PAB* 5 ac capreas *PAB* ac capras *v* complura *VB* cumpluras *A* cumplura *m* non tu *PA* non utu *B* non tū *v* inquit *VB* inquid *A* 6 com emisti *A* 7 tercia *A* parti *PAB* parte *v* quis habebat *Victorius* quis habeat *AB* quis habet *V* quis habeant *m* ^{sci}pinam *A* 8 squalos *PAB* scaros *v* 9 mithon *PAB* rhynton *v* nebullus ac mintho *codex Sangermanensis Columellae VIII 16, 4* nichil *A* 10 Ummidium *Scaliger* immidium *PAB* Minidium *v* 11 casini *VB* cassini *Am* deuertisset *A* diuertisset *VB* e tuo flumine *PAB* e suo flumine *v*. 'E tuo flumine. *Sic legimus in optimo codice, aliisque nonnullis. — In eodem etiam codice,* Immidium, *non Minidium scriptum inuenimus' Victorius* 12 apposuisset *VAB* 14 leporarias ac piscinas *AB* leporaria ac piscinas *V* 15 pellagios *A* propter has *PB* propteras . . *duabus litteris post* as *deletis A* propter hos *v* appellata *corr.* — ti *A* 16 muraena *B* nobilitatem *v* nobilitates *PAB*

tatem ignorat piscinas Philippi, Hortensi, Lucullorum? quare
IV unde velis me incipere, Axi, dic. Ille, Ego vero, inquit, ut aiunt, post principia in castris, id est ab his temporibus quam superioribus, quod ex pavonibus fructus capiuntur maiores quam e gallinis. atque adeo non dissimulabo, quod volo de ornithone primum, quod lucri fecerunt hoc nomen turdi. sexaginta enim milia Fircelina excande me fecerunt cupiditate.

2 Merula, Duo genera sunt, inquit, ornithonis, unum delectationis causa, ut Varro hic fecit noster sub Casino, quod amatores invenit multos; alterum fructus causa, quo genere macellarii et in urbe quidam habent loca clausa et rure maxime conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturam frequentes apparent turdi.
3 ex iis tertii generis voluit esse Lucullus coniunctum aviarium, quod fecit in Tusculano, ut in eodem tecto ornithonis inclusum triclinium haberet, ubi delicate cenitaret et alios videret in mazonomo positos coctos, alios volitare circum fenestras captos. quod inutile invenerunt. nam non tantum in eo oculos delectant intra fenestras aves volitantes, quantum offendit quod alienus
V odor opplet nares. sed quod te malle arbitror, Axi, dicam de hoc [ornithone] quod fructus causa faciunt, unde, non ubi, sumuntur pingues turdi. igitur testudo, ut peristylum tectum tegulis aut rete, fit magna, in qua milia aliquot turdorum ac
2 merularum includere possint, quidam cum eo adiciant praeter eas

---

1 lucullorum *V* luculorum *Am* lucollorum *B* quare] De turdis *in margine rubrica A* 2 uelisse me incepere, *sed* se *deletum A* inquit *VB* inquid *A* 3 a postprincipiis *Scaliger* ab his temporibus *v* ab iis temporibus *PAB* 5 ga^l^linis *A* atque *VB* adque *A* 6 hoc no | nomen *A* 7 fircilina *VAB* fircellina *Iucundus* 8 inquit *VB* inquid *A* ornithonis *V* ornithones *AB* 10 quo genere — clausa *in margine scripta in B* 13 ex iis *PAB* ex his *v* a^i^uarium *A* 17 nan non tamtum *A* 19 o^p^plet *A* oplet *m* dicam de hoc ornithone *P* dicam^d'^ orni^h^tone *A* dicam primo de hoc ornithone *B* dicam primo de ornithone *v* 20 quod *VB* q̄ *h. e.* quam *A* fatiunt *A* ubi] uui *corr.* ubi *A* ulli *m* 21 tectum] tetum *A* 22 recte *corr.* rete *A* recte *m* aliquot turdorum *Bv* aliquod turdorum *P* turdorum aliquid *corr.* aliquot turdorum *A* praeter eas aues alias *A* praetereat aues alias *B* praeter ea aues alias *P* propter has aues alias *m* praeter ea alias *v*

aves alias quoque, quae pingues veneunt care, ut miliariae ac
coturnices. in hoc tectum aquam venire oportet per fistulam,
et eam potius per canales angustas serpere, quae facile extergeri
possint (si enim late ibi diffusa aqua, et inquinatur facilius et
bibitur inutilius), et ex eis caduca quae abundat per fistulam exire,
ne luto aves laborent. ostium habere humile et angustum et po- 3
tissimum eius generis, quod cochliam appellant, ut solet esse in
cavea, in qua tauri pugnare solent: fenestras raras, per quas non
videantur extrinsecus arbores aut aves, quod earum aspectus ac
desiderium marcescere facit volucres inclusas. tantum locum
luminis habere oportet, ut aves videre possint, ubi adsidant, ubi
cibus, ubi aqua sit. tectorio tacta esse levi circum ostia ac
fenestras, nequa intrare mus aliave quae bestia possit. circum 4
huius aedifici parietes intrinsecus multos esse palos, ubi aves
adsidere possint, praeterea [e] perticis inclinatis ex humo ad pa-
rietem et in eis traversis gradatim modicis intervallis perticis
adnexis ad speciem cancellorum scenicorum ac theatri. deorsum
in terram esse aquam, quam bibere possint, cibatui offas positas.
eae maxime glomerantur ex ficis et farre mixto. diebus viginti
antequam tollere vult turdos, largius dat cibum, quod plus ponit
et farre subtiliore incipit alere. in hoc tecto caviis quae caviis

---

1 pingues quae *corr.* quae pingues *B* 2 coturnices *V* cotornices *AB* tec^{t}um *A* 3 canales *V* carnales *B et deleto* r *A* 4 late] lacte *A* 5 ca^{d}uca *A* caducam *Gesnerus* habundat *A* 6 labores *A corr.* — ent A^2 7 cochliam *V* cocliam *B* clocliam *A* 10 marcescere *PAB* macrescere *v* 11 adsidant *A* assidant *VB* 12 tacta esse *PB* tecta esse *Amv*. 'Tectorio tacta esse leui. *Vetus haec est lectio, quam probaui . antea in excusis Tecta. Hoc in libro iterum, ubi de leporibus [III 12, 3], Vt tectorio tacta sint, et sint alta. Idem error erat illic in excusis' Victorius* ostia *V* hostia *AB* 13 bestia] bea^{sti} *A* 14 aedificii *VB* edifitii *A* 15 adsidere *A* assidere *VB* 16 trauersis *PAB* transuersis *v* 17 adnexis *AB* annexis *V* 21 alere] allere *A* in hoc tecto caueaque tabulata habeant aliquot ad perticae supplementum *Iucundus*. '*Nihil immutaui, antiquam tamen scripturam notam esse uolo, si quid opis afferre possit ad locum restituendum : qui cum tantopere a ueteribus uestigiis discrepet, merito suspectus esse debet.* In hoc tecto cauiis, quae cauiis tabulata habeant aliquod adportat subplementum' *Victorius* . *fortasse* in hoc tecto caveas, quae tabulata habeant

5 tabulata habeant aliquod adportat subplementum. contra hic aviarium * quae mortuae ibi sunt aves, ut domino numerum reddat, solet ibidem servari, cum opus sunt, ex hoc aviario ut sumantur idoneae, excludantur in minusculum aviarium, quod est coniunctum cum maiore ostio, lumine inlustriore, quod seclusorium appellant. ibi cum eum numerum habet exclusum, quem sumere vult, omnes
6 occidit. hoc ideo in secluso clam, ne reliqui, si videant, despondeant animum atque alieno tempore venditoris moriantur. non ut advenae volucres pullos faciunt, in agro ciconiae, in tecto hirundines, sic aut hic aut illic turdi, qui cum sint nomine mares, re vera feminae quoque sunt. neque id non secutum ut esset
7 in merulis, quae nomine feminino mares quoque sint. praeterea volucres cum partim advenae sint, ut hirundines et grues, partim vernaculae, ut gallinae ac columbae, de illo genere sunt turdi adventicio, ac quotannis in Italiam trans mare advolant circiter aequinoctium autumnale et eodem revolant ad aequinoctium vernum, et alio tempore turtures ac coturnices inmani numero. hoc ita fieri apparet in insulis propinquis Pontiis, Palmariae, Pandateriae. ibi enim in prima volatura, cum veniunt, morantur dies paucos requiescendi causa, itemque faciunt, cum ex Italia trans mare remeant.

8 Appius Axio, Si quinque milia hoc coieceris, inquit, et erit

---

16 aequinoctium autumnale *Charis. p. 118, 25*

---

aliquot ad perticarum supplementum cauiis quae (que *A*) cauiis *AB* cauus quae cauus *P* cauus quae *v* 1 adportat *PA* apportat *B* ad porticae *v* subplementum *A* supplementum *VB* hic *PAB* hoc *v* 2 domino ib numerum, *sed* ib *deletum A* 3 solet ibi | dera seruari *A* hoc uiario *A corr.* hoc auiario A^2 5 hostio *B* inlustriore *A* illustriore *VB* 6 summere *B* 9 in tecto] in tecta *Am* 10 hirrundines *A* sic aut hic aut illic *B* sic aut et hic aut illic *V* sic aut illic *Am* cum sint *m* cum sunt *VAB* 11 foeminae *V* 12 foeminino *V* 13 ut inrundines *A* 15 aduenticio *PB* aduentatio *corr.* — titio *A* aduentitio *v* quotannis *Bv* quodannis *PA* 16 autumnale *PA* autunnale *B* auctunnale *v* eodem tempore reuolant, *sed* tempore *deletum B* 17 inmani *A* immani *VB* 18 Pontiis *Victorius* pontis *PAB* pontiae *v* pandaterie *A* pandateriae *B* pandatheriae *V* 20 itemque *PAB* idemque *v*

22 hoc *PAB* hic *v* coieceris *AB* conieceris *V* inquit *VB* inquid *A*

epulum ac triumphus, sexaginta milia quae vis statim in fenus
des licebit multum. dic illut alterum genus ornithonis, qui
animi causa constitutus a te sub Casino fertur, in quo diceris
longe vicisse non modo archetypon inventoris nostri ornitho-
trophion M. Laeni Strabonis, qui Brundisii hospes noster primus
in peristylo habuit exhedra conclusas aves, quas pasceret obiecto
rete, sed etiam in Tusculano magna aedificia Luculli. Quoi ego, 9
Cum habeam sub oppido Casino flumen, quod per villam fluat,
liquidum et altum marginibus lapideis, latum pedes quinquaginta
septem, et e villa in villam pontibus transeatur, longum pedes
DCCCCL derectum ab insula ad museum, quae est in imo fluvio,
ubi confluit altera amnis, ad summum flumen, ubi est museum,
circum huius ripas ambulatio sub dio pedes lata denos, ab hac 10
[ambulatio] est in agrum versus ornithonis locus ex duabus par-
tibus dextra et sinistra maceriis altis conclusus. inter quas locus
qui est ornithonis [patet in latitudinem pedes XLVIII], deformatus
ad tabulae litterariae speciem cum capitulo, forma qua est qua-
drata, patet in latitudinem pedes XLVIII, in longitudinem pedes

---

1 foenus *V* 2 des] dies *corr.* des *A* multum dic *VAB* tum mihi, tu dic *Iucundus.* '*Antiqui libri uitiosi : sic enim habent,* Multum dic illut, etc.' *Victorius* illut *PA* illud *Bv* 4 archetypon *VB* arcetypō *A* 5 M . laeni *B* M . leni *PA* M . Lenii *v* M . Laenii *Victorius* brundisi | ihospes *A* brundusii hospes *VB* primus *om. A* 6 in peristylo *V* in peristilo *B* imperistilo *A* exhedera *VAB* exedra *m* 7 magno aedificio *VB* magno edifficio *A* lucullo *corr.* luculli *A* quoi] qui *VAB* cui *Iucundus* 9 altum *Iucundus* alium *VAB* pedem *corr.* — es *primo loco A* 10 longum pedes DCCCCL *PA* longum pedes CCCCL *Bv* longum P . ÐCCCCL *Victorius adnot. in I 10, 2* 11 derectum *PB* directum *Am* ad museum *A* ad musaeum *PB* ad muscum *v*, *delevit Ursinus* quae est animo fluuio *PB et una littera post* flu *deleta A* quae est a uinio fluuio *v.* '*Fluuii nomen in antiquis perturbatum, non tamen receptam lectionem temere uariaui, ueterem tantum indicare uolo : illa autem haec est,* Quae est animo fluuio' *Victorius.* quae est ab imo fluuio *Turnebus advers. 21, 23* 12 confluit *v* confluit *corr.* — et *B* confluet *PA* altera annis *A* moseum *A* musaeum *PB* muscum *v* 13 lata] latu *A* ab hac ambulatio est *PB* ab hac ambulatio ē *A* ab hac ambulatiōē *v* 15 inter quas *v* inter quos *PAB* 16 pedes XLVIII *P* p . XLVIII *Bv* pedes XLVIIII *A* 17 forma qua est *ut videtur m et Gesnerus* forma quae est *VB* forma que est *A* 18 in latitudine *posteriore loco A*

11 LXXII; quaad capitulum rutundum est, pedes XXVII. ad haec,
ita ut in margine quasi infimo tabulae descripta sit ambulatio,
ab ornithone plumula, in qua media sunt caviae, qua introitus
[itur] in aream est. in limine, in lateribus dextra et sinistra
porticus sunt primoribus columnis lapideis, pro mediis arbusculis
humilibus ordinatae, cum a summa macerie ad epistylum tecta
porticus sit rete cannabina et ab epistylo ad stylobaten. hae
sunt avibus omnigenus oppletae, quibus cibus ministratur per
12 retem et aqua rivolo tenui adfluit. secundum stylobatis interi-
orem partem dextra et sinistra ad summam aream quadratam e
medio diversae duae non latae oblongae sunt piscinae ad porticus
versus. inter eas piscinas tantummodo accessus semita in tholum,
qui est ultra rutundus columnatus, ut est in aede Catuli, si pro
parietibus feceris columnas. extra eas columnas est silva manu
sata, grandibus arboribus tecta, ut infima perluceat, tota saepta
13 maceriis altis. intra tholi columnas exteriores lapideas et totidem
interiores ex abiete tenues locus est pedes quinque latus. inter
columnas exteriores pro pariete reticuli e nervis sunt, ut per-
spici in silva possit et quae ibi sunt, neque avis ea transire.
intra interiores columnas pro pariete rete aviarium est obiectum.
inter has et exteriores gradatim substructum ut theatridion avium:

---

1 rutundum *PA* rotundum *Bv* 2 descripta *VB* discripta *A* 3 in qua *om. A* cauiae *PAB* caueae *v* qua introitus itur in aream est *PAB* qua introitus in aream est *v* Qua iter in aream est *Iucundus.* '*Antiqua hic etiam lectio perturbata, et sane totum caput crebrioribus maculis inquinatum :* Qua introitus itur in aream est' *Victorius* 5 arbusculis *v* artibusculis *PAB* 6 ad epistylum *VB* a epistillum *A* tecto *Am* 7 cannabina *AB* canabina *V* et ab epistylo ad stylobate *P* et ab epistylio (*sed* i *post* l *in rasura B*) ad stylobate *AB* et ab epistylio ad stylobatem *Iucundus, om. v* 8 omnigenus *PAB* omne genus *v* ministratur *AB Victorius* administratur *V* per retem *PAB* per rete *v.* '*Et hic, et aliis etiam locis uirili genere in antiquis libris, Retis, a Varrone usurpatur*' *Victorius*

9 riuolo *PB* riuolo (v *supra* u) *A* riuulo *v* adfluit *A* affluit *VB* interriorem *A* 11 porticus *m Iucundus* porticuas *PAB* porticulas *v* 13 rutundus *PAB* rotundus *v* 15 septa *V* 16 intra tholi *Iucundus* intra tholis *VAB* 18 e neruis *v* e ueruis *PA* euerius *B* perspici in silua *AB* prospici in silua *V* perspici in siluam *Turnebus advers. 21, 23* 19 quae ibi *ABv* qui ibi *P* ea *VAB corr.* eā *A*[2] eam *m* 21 inter has et exteriores *Iucundus* inter has exteriores *VB* inter as ex-

mutuli crebri in omnibus columnis inpositi, sedilia avium. intra 14
retem aves sunt omnigenus, maxime cantrices, ut lusciniolae ac
merulae, quibus aqua ministratur per canaliculum, cibus obicitur
sub retem. subter columnarum stylobaten est lapis a falere pedem
et dodrantem alta: ipsum falere ad duo pedes altum a stagno,
latum ad quinque, ut in culcitas et columellas convivae pedibus
circumire possint. infimo intra falere est stagnum cum margine
pedali et insula in medio parva. circum falere et navalia sunt
excavata anatium stabula. in insula est columella, in qua intus 15
axis, qui pro mensa sustinet rotam radiatam, ita ut ad extremum,
ubi orbile solet esse acuitum, tabula cavata sit ut tympanum in
latitudinem duo pedes et semipedem, in altitudinem palmum.
haec ab uno puero, qui ministrat, ita vertitur, ut omnia una
ponantur et ad bibendum et ad edendum et admoveantur ad
omnes convivas. ex suggesto faleris, ubi solent esse peripetas- 16
mata, prodeunt anates in stagnum ac nant, e quo rivus pervenit
in duas, quas dixi, piscinas, ac pisciculi ultro ac citro conmetant,
cum et aqua calida et frigida ex orbi ligneo mensaque, quam
dixi in primis radiis esse, epitoniis versis ad unum quemque
factum sit ut fluat convivam. intrincesus sub tholo stella lucifer 17
interdiu, noctu hesperus, ita circumeunt ad infimum hemisphaerium
ac moventur, ut indicent, quot sint horae. in eodem hemisphaerio
medio circum cardinem est orbis ventorum octo, ut Athenis
in horologio, quod fecit Cyrrestes; ibique eminens radius

---

teriores *A* teathridion, *sed* h *deletum A* 1 inpositi *A* impositi *VB* intra retem *PAB* intra rete *v* 2 omnigenus *PB* omne genus *Amv* cantrices] contrarias *B* lusciniolae *VB* luscinione *A* lustulone *m* 3 obiicitur *V* 4 sub retem *PAB* sub rete *v* stylobaten *B* stylobatem *A* stilobaten *V* 5 ad duo pedes *B* ad duɔs pedes *V* pedem ad duo pedes *A* 6 convivae] connuuie *A* 7 infimo in falere *Ursinus* 8 nauata *corr.* naualia *A* 11 orbile] oribile *A* acuitum *PA* acutum *B* acutum *v* arcuatum *Gesnerus* 13 uertitur *VB* uertatur *Am* 15 peripetasmata *P* perispatasmata *A* peripatasmata *B* peristetasmata *v* 16 e quo *VB* e qui *A* peruenit *AB* prouenit *V* 17 commetant *PAB* commeant *v* 18 callida *A* orbi *PAB* orbe *v* 19 ununquenque *V* 21 hemisphaerium *PB* hemispherim *A* hemispaerium *v* 22 quot sint *Bv* quod sint *PA* horae] ore *A* hemisphaerio *PAB* hemispaerio *v* 23 ventorum] uenatorum *A* 24 orologio *A* cyprestes *VAB* Cyrrhestes *Turnebus advers. 21, 23*

a cardine ad orbem ita movetur, ut eum tangat ventum, qui flet, ut intus scire possis.

18 Cum haec loqueremur, clamor fit in campo. nos athletae comitiorum [ima] cum id fieri non miraremur propter studia suffragatorum, et tamen scire vellemus, quid esset, venit ad nos Pantuleius Parra, narrat ad tabulam, cum diriberent, quendam deprensum tesserulas coicientem in loculum, eum ad consulem tractum a fautoribus conpetitorum. Pavo surgit, quod eius candidati custos dicebatur deprensus.

VI Axius, De pavonibus, inquit, libere licet dicas, quoniam discessit Fircellius, qui, secus siquid diceres de iis, gentilitatis causa fortasse an tecum duceret serram. Quoi Merula, De pavonibus nostra memoria, inquit, greges haberi coepti et venire magno. ex iis M. Aufidius Lurco supra sexagena milia nummum in anno dicitur capere. ii aliquanto pauciores esse debent mares quam feminae, si ad fructum spectes; si ad delectationem, contrà: for-

7 loculum *Charis. p. 79, 21*
14 ex iis M. Aufidius Lurco *Plin. 10, 45*

1 a cardi | ad orbem *A* mouentur *A* qui flet *PB* qui fluet *Am* qui flat *v*
3 athletae *Iucundus* athietae *PB* at huete *A* a thiete *v* 4 commitiorum *A* ima *PB* una *Amv* 5 suffragatorum *V* suffragaturum *AB* 6 pantuleius *v* pantula eius *PAB* ad tabulam *mv* ut tabulam *corr.* ad tabulam *A* attabulam *PB* diriberent *PAB* diriperent *v* 7 deprensum *PB* depressum *Am* deprehensum *v* coicientem *PAB* coniicientem *v* 8 conpetitorum *A* competitorum *VB*
9 deprensus *PAB* deprehensus *v*

10 de pauonibus *m et in margine adscriptum B* de pauone *VAB* inquit *VB* inquid *A* dicas] dicat *A* dicessit *A* 11 siquid *ABv* siquit *P* 12 fortasse *AB* fortassis *V* ante cum duceret *PAB* ante cōduceret *mv.* '*in optimo codice, aliisque,* Ante cum duceret, etc. *In semiuetere,* Ante conduceret' *Victorius* quoi] qui *VAB* merula De pauonibus | De pauonibus nostra, *sed priore loco* De pauonibus *rubrica scriptum A* 13 inquit *Bv* inquid *PA* haberi coepti *PB* habere cepit *Am* habere coepit *v* uenire *Victorius* uentre *VAB*
14 Lurco *Iucundus* lyrcho *PAB* lurcho *v.* '*In cognomine discrepant antiqui codices : Lyrcho enim in illis est*' *Victorius* sexagena milia *VB* sexaginta milia *A* LX milia *m* 15 ii *PB* hii *Am* hi *v* pauciores *corr.* — is *A* debent mares *om. Am* 16 foeminae *V*

mosior enim mas. pascendi greges agrestes. transmarini esse 2
dicuntur in insulis, Sami in luco Iunonis, item in Planasia [in]
insula M. Pisonis. hi ad greges constituendos parantur bona
aetate et bona forma. huic enim natura formae e volucribus
dedit palmam. ad admissuram haec minores bimae non idoneae
nec iam maiores natu. pascuntur omne genus obiecto frumento, 3
maxime hordeo. itaque Seius iis dat in menses singulos hordei
singulos modios, ita ut in fetura det uberius, antequam salire
incipiant. *in* has a procuratore ternos pullos exigit eosque, cum
creverunt, quinquagenis denariis vendit, ut nulla avis hunc adsequatur fructum. praeterea ova emit ac supponit gallinis, ex 4
quibus ex iis excusos pullos refert in testudinem eam, in qua
pavones habet. quod tectum pro multitudine pavonum fieri debet
et habere cubilia discreta, tectorio levata, quo neque serpens
neque bestia accedere ulla possit; praeterea habere locum ante 5
se, quo pastum exeant diebus apricis. utrumque locum purum
esse volunt hae volucres. itaque pastorem earum cum batillo
circumire oportet ac stercus tollere ac conservare, quod et ad
agri culturam idoneum est et ad substramen pullorum. primus 6
hos Q. Hortensius augurali aditiali cena posuisse dicitur. quod

---

19 primus hos Q. Hortensius *Plin. 10, 45 Macrob. saturn. III 13, 1*

---

2 in luco Iunonis] inlu | lunonis *A* in insula Pisonis *V* in insulam pisonis *B* ininsullam pisonis *A* insula m pisonis *m* 3 hi ad greges constituendos *PB* had greges constitued' *A* ad greges constituendum *m* hi ad constituendos greges *v* 5 haec minores *PB* hee minores *A* hae minores *mv* bimae] trimae *Ursinus* 8 foetura *V* uberius et antequam *Iucundus* 9 incipiant has *PAB* incipiant hos *v* 10 nulla ouis *VAB* adsequatur *A* assequatur *VB* 12 ex iis *delevit Ursinus* intestabilem eam in qua *PAB corr.* intestudinem eam in qua *A*² *ut videtur*, in testudine eam in qua *m* in tectum id in quo *v*. 'Refert in testabilem eam, in qua, etc. *Veterem lectionem reposui' Victorius* 14 leuata *VAB corr.* leuato *A*² *ut videtur*, leuato *m* 15 ulla] ualla *A* 16 utrunque *VB* purum esse *VA* esse purum *B* 17 earum *AB* eorum *V* uatillo *PAB* bacillo *v* 20 hos Q. hortensius *VA*, *sed* Q *in rasura A*², hosq; hortensius *B* aditiali cena *B* adiciali cena *P* aditiali cenia *A*, *ubi puncta adposuisse videtur A*², adiiciali coena *v*

potius factum tum luxuriosi quam severi boni viri laudabant. quem cito secuti multi extulerunt eorum pretia, ita ut ova eorum denariis veneant quinis, ipsi facile quinquagenis, grex centenarius facile quadragena milia sestertia ut reddat, ut quidem Abuccius aiebat, si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse.

VII Interea venit apparitor Appi a consule et augures ait citari. ille foras exit e villa. at in villam intro involant columbae, de quibus Merula Axio, Si inquam ex peristerotrophio constituisses, has tuas esse putares, quamvis ferae essent. duo enim genera earum in peristerotrophio esse solent, unum agreste, ut alii dicunt, saxatile, quod habetur in turribus ac columinibus villae, a quo appellatae columbae, quae propter timorem naturalem summa loca in tectis captant: quo fit ut agrestes maxime sequantur turres,
2 in quas ex agro evolant suapte sponte ac remeant. alterum genus illud columbarum est clementius, quod cibo domestico contentum intra limina ianuae solet pasci. hoc genus maxime est colore albo, illut alterum agreste sine albo, vario. ex iis duabus stirpibus fit miscellum tertium genus fructus causa, atque incedunt in locum unum, quod alii vocant peristerona, alii peristerotrophion, in quo uno saepe vel quinque milia sunt inclusae.
3 peristeron fit ut testudo magna, camara tectus, uno ostio angusto,

---

21 peristeron fit *geopon. XIV, 6*

---

1 luxuriosi quam seueri *VAB corr.* luxuriose quam seuere *A*[2] 2 quem] quam *A corr.* quem *A*[2] precia *V* 3 facile ipsis *corr.* ipsi facile *A* 4 sestertia *P* sestercia *A* sextertia *Bv* abuccius *PAB* albutius *v* 5 exigeret *PB* exigere *Am* exigent *v*
6 Interea] De columbis *in margine rubrica A* appi *AB* Api *P* Apii *v* 8 me de columbis rula axios inquam ex peristerotrophio (ex peristerothrophio *AB*) constituisses *PAB* Merula Axi si ūquam peristerotrophion constituisses *v* . *fortasse* Merula Axio, si, inquit peristerotrophion constituisses 9 tuas esse] tua sese *A* 10 imperisterotrophio *A* 11 columinibus *VB et corr.* culminibus *A* culminibus *m*
13 captans *corr.* — ant *A* agrestres *A* 15 genus illud columbarum *B Victorius* genus illud collumbarum *A* genus columbarum *V* cibu quod cibo, *sed* cibu *deletum A* 17 illut alterum *P* illud alterum *ABv* ex iis *PAB* ex his *v* 18 duabus *VB* duobus *A* 19 uolant *A corr.* uocant *A*[2] 21 camara *VAB corr.* camera *A*[2] camata *m* hostio *B*

fenestris punicanis aut latioribus reticulatis utrimque, ut locus
omnis sit inlustris, neve quae serpens aliutve quid animal male-
ficum introire queat. intrinsecus quam levissimo marmorato toti
parietes ac camarae oblinuntur et extrinsecus circum fenestras,
ne mus aut lacerta qua adrepere ad columbaria possit. nihil
enim timidius columba. singulis paribus columbaria fiunt ru- 4
tunda in ordinem crebra, ordines quam plurimi possunt a terra
usque ad cameram. columbaria singula esse oportet ut os habe-
ant, quo modo introire et exire possint, intus ternarum palmarum
ex omnibus partibus. sub ordines singulos tabulae fictae ut sint
bipalmes, quo utantur vestibulo ac prodeant. aquam esse oportet 5
quo influat, unde et bibere et ubi lavari possint. permundae
enim sunt hae volucres. itaque pastorem columbarum quotquot
mensibus crebro oportet everrere: est enim quod eum inquinat
locum adpositum ad agri culturam, ita ut hoc optimum esse
scripserint aliquot: sive quae columba quid offenderit, ut medeatur;
siqua perierit, ut efferatur; siqui pulli idonei sunt ad vendendum,
promat. item quae fetae sunt, [in] certum locum ut disclusum 6
ab aliis rete habeat, quo transferantur, e quo foras ex periste-
rone evocare possint matres[que]. quod faciunt duabus de

---

1 utrinque *VB* utrumque *A* 2 omini *A corr.* omnis A^2 inlustris *A* illustris *VB* neue que serpens *P* neue quae serpens *B* neue serpens *A* ne uel serpens *m* neque serpens *v* aliutue quid *P* aliudue quid *AB* aliudue quod *v* malefitium *A corr.* maleficum A^2 4 camarae *V* camerae *ABm* exstrinsecus *A* 5 lacerata *A corr.* lacerta A^2 nichil *A* 6 rutunda in ordinem *PAB* rotunda in ordine *v* 8 cameram *PAB* camaram *v* habeant A^2mv habeat *PAB* 9 quomodo introire *PAB* quo introire *v* possint A^2mv possit *PAB* ternarum palmarum *VAB* ternorum palmorum *Iucundus. 'In antiquis alio genere,* Ternarum palmarum' *Victorius* 11 uestibulo *Bv* uestubulo *P* uestibula *A corr.* — lo A^2 prodeant *VB* prodeunt *Am* *fortasse* aqua esse oportet quo influat quo influat *VB* quod influat *Am* 13 quotquot *Bv* quodquod *PA corr.* quod quid A^2 14 euerere *A corr.* euerrere A^2 15 appositum A^2v oppositum *PAB* 16 scripserunt aliquod *PAB* scripserint aliqui *v* 18 item quae foetae sunt *VB* itemq; sunt fete sunt, *sed* sunt *priore loco deletum A* incertum *bis scriptum in B* . in *delevit Scaliger* 19 habeat *VB* habeant *Am* quo transferantur *v* quo transferatur *PB* quod transferatur *A* e quo *PAB* et quo *v* peristerone *V* peristone *AB* 20 matresque quod *PAB* matres quod quidem *v* fatiunt *A*

causis: una, si fastidiunt aut inclusae consenescunt, quod libero
aere, cum exierint in agros, redintegrentur: altera de causa
propter inlicium. (ipsae enim propter pullos, quos habent, utique
7 redeunt, nisi a corvo occisae aut ab accipitre interceptae.) quos
columbarii interficere solent duabus virgis viscatis defictis in terra
inter se curvatis, cum inter eas posuerint obligatum animal, quod
[item] petere soleant accipitres, qui ita decipiuntur, cum se ob-
leverunt visco. columbas redire solere ad locum licet animad-
vertere, quod multi in theatro e sinu missas faciunt, atque ad
8 locum redeunt, quae nisi reverterentur, non emitterentur. cibus
adponitur circum parietes in canalibus, quas extrinsecus per
fistulas supplent. delectantur milio, tritico, hordeo, piso, fasiolis,
ervo. item fere haec, in turribus ac summis villis qui habent
agrestes columbas, quaad possunt, imitandum. in peristeronas
aetate bona parandum neque pullos neque vetulas, totidem mares
9 quot feminas. nihil columbis fecundius. itaque diebus quadra-
genis concipit et parit et incubat et educat. et hoc fere totum
annum faciunt: tantummodo intervallum faciunt a bruma ad aequi-
noctium vernum. pulli nascuntur bini, qui simulac creverunt et
habent robor, cum matribus pariunt. qui solent saginare pullos
columbinos, quo pluris vendant, secludunt eos, cum iam pluma
sunt tecti. deinde manducato candido farciunt pane: hieme hoc
10 bis, aestate ter, mane meridie vesperi: hieme demunt cibum

---

16 nihil columbis fecundius *geopon. XIV 1, 3*

---

3 quos] qu^{o}is *A* 4 reddeunt *A* nisi *superscriptum in B* ab accipitre] ac accipit^{r}er *A* 5 defictis *PB et superscriptum in A* defixis *v* 7 item petere] intercipere *m et in rasura* A^2 9 atque *VB* adque *A* 10 reuerten^{ren}tur *A* non emitterentur non emitterentur et cibus, *sed verbis* non emitterentur et *subducta linea notatis A* non emitterentur Et cibus *m* 11 apponitur *VAB* 12 fasiolis *PB* faseolis *Amv* 13 turibus *A* 14 quaad *PAB* quoad *v* imidandum *A corr.* imitandum A^2 peri-st^{ro}enas *A* 16 quot *Bv* quod *PA* foeminas *V* nichil *A* foecundius *V* quadragenis *post* concipit *repetitum, sed deletum,* et parit *in margine scriptum A* 20 robor *PAB* robur *v* 21 secludant *A* 22 hyeme hoc bis *V* hieme hieme hoc bis *AB* 23 hyeme demunt *V* cibum] cibunt *A*

medium. qui iam pinnas incipiunt habere, relincunt in nido inlisis cruribus et matribus, uberius ut cibo uti possint, obiciunt. eo enim totum diem se et pullos pascunt. qui ita educantur, celerius pinguiores fiunt quam alii, et candidae fiunt parentes eorum. Romae, si sunt formosi, bono colore, integri, boni seminis, paria singula volgo veneunt ducenis nummis, nec non eximia singulis milibus nummum. quas nuper cum mercator tanti emere vellet a L. Axio, equite Romano, minoris quadringentis denariis daturum negavit. Axius, Si possem emere, inquit, peristerona 11
factum, quem ad modum, in aedibus cum habere vellem, emi fictilia columbaria, iam issem emptum [emissem] ad villam. Quasi vero, inquit Pica, non in urbe quoque sint multi. an tibe columbaria qui in tegulis habent, non videntur habere peristeronas, cum aliquot supra centum milium sestertium habeant instrumentum? e quis alicuius totum emas censeo, et antequam aedificas rure magnum, condiscas hic in urbe cotidie lucrum assem semissem condere in loculos.

Tum Merula sic, Perge deinceps. Ille, Turturibus item, in- VIII
quit, locum constituendum proinde magnum, ac multitudinem alere velis; eumque item, ut de columbis dictum est, ut habeat ostium ac fenestras et aquam puram ac parietes ac camaras

6 paria singula volgo veneunt *Colum. VIII 8, 9* 7 quas nuper cum mercator *Plin. 10, 110*

1 pinas *A* relincunt *PA* relinquunt *Bv* inlisis *P* illisis BA^2v ilisis *A* 2 possint *V* possunt *AB* 4 fiunt quam alii et candidae *in margine scripta in B* 6 uolgo *PB* nulgo *Av* 8 quadrigentis *A* 9 possem] possum *A* inquit *VB* inquid *A* 10 queadmodum *A* 11 emissem] et misissem *Iucundus* 12 inquit *VB* inquid *A* an tibe columbaria *v* an tibe columbari *P* antibe columbariae *B* antibe columbarū *Am* 14 aliquot *v* aliquod *PAB. fortasse* aliqui centum milium sestertium *V* centum milius (*corr.* milium) sestercium *A* centum milum sestertium *B* 15 aedificas *PAB* aedifices *v* 16 cundiscas *A* assem] asem *A*

18 tum merula sic *VB et spatio in reliqua versus parte relicto, in quo rubrica scriptum est* De turturibus, *A* Axius tu Merula *Iucundus* inquit *VB* inquid *A* 20 alere] arelere *corr.* alere *A* habeat *VB* habeant *A* habeant *m* 21 hostium *B* camaras *P* quamaras *corr.* cameras *A* cameras *Bmv*

munitas tectorio; sed pro columbariis in pariete mutulos aut palos in ordinem, supra quos tegeticulae cannabinae sint inpositae. infimum ordinem oportet abesse a terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, a summo ad camaram ad semipedem, aeque latum ac mutulus a pariete extare potest, in quibus dies noctesque pascuntur. cibatui quod sit, obiciunt triticum siccum, in centenos vicenos turtures fere semodium, cotidie everrentes eorum stabula, [ac] stercore ne offendantur, quod item servatur ad agrum colendum. ad saginandum adpositissimum tempus circiter messem. etenim matres eorum tum optimae sunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. itaque eorum fructus id temporis maxime consistit.

IX Axius, Ego quae requiro sarsurae assurae membra, de palumbis gallinis dic sodes, Merula: tum de reliquis siquid idoneum fuerit ratiocinari, licebit. Igitur sunt gallinae quae vocantur
2 generum trium, villaticae et rusticae et africanae. gallinae villaticae sunt, quas deinceps rure habent in villis. de his qui ornithoboscion instituere vult, id est adhibita scientia ac cura capiant

15 Igitur sunt gallinae *Colum. VIII 2 geopon. XIV 7*

1 parietes, *sed* s *deletum A* mutulos *v* multos *PB* multus *corr.* — os *A* 2 in ordinem *PAB* in ordine *v* cannabinae *AB* canabinae *V* sint impositae *PB* sunt impositae *Amv* 4 camaram *PA* cameram *Bmv* 6 obiiciunt *V* 7 fere] ferre *Am* cotidie *AB* cottidie *P* quotidie *v* euerentes *A* 8 ac stercore *AB* a stercore *V* 9 appositissimum *B* apo^{si}tissimum *A* ad potissimum *P* aptissimum *m* potissimum *v* 11 giguntur *A*

13 Sarsurę assurę *PB* sarsure asure *A* farturae a sura *v*. '*Excusi libri inter se diuersi, nedum solum ab antiquis discrepent. in uetustissimo, et optimo exemplari mendosus etiam locus est, eius scripturam hic apponam:* Ego quae requiro sarsurae assurae, etc. *In semiuetere pro Sarsurae,* Salsurae, *caetera eadem' Victorius* 15 ratiocinari *v* raciocinari *PB* racimari *A*. 'Racemari non potui [racemari licebit *in editione*]. *Ita emendaui, recte, ut opinor, modeste certe, et temperanter: uetus enim lectio* Racimari: *antea, Ratiocinari, incommode, nisi fallor, et insulse legebatur' Victorius* li | cebit De gallinis | Igitur, *sed rubrica scriptum* De gallinis *et reliqua pars versus vacua relicta A* vocantur] uocitatur *A*

16 affricane *A* 17 ornithoboscion *PB* ornithobosion *Am* ornithouostion *v* 18 uult *PAB* uolunt *v* id est adhibita *PB* idē ut hibita *A* . i . ut habita *m* iidem adhibita *v*. *fortasse* unde adhibita

magnos fructus, ut maxime factitaverunt Deliaci, haec quinque maxime animadvertant oportet: de emptione, cuius modi et quam multas parent; de fetura, quem ad modum admittant et pariant; de ovis, quem ad modum incubent et excudant; de pullis, quem ad modum et a quibus educentur. hisce appendix adicitur pars quinta, quem ad modum saginentur. e quis tribus generibus 3 proprio nomine vocantur feminae quae sunt villaticae gallinae, mares galli, capi semimares, quod sunt castrati. gallos castrant, ut sint capi, candenti ferro inurentes ad infima crura, usque dum rumpatur. at quod extat ulcus, oblinunt figlina creta. qui 4 spectat ut ornithoboscion perfectum habeat, scilicet genera ei tria paranda, maxime villaticas gallinas. e quis in parando eligat oportet fecundas, plerumque rubicunda pluma, nigris pinnis, inparibus digitis, magnis capitibus, crista erecta, amplas: hae enim ad partiones sunt aptiores. gallos salaces [qui] animadvertunt, 5 si sunt lacertosi, rubenti crista, rostro brevi pleno acuto, oculis ravis aut nigris, palea rubra subalbicanti, collo vario aut aureolo, feminibus pilosis, cruribus brevibus, unguibus longis, caudis magnis, frequentibus pinnis; item qui elati sunt ac vociferant saepe, in certamine pertinaces, et qui animalia quae nocent gallinis non modo non pertimescant, sed etiam pro gallinis propugnent. nec tamen sequendum in seminio legendo tanagricos et melicos 6

---

8 gallos castrant *Plin. 10, 50* 9 candenti ferro *Charis. p. 125, 15* 12 e quis in parando eligat *Plin. 10, 156*

---

1 deliaci *VB* deliacii *A* deliciacii *m* 2 animaduertant *VB* animaduertant *A* animaduertat *m* 3 multus *A* de fetura *B* de fectura *A* de foetura *V* 5 apendix *A* 6 e quis *ABm*, *sed* e *in rasura* A^2 ex quis *P* ex quibus *v* 7 feominae *V* 8 semimares mares quod *A* 10 rumpatur *PB* runpatur *A* rumpantur *v* at] ac *Ursinus* fliglina *A* certa *corr.* creta *A* qui spectat *VB* quis petat *Am* 11 scilicet *Am* sic licet *PB* sint licet *v* genera ei tria *PA* genera et tria *B* tria genera *v* 12 parandum *Scaliger* eligant *A* 13 foecundas plerunque *V* inparibus *A* imparibus *VB* 14 amplas *PB* amplas *A* ampla *mv* 15 qui animaduertuntur *Gesnerus* 17 rubra *VB* rubea *corr.* rubra *A* rubea *m* 18 foeminibus *V* 21 propugnent *VB* propugnant *A* pugnant *m* 22 melicos *VAB* medicos *m* *Iucundus*. 'Tanagricos, et Medicos. *In antiquis libris* Melicos, *corrupte*' *Victorius*

et chalcidicos, qui sine dubio sunt pulchri et ad proeliandum inter se maxime idonei, sed ad partus sunt steriliores. si ducentos alere velis, locus saeptus adtribuendus, in quo duae caveae coniunctae magnae constituendae, quae spectent ad exorientem versus, utraeque in longitudinem circiter decem pedum, latitudine dimidio minores, [quam in] altitudine paulo humiliores: utraque fenestra lata tripedali et eo pede altiores, e viminibus factae raris, ita ut lumen praebeant multum, neque per eas quicquam ire.
7 intro possit, quae nocere solent gallinis. inter duas ostium sit, qua gallinarius, curator earum, ire possit. in caveis crebrae perticae traiectae sint, ut omnes sustinere possint gallinas. contra singulas perticas in pariete exclusa sint cubilia earum. ante sit, ut dixi, vestibulum saeptum, in quo diurno tempore esse possint atque in pulvere volutari. praeterea sit cella grandis, in qua curator habitet, ita ut in parietibus circum omnia plena sint cubilia gallinarum aut exculpta aut adficta firmiter. motus enim,
8 cum incubat, nocet. in cubilibus, cum parturient, acus substernendum; cum pepererunt, tollere substramen et recens aliut subicere, quod pulices et cetera nasci solent, quae gallinam conquiescere non patiuntur; ob quam rem ova aut inaequabiliter maturescunt aut consenescunt. quae velis incubet, negant plus XXV oportere ova incubare, quamvis propter fecunditatem pepererit

17 cum parturient, acus substernendum *Priscian. l. V p. 162, 17*
21 quae velis incubet *Plin. 10, 150*

1 pulchri^{et} ad *A* praeliandum *VB* preliandum *A* 2 paratus *corr.* partus *A* ducentas *Iucundus* 3 septus *V* adtribuendus *PA* attribuendus *Bv* caue^{e} *A* 5 in longitudinem *VB* in longitudine *Am* decem pedum *PAB* X pedes *v* 6 quam in *omisit Iucundus* 9 hostium *B* 11 sustinere *VA* substinere *B*
12 exclusa sint *P* exclusa sunt *A* exclusas sint *B* exculpta sint *v*. 'In pariete exculpta sint cubilia earum. *Duo leguntur in manu scriptis codicibus, quae non recepi.* Exclusa *enim hic*, *non Exculpta, habent : nec multo post, ubi excusi*, Posita sint cubilia, *in iisdem*, Plena sint etc.' *Victorius* ante sit *PB* ante se *A* aut sit *v* 13 septum *V*
14 in qua] in quo *A* 16 adficta *P* afficta *Bv* aficta *A* enim^{cum} incubat *A* 17 substernendum *v Priscianus l. V p. 162, 17*, substernenda *PAB*
18 et recens *superscriptum in A* aliut *P* aliud *ABv* 19 caetera *V* 21 aut consenescunt *superscriptum in A* 22 foecunditatem *V* pepererit *Bv* peperit *PA*

plura. optimum esse partum *ab* aequinoctio verno ad autum- 9
nale. itaque quae ante aut post nata sunt et etiam. prima eo
tempore, non supponenda; et ea quae subicias, potius vetulis quam
pullitris, et quae rostra aut ungues non habeant acutos, quae
debent potius in concipiendo occupatae esse quam incubando.
adpositissimae ad partum sunt anniculae aut bimae. si ova gallinis 10
pavonina subicias, cum iam decem dies fovere coepit, tum denique
gallinacia subicere, ut una excudat. gallinaciis enim pullis bis
deni dies opus sunt, pavoninis ter noveni. eas includere oportet,
ut diem et noctem incubent, praeterquam [a] mane et vespere,
dum cibus ac potio iis detur. curator oportet circumeat diebus 11
interpositis aliquot ac vertere ova, ut aequabiliter concalefiant.
ova plena sint atque utilia necne, animadverti aiunt posse, si
demiseris in aquam, quod inane natet, plenum desidit. qui, ut
hoc intellegant, concutiant, errare, quod [inanes] vitales venas
confundant in iis. idem aiunt, cum ad lumen sustuleris, quod
perluceat, id esse [ob] inane. qui haec volunt diutius servare, 12
perfricant sale minuto aut muria tres aut quattuor horas, eaque

---

1 ab *ante* aequinoctio *om. VAB, add. Ursinus* $\overset{r}{\text{ueno}}$ *A* ad autumnale *Victorius* ab autumnali *AB* ab auctunnali *V* 2 ante aut post *Am* antea ut post *B* antea aut post *V* 3 supponenda *VB* subponenda *A* 4 pullitris *PA* pullistris *B* pullastris *v*. 'Potius uetulis quam pullastris, et quae rostra aut ungues etc. *In excusis antea aliter legebatur : ipse ope uetustorum codicum ita emendaui. — Vnum tamen est in uetere scriptura, quod maculosum, deprauatumque olim iudicatum est : notam enim adpositam habet,* Pullitris, *autem id est, quod pro pullastris in antiquo scriptum est' Victorius* quae debent *VB* qui debent *A* 6 adpositissimae *P* $\overset{si}{\text{adpotissime}}$ *A* appositissimae *B* aptissimae *mv* ad partum sunt *VA* sunt ad partum *B* anicule *Am* 7 pauonina *VB* pauonia *Am* decem dies gallinacia ($\overset{cia}{\text{gallina}}$ *B* gallinatia *A*) fouere coepit (cepit *A*) tum denique subicere *PAB* decem dies gallinacea fouere coepit tum denique subiicere *v* 8 gallinaciis *PAB* gallinaceis *v* 9 noueni *VB* nouem *ut videtur A* 10 praeterquam mane *Iucundus* 11 potio *AB* potus *V* iis detur *B* is detur *PA* his detur *v* 12 cumcalefiant *A* 14 inane natet *PB* innane natet *A* inane natat *v* plenum desidit *PB* plenum sit desidit, *sed* sit *deletum A* plenum desedit *v* 15 concutiant *PAB* concutiunt *v* 16 confundant *AB* confundunt *V* 17 seruare *mv* seruari *PB et una littera ante* ri *deleta A*

abluta condunt in furfures aut acus. in supponendo ova obser-
vant ut sint numero inparia. ova, quae incubantur, habeantne
semen pulli, curator quadriduo post quam incubari coepit intel-
legere potest. si contra lumen tenuit et purum unius modi esse
13 animadvertit, putant eiciendum et aliud subiciundum. excusos
pullos subducendum ex singulis nidis et subiciendum ei quae
habeat paucos; ab eaque, si reliqua sint ova pauciora, tollenda
et subicienda aliis, quae nondum excuderunt et minus habent
triginta pullos. hoc enim gregem maiorem non faciendum. obi-
ciendum pullis diebus XV primis mane subiecto pulvere, ne ro-
stris noceat terra dura, polentam mixtam cum nasturti semine
[et] aqua aliquanto ante facta intrita, ne tum denique in eorum
14 corpore turgescat: aqua prohibendum. qua de clunibus coeperint
habere pinnas e capite e collo eorum crebro eligendi pedes: saepe
enim propter eos consenescunt. circum caveas eorum incenden-
dum cornum cervinum, ne quae serpens accedat, quarum bestiarum
ex odore solent interire. prodigendae in solem et in stercilinum,
15 ut volutare possint, quod ita alibiliores fiunt; neque pullos, sed
omne ornithoboscion cum aestate, tum utique cum tempestas sit

9 obiciendum pullis *geopon. XIV 9, 2*

1 condunt *Iucundus* condant *PAB* condiunt *v* 2 inparia *A* imparia *VB* habeantne semen *PA* habeant in semen *B* si habeant in se semen *v* 3 curatur *corr.* — tor *A* incubari *PAB* incubare *v* . quarto die postquam coepere incubari *Plinius X 151* coepit *VB* ceperint *Am* 5 aliud subiciundum *PA* aliud subiciendum *B* aliud subiiciendum *v* 9 gregem enim *corr.* enim gregem *B* maiorem] maciorem *A* obiiciendum *V* 11 nasturcii *VAB* 12 *fortasse* ex aqua alinquanto *A* 13 qua de clunibus *PAB* quando de clunibus *v* ceperint *A* 14 e collo *PAB* et collo *v* 16 cornum *PAB* cornu *v* ne quae serpens *P* ne que serpens *A* neq; (*corr.* neq̄) serpens *B* ne qua serpens *v* 17 prodigendi in solem et sterquilinium, ut se uolutare possint, quod ita alibiliores fiunt *Iucundus* prodigendae in sole et in stercilinum *P* prodigende in sole et | stercilinium *A* prodigendae in sole et in stercilinium *B* prodigere deinde solent in sterquilinium *v* prodigendum *Scaliger* 18 ut uolutare *v* ut uolitare *PAB.* 'Vt se uolutare possint, etc. *Antiqua lectio diuersa, receptam tamen retinui, quae commoda est, et omni uitio caret, neque tamen ob id etiam uetus repudiari potest,* Vt uolitare possint' *Victorius* alibiliora fiunt *VA* alibiliora fiant *B* 19 ornithoboscion *B* ornitho bosion *A* ornithouoscion *B* ornithouostion *v* com tempesta sit *A*

mollis atque apricum; intento supra rete, quod prohibeat eas extra saepta evolare et in eas involare extrinsecus accipitrem aut quid aliut; evitantem caldorem et frigus, quod utrumque iis adversum. cum iam pinnas habebunt, consuefaciundum ut unam aut duas sectentur gallinas, ceterae ut potius ad pariendum sint expeditae, quam in nutricatu occupatae. incubare oportet incipere 16
secundum novam lunam, quod fere quae ante, pleraque non succedunt. diebus fere viginti excudunt. de quibus villaticis quoniam vel nimium dictum, brevitate reliqua conpensabo.

Gallinae rusticae sunt in urbe rarae, nec fere mansuetae sine cavea videntur Romae, similes facie non his gallinis villaticis nostris, sed africanis. aspectu ac facie incontaminatae in ornatibus 17
publicis solent poni cum psittacis ac merulis albis, item aliis id genus rebus inusitatis. neque fere in villis ova ac pullos faciunt, sed in silvis. ab his gallinis dicitur insula Gallinaria appellata, quae est in mari Tusco secundum Italiam contra montes Liguscos, Intimilium Album Ingaunum: alii ab his villaticis invectis a nautis, ibi feris factis procreatis. gallinae africanae sunt grandes, variae, 18
gibberae, quas meleagridas appellant Graeci. haec novissimae in triclinium genanium introierunt e culina propter fastidium ho-

18 gallinae africanae *Plin. 10, 74*

1 atque *Bv* adque *PA* prohibeat *VB* prohibeant *A* 2 septa euolare *P* saeptae uolare *B* septe (*corr.* septa A^2) uolare *A* septa uolare *v* 3 quid aliut *PA* quid aliud *Bv* utrunque *V* iis *PAB* his *v* 4 consuefaciundum *PAB* consuefaciendum *v* 5 caeterae *V*

7 quod ferre *A* 9 reliqua *superscriptum in A* conpensabo *A* compensabo *VB*

10 nec ferae *V* 11 sine cauea *V* sint cauea *AB* his *v* hic *PAB* 12 ac facie *VB* a facie *Am* 13 psitacis *V* sipt tacus *corr.* — cis *A* sypttacis *B* 14 neque ferae *V* fatiunt *A* 15 appellata *om. V*, *add. AB* 17 intiminium album ingaunum *PAB* uintimilium albumingauium *v*. 'Intiminium, Album, ingaunum. *Vetus haec est lectio : nam, Vintimilium, quod antea in excusis erat, manifesto corruptum' Victorius.* Intemelium Albingaunum *coniecit idem* nautis sibi *A* 18 affricane sunt *A ubi* t *add.* A^2 19 gibbere *A* gibberiae *PB* giberae *m* gilberiae *v* meleagridas *PAB* meleagrides *v* haec *P* hec *A* hae *Bv* 20 genanium *PAB* genauium *v* ganearium *Iucundus.* 'In triclinium ganearium. *Prisca lectio diuersa est,* Genanium' *Victorius*

19 minum. veneunt propter penuriam magno. de tribus generibus
gallinae saginantur maxime villaticae. eas includunt in locum
tepidum et angustum et tenebricosum, quod motus earum et lux
pinguitudinis vindicta, ad hanc rem electis maximis gallinis, nec
continuo his, quas melicas appellant falso, quod antiqui ut Thetim
Thelim dicebant, sic Medicam Melicam vocabant. hae primo
dicebantur, quae ex Medica propter magnitudinem erant adlatae
20 quaeque ex iis generatae, postea propter similitudinem amplae
omnes. ex iis evulsis ex alis pinnis et e cauda farciunt turundis
hordeaceis, partim admixtis e farina lolleacia aut semine lini ex
aqua dulci. bis die cibum dant, observantes ex quibusdam signis
ut prior sit concoctus, quam secundum dent. dato cibo, quom
perpurgarunt caput, nequos habeat pedes, rursus eas concludunt.
hoc faciunt usque ad dies XXV: tunc denique pingues fiunt.
21 quidam et triticeo pane intrito in aquam, mixto vino bono
et odorato, farciunt, ita ut diebus XX pingues reddant ac
teneras. si in farciendo nimio cibo fastidiunt, remittendum
in datione pro portione, ac decem primis processit, in posterioribus ut deminuat eadem ratione, ut vicesimus dies et
primus sint pares. eodem modo palumbos farciunt ac reddunt
pingues.

---

3 tenebricosum *VB* tenebrosum *Am.* 'Et angustum, et tenebricosum. *Sic omnes manu scripti codices. Antea in excusis, Tenebrosum' Victorius* earum *AB* eorum *V* 4 pinguitudinis uindicta *PB* pingutudinis uindicta *una littera post* pi *deleta A* pinguitudini inimica *v.* '*Antiqui omnes libri,* Pinguitudinis uindicta' *Victorius* 5 thetim thelim dicebant *A* thetim t^{h}elim dicebant *B* thetin thelin dicebant *P* thetin dicebant *v* 6 hae *P* h^{e}e *A* eae *B* 7 que ex medica *m* qua ex medica *PB* qui ex medica *A* quia ex medica *v* allatae *VB* alate *A* 8 ex iis *AB Victorius* ex his *V utroque loco* amplae *Ursinus* amplas *VAB* 9 et e cauda *PA* et cauda *Bv* 10 ordeaceis *V* lolleacia *PB* lollearia *A* lolearia *m* loliacea *v* 11 cibundant *A* 12 concoctus *VB* coctus *A* antequam secundum dent *Schneiderus* data *A corr.* dato A^2 quam perpurgarunt *PAB* cum perpurgant *v* 15 et triticeo *PAB corr.* e triticeo A^2 ex triticeo *v* 16 farciunt *v* faciunt *PB* fatiunt *A corr.* fartiunt A^2 20 sint pares *Schneiderus* sit pari *PAB* sit par *v* palumbos *AB* palumbes *V* ac credunt *A corr.* ac reddunt A^2

Transi, inquit Axius, nunc in illud genus, quod non est X
[ulla] villa ac terra contentum, sed requirit piscinas, quod vos philograeci vocatis amphibium. in quibus ubi anseres aluntur, nomine chenoboscion appellatis. horum greges Scipio Metellus et M. Seius habent magnos aliquot. Merula, Seius, inquit, ita greges conparavit anserum, ut hos quinque gradus observaret, quos in gallinis dixi. ii sunt de genere, de fetura, de ovis, de pullis, [de anseribus] de sagina. primum iubebat servum in legendo 2
observare ut essent ampli et albi, quod plerumque pullos similes sui faciunt. est enim alterum genus varium, quod ferum vocatur, nec cum iis libenter congregantur, nec non aeque fit mansuetus. anseribus *ad* admittendum [iis] tempus est aptissimum a bruma, 3
ad pariendum et incubandum* usque ad solstitium. saliunt fere in aqua, iniguntur in flumen aut piscinam. singulae non plus quater in anno pariunt. singulis, ubi pariant, faciendum haras quadratas circum binos pedes et semipedem; eas substernendum palea. notandum earum ova aliquo signo, quod aliena non excudunt. ad incubandum supponunt plerumque novem aut un-

---

1 Transi inquit Axius *Colum. VIII 13. 14* 17 notandum earum ova *geopon. XIV 22, 9*

---

1 Transi] De anseribus *in margine rubrica A* inquit *VB* inquid *A* 2 contemtum *A* quod vos philograeci vocatis amphibium *post* illud genus *transposuit Iucundus* 3 *fortasse* graeco nomine 5 inquit *VB* inquid *A* 6 comparauit *VAB* 7 ii sunt *B* $\overset{h}{\text{ii}}$ sunt *A* hi sunt *V* foetura *V* 8 de aseribus de sa | sagina, *sed* de aseribus *subducta linea notatum A* 9 plerunque *V* 10 fatiunt *A* 11 congregantur *PAB* congregatur *v* nec aeque fit mansuetum *Victorius in secunda editione* 12 anseribus (ad *add.* A^2) admittendum iis tempus *PAB* anseribus admittendum his tempus *v* anseribus ad admittandum tempus *codex Sangermanensis Columellae VIII 14, 4.* 'Anseribus admittendis etc. *Ita castigaui e uetustis codicibus, parua correctione adhibita : uetus lectio,* Anseribus admittendum iis tempus. *Antea in excusis, Ad admittendum tempus etc.' Victorius* 13 mox ad pariendum et ad incubandum a kalendis Februariis vel Martiis usque ad solstitium *Columella* 14 iniguntur *Scaliger* inunguentur *PA* inungentur *B* merguntur *v.* '*Vetus lectio a communi diuersa :* In aqua inungentur in flumen etc.' *Victorius* non plus quam ter *Ursinus* 15 ubi pariant *AB Victorius* ubi pariunt *V* haras *V* aras *AB* 17 aliquod *A corr.* aliquo A^2

decim, qui hoc minus, quinque, qui hoc plus, [x] xv. incubat
4 tempestatibus dies triginta, tepidioribus xxv. cum excudit, quinque diebus primis patiuntur esse cum matre. deinde cotidie, serenum cum est, producunt in prata, item piscinas aut paludes, iisque faciunt haras supra terram aut suptus, in quas non inducant plus vicenos pullos, easque cellas provident ne habeant in solo umorem, et ut molle habeant substramen e palea aliave qua re, neve qua eo accedere possint mustelae aliaeve quae
5 bestiae noceant. anseres pascunt in umidis locis et pabulum serunt, quod aliquem ferat fructum, seruntque his herbam, quae vocatur seris, quod ea aqua tacta, etiam cum est arida, fit viridis. folia eius decerpentes dant, ne, si eo inegerint, ubi nascitur, aut obterendo perdant aut ipsi cruditate pereant. voraces enim sunt natura. quo temperandum iis, qui propter cupiditatem saepe in pascendo, si radicem prenderunt, quam educere velint e terra, abrumpunt collum: perinbecillum enim id, ut caput molle. si haec herba non est, dandum hordeum aut frumentum aliut. cum
6 est tempus farraginis, dandum, ut in seri dixi. cum incubant, hordeum iis intritum in aqua adponendum. pullis primum biduo polenta aut hordeum adponitur, tribus proximis nasturtium viride

---

1 qui hoc minus septem, qui hoc plus quindecim *Iucundus ex Columella VIII 14, 6* 4 in prata item piscinas *PB* in prati (in pratis *A*[2]) ita piscinas *A* in pratis iuxta piscinas *m* in prata in piscinas *v* 5 fatiunt *A* haras *V* aras *AB* aut suptus *PA* aut subtus *Bv* in quae non inducant *PAB* in quae non includant *v*. '*Antiqui libri*, In quae non inducant' *Victorius*. in quas non includant *Ursinus* 6 ne habeant *VB* non habeant *Am* 7 umorem *PA* humorem *Bv* 8 qua re — aliaeve *om. A* 9 umidis *PAB* humidis *v* 10 quod *om. A* aliquem ferant fructum *PAB* aliquem fructum ferat *v* 11 uocatur seris *Iucundus* uocatur heris *VAB* 12 si eo inecerint *A* si eo iniecerint *VB* si comederint *m Iucundus*. 'Ne si eo inegerint. *Elegantior haec est lectio quam restitui, e ueteribus sane libris accepta. — parua labes in antiqua scriptura erat, si labes illa dici debet,* Ne si eo inecerint. *Vnius igitur literae correctio, quicquid erat maculae, sustulit' Victorius* 14 quo *om. Am* 16 abrumpunt *VB* oprumpunt *A* obrumpunt *m* perinbecillum *A* perimbecillum *VB* caput] cap̄ *A* 17 herba *Bv* erba *PA* aliut *P* aliud *ABv* 18 faraginis *A* in serii dixi *PA* inserit dixi *B* in suprascriptis dixi *v* 19 apponendum *VAB* 20 apponitur *VAB* nasturtium *v* nasturcium *PAB*

consectum minutatim ex aqua in vas aliquod. cum autem sunt inclusi in haras aut speluncas, ut dixi, viceni, obiciunt iis polentam hordeaceam aut farraginem herbamve teneram aliquam concisam. ad saginandum eligunt pullos circiter sesquimense qui 7
sunt natu: eos includunt in saginario ibique polentam et pollinem aqua madefacta dant cibum, ita ut ter die saturent. secundum cibum large ut bibant faciunt potestatem. sic curati circiter duobus mensibus fiunt pingues. quotienscumque sumpserunt, locus solet purgari, quod ipsae amant locum purum neque ipsae ullum, ubi fuerunt, relincunt purum.

Qui autem volunt greges anatium habere ac constituere XI
nessotrophion, primum locum, quoi est facultas, eligere oportet palustrem, quod eo maxime delectantur; si id non, potissimum ibi, ubi sit naturalis aut lacus aut stagnum aut manu facta piscina, quo gradatim descendere possint. saeptum altum esse oportet, 2
ubi versentur, ad pedes quindecim, ut vidistis ad villam Sei, quod uno ostio claudatur. circum totum parietem intrinsecus crepido lata, in qua secundum parietem sunt tecta cubilia: ante

11 Qui autem volunt greges anatium habere *Colum. VIII 15*

2 in haras aut speluncas *V* in haras au speluncas *A* in^{h}aras aut speluncas *B* ut] ui *A corr.* ,ut A^2 viceni] uicini *PAB* in cibum *v* obiiciunt *V* iis *PB* ii^{i}s *A* his *v* 3 inhordeaceam *A* 4 saginamdum *A* *fortasse* circiter sesquimensem qui sunt nati sesquimense *AB* sexquimense *P* sesquimenses *v* 5 natu *PAB* nati *v* includant *A* 6 madefacta *PAB* madefactam *v* ita ut per dies saturent *VB* ut ^{ita} perdematurent (*corr.* — des saturent) *A* ut ita per. d. dies saturent *m* ita ut ter die se saturent *Ursinus ex Columella VIII 14, 10* 8 quotienscunque *VB* 9 ipsae *utroque loco VAB* ipsi *Iucundus.* 'Quod ipsi amant. *Et hic, et paulo post iterum, muliebri genere in antiquis libris Anseres appellantur : nihil tamen uariaui : nam supra, cum de illis agere coepit, in iisdem antiquis libris uirili genere uocantur' Victorius* 10 relincunt *P* relingunt *A* relinquunt *Bv*

11 Qui autem volunt] De anatibus *in margine rubrica A* anatium *PAB* anatum *mv* 12 nessothrophion *B* quoi] qui *corr.* cui *A* qui *PB* quis *v* 15 septum *V* 16 uillam Sei *Iucundus* uillam sit *VAB* 17 ostio *V* hostio *AB* claudantur *Am* 18 lata] lacta *A* sunt tecta *VAB* sint tecta *m*

eas vestibulum earum exaequatum tectorio opere testaceo. in
eo perpetua canalis, in quam et cibus ponitur [in iis] et in-
3 mittitur aqua. sic enim cibum capiunt. omnes parietes tectorio
levigantur, ne faeles aliave quae bestia introire ad nocendum
possit, idque saeptum totum rete grandibus maculis integitur,
ne eo involare aquila possit neve [ea] evolare anas. pabulum
iis datur triticum, hordeum, vinacei, uvae, non numquam etiam
ex aqua cammari et quaedam eius modi aquatilia. quae in eo
saepto erunt piscinae, in eas aquam large influere oportet, ut
semper recens sit.

4 Sunt item non dissimilia alia genera, ut querquedulae, phalarides, sic perdices, quae, ut Archelaus scribit, voce maris audita concipiunt. quae, ut superiores, neque propter fecunditatem neque propter suavitatem saginantur et sic pascendo fiunt pingues. quod ad villaticarum pastionum primum actum pertinere sum ratus, dixi.

XII Interea redit Appius, et percontati nos ab illo et ille a nobis, quid esset dictum ac factum. Appius, Sequitur, inquit, actus secundi generis, adficticius ad villam qui solet esse, ac nomine antico a parte quadam leporarium appellatum. nam neque solum lepores in eo includuntur silva, ut olim in iugero agelli aut duobus, sed etiam cervi aut capreae in iugeribus multis. Quintus

---

20 in iugero agelli *Charis. p. 134, 8* 21 Quintus Fulvius Lippinus *Plin. 9, 173*

---

1 testaceo *v* testato *PAB* 2 in iis *PAB* in his *v*, *om. Iucundus* inmittitur *A* immittitur *VB* 4 leugantur *A* fęles *P* faeles *B* feles *Av* 5 septum *V* totum *om. A* 6 aquila *V* aliquam *corr.* aquila *A* aliquila *B* neue ea *PAB* neue ex ea *v* 7 iis datur *PAB* his datur *v* nonnunquam *VB* nouumquam *A corr.* nōnumquam *A*² 8 gammari *PAB* gamari *v* aquatila *A* eo saepto *B* eo septo *A* eodem septo *V*

11 phalarides *PAB* phalerides *v* 12 que ut que archelaus *A* 13 foecunditatem *V*

16 Interea] De leporibus *in margine rubrica A* percontati *B* perconctati *P* percunctati *Av* 17 esset] ēē *A* est *m* ac factum *VB* a factum *A corr.* ac factum *A*² aut factum *m* inquit *VB* inquid *A* 18 adficticius *PA* affictícius *B* affictitius *v* 19 antico *A* antiquo *VB* nam] nan *A* 20 lepores in eo *Am Iucundus* lepores eo *VB Victorius* in iugero] inuuero *A*

Fulvius Lippinus dicitur habere in Tarquiniensi saepta iugera
quadraginta, in quo sunt inclusa non solum ea quae dixi, sed
etiam oves ferae, etiam hoc maius hic in Statoniensi et quidam
in locis aliis; in Gallia vero transalpina T. Pompeius tantum 2
saeptum venationis, ut circiter ∞ ∞ ∞ ∞ passum locum inclusum habeat. praeterea in eodem consaepto fere habere solent
[de animalibus] cocliaria atque alvaria atque etiam dolia, ubi
habeant conclusos glires. sed horum omnium custodia, incrementum et pastio aperta, praeterquam de apibus. quis enim 3
ignorat saepta e maceriis ita esse oportere in leporario, ut tectorio tacta sint et sint alta? alterum ne faelis aut maelis aliave
quae bestia introire possit, alterum ne lupus transilire; ibique
esse latebras, ubi lepores interdius delitiscant in virgultis atque
herbis, et arbores patulis ramis, quae aquilae inpediant conatus.
quis item nescit, paucos si lepores, mares ut feminas, intromiserit, 4
brevi tempore fore ut inpleatur? tanta fecunditas huius quadripedis. quattuor modo enim intromisit in leporarium, brevi solet
repleri. etenim saepe, cum habent catulos recentes, alios in
ventre habere reperiuntur. itaque de iis Archelaus scribit, annorum quot sit qui velit scire, inspicere oportere foramina naturae,

---

1 Fulvius] fluuius *Am* lippinus *PAB* lupinus *mv* tarquinensi *B* septa *V* 2 sunt] sint *Bm* inclusa *Iucundus* inclusae *VB* incluse *A* 3 hic in statoniensi *V* hic in statonⁱensi *A* in statoniensi hic *corr.* hic in statoniensi *B* in straconensi *m* 4 ponpeius *A* 5 septum *V* ∞ ∞ ∞ ∞ passum *P* ∞ ∞ XX passim *A* XXXX passum *B* XXX passuum *m* XXXX milia passuum *v* 6 consepto *V* fere *om. Am* 7 de animalibus *inclusit Gesnerus auctore Ursino* cocliaria atque aluaria *PB* cocliaria adque aluaria *A* coclearia atque aluearia *v* 8 horum] orum *A* 9 de] da *corr.* de *A* 10 septa *V* 11 tacta *PAB* tecta *mv* alta] alata *A* fęlis aut męlis *PB* felis aut melis *A* feles aut meles *v* 13 interdius *A* interdiu *VB* delitiscant *P* delitescant *ABv* 14 inpediant *A* impediant *VB* 15 item *AB* enim *V* mares ut feminas *AB* mares ut foeminas *P* mares aut foeminas *mv*. 'Mares ut foeminas. *In excusis antea, Mares in foeminas, corrupte: uetus lectio et uera, et elegans est' Victorius. fortasse* mares ac feminas 16 tepore *A* impleatur *PAB* repleatur *v* foecunditas *V* quadripedis *PAB* quadrupedis *v* 17 quatuor enim modo si intromiseris *Iucundus* intromisit *PAB* intromissis *v* 18 etenim *Ursinus* ut enim *VAB* 19 de iis *PB* de hiis *Am* de his *v* 20 q̄t sit *A* quod sit *P* quod (*corr.* quot) sint *ut videtur B* quot sint *v* quis uelit *VAB*

5 quod sine dubio alius alio habet plura. hos quoque nuper institutum ut saginarent pleraque, cum exceptos e leporario condant in caveis et loco clauso faciant pingues. quorum ergo tria genera fere sunt: unum italicum hoc nostrum pedibus primis humilibus, posterioribus altis, superiore parte pulla, ventre albo, auribus longis. qui lepus dicitur, cum praegnas sit, tamen concipere. in Gallia transalpina et Macedonia fiunt permagni, in
6 Hispania et in Italia mediocres. alterius generis est, quod in Gallia nascitur ad Alpis, qui hoc fere mutant, quod toti candidi sunt: ii raro perferuntur Romam. tertii generis est, quod in Hispania nascitur, similis nostro lepori ex quadam parte, sed humile, quem cuniculum appellant. L. Aelius putabat ab eo dictum leporem a celeritudine, quod levipes esset. ego arbitror a graeco vocabulo antico, quod eum Aeolis [et bonum] λέποριν appellabant. cuniculi dicti ab eo, quod sub terra cuniculos ipsi facere solent,
7 ubi lateant in agris. horum omnium tria genera, si possis, in leporario habere oportet. duo quidem utique te habere puto, [et] quod in Hispania annis ita fuisti multis, ut inde te cuniculos persecutos credam.

XIII Apros quidem posse haberi in leporario, nec magno negotio

1 hos quoque nuper institutum *Macrob. saturn. III 13, 14*

1 alius alio habet *AB Victorius* alius habet alio *V* plura *Av*, *sed* lura *in rasura A*, para *Bm* pωra *P* 2 *fortasse* ut saginarent, plerique cum saginarent *PAB* saginarentur *v* condant *VB* concludant *Am*, *sed* clu *ut videtur deletum A* quondam *codices Macrobii sat. III 13, 14* 3 fatiant *A* quorum ergo *PAB* eorum ergo *v* [illegible] ho *A corr.* hoc *A*² 6 praegnas *PB* pregnās *A* praegnans *v* 7 galli. [illegible] *una littera post* i *deleta priore loco A* 9 ad alpes *Iucundus* adadpis *PA*[illegible]B adadapis *v* hoc *superscriptum in B* 10 ii raro *PB* ^{h}ii raro *A* [illegible]i raro *v* tercii *A* 14 antico *A* antiquo *VB* eum aeolis et bon[illegible]m leporum appellabant *PAB* eo aeoles boetii leporem appellabant [illegible]v. ‘Quod eum Aeolis Boeotii leporim. *Nescio an in his uerbis mend*[illegible]*m sit, antiqua certe lectio diuersa, quae tamen ualde perturbata est*: Ae[illegible]is et bonum leporum’ *Victorius.* et bonum *inclusit Zahlfeldt quaest.* [illegible]it. *in Varr. rer. rust. libr. p. 26* 15 ipsis *Am* 18 et *delevit Sch*[illegible]*derus* fuistis *A* 19 persecutos *VB* persecunctos *A* prosec[illegible]os *Ursinus*

20 quidam *corr.* quidem *A* posse habere *PAB* habere pos[illegible] *v* haberi posse *Ursinus* negocio *V*

ibi et captivos et cicuris, qui ibi nati sint, pingues solere fieri scis [inquam], Axi. nam quem fundum in Tusculano emit hic Varro a M. Pupio Pisone, vidisti ad bucinam inflatam certo tempore apros et capreas convenire ad pabulum, cum ex superiore loco e palaestra apris effunderetur glas, capreis vicia aut quid aliut. Ego vero, inquit ille, aput Q. Hortensium cum in agro 2 Laurenti essem, ibi istuc magis θρακικῶς fieri vidi. nam silva erat, ut dicebat, supra quinquaginta iugerum maceria saepta, quod non leporarium, sed therotrophium appellabant. ibi erat locus excelsus, ubi tricilinio posito cenabamus. quo Orphea 3 vocari iussit. qui cum eo venisset cum stola et cithara cantare esset iussus, bucina inflavit, ut tantum circumfluxerit nos cervorum aprorum et ceterarum quadripedum multitudo, ut non minus formosum mihi visum sit spectaculum, quam in circo maximo aedilium sine Africanis bestiis cum fiunt venationes.

Axius, Tuas partes, inquit, sublevavit Appius, o Merula noster. XIV quod ad venationem pertinet, breviter secundus trasactus est actus. nec de cochleis ac gliribus quaero, quod relicum est: neque enim

---

1 cicuris *PAB* cicures *v* 2 scis] sis *Am* inquam Axi *PAB* inquam Agri Axi *v* 3 a. m. pu, pione·pisone *A* (pio *suprascr.*) 4 capreas *PAB* capros *v* comuenire *A* 5 effunderetur *ABv* effuderetur *P* glas *PAB* glans *v* capreis uicia *Iucundus* capris uitia *PAB* capris uicia *v* aut qui *A corr.* aut quid A^2 6 aliut *P* aliud *ABv* inquit *VB* inquid *A* apud q. hortensium *VB* aput q (*corr.* q.) hortensum (i *suprascr.*) *A* 7 magistracicos *B* magistraicos *Am* magis tragicos *V* 8 sępta *B* scepta *A* septa *V* 9 therotrophium *P* thero throphium *AB* theriotrophinm *v* appellabat *Iucundus* erat] erit *A* 10 tricilinio *PB* triclinio *Av* cenabamus quod (q *A*) orphea *PAB* coenabamus apud quod orphea *v* 12 bucina inflauit *AB* bucinam inflauit *P* buccinam inflauit *v* ubi tanta circumfluxit *Iucundus.* '*Vetus lectio diuersa est,* Vt tantum circunfluxerit nos' *Victorius* ut tantum *PAB* ubi tantum A^2mv circumfluxerit *AB* circunfluxerit *V* circumfluxit *m* 13 approrum *A* caeterarum *V* quadripedum *PAB* quadrupedum *v* multitudo *delevit Scaliger* 15 fuunt *A*

16 Axius] De cocleis et gliribus *in margine rubrica A* inquit *VB* inquid *A* Appius *AB* Apius *V* 17 uenationes *corr.* — nē *B* trasactus *A* traactus *P* transactus *Bv* 18 nec *VB* nec *corr.* nunc *A* nunc *m* cochleis *VB* clocliis *A* relicum *P* relictum *A* reliquum *Bv*

magnum emolumentum esse potest. Non istuc tam simplex est, inquit Appius, quam tu putas, o Axi noster. nam et idoneus sub dio sumendus locus cochleariis, quem circum totum aqua claudas, ne, quas ibi posueris ad partum, non liberos earum, sed ipsas quaeras. Aqua, inquam, finiendae, ne fugitivarius sit parandus.
2 Locus is melior, quem et non coquit sol et tangit ros. qui si naturalis non est, ut fere non sunt in aprico loco, neque habeas in opaco ubi facias, ut sunt sub rupibus ac montibus, quorum adluant radices lacus ac fluvii, manu facere oportet roscidum. qui fit, si adduxeris fistula et in eam mammillas inposueris tenues, quae eructent aquam, ita ut in aliquem lapidem incidat ac late
3 dissipetur. parvus iis cibus opus est, et is sine ministratore, et hunc, dum serpit, non solum in area reperit, sed etiam, si rivus non prohibet, parietes stantes invenit. denique ipsae exgruminantes ad propolam vitam diu producunt, cum ad eam rem pauca laurea folia intericiant et aspergant furfures non multos. itaque
4 cocus has vivas an mortuas coquat, plerumque nescit. genera cochlearum sunt plura, ut minutae albulae, quae adferuntur e Reatino, et maximae, quae de Illyrico adportantur, et mediocres, quae ex Africa adferuntur; non quo non in his regionibus quibusdam locis ac magnitudinibus sint dispariles: nam et valde amplae sunt, quamquam ex Africa, quae vocantur solitannae, ita

17 genera cochlearum *Plin. 9, 173*

1 magnus *A corr.* — nū A^2 molimentum *Palmerius spicileg. p. 847* 2 inquit *VB* inquid *A* 3 cochleariis *VB* cloclеariis *A* totum *VB* tentum *vel* tectum *corr.* totum *A* tectum *m* claudas *V* glaudas *AB* 4 nequas sibi *B* posueris *superscriptum in A* 6 coquat *corr.* — it *A* si tū naturalis *A* 8 opaco] hoc paco *A corr.* opaco A^2 9 adluant *PA* alluant *B* abluant *v* 10 fistula *PAB* fistulam *v* inposueris *A* imposueris *VB* 11 erunctent *A* 15 propolam *Ursinus* propalam *VAB* producunt *v* perducunt *PAB* 16 laurea folia *v* laureae folia *P* laureae foliae *B* lauree folie *A* interriciant *A* 17 hac (*corr.* has A^2) uiuas an non mortuas *A* plerunque *V* 18 cochlearum *V* cochearum *AB* adferuntur *A* afferuntur *VB* e reatino *AB* a reatino *V* 19 illyrico *V* illirico *A* yllirico *B* adportantur apportantur *VB* 20 adferuntur *A* afferuntur *VB* 21 dispariles *mv* disperiles *PAB* 22 quaedam ex Africa *Iucundus* solitanne ita ut in easi, *sed deleta* i *littera postremo loco A*

**ut in eas LXXX quadrantes coici possint, et sic in aliis regionibus
eaedem inter se conlatae minores ac maiores. hae in fetura** 5
**pariunt innumerabilia. earum semen minutum ac testa molli diu-
turnitate obdurescit. magnis insulis in areis factis magnum bolum
deferunt [aeris]. has quoque saginare solent ita, ut ollam cum
foraminibus incrustent sapa et farri, ubi pascantur, quae foramina
habeat, ut intrare aer possit. vivax enim haec natura**

Glirarium autem dissimili ratione habetur, quod non aqua, XV
**sed maceria locus saepitur: tota levi lapide aut tectorio intrin-
secus incrustatur, ne ex ea erepere possit. in eo arbusculas esse
oportet, quae ferunt glandem. quae cum fructum non ferunt,
intra maceriem iacere oportet glandem et castaneam, unde saturi
fiant. facere iis cavos oportet laxiores, ubi pullos parere possint:** 2
**aquam esse tenuem, quod ea non utuntur multum et aridum lo-
cum quaerunt. hae saginantur in doliis, quae etiam in villis
habent multi, quae figuli faciunt multo aliter atque alia, quod in
lateribus eorum semitas faciunt et cavum, ubi cibum constituant.
in hoc dolium addunt glandem aut nuces iuglandes aut castaneam.
quibus in tenebris, cumularim positum est in doleis, fiunt pingues.**

---

solitannelta ut in eas *B* solitannae ita ut eas *P* solitanae ita ut earum calices *v* 'Ita ut in eas LXXX. etc. *Ita locum restitui ope uetustorum codicum, ex ingenio tamen, quod desiderari uidebatur, addidi. Quo autem studiosi, recte ne hac libertate usus sim, iudicare possint, ueterem lectionem adponam* : Ita ut eas LXXX. quadrantes coici possint' *Victorius* 1 LXXX quadrantes coici possint *PAB* quadrantes octoginta capere possint *v* 2 eaedem *Iucundus* eisdem *VAB* collatae minores *PB* conlacta eminores *A* collata et minores *v* foetura *V* 3 mollis *A* 5 deferunt aeris *PB* deferunt acris *A* deferunt *v* cum] con *A* 6 et farri *PA* ac farri *B* et farre *v* pascantur quae foramina *v* pascuntur qua foramina *PAB*

9 sepitur *V* 10 ne ex ea *ABv* nec ex ea *P* possint *Gesnerus* 12 satura *corr.* — ri *A* 13 iis *AB* his *V* cauos *v* clauos *A* clauos *PB* caueas *m* 14 aquam esse tenuem *AB Victorius* aquam esse iis tenuem *P* aquam oportet esse tenuem *v* 15 hi saginantur *Iucundus* 16 fatiunt *A* atque *Bv* adque *PA* 19 cumularim positum est *PAB* cliuulatim al' ylatim positum est *m* cum cumulatim positum est *v*. '*Antiqua lectio deprauata, quam corrigere nequiui . ut alii in hoc laborent, eam omnibus proponam, et uitia peruulgatae ostendam. Optimus, ac uetustissimus codex,* Quibus in tenebris cumularim positum est in doleis. *Mediae uetustatis liber, qui semper*

XVI Appius, Igitur relinquitur, inquit, de pastione villatica tertius actus de piscinis. Quid tertius? inquit Axius. an quia tu solitus es in adulescentia tua domi mulsum non bibere propter parsimoniam, nos mel neclegemus? Appius nobis, Verum dicit, in-
2 quit. nam cum pauper cum duobus fratribus et duabus sororibus essem relictus, quarum alteram sine dote dedi Lucullo, a quo hereditate me cessa primum et primus mulsum domi meae bibere coepi ipse, cum interea nihilo minus paene cotidie in convivio
3 omnibus darem mulsum. praeterea meum erat, non tuum, eas novisse volucres, quibus plurimum natura ingeni atque artis tribuit. itaque eas melius me nosse quam te ut scias, de incredibili earum arte naturali audi. Merula, ut cetera fecit historicos, quae sequi melitturgoe soleant [id est qui exercet mellaria], demonstrabit.

4 Primum apes nascuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. itaque Archelaus in epigrammate ait eas esse

βοὸς φθιμένης πεπλανημένα τέκνα,

---

mendosior esse consueuit, Quibus in tenebris cliuulatim positum etc. '*Quanquam hylarim, posse pro cliuulatim, legi, supra ille adnotatum habet*' *Victorius* doleis *AB* doliis *V*

1 inquit *Bv* inquid *PA* tercius *priore loco A* 2 inquit *VB* inquid *A* solitus es] solitues *A* 3 adulescentia *A* adolescentia *VB* 4 neclegimus *PAB* negligimus *v* negligemus *Iucundus* inquit *VB* inquid *A* 6 quarum] earum *Scaliger* lucullo *V* luculo *A* lucillo (u) *B* 7 haereditate *V* 8 cepi *A* interra nichilo *A* pene *V* 9 darem *VA* dare *Bm* daretur *Ursinus* 10 ingenii *VAB* atque *Bv* adque *PA* 11 tribuit *VB* intribuit *A* attribuit *m* nosse *AB Victorius* nosce *V* 12 earum artium naturali *PAB* earum auium natura *v* caetera *V* historicos *PB* istoricos *A* hyliscus *v* 13 melitturgeo *ut videtur corr.* meliturgeo *A* meliturgeo *PB* melitturgi *Victorius* meliturgi *v* id est qui exercet mellaria *omisit Iucundus* . id est *om. A* 14 demonstrabit. De apibus. primum apes, *sed* De apibus *in media versus parte rubrica scriptum A*

16 epigramate *A* eas esse] ea sese *A* 17 boos pthimenes (boes phtimenes *B*) pepianem mina tegna *PAB* βοὸς φθινομένης πεποιήμενα τεκνα *v, ubi* c' φθιμένης *superscripsit P.* 'Βοὸς φθιμένης πεποιημένα τέκνα. *Cum aliis omnibus in locis litteris Graecis Graecae uoces in optimo exemplari scriptae sint, hic tantum Latinis : quare magis laboraui. Tertiam dictionem mendum continere puto : non enim conuenit illi cum uetustis uestigiis, nec*

idem

ἵππων μὲν σφῆκες γενεά, μόσχων δὲ μέλισσαι.

eae apes non sunt solitaria natura, ut aquilae, sed ut homines. quod si [in] hoc faciunt etiam graguli, at non idem, quod hic societas operis et aedificiorum, quod illic non est; hic ratio atque ars, ab his opus facere discunt, ab his aedificare, ab his cibaria condere. tria enim harum, cibus, domus, opus, 5
neque idem quod cibus cera, nec quod ea mel, nec quod domus. non in favo sex angulis cella, totidem quot habet ipsa pedes? quod geometrae hexagonon fieri in orbi rutundo ostendunt, ut plurimum loci includatur. foris pascuntur, intus opus faciunt, quod dulcissimum quod est, et deis et hominibus est acceptum, quod favus venit in altaria et mel ad principia convivi et in secundam mensam administratur. haec ut hominum 6
civitates, quod hic est et rex et imperium et societas. [quod] secuntur omnia pura. itaque nulla harum adsidit in loco inquinato aut eo qui male oleat, neque etiam in eo qui bona olet unguenta. itaque iis unctus qui accessit, pungunt, non, ut muscae,

---

16 itaque nulla harum assidit *geopon. XV 3, 4*

---

sensum praeterea ullum idoneum habet. Notas quas pro illa inueni accurate exprimam, Pepianem mina: — *quod φθιμένης, quam φθινομένης scribere malui, dedi id antiquorum librorum auctoritati' Victorius πεπλανημένα Scaliger* 1 idem h . . ippomens piches geneamos chondae melissae *duabus litteris post* h *deletis A* idem hipponienes piches genea moschondae (melissae) *B* Idem ἱππῶν μεν σφῆκες γενεὰ μοσκῶν δὲ μέλισσαι *V, ubi* ἵππων μὲν *et* μοσχῶν *correxit P* 3 eae *PB* hee *m* et *in rasura A* hae *v* 4 quod si hoc *Iucundus* graguli *PAB* gracculi *v* at non *VB* aut non *Am* 5 hic ratio *VB* inc (*corr.* hinc *A*²) ratio *A* hinc ratio *m* atque *Bv* adque *PA* 6 ars] artis *B* 8 cera nec quod ea mel *B* caera neque quod ea mel *V* cera nec quod hec ea mel *A* quod haec ea mel *m* nec quod mel domus *Iucundus* 9 totidem quot *Bv* totidem quod *PA* habet ipsa pedes *AB* habet pedes *V* 10 rutundo *PA* rotundo *Bv* 12 fatiunt *A* deis *VB* diis *in rasura A*² 13 fauus *v* fauum *PAB* conuiui *PA* conuiuii *BA*²*v* 14 secunda, *sed* a *in rasura A* administratur *VA* amministratur *B* haec *VB* hec *A* hee *m* 15 sotietas *A* 16 secuntur *PAB* sequuntur *v* adsidit *PA* assidit *Bv* 18 itaque iis *PAB* itaque hiis *A*²*m* itaque his *v*

ligurriunt, quo nemo has videt, ut illas, in carne aut sanguine aut adipe. ideo modo considunt, [in] quorum sapor dulcis.
7 minime malefica, quod nullius opus vellicans facit deterius; neque ignava, ut non, qui eius conetur disturbare, resistat; neque tamen nescia suae inbecillitatis. quae cum causa musarum esse dicuntur volucres, quod et, si quando displicatae sunt, cymbalis et plausibus numero redducunt in locum unum; et his dis Helicona atque Olympon adtribuerunt homines, sic his floridos et in-
8 cultos natura adtribuit montes. regem suum secuntur, quocumque it, et fessum sublevant, et si nequit volare, succollant, quod eum servare volunt. neque ipsae sunt inficientes nec non oderunt inertes. itaque insectantes ab se eiciunt fucos, quod hi neque adiuvant et mel consumunt, quos vocificantes plures persecuntur

---

1 lingurriunt *PAB* liguriunt *v*. 'Non ut muscae ligurriunt. *Duo rr hoc uerbum habere in optimis exemplaribus*, *et hic*, *et apud Terentium obseruaui' Victorius* quod nemo *VAB* 2 ideo modo considunt *AB* ideo modo eo considunt *V*. *fortasse* in eis modo considunt in quorum sapor *PAB* in quo est sapor *v* dulcis] dulcissime, *sed* sime *deletum A* 3 maleficia *A corr.* — ca A^2 nullius] nul | nus *A* facit *superscriptum in A* 4 ut non qui eius conetur *B* ut non qui conetur *P* ut nun (*corr.* non) ^{ei}qui eius^{opus} conetur *A*, *ubi* ei *et* opus *postea minore scriptura superscripta sunt*, ut non ei qui eius opus conetur *m* ut non ei qui conetur *v* 5 inbecillitatis *A* imbecillitatis *VB* 6 dicunt *PAB* dicantur *v* uolucres — reducunt *in margine scripta sunt in A* cymbalis *VB* cimbalis *A* 7 plausibus *VB* pl^{a}usibus *A* pulsibus *m* *fortasse* numerosis redducunt *P* reducunt *ABv*. 'Numero redducunt. *In antiquis duo* dd, *hoc uerbum habet' Victorius* et his *PAB* et ut his *v* dis *A* diis *VB* helicon *AB* elicon *P* elicona *v* 8 atque *Bv* adque *PA* olympon *VB* olimpon *A* adtribuerunt *PA* attribuerunt *Bv* 9 natura attribuit *mv* natura adtribuunt *A* natura attribuunt *PB* secuntur *PAB* sequuntur *v* quocunque *V* 10 it et fessum *Vm* ut fessum *corr.* it et fessum *A* ut et fessum *B* nequit *VB* nequid *A* succollant *v* succolant *PAB* subuolant $A^2 m$ 11 ipsae *in margine scriptum in B* 12 inpectantes *A* impectantes *PB* impetentes *v*. 'Itaque insectantes a se eiciunt fucos. *Ita ex antiquis codicibus emendaui . uetus lectio paruam maculam habebat, quam deleui.* Itaque impectantes etc. *Vnius igitur literae correctio totam rem confecit' Victorius* 13 persecuntur *PAB* persequuntur *v*

etiam paucae. extra ostium alvei opturant omnia, qua venit inter favos spiritus, quam erithacen appellant Graeci. omnes ut in 9 exercitu vivunt atque alternis dormiunt et opus faciunt pariter et ut colonias mittunt, iique duces conficiunt quaedam ad vocem ut imitatione tubae. tum id faciunt, cum inter se signa pacis ac belli habeant. sed, o Merula, Axius noster ne dum haec audit physicam achiscat, quod de fructu nihil dixi, nunc cursu lampada tibe trado.

Merula, De fructu, inquit, hoc dico, quod fortasse an tibi 10 satis sit, Axi, in quo auctorem habeo non solum qui alvaria sua locata habet quotannis quinis milibus pondo mellis, sed etiam hunc Varronem nostrum, quem audivi dicentem duo milites se habuisse in Hispania fratres Veianios ex agro Falisco locupletis, quibus cum a patre relicta esset parva villa et agellus non sane maior iugero uno, hos circum villam totam alvaria fecisse et hortum habuisse ac relicum thymo et cytiso opsevisse et apiastro, quod alii meliphyllon, alii melissophyllon, quidam mellinam appellant. hos numquam minus, ut peraeque ducerent, dena milia 11

---

16 apiastro quod alii melissophyllon *schol. in Verg. georg. IIII 63*

---

1 ostium *V* hostium *AB* opturant *PA* obturant *Bv* 2 quam erithacen *B* quam erhithacen *P* erithacen quam *A* quam rhithacen *v* 3 exerciti *A corr.* — tu *A*[2] atque *Bv* adque *PA* fatiunt *A* 4 et *ante* ut *om. A* 5 fatiunt *A* 6 Axius noster *v* axi noster *PAB* 7 physicam (phisicam *A*) achiscat *PAB* physicam addiscat *v*. '*Nihil hic uariaui, uetustam tamen scripturam proponam, quae siquid in se boni habet, ualde hic perturbatum ac obscuratum habet:* Physicam achiscat' *Victorius.* physica fatiscat *Schneiderus* nichil *A* nunc *Iucundus* non *VAB* 8 tibe trado *VAB* tibi trado *Iucundus*

9 inquit *Bv* inquid *PA* 10 in quo auctorem *V* in quo autorem *B* (in co) autorem *A* 11 quotannis *Bv* quod annis *P* q̄ annis *A*
13 ueianios *VA* uelanios *B* locupletis *PAB* locupletes *v*
15 totam] totum *A* aluariam *PA* aluarium *B* aluearium *v*
16 relicum *PAB* reliquum *v* cythiso *V* cithiso *A* cithyso *B* opseuisse *PAB* oppleuisse *v* 17 meliphyllon *A* meliphyllō *P* melliphyllon *B* meliphilō *v* melissophyllon *PB* melissophillon *A* melisophilon *v* mellinem *PAB* mellinā *m* mellinom *v*. '*Optimum exemplar,* Mellinen, *habet*' *Victorius* 18 nunquam *V*

sestertia ex melle recipere esse solitos, cum eis et velle expectare,
ut suo potius tempore mercatorem admitterent, quam celerius
alieno. Dic igitur, inquit, ubi et cuius modi me facere oporteat
12 alvarium, ut magnos capiam fructus. Ille, Melittonas ita facere
oportet, quos alii melitrophia appellant, eandem rem quidam
mellaria. primum secundum villam potissimum, ubi non resonent
imagines (hic enim sonus harum fugae existimatur esse procerum), esse oportet aere [et] temperato, neque aestate fervido
neque hieme non aprico, ut spectet potissimum ad hibernos ortus,
[quae] prope se loca habeat ea, ubi pabulum sit frequens et
13 aqua pura. si pabulum naturale non est, ea oportet dominum
serere, quae maxime secuntur apes. ea sunt rosa, serpyllon,
apiastrum, papaver, faba, lens, pisum, ocimum, cyperum, medice,
maxime cytisum, quod valentibus utilissimum est. etenim ab
aequinoctio verno florere incipit et permanet ad alterum aequi-
14 noctium [autumnum]. sed ut hoc aptissimum ad sanitatem apium,
sic ad mellificium thymum. propter hoc Siculum mel fert palmam, quod ibi thymum bonum frequens est. itaque quidam
thymum contundunt in pila et diluunt in aqua tepida: eo con-
15 spergunt omnia seminaria consita apium causa. quod ad locum
pertinet, hoc genus potissimum eligendum iuxta villam, non quo

---

4 melittonas ita facere oportet *Gell. II 20, 9* 11 si pabulum naturale non est *Plin. 21, 70*

---

1 *fortasse* cum vellent expectare cum eis *PAB* tum eos *v* 2 admitterent *VA* ammitterent *B* qua celerius *A* 3 inquit *VB* inquid *A* 4 melittonas *v* mellitonas *PAB* 5 melitrophia *VA* mellitrophia *B* eandem *v* eodem *PAB corr.* eādem A^2 7 exisistimatur *A* procerum esse *in margine scriptum in B*. protelum *Scaliger* 8 aere et temperato *PA* aere temperato *Bv* 9 hyeme *V* hybernos *V* 12 secuntur *AB* sequuntur *V* serpyllon *AB* serpillon *P* serpillum *v* 13 ocimum ciprum medicae *B et adscripto in margine* c' cypicum (ocimum) *P* ciprum medice *A* ocymum medicae *v* 14 cytisum *AB* cythisum *V* quod minus ualentibus *Ursinus* 16 autumnum *B* autunnum *P* autumnum *corr.* — ni *A* autumpni *m* auctunni *v* 17 mellifitium *A* sicculum *A* 18 ibi] hibi *A* 19 eo conspergunt *VB* co conspergunt *A* ea conspergunt A^2m

non in villae porticu quoque quidam, quo tutius essent, alvaria
collocarent. ubi sint, alii faciunt ex viminibus rutundas, alii e
ligno ac corticibus, alii ex arbore cava, alii fictiles, alii etiam ex
ferulis quadratas longas pedes circiter ternos, latas pedem, sed
ita, ubi parum sunt quae conpleant, ut eas conangustent, in vasto
loco inani *ne* despondeant animum. haec omnia vocant a mellis
alimonio alvos, quas ideo videntur medias facere angustissimas,
ut figuram imitentur earum. vitiles fimo bubulo oblinunt intus 16
et extra, ne asperitate absterreantur. easque alvos ita conlocant
in mutulis parietis, ut ne agitentur neve inter se contingant,
cum in ordinem sint positae. sic intervallo interposito alterum et tertium ordinem infra faciunt et aiunt potius hinc
demi oportere, quam addi quartum. media alvo, [in] qua introeant apes, faciunt foramina parva dextra ac sinistra. ad extrema, 17
qua mellarii favum eximere possint, opercula inponunt alvis.
optimae fiunt corticeae, deterrimae fictiles, quod et frigore hieme
et aestate calore vehementissime haec conmoventur. verno tempore et aestivo fere ter in mense mellarius inspicere debet
fumigans leviter eas et ab spurcitiis purgare alvum et vermiculos
eicere. praeterea ut animadvertat ne reguli plures existant: 18
inutiles enim fiunt propter seditiones. [cum] et quidam dicunt,
tria genera cum sint ducum in apibus, niger ruber varius, ut

1 aluariam *PAB* *corr.* aluaria *A*[2] aluearia *v* 2 rutundas *P* rutundis (a) *A* rotundas *Bv* 4 sed ita uti parum *VB* s7u ita uti parum *A* 5 conpleant *A* compleant *VB* conangustent *PA* coangustent *Bv* in uasto loco inani despondeant *VAB* ne in uasto loco et inani despondeant *v* 7 angustisimas *A* 8 uitiles *PAB* futiles *m* fictiles *A*[2]*v*. '*Antea, Fictiles, in excusis. Vitiles emendaui, et auctoritate ueterum codicum, et ratione ita suadente*' *Victorius* bibulo *corr.* bubulo *B* 9 abstereantur *Am* conlocant *A* collocant *VB* 10 mutilis *corr.* mutulis *B* 11 in ordinem *VB* in ordine *Am* 12 tercium *A* 13 in *inclusit Schneiderus* 15 mellarii *PA* mellari *B* melliarii *v* possint *v* possunt *PAB* imponunt *VAB* 16 hyeme *V* 17 aestate] hestate *A* colore *corr.* calore *B* hic commouentur — mense *in margine scripta in A* haec] hic *VAB*, *om.* *m* hae *Gesnerus* commouentur *VAB* 18 inspicere] inspece *A* 19 ab spurcitiis *P* ab spurciciis *A* a spurcitiis *Bv* 20 seicere *A* 21 cum et quidam *PB* cum et quadam *corr.* cum et quidam *A* Vt quidam *v* 22 cum sint ducum] aut sint dum cun *A*

Menecrates scribit, duo, niger et varius, qui ita melior, ut ex-
pediat mellario, cum duo sint *in* eadem alvo, interficere nigrum,
cum sit cum altero rege, esse seditiosum et corrumpere alvom,
19 quod fuget aut cum multitudine fugetur. de reliquis apibus
optima est parva varia rutunda. fur qui vocabitur, ab aliis
fucus, est ater [est] lato ventre. vespa, quae similitudinem habet
apis, neque socia est operis et nocere solet morsu, quam apes
a se secernunt. hae differunt inter se, quae ferae et cicures
sunt. nunc feras dico, quae in silvestribus locis pascitant, ci-
cures, quae in cultis. silvestres minores sunt magnitudine et
pilosae, sed opifices magis.

In emendo emptorem videre oportet, valeant an sint aegrae.
20 sanitatis signa, si sunt frequentes in examine, et si nitidae, et
si opus quod faciunt est aequabile ac leve. minus valentium
signa, si sunt pilosae et horridae, ut pulverulentae, nisi opifici
eas urget tempus: tum enim propter laborem asperantur ac
21 marcescunt. si transferendae sunt [alvos] in alium locum, id
facere diligenter oportet et tempora, quibus id potissimum facias,
animadvertendum et loca, quo transferas, idonea providendum:
tempora, ut verno potius quam hiberno, quod hieme difficulter
consuescunt [quod] translatae manere, itaque fugiunt plerumque.
si e bono loco transtuleris eo, ubi idonea pabulatio non sit,

2 mellaria *AB* melliaria *P* melliario *v* cum duo sint eadem *A B* *Victorius* cum duo sunt eadem *Vm* 3 cum sit *PAB* quem scit *v* aluom *PAB* aluum *v* 5 optima est parua *Iucundus* optima et parua *VA* optime et parua *B* rutunda *PAB* rotunda *v* uocabitur *PAB* uocatur *v* 6 fucus] factus *A* est alter est lato uentre *VAB* ater est lato uentre *Scaliger* 7 sotia *A* operis *VB* operi *Am* 8 qua ferae et cicures *Schneiderus* cicure *priore loco* *A* 9 quae in siluestribus A^2mv qui in siluestribus *PAB* pascitant *Vm* pastitant *AB* 11 sed] et *A* opificis *A corr.* — ces A^1 14 fatiunt *A* 15 horide ut (*corr.* aut A^2) puluerulente *A* opificii *VAB* 16 ac *AB Victorius* et *V* 17 marcescunt *PB* marcesscunt *A* macescunt *v* si transferendae sunt aluos *PAB* si transferendi sunt alui *m* si transferendae sunt alui A^2v 19 et loca — prouidendum *in margine scripta sunt in B* 20 uerno tempore potius *B* hyberno quod hyeme *V* 21 quod translatae *VAB* quo translatae A^2m quo sunt translatae *Iucundus* manere *in lacuna om. B* plerunque *VB* perumque *A corr.* plerumque A^2 *ut videtur* 22 pabulatio *in lacuna om. B* non sint *A* non sint *PB* non sic *m* non est *v*

ıgitivae fiunt. nec, si ex alvo in alvum in eodem loco traicias, eglegenter faciendum. sed et transiturae sint apes, ea apiastro 22 erfricandum, quod inlicium hoc illis, et favi melliti intus ponendi faucibus non longe, ne, cum animadverterint aut inopiam esse abuisse dicitis ait cum sint apes morbidae propter primoris ernos pastus, qui ex floribus nucis graecae et cornu fiunt, coeacas fieri atque urina potas refici. de iis propolim vocant, e 23 uo faciunt ad foramen introitus protectum in alvum maxime estate. quam rem etiam nomine eodem medici utuntur in emlastris, propter quam rem etiam carius in sacra via quam mel enit. erithacen vocant, quibus favos extremos inter se conlutinant, quod est aliut melle propoli: itaque in hoc vim esse lliciendi. quocirca examen ubi volunt considere, eum ramum iamve quam rem oblinunt hoc admixto apiastro. favus est, quem 24 ngunt multicavatum e cera, cum singula cava sena latera habeant, uot singulis pedes dedit natura. neque quae adferuntur ad uattuor res faciendas, propolim, erithacen, favum, mel, ex iisdem mnibus rebus carpere dicunt. simplex, quod *e* malo punico et

---

2 neglegendum ter *corr.* neglegenter *A* negligenter *V*, *in lacuna m. B* sed et (si *add.* A^2) transiturae sint *PAB* sed si transiırae sunt *v* 3 perfricandum *V* perfricanda *Am* per *cum lacuna B* 4 ne cum *VB* nec cum *Am*. '*Cum maiorem nullam opem studiosis are possim, priscam scripturam illis ostendam:* Ne cum animaderterint, aut inopiam esse habuisse dicitis ait cum sint apes etc.' *ictorius* inopiam esse habuisse dicitis *AB* inopiam essae habuisse icitis *P* inopiam escae habuisse dicatur *v* 5 ait cum sint *PB* att ım sunt *A* aut cum sunt *v* 7 atque urina potas *PA* atque iis otas *lacuna post* iis *relicta B* atque urina pota *v* refici] fieri refici, *d* fieri *delctum A* 9 qua rem *priore loco A* 10 carius] canus *A* 11 ithacen *A* erhithacen *P* rhithacen *v*. erithacen vocant *in lacuna n. B* quo fauos *Iucundus* inter se conglutinant *AB* simul inter conglutinant *P* simul conglutinant *v* 12 quod aliut melle propoli *A* uod est aliud melle propoli *B* quod est aliud mel e propoli *V*. 'Quod st aliud melle, propoli. *Ita in manu scriptis antiquioribus scriptum ueni*' *Victorius* 13 inliciendi *A* illiciendi *VB* 14 admixto *VA* amıixto *B* 15 caera *V* caua *V* causa *A* causa *B* habeant *A* haeat *m* 16 quot] quod *VAB* adferuntur *A* afferuntur *VB*. *fortasse* dferunt 17 erhithacen *P* erithocem *Am* erithaci *B* rhithacen *v* iisem *VB* hisdem *A* 18 omnibus] omnia *Gesnerus* capere dicunt *VAB* arpere dicuntur *Iucundus* quod e malo *Iucundus* quod malo *VAB*

asparago cibum carpant solum, ex olea arbore ceram, e fico mel,
25 sed non bonum. duplex ministerium praeberi, ut e faba, apiastro,
cucurbita, brassica ceram et cibum: nec non aliter duplex, quod
fit e malo et piris silvestribus cibus et mel: item aliter duplex,
quod e papavere cera et mel. triplex ministerium quoque fieri,
ut ex nuce graeca et e lapsano cibum, mel, ceram. item ex aliis
floribus ita carpere, ut alia ad singulas res sumant, alia ad plures,
26 nec non etiam aliut discrimen sequantur in carptura aut eas
sequatur, ut in melle, quod ex alia re faciant liquidum mel, ut
e siserae flore, ex alia contra spissum, ut e rore marino; sic ex
alia re, ut e fico mel insuave, *e* cytiso bonum, e thymo optimum.
27 cibi pars quod potio et ea iis aqua liquida, unde bibant esse
oportet, eamque propinquam, quae praeterfluat aut in aliquem
locum influat, ita ut ne altitudine escendat duo aut tres digitos:
in qua aqua iaceant testae aut lapilli, ita ut extent paulum, ubi
adsidere et bibere possint. in qua diligenter habenda cura ut
aqua sit pura, quod ad mellificium bonum vehementer prodest.
28 quod non omnis tempestas ad pastum prodire longius patitur,
praeparandus cibus, ne tum melle cogantur solo vivere aut relinquere exinanitas alvos. igitur ficorum pinguium circiter decem

---

1 caeram e fico *VB* caramo fico *corr.* ceram fico *A* caram e fico *m* 3 brasica *A* caeram et cibum *V* cera et cibum *A* cęra et cibum *B* 'Quod fit e malo et pyris syluestribus cibum, et mel. *In excusis antea, Ceram, et mel : cuncti manu scripti,* Circum et mel, *habent.* Cibum, *coniectura ductus emendaui' Victorius* 4 cibus et mel] circum et mel *AB* caeram et mel *V* 5 caera *V* 6 ut et nuce *A* et e lapsano *AB* et ex lapsano *P* et ex lapsana *v* caeram *V* 7 carpere *PAB* capere *v* ut alia *V* ut alias *A* ut alias *B* ut allia *m* 8 aliut discrimen *A* aliud discrimen *VB* 9 faciant *PB* fatiant *A* faciunt *v* ut e siserae flore *P* ut esisere flore *B* ut escsere flore *A* ut ex siserae flore *v* 10 ex alia contra *A* et alia contra *VB* ex allia contra *m* pissum *A corr.* spissum A^2 e rore] errore *A* errore *m* 11 e *ante* cytiso *om. VAB, add. Iucundus* e thymo *P* e thimo *B* et e thimo *Am* et thymo *v* 14 influat ita ut ne *AB* influat ut ne *P* influat ita ne *v* escendat *PAB* ascendat *v.* '*Antea in excusis,* Descendat, *mendose. Inde natus error uidetur, quod in manu scriptis* Escendat' *Victorius* duo *P* duos *ABv* 15 in aqua aqua *corr.* in qua aqua *A* 16 adsidere *AB* assidere *V* 17 mellifitium *A* 19 praeparandum (peparandum *A*) his cibus *PAB* praeparandus his cibus *v* reliquere *A*

pondo decoquont in aquae congiis sex, quas coctas in offas prope adponunt. alii aquam mulsam in vasculis prope ut sit curant, in quae addunt lanam puram, per quam sugant, uno tempore ne potu nimium inpleantur aut ne incidant in aquam. singula vasa ponunt ad alvos, haec supplentur. alii uvam passam et ficum cum pisierunt, adfundunt sapam atque ex eo factas offas adponunt ibi, quo foras hieme in pabulum procedere tamen possint.

Cum examen exiturum est, quod fieri solet, cum adnatae 29
prospere sunt multae ac progeniem in coloniam emittere volunt, ut olim crebro Sabini factitaverunt propter multitudinem liberorum, huius quod duo solent praeire signa, scitur: unum, quod superioribus diebus, maxime vespertinis, multae ante foramen ut uvae aliae ex aliis pendent conglobatae; alterum, quod, cum iam evo- 30
laturae sunt aut etiam inceperunt, consonant vehementer, proinde ut milites faciunt, cum castra movent. quae primo cum exierunt, in conspectu volitant reliquas, quae nondum congregatae sunt, respectantes, dum conveniant. [cum] a mellario cum id fecisse sunt animadversae, iaciundo in eas pulvere et circumtinniendo

---

1 decoquont *PAB* decoquunt *v* coctas] coactas *Ursinus* 2 apponunt *VAB* prope *posteriore loco om. A* ut sit *v* ut sint *A* ut sint *PB* currant *A* 3 in quae *B* in que *PA* in quam *v* puram] purpuram *PAB* purpuream *v* quam *om. A* sugant *PB* sagant *A* sugunt *v* 4 impleantur *VAB* 5 haec supplentur *VB* hec subplentur *A* 6 cum pisierunt *Av* compisierunt *PB* cum pīsuerunt *A*[2] cum pinsuerunt *m* adfundunt *A* affundunt *VB* atque *VB* adque *A* apponunt *VAB* 7 'Quum foras hyeme etc. *Valde a priore lectione locus immutatus : nam sententiam, non uerba solum, uariatam habet. Modica in hac re licentia usus sum : ut tamen fidem meam exoluam, ueterem hic scripturam adponam, et quid secutus sim, omnibus aperiam* : Adponunt ibi, quo oras hyeme in pabulum procedere tamen possunt. *Ex perturbatis illis uocibus*, Quo oras : *Quum foras finxi : caetera ut illic erant, a priscis libris sumpsi*' *Victorius* foras] oras *AB* horas *V* hyeme *V* possint *VAB Victorius in editione* possunt *m Iucundus*

8 adnatae *VA* annatae *B* 9 prosperae *V* ac progeniem *v* ac progeniemue *P* ac progentemue *AB* 13 euolaturae sunt *v* euolaturae sint *PAB* 15 faciunt] facunt *A* *fortasse* quae primum exierunt 16 congregatae sunt *V* congregatae sint *AB* 17 cum a miliario (milario *B*) cum id fecisse *AB* cum a mellario id fecisse *V*

18 puluere *PB* puluerem *Amv* circumtiniendo *A* circumcinendo *m*

31 aere perterritae, quo volunt perducere, non longe inde oblinunt erithace atque apiastro ceterisque rebus, quibus delectantur. ubi consederunt, adferunt alvum [prope] eisdem inliciis elitam intus et prope adposita fumo leni circumdato cogunt eas intrare: ut qua in novam coloniam cum introierunt, permanent adeo libenter, ut etiam si proximam posueris illam alvum, unde exierunt, tamen novo domicilio potius sint contentae.

32 Quod ad pastiones pertinere sum ratus, quoniam dixi, nunc iam, quoius adhibetur ea cura, de fructu dicam. eximendorum favorum signum sumunt ex ipsis * uiris alvos habeat nem congerminarit coniecturam capiunt, si intus faciunt bombum et cum intro eunt ac foras, trepidant, et [si] opercula alvum cum removeris, si favorum foramina obducta videntur mellis membranis,
33 cum sint repleti melle. in eximendo quidam dicunt oportere ita ut novem partes tollere, decumam relinquere: quod si omne

---

9 eximendorum favorum *geopon. XV 5*

---

1 p̄terite *corr.* perterite *A* preterite *m* 2 erithace *AB* erhithace *P* rhithace *v* caeterisque *V* 3 adferunt *A* afferunt *VB* eisdem *Iucundus* easdem *VB* easdem *corr.* eādem *A* inliciis elitam *AB* inliciis et litam *P* illiciis illitam *v* 4 apposita *v* appositae *PB* aposite *A* circumdato *B* circundato *V* circum | do *A* circueundo *m* ut qua *PAB* utque *v* . *fortasse* quae 5 introierunt *VA* introierint *B* 6 exierint *B*

9 quoius adhibetur *VA* quo ius adibetur *B* cuius causa adhibetur *Iucundus* 10 '*Vetus lectio*, Ex ipsis uiris aluos habeat uem cōgerminarit coniecturā, *etc. Ita in cunctis manu scriptis miro consensu legitur*' *Victorius* habeat nem congerminarit *B* habeat nem cum germinarit *A* habent et nem congerminauerint *P* habeat nam cum germinauerit *m* habeant et uti congerminauerint *v* 12 'Et si opercula alui cum remota sint. *Antiqua lectio maculosa, cuius etiam uitia accurato librario cognita fuerint: nam notam ad eam, quam solet, adposuit. Sic igitur in priscis libris*, Et si opercula aluum cum remoreissi' *Victorius* . et opercula aluum cum remoueris si *Scaliger* aluum cum remoreissi fauorum *PB* aluum cum remoreis sit (*corr.* sic *ut videtur*) auorum *A* aluum cum remoueris fauorum *m* alui cum remota sint fauorum *v* 13 menbranis *A* 14 eximedo *A* ita ut *omisit Iucundus* 15 nouem (noues *corr.* — em *A*) partes *AB* IX partes *V* decumam *PAB* decimam *v* omne *Vm* omnem *AB* omnes *Beroaldus*

eximas, fore ut discedant. alii hoc plus relincunt, quam dixi.
ut in aratis qui faciunt restibiles segetes, plus tollunt frumenti
ex intervallis, sic in alvis, si non quotannis eximas aut non aeque
multum, et magis his adsiduas habeas apes et magis fructuosas.
eximendorum favorum primum putant esse tempus vergiliarum 34
exortu, secundum aestate acta, antequam totus exoriatur arcturus,
tertium post vergiliarum occasum, et ita, si fecunda sit alvus,
ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum ex hiematione
relinquatur. sin alvus non sit fertilis, [ni]siquid eximatur,
exemptio cum est maior, neque universam neque palam facere
oportet, ne deficiant animum. favi qui eximuntur, siqua pars
nihil habet aut habet incunatum, cultello praesicatur. providen- 35
dum ne infirmiores a valentioribus opprimantur: eo enim minuitur
fructus. itaque inbecilliores secretas subiciunt sub alterum regem.
quae crebrius inter se pugnabunt, aspargi eas oportet aqua mulsa.
quo facto non modo desistunt pugna, sed etiam conferciunt se
lingentes, eo magis, si mulso sunt asparsae, quo propter odorem

---

1 fore ut discedant *Vm* forte ut discendant *A* forte ut discedant *B* alii hoc plus *V* alii hoc eius *AB* relincunt *PA* relinquunt *Bv* 3 ex *in rasura A²* quotannis *Bv* quodannis *P* quod (*corr.* quot *A²*) in annis *A* quod inanis *m* aeque] quaeque *PB* quaque *A* quoque *v* 4 his assiduas *VAB.* his *delevit Ursinus* 6 exortu *Iucundus* exortum *VAB* 7 tercium *A* secunda sit aluos *PAB* secunda sit aluus *v* foecunda sit aluus *Iucundus* 8 tercia *A* ex hiematione *AB* ex hyematione *P* et hyemationi *v* hyemationi *Iucundus* 9 sine aluus non fit fertilis *PAB* siue aluis non fit fertilis *v* exsimatur *A* 10 exemptio *V* exempto *AB* uniuersum *corr.* — am *B* 11 defitiant *A* 'Faui qui eximuntur, etc. *E ueteribus libris ita scripsi. Animaduertendus modus loquendi : nam in excusis antea, Fauorum qui eximuntur, etc. Quo autem ratio ueteris scripturae intelligatur, totum locum, ut in optimo exemplari scriptum inueni, hic adponam,* Faui qui eximuntur. Siqua pars nihil habet, aut habet incunatum, cultello praesicatur' *Victorius* 12 nechil *corr.* nichil *A* aut habet *superscriptum in A* incunatum *PAB* inquinatum *v* culltello *A* praesicatur *PAB* praesecatur *v* 13 ne infirmiores *V* ne firmiores *AB* 14 inbecilliores *A* imbecilliores *VB* subiiciunt *V* gregem *corr.* regem *B* 15 aspargi *PAB* aspergi *v* 16 non modo desistunt *B* non modo desi desistunt, *sed* desi *deletum A* non modo non desistunt *V* confertiunt *A* se lingentes *v* selingentes *PAB corr.* selīgentes *A²* solingentes *m* 17 asparsae *PAB* aspersae *v*

36 avidius adplicant se atque obstupescunt potantes. si ex alvo minus frequentes evadunt ac subsidit aliqua pars, subfumigandum et prope adponendum bene olentium herbarum maxime apiastrum
37 et thymum. providendum vehementer ne propter aestum aut propter frigus dispereant. si quando subito imbri in pastu sunt oppressae aut frigore subito, antequam ipsae providerint id fore, quod accidit raro ut decipiantur, et imbris guttis uberibus offensae iacent prostratae aut efflictae, conligendum eas in vas aliquod et reponendum in tecto loco ac tepido, promum e die quam maxime tempestate bona, cinere facto e ficulneis lignis infriandum paulo plus caldo quam tepidiore. deinde concutiendum leviter ipso
38 vaso, ut manu non tangas, et ponendae in sole. quae enim sic concaluerunt, restituunt se ac revivescunt, ut solet similiter fieri in muscis aqua necatis. hoc faciendum secundum alvos, ut reconciliatae ad suum quaeque opus et domicilium redeant.

XVII Interea redit ad nos Pavo et, Si vultis, inquit, ancoras tollere, latis tabulis sortitio fit tribuum, ac coepti sunt a praecone renuntiari, quem quaeque tribus fecerint aedilem. Appius con-

---

1 applicant *VAB* ostupesunt *A* 2 subfumigando *AB* suffumigando *P* suffumigandum *v* 3 apponendum *VAB* 5 impastu *A* 6 providerint *in lacuna om. B* 8 prostratae ut efflictae *PA* prostratae et efflictae *B* prostratae ut afflictae *v* colligendum *VAB* 9 'Ac tepido prono ad meridiem. *Locus deprauatus, ut facile, qui accurate attendat, animaduertet. Vetus etiam lectio perturbata, ac uitiosa, quae in optimo etiam exemplari mendi notam adpositam habet: edm autem ut unusquisque in ipsa purganda ingenium exercere possit, cum fide proponam:* Ac tepido promum e die quam maxime, etc.' *Victorius* promum e die quam *in lacuna om. B* promum e die *PA* prono ad meridiem *v* proin meridie *coniecit Politianus* 10 tepestate *A* facto *v* facta *PAB* 'Infriandum paulo plus, etc. *Sic in omnibus manu scriptis inuenio: antea, Infricandum, nisi fallor, mendose' Victorius* 11 cuncutiendum *A* 12 uaso *PAB* uase *v* quae enim sic *VB* qua enim *Am* 13 reuiuescunt *AB* reuiuiscunt *V* 14 muscis *Vm* musicis *B* musis *A corr.* muscis *A*[2] necatis *mv* negatis *PAB* reconciliatae *V* reconciliare *ABm corr.* reconciliate *A*[2] 15 ad sunum quaeque *V* ad usum quaque *AB* red | deant *A* 16 iterea *B* inquit *Bv* inquid *PA* anchoras *VAB* 17 cepti *A* a praecone *B* a precone *V* ab praecone *A* 18 renuntiari *v* recinii *PAB*. '*Vetus lectio uitiosa est, et aut sine causa a communi discrepat, aut siquid in se boni habet, ita maculis coopertum habet, ut a me illud erui*

festim surgit, ut ibidem candidato suo gratularetur ac discederet in hortos. Merula, Tertium actum de pastionibus villaticis postea, inquit, tibi reddam, Axi. Consurgentibus illis, Axius mihi respectantibus nobis, quod et candidatum nostrum venturum sciebamus, Non laboro, inquit, hoc loco discessisse Merulam. reliqua 2
enim fere mihi sunt nota, quod, cum piscinarum genera sint duo, dulcium et salsarum, alterum apud plebem et sine fructu, ubi lymphae aquam piscinis nostris villaticis ministrant: illae autem maritimae piscinae nobilium, quibus Neptunus ut aquam et piscibus ministrat, magis ad oculos pertinent, quam ad vesicam, et potius marsippium domini exinaniunt, quam inplent. primum enim aedificantur magno, secundo inplentur magno, tertio aluntur magno. Hirrus circum piscinas suas ex aedificiis duo- 3
dena milia sestertia capiebat. eam omnem mercedem escis, quas dabat piscibus, consumebat. non mirum: uno tempore enim memini hunc Caesari duo milia murenarum mutua dedisse in pondus et propter piscium multitudinem quadragies sestertio villam venisse. quae nostra piscina ac mediterranea plebeia recte dicitur dulcis et illa amara. quis enim nostrum non una

13 Hirrus circum piscinas suas *Plin. 9, 171 Macrob. sat. III 15, 10*

non *potuerit : eam tamen hic adponam,* A praecone recinii' *Victorius* fecerint *AB* fecerunt *V* appius *B* apius *VA* 2 in hortos *AB* in hortulos *V* posteam *B* 3 inquit *VB* inquid *A* Axius] axis cor. axius *A* 4 quod et candidatum *PB* quod ex candidatum *Am* quod candidatum *v* 5 inquit *VB* inquid *A* discesisse *A* 6 piscinarum genera] De piscinis *in margine rubrica A* genera sint duo *Iucundus* genera (gerera *A*) sunt duo *VAB* 7 salarum *postea s superscripto* s *A* et non sine fructu *Gesnerus* 8 piscinis nostris *V* piscinis nostris *AB* 9 neptumnus *B* ut aquam sic et pisces *Iucundus* 10 oculum *Am* 11 massippium *PB* massipium *A* marsupium *v.* marsippium domini *in margine adscripsit P* exinnaniunt *A* implent *PAB* replent *v* 12 edificantur magno hirrius circum piscinas suas secundo, *sed* hirrius — suas *deleta A* inplentur *A* implentur *VB* tercio *A* 13 Hirrius *VAB* 14 sestertia *v* sestaria *PAB* mecedem *A* aescis *V* in escis *Ursinus* 15 consumebat eam omnem non mirum *A* comedebat eam omnem non mirum *m* uno] unum *A* 16 duo milia *PAB* sex milia *v Plinius VIIII 171* 17 sestercio *A* 19 et illa amara *V* et illa et illa amara *AB*

contentus est hac piscina? quis contra maritumas non ex piscinis
4 singulis [plures] coniunctas habet pluris? nam ut Pausias et
ceteri pictores eiusdem generis loculatas magnas habent arculas, ubi discolores sint cerae, sic hic loculatas habent piscinas, ubi dispares disclusos habent pisces, quos, proinde ut sacri sint ac sanctiores quam illi in Lydia, quos sacrificanti tibi, Varro, ad tibicinem graecum gregatim venisse dicebas ad extremum litus atque aram, quod eos capere auderet nemo, cum eodem tempore insulas ludonorum ibi choreusas vidisses, sic hos piscis nemo
5 cocus in ius vocare audet. Quintus Hortensius familiaris noster cum piscinas haberet magna pecunia aedificatas ad Baulos, ita saepe cum eo ad villam fui, ut illum sciam semper in cenam
6 pisces Puteolos mittere emptum solitum. neque satis erat eum non pasci e piscinis, nisi etiam ipse eos pasceret ultro ac maiorem curam sibi haberet, ne eius esurirent mulli [asini], quam ego habeo, ne mei in Rosea esuriant asini, et quidem utraque re, et cibo et potione, cum non paulo sumptuosius, quam ego, ministraret victum. ego enim uno servulo, hordeo non multo,

---

1 maritumas *PAB* maritimas *v* 2 pluras *priore loco A* 3 caeteri *V* pictores *VB* picatores *A* pastores *m* 4 'Vbi discolores sint cerae. *Antea in excusis, Vbi diuersi colores sint discreti. Ita emendaui ex priscis exemplaribus, modica mihi libertate permissa : in illis enim,* Vbi discolores sint cetera' *Victorius* cerae] cetera *PA* caetera *B* certas *v* hic loculatas habet *AB et ut videtur P* hi loculatas habent *v* 5 disclusos habent *VB* disculsos habeant *A* 6 sacrificanti tibi *Iucundus* sacrificant Ibi *VAB* 7 tibicinem graecum *Iucundus* tubicinam graecum *VAB* . hactenus cum uetustissimo codice emendaui . nam reliqū in illo quidem deest *adscripsit P.* '*Optimus, ac uetustissimus codex,* Tubicinam Graecum . *Quae postrema uerba in eo sunt : reliquum enim libri defecit' Victorius. In B quoque reliqua libri pars omissa est . pro hoc adscriptae sunt lectiones duorum codicum Laurentianorum 51, 1 (f) et 51, 2 (b)* 8 adque *A* anderet nemo *A* nemo audeiet *bf* audebat nemo *m* cum] eum *b* 9 ludonorum *Afm* ludoanorum *b* coreusas *A* concussas *b* corussas *f* circusas *m* choreusas *Scaliger* hos piscis *Merula* nos piscis *A* nos pisces *bf* 10 hortensius quintus *Abf* 11 ad baulos *Am* ab baulos *b* ab oculos *f* 13 salitum *A* 14 pasci e piscinis *f* pasce piscinis *A* pascere piscinis *bm* eos *Af* eas *bm* pasceret *Merula* pascere *Abf* 15 ne eius esurirent mulli *Iucundus* ne eius esurirent muli asini *Ab* peius esurierent asini *f* 16 in rosea *Am* in rosa *bf* 17 re *om. f* 18 seruolo *f*

aqua domestica meos multinummos alo asinos: Hortensius primum
qui ministrarent piscatores habebat conplures, et ei pisciculos
minutos adgerebant frequenter, qui maioribus absumerentur.
praeterea salsamentorum in eas piscinas emptum coiciebat, cum 7
mare turbaret ac per tempestatem macellum piscinarum [mare]
obsonium praeberet, neque everriculo in litus educere possent
vivam saginam, plebeiae cenae piscis. celerius voluntate Hortensi
ex equili educeres redarias, ut tibi haberes, mulas, quam e pis-
cina barbatum mullum. atque, ille inquit, non minor cura erat 8
eius de aegrotis piscibus, quam de minus valentibus servis. ita-
que minus laborabat ne servos aeger aquam frigidam *quam ut*
recentem biberent sui pisces. etenim hac incuria laborare aiebat
M. Lucullum ac piscinas eius despiciebat, quod aestivaria idonea
non haberet, ac reside aqua in locis pestilentibus habitarent
pisces eius: contra ad Neapolim L. Luculli, posteaquam perfo- 9
disset montem ac maritumum flumen inmisisset in piscinas, quae
reciprocae fluerent ipsae, Neptuno non cederet de piscatu. factum
esse enim ut amicos pisces suos videatur propter aestus edu-
xisse in loca frigidiora, ut Apuli solent pecuarii facere, quod per
calles in montes Sabinos pecus ducunt. in Baiano [aut ardis]

---

1 multinummos alo *Merula* multi num inosalo *Am* multi minimos alo *bf* 2 habebat] habeat *f* complures *Abf* ei *om. f* pisculos *f* 3 aggerebant *Ab* agerebant *f* qui a maioribus *Merula* adsumerentur *b* 4 coiciebant *A* 5 piscinarum] piscinat *f* 6 euerriculo *b* euericulo *Afm* possint *b* 7 saginam *Iucundus* sabinam *Abf* 8 redarias *A* rhedanas *b* tedanas *f* e piscina] epsina *A* 9 mullum *f* mulum *Abm* adque ille inquid *A* atque ille inquit *b* atque inquit ille *f* minor] miror *f* 10 eius] eis *b* itaque minus *fm* ita minus *Ab* 11 laborat *b* aquam frigidam recentem *Abf* 12 sui pisces etenim hac incuria *om. b* .. tenim *corr.* et enim *A* hac] ac *Af* laborarem *b* aiebat M. Lucullum *Merula* agebat m . luculli *Ab* agebat in luculi *f* 14 residem *b* 15 ad neapolim *f* a neapolim *Am* neapolim *b* l . luculli *bf* l . lucilli *A* L . Lucullus *Merula* perfodisses *A* 16 maritumum *A* maritimum *bf* inmissiset *A* immisisset *b* inmisse *f* qui . reciproci fluerunt ipse *una littera post* qui *deleta A* qui reciproci fluerent ipse *b* qui reciproce fuerint ipse *f* 17 neptuno non crederent *b* despicatum enim esse ut *f* 18 ut] ait *b* amicos] antiquos *f* suos *Merula* tuos *Abf* 19 pecoarii *Af* 20 calles] colles *Ab* collos *f* sabina *f* aut ardis *Af* a' ardeis *b* autem ardis *m*

tanta ardebat cura, ut architecto permiserit vel ut suam pecuniam consumeret, dummodo perduceret specus e piscinis in mare obiectaculo, qua aestus bis cotidie ab exorta luna ad proximam novam introire ac redire rursus in mare posset ac refrigerare piscinas.

10 Nos haec. at strepitus ab dextra et cum lata candidatus noster designatus aedilis [se] in villam. cui nos occedimus et gratulati in Capitolium prosequimur. ille inde endo suam domum, nos nostram, o Pinni noster, sermone de pastione villatica summatim hoc, quem exposui, habito.

---

1 uelud *f* 2 pisinis *A* 3 obiectaculo *Merula* obiectuculo *A* abiectulo *b* abiecta oculo *f* 4 proximum *Af* 5 refrige | piscinas *A* 6 nos haec *Merula* non haec *Abf* ad strepitus ab dextra *f* ad strepitus ad dextra *Ab* lata] leta *f* 7 edilissem uillam *f* cui] qui *b* occedimus *Schneiderus* occidimus *Abf* 8 prosequimur *Merula* persequimur *Abf* endo *f* ẽdo *A* eundo *b* 9 o Pinni noster *Mercerus in Tac. ann. III 42* opinioni noster *Af* opinionis nostrae *b* sermonem *b* pastione] ptestione *f* 10 haec quae exposui habeto *b* M. Varronis . ReRVM . RVSTICARVM . LIB. III. EXPLICIT *A* MARCI TERENTII VARRONIS DE AGRICVLTVRA RERVM RVSTICARVM LIBRI EXPLICIVNT FOELICITER *b* M. T. Varronis rerum rusticarum de uillaticis Pastionibus liber tercius explicit feliciter *f*

M. PORCI CATONIS

DE AGRI CVLTVRA

LIBER

M. TERENTI VARRONIS

RERVM RVSTICARVM

LIBRI TRES

EX RECENSIONE

HENRICI KEILII

VOL. I. FASC. I.

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI
MDCCCLXXXII.

M. PORCI CATONIS

DE AGRI CVLTVRA

LIBER

M. TERENTI VARRONIS

RERVM RVSTICARVM

LIBRI TRES

EX RECENSIONE

HENRICI KEILII.

VOL. I. FASC. II.

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI
MDCCCLXXXIV.

Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commen[tarii.] Recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen. V[ol. III] fasc. II. In Aeneidos libros IX—XII commentarii. Rec[ensuit] Georgius Thilo. [X S. u. S. 307—650.] gr. 8. g[eh.] ℳ 10.—

Sittl, Dr. Karl, der Adler und die Weltkugel als Attri[bute] des Zeus in der griechischen und römischen K[unst.] Besonderer Abdruck aus dem 14. Supplementbande der [Jahr]bücher für classische Philologie. [51 S.] gr. 8. geh. n. ℳ

Sophokles, des, Antigone griechisch und deutsch h[eraus]gegeben von August Böckh. Nebst zwei Abhandlungen [über] diese Tragödie im Ganzen und über einzelne Stellen ders[elben.] (A. u. d. T.: August Böckh's gesammelte kleine Sch[riften.] Supplement.) Neue vermehrte Ausgabe. (Mit einem P[ortrait] Aug. Böckh's.) [VIII u. 270 S.] gr. 8. geh. n. ℳ

Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanor[um] Teubneriana.

Herodoti historiarum libri IX. Edidit Henr. Rudolph. Di[etsch.] Editio altera. Curavit H. Kallenberg. Vol. I. [XLII u. 41[0 S.]] 8. geh. ℳ 1.35.

Daraus einzeln:

Fasc. I. Lib. I. II. [S. 1—227.] ℳ —.75.
Fasc. II. Lib. III. IV. [S. 228—410.] ℳ —.75.

Zachariae a Lingenthal, C. E., D. J. U. Dominus in Großkm[ehlen,] appendix ad editionem Novellarum Iustiniani ordine chronol[ogico] digestarum. [36 S.] 8. geh. ℳ —.60.

Schulausgaben griechischer und lateinischer Klas[siker] mit deutschen erklärenden Anmerkungen.

Ciceros Rede für den Dichter Archias. Für den Schul[- und] Privatgebrauch herausgegeben von Fr. Richter und A[lfred] Eberhard. Dritte Auflage. [36 S.] gr. 8. geh. ℳ –

Homers Odyssee. Für den Schulgebrauch erklärt von Dr. Ferdinand Ameis, (weil.) Professor und Prorektor am [Gym]nasium zu Mühlhausen i. Th. Erster Band. 1. Heft. [Ge]sang I—VI. Achte berichtigte Auflage, besorgt vo[n] C. Hentze, Oberlehrer am Gymnasium zu Göttingen. [ ] u. 197 S.] gr. 8. geh. ℳ 1.35.

Tacitus, das Leben des Agricola. Schulausgabe vo[n] A. Draeger, Direktor des kgl. Gymnasiums zu Aurich. [ ] Auflage. [IV u. 50 S.] gr. 8. geh. ℳ —.60.

Vergils Aeneide. Für den Schulgebrauch erklärt vo[n] Kappes, Direktor des Realgymnasiums zu Karlsruhe. [ ] Heft: Aeneis IV—VI. Dritte verbesserte Auflage. [ ] 198 S.] gr. 8. geh. ℳ 1.20.